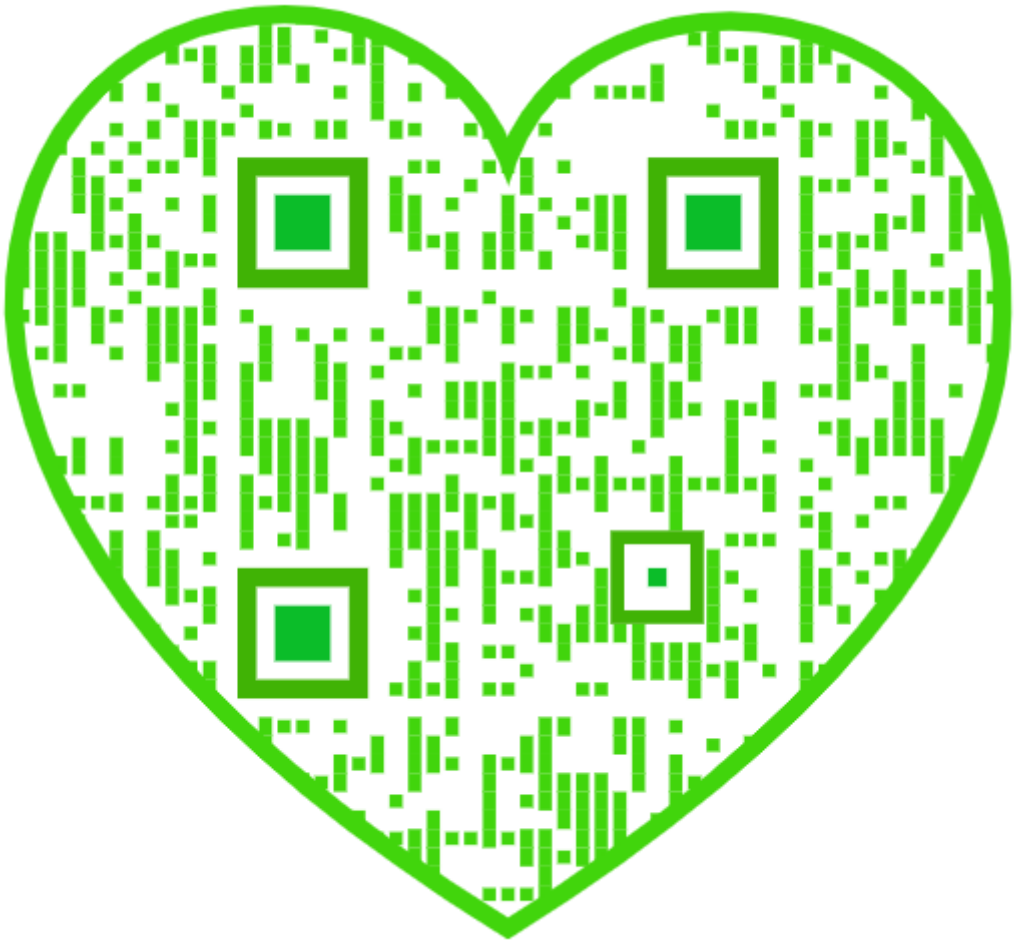

De Katholiek.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

De Katholiek.

Godsdienstig, Geschied- en Letterkundig Maandschrift.

ZEVEN EN ZESTIGSTE DEEL.

NIEUWE REEKS. — EERSTE DEEL.

1875.

Vindicamus hereditatem patrum
nostrorum. 1 Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede
En hine Aertsche Bisscop wiede.

Melis Stoke.

TE LEIDEN BIJ J. W. VAN LEEUWEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Het jaar 1874.
B. H. KLÖNNE . . . . . 1.
Amalia von Gallitzin. J. A. DE RIJK. I . . . . . 23.
II . . . . . 73.
Een kijkje in de Loge. FORÊT. I . . . . . 42.
II . . . . . 110.
III . . . . . 272.
IV . . . . . 316.
Mathilde.
J. J. VAN DER HORST . . . 50.
Revalidatie voor de leden van eenige broederschappen . 118.
Mgr. Antonius Joseph Pluym. II.
TH. BORRET . . . . . 137.
Het Jubeljaar 1875 . . . . . 213.
Encycliek van Paus Pius IX over het Groote Jubeljaar van 1875.
Latijnsche tekst . . . . . 216.
Vertaling . . . . . 226.

Bladz.

Kerkmuziek in Duitschland.
J. J. GRAAF . . . . . 238.
De Zondagviering. H. J. H. RUSCHEBLATT I . . . . 289.
II . . . . 349.
Apostolische Breve tegen de verkiezing van den Jansenisten Aartsbisschop van Utrecht, Johannes Heijkamp.
Lætijnsche tekst . . . . . 331.
Vertaling . . . . . 333.
Het Parijsche Nationaal Concilie van 1811. P. A. DE BRUIJN. I . . . . . 376.

VERSCHEIDENHEDEN.

Dr. H. J. A. M. Schaepman, De Keizersklok.
A. VAN COOTH . . . . . 61.
Zedeloosheid te Berlijn . . . . . 68.
F. J. P. van Etten, Het leven van onzen goddelijken Verlosser . . . . . 119.
Beltjens, Geestelijke gezangen.
M. J. A. LANS . . . . . 126.
Oud-Roomsch (alias Jansenistiesch) model van statistiek 131.
J. G. H. C. Essink, Een zevental kruiswegoefeningen.
H. J. H. PRENGER . . . . 134.
F. W. B. van Bell, De godsdienst en de wetenschap.
J. DE BRUIJN . . . . . 209.
De Katholieke Kerk in de Staten van Amerika . . . 211.
Mr. L. G. Verwer, Een woord naar aanleiding van het jongste schrijven van Mr. J. P. Graaf van Zuylen van Nyevelt.
J. D. B. . . . . 286.
Een Rus over de Russische Kerk . . . . . 287.
F. P. van de Burgt, De Jubilaeo.
J. DE BRUIJN . . . . . 337.
De St. Gregorius-Vereeniging te Haarlem.
M. J. A. LANS . . . . . 339.
Reproductie van Albert Durer's leven van de H. Maagd.
J. BOS . . . . . 340.

Bladz.

Het Maria-kind . . . . . 345.
Decreet van de H. Congregatie der Riten opzigtens de processen van Zalig- en Heiligverklaring . . . . . 347.
Waarachtige historie van Woutherus Bekker 1 Cor. IV, 1. J. J. VAN DER HORST. — Inleiding en Eerste Hoofdstuk . 396.

SPROKKELINGEN.

The Swedenborgian Conference . . . . . 69.
Wel geantiqueerd . . . . . 70.
Het Protestantisme in Italië . . . . . 71.
De Schotsche kerken . . . . . 71.
Gnstaaf-Adolf-Vereeniging . . . . . 72.
Verval van het Protestantisme op de Sandwich-eilanden . 136.
De Waldenzen . . . . . 136.
Duitsche Wesleyanen . . . , ... , 136.

Het jaar 1874.

Ecclesia pressa, Ecclesia victrix.

Elk jaar draagt zijn eigen merk; de feiten drukken er hunnen stempel op. Waar de jaarkring zich sluit, staan schatters en keurmeesters gereed, om na de monstering der opgetreden personen en de waardeering der belangrijkste gebeurtenissen, de droeve lasten met de genoten lusten te vergelijken, en op te maken naar welke zijde de evenaar oversloeg.

Wie thans deze taak aanvaardt, stuit op bezwaren, die zich vroeger niet, of althans in veel geringer mate voordeden. Hadden de sferen van het kerkelijk, staatkundig en maatschappelijk leven nog maar elk hare eigene afbakening behouden, de groepeering der gebeurtenissen zou juister, het overzicht gemakkelijker, de uitspraak lichter te motiveeren zijn. Maar in genoemde sferen zijn dit jaar de grensliniën zóó willekeurig verplaatst of baldadig omgeworpen, dat men zich op het ééne gebied ternauwernood kan bewegen, zonder gevaar van ongemerkt op het andere terecht te komen.

Wie het beproeft Christus' Bruid op hare schreden te volgen, om te getuigen wat zij dit jaar leed, of zich over

hare eer en glorie te verblijden, overal ontmoet hij den grijnzenden Staat met zijn vollen heirban van bezoldigde en goed afgerichte wachters.

Scheiding van Kerk en Staat geldt wel als de leus van onzen tijd; maar nooit wellicht bleek de eenheidsband die beiden omvat, onverbreekbaarder dan toen te Trier de gendarmerie in den krijgsrok gestoken, met uitgetrokken sabel, het altaar beklom om het vuistrecht uit te oefenen en den Godsvrede te storen. Waar Christus' Kerk wordt verworpen, treedt de priesterschap van den almachtigen Staat op, geen ander altaar erkennende en eerbiedigende dan dat van den Staatsgod.

Maar daardoor zijn dan ook de verwikkelingen tusschen kerkelijke en regeeringsoverheden eindeloos geworden; zoodat een dorre kronijk van hetgeen Gods Kerk in 1874 berokkend werd, reeds de ons geschonken plaatsruimte verre zou overschrijden. Wat wij met ons opstel slechts beoogen is, den algemeenen indruk weer te geven, dien bij het aanstippen der hoofdgebeurtenissen een terugblik op het afgeloopen jaar bij ons achterliet.

Veel, onbegrijpelijk veel is er in 1874 voorgevallen. Daar heerschte in al de streken der beschaafde wereld eene levendige werkzaamheid en voortvarendheid. Al hadden onze voorvaders nooit iets goeds en bruikbaars tot stand gebracht, dan kon de overdreven zucht om te herzien, te veranderen en te verbeteren, de trek om het oude af te breken en nieuwe voortbrengselen daarvoor in de plaats te stellen, onmogelijk grooter geweest zijn. Elke dag bijna bracht nieuwe verwikkelingen en onver-

wachte uitkomsten, zoodat het volk, in gestadige spanning en opgewektheid gehouden, ternauwernood den afloop der hangende kwestie had vernomen, of zijn aandacht werd op een nieuwe gebeurtenis getrokken. Verwonderen zou het ons niet, zoo iemand bij het overzien van zooveel beweegbare en bewogen krachten uitriep:

Et quel temps fut jamais plus fertile en miracles!

Wij echter hebben dien indruk niet ondervonden. Integendeel; zoo dikwijls wij uit de rijke keus, uit de ongeloofelijke verscheidenheid van gebeurtenissen het waarlijk grootsche naspoorden, zochten wij te vergeefs naar eene enkele verheven daad of een enkel gewichtig feit, waardoor 1874 in de wereldhistorie als een belangrijk jaar zou worden opgeteekend. Alles kwam ons onbeduidend, klein en kleingeestig voor.

De kerkvervolgers zullen misschien over hunne vorderingen juichen, de ongeloovigen van hunne zegepralen gewagen, op de Katholieke Kerk hebben dit jaar hunne pogingen een zware schipbreuk geleden.

De groote mannen, of liever zij die op dezen titel aanspraak maakten en aan wier arm de leiding der gebeurtenissen werd toevertrouwd, zij hebben, merkwaardig genoeg, dit jaar in aanzien en invloed veeleer verloren dan gewonnen. Voor hen vooral bracht 1874 geen blijde uitkomsten, hoezeer zij hunne verwachtingen hoog hadden gespannen, hunne ontwerpen stout opgezet.

Wij zullen de voornaamsten onder hen laten voorbijtrekken, aanvangende met hun opperhoofd, dat bij afwisseling te Varzin en te Berlijn zijn hoofdkwartier hield.

In een forsche en fiere gestalte trad de kolos den nieuwen jaarkring in. Onder zijn ontzaggelijke zwaarte dreunde de duitsche bodem bij elken stap, dien hij voorwaarts zette. Hij, de onverwinnelijke, die zich niet liet majoriseeren, hij had wel den reuzenstrijd tegen Gods Kerk ondernomen, maar tot heden niet dan voorpostengevechten geleverd: kloosterlingen uit het land gezet, liefdezusters uit de school gejaagd. Wat waren echter deze schermutselingen, vergeleken bij den strijd, dien hij dit jaar tegen de hoofdmacht der Kerk, tegen het legercentrum, tegen de bisschoppen en priesters, ging ondernemen?

Door niets liet hij zich afschrikken; alles zou hij trotseeren. Zijn naam *bis Marck, tweemaal merg*, had hij steeds in eere gehouden, en aan zijne energie dankte hij al zijne overwinningen. Sympathie zocht hij niet. Daar bestaan voor hem maar twee soorten van menschen: kruipers en haters; beiden moeten van zijne ontzaggelijkheid gewagen. Vandaar dat hij den 16 Januari in den Rijksdag zich beroemde de best gehate man van Duitschland te zijn. Die trotseerende titel behelsde tegelijk het dreigend progam van het pas ingetreden jaar.

Illusiën waren dus niet meer mogelijk; de kanselier zou de vervolging doorzetten tot het uiterste. Viel hem — en daar twijfelde hij niet aan — de overwinning te beurt, torenhoog zou zijn grootheid stijgen, tot een atmosfeer, waarin geen levend wezen nog ooit had geademd. Vrees kende hij niet; de historie der Kerk, hij zou haar loochenstraffen; zijn vuist gold minstens evenveel als de vinger Gods.

Voorwaarts! klonk het.

Het treffen was geweldig.

Daar trokken de legerhoofden als krijgsgevangenen voor den kanselier heen:

De aartsbisschop Miecislaus van Posen, op den 3 Februari;

de bisschop Mathias van Trier, op den 6 Maart;

de aartsbisschop van Keulen, op den 31 Maart;

de wijbisschop Janiszewski van Posen, op den 27 Juli;

de bisschop Conrad Martin van Paderborn, op den 4 Augustus.

Geen overwinnaar, die zulk een stoet van schitterende prinsen aan zijn zegekar bond. Hij geleek den romeinschen triumphator, met dit onderscheid, dat aan den voet van het oude Kapitool de verworgers aan het werk togen. Deze moderne triumphator echter heeft knechten van geheel ander allooi: Sauhirten, zwijnenhoeders. Om er beulen op na te houden, daarvoor is hij nog te klein en onbeduidend.

En toch.... zonder dezen, zonder beulen, baatten hem zijne overwinningen niets.

Voor de gevangen legerhoofden traden aanstonds andere aanvoerders in de plaats, om met onberispelijke nauwgezetheid het eenmaal ontworpen krijgsplan voort te zetten. De band der eenheid werd sterker, het weerstandsvermogen nam toe. En keerden eenmaal de gevangen opperherders naar de hunnen terug, nogmaals zou de tegenstand zijne krachten verdubbelen.

Dit was de eerste maal dat de kolos een onverwinnelijken vijand aantrof en daarvan openlijk belijdenis moest afleggen. Want dit laatste deed hij door de nadere aanvulling en verscherping der Meiwetten. Onder zijn knie kreeg hij ze nooit, die fiere onbuigzame mannen, onder wier zegenende hand, aan de poort der gevangenis,

duizenden nederknielden. Daarom de nieuwe wet der verbanning. Bezat hij middelen genoeg, om de wezens die hem bevend naderden in de gestalte van kruipdieren aan zijne voeten te zien, het *régime de terreur* oefende op de bisschoppen geen invloed. *Overwinnen* kon hij ze niet, hij moest zich van hen *ontdoen*, en bij een tweede vonnis leidt de weg der eerbiedwaardige kerkvoogden naar de grens van hun dierbaar vaderland.

Tot vergoeding voor zulk een nederlaag werd den kanselier eene zeer verrassende gebeurtenis bereid, eene surprise, waarop een gewoon mensch niet behoeft te rekenen, maar die in de levensgeschiedenis van groote mannen niet ontbreken mag. De gebeurtenis was te meer welkom, omdat zij te midden der vervelende vervolgingsberichten een aangename afwisseling en verpoozing bracht, en bovendien de populariteit van den grooten man hemelhoog zou verheffen. Niet dat de kanselier zelf aan volksgunst hechtte; hij was de best gehate man van Duitschland, maar daarmede achtten zich zijne vrienden, minder vatbaar voor de verheven denkbeelden van hunnen grooten meester, nog niet van den plicht ontslagen, om voor zijne populariteit te zorgen.

En inderdaad, het werd hoog tijd dat er eens eene afleiding kwam; want aller oogen waren op de bisschoppen gevestigd, op hunnen moed en hunne onversaagdheid, op hunne lijdzaamheid en verheven deugd. Zij wekten zooveel bewondering, dat zelfs uit de gelederen der vijanden hier en daar een woord van eerbied en ontzag opging.

Op het juiste oogenblik viel het schot te Kissingen; Kull-

mann werd de held van den dag, en wie nog niet besefte, waarom de gevangen kerkvoogden gestraft werden, kon nu uit het gebeurde te Kissingen hunne schuld gereedelijk opmaken. Zij stonden immers aan het hoofd der fanatieke partij, waardoor het misdrijf was beraamd en de booswicht tot den aanslag aangezet.

De vorstenmoorders schijnen toch hun oogenblik goed te kennen!

In hoeverre de kanselier zich op deze gebeurtenis had voorbereid, weten wij niet. Maar eerst weinige dagen geleden werd de merkwaardige bijzonderheid bekend, dat de politie hem tevoren vertrouwelijk den aanstaanden aanslag had medegedeeld, waarbij het dringende verzoek was gevoegd om aan de politie te berichten, op welke uren hij voornemens was uit te gaan of in den Thiergarten eene wandeling te maken. Als dus v. Bismarck gewild had, zou hij precies hebben kunnen bestellen, wanneer 't hem het best conveniëerde den heer Kullmann af te wachten.

Doch hoe 't zij; op zekeren dag stapte de kanselier in zijn rijtuig, en zijn hond nam plaats naast hem.

Kullmann schoot, en Bismarck werd getroffen; deze twee feiten staan onomstootelijk vast. Voor de overige bijzonderheden, die den aanslag vergezelden, bestaat meestal slechts de grond eener meerdere of mindere waarschijnlijkheid. Van twee kwetsuren gewaagden de deskundigen: van een propwond en van een brandwond. De kogel scheen dus uit eerbied voor den kanselier eene tot heden nog onverklaarde afwijkende richting genomen te hebben. Dit gemis werd evenwel ruimschoots opgewogen door de drie kogels, die in den zak des moordenaars verborgen waren

en in geen enkel sensatie-bericht onvermeld bleven. Het mikroskopisch onderzoek der in de wond achtergebleven propvezels heeft niet tot de ondekking geleid, dat zij met ultramontaansche en *reichsfeindliche* aanhitsingen beschreven of bedrukt waren. Evenmin leverde het eerste verhoor van den misdadiger eenige aanleiding tot de veronderstelling, dat hij als bode eener fanatieke partij naar Kissingen was afgezonden. De dader stond geheel op zich zelf en nam de volle verantwoordelijkheid van zijn misdrijf op zich; zoodat derhalve de gansche onderneming met het vonnis van een enkelen ellendeling zou afloopen.

Maar wij weten wat er gebeurd is. Den kanselier kostte het slechts ééne kwaadaardige insinuatie, en onder vreeselijk alarm ving allerwege de groote drijfjacht aan. Waar het klaroen schalde, sprongen de brakken te voorschijn, om het verscholen wild op te jagen. Stuk voor stuk werden velden en bosschaadjes doorsnuffeld; geen verborgen hoekje bleef ondoorzocht.

Maar alles was vergeefs. Voor den scherpen reuk der ongeduldige speurhonden bleef het wild ongenaakbaar; zoo diep lag zijn schuilhoek. Want dat het werkelijk bestond, hieraan mocht niet worden getwijfeld, sedert de kanselier getuigde het met eigen oog bespied te hebben, hoezeer hij de juiste plek, waar het gelegerd was, niet kon aanwijzen.

Na ongeloofelijke inspanning, na overal de rustige bevolking in rep en roer gebracht te hebben, moest men echter aan het eind tot de bevinding komen, dat de kanselier zich in zijne meening bedrogen en eene verhitte verbeelding hem hare parten gespeeld had.

Vreeselijke teleurstelling voor den valschen profeet!

Maar toch, de brakken kwispelstaartten om hem heen en lekten hem de gewonde hand; want hen wachtte bij hunne thuiskomst de gevulde etensbak.

Doch spreken wij liever zonder beeldspraak, nu het een feit geldt dat den Katholieken van Duitschland een naamloos leed berokkende en het bismarcksche consortium aanleiding gaf, om de onedelste hartstochten tegen millioenen landgenooten aan te blazen en hunne verontwaardiging tot het uiterste te voeren. Op groote schaal paste men het systeem van verdachtmaking toe, en om aan de onbewezen beschuldigingen een glans van waarheid te geven, werd de eene katholieke vereeniging na de andere op hoog bevel gesloten, hoezeer de zoogenaamde moordenaar daarmede in geene betrekking hoegenaamd gestaan had. Wie in die dagen mocht getuige zijn van het loopen en draven der politie en gendarmerie, hem bekroop de vrees dat voor Duitschland de dagen van een Cromwell gingen aanbreken, en het „Naar Connaught of ter helle!" in den kultuurstaat zou worden toegepast. Het scheen als had men het er op aangelegd, om de Katholieken in massa aan den haat van het gepeupel prijs te geven. De slachtoffers moesten tot een voetstuk dienen, waarop de kanselier torenhoog zou klimmen. Met onverklaarbare lichtzinnigheid werkte de bezoldigde pers mede, om het volk op te zweepen en de reeds zoo gevaarlijke gisting van dag tot dag te vermeerderen. Hoe is het mogelijk, zou men zeggen, dat de kunstmatig uitgelokte burgerkrijg nergens losbrandde, en de gloed der verontwaardiging, die aller ledematen in trilling bracht, niet in lichterlaaie vlam naar buiten sloeg. Dan immers ware het torenhooge voetstuk spoedig gereed geweest.

Maar voor zulk een ramp werd Duitschland bewaard. Als de katholieke priesters, die hunne onderhoorigen onophoudelijk tot lijdzaamheid aanmaanden, vervolgens de daad bij het woord voegden en zich bij honderdtallen naar den kerker lieten brengen, dan was dat priesterlijk voorbeeld voldoende om ook de geloovigen tot geduld en onderwerping te stemmen, en de lasteraars, die hen als rustverstoorders voorstelden, te loochenstraffen.

Noch de tergende praktijken tijdens het voorloopig onderzoek, noch de meer dan zonderlinge samenstelling der rechtbank, noch de omstandigheid dat uitsluitend aan oud-katholieken de hoofdrollen van het proces waren toebedeeld, vermochten hunne waardige houding in het minst te veranderen. Vandaar dat aan het einde van het pleitgeding hunne onschuld te schitterender uitkwam, naar mate de strikken wijder waren uitgespannen, om hen te vangen; terwijl de aanlegger van het groote rumoer voor heel de wereld als een leugenprofeet werd gekenmerkt en diensvolgens aan het einde zijner onderneming, waarvan hij zich zooveel voordeel beloofd had, wederom een deel van zijne grootheid inboette.

Voor zijne biographie telt de dag der uitspraak te Wurtzburg als een *dies nefastus*. Wél spanden zich op het laatst nog alle krachten in, om 's mans wrevel over den jammerlijken afloop te verminderen; wél trachtte ter elfder ure de rechter-president onschuldigen, die niet eens voor de vierschaar waren gedaagd en zich dus niet konden verdedigen, aan de openbare verachting prijs te geven; maar ook die ellendige middeltjes hadden geen ander gevolg dan dat zij met den kanselier tegelijk de rechtbank zelf compromitteerden.

Ook de laatste slag, dien Bismarck nog ging wagen, viel op zijn eigen hoofd neêr.

In een der Rijkszittingen van November bracht hij met betrekking tot den duimaanslag eenige bijzonderheden aan het licht, waarvan tot nog toe niemand had vernomen en voor de rechtbank te Wurtzburg met geen enkel woord gerept was. Na volgens de letter te hebben meêgedeeld, wat Kullmann hem eenige uren na den aanslag, in een bijzonder verhoor, zou hebben toevertrouwd, beging hij daarbij de ongeloofelijke onvoorzichtigheid van den kantonrechter Debon, die bij het verhoor tegenwoordig was, als getuige op te roepen. En deze man nu legde de beëedigde verklaring af, dat hij van de gansche dialoog, door Bismarck (nota bene) letterlijk aangehaald, tijdens het verhoor van Kullmann geen enkel woord vernomen had; zoodat de vreemdsoortige voorstelling des kanseliers geen hooger waarde kreeg dan een bloot verzinsel.

Of de kolos, niettegenstaande al deze treurige en beschamende ontmoetingen, nog onder het een of ander opzicht in grootte toenam — op deze vraag mogen alleen de reptielen het antwoord geven. En mocht de kanselier zelf zich vleien met de meening dat hij, voor 't minst, in *gehaatheid* een schrede voorwaarts kwam, dan schept het zelfbedrog hem die illusie. Aan het einde van het jaar was hij minder gehaat dan aan het begin, omdat hij dieper veracht werd.

Zijne tegenstanders daarentegen staken zich in telkens zwaarder wapenrusting en drongen hem hoe langer hoe dichter tegen het lijf. In de laatste Rijkszittingen maakten zij

het hem vaak zóó benauwd, dat hij zijne ontsteltenis niet langer kon verbergen en voor zijn ijzeren vuist een steunpunt zocht. Vroeger achtte hij zich boven elken vijand verheven; ter verantwoording liet hij zich niet roepen en rekende zich te voornaam om een woord tot zelfverdediging te spreken. Zóó was 't nog in Januari 1874; maar in de laatste maanden, toen hij — om zijn eigen uitdrukking te bezigen — „aangeschoten" was, en minder ongenaakbaar bleek als hij zich voordeed, maakte die hooghartige minachting plaats voor eene overmatige lichtgeraaktheid, die hem midden in de debatten aanvuurde, om zijn eigen daden op jammerlijke wijze te verdedigen.

Op den 5 December ll. heeft hij zich eene uitdrukking laten ontvallen, die in zijnen mond als een ernstige zelfbeschuldiging klonk. „Van de dertien jaren — dus getuigde hij — „van de dertien jaren, waarin ik aan „het hoofd der Buitenlandsche Zaken sta in Pruisen en „Duitschland, is mij het jaar 1874 het armste aan ge„beurtenissen voorgekomen."

Zonderling! juist het jaar, dat hij had bestemd om zijn grootste meesterstuk te volvoeren, werd door volkomen onvruchtbaarheid gekenmerkt. En dat moest nu de kanselier in hoogst eigen persoon komen getuigen! Zou het aan zijn anders scherpzinnigen geest ontgaan zijn, dat in zoodanige bekentenis de veroordeeling zijner eigene daden ligt opgesloten? Als 1874 inderdaad het armste jaar is dat Pruisen en Duitschland *onder zijne leiding* nog ooit beleefden, wat hebben hem dan al zijne vervolgingsplannen gebaat? Immers niets! Niets anders dan dat hij der Kerk op nieuw het bewijs leverde, dat de poorten der hel tegen haar niets vermogen.

Of Bismarck bij het afleggen zijner schuldbekentenis aan de waarheid zijner eigen woorden geloofde, weten wij niet: kerkvervolging en verblindheid zijn twee begrippen die uitmuntend bij elkander passen, en het zou ons niet verwonderen, zoo hij zich nog te eenigertijd beroemde op de groote daden, die hij in 1874 verricht heeft. Waarheid en logen komen hem even gemakkelijk over de lippen; waarheid vooral, als hij vooraf weet dat niemand hem geloof zal schenken. Zijn uitmuntende biograaf in de *Edenburgh Review* van 1869 heeft hem deze eigenschappen reeds toegekend: „He can „tell the very reverse of the truth with an amazing „coolness; still oftener he will tell the plain truth when „he knows that he will not be believed" [1]). De reptielen ten minste zullen de uitspraak van hunnen meester met een zeer ongeloovig gezicht hebben aangehoord.

Maar daar is nog eene andere veronderstelling mogelijk. Wie weet of niet de wrevel, die den grooten man in den laatsten tijd beheerschte, hem in een onbewaakt oogenblik tot deze hoogst onvoorzichtige bekentenis gebracht heeft. „Il faut surprendre la vérité lorsqu'elle „échappe à ces Messieurs dans quelque accès de mau„vaise humeur", zegt de Maistre. Dat kon in den Rijksdag van 5 December ll. ook wel het geval geweest zijn. Doch hetzij von Bismarck waarheid of leugen heeft willen verkondigen, wij stemmen er mede in, dat het jaar '74, waarin de stoutste ondernemingen beproefd werden, arm, doodarm aan uitkomsten bleef.

1) „Hij kan het tegenovergestelde van de waarheid met eene wonderlijke koelbloedigheid mededeelen; meermalen zal hij de volle waarheid zeggen ingeval hij weet, dat men hem niet gelooft."

Het lot van den meester trof ook zijne voornaamste dienaars en handlangers. Hun gestalte was bij den aanvang van het jaar wel niet groot, maar toch onder zeker opzicht groot genoeg, om nog voor inkrimping vatbaar te wezen.

Reinkens en Döllinger hebben in '74 elk een zeer gewichtigen stap beproefd: de eerste opereerde op het Congres te Freiburg, de tweede op de Conferentie te Bonn. Dit waren, zoo wij ons niet bedriegen, hunne voornaamste verrichtingen, maar te gelijk hunne grootste nederlagen.

Ter beoordeeling dier twee samenkomsten meenen wij te kunnen volstaan met de mededeeling van hetgeen de protestantsche predikant de Pressensé daarover in de *Revue Chrétienne* te lezen gaf.

Hij brandmerkte het Freiburgsche Congres als een dievenclub, waarvan de leden zich bijna met geen godsdienstige vraagstukken inlieten, doch enkel schenen samengekomen om te beraadslagen, hoe zij zich van de kerken en kerkelijke bezittingen der Katholieken konden meester maken.

Bij dit zoetsappig vonnis voegen wij niets anders dan de betuiging onzer volkomen instemming.

Wat de Bonner Conferentie betreft, weet dezelfde predikant mede te deelen, dat de Munchener professor tot zekere hoogte met de Grieken een vergelijk heeft getroffen omtrent het „*filioque*" van het Credo. Of nu Döllinger reeds den weg der Godloochening opgaat, kunnen wij uit de weinige gegevens, die ons omtrent de Bonner Conferentie gewerden, niet opmaken; maar dat hij telkens dieper valt en eindelijk bij het naakte onge-

loof zal terecht komen, daarvoor koesteren wij de grootste vrees. Zeker is 't dat al zijne inschikkelijkheid en al zijne verzoeningsmiddelen hem voor de stichting van zijn Joannes-Kerk nog geen enkelen grondslag bezorgd hebben.

De twee apostaten Reinkens en Döllinger, de beide steunpilaren der oud-katholieke sekte, zij hebben gedurende het gansche jaar 1874 hun armzalig kuddeke niet kunnen vermeerderen. Hun aanhang nam niet toe, en Goddank! ook onder dit opzicht was 1874 arm, doodarm aan gebeurtenissen. Van de 17,304 seculiere geestelijken in Duitschland liep, voor zoover wij weten, dit jaar geen enkele ongelukkige tot den staatsbisschop over, niettegenstaande de duizend priesters, die in de verbeelding van Döllinger gereed stonden, om hunnen eed van trouw te breken.

Vergeleken bij deze twee apostaten, zijn de overige ambtenaren des Rijks, de politie-dienaars en gendarmen, hoeveel bedrijvigheid zij ook aan den dag legden om 's meesters gunst te winnen, slechts onbeduidende wezens. Hun was een zware taak, een moeilijke arbeid opgedragen, zij hadden dit jaar rust noch duur. Op hoog bevel kondigden zij aan niet minder dan 1400 geestelijken boete en gevangenisstraf aan, voerden honderden priesters naar den kerker of over de grenzen, sloten kloosters en kerkgebouwen, joegen vergaderingen uiteen, kwelden en tergden de Katholieken met kleingeestige plagerijen, en wie soms onder hen aan de speurhonden-taktiek wat traag medewerkte, werd afgezet en door een ijveriger kreatuur vervangen. Ellende, wij moeten het bekennen, hebben zij over 1874 genoeg gebracht; aan laagheden ontbrak het

waarlijk niet. De lange lijst der aanklachten tegen *Reichs*- en Bismarck- *feindliche* redakteuren klom op 1 November ll. tot het hooge cijfer van 784, waarvan 610 vonnissen met een gezamenlijke gevangenisstraf van bijna 40 jaren. *Schadenfreude*, het lage genot over andermans leed, heeft dus de kanselier volop kunnen smaken. Maar als de groote daden, die '74 kenmerkten, geschreven staan in de verslagen der politie en in de rapporten der gendarmerie, dan ontmoeten wij daar slechts de eerbiedwaardige namen van mannen, die onverschrokken de slagen des geweldenaars op hunne onkwetsbare hoofden dorsten opvangen, en op wier ondoordringbaar schild, het schild des geloofs, elk wapentuig der vervolging afstuitte.

Op Arnim toch, zal wellicht iemand opmerken, heeft de kanselier gezegevierd; hij heeft den man, die als zijn vermoedelijke opvolger stond aangeschreven, voor altijd onmogelijk gemaakt en daardoor zijn eigen toestand te beter verzekerd. Gaarne willen wij dit toegeven; v. Arnim is *personne manquée*, en dat heeft hij verdiend. Zoolang hij zijns meesters bevelen stiptelijk uitvoerde en alle zelfstandigheid aflegde, steeg hij in eere en aanzien; dat hij bij het geringste blijk van onafhankelijkheid den toorn van dien meester zou ondervinden, daarvan behoorde hij overtuigd te wezen. Hoezeer wij overigens tot heden nog niet kunnen berekenen of het proces, voor zoover de kerkelijke politiek daarbij betrokken werd, aan Bismarck veel voordeel heeft bezorgd, hebben niettemin de onvermijdelijke onthullingen, door een zoo gewichtig pleitgeding uitgelokt, den grooten man ettelijke gevoelige nepen

toegebracht. Voor de zooveelste maal kwam zijn diplomatiek gekonkel, zijn politiek van kleine middeltjes, te voren reeds in de onthulling van La Marmora herdacht, aan het licht, al werden dan ook de proces-stukken, betrekking hebbende op 's Pausen eventueelen dood en het daarop volgend conclave, geheim gehouden. De president der rechtbank getuigde, dat die geheimhouding voor de rust en orde in het Duitsche Rijk gevorderd werd, alsof de kanselier nog in staat ware geheime zaken te drijven, waardoor hij het vaderland in gevaar bracht. Zonder lichtvaardigheid meenen wij uit die rechterlijke verklaring tot de knoeierijen der pruisische kanselarij te mogen besluiten.

Nu rest ons nog de vermelding van eene enkele gebeurtenis, die wij wel niet uitsluitend, maar toch vooral aan den invloed van Bismarck mogen toeschrijven, en waarvan hij waarschijnlijk veel schade voor de Katholieken verwacht had. Wij bedoelen de invoering van het burgerlijk huwelijk in Pruisen.

Wat echter Windhorst voorspelde, dat namelijk de nieuwe wet den Katholieken geen noemenswaardig nadeel veroorzaakte, maar aan het Protestantisme, waartoe ook Bismarck behoorde, een geduchten slag zou toebrengen, werd bij de invoering der nieuwe wet aanstonds bevestigd. In Berlijn vooral stellen de Protestanten zich meerendeels met het burgerlijk huwelijk tevreden en verzuimen bovendien hunne kinderen te laten doopen. De predikanten, daardoor van een aanzienlijk deel hunner inkomsten verstoken, klagen en jammeren over de „énorme"

schade die zij lijden, en trachten vergoeding te bekomen van den Staat, die hun het nadeel berokkende. In de oproepingen om dadelijke hulp wordt hunne toestand *haarsträubend* genoemd en van ellende, vertwijfeling en hongerdood gewaagd.

Zulk eene uitkomst had echter Bismarck niet beoogd; want toen hij het wetsvoonstel ter tafel bracht en verdedigde, sprak hij o. a. het volgende: „Van mijn politiek standpunt heb ik mij overtuigd, dat de Staat, door de revolutionaire houding der Katholieke Kerk tot zelfverdediging genoodzaakt, verplicht is deze wet uit te vaardigen." Ook met deze onderneming was hij dus niet gelukkig; daar zijne maatregelen slechts zijne eigene geloofsgenooten troffen, terwijl de Katholieken, op wie het eigenlijk gemunt was, ongedeerd bleven. Zoo zien wij uit de boven medegedeelde feiten, dat al hetgeen in het centrum der beweging tegen de Kerk Gods werd ondernomen, tot vernedering strekte van hen, die zich aan den alouden en nooit gelukten strijd waagden. Geen jaar was armer aan gebeurtenissen dan '74 — dat woord werd volkomen bewaarheid; de feiten kwamen het bevestigen. En zoo wij ons slechts bij den pruisischen kanselier en bij de binnenlandsche aangelegenheden van Duitschland bepaalden, het was omdat wij de overtuiging hebben, dat waar ook andere Staten dit jaar vijandige maatregelen tegen de Kerk beraamden, in meerdere of mindere mate de pruisische diplomatie daar de hand in had. Keizer Napoleon III heeft, zelfs toen hij het toppunt zijner vorstelijke glorie bereikt had, nooit door zijne diplomaten zooveel invloed kunnen oefenen als de vorstelijke parvenu van Berlijn.

In het Turksche Rijk drong hij Frankrijks gezant ter zijde, om den Sultan tot vervolging der katholieke Armeniërs aan te zetten. Wat hij daarmede gewonnen heeft, zal de toekomst leeren.

In Zwitserland, vooral in de Jura, houdt het kanaille steeds de oogen naar hem gekeerd; het vlocht hem eene eerekroon, die niemand hem zal benijden.

In het land der burgeroorlogen bood hij zijne interventie door de erkenning van Serrano, misschien de grootste daad, die hij gedurende het gansche jaar verrichtte. Al de europesche regeeringen er toe te brengen, dat zij, op ééne enkele uitzondering na, den avonturier als het hoofd van Spanje erkenden, daarin ligt werkelijk een overtuigend bewijs van de ontzaggelijke macht, waarover de kanselier beschikt. Ook Nederland trad toe; maar het waardeerde zich zelf toch te hoog, om zonder eenig voorbehoud zijn woord te geven. Het weigerde aan Serrano den gevraagden titel en liet hem op die wijze zijne nietigheid gevoelen.

Maar al die omhaal, door Bismarck veroorzaakt, liep uit op een verpletterend fiasco. De *Nautilus* en *Albatros* zijn teruggeroepen. Serrano viel! *Sic transit gloria — interventionis!*

En Gladstone eindelijk, welk jammerlijk lot viel hem niet ten deel bij zijne poging, om de sekte van Bismarck naar Engeland over te brengen. De kuil voor anderen gegraven, werd zijn eigen graf. De hulp der reptielen baatte hem niets; eenparig keurde de engelsche pers zijne handelwijze af, en landgenooten spraken luide zijne veroordeeling uit. Om zich eene uitheemsche sekte te

laten opdringen, daarvoor was het engelsche volk te fier, daarvoor was het niet knechtelijk genoeg.

De buitenlandsche ondernemingen liepen derhalve voor den kanselier al even ongelukkig af als de binnenlandsche; overal stiet hij op de rots der Kerk. De dwaze, hij wilde het rijk van Charlemagne herstellen met de geweldige middelen van Juliaan den Afvallige en de oprichting van een korps onstuimige Janitsaren. Wie echter nog een zweem van de fiere majesteit des grooten Karels wil ontdekken, behoeft thans den duitschen bodem, het land der reptielen, het land, waarin men een valsche pauselijke bul en een valschen bisschop vervaardigde, niet te betreden. Thans heerscht daar slechts wrevel, bitterheid en tweedracht, terwijl de grondslagen waarop het nieuwbakken staatsgebouw verrees, nog staan te waggelen.

Zoo 't ons geoorloofd is, stellen wij aan 't einde van ons artikel den ontzaggelijk grooten Pius tegenover den pruisischen parvenu. Niet in voorspoed, maar in lijden vooral openbaart zich de ware grootheid; tenzij men den gevangen leeuw zijn koningschap zou betwisten, omdat de vrije jakhals hem in zijn gevangenschap durft tergen.

Wie wist in den kerker aan de eischen eener vorstelijke en priesterlijke majesteit beter te voldoen dan de balling in het Vatikaan?

Zag de kanselier zich genoopt een zwakken mededinger onschadelijk te maken; Pius kent geen mededingers. Moest de pruisische premier zich tot zelfbehoud behelpen met de bedreiging van te zullen aftreden; de Opperpriester gaat niet henen, hij blijft regeeren over meer dan 200

millioen onderdanen, want zijn zetel is in een rots gehouwen. Met al de middelen eener uitgebreide staatsmacht vermocht de kerkvervolger zijn doel niet te bereiken; maar Pius zag met de grootste kalmte de *Orénoque* vertrekken en gaf, op echt vaderlijke wijze, den franschen gezant in bedenking of misschien de ambassade niet een wachtschip zou behoeven. Werd elders de misdaad van eenen ellendeling gebruikt, om in populariteit te stijgen; ook zonder zoodanige middelen knielen Pius' trouwe kinderen met de innigste liefde aan de voeten van hunnen Vader neder. De kerkvervolger moge zich verhoovaardigd en verlustigd hebben in het militaire praalvertoon, waarmede de Rijksoorlogsschat in den Julius-toren geteld werd; bij honderdmillioenen zag de Paus zijne schatten rooven, zonder daardoor in aanzien en eerbiedwaardigheid te verminderen. In plaats van zich te ontstellen, als hem een lichte wolk over het hoofd trok, trotseerde hij de ruwste stormen. Mogen anderen hunne gewapende trawanten tegen hem of zijne getrouwen uitzenden, wraak neemt hij nooit, en als het kanon van den Engelenburg de stedelingen oproept om den jaardag van zijn gevangenschap te vieren, dan steekt het zwaard van droefheid den edelen grijsaard diep in 't hart, maar.... hij knielt neder, om voor zijne vijanden te bidden. Aan anderen laat hij de voldoening zich door eene bezoldigde pers toejuiching te verschaffen, zijn leven is te vlekkeloos, om betaalde verdedigers te behoeven.

Is het wonder dat wij, Katholieken, bij het zien van zooveel majesteit bij zooveel verguizing, de hoofden opheffen, om telkens te gewagen van de glansrijke overwinning, die der Kerk van Christus te wachten staat? Vlekkeloos blijft zij, die hemelschoone Bruid van Christus,

in het midden van tallooze belagers, die haar onkenbaar willen maken en op haar alleen al het slijk der aarde pogen te werpen!

In die overtuiging verlieten wij het oude jaar, met dat vertrouwen treden wij het nieuwe in, ook al mocht het Gode niet behagen aan den tijd der beproeving een spoedig einde te maken; want *Ecclesia pressa*, *Ecclesia victrix!*

B. H. KLÖNNE.

KATHOLIEKE VROUWEN DER NEGENTIENDE EEUW.

I.

AMALIA VON GALLITZIN.

„*Sume, Psyche, immortalis esto.*" Dat was hare zinspreuk. Op haar zegel had zij een vlinder laten graveren, die zich loswikkelt uit zijn hulsel, om straks op te zweven in de stralen der morgenzon.

Men vindt deze spreuk terug in Apulejus, waar hij de geheimzinnige mythe verhaalt van Psyche en hare redding door Eros, eene eeuwenoude geschiedenis, die altijd op nieuw waarheid blijkt, want het is de geschiedenis van de verlossing der Menschheid door de Goddelijke Liefde. De opperste der goden zelf, zoo zong het Heidendom, reikte toen aan Psyche den beker met hemeldrank: „Drink, Psyche, en gij zult onsterfelijk zijn!"

Maar wat afmattenden kringloop had deze ziel doorworsteld, wat tallooze malen hadden hare oogen over den rand eens afgronds heengeblikt, hoe vaak scheen haar de levenskracht te begeven, eer zij eindelijk, bijna bezweken, door de Hemelsche Liefde werd opgevangen en ondersteund en den hemel ingevoerd, waar de on-

sterfelijkheid haar bereid was! Dorstend naar waarheid, worstelend om licht en leven, vindt zij alleen door Gods bijstand ten laatste rust in Hem.

Het is deze geschiedenis, die door alle eeuwen heen den kunstenaar heeft bezield: de beitel van den antieken beeldhouwer maakte van Psyche een der wondervolste meesterstukken van de oudheid; het tooverend penseel van Rafael gaf haar de onsterfelijkheid zijner kunst in de zalen van het paleis Farnese; Victor de Laprade, de dichter, bezong haar in de roerendste zijner scheppingen. Het is deze geschiedenis, die leeft in het leven van Amalia, Princes von Gallitzin.

Zelfs toen zij dat cachet met die beteekenisvolle woorden en dat nog beteekenisvoller zinnebeeld liet snijden, zelfs toen was zij nog niet in het bezit der hooge waarheid, naar welke hare ziel smachtte, zelfs toen had de vlinder zich nog niet losgewrongen uit zijne omhulling. De genade werd eerst later haar deel, en toen hief deze Psyche zich boven de aarde op, en werd die hemelsche gestalte, die wij ontmoeten aan den ingang onzer eeuw, schoon en krachtig, streng en zuiver van lijnen, en vonkelend blank als marmer.

Inderdaad, wondervol en geheimzinnig is de draad, die door de geschiedenis dezer Princes loopt, en dit is waarlijk de levensgeschiedenis eener ziel. Van haar vroegste jeugd af drong haar de natuur van haren geest een eigenaardigen weg voor hare ontwikkeling in te slaan, en te midden der grootste hindernissen ging zij dien weg, eerst naar de voorschriften eener wijsbegeerte van haar eigen keuze. Zij ging dien standvastig en oplettend en met groote inspanning. En ten laatste, als zij ingezien

had, dat alles ijdelheid was, voelde zij zich door de genade getrokken, en gaf zich aan dezer werking over met de meest onvoorwaardelijke toewijding des gemoeds.

Zóó zijn er twee perioden in haar leven te onderscheiden, vóór en na hare bekeering. Niet alsof er bij haar spraak kan zijn van eene verandering harer zeden. In dien zin had zij geene bekeering noodig. Van de eerste jaren, dat haar bewustzijn ontwaakt, stelt zij zich reinheid van zin en zeden als doel van haar leven. De geheel heidensche rigting der wereld in den tijd van hare jeugd kan haar van dit doel niet afbrengen. Bloot op hare philosophie steunend, onafhankelijk en zelfs vervreemd van het Christendom, streeft zij het standvastig na, en valt niet. Een wonder van Gods Voorzienigheid! Want des te opvallender zou in haar zieleleven de kracht der genade uitschitteren in haar latere jaren.

I.

Wie eene volle eeuw geleden den Haag was uitgegaan en de laan van Meerdervoort een eind had gevolgd [1]), hij zou daar eene boerderij hebben gevonden, nog heden in wezen, maar waarvan een gedeelte, toen meer dan thans, een heerenhuis geleek. De naam stond er voor, en die naam was: „Niet thuis". Daar had hij dan eene jonge vrouw uit den hoogen stand kunnen zien, die er met hare twee kinderen als eene kluizenares uit de oude tijden leefde. En zoo deze wandelaar het geluk had, in de een-

1) Aan de verpligtend vriendelijke nasporingen van Dr. Wap ben ik de juiste opgave der plaats verschuldigd. De boerderij heet tegenwoordig Hanenburg. Uit mijne bronnen zie ik, dat de eigenaar ten tijde der Princes Haan heette.

zame streek een voorbijganger aan te treffen, had deze hem kunnen zeggen, dat dit de vrouw was van den Russischen minister te 's Gravenhage. Kalm en zeer ingetogen leefde zij daar voor hare beide kinderen, een jongen en een meisje. Met zorgvuldige moederoogen bespiedde zij hun karakter. Haar leven was geheel aan hunne opvoeding gewijd, en de boeken waar zij zich vaak mede bezig hield, de diepzinnige studiën waar zij zich aan overgaf, alles moest alleen dienen voor die groote taak. Met dat al had zij een poëtischen geest en een open oog voor natuurschoon, een fijnen smaak en eene ziel vol kunstzin, en zoo vloot haar leven schijnbaar zoo rustig daarheen, dat het wonder kon schijnen, indien zij iets anders begeerde, dan wat iedere dag haar aanbood. En toch miste zij die hooge gaaf: de gave des geloofs.

Amalia, geboren gravin von Schmettau, zag te Berlijn het levenslicht, en was eene dochter uit een gemengd huwelijk. Haar vader, generaal-veldmaarschalk in Pruissischen dienst was van de protestantsche belijdenis; hare moeder heette Katholiek, en de kinderen waren naar hunne sekse bestemd, om in het eene of het andere geloof te worden opgevoed. Zoo werd Amalia Katholiek.

Op vierjarigen leeftijd zond men het meisje naar een pensionnaat, en daar begon haar karakter zich te ontwikkelen. Langzamerhand deed zich een verbazende wilskracht gelden, die door geen bedreigingen, door geen straffen te breken was, maar terstond week voor een beroep op hare liefde. Want met die kracht des wils ging eene ongemeene innigheid en teederheid gepaard. Doch ook ijdelheid, eene ijdelheid die geen tegenwigt vond in

godsdienst; het onderrigt, dat men hierin aan haar gaf, was in den hoogsten graad gebrekkig, en geen grondslag krachtig genoeg voor eene zoo magtige ziel.

Zij kwam na acht of negen jaren in het ouderlijke huis terug, onwetend, zelfs niet zeer ervaren in lezen en schrijven, met niets toegerust dan met eenige vaardigheid in de muziek, zij, die bestemd was voor het leven der groote wereld. Onbeholpen gedroeg zich dan ook het dertienjarige kind, en men bragt haar naar eene andere inrigting. Hier was de bestuurder een atheïst! Ook hier leerde zij niets dan eenige oppervlakkige kundigheden.

Wat er in dat hart van de vonk des geloofs werd, het laat zich denken. Toch bleef ééne stemming haar gansche gemoed beheerschen: schrik voor eene eeuwigheid van straf.

Zóó trad zij de wereld in, waar haar eene droevige ontgoocheling wachtte. Niemand nam van het arme kind de minste notitie. „Hoe het aan te leggen, dat zij aller opmerkzaamheid op zich vestigen kon?" Dat was de vraag, die toen in hare ziel oprees. Hoe? Door lezen. Dat zou den kring harer ideeën uitbreiden: het moest haar talent geven, om wat zij geleerd zou hebben in aangenamen vorm voor te dragen.

Eene leesinrigting was spoedig gevonden. De boekverkooper kreeg in last, boeken te zenden geschikt voor eene jonge dame, die zichzelve wilde onderrigten, en hij zond — romans. Nu was haar heil gevonden. Zij las dag en nacht. De eenzaamheid werd eene behoefte harer ziel. De tooverstaf harer fantasie schiep deze eenzaamheid in eene wonderwereld om.

Geheimzinnig zijn de wegen der Voorzienigheid. „Het is opmerkelijk", schreef de Princes in latere jaren, „dat

al de romans, die ik las, mij zelfs niet in de verste verte op een vermoeden van zinnelijk genot bragten. Veeleer veroorzaakten ze in mij eene diepe verachting van alle stoffelijke genietingen die ik kende..... Ik was op een romanesken troon gezeten, en ik verachtte volkomen al wat mij van dien troon zou hebben verlaagd. De innigste liefde voor al wat mij volmaaktheid dacht te zijn, bezielde mij."

Aldus rees er voor de oogen van haar geest eene gedaante op, een wezen begaafd met alle voortreffelijkheden van verstand en gemoed, een ideaal van volmaaktheid. Schoon het lezen harer romans de aanleiding tot deze schepping gegeven had, was dit denkbeeldige wezen toch niet aan de romans ontleend. God, wiens wonderbare leiding opmerkelijk helder in haar leven doorstraalt, had haar hart vrij doen blijven van onreine voorstellingen. Zulk een ideaal dan zelve te zijn, en een even hoog ideaal te beminnen en er door te worden wederbemind, om het even of dit wezen van haar eigen of van een ander geslacht was, dat vormde haar droom van geluk. „Mijn hart had geen behoefte aan wat men in de wereld liefde noemt; maar de neiging, die er naar streeft, het geliefde voorwerp te vervolmaken, en waarvan mijn ideaal de wortels diep in mijn gemoed had geplant, die neiging was mij eene onbedwingbare behoefte geworden, en dit ideaal was onafhankelijk van de uiterlijke gedaante."

Doch naarmate deze aanschouwing haars geestes helderder werd in hare ziel, naar diezelfde mate voelde zij zich neêrgedrukt door de zwaarte der romaneske vormen, waarvan zij zich nu met alle magt poogde los te maken. Langzamerhand, als eene zon die door den winternevel

breekt, begon de gedachte aan God te schemeren in haren geest. Het waren voor haar hart reeds nu en dan weldadige oogenblikken in de kerk, als zij zich één trachtte te voelen met de gansche vergadering in de aanbidding van het verheven Wezen, dat het lievelingsonderwerp voor hare gedachten en voor haar gevoel was geworden. Om door dit Wezen volkomen te worden aangetrokken, ontbrak haar echter nog de volle overtuiging van zijn bestaan en van zijne innig naauwe betrekking tot haar.

Zulke vlugt hadden op haar achttiende jaar de gedachten bij dit jonge meisje reeds genomen. Zij trad de wereld in, vervuld van deze gedachten. Aan het hof moest zij leven, want zij was hofdame van eene der Princessen van Pruissen. De groote wereld van die dagen verzonk in een afgrond van zedebederf, die verborgen was onder de giftbloemen der overbeschaving, en tegen dit zedebederf had zij geen anderen steun dan de liefde voor haar ideaal, de vrees voor eene eeuwigheid van ongeluk, en de schitterende reinheid harer zeden en gezindheid. God waakte over haar, en zijne hand hield haar vast op den gevaarvollen weg.

Op twintigjarigen leeftijd huwde zij.

„Gelukkige tijden mijner onschuld, hoe snel zoudt gij verdwijnen? Toen wijdde ik mijn gezang aan de verheven aandoeningen, die schoon onbepaald, diep in mijn hart, belemmerd maar niet verstikt, leefden. Elke verheffing van mijn geest was gewijd aan het onbekende Wezen, dat door mijn gemoed werd gevoeld, en als met geheime aandrift werd gezocht in iederen indruk, die mij als groot en schoon en verheven trof. Maar nu zouden lange en huiveringwekkende duisternissen mij weldra in verwarring

brengen; een onmetelijke afstand zou mij weldra afvoeren van de lijnregte rigting naar dat middenpunt van aantrekking, dat zich van mijne vroegste jeugd af ruimte scheen te willen maken in mijne ziel. Weldra zouden die zoete uitstortingen des harten, waarin ik Hem veeleer voelde dan zocht, plaats maken voor de vertwijfeling, Hem ooit te kunnen vinden!"

Haar gemaal, Prins Dimitri von Gallitzin, staatsman in Russischen dienst, was benoemd tot Ambassadeur in den Haag, en daarheen volgde zij hem. Hij was goedhartig en beschaafd, maar hare ziel had te veel kracht, dan dat zij de leegte niet voelen zou, die er onder zijn zorgeloozen wereldzin verborgen was. Hij was een man, die mededreef op de dobberingen der ligtzinnige rigting van zijn tijd: Voltaire en Diderot behoorden tot zijn vertrouwde vrienden.

De Princes moest nu in de hooge kringen van den Haag verschijnen, en verscheen daar als eene stralende ster. Men bewonderde haar. Iedereen werd aangetrokken door dat beminnelijke wezen, dat zoo hoog uitblonk door gaven van ligchaam en ziel; iedereen wilde deelen in die gesprekken, tintelende van leven en geest en waaruit zich toch eene zoo onbeschrijfelijke diepte des gemoeds deed voelen; iedereen wilde een woord opvangen van die lippen, die toch zoo onverholen en zoo scherp hare verachting uitspraken van al wat laag en onedel was.

Maar haar hart? Helaas, het was onvoldaan. „Het ideaal mijns levens werd wel is waar bij de toevallige wisselingen mijner omstandigheden vaak verduisterd en vermengd met de aardsche nevelen, die ik had medegebragt uit het lezen der romans; maar dan ontwaakte

ook telkens weldra weder het onaangename bewustzijn dezer vermenging, en maakte er mij van los, totdat het ideaal zich allengs weêr toonde in zijn geheele volheid en reinheid, en mij vasthield. Weêr even snel werd mij dan, in het toenmalige gevoel mijner doffe leegte, deze zoo geheel onbevredigde behoefte tot de allergrootste kwelling. Te vergeefs wierp ik mij nu meer dan ooit in de verstrooijingen en verlustigingen der groote wereld. Uit dien eindeloozen kring van spelen en bezoeken en tooneelvertooningen en dansen en nietigheden bragt ik 's avonds nooit iets anders thuis dan een verhoogd onvoldaan streven naar iets beters, hetwelk ik echter niet kende. En aan niemand durfde ik mijn toestand openbaren. Ik sliep zelden zonder tranen in, en het ging mij als dien tooneelspelers, die op de planken anderen vermaken, terwijl zij zelf bittere tranen storten."

Zoo leefde zij vier of vijf jaar. Telkens werd zij aangetrokken en wederom schijnbaar afgestooten door het Wezen, waarvan de gedachte leefde in hare ziel. Aldus ontstond er eene verwarring in haar binnenste, een gevoel van wanhoop, dit wezen ooit hier op aarde te kunnen bereiken. De wereld werd haar tot afschuw. Tot overmaat kwamen daar nog andere zielskwellingen bij, verloochende vriendschap en krenkende ondankbaarheid, en ten laatste besloot zij zich voor goed en geheel aan de wereld te onttrekken, en voortaan alleen te leven voor het onderwijs en de opvoeding harer kinderen.

Opmerkelijk is het, dat Diderot, de bekende Diderot, in de hand der Voorzienigheid onwetend en onwillend het middel moest zijn, dat deze verhevene ziel voorthielp op haar moeijelijk pad. Hij was het, die den Prins von

Gallitzin toe deed stemmen in haar plan; hij, die haar moed insprak en haar verzekerde, dat zij nog jong genoeg was, dat haar verstand vlugheid en scherpte genoeg had, om zich al de kundigheden eigen te maken, die zij voor het onderrigt harer kinderen behoeven zou.

Nog van een anderen kant werkte hij weldadig op haar. Deze atheïst was een vurig ijveraar voor zijne ideeën. Werd hij ergens ter tafel genoodigd, dan vervolgde hij de gasten onophoudelijk met zijn „systeem", en wie hem toescheen daar ontvankelijk voor te zijn, dien noodigde hij in zijne woning, om hem daar al de onderstellingen uiteen te zetten, waarop hij zijne meeningen grondde. Zoo ging het ook met de Princes. Maar zij doorzag al het gemis aan grondslag van deze schitterende voordragten, en juist wat hem een middel dacht om haar te winnen, dat werd haar ten heil. Haar telkens wederkeerende vraag naar het waarom deed haar het atheïsme in al zijne armoede en naaktheid zien, en zoo was het Diderot zelf, die den eersten stoot gaf om haar te voeren tot de overtuiging van het bestaan Gods.

Welk een overgang! Jaren lang als echtgenoote van een hoog staatsambtenaar in de aanzienlijkste kringen te hebben verkeerd, daar te zijn gevierd en aangebeden door al wat er den toon aangaf, en ineens uit die verblindende tooverwereld te zijn overgeplaatst in de eenzaamheid van het stille „Niet thuis!" Welk een overgang! Wat lachte en spotte die wereld met de jonge kluizenares! Maar zij stoorde zich aan dat alles niet. „Iedereen, heeft men gezegd, kan een luchtkasteel bouwen, maar er behoort meer dan genie toe, om in zulk een kasteel te wonen." Welnu, de Princes von Gallitzin bouwde niet alleen haar

luchtkasteel, maar zij woonde er ook in, vijf of zes jaar lang. Onttrokken aan alle gewoel was zij tevreden met haar boeken, en zocht er met onbeschrijfelijken ijver de kundigheden in, die haar moesten dienen voor de opvoeding harer beide kinderen, Dimitri en Marianne. Eene hooge vriendin kwam haar van tijd tot tijd bezoeken, Princes Wilhelmina, de gemalin des Stadhouders Prins Willem V, en allengs ontstond er een kinderlijke maar zeer hartelijk gemeende vriendschap tusschen de kinderen der beide vriendinnen, Dimitri en het jonge Prinsje Willem. Hoe deze vriendschap voortduurde tot den dood, hoe zij zich getoond heeft, toen Dimitri von Gallitzin Katholiek priester en missionaris in Amerika, en Willem van Oranje de eerste Koning der Nederlanden was geworden, dit zal blijken uit het vervolg mijner bladzijden.

Ja, zeer afgezonderd leefde zij. Doch daar woonde er één in den Haag, die altijd toegang tot haar had: François Hemsterhuis, de „Eerste Commies van den Raad van State."

Wie kent tegenwoordig den naam van Hemsterhuis? [1]) En toch was er een tijd, dat men hem, als Spinoza uitgezonderd wordt, den voornaamsten, op Nederlandschen grond geboren, beoefenaar der philosophie noemde. Door zijn vader, den beroemden latinist, van kindsbeen af gevoed met Grieksche en Romeinsche literatuur, had hij de dichters vaarwel gezegd voor de wijsgeeren. Vooral de

1) Ik zie zoo even, dat Hemsterhuis weder ter sprake is gebragt door Dr. A. Pierson. Het blijkt mij uit eene aflevering van den *Tijdspiegel*, een stuk bevattende, geschreven door den heer Admiraal. 't Is te verwonderen dat deze den naam der Princes von Gallitzin heeft kunnen schrijven, zonder haar een smaadwoord naar het hoofd te werpen. Misschien wist hij niet goed, wie zij was.

philosophische en aesthetische rigting der ouden was hem eigen geworden. In zijne aderen had hij de wijsbegeerte van Plato opgenomen, hij, de grondige beoefenaar der mathematische wetenschappen, die tegelijk een meester was in het teekenen, en zelfs het modelleren in was en klei verstond, de wondere man, die desniettemin en door bevoegde beoordeelaars „le plus grand analyste du coeur humain" geheeten wordt. Moet het bevreemding baren, dat het hart van dezen Nederlandschen Plato, die de wijsgeeren van Griekenland vergoddelijkte, niet werd aangetrokken door den toenmaligen beau-monde van 's Gravenhage?

Rein van zeden, zacht en beminnelijk van karakter, maar toch met een klein sprankje ijdelheid en een krachtiger trek van hoogmoed, scherp van verstand en met eene uitgebreide geleerdheid begaafd, maar daarbij diep gevoelig van hart, en schijnbaar ook zeer eenvoudig van ziel, hij, die de liefde tot grondslag maakte van al zijne ideeën, die zeggen kon: „si jamais il est sorti une belle idée de ma tête, elle est sortie avec mes pleurs", — wat was hij meer een *man* dan de oppervlakkige, schitterende Diderot! — Toch, (ik moet alles zeggen!) tot positive godsdienst zag men dezen wijsgeer niet toetreden, al erkende hij ook uit volle ziel het bestaan van God.

In den tijd, dat de Princes het besluit nam, zich af te zonderen van de wereld, was hij tusschen de vijftig en zestig jaar oud. Onbegrijpelijk innig werd weldra de band, die deze beide harten aaneensnoerde. Onbegrijpelijk innig, ja, maar volkomen vlekkeloos. Zij noemde hem Socrates, hij haar zijne Diotima, en het is onder dezen naam, dat zijn voornaamste wijsgeerige werken aan haar zijn toegewijd.

Tweemaal 's weeks kwam Hemsterhuis zijne vriendin bezoeken, en tweemaal 's weeks schreef hij haar bovendien. Hij wijdde zijne leerlinge in de geheimen der Latijnsche en Grieksche talen, in dezer letterkunde en philosophie in. Inderdaad, de leerlinge was den meester waardig. Hoor een onverdachten getuige, Dr. Meyboom: „Admirable femme, dont le génie ne le cédait ni en matière de science, ni en fait de philosophie à l'homme, qui dès sa jeunesse avait été élevé avec soin pour ces études et qui dans son âge mûr pouvait de droit être cité comme une des têtes les plus illustres de son siècle."

Wat belangwekkende redeneringen hebben toen de lommerrijke lanen van „Niet thuis" vernomen! Wat diepe en gemoedvolle taal heeft zich daar gewiegeld op de zuchten van het zomerkoeltje! Want het is zeker dat de merkwaardigste studiën van Hemsterhuis niets anders zijn dan de gesprekken van dien tijd, op het papier gebragt. Al is het niet meer dan honderd jaar geleden, sinds zij werden gehouden, ze klinken ons als een schoone, klankrijke wedergalm uit veel langer vervlogen eeuwen. Hoor de opdragt van „*Simon, ou des facultés de l'âme:*"

„Dioclès à Diotime, bonheur!

„Sage et sacrée Diotime, il vous souvient peut-être, que lorsque nous trouvâmes ce dialogue de Simon à côté de l'autel que Charmus a dédié à l'Amour à l'entrée de l'Académie, nous fûmes si frappés de la ressemblance entre les discours de la femme divine qui porta le même nom que vous, et entre la philosophie que vous vous étiez formée pour votre propre bonheur et pour celui des autres, que nous délibérâmes d'admettre la métempsychose de Pythagore, et vous m'imposâtes la tâche de réparer dans cet écrit, ce qu'il auroit pu souffrir pendant le cours de plus d'un siècle. Ayant achevé

cet ouvrage, je ne saurois ni l'adresser plus justement qu'à vous, ni l'offrir aux Athéniens sous une autorité plus imposante que celle de votre approbation."

De volledige lijst der philosophische werken, (allen in het Fransch geschreven) door Hemsterhuis aan de Princes opgedragen, volgt hier:

„*Aristée, ou de la divinité.*" 1779.

„*Simon, ou des facultés de l'âme.*" Geschreven 1779—1780.

„*Alexis, ou de l'âge d'or.*" Geschreven 1787.

„*Lettre de Diocles à Diotime, sur l'athéisme.*" 1787.

Toch werd Amalia von Gallitzin geene „femme savante" in de ongunstige beteekenis van dit woord. De beminnelijkheid van haar voorkomen en karakter verflaauwde niet door het verkeer en de diepzinnige lessen van François Hemsterhuis.

„François nous raconte qu'un jour il avait eu chez lui un peintre, un homme dont les bonnes moeurs et la vertu étaient au-dessus de tout éloge. Il lui fit présent de deux exemplaires du portrait de la princesse. Ce présent lui causa une joie plus vive que s'il eût reçu des milliers de ducats; il dit à François: „je souhaiterais de pouvoir donner à la princesse la moitié de tout mon bien; j'en serais heureux." Comme François souriait à la simplicité de ce voeu, il l'interrompit et lui dit: „ne croyez pas que sa beauté, ses grâces, ni même un désir d'être auprès d'elle, me fait parler de la sorte; je ne puis pas m'exprimer, mais s'il était possible que je pusse avoir pour tous les hommes le même sentiment que j'ai pour elle, je désirerais que cette vie fût la vie éternelle". Et ce n'étaient pas les peintres seulement qui en jugeaient ainsi." [1])

1) *Oeuvres philosophiques de Fr. Hemsterhuis*, Ed. Meijboom. III. p. 160—161.

Maar met deze Diotima had de Voorzienigheid nog haar einddoel niet bereikt. Deze Psyche moest worden verlost, en Socrates had plaats te maken voor Christus. De weg, dien zij had af te leggen, was nog lang, en er moest eene geheel andere rigting worden gevolgd. Het stille leven op „Niet thuis" was alles voor de Princes: alleen vond zij er hare behoefte aan natuurschoon weinig bevredigd. Haar echtgenoot bezat een buitengoed in Zwitserland, aan het meer van Genève, en daar besloot zij te gaan wonen.

Zie, als zij op het punt is dit voornemen uit te voeren, valt haar een nieuw opvoedings- en onderwijsstelsel in de hand, opgezet door Fürstenberg, den Vicaris-Generaal van het Bisdom Munster. Zij besluit, eerst in persoon naar Munster te reizen, om zich door hem zelf verschillende punten nader te laten uitleggen. Dit geschiedt. Maar wat zij alles verlangt te weten, dat kan in zoo weinige dagen niet worden afgehandeld: ze zou Fürstenberg gaarne zijn stelsel van opvoeding en onderwijs volledig hooren uiteenzetten. Welnu, ze keert naar den Haag terug, en haar besluit is genomen, om de verhuizing naar Zwitserland een vol jaar uit te stellen, en dit jaar in Munster door te brengen.

Munster is eene edele stad. Die stempel der middeneeuwen, krachtig en fier nog op haar aanschijn liggende, die boogstraten, die grillig gebouwde huizen, die er ten tijde der Wederdoopers reeds bijna evenzoo moeten hebben uitgezien, die volle menigte van herinneringen aan lang tot stof vergane eeuwen, alles geeft haar eene aantrekkelijkheid van de eigenaardigste kleur. Maar dit alles was het niet, dat Amalia von Gallitzin hierheen deed keeren: het was Fürstenberg.

En waarlijk, Fürstenberg mag men een groot man noemen: de titel van „Vader des Vaderlands", hem gegeven, werd verdiend. Het is bekend, dat Munsterland een krachtiger Katholiek leven heeft dan verscheidene andere streken van Duitschland, en dit is voor een groot deel te danken aan hem. Dat de Katholieken daar beter onderrigt zijn dan elders, zij zijn het verschuldigd aan zijne *Schulordnung*. Gedurende den tijd, van welken te dezer plaats gesproken wordt, bezaten de Bisschoppen van Munster nog wereldlijke magt. Toevallig waren toen beide mijters van Munster en Keulen op één hoofd vereenigd: de Aartsbisschop hield te Keulen verblijf, en liet Munster door zijn Vicaris besturen, die tegelijk in dit bisdom voor wereldlijke aangelegenheden zijn minister was. Deze toen zestigjarige minister, geestelijke, kanunnik en vicaris-generaal, en toch geen priester, had zich tot levenstaak gesteld, het onderwijs te regelen. Algemeen wordt zijne hervorming hoog geprezen; één ding echter mag ik niet verzwijgen; dit is het al te groote overwigt, dat hij aan de mathematische wetenschappen gaf. 't Is misschien aan deze rigting te wijten, dat juist Munster in later tijd het optreden van Hermes zag. Doch van dusdanige afwijking was bij Fürstenbergs leven nog geen voorbode te zien. Een merkwaardig man, deze Fürstenberg! Hij was gewoon, in gesprekken zijne vijanden zóó te verdedigen, dat zij inderdaad in het oog der aanwezigen waren geregtvaardigd. Een merkwaardig man, die toch ook zijne kleine gebreken had. Maar dit zou ons te verre voeren van ons onderwerp: Amalia von Gallitzin.

Wederom zeer innig werd al spoedig de vriendschapsband tusschen de Princes en Fürstenberg, al was zij dezen

ook reeds terstond na de eerste kennismaking te gemoet gekomen met het zonderlinge verzoek, haar niet te willen bekeeren, daar zij in hare ziel niets dulden kon, dat niet van God zelf kwam! Honderden brieven en briefjes bestaan er, die de roerendste vertrouwelijkheid toonen. Men moet de omgangsvormen van dien tijd niet afmeten naar den onze: het is overal: „*Liebster Franz*", en „*Du!*"

Neen, thans kon er van geene verhuizing naar Zwitserland meer sprake zijn. Zij besloot te Munster te blijven, en meende zoo het best haar levensvoornemen te vervullen, zich geen enkel genoegen te gunnen, dat niet strekte tot bevordering der opvoeding van haar kinderen. In de stad zelve liet zij zich een huis in gereedheid brengen, maar de herinnering aan het verrukkelijke leven op „Niet thuis" vervolgde haar steeds, en weldra had zij in Angelmodde, een uur ongeveer van Munster, een gelijksoortig landelijk optrekje gevonden, waar zij nu het stadsleven kon ontvlieden, wanneer het haar lustte.

Het is in dezen tijd, dat zij op haar cachet den opstijgenden vlinder liet snijden met de spreuk: *Sume, Psyche, immortalis esto.* En toch, zij geloofde nog niet. Krachtiger moest de schok zijn van dat krachtige gemoed. Een paar jaren, daar komt ziekte, doodsgevaar. Fürstenberg zendt haar zijn biechtvader, maar zij kan diens bijstand niet aannemen „uit gebrek aan overtuiging." Toch schijnt haar antwoord zóó geweest te zijn, dat het den grijzen staatsman de hoop niet ontnam, haar eenmaal nog het Katholieke geloof met hart en ziel te zien omhelzen.

Zij herstelde. Nu volgden er eenige maanden van gedwongen werkeloosheid, wijl haar toestand haar niet ver-

oorloofde, zich bezig te houden met de studiën voor hare kinderen. „In het uitsluitende gevoel van zekere onbeschrijfelijke nabijheid Gods, dat mijne behoefte aan Hem vermeerderde, had ik aan den rand des doods eene voor mij onvergetelijke zaligheid genoten. De herinnering hieraan, en het nu door geene bezigheid onderbroken zelfonderzoek naar mijn toestand tot dusverre, deed voor mij een licht opgaan. Met weldadigen schrik aanschouwde ik voor het eerst, hoe eerzucht en hoogmoed allengs mijne ziel hadden ingenomen. Met deze ontdekking was al mijne vreugd over mijzelve verdwenen. Mijn moed alleen bleef. Mijn eerste werk was het voornemen, af te zien van alle verdere geleerdheid om mij alleen met die studiën bezig te houden, die juist voor elk tijdstip vereischt werden voor mijne kinderen." De tijd was nu daar, dat zij hun onderrigt moest geven in de godsdienstleer: maar hoe dit aan te leggen? Haar eigen ongeloof aan hen mededeelen? Maar dit verbood haar geweten. Zelve niet geloovende hen in het geloof onderrigten? Maar dit durfde en mogt zij niet. Zij besloot, de godsdienstleer historiesch aan hen voor te dragen, de keuze der belijdenis aan hun eigen geweten overlatende, maar bij het onderrigt zelf haar eigen ongeloof zorgvuldig voor hen verborgen te houden. Nu begon zij met al de kracht harer ziel te studeren, en deze studie, in den geest des ongeloofs begonnen, voerde haar tot het geloof. Hoe langer hoe meer werd het Christendom behoefte voor haar hart. Geene rust was er in dat gemoed, voordat zij de waarheid had gevonden, de wonderparel, voor welker bezit zij haar hartebloed geven wilde.

Drie en een half jaar, — wat werkte de genade lang-

zaam! Drie en een half jaar duurde het, eer de ziel zich had losgewrongen van de aarde, en den Hemel te gemoet vloog in de stralende zon. Maar telkens kwam zij een stap nader. Reeds begon zij haar eerste dagboek met de volgende beteekenisvolle woorden: „Sedert verscheidene maanden reeds heb ik den wensch, mijn tegenwoordigen toestand op te schrijven, alsmede de wijze waarop ik daartoe gekomen ben, om indien ik ooit het ongeluk had, weêr daarvan af te wijken, beter in staat te zijn, al de hulpmiddelen er toe terug te vinden."

En eindelijk, daags voor haren geboortedag, 27 Augustus 1786, was zij met haar gewetensonderzoek gereed, en den volgenden dag legde zij eene algemeene biecht af. Nu begint haar genadeleven, een leven, dat twintig jaar heeft geduurd en nu eerst, ook als Katholiek zieleleven, hoog merkwaardig wordt, — maar waarvan de schets moet uitgesteld blijven tot de volgende aflevering.

J. A. DE RIJK, Pr.

Seminarie Hageveld,
20 December 1874.

MATHILDE.

Wie zij is?

Eene jeugdige schrijfster, op het eiland Java geboren en opgevoed; eene dochter der Katholieke Kerk, die hare Moeder met een geloovig en minnend hart aanhangt; eene edele maagd met een helder verstand, met veel gevoel, met eene weelderige verbeelding en een lust tot arbeid, die schier voorbeeldeloos is; eene rijk begaafde jonge dame, die sedert een drietal jaren eene groote menigte van novellen, verhalen en beschrijvingen aan de katholieke lezers heeft geschonken.

Zij schrijft veel, onbegrijpelijk veel; zou ik niet mogen zeggen: te veel? Immers op eene „*Lijst der oorspronkelijke pennevruchten van Mathilde*", waarop mijn boekverkooper nog een zestal heeft bijgeschreven, worden er meer dan twintig opgenoemd.

Aanleg, veel aanleg heeft de jeugdige Mathilde voorzeker, groote gaven van geest en hart heeft zij kennelijk van den hemel ontvangen, zij heeft veel gelezen, veel gezien, veel opgemerkt, is daardoor veelzijdig ontwikkeld, en bezit ook eene gemakkelijkheid van schrijven, welke

ik haar liever niet toewenschte. Of is die gemakkelijkheid niet gevaarlijk, juist omdat zij zoo weinig inspanning, zoo weinig moeite, zoo weinig studie vraagt? En als een jeugdig meisje aan die gemakkelijkheid een grooten werklust paart en dan haar eerste pogen met een schitterend succes ziet bekroond, ontstaat dan niet het dreigend gevaar van onbewust tot veelschrijverij te vervallen?

Mathilde behoeft, Goddank! geen broodschrijfster te zijn; ware dit het geval, haar naam zou in dit tijdschrift niet genoemd worden. Maar een jeugdig, talentvol meisje, dat met hare geestesgaven in het publiek optreedt, wordt al spoedig omgeven door twee kringen van gevaarlijke vrienden, namelijk: die haar, wat men noemt, over het paard tillen, of die haar exploiteeren. Rampzalig de argelooze, die zich door dezen laat overmeesteren! Die over het paard getild wordt, komt weder op den grond teregt; en die geëxploiteerd wordt — lees dat in „arme, arme Samuel!" .....

Daar zijn van die gebreken, ook in taal en stijl, maar vooral in plan, compositie en wijze van voorstelling, waarop wij ten minste ééns moeten oplettend worden gemaakt, willen ze door ons bemerkt en vermeden worden, want ignoti nulla curatio. Aanhoudende studie en oefening, herhaalde proefnemingen, al zijn het mislukkingen, doch vooral een kundige vriend, die onzen literarischen arbeid leidt en regelt en met gepaste vrijmoedigheid fouten en gebreken aanwijst, zijn noodig, wil men er eindelijk toe komen iets degelijks, iets blijvends op het gebied der letteren te leveren. Het auteurschap is een soort van martelaarschap. Geen auteur, die niet eerst den vuurdoop heeft ondergaan. Kritiek op kritiek en nog

eens kritiek moeten over uw werk zijn heengegaan, en dan eerst moogt ge allengs het schuchtere hoofd uit de onbekende baren omhoog heffen, om, beschenen door het vruchtbaar licht der zon, in kracht, in schoonheid en volkomenheid op te groeijen. Menigeen zal misschien zijne krachten voelen bezwijken en door de golven worden verzwolgen, maar dat hij vrijelijk verga! 't Is het teeken dat hem de roeping, de aanleg ontbreekt, of ten minste dat hij den moed niet bezit om te worden wat hij worden kan. Schrijf veel, schrijf aanhoudend, maar om u te oefenen en niet om het terstond uit te geven. Ik weet wel, niemand onzer volgt meer den regel der Ouden, om zijn pennevrucht eenige jaren in de schrijftafel te laten rusten en rijp worden, alvorens ze door den drukker het publiek aan te bieden; maar „*het Jonge Holland*" is in een ander uiterste vervallen. Het zal dan ook wel *jong* blijven en nooit hooge jaren zien.

Of zoudt ge niet toegeven, dat menig geschrijf van den tegenwoordigen tijd gerust in de lessenaar had mogen blijven, en dat het goedkoopste papier nog te duur is voor veel, wat thans gedrukt wordt? Mathilde had Een Doornekroon, De herder van Montreuil en Regina als oefening kunnen schrijven en weder moeten verscheuren, maar niet uitgeven. Wij hadden er niets bij verloren dan drie onbeduidende verhaaltjes, waaraan groote gebreken kleven. Of welk nut, welk genot kan het mij geven, te lezen van een man, die de lafheid begaat van in de gevangenis met zijne vrouw van kleederen te verwisselen, en haar op het schavot te laten sterven, terwijl hij zich uit de voeten maakt en blijft leven?

Men zegge niet: 't is de opofferende liefde der vrouw, welke de Schrijfster heeft willen voorstellen; want dan moeten wij op een gebrek wijzen, waarin Mathilde meermalen vervalt. Hare novellen hebben allen eene zeer zedelijke strekking, zijn doorweefd met stichtende en godvruchtige opmerkingen, gesprekken en handelingen, maar vaak overdreven, en wel in die mate overdreven, dat de voorgestelde deugd ophoudt deugd te zijn en het karakter van ondeugd aanneemt. Als Regina zichzelve in de plaats van haren man aanbiedt, dan heeft zij het offer harer liefde reeds gedaan; doch als haar man, door te vlugten en zijne vrouw aan een wreeden en onschuldigen dood prijs te geven, dat offer voltrekt, dan is dat een gruwel, dien de Schrijfster den godvruchtigen en gevoeligen lezer sparen moest. Vooral gaat A n o n c i a d e aan dit euvel mank. Deze godvruchtige maagd heeft altijd verlangd het kloosterleven te aanvaarden, maar ook altijd de inwendige stem Gods vernomen, dat zij daartoe niet geroepen is. Wat geschiedt nu? Zij beschouwt het eindelijk als haar *roeping* (dat woord staat boven het hoofdstuk), een man te huwen, die alle geloof verloren heeft, die spot met God en godsdienst, met hel en hemel; die een speler, een huichelaar, een groote dief is; die van zijn neef, door diens fortuin te stelen, een zelfmoordenaar, en van zijne nicht een vuige moordenares maakt, met één woord, den allerslechtsten kerel, dien men zich denken kan. Zij huwt hem, ofschoon zij volstrekt geen liefde voor hem gevoelt, ofschoon een ander braaf, edel en beroemd man naar hare hand dingt, ofschoon deze laatste, volgens den gang van het verhaal zelf, de man is door God voor haar bestemd; zij huwt hem, alleen

om hem te bekeeren, alleen omdat hij dreigt anders nog veel slechter te zullen worden. Hij bekeert zich volstrekt niet vóór het huwelijk, eerst langen tijd daarna; hij gelooft niet, hij biecht niet, hij doet niets van wat een christen verpligt is. En toch trouwt zij met hem. Een van beiden dus: zij zijn kerkelijk getrouwd: — heiligschennis, ten minste van den kant des bruidegoms; zij zijn niet kerkelijk getrouwd: — ongeldig huwelijk. De man toch was katholiek, had zijne eerste H. Communie gedaan en was tot geen ander geloof overgegaan; alleen door de bedorvenheid zijns harten was hij tot ongeloof gekomen. Wat blijft er nu van de godvruchtige, heilige Anonciade over? Eene ongelukkige caricatuur. Ook vele andere personen, vooral mannen, komen in de verschillende novellen voor, wier godsvrucht weekelijk, ziekelijk, wier karakter daardoor flaauw is en wat men lamlendig noemt. Zoo, b. v., mijnheer Louis in Marie Wieland en de schilder in Anonciade. Zou gravin Hahn-Hahn hier niet met vrucht kunnen gelezen en bestudeerd worden?

In het teekenen der karakters is Mathilde tot nog toe niet zeer gelukkig geweest; Gasperine in Marie Wieland is misschien de gelukkigst geslaagde. Echte, ferme, fraaije typen heeft zij ons nog niet geleverd. Manzoni kan daarin tot leermeester strekken.

Meermalen komt ook de vraag in ons op, of het der begaafde Schrijfster altijd helder is geweest, wat zij wilde geven, en of de novellen soms niet een titel dragen, die de ware en eigenlijke niet is. De twee moeders geeft veel meer de geschiedenis van het zieleleven der kinderen dan der moeders; Levie Veneira kon zeer geschikt

een anderen naam dragen; en Marie Wieland moest eigenlijk *Gasperine* zijn gedoopt.

Nog wil ik de opmerking niet verzwijgen, dat onze Mathilde wel wat voorliefde schijnt te hebben voor akelige en bloedige tooneelen, en vooral voor moord en doodslag. Geen novelle, of daar wordt in gemoord, soms tot twee, driemaal toe. In Anonciade twee zelfmoorden, een poging tot moord, en een Engelschman, die huis en stad verlaat, zoodra zijne vrouw de cholera krijgt, en haar laat sterven zonder er zich verder om te bekreunen. Altijd sterven daarenboven juist zij, die door den lezer het liefst in 't leven werden gelaten. Ik weet wel, dat een novelle of roman niet altijd met een bruiloft behoeft te eindigen; maar waarom nooit? of waarom nooit met het huwelijk van dat paar, hetwelk volgens den gang van de novelle voor elkander bestemd schijnt? Daar is niet eene enkele van Mathilde's novellen — De dochter van den molenaar uitgezonderd —, welke aan het slot den lezer de voldoening geeft, die hij wenscht; want altijd zijn er moeten sterven of vermoord worden (en zeer ongemotiveerd), die hij nog zoo gaarne op de laatste bladzijde had ontmoet. De beroemde roman van Manzoni eindigde ook met den dood van Lucia; later begreep echter de groote schrijver, en teregt, dat het gansche verhaal daarheen geleidde, dat zulk een einde noodzakelijk den lezer moest te leur stellen, en heeft hij, ofschoon er groote moeijelijkheden te overwinnen waren, op meesterlijke wijze er een gewenschten afloop aan gegeven. Hij laat Lucia niet sterven aan de pest, maar herstellen, en door dispensatie in hare gelofte, welke in den uitersten nood om hare deugd te redden was afgelegd, tot het

huwelijk met Renso komen. Door dit voorbeeld te volgen, zou menige novelle van onze Schrijfster zeer veel in waarde kunnen winnen.

De lezer wordt soms op onaangename wijze gestoord en zelfs in de war gebragt, door midden in een tooneel, vaak midden in een gesprek, eensklaps naar een twintig- of dertigjaar vroeger tijdstip te moeten terugspringen, en daar weder midden in eene gebeurtenis, soms midden in een gesprek, te vallen. Een groot gebrek dus in het plan. Zou het ook niet wat veel gewaagd zijn, de novellen zoo maar in alle voorname rijken van Europa te laten afspelen? Men dient dan toch rekening te houden met het bijzonder karakter van ieder volk, dat men opvoert. Over het algemeen heb ik onze Nederlanders in Mathilde's novellen nog niet teruggevonden.

Herinneringen van een diamant is een zeer lief stukje, welligt het verdienstelijkste van allen. Ook de beide Wandelingen door Batavia en De koning van Siam te Batavia staan ver boven de novellen verheven. Daarin doet zij zich kennen als eene fijne opmerkster, wie het niet aan echten humor ontbreekt.

Toestanden scheppen, verwikkelingen uitvinden, treffende tooneelen opvoeren, — Mathilde kan het meesterlijk; maar ze afwerken, maar ze doorvoeren, maar ze in het leven naar waarheid teruggeven, — zou haar meesterschap daarin niet te kort schieten? Ik stuit nu weleens op flaauwe gesprekken, op tusschentooneeltjes, die niets afdoen en gerust konden wegvallen, op verwarde en valsche voorstellingen, op ongemotiveerde sterfbedden, moorden en andere akelige dingen, zooals ik ze in Dickens nooit heb aangetroffen.

Gaarne nemen wij in romans en novellen groote toevalligheden aan, maar ze moeten toch gebeurlijk, ze moeten toch mogelijk zijn. Een klein gezelschap gaat eene familie op een naburig kasteel bezoeken, vindt allen des nachts vermoord, en laat ze maar terstond door een paar medegenomen bedienden in den tuin begraven! Dat kan immers niet en is verboden door de wet? Is het ook niet wat al te toevallig, dat Diana op een laten namiddag van Brussel vertrekt met het spoor, vervolgens een rijtuig huurt, een langen rit maakt en juist op tijd in het dorp komt, om haar slagtoffer te treffen in de donkere kerk, als alle geloovigen het bedehuis verlaten hebben, en Anonciade nog alleen daar op het orgel blijft voortspelen? Zij had volstrekt geen berekeningen kunnen maken, want het was voor het eerst van haar leven dat Anonciade het orgel bespeelde, door ongesteldheid van den organist. En dan, dat zij herkend werd aan een schitterenden steen, dien zij aan den vinger droeg, en dat nog wel in den donkeren avond op het perron van het spoor, terwijl zij diep in een zwarten mantel verborgen was, en daarenboven door iemand die haar volstrekt niet kende! Men mag niet te veel van 's lezers goedgeloovigheid vergen.

't Is gemakkelijk te begrijpen, dat men bij zooveel schrijvens niet altijd de vereischte zorg aan taal en stijl kan besteden. 't Zijn vaak kleinigheden, onnaauwkeurigheden, maar die toch, vooral als ze veelvuldig voorkomen, het geheel ontsieren. Zoo b. v. *komt* een welgevormd hoofd niet *uit* een zwanenhals *te voorschijn;* een kleedingstuk *valt* niet in flarden; een *geraamte* is geen *half vergaan lijk*, en geen dokter in de wereld

zal, als hij zulk een *lijk* uit het water opvischt, dat als een *voorwereldlijk* durven afgeven. Zie Een doornekroon en Herinneringen van een diamant. Ook kan ik mij niet goed voorstellen, hoe „*een blik* van boosheid *in de trekken*" kan waargenomen worden (Anonciade blz. 22). Een klein lief meisje komt der burgtvrouw een mandje eijeren en bloemen aanbieden: om dat te verhalen worden bijna alle bestaande kleuren opgenoemd. Immers ik lees in De dochter van den molenaar letterlijk: „*Gouden* lokken vielen op haar *blanken* hals en omkransten een verrukkelijk fijn gezichtje, verlicht door een paar, onder *zwarte* wimpers half verscholen, *blauwe* oogen. Zij droeg een mand met *hagelwitte* eieren, bedekt door *groen* loof, waarin drie of vier *vuurroode* rozen glinsterden." 't Is jammer, dat het kind geen *paars* jurkje, *grijze* kousen en *gele* schoenen droeg; dan hadden wij zoo ongeveer alle kleuren bijeen gehad, die met mogelijkheid op een schilderspalet kunnen gevonden worden.

Mathilde bewandelde steeds zonder eenig geleide den hobbeligen weg der letteren; men zegt dat zij zich heeft terug getrokken, en dat Melati in hare plaats de schrijvers-baan is ingetreden, opgeleid door Dr. Jan ten Brink. Of het waar is, weet ik niet: de Cavalier noemt in zijn schraal en onbeduidend „*Inleidend woord*" De jonkvrouwe van Groenerode haar „*eersteling*". Moet dat woord te kennen geven, dat Melati aan Mathilde vreemd is, of dat zij haar verzaakt? Voor dit laatste bestaat volstrekt geen reden, en wij zouden het betreuren. Met de vele gaven, die God aan Mathilde geschonken heeft, kan zij een blijvend nut stichten en onze katho-

lieke literatuur met veel schoons verrijken, dat langer duurt dan één dag; zij kan zich een eervollen en hooggevierden naam maken, niet slechts bij de groote menigte van alledaagsche lezers, maar bij de meer ontwikkelden, bij allen, die gevoel en smaak en literarische kennis bezitten; zij kan eene aanzienlijke plaats verwerven in de lange rij van begaafde vrouwen, geleerde schrijfsters en liefelijke dichteressen, waarop ons vaderland met regt mag bogen. Dat alles kan zij en nog veel meer..... Zij doe het: en het zal ons een waar vergenoegen zijn de begaafde Schrijfster meermalen te ontmoeten, en haar onze opregte hulde te brengen.

J. J. VAN DER HORST.

EEN KIJKJE IN DE LOGE.

I.

„„De A.·. M.·. [1]) op den troon gezeten, staat op, geeft een slag met den hamer, die door de beide Opzieners herhaald wordt; en zegt:

„In orde B B.·.!"

De B B.·. zich in orde gesteld hebbende, zegt de

A.·. M.·.: Br.·. 2de Opziener, welke is de eerste plicht der Opzieners in de Loge?

2de Opz.·.: Te zien of de Loge behoorlijk gedekt is A.·. M.·.! [2])

A.·. M.·.: Verzeker U daarvan Br.·. 2de Opz.·.!

---

1) A. M. d. i. *Achtbare Meester.* Volgens Art. 14 G.·. Wetb.·. is de titel van den Prins-Beschermheer *Hoogst Eerwaardig*, die van den Grootmeester Nationaal *Hoog Eerwaardig*, die van den Gedeputeerden Grootmeester Nationaal *Zeer Verlicht*, die der GG.·. Off.·. (Groot-Officieren) *Zeer Achtbaar*, die van den Voorzitter eener Loge *Achtbare Meester*, die van de Off.·. en Meesters *Achtbaar.*

2) Dat wil zeggen: zich te verzekeren, dat er in de Loge geen oningewijden, door de Broeders *profanen* genoemd, aanwezig zijn. O die groote mannen zijn zoo bang voor de ontsluiering hunner geheimen!! *De Loge dekken* beteekent ook *de Loge verlaten* met verlof der Opzieners.

De 2*de Opz.*·. geeft de leerl.·. slagen tegen de binnenzijde der Tempelpoort, welke door den Dekker, die zich daartoe naar buiten begeeft, aan de buitenzijde beantwoord worden; hij begeeft zich weder naar zijne plaats en zegt:

A.·. M.·. de Loge is behoorlijk gedekt!""

.....

Met uw verlof, Achtbare Opziener, noch gij, noch de Dekker, hebt ditmaal uwen „eersten plicht" behoorlijk vervuld!

Waarachtig, er is een „profaan" in uwen Tempel en die profaan ben ik .... gij kent mij toch wel, *Forét*, wien gij in uwen *Almanak* en in uw *Bulletin* wel wat lichtzinnig aanklaagt, dat hij U en uwe vrienden en uw aller bedrijf niet kent!

En ik ben niet alleen, zonder uw verlof—die indiscretie *moet* ik mij wel veroorloven in een *geheim* genootschap — introduceer ik als „*Bezoekers*" de lezers van *De Katholiek*, die mij de eer aandoen mij tot hun cicerone te kiezen bij een *kijkje in de Loge*.

Toch, zijt kalm, Br.·.! niet in vleesch en been hebben wij plaats durven nemen „*op de Zuiderkolom*"; wij wilden onze namen niet teekenen in het „*album*" en konden onze „*certificaten en diploma's*" niet overhandigen; wij waagden ons niet aan een „*onderzoek in den Voorhof door een der Experts of Ceremoniemeesters*"; wij kenden het „*teeken*", de „*aanraking en woorden*" niet.

Eigenlijk dus heb ik den 2den Opziener onrechtvaardig beschuldigd. Hij kon de vraag van den Achtbaren Meester, bij de *opening* der Loge gedaan, vrijmoedig beantwoorden met: *de Loge is behoorlijk gedekt.*

En toch niet *gedekt!*

Wij hebben geene geheimen; ziethier de zaak.

Wij hebben voor ons liggen verschillende *Ritualen*, die bij de opname van aspiranten voor de *Symbolieke* en *Hooge* Graden in de Nederlandsche Loges worden gevolgd.

Art. 87 der Wet, hetwelk aan de Broeders oplegt zorg te dragen, dat Maçonnieke geschriften niet „in prof.·. handen geraken", wordt door de ergerlijke sluwheid der profanen wel eens verijdeld!

Habetis confitentem reum! Wij hebben nu eenmaal die ritualen, en wenschen eens te zien wat er in de Loge bij die gelegenheden omgaat.

Wie kan het wraken, dat wij de lezers van dit tijdschrift tot een „bezoek" uitnoodigen? Zou het billijk zijn hunne rechtmatige nieuwsgierigheid niet te bevredigen?

En wij wenschen bij het bezoek dier tentoonstelling — ja, dat is 't woord! — niet te volgen Br.·. *Clavel*, niet *Sarsena* — volgens de Broeders geene vertrouwbare, volgens ons al te praatzieke gidsen —; niet *Eckert* of *Neut* of andere Ultramontanen, die van de Vrijmetselarij evenmin iets (?!) weten als de *Maasbode* of het *Dompertje*, waarop Br.·. H. Maarschalk zoo boos is [1]); niet eens den *Gids voor den leerling V.·. M.·.*, dien de gepensionneerde Majoor der Artillerie, Br.·. Adriaan Willem Mosselmans [2]) in 1849 voor de tweede maal in het licht gaf, of andere van eerlijke Broeders uitgegevene geschriften, maar alleen die Ritualen, welke officieel als authentiek door de Ne-

---

1) Verg. Jaarboekje voor Nederlandsche Vrijmetselaren. 1873. blz. 210.

2) Verg. Bulletin van het Nederlandsch Groot-Oosten, 2de jaarg. blz. 162.

derlandsche Broeders erkend worden en te 's Hage in 1865 gedrukt en in 1871 herdrukt werden.

Zoo staat onze geloofwaardigheid boven alle verdenking en wij wachten de tegenspraak der helden van troffel en schootsvel.

Ons doel?

Een Belgisch publicist zegt van de Vrijmetselarij: „Les chrétiens flétrissent l'oeuvre comme un blasphème, tous les hommes sérieux comme une ânerie."

Anerie! Dat teekent! En *le ridicule tue!*

Mogen we onze lezers beleefd verzoeken ons te volgen?

Alvorens hun de „receptie" van den Leerling-Vrijmetselaar, de eerste graad in de Nederlandsche Vrijmetselarij, voor te stellen, gaan we de Loge openen.

De Leden [1]) — die profane uitdrukking staat tot onze verbazing in het Rituaal; waarom niet het liefelijk woord: de Br.·.? — der Loge komen bijeen in den Voorhof.

B B.·. Bezoekers worden, zoo mogelijk, — in ons land zijn de Broeders nog al eng behuist — in een ander vertrek afgewacht. Wanneer in den T.·. [tempel] alles gereed is, verzoekt de Br.·. Ceremoniemeester de B B.·. zich te kleeden.

Dat kleeden moet voor de Broeders zelven een vermakelijk oogenblik zijn! Dat bandeliertje langs den schouder, dat, gewoonlijk met wijn bemorste, schootsvelletje voor het buikje, dat degentje aan de zij, ziet 't is very clownish!

Zoodra de B B.·. gekleed zijn, verwittigt de Ceremoniemeester daarvan den A.·. M.·. en zegt deze:

1) Wij citeeren letterlijk uit het voor ons liggend Rituaal. *Onze* tusschenwerpsels vallen zonder bepaalde aanduiding op 't oog.

„B B.·. laat ons in den T.·. gaan!"

Men gaat naar en ook van den T.·. in de volgende orde:

a. De A.·. M.·..

b. De Opzieners.

c. De Officieren, naar rang.

d. De Leden en Kinderen der Loge, volgens Maç.·. ouderdom.

Het binnentreden van den T.·. moet plechtstatig [Risum teneatis, amici!] en zoo mogelijk onder geleide van orgelspel [hoogst zeldzaam!] of andere muziek [eene gescheurde viool en clarinet?] geschieden: behalve de A.·. Mr.·. twee B B.·. nevens elkander. Elke Br.·. begeeft zich terstond naar de voor hem bestemde plaats, zooals die door het huishoudelijk reglement der Loge bepaald is. De A.·. M.·. kan echter, om de localiteit of andere redenen, de intrede *zonder ceremonieel* doen plaats hebben [en dat gebeurt nog al eens].

Aan geen Br.·. — zoo vervolgt het Rituaal — is het geoorloofd in de Loge te spreken, dan na daartoe aan den Opz.·. zijner kol.·. [kolom] het woord gevraagd en het verkregen te hebben.

Die eisch is billijk voor de orde der vergadering, maar wij zullen hier of elders gelegenheid vinden om de „inquisitie" der Broeders op de kaak te stellen. Wie hunner durft tegen ons beweren, dat zij, de liberalen bij uitstek, vrij zijn in spreken of schrijven op maçonniek gebied?

Wij hebben het „*Bulletin van het Nederlandsch Groot-Oosten*" in handen en zullen de vrijheid-kraaiers en de spotters met de censuur der Katholieke Kerk op hunne plaats dringen!

Dit staat vast: in de Katholieke Kerk kent men de tirannie der Vrijmetselarij niet!

De Broeders zijn geplaatst.

Als minder belangrijk zwijgen wij over 't ceremonieel, waarmede de „*Buitenlandsche Bezoekers* of *Die, welke tot eene der Loges van dit* [Nederlandsch] *Gr.·. O.·. behooren, naar den rang hunner Werkplaatsen en den Graad, tot welken zij gevorderd zijn* (Art. 188 Gr.·. Wetb.·.) of *eene Bezending* [Sic!] *van het Gr.·. O.·. of van G G.·. Off.·.* of *de Prins-Beschermheer* [1],) *de Grootmeester Nationaal of zijn Gedeputeerde* enz. — O die maçonnieke gelijkheid! — worden binnengeleid, zoo zij de Loge met hunne tegenwoordigheid vereeren.

Het wekt onze belangstelling niet of die „*Bezoekers*" door *vijf* of *zeven* Officieren der Loge met ontbloote wapenen (!!) worden ontvangen; of de „*Bezending*" den hamer van den Meester der Loge al dan niet aanneemt; of die „*Bezoekers*" hunne plaats in het Oosten of Westen, Zuiden of Noorden der Loge innemen, veel minder of die mannen volgens art. 185, 187 Gr.·. Wetb.·. voor die uitkramerij vriendelijk bedanken.

Wij herhalen: de Broeders zijn geplaatst en de Opening der Loge vangt aan.

Dat potsierlijk tooneel geven wij ditmaal ten slotte zonder commentaire ter genieting.

„„De A.·. M.·. op den troon gezeten, staat op, geeft een slag met den hamer, die door de beide Opzieners herhaald wordt, en zegt:

„In orde B B.·.!"

---

1) Een onplaatsbare loge-titel, wijl de bedoelde Prins tot heden toe fungeeren moet als ***Grootmeester-Nationaal***, omdat zijn Koninklijke Neef zeer wijs voor die waardigheid bedankt heeft. O de anti-royalistische Loge draagt zoo gaarne een koninklijke aureool!

De B B.·. zich in orde gesteld hebbende, zegt de

A.·. M.·.: Br.·. 1ste Opz.·. zijt gij V.·. M.·.?

1*ste Opz.·.*: Alle mijne B B.·. erkennen mij daarvoor A.·. M.·.!

A.·. M.·.: Br.·. 2de Opziener, welke is de eerste plicht der Opzieners in de Loge?

2*de Opz.·.*: Te zien of de Loge behoorlijk gedekt is A.·. M.·.!

A.·. M.·.: Verzeker U daarvan Br.·. 2de Opz.·.!

De 2de Opz.·. geeft de leerl.·. slagen tegen de binnenzijde der Tempelpoort, welke door den Dekker, die zich daartoe naar buiten begeeft, aan de buitenzijde beantwoord worden; hij begeeft zich weder naar zijne plaats en zegt:

„A.·. M.·. de Loge is behoorlijk gedekt!"

A.·. M.·.: Br.·. 1ste Opz.·. waar is Uwe plaats in de Loge?

1*ste Opz.·.*: In het W.·., [Westen] A.·. M.·. bij de kolom welke zich ten Zuiden uitbreidt.

A.·. M.·.: Waarom aldaar?

1*ste Opz.·.*: Om de B B.·. van den arbeid tot verpoozing te roepen, en te zorgen dat ieder zich weder ter rechter tijd aan den arbeid begeve, opdat de bouw voortgang hebbe.

A.·. M.·.: Br.·. 2de Opz.·. waar is Uwe plaats in de Loge?

2*de Opz.·.*: In het W.·., A.·. M.·. bij de kolom welke zich ten Noorden uitbreidt.

A.·. M.·.: Waarom aldaar?

2*de Opz..·.*: Om de Loge te sluiten, den arbeiders hun loon te geven en hen van den arbeid te ontslaan.

A.·. M.·.: Br.·. 1ste Opz.·. waar is de plaats van den A.·. M.·.?

1ste *Opz.*·: In het Oosten A.·. M.·.

A.·. *M.*·.: Waarom aldaar?

1ste *Opz.*·.: Omdat gelijk de Zon in het O.·. opgaat om den dag te beginnen, zoo ook zich de A.·. M.·. in het O.·. bevindt, om de Loge te openen en de werkzaamheden te regelen.

A.·. *M.*·.: Br.·. 1ste Opz.·. welke is de tweede plicht der Opzieners in de Loge?

1ste *Opz.*·.: Om U, A.·. M.·., de Loge te helpen openen.

A.·. *M.*·.: Br.·. 1ste Opz.·. hoe laat is het?

1ste *Opz.*·.: Het is volle middag A.·. M.·., volgens den stijl der Vrijmetselaren!

De *A.*·. *M.*·.: Dewijl het dan volle middag is, en alzoo de tijd om de werkzaamheden te beginnen en de Loge behoorlijk is gedekt, open ik deze Leerlingsloge in naam van den Opperbouwheer des Heelals, en naar de oude gebruiken der Vrijmetselaren, met *drie harde slagen*, die van het O.·. zullen uitgaan en in het W.·. zullen weergalmen!

Nadat de A.·. M.·. deze slagen gegeven en de Opzieners die herhaald hebben, zegt de *A.*·. *M.*·.:

„De Loge is geopend: een ieder zij zijner plichten indachtig, en gezegend zal deze ure zijn."

„Ziet naar mij B B.·.!"

Hij geeft het Leerlingsteeken en de toejuiching, en wordt daarin door de B B.·. gevolgd, die hunne plaatsen hernemen.""

Geen commentaire noodig, niet waar, lezers?

Anerie!!

En zulke geestlooze domme vertooningen hebben plaats in Nederland, in de tweede helft der XIXe eeuw, de

eeuw der verlichting en beschaving, door mannen, die tot de jaren des verstands zijn gekomen!

En nu is de Loge nog maar geopend!

Ik inviteer mijne lezers weldra bij de Receptie in den Leerlingsgraad te assisteeren.

FORÊT.

VERSCHEIDENHEDEN.

Dr. H. J. A. M. SCHAEPMAN, DE KEIZERSKLOK. EEN LIED VAN 'T DUITSCHE RIJK.

Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango: herinnert ge u nog dien rijkdom van tonen, zoo aangrijpend vertaald in Schiller's *Lied von der Glocke*, blijde en droeve en schrikwekkende, van feestgetij en uitvaart, van leven en dood?

Was unten tief dem Erdensohne
Das wechselnde Verhängnisz bringt
Das schlägt an die metallne Krone
Die es erbaulich weiter klingt.

Dit woord geldt nog op een andere wijze dan Schiller kon bedoelen of vermoeden van de Duitsche Keizersklok. Meer dan alle andere mag zij *aes fatale* genoemd worden, en hare tonen spreken een eigen taal. Gegoten uit het vernielend geschut, dat het saamverbonden Duitschland in een oorlog, beslissend voor de toekomst, veroverde, is zij bestemd op den hoogen klokketoren van Keulens dom hare metalen tonen te leenen aan de lotgevallen van het ééne Duitsche Rijk. Daar zal ze een deel uitmaken van de grootsche hulde, die de Christelijke kunst der middeleeuwen aan onze negentiende eeuw afdwingt, en zoo vooral de geschiedenis van Duitschlands Kerk verkondigen niet alleen aan dit geslacht, maar aan vele geslachten, die komen zullen, lang nadat de doodsklok

over de grooten en kleinen van deze eeuw heeft uitgeklept. Geen wonder dat de hand nog vlugger dan anders naar de bladen greep, die een nieuw gedicht van den welbekenden meester brachten: *De Keizersklok. Een lied van 't Duitsche Rijk.*

De keizersklok is gegoten. In die woorden „zoo koud, zoo kort, zoo drok" verneemt de dichter de „juublende echoos van het lied der keizersklok", en aanstonds bruist de volle ader der poëzie. Een eerste zang, waarin herinneringen aan strijd en doodsgevaar, aan bekroonde trouw en heldenmoed samensmelten met het bewustzijn van geduchte, niet te verbreken kracht, vertaalt ons de zegetonen der krijgstropee. Het metaal van de verderfbrengende batterij, door „alle Duitsche zonen verwonnen met hun bloed", luidt thans „Duitschlands glorie de blauwe sferen door" en verkondigt alom de roemrijk bevochten vrijheid en eenheid van het Duitsche vaderland.

Maar die zegetonen vinden geen vollen weerklank in de harten. De wensch van het oude meesterlied: „Friede sey ihr erst Geläute" is niet vervuld door de keizersklok; haar gejubel van eenheid en vrijheid klinkt van Keulens dom als eene bespotting. Aangrijpend wordt die tegenstelling door den dichter uitgewerkt als eene inleiding van de tafereelen, die volgen zullen. De landzaat gevoelt, dat de zegetonen hem „zijn vaderland van 't hart scheuren"; hij sluit zijne oogen voor het heden, en meent vol schrik „de beelden der toekomst" reeds in werkelijkheid te zien oprijzen. Deze beelden der toekomst, zoowel de schrikwekkende, die zich uit het heden ontwikkelen, als de hoopvolle, die straks het verleden te voorschijn roept, zijn, meen ik, hoofdmoment in het gedicht. Mij dunkt, ik zie den dichter optreden als tolk der geschiedenis bij de klok, die voor het Duitsche Rijk een van de stemmen der geschiedenis wezen zal: de toekomst groeit uit het heden, maar heeft diepe wortelen geslagen in het verleden en is ook daaraan ten nauwste verbonden. Zoo komen de drie tijdperken samen rondom de keizersklok; de teekenen der tijden worden met vaste hand gegrepen en in beeld gebracht, en daaruit ontwikkelen zich twee tafereelen, lijnrecht

tegenovergesteld als beginselen, en toch geleidelijk aan elkander verbonden en in elkander overgaande door de ontzagwekkende verschijning van Karel, *de* Duitsche keizer, die de vernielers van zijn grootsche schepping uiteenjaagt voor zijn toornigen blik en machtig woord; echt heidensch Caesarisme, dat opgaat in slaafsche afgoderij, zien wij henenvluchten voor het ideaal van het Christelijk keizerschap. En altoos blijft daarbij de keizersklok het middelpunt, waar alles zich om beweegt; hare slagen klepperen onophoudelijk „schok op schok" door de lucht, eerst met forsch geweld dringend, dan somber en dreigend, eindelijk jubelend en blijde, en met die verschillende tonen smelt het gedicht samen, tegelijk lied van de keizersklok en lied van het Duitsche Rijk.

In die geschiedkundige beteekenis van de beelden der toekomst, door den dichter ontworpen, ligt hun bemoedigende kracht. „Een wonderbare zang voor Duitschland en voor Rome" gaat door heel de ziel, als „de droomen vervlogen zijn" en het heden „koud en zwart" weder voor oogen ligt: hoe ook dat heden dreige, de staatskunst zal niet scheiden wat Gods hand in het verleden verbond:

En moog' de dood ook waren
Langs 't Duitsche rijksgebied,
De Christus is verrezen,
De volken sterven niet.

Gods liefde zal verwinnen
Der boozen haat en wrok, —
Dat zult gij eenmaal luiden
Gij Duitsche Keizersklok.

Zoo gevoelt men zich door den dichter op de hoogten geplaatst, waar de blik zich verruimt en de bekrompener inzichten, de vrees en verwachtingen van iederen dag wegvallen. Deze vluchtige trekken maken natuurlijk geen andere aanspraak dan een misschien persoonlijken indruk weer te geven; maar het is zoo goed dien indruk mede te deelen, als deze

ons eene poos boven het gewone proza heeft opgevoerd: wij zijn dikwerf zoo geneigd de toekomst met velerlei wenschen, naar eigen inzicht, vooruit te loopen, ten onrechte verwonderd als Gods wegen hemelsbreed van de onzen blijken te verschillen. Niet zoo de dichter in dit lied van de keizersklok; hier worden geen plannen gemaakt, maar de teekenen der tijden rijzen voor ons op als dichterlijke tafereelen, in welke ideaal en werkelijkheid elkander de hand reiken; niets ook van die onrustige haast, zoo verleidelijk voor menschen van één dag, die alles in het heden saamgedrongen wenschen, omdat hun blik niet verder reikt: „de Christus is verrezen, de volken sterven niet"; de geschiedenis stoort zich nu eenmaal niet aan de kunstregels van den roman, en de tragedie die zij opvoert, is niet gebonden aan willekeurige eenheden; de ongeduldigste wenschen zijn niet in staat de majesteit van haren tred een enkele schrede te verhaasten of uit den weg te dringen, want zij deelt lessen van wijsheid uit, doch ontvangt ze alleen van God.

Maar het is niet mogelijk een gedicht van Dr. Schaepman te bespreken zonder op eene eigenaardigheid te wijzen, welke een karaktertrek in dezen dichter is. De poëzie van Dr. Schaepman heeft zich van den aanvang af gekenmerkt door rijkdom en verheffing van gedachten, verbonden aan een geheel eenige kracht. Zoo ook „de Keizersklok". Nergens weifelend zoeken naar uitdrukkingen of spel met woorden,

„Que l'art lime et relime et polit de façon
Qu'ils rendent à l'oreille un agréable son",

maar kern en overmeesterende kracht. Bij herhaalde lezing verwondert men zich telkens meer over de vastheid, waarmede de trekken niet gepenseeld, maar als in staal gegrift zijn. Neem, bij voorbeeld, de slaven-apotheose in Keulens domkerk. Met een enkel woord worden de handelende personen in het volle licht geplaatst en staan in de scherpste lijnen voor den geest. Door de volle levenskracht bezield, zijn ze toch eerder typen dan individuen, en de meesten dragen zelfs geen eigen

naam, maar een karakter of een brandmerk. Doch welk een indrukwekkend dramatisch tafereel! Alle nevenzaken vallen weg en de eigenlijke kern van den strijd dezer dagen rijst voor u op in zijn laatste gevolgen en uiterste ontwikkeling: slavendienst en afgoderij. De vrijheid der eeuw is maar al te veel vrijheid „gewaarborgd tegen God"; doch het beginsel van de eenig ware vrijheid is het *potius mori quam foedari* des gewetens; deze is de vrijheid des geloofs en der genade, de vrijheid van den Syllabus; waar zij prijsgegeven of vertreden is, blijft niets over dan de slavernij des heidendoms, onder welke benaming ook. De forsche slagen van de keizersklok noodigen ten hoogtij, en wijd open staan de deuren van Keulens dom, om de scharen te ontvangen. Maar het kruis heeft plaats gemaakt voor den roofzieken adelaar, en een stoet van lakeien en slaven, met een „apostel-apostaat" aan het hoofd, brengen in 's Heeren heiligdom een afgodische hulde aan een keizer als verwinnaar van Rome en God dezer wereld; ook de vroegere eeuwen geven haar dooden weer, waardig aan zulk een zegefeest deel te nemen, en allen te zamen vereenigen hun stemmen met de dreunende klokketonen en zingen ook voor de naderende eeuwen het lied der victorie, één daverend keizers *Te Deum*. Maar een ongekende stoot wordt aan den klepel gegeven, en hoe verandert het tafereel! De geweldige slagen van de keizersklok hebben den ouden keizer, grondvester van het heilige Duitsche Rijk uit zijn doodslaap gewekt. Terwijl het: „wij loven U, o Keizer" nog voortdreunt, hoort ge reeds van verre het bonzen van zijn reuzenstap, en met de geduchte wapenleus: „voor Christus en voor Petrus" treedt Karel de Groote te voorschijn. Meesterlijk is de wijze waarop de dichter juist in dit oogenblik den „Keizer aller vorsten" invoert: elke trek van die hooge gestalte, elke bijzonderheid van dat keizerlijk plechtgewaad is vol van gedachten en verscherpt het snijdende, bijna spottende contrast. De aangebedene van zoo even verzinkt voor uwe oogen, nog eer hij den mond heeft kunnen openen, als een tooneelkeizer in geleend ornaat naast de hooge majesteit van Karel den Groote, met al de zinrijke insignien van *zijn* Duitsch keizerschap be-

kleed. Weggestoven ook zijn de slaafsche aanbidders van dien sprakeloozen afgod voor Karels vorschenden blik en toornig oog. En bij het klimmen van 's keizers verontwaardiging worden de tonen van de keizersklok dreigend en somber, en eindelijk, als zijn vloek heeft weerklonken, „klept zij: dood."

Doch ik heb mij reeds te ver laten medesleepen en moet verschooning vragen voor het onrecht, aan het dichterlijk woord van Dr. Schaepman gepleegd, door het in proza om te zetten. Deze omtrekken zijn te schraal en te bleek om de volheid en den gloed van die zangen weer te geven; eerst in het gedicht zelf kan men naar waarde de kracht en den rijkdom schatten, welke dit woord tot eenig en ondeelbaar eigendom maken. Daarbij komt eene soberheid in den vorm, die opmerking verdient; de kracht is hier de Sturm- und- Drang-periode te boven; zij toont zich niet in de grootheid, maar in de juistheid der woorden en in het aangrijpende van de gedachte.

Het zou gebrek aan goeden smaak verraden, als wij na deze proeve van waardeering eenige phrasen van lof gingen samenstellen: er is ook op het gebied des geestes eene superioriteit, die men niet met lof bejegent, maar eenvoudig erkent. Doch juist daarom zou ik een wensch willen uitspreken, die anders van te weinig beteekenis moest geacht worden. Die wensch is, dat eene omzetting van onzen tweeden naamval als in „der toekomst beelden" niet door veelvuldig gebruik aan het nageslacht moge overgeleverd worden als eene eigenaardigheid van den dichter Schaepman, aan wien Da Costa de taal van Bilderdijk en Vondel vermaakt heeft. Doch liever dan met zulk eene kleinheid wil ik eindigen met een woord van den dichter zelf, een woord dat mij door „*de Keizersklok*" weder levendig voor den geest is gebracht. In een vroeger gedicht, waardige hulde aan Vondel, wiens naam het draagt, zegt Dr. Schaepman van den waren dichter, dat hij tonen op doet gaan,

„Tonen, waarin ieder hart
Het volmaakte woord kan vinden
Voor zijn vreugde, voor zijn smart.

Dat is zoo eenvoudig en zoo waar in den ruimsten zin. Er gaat zooveel door 's menschen hoofd en hart, waarvan wij ons nauwelijks of in het geheel niet bewust zijn, omdat wij het niet onder woorden kunnen brengen; doch daar grijpt de dichter in de snaren, en eensklaps staat in dien zang de volle uitdrukking, vonkelend van schoonheid, voor u, en met een uitroep van vreugd en bewondering snelt de gansche ziel haar te gemoet: de geest is eene gedachte rijker, het gemoed een akkoord voller geworden. Zoo menigwerf hebben velen dit met ons ondervonden, als we weggesleept werden door de rijke, krachtige tonen van Dr. Schaepmans poëzie. Maar ook als de dichter de innigste en diepst gevoelde aandoeningen van ons hart, onze bekommeringen, onze onwrikbare en niet te verwoesten hoop in zijne taal wedergeeft, brengt dat gevleugeld woord zooveel meer licht en kracht en bemoediging. Dit vooral getuigt „*de Keizersklok*". In dezen tijd van worsteling overvalt iemand soms een gevoel van weerzin en matheid bij zooveel verwarring van begrippen, zulk een onnoozel of huichelachtig spel met groote, nietsbeteekenende woorden, zulk een vertrappen met ijzeren hiel van waarheid en recht en fieren gewetensmoed, zooveel karakterloosheid en veilheid; midden in den tijdstroom, waar de strijdige elementen elkander verdringen, en worstelend met de golven, ziet men ternauwernood voor zich uit en gevoelt zich als heen en weer geslingerd door een wispelturig spel van toomelooze baren; maar laat de dichter u hoog boven dien stroom des tijds opheffen, terwijl het zonlicht des hemels er zijn stralengloed over uitspreidt, en daar ziet ge den breeden, glinsterenden vloed met rustige majesteit voortspoeden naar den oceaan: dan blijkt het dat geen ordeloos toeval het rijzen en dalen van die wateren bepaalt, maar dat de statige golven elkander als in vaste maat voortstuwen, en dat ook de hoogste en geweldigste in vaste bedding beperkt zijn en onderworpen aan de onbreekbare wetten van Hem, die daarboven zetelt op onbewogen troon, patiens quia aeternus.

Hageveld. A. VAN COOTH. Pr.

ZEDELOOSHEID TE BERLIJN.

In *De Vereeniging* van October ll. lezen we, blz. 301: „De godsdienstige bladen van Berlijn geven eene statistiek, die een schrikwekkend licht werpt op de zedeloosheid dier hoofdstad. Voor 796,000 protestanten zijn 37 kerken en 26 kapellen. In 1873 waren er onder de 30,000 gedoopte kinderen meer dan 4,000 onwettige. Op 26,000 begrafenissen hebben er 22,000 plaats gevonden zonder bijstand van een predikant. Deze cijfers zijn in het laatste jaar met 1½ percent vermeerd."

Het Belgische dagblad *La Croix* deelt onder opschrift: „De zedelijkheid te Berlijn" deze nadere bijzonderheden mede:

„Dat monsterding, het burgerlijk huwelijk, heeft voornamelijk te Berlijn reeds gevolgen, die allen conservatieven en Christenen de oogen moeten openen. In de maand Augustus ll. gaf het hoofd van het groot consistorie in eene circulaire aan de hervormde predikanten de vrees te kennen, dat vele ouders op schandelijke wijze zouden verzuimen hunne kinderen te laten doopen, *zoodra zulks niet meer door de wet zou worden voorgeschreven.* Zijne vrees heeft zich maar al te spoedig verwezenlijkt. Dezer dagen maakte de predikant bij de Luthersche gemeente te Berlijn bekend, dat in de maand October slechts *elf* paren van de *drie en zestig* hem verzocht hadden hun huwelijk in te zegenen. De anderen hadden zich vergenoegd met het burgerlijk huwelijk. Wat nog erger is, slechts 12 kinderen van de 150 pasgeborenen waren in de kerk aangeboden om er het doopsel te ontvangen. Indien dat zoo voortduurt, zal Berlijn welhaast niets anders bevatten dan heidenen."

Met *De Maasbode* van 3 Januarij jl., waaraan wij het laatste berigt ontleenen, merken wij aan: „Bovenstaande regelen zeggen maar al te veel in treurige juistheid, en de beteekenis daarvan is allervreeselijkst; zij schilderen ons de hoofdstad van het groote Duitsche rijk in al de naaktheid van hare bedorvenheid."

SPROKKELINGEN.

The Swedenborgian conference. De Swedenborgianen traden na den dood van hunnen stichter — hij stierf in 1772 — in Zweden en Engeland ook in Zuid-Duitschland en Noord-Amerika als zelfstandige gemeente op. In Engeland vereenigden zich eenige volgelingen van den Zweedschen geestenziener tot de zoogenaamde *New Church Society of Swedenborgian Conference.* Dit geschiedde in 1789. Zij noemden zich de *receivers* of *Swedenborg's writings.* Zooals deze naam aanduidt, nemen zij de openbaringen, die Swedenborg van de geesten en van den Heer zelf ontving, en de bovennatuurlijke kennissen, waarmede hij door zijne beweerde aanschouwing van den hemel en de hel begiftigd was, zijn nieuw mystiek stelsel van wijsbegeerte, godgeleerdheid en schriftverklaring voor waarheid aan. Zij zijn de Nieuwe Kerk, de Kerk van het nieuwe Jerusalem, die Swedenborg op goddelijk bevel moest stichten. Een groot aantal leden dezer Kerk, verzekeren zij, behoort tot andere Christelijke godsdiensten; want de *receivers* zijn niet verpligt om de kerkelijke vereenigingen, waaraan zij vroeger deelnamen, te verlaten. De *New Church* van Engeland telt omstreeks zestig gemeenten met meer dan 4000 „ingeschreven" leden en omstreeks 15,000 „bijwoners der eeredienst." Deze zijn echter op verre na niet allen *receivers.* In Amerika bestaat een nog talrijker vereeniging, en andere soortgelijke afdeelingen zijn hier en daar in enkele streken der beschaafde wereld verspreid. De Engelsche *Swedenborgian conference* bezit twee maatschappijen voor het uitgeven van geschriften en de verspreiding van traktaatjes; een met goede inkomsten voorziene *British and foreign Society* voor de uitgaaf en 't verspreiden van Swedenborgs talrijke werken staat aan de *Conference* ten dienste. Zij heeft drie zendelinggenootschappen; en beschikt over verschillende fondsen voor de vorming van studenten, het ondersteunen van scholen en het onderhoud der predikanten. Verder bezit ze een pas opgerigt collegie. De vorm van eeredienst in deze Kerk is liturgiesch; hare liturgie heeft

vijf onderscheidene dienstorden, die voor vijf verschillende Zondagen bestemd zijn.

Wel geantiqueerd. De zoogenaamde Afgescheidenen hebben hunne geregelde kerkelijke visitatiën voor de verschillende gemeenten. Daartoe worden door de classis twee predikanten afgevaardigd. Deze zijn behoorlijk met hun kerkelijk *Handboekje* gewapend; daaraan moeten zij hunne vragen ontleenen; eerst die voor den predikant, vervolgens die voor de ouderlingen, eindelijk die voor de diakenen. In dat *Handboekje* kortom, vinden zij op p. 290 het geheele *Visitatie-Reglement*. Dit is een merkwaardig stuk, „opgestelt in de C. Synodus van Delft, Anno 1721 gerevideert, gelimiteert door de C. Synoden van Leyden en Gouda Anno 1722 en 1723, en eindelijk gearresteert in de C. Synoden van Rotterdam in den jare 1724. Art. 20 en van Breda Anno 1730. Art. 4." Het dateert uit den Protestantschen pruikentijd. We kunnen ons voorstellen, welke rimpels zich toenmaals op de voorhoofden der classicale visitatores plooiden, als hunne statig stijve lippen de vragen formuleerden: over

„*b.* de middelen tegen het pausdom,
tegen comediën en danserijen."

Hetzij over

„Vr. 14. Of er ook eenige Paapsche Schouten en Regenten zijn, alsmede Paapsche- Jezuïten- of klopscholen, of ook geordende Papen, Monniken en Jezuïten?

„De visitatores moeten derzelver getal en namen opteekenen, daar dezelve gevonden worden."

Het *Visitatie-Reglement* is bij de Afgescheidenen nog in vigueur. Wel wonder, dat het Protestantismus zoo traditioneel is! *Deze* menschelijke inzetting bleef; de Afgescheidene visitator dient dus ook deze vragen te stellen; thans, in den jare 1875, is het voor hem een onbegonnen werk.

„En andere tijden toch vereischen anderen raad."

Het Protestantisme in Italië. — Naar een berigt van *De Vereeniging*, arbeiden thans in Italië met zijn 24 millioen in-

woners, onder welke 30,000 Protestanten, 104 predikanten en telt men er 135 kerken. In 1848 bestonden er slechts 20 en op zijn hoogst 25 Protestantsche gemeenten. — De Methodisten hebben daarvan op 27 posten 1007 avondmaalgangers. Hunne zondagscholen tellen 472, hunne dagscholen 557 kinderen; daarenboven houden zij avondscholen, die door ongeveer 500 volwassenen bezocht worden. — De Engelsche predikant Dougal heeft in de nabijheid van den Tiber, tegenover de brug van St. Angelo, die naar het Vatikaan leidt, een gebouw met 120 kamers voor *f* 96,000 aangekocht, met het doel om die kamers tegen *f* 24 à *f* 26 in het jaar te verhuren voor bijeenkomsten, scholen, bestuursvergaderingen, enz. der Protestanten. Ook wil hij een deel van dat gebouw kosteloos afstaan, ten einde daar eene Protestantsche geneeskundige zending te vestigen.

De Schotsche kerken. — Volgens Protestantsche opgaven, telt de Nationale kerk van Schotland 679,000 leden, die voor hare behoeften en werkzaamheden in 1873 hebben aangebragt 273,488 p. st., dat is 14,000 p. st. meer dan het vorige jaar. Bovendien heeft een harer leden, de heer Baird, tot uitbreiding harer instellingen, eene gift van *een millioen* p. st. geschonken. — De Vrije kerk, die als gescheiden van den Staat, zelve in al hare behoeften moet voorzien en 272,000 leden telt, heeft 1,020,000 p. st. ontvangen. Het traktement van een vierde harer 826 predikanten is nog slechts 150 p. st. jaarlijks; dit minimum hoopt men echter dit jaar op 200 te brengen. — De vereenigde Presbyteriaansche kerk, die 106,000 leden heeft, ontving 340,000 p. st. Het laagste honorarium voor een predikant in deze kerk is 200 p. st. — In Schotland zijn slechts 20,000 Episkopalen en 36,000 Roomschen. — Dit laatste cijfer is in deze Protestantsche opgaven zeker te laag gesteld. Voor 25 jaren waren er in Schotland reeds over de 100,000 Katholieken, en dit getal is sedert dien tijd nog aanmerkelijk toegenomen.

Gustaaf-Adolf-Vereeniging. — Aan een berigt in bovengenoemd maandschrift ontleenen we deze bijzonderheden. Hare laatste jaarvergadering heeft van 22—24 September te Stutgard

plaats gehad. „Meer dan 1400 vreemdelingen waren daarheen gevloeid. De hoofdstad van Wurtemberg, het land dat van alle Duitsche Staten het meest voor de Vereeniging heeft bijgedragen, was uitnemend voor zulk een godsdienstig feest geschikt." Verschillende predikanten voerden er het woord. „Uit het rapport, door Prof. Frieke van Leipzig uitgebracht, bleek dat de Vereeniging het laatste jaar had uitgegeven 215,579 thaler, die aan 1132 gemeenten uitgekeerd waren, waarvan 583 in en 549 buiten Duitschland. De zaak vindt voortdurend en bij toeneming ondersteuning, tot zelfs bij kinderen. De gift die de vergadering elk jaar aan eene bijzonder belangwekkende en behoeftige gemeente schenkt, en die dit jaar de aanzienlijke som van 5700 thaler bedroeg, is aan de gemeente Gurzno in Oost-Pruisen toegewezen. — De volgende jaarvergadering zal op verzoek van den Keizer van Duitschland te Potsdam gehouden worden."

KATHOLIEKE VROUWEN DER NEGENTIENDE EEUW.

I.

AMALIA VON GALLITZIN.

II.

Als de zon in den morgenstond blank uit de kimmen rijst, en langzaam den helderen ochtendnevel doet wijken voor haar licht, dan ontstaat er eene wondere werking in de natuur. Wat sliep wordt gewekt, wat dood scheen herrijst levend. Het is zondag in de schepping. De bloemen openen haar kelken. Allerwegen tintelt de dauwdrup. De graṣhalmen verheffen het teedere hoofd; de frissche woudlucht geurt rond; vogels zingen en dartelen van tak tot tak, en de vlinders stoeijen de uitverkoren bloesems rond. En helderder, helderder straalt de zon, en voller en voller slaat de harteklop der aarde. Uit haar schoot, vruchtbaar gemaakt door het levensbeginsel dat haar met den rijkdom zijner stralen koestert, rijzen nieuwe kiemen omhoog, eerst schuchter en tenger en als schroomvallig, maar weldra krachtiger, fier en forsch, de reuzen der toekomst. Een nieuw jong leven stroomt overal rond, en Gods aarde juicht het hooglied der Verrijzenis: Alleluja!

Zoo ook deze ziel. O, hemelsche liefde, zon van ons leven! Liefde, die geene enkele onzer edele aandoeningen verstikt, neen, ze alle koestert en bestraalt en opwekt tot hoogeren bloei! Die te voorschijn roept wat in den schoot der aarde sluimerde, om te groeijen en te geuren ten hemel! Liefde, die ons hart, en ons smachten en sidderen, en al den onuitsprekelijken dorst naar geluk en niets dan geluk, in u opneemt en omsluit! Liefde, die alléén rust geeft aan de verlangende ziel, liefde van God tot ons, van ons tot God! Liefde, die ons verlost, ons uwen hemeldrank toereikt, ons de onsterfelijkheid waarborgt! — „*Sume, Psyche, immortalis esto!*" Nu, nù eerst, is dat woord in vervulling gegaan. De genade had deze vrouw aangegrepen. Ineens, daar staat ze, met stralenden blik en het hart omhoog, in het heldere licht op den eenig waren weg van het menschenleven.

„1. Ik wil, — het is een blad uit haar dagboek, — ik wil iederen ochtend bij het ontwaken mijne eerste krachten wijden aan de beschouwing en aanbidding van God, mijne pligten van den aanbrekenden dag nagaan, kortom, mij ten minste een half uur bezig houden met mijzelve, mijne dierbaarste en wezenlijkste betrekkingen, en de verpligtingen die daaruit voortvloeijen.

„2. Gedurende den dag wil ik nooit van de eene bezigheid tot de andere overgaan, zonder bij iederen overgang mijn hart op nieuw tot God te verheffen; geen gevoel van tegenzin instandhouden en onderzoeken, zonder eerst God voor oogen te hebben; geen besluit nemen, zonder Hem tot getuige te roepen; geen gevoel van geluk, geene verligting in het werken, in het lijden gevoelen zonder Hem te danken; ook geen lijden zelf, zonder mij te herinneren, hoeveel het lijden tot vervolmaking der ziel afdoet. Ik wil echter God nooit om iets anders aanroepen, (hetzij om een positief goed, hetzij om de

afwending van een kwaad), dan om verlichting, ten einde steeds naar zijn welgevallen Hem te dienen en te handelen. Zóó wil ik ook voor mijne geliefden bidden, en zóó alleen. Het is waanwijsheid, vermetelheid, beter te willen weten dan God, wat het meeste toebrengt tot ons waar geluk; het is zwakheid, nietswaardigheid, een of ander lijden niet om hoogere doeleinden te kunnen verdragen.

„ 3. 's Avonds, bij het naar bed gaan, wil ik nog eenigen tijd besteden om te overwegen, of ik den afgeloopen dag volgens of tegen mijne voornemens van 's ochtends heb gehandeld. In het laatste geval zal het doorgronden der oorzaken van mijn afval het hoofdonderwerp zijn van mijne overdenkingen den volgenden morgen.

„ 4. Ik wil mijzelve geen genot zonder einddoel veroorloven, dat is, geen genot, dat niet de eene of andere vervolmaking in den kring der schepping, of mijne eigene, tot einddoel heeft.....

„ 5. Ik wil altijd waar blijven met mijzelve en met anderen, en daarvan onder geen voorwendsel afgaan:

„ a. waar met mijzelve:

„ tot dit oogmerk wil ik, zoowel wakende als in den droom, met vlijt op mijzelve letten; de wetenschap, mijzelve te kennen, zal het hoofdonderwerp blijven van mijn streven. Ik wil nooit met iemand over iets twisten, zonder te trachten mij in het bewustzijn te houden, dat ik werkelijk waarheid zoek. Zoodra ik mij bewust word, dat ik zekere smart begin te gevoelen op de plaats, waar eene oude lievelingsmeening geworteld zat, wil ik een groot mistrouwen stellen in de verdedigingsgronden, die zich dan nog aan mij voordoen, en al mijne aandacht zoeken te rigten op het genot, dat er uit voortvloeit, zijne ziel te reinigen van eene dwaling.

„ Zou ik zwak en klein genoeg wezen, om door een of anderen aanslag van schaamte, d. i. van lagen hoogmoed, te worden afgehouden van het bekennen mijner dwaling, zoo wil ik mij in dat oogenblik herinneren, dat ik in de oogen der anderen werkelijk kleiner ben, als ik ongeschikt schijn om waarheid in mij op te nemen, dan als ik deze huldig en eene dwaalmeening afleg. Ik wil mij echter diep in

mijne ziel schamen en mij kastijden, wijl ik zulk een kinderachtig middel een oogenblik noodig had; ik wil in mijne ochtend-overdenking tot mijn hoofddoel maken het overwegen der middelen, om mij weder van deze ellende te bevrijden.

„b. waar met anderen.

„Zonder uitzondering, zonder spitsvondigheid, zonder regts en links te zien, wil ik God de gevolgen overlaten, dat is, ik wil niets zeggen, dan wat ik als waar gevoel, en als ik uit overijling, — God beware mij met voordacht, — onwaarheid sprak, zoo wil ik, wanneer het tot een mensch was met wien ik leef, of dien ik ook maar dikwijls zie, het herroepen."

En van deze vrouw is door een onzer tijdgenooten onjuist en met dwaze geringschatting gezegd: la Princesse embrassa la religion catholique. Hemsterhuis la laissa faire! — Neen, waarlijk, de goedkeuring van Hemsterhuis wordt niet vereischt om den stempel des adeldoms te drukken op haar magtigen geest. Kleingeestigheid en kinderachtige weekheid staan bij hem tegenover hare grootheid van ziel, en zwakheid tegenover hare kracht. Ach, in de bladen die er van beiden over zijn, krimpt de wijsgeer zoo klein ineen tegenover hare eerbied afdwingende gestalte!

„Ik wil", had zij gezegd. Het is een indrukwekkend schouwspel, de verbazende wilskracht aan het werk te zien, die God in deze ziel had geschapen. Haar gansche leven ligt voor ons bloot in hare dagboeken. Hare geaardheid, haar innerlijkste wezen buigen onder dien ijzeren wil. Het is overal in waarheid: *Anima mea in manibus meis semper.*

En zie, die wondergroei van het bovennatuurlijke leven ontneemt haar geene enkele harer natuurlijke begaafdheden. Zij blijft even beminnelijk, even poëtiesch, even

gevoelig voor het schoone. Hier volgt één brief van haar:

„Paaschdag, 's ochtends half zes.

„Beste Frans! De kanonnen [1]) maakten mij om drie uur wakker. Toen viel mij eene groote onregtvaardigheid in, die ik gisteren beging, en dit gevoel werd zoo levendig in mij, dat ik niet meer kon inslapen, zelfs niet meer in bed blijven. Ik stond dus op, en droeg met het aanbreken van den dag mijn knagenden worm — naar den tuin. Beste, ik kan u het gezigt daar niet beschrijven en hoe het mij aangreep.

„Gisteren was het als op den dag, dat het leven der aarde, het schudden van den tempel, en het scheuren des voorhangsels eene groote gebeurtenis verkondigde. Na een geweldig onweder regende het den nacht door, tot drie uur. Toen ik in den tuin kwam, — verbeeld u, alles nog stil, zelfs de gisteren voor het eerst te voorschijn gekomen lijsters en kwikstaartjes; alleen een roodborstje en een paar der oude inwoners, de musschen, tjilpten hun loflied omhoog; — de lucht juist zoo frisch warm, als zij gewoonlijk na een zomeronweêr is, onbeschrijfelijk geurig; aan alle boomen, wier knoppen dezen nacht aanmerkelijk gezwollen zijn, hangen nog druppels; de heesters laten blaadjes zien; — en deze algemeene, harmonische stilte gekroond door een hemel, zoo geheel in overeenstemming met dit zwijgen vol verwachting, en bijna gelijkmatig grijs, niet van dat dikke grijs, dat een teeken is van opeengepakte regenwolken, maar doorschijnend als schoone oogen, waarin geen traan van verdriet, maar van aandoening siddert bij een weemoedig lachje, en zóó dat onder dit grijs zich een helder blaauw deed vermoeden, en den heerlijksten dag liet hopen. Denk u nu dezen sluijer bijna geheel gelijkmatig over den hemel uitgespreid, en dan aan de westzijde van den horizon boven de vlakte eene enkele heel vuurkleurige, vlamachtig gevormde wolk (vermoedelijk de weêrschijn der pas ondergegane maan),

---

1) In oud-Munstersche tijden werden er op de hooge kerkfeesten des ochtends kanonschoten gelost.

die juist om de eenvormigheid van al het overige der natuur de geheele opmerkzaamheid tot zich trekken moest en in eene stille verbazing doen veranderen, ten gevolge van de daarmeê gepaard gaande herinneringen van den feestdag.

Beste Frans, hier vond ik voor het eerst sinds lang rust en verkwikking: ik werd gewaar, dat ik nog gevoel heb voor verheven tooneelen en gezigten, ik dankte daar God van harte voor, en spoedde mij nu, eerst naar mijn balkon, om het schoone natuurtafereel nog eens geheel te overzien, en daarna om mijne onregtvaardigheid van gisteren weêr goed te maken, die God mij, zoo vaderlijk goed, aanleiding deed worden tot dit schoone genot. Nu ben ik, behalvé wat vermoeidheid in mijne ledematen, tamelijk wel. God geve ons eene gelukkige Verrijzenis, en kracht en gezondheid, om dezen schoonen tijd in landelijke stilte te kunnen genieten.

„Alleluja in eeuwigheid! Alleluja!"

Het was haar trouwe vriend Fürstenberg, aan wien zij dezen brief rigtte. Diderot, Hemsterhuis en hij, ze hadden elkaar opgevolgd als leidslieden van haar leven. De eerste, een man van vernuft en geestigheid, een luchthartige, goddelooze parleur had weinig van zijn invloed kunnen doen gelden op hare ziel. Hij was al spoedig in de schaduw gesteld door den deftigen, antieken wijsgeer. Maar de Nederlandsche Plato had zelf zijne plaats moeten ruimen voor dezen krachtigen Christen, vol van den ernst des levens. Veel, veel hooger dan de anderen rees deze in hare schatting. En toch was de kring van wisselingen niet gesloten: aan geen van hen allen had Amalia von Gallitzin hare ziel, haar volle ziel gegeven. Daar verrijst eene nieuwe gestalte.

Er leefde te Munster een nog jong priester. De stempel van liefelijken eenvoud en deugd lag op zijn gelaat. Men moest hem zien, als hij katechismus gaf, als een

krans van jonge kinderen hem omringde, en ze aan zijne lippen hingen. Dan verdrong men zich om hem heen; dan wees men hem elkander aan; dan fluisterde men stil: „Zie, zóó moet Onze Heer er hebben uitgezien, toen Hij zeide: *Laat de kindertjes tot mij komen!*" Die priester had de karaktertrekken van een heilige: het was Bernard Overberg.

Lang woonde hij nog niet te Munster. Toen Fürstenberg de plannen eener nieuwe regeling van het onderwijs in zijne ziel voelde rijpen, hoorde hij van een jeugdig geestelijke, kapellaan van een dorp in de nabijheid. Men vertelde wonderen van diens katechismus. Maar de oude, wijze staatsdienaar zweeg: met eigen ooren moest hij hebben gehoord, eer hij besluiten mogt. Overberg geeft 's zondags te twee uur zijn godsdienstonderrigt. Juist te twee uur laat Furstenberg zich naar het dorpskerkje te Everswinkel rijden, en de vikaris-generaal is onder het gehoor van den jongen priester, zonder dat deze iets van zijne tegenwoordigheid vermoedt.

Fürstenbergs verwachting is overtroffen. Hij stelt Overberg terstond als leeraar der nieuwe normaalschool te Munster aan, en deze aanvaardt alleen uit gehoorzaamheid zijne vereerende betrekking. O, die geliefde dorpsgemeente! Hij verzoekt, dat het hem zal vergund worden naar zijne landlieden terug te keeren, zoodra te Munster de taak volvoerd is. En zijne vordering is zeer bescheiden, als Fürstenberg er op aandringt, dat hij zelf zijne jaarwedde vaststellen zal.

Zóó kwam de groote paedagoog naar Munster, en nam er zijn intrek in het priesterseminarie. In de kloosterkerk der Fransche nonnen gaf hij 's zondags godsdienstonder-

rigt, en behalve door de kinderen werd dit bijgewoond door eene menigte volks, aanzienlijken en geringen. De toeloop was verbazend, jaren lang. Ook de Princes kwam daar als eene getrouwe leerlinge met hare kinderen, en bovendien was zij altijd, gelijk zoo velen, tegenwoordig in zijne Missen. Hij werd haar zielbestierder.

Er bestaan in de geschiedenis roerende toestanden, zielsbetrekkingen tusschen Heiligen, wonderbloemen in den hof der Kerk, die in onschuld en reinheid haar geuren ten Hemel zenden, en bloeijen met geheimzinnige, bovenaardsche kleuren. De dauwdrup der genade rust in hare kelken. In een ander leven voelt men zich verplaatst, als ze voor onze oogen schitteren in al hare schoonheid. Wie heeft de brieven van den H. Franciscus van Sales aan de H. Chantal gelezen, zonder dat er als eene nieuwe wereld voor hem openging? — Zoo werd ook de betrekking tusschen de kinderlijke zielen van Bernard Overberg en Amalia von Gallitzin. Dezen briet schreef zij hem:

„.....Onder al de heilige navolgers van Christus, die zich hebben bevlijtigd, zijne leer uit te breiden, en ze over te tooveren in het hart van andere menschen, ken ik er geen, die aan de innigste behoeften van mijn hart zoo volkomen beantwoordt als de serafijnsche Franciscus van Sales..... Daarom zijn het ook zijne werken, die ik naast het Woord Gods, het aanhoudendste bestudeer; die mijn hart tot nu toe de meeste neiging had, zich tot voorbeeld te kiezen, en waardoor ik om zoo te spreken gevoed ben zooals het kind door de borst der moeder. En toch zag ik in de beeldtenis, die hij van den waren leerling van Christus schetst, altijd een overtuigend bewijs, hoe verre ik, in weerwil van al mijn verlangen, in mijne ongetemde neigingen en in de zwakheid mijns wils, nog verwijderd was van alle aanspraak op deze zalige roeping. Reeds de eerste stap op dien weg, in het vierde

hoofdstuk zijner Philothea, maakte mij dikwijls moedeloos. Bij de onwederstaanbare overtuiging dat hij geheel en al gelijk heeft, durfde ik in het geheel niet van mijzelve hopen, mijn te trotschen, te vrijen zin eenmaal te buigen tot de gedachte van eene volkomen gehoorzaamheid onder den wil van een ander. Maar toch ook hoofdzakelijk dáárom, wijl ik met hem zelf de moeijelijkheid gevoelde, om den geestelijken vriend en vader te vinden, die beantwoordde aan de behoeften van mijn hart, en die voor deze roeping mij ook het zijne wilde openen. Ik gevoelde dit zóó zeer, dat ik daaraan bijna even sterk wanhoopte als aan mijzelf. Een groot bewijs van mijn ongeloof!

„God heeft mij dit jaar langs doornige wegen, even wonderbaar en onverwacht als onverdiend, gevoerd tot aan de grens van een beter, hoopvoller uitzigt, van een vaster geloof, zoodat ik, doordrongen van dankbaarheid en weemoedigheid, na een aanhoudend zelfonderzoek, niets vuriger wensch, dan mijzelve in staat te stellen, mij ten volle aan God te wijden, en mij aan Hem over te geven naar den maatstaf mijner krachten. Maar ik ken deze mate mijner krachten, en in het algemeen mijzelve, te weinig, om zonder leidsman op dezen weg regt en rustig te kunnen wandelen, en ik ben nu overtuigd, dat gehoorzaamheid en onderwerping van mijne inzigten de eenige weg is om mijn wankelmoedigen, vaak zoo onzekeren geest tot rust en heiliging te brengen. Aldus is met deze behoefte ook tegelijk die andere ontstaan, van welke ik zoo weinig hoop had, dat zij ooit ontstaan zoû: ik gevoel namelijk nu, dat ik een geestelijken vriend en vader, in den eigenlijken zin, zooals Franciscus van Sales het bedoelt, noodig heb, aan wien ik niet alleen mijne zonden kan biechten, maar ook mijn geheele hart openen, het goede zoowel als het kwade daarin vrij ter beoordeeling en besturing overgeven, van wien ik mij voor mijn wandel bevelen vragen kan, en die uit Christelijken ijver, in weerwil van mijne onbeminnelijkheid, mij ook genoeg beminnen kan, om ook buiten de biecht en ongevraagd, zooals vaders met hunne kinderen doen, op mij te letten, mij te beproeven, te straffen, te troosten, te vermanen, — kortom voor mijne ziel als voor zijne eigene te zorgen.

„Dezen man vol zalving en liefde, — die reeds lang, in zijne zachtmoedigheid en eenvoud, mij de roerendste zijde van mijn Zaligmaker levend voor oogen stelt, en die geheel aan de behoeften van mijn hart schijnt te beantwoorden, — heb ik gevonden. Niet op mijn gevoel, niet op mijne neiging vertrouwde ik alleen bij deze gewigtige keuze van hem, aan wien ik besloten ben mijn wil af te staan. Ik heb gebeden, gewacht, en weder gebeden, en altijd denzelfden man teruggevonden op den bodem mijner ziel.

„Daar blijft alzoo slechts ééne vraag over, om mij te verzekeren van den wil, de keuze en de leiding Gods in deze aangelegenheid: vindt deze man in zijne ziel óók iets, dat hem geneigd maakt, de zorg voor de mijne op zich te nemen? Vindt hij zich óók gedrongen tot het besluit om die zwakke, behoeftige ziel, zoo geheel aan te nemen, als zij poogt en gedrongen wordt zich over te geven aan hem? Om de voorregten van rang en titel, die Christus niet kent, van zich af te werpen, ten einde alleen het tot gehoorzaamheid besloten kind in mij te zien, en als zoodanig te behandelen?

„Deze vraag, eerwaardige man, kunt gij alleen mij beantwoorden. Uwe beslissing zal ik, als uitspraak en teeken van den wil Gods, in dit gewigtige tijdperk eener nieuwe geestelijke werking in mijne ziel vereeren, en mij aan haar onderwerpen, zelfs als zij niet gunstig zou zijn. Intusschen kan ik den wensch niet onderdrukken, dat Christus tusschen ons een band worde van die liefde en dat vertrouwen, dat *Hij* mij voor u in het hart heeft geplant, en dat bij gevolg nooit kan vergaan.

„Eeuwig en vol eerbied uwe vriendin, en als God het wil, uw steeds gehoorzaam kind, — Amalia.

„Ik zal eerstdaags (van Angelmodde) naar Munster komen, en u den grondslag van dezen wensch, en alles, wat ik op het hart heb, duidelijker maken. Vrees intusschen niet, dat gij u in gevaar stelt, te veel tijd met mij te verliezen. Ik verlang niet meer tijd, dan dien uw eigen drang en uw door God bestuurd inzigt om mij nader te kennen en te leiden, u van zelf zal doen winnen, en dien uwe overige pligten u zullen

vergunnen, aan mij te wijden. Niet of er tijd is, maar neiging in uwe ziel tot deze betrekking, dát heb ik noodig te weten. Dat is de sleutel, die mij alles volkomen ontsluiten, en bij de neiging ook den moed zal geven, om met u onbevangen om te gaan als met een vader."

Overberg stemde toe. Hij kwam in het huis der Princes wonen, en bleef er tot haren dood. Dáár schreef hij al die kostbare werken voor het onderwijs, die wij allen kennen, de „*Anweisung zum Schulunterrichte*", de katechismussen en die beroemde „Bijbelsche Geschiedenis." En toen zij overleden was, meer dan 17 jaar na bovengenoemden brief, kon hij naar waarheid getuigen, dat hij veel aan haar verloren had, want, zegt hij, „zij was voor mij eene dochter en eene moeder, eene zuster en eene vriendin." En hij, hij was niet alleen haar biechtvader en raadsman, maar haar meest vertrouwde vriend, niet alleen haar leidsman op het pad des geestelijken levens, maar zij streefden gemeenschappelijk en door den naauwsten band vereenigd, naar de volmaaktheid.

Zeker behoort zijn besluit niet tot die daden, welke onvoorwaardelijk door iedereen kunnen nagevolgd worden, maar even zeker heeft deze uitzondering door hare zegenrijke gevolgen volkomen bewezen, dat zij regt had te bestaan. Naar een gulden regel rigtte zich de Princes in de aangelegenheden van haar hart. Zij had dien reeds een paar jaar te voren opgeschreven bij het woord van Gamaliël: „Is dit werk van menschen, dan zal het vernield worden, maar is het uit God, dan moogt gij het niet vernielen. Hierop toegepast wil dit zeggen: is de betrekking uit God, dan moet zij voor beide partijen

zegenrijk zijn en wasdom geven; maar is zij uit menschelijke inzigten ontstaan, of wordt ze daardoor in stand gehouden, dan kan dit hieruit worden gezien, dat ze voor beide partijen, of ten minste voor ééne der beiden, vernielend is, dat is tijdroovend zonder nut, zoo al niet verweekend en verderfelijk voor geest en ziel. Derhalve zal ik nooit wederstand bieden, als een mensch meent mij, of ik meen hem, noodig te hebben, of als er in mij neigingen en drangredenen opkomen om iemand te helpen, die anders hulpeloos is. Maar ik wil voortgaan met, zooals tot nu toe, voorcerst geene nieuwe betrekking aan te knoopen zonder gebed, opdat God mij, al is het dan ook door het zwaarste lijden, spoedig te kennen moge geven, of zij uit Hem is of niet. Ten tweede, zoodra ik bemerk, dat zij een van ons niet beter, opgeruimder, gelukkiger maakt, laat staan dan als ik zie dat zij voor een van ons hinderlijk mogt zijn of de bron van ondeugden of ten minste van groote gebreken, dan wil ik ze als een werk van menschen verbreken en vernielen, het koste dan ook wat het wil, welke overwinning van hoofd of hart dan ook."

Neen, deze band van wederkeerige liefde, vereering en vertrouwen diende alleen tot gemeenschappelijke volmaking. Ernstig hadden beiden zich verpligt, elkander op fouten en gebreken opmerkzaam te maken, en wat den een in den ander mishaagde, moest hij rondborstig zeggen, en evenzoo als hij soms meende beleedigd te zijn. Beiden zochten voortdurend in de tegenwoordigheid Gods te wandelen, waren in standvastige gemeenschap des gebeds, en bragten, al waren ze ook niet op dezelfde plaats, vereenigd hunne aangelegenheden voor God. „Dit

is het grootste en zekerste kenteeken van ware vriendschap, schrijft zij, als twee in het innigste gebed huns harten tot God, altijd zonder aarzeling of twijfel, zonder bedenking of beperking, durven zeggen: *Wij!*"

Het is onmogelijk, hier ook maar in vlugtige trekken eene schets te geven van het geheele innerlijke leven der Princes. Zulke rijkdom ontsnapt aan eene vlugtige waardering. Tal van brieven, van dagboeken en schriften zijn van hare hand overgebleven, en wie hare beeldtenis volkomen wil opnemen in zijn gemoed, moet kennis nemen van dit alles. Dan aanschouwt hij een leven, waarlijk uit het geloof, een ootmoed des te treffender naarmate de verheven vrouw meer was versierd met de gaven van natuur en genade. Hij ontmoet er het *Pati aut mori* van de H. Teresia, zoowel als den jubel der ziel over hare vereeniging met God. Hij ziet het leven der genade stroomen door de krachtige ziel.

De vijf volgende uitgelezene bladzijden van haar dagboek mogen haar ten minste eenigzins doen kennen [1]):

1. Slapelooze nachten.

„Slapelooze nachten, weest ook gij gezegend, als een geschenk der wakende Liefde! U dank ik mijne beste, helderste inzigten, mijne diepste blikken in mijzelve! Hoe dikwijls hebt gij mij den knoop ontward van een dag, die mij voor mijn wasdom verloren scheen, als ik tegen

1) Deze vijf fragmenten zijn allen ontleend aan de keur, door Katerkamp bijeenverzameld in zijne *Denkwürdigkeiten*, en hieruit wederom uitgekozen. Bij vergelijking met de verschillende overige uitgaven van nagelaten papieren der Princes blijkt het, dat deze eerste uitgever reeds terstond de beste keuze had gedaan, en alleen het minder uitstekende voor lateren overliet.

het einde van zulken dag door den drang der bezigheden ineen gezonken en stomp geworden was. Dan ontvouwde uw plegtig zwijgen de plooijen mijner worstelende ziel. Verborgene beweegredenen traden aan het licht. Voor uwe weemoedige gestalte ontweek eene nevelwolk, en de weg die, door deze heengezien, krom scheen, toont zich nu regt. Op uwe vleugelen gedragen, o nacht, hief ik mij dikwijls op tot den troon des Eeuwigen en aanbad het anders vaak voor mij zoo donkere, huiveringwekkende raadsbesluit.

„Neen, de mensch moet niet weten, of hij haat of liefde waardig is! Want dikwijls, zeer dikwijls leerdet gij mij inzien, hoe glibberig de grond was, waarop ik in al te verblindenden zonneschijn een heerlijk gebouw meende te hebben opgerigt. En menigmaal had ik, mijzelve niet meer bewust, zonder behagen, maar door eene onzigtbare hand geleid, armzalige en mij ongevallige hutten gebouwd, die gij mij leerdet waarderen om den grond waarop zij gesticht waren.

„Het is dan goed, zeg ik, dat de mensch thans niet weet, of hij liefde of haat waardig is. Het is goed, dat de ondervinding hem leert, dat hij dit n o o i t weet. Want zijne daden en inzigten aanschouwt hij in den terugblik der herinnering dikwijls onder eene geheel andere gedaante dan waaronder hij ze zag, verblind door de nabijheid en den weerschijn van digtbijzijnde voorwerpen. Zoo wordt hem geleerd, zijne hem s c h o o n toeschijnende gebouwen te zien met een vermoeden van verkeerden grond, en die armzalige, onbehagelijke hutten met een vermoeden van beteren grondslag. Zoo wordt hem geleerd, tusschen moedeloosheid en overmoed, in heilzame vrees en zeet

vertrouwen, zonder vermetelheid, ootmoedig maar vastberaden zijnen weg te gaan, onafhankelijk van de werking van kunststralen.

„Weest van mij gegroet, heerlijke slapelooze nachten, geschenk der wakende Liefde! De verborgen tranen der lijdende liefde veranderen in uwen schoot in een kostbaar manna, dat de smachtende ziel voedt. Heilige aandrift van hemelreine liefde, door geestelooze menschen bespot, door onze dierbaren zelfs niet vermoed, gij leert u op de vleugelen der nacht verheffen tot de bron der Liefde, en dáár de vervulling verbeiden!"

2. Afhankelijkheid.

„Wie afhankelijkheid in het algemeen als een kwaad beschouwt, hij heeft nooit bemind.

„Afhankelijkheid van iets, dat beter is dan wij, en dat door ons als zoodanig wordt erkend, is zeker de hoogste vreugde der liefde. Ik vraag het getuigenis van iedereen, die waarlijk bemind heeft, en wie dit getuigenis niet geven kan, heeft niet waarlijk bemind.

„Wie derhalve in de afhankelijkheid van God zijn hoogste vreugde niet voelt, heeft God nog nooit in waarheid bemind.

„Maar wie in deze afhankelijkheid van Hem zijn hoogste vreugde voelt, bemint Hem, al zou hij ook niet meenen of gevoelen, dat hij Hem bemint.

„Uit liefde tot God kan de mensch zich ook zelfs verheugen over zijne afhankelijkheid van een slechter mensch."

3. Geest en ligchaam.

..... „En de wezenlijke natuur des geestes zou niet leven? En het vleesch, waarover wij nu eens magt,

en dan weder geene magt hebben, dat heden mijn eigendom, morgen dat eener plant is, zou ons niet v r e e m d, den geest niet heterogeen zijn? En deze vreemde, doode, bepaaldheid missende massa zou mij beheerschen, en ik niet haar? Ja, door Jesus Christus, die het leven mijns geestes is, gelijk [1]) ik het leven ben van mijn vleesch, kan ik het, wil ik het, en zal ik het! Alleluja! — Jesus, Heer, Meester, Broeder! Mijn alles in alles! door U ben ik: Gij verlost mij van het juk des tragen vleesches; ach, hoezeer bemin ik U, die mijn vleesch doodt en mijn geest doet leven, ach, hoezeer bemin ik U! *Invenerunt hominem a quo daemonia exierant, vestitum ac sana mente, sedentem ad pedes ejus.* Ja, Heer, aan uwe voeten lag ik hier neder, toen Gij nog heden tot mij zeidet: *Filia, fides tua te salvam fecit, vade in pace;* mijn Heer en mijn God!"

4. Geven en ontvangen.

„Geven is zaliger dan ontvangen.

„Laat uwe linkerhand niet weten, wat uwe regterhand doet.

„Deze twee spreuken betreffen het geven in 't algemeen. — Want aalmoezen geven is toch niets anders, dan van onzen overvloed den een of anderen behoeftige mededeelen, of onze nooddruft door mededeeling bruikbaar maken voor meerderen. Het laatste kan zelfs de armste, wel is waar niet met het voedsel des ligchaams, maar dan toch met het voedsel des harten. En het meerendeel

1) Ik bid den lezer, hier niet op het vermoeden van pantheïsme te komen. Al klinkt de uitdrukking vreemd, niets strijdt meer met de denkwijze der Princes.

heeft behoefte aan het laatste, al zijn er ook niet veel, die hunne behoefte willen erkennen.

„Zalig zijn zij, die hunne eigene behoefte en die hunner broeders erkennen, want al voelen zij zich thans ook nòg zoo arm, zij zullen vervullen en vervuld worden. Zij zullen ondervinden, dat geven nog zaliger is dan ontvangen.

„Maar ook hun moet de tweede spreuk altijd naast de eerste staan: laat uwe linkerhand niet weten, wat uwe regter doet.

„Want geven, aan velen veel geven, aan menigeen om zoo te zeggen alles wat hij maar in staat is te ontvangen, — dat is eene overweldigende zaligheid. En hoe onbaatzuchtiger, met hoe meer zelfverloochening gij geeft, des te hooger is uwe vreugde, een wellust, die de ziel bij wijlen dithyramben ontperst, en den gever in hemelsche verrukking brengt.

„Maar neem u d a n juist met de grootste zorgvuldigheid in acht als u eene zoo gewetensvolle, heilige vreugde bedwelmt. Dan, d a n

„*Memento, homo, quia pulvis es, et in pulverem reverteris.*

„Wijl stof uwe ziel nog omringt, en bij iedere innerlijke beweging ligt in uwe oogen vliegt en u verblindt, stormt dan de overmoed, die altijd aan de deur loert om het oogenblik uwer verblinding te bespieden, fluks naar binnen, mengt zich ongezien in het jubelkoor, verbergt zich als het donkerder en stiller begint te worden in een hoek, wacht daar den nacht af, en zet zich dan op den troon om u als in eenzame droomen vreemde gedaanten te doen zien. Zij treden op, met groote kantoorboeken in de handen, om u uwe rijkdommen voor

te tellen. Ginds staan de reeksen van wie uit uwe hand ontvangen, onder de rubriek: Schuldenaars; elders staat het vele, dat zij ontvangen van u onder de rubriek: Schulden; hier staat het weinige, dat gij terug krijgt.

„Nu begint gij te rekenen, te vergelijken, af te trekken, eene raming te maken van ieders werkelijk kapitaal, en van uwe hoop op hun vermogen om terug te betalen. Dan vindt gij deels hun onvermogen; deels eene menigte dingen, waarmede zij u konden vergelden en dit toch niet doen. Nu vallen zij onder de rubriek: Ondankbaren, uwe vele bemoeijingen onwaardig. Bij uwe allereerste berekening stijgt gij in een luchtballon in geleende pracht hoog boven hen uit ten hemel, en heet grootmoedig en rijk, en zetelt nu daarboven op den eenzamen luchttroon, die op het punt is uit elkander te barsten en u in de diepste diepte te doen zinken, en geniet nu uzelf in leugenvermomming, als een tooneelkoning, wien thuis niets anders dan zijne lompen wachten.

„Verdwenen zijn ze nu, die zalige genietingen van het geven. Aan u knaagt de worm van ongewaardeerde, onbewonderde grootheid. Geen warme straal van liefde kan u bereiken. In nevelen gehulde, groote, onverbiddelijke rijke! Gij hebt u zelf verwijderd uit den aanrakingskring. Ontwaak, ontwaak, arme waanzinnige! Ontsluit uw hart voor het gevoel, dat geven zaliger is dan ontvangen. Het is eigenlijk slechts een ontvangen in meer diepen, omvattenden, verborgen, millioenenvoudigen zin, maar alleen dan, als uwe linkerhand niet weet, wat uwe regter doet. Neem u derhalve altijd door in acht. Waak dàn het meest, als dit u het minst noodig toeschijnt, als gij in vreugdedronken uren koren van engelen hoort,

als gij zeker weet, dat het engelen zijn, die daar zingen. Want gij weet toch ook, dat hun gezang door een menschelijk oor nooit onvermengd en slechts in korte, zeldzame oogenblikken wordt vernomen. In het gezang mengen zich de Sirenen, die gevaarlijke demons, en zij gaan voort met zingen, als de engelenschaar reeds te verre weg is, om nog te worden gehoord.

„Geniet daarom dankbaar de oogenblikken, dat de hemel voor u open is, maar houd dat genot niet aan: het is geen doel, en u niet gegeven voor het genieten, maar alleen als middel om u kracht te geven op uwen pelgrimstogt.

„Het eigenlijke en eenige voedsel zijn zulke oogenblikken, waardoor ons gelooven begint over te gaan tot weten. Wie zulke spijs zonder vermenging in zich weet op te nemen en te bewaren, in hem gedijt waarlijk de kiem des levens.

„Derhalve moet gij de genade ontvangen met schroomvalligen dank, even als Maria de boodschap des Engels. Maar spoed u terstond tot nieuwe werken, en wees niet bang, dat de goed opgenomen kiem in het verborgen geene vrucht zal brengen. Zie, op deze wijze zal uwe linkerhand niet weten, wat uwe regter doet.

„Toen Magdalena Christus met de kostbare zalf zalfde, wie ontving toen meer, Christus of Magdalena? Als de aarde gewillig haren schoot opent, om uw zaad te ontvangen, en u daarvan schoone, welriekende, smakelijke of heilzame spruiten aanbiedt, wie ontvangt dan meer, gij of de aarde? En wanneer meer, als gij ze hebt bearbeid in het zweet uws aanschijns, of als gij er maar weinig moeite aan hebt besteed? En al was de akker

ook onvruchtbaar, hebt gij in het bearbeiden er van geen verhoogd levensgenot, gezondheid en krachten ontvangen?....."

5. De Vlinder.

„Het tijdstip, waarop in den mensch de ware liefde wordt geboren (zulk eene namelijk, als ik bedoel), is voor de ziel, wat voor den vlinder, in schijnbaren dood begraven en nog onvoltooid, dat oogenblik is, waarin de zon, allengs naderkomende, met haar verwarmende lentestralen de pop beschijnt, en den wasdom der teedere vleugels door hare warmte bevordert. Het onding daarin, half rups en half vlinder, door die weldadige werking in het leven teruggeroepen, begint nu eerst waarlijk te lijden, daar de ontkiemende vleugels het in een toestand van onwillekeurige beweging brengen, en daardoor begint het een onbewusten afkeer te krijgen van zijn rupsengestalte. Deze beweging geeft hem een duister vermoeden van den tegenstand zijns omhulsels. Nu streeft het en wringt het zich nog krachtiger naar dien kant heen, waar het nog maar onduidelijk het weldadige, levenwekkende wezen der zon gewaar wordt. Het smacht onbewust naar vereeniging; het beweegt zich met altijd hooger kracht, totdat het eindelijk uit de pop barst, eerst met den kop. Dan verheugt en verbaast het zich in de vereeniging met dat liefdevolle Wezen, waardoor het zoo sterk werd aangetrokken. Het schept in het genot dezer vreugde een nieuw verlangen en nieuwe kracht om naar hooger genot te streven, zonder nog te weten welke vreugde de toekomst zal aanbrengen. Nog ééne krachtige

poging, en zie, het wringt zich naar buiten, heel naar buiten. De werkzaamste organen van zijn genot, dat de organen van zijn nieuw leven zijn, breiden zich uit, en dragen het zwevend omhoog in zijn nieuw element, de geuren van kruiden en gebloemte. Nu is hij voltooid, de vlinder. Hij vliegt opwaarts, en laat zijn rupsengewaad, zonder er eens naar om te zien, aan de aarde achter, die het heeft voortgebragt."

III.

De liefelijkheid van haar voorkomen had altijd de harten tot haar geneigd, en deze was niet verdwenen of beneveld door hare vroomheid. „La dévotion ne gâte rien quand elle est vraie, zegt de groote meester van het geestelijke leven, Franciscus van Sales, mais elle perfectionne tout. Croyez-moi, chère Philothée, la dévotion est la douceur des douceurs et la reine des vertus." Deze Philothea bleef het levensvolle, aantrekkelijke wezen, dat in vroeger jaren de groote wereld van den Haag had overmeesterd en tot vereering gedwongen door den tooverglans harer koninklijke schoonheid, door hare van geest tintelende gesprekken en de schitterende reinheid van haar hart.

Zij was nu het middenpunt geworden van een kring der uitstekendste mannen van haren tijd, die 's avonds in hare woning bijeen kwamen. Daar verkwikte in gemeenzamen kout Fürstenberg zich van de inspanning zijner gewigtige taak. Daar verscheen ook de huisgenoot der Princes, Overberg. Weldra kwam er een nog jonger

priester bij, Katerkamp, de bekende schrijver der Kerkgeschiedenis. De kring breidde zich uit. Katerkamp bragt zijne jeugdige kweekelingen, de beide vrijheeren van Droste-Vischering mede, wier leeftijd overeenkwam met dien der kinderen van de Princes. Wondere levensbestiering! De eerste heette Clemens August, en werd de groote en onvergetelijke Aartsbisschop van Keulen, wiens roem uit den mond des Pausen de aarde heeft overklonken, „een man, die door den luister zijner deugd een schouwspel is geworden voor de geheele wereld, menschen en engelen!" [1]) De tweede, Caspar Maximiliaan, ook bisschop, zoû als een apostel heen en weder trekkende meer priesters wijden dan men berekenen kan, dat in de achttien eeuwen der Kerk ooit een bisschop gedaan heeft. En de zoon der Princes, Dimitri, de vriend des Prinsen van Oranje, moest eenmaal in het wilde Alleghany-gebergte der Nieuwe Wereld, als priester en missionaris, het geloof gaan verkondigen! Maar dit is het oog slaan in eene toekomst, die zeker niemand waarschijnlijk zou geacht hebben ten tijde dat zij in dezen Munsterschen kring hunne gloeijende geestdrift inademden voor de zaak van godsdienst en regt. Het duurde niet zeer lang, of ook Katerkamp kwam voor goed in het huis der Princes wonen. Met diepe erkentelijkheid gedenkt hij, nog jaren daarna, hoeveel hij voor zijne vorming aan haar te danken heeft.

Eindelijk, te midden van die allen zag men ook van tijd tot tijd Hemsterhuis. Wel is waar had hij zijne vriendin niet gevolgd in de hernieuwing van haar zieleleven, maar daarom was de band niet verscheurd, noch losser ge-

1) Allocutie van Paus Gregorius XVI.

worden. Iedere postdag bragt haar een brief van hem, en hij riep op geregelde tijden hare gastvrijheid in.

De bloemen dezer aarde bloeijen niet lang. Niet vele jaren hield deze keurlezing van merkwaardige, schoon in hunne trekken ver uiteenloopende karakters vereenigd stand. De dood kwam weldra den cirkel verbreken. Maar nieuwe personen treden op. Graaf Stolberg, de vurige, edele, ridderlijke Stolberg, gaat er zijne plaats innemen, totdat ten laatste allen uiteengaan om elkander weder te zien in de eeuwigheid.

Een der eersten, die aan de bijeenkomsten ontbrak, was de wijsgeer. In zijne woonplaats 's Gravenhage werd hij ziek. Zoodra de Princes het gevaar van zijn toestand vernam, had zij geen rust, eer zij hem de waarheid des Christendoms nog eens klaar voor oogen had gesteld. Zij schreef dien brief met zulke helderheid van geest, dat zij vol verwondering haast meende door God te worden bestuurd. Doch het was te laat: de brief kwam niet meer in zijne vingers. Hemsterhuis was ontslapen en had haar zijne keurige verzameling antieke gesneden steenen nagelaten en al zijn philosophische handschriften en papieren, met de volmagt om hiervan uit te geven of onuitgegeven te laten, wat zij wilde, en er zelfs al zulke veranderingen in te maken als haar goed dacht.

Behalve Hemsterhuis, die in waarheid een vriend des huizes was, hadden ook somtijds onkatholieken, bekenden der Princes, toegang tot deze soirées. De beroemdsten van hun tijd rekenden het zich eene eer er bij wijlen te verschijnen. Het Katholieke Munster telde er weinig, maar zij kwamen van heinde en verre. Zoo reeds in den eersten tijd Hamann, de „*Magus des Nordens*", voor

wien zij eene zeer bijzondere hoogachting had, en die haar de Christelijke Aspasia noemde. Zoo ook Jacobi: hij beschouwde Fürstenberg en de Princes als „twee der grootste en beminnenswaardigste menschen." Herder en Lavater trachtten haar op de vleijendste wijze te bewegen tot eene briefwisseling. Maar die allen verdwijnen voor de reuzenfiguur van Göthe. Ook hij kwam in haren kring.

Met fijnen takt werden dan de punten van verschil vermeden. Het uitgezochte gevoel van welleevendheid, eene der heerlijke vruchten van het Christendom, deed zich gelden, en men maakte het den vreemden gasten zoo aangenaam mogelijk. Doch wel trachtten deze waarlijk liefhebbende zielen, waar het hun maar doenlijk was, een goed zaadje te strooijen in het hart. Dat uit deze zaden geene plant met rijke vruchten ten hemel schoot, ach, dat was de schuld van den akker.

Het is verrukkelijk om te zien, hoe de goede, kinderlijke Overberg zich tegenover deze beroemde lieden gedroeg. Mijn opstel is wel reeds met aanhalingen overladen, maar ik kan den drang niet weêrstaan, er nog eene bij te voegen. Ze is ditmaal ontleend aan Overbergs dagboek (5 Mei 1794): „Ik dank U, o Vader, dat Gij aan de kinderen hebt geopenbaard, wat Gij voor de schranderen en wijzen verborgen hebt. Bij al zijn philosophische geleerdheid is J... zelfs nog niet zóó ver gekomen, dat hij onwankelbaar vast aan uw bestaan gelooft. Zoo maakt Gij de wijsheid der wijzen te schande; wijs willende wezen zijn zij dwaas geworden. O, mijn bloed en mijn leven aan U voor het geloof! Welk eene genade! Hoe wankelt alles, hoe zinkt het ineen zonder haar! Vermeerder ze in ons! — Gisteren ochtend viel het mij in,

met J... te spreken, en ik kon er toch om verschillende redenen niet toe besluiten. Ik wenschte, dat ik het niet zou behoeven te doen. Mijne eigenliefde vond allerlei redenen, om er mij van te ontslaan, maar dit alles bevredigde mijn geweten niet. Nu wilde ik eindelijk, — maar ik kon in 't eerst toch nog tot geen besluit komen. Zie, toen liet Gij mij opmerkzaam worden op de roos, die ik hem brengen kon, om daardoor eene soort van introductie te hebben, en nu was ineens, zonder verdere overwinning, mijn besluit gemaakt. Zóó werkt Gij wonderbaar en zacht door kleine aanleidingen en middelen."

Doch J... (Jacobi, want het is van hem, dat hier spraak moet zijn, al zijn de letters van zijn naam niet ingevuld) liet zich niet bekeeren. Hem was reeds eenige jaren vroeger over godsdienst gesproken door de Princes, toen beiden van een sterfbed terugkeerden. Zij vroeg hem hoe het dáármeê met hem stond. Hij hernam, dat hij het even moeijelijk vond aan het Christendom te gelooven als niet te gelooven. Daarop verhaalde zij hem hoe zij zelve tot het geloof was gekomen, zij wekte hem op te bidden voor zich en voor anderen. Maar haar minzame woorden hielpen niets; hij schijnt wrevelig geworden te zijn. Toch scheidden zij later in vriendschap van elkander, en ik, zegt zij, „met zeer tevredene en opgeruimde ziel, en God dankend, dat ik zoo kalm van zulk eene reis was teruggekeerd."

En Göthe? — Reeds jaren te voren had hij haar gekend, toen zij met Fürstenberg en Hemsterhuis hem te Weimar was komen bezoeken. Beiden waren van denzelfden leeftijd. 't Scheen dat zij hem geheel voor zich had ingenomen. Na haar terugkeer schreef ook hij haar een dringend

en vleijend verzoek, met hem in briefwisseling te treden. Hij verzekerde, dat alleen zij den sleutel had gevonden van zijn lang gesloten hart, dat hij zich voor haar alleen geheel wilde ontsluiten, en verlangde naar haar wederkeerig vertrouwen. Dat was in 1785, toen hij dagelijks ongeveer hetzelfde meldde aan Charlotte von Stein. Wat de Princes niet weten kon, mogen wij heden wel vermoeden: dat dit alles egoïsme was. Het vertrouwen van vrouwenharten stelen met het doel (al was dit dan ook half onbewust) om den kring zijner blikken in de menschenziel omvangrijker te doen zijn, was dit een bedrijf, den wereldberoemden dichter van het pantheïsme inderdaad wel zoo geheel onwaardig? Mogt teêrheid van gevoel een genie weêrhouden, het geluk des harten van een enkele op het spel te zetten voor het algemeen, ja, zoo noodig, daarvoor koelbloedig te verwoesten? Hoe kon dat eene laagheid wezen? 't Was immers ten nutte zijner kunst, die dienen moest voor de veredeling van de gansche menschenwereld der toekomst! — Ons klinkt dit alles afschuwelijk, maar heeft hij zich zóó welligt het onedele zijner daden niet vergoelijkt? Heeft zich zóó in zijne ziel het egoïsme niet vermomd en onkenbaar gemaakt?

De Princes had zelfs geen strijd in zichzelve behoeven te voeren, om het verzoek van Lavater evenals dat van Herder af te slaan, maar Göthe, — dat was iets anders. De Apollo van Weimar was de eenige onder de beroemde mannen, die als mensch haar waarlijk in geestdrift had gebragt en haar hart getroffen. En toen nu die brief kwam, ontstond er strijd in haar: zou zij hem antwoorden, of niet? Een geheelen winter duurde de strijd, maar toch, omdat

zij vermoedde dat zulke correspondentie haren tijd, en misschien ook te veel haar hart in beslag zou nemen, zonder waarschijnlijk van nut te zijn, kon zij niet besluiten hem te antwoorden, en zoo bleef het.

In latere jaren keerde de dichter terug van zijne *Campagne in Frankreich* en nam zijn weg over Munster. Daar genoot hij, hartelijk ontvangen, eenige dagen hare gastvrijheid en zag haar in hare Katholieke omgeving, den eenigen echt-Katholieken kring, waarin hij ooit heeft verkeerd. „Ik wist, zegt hij, dat ik in een vroom, zedelijk gezelschap kwam, en gedroeg mij daarnaar, en van hunnen kant toonden zij zich gezellig, schrander en niet belemmerend." Veel was er gesproken, vooral over aesthetische onderwerpen. Aan de gasten van haar huis had hij met de levendigheid van voorstelling, die hem eigen was, verhaald van Rome, en van de groote kerkfeesten, de Goede Week en Paschen, en hen zeer tevreden doen zijn over den vreemden bezoeker. Bovendien had hij een gedichtje gemaakt en daarin Psyche vermeld en Venus-Urania, de godin van die Schoonheid, die boven de aarde is, en het gesprek was zeer dikwijls teruggekomen op de kostbare [gesneden steenen van Hemsterhuis; de Princes had hem reeds éénmaal aangeboden, hem die verzameling een tijdlang ter studie af te staan, maar hij aarzelde van dat aanbod gebruik te maken. En nu vertelt hij verder: „De dag van het afscheid naderde: wij moesten toch ééns van elkander gaan! „Nu," zeide de Princes: „hier helpt geen tegenstribbelen! Gij moet de steenen medenemen: ik verlang het." Toen ik echter zoo beleefd en vriendelijk mogelijk bij mijne weigering bleef, zeide zij ten laatste: „Dan moet ik u wel zeggen, waarom ik het eisch. Men

heeft mij afgeraden, u dezen schat toe te vertrouwen, en daarom juist wil ik en moet ik het doen. Men heeft mij doen opmerken, dat ik u toch eigenlijk nog niet goed genoeg ken, om ook in zulk een geval heel zeker van u te zijn. Toen hernam ik, ging zij voort, gelooft gij dan niet dat mijn idee van hem mij dierbaarder is dan deze steenen? Moet ik die meening over hem verliezen, dan mag ook deze schat verloren gaan." Nu kon ik niets meer antwoorden, daar zij mij juist door zulk eene mededeeling in dien hoogen graad wist te eeren en te verpligten. Alle overige hinderpalen ruimde zij uit den weg. Zwavelafgietsels waren er in voorraad, en gekatalogizeerd. Ze werden ter contrôle, indien zulks noodig mogt bevonden worden, in een net kastje bij de origineelen ingepakt, en er was maar eene zeer kleine ruimte noodig voor de ligt vervoerbare schatten.

„Zoo namen wij trouwhartig afscheid, zonder echter zoo dadelijk te scheiden: de Princes zeide mij, dat zij me tot de naaste pleisterplaats uitgeleide wilde doen, en ging bij mij in het rijtuig zitten: het hare kwam achteraan. Nogmaals kwamen de belangrijke punten van leer en leven ter sprake: ik herhaalde minzaam en kalm mijn gewoon Credo; ook zij volhardde bij het hare. Ieder ging nu zijns weegs naar huis, zij met den allerlaatsten wensch mij, zoo niet hier, dan toch hier namaals weder te zien.

„Deze afscheidsgroet van weldenkende, vriendelijke Katholieken klonk mij niet vreemd noch onaangenaam in de ooren: ik had dien dikwijls vernomen bij voorbijgaande kennismakingen op badplaatsen, en overigens meest uit den mond van welwillende, mij zeer vriendschappelijk gezinde geestelijken, en ik zie niet in, waarom ik het

ooit iemand zou behoeven ten kwade te duiden, dat hij wenscht mij in zijnen kring te trekken, den eenige waarin men naar zijne overtuiging in vrede leven, en van eene eeuwige zaligheid verzekerd in vrede sterven kan."

Blijkbaar was de tijd van neiging tot het geloof voor Göthe voorbij. De dagen, waarin hij met freule von Klettenberg omging, waren weggedreven op den stroom des verledens.

Wij moeten wederkeeren tot het huisgezin der Princes. Haar zoon, Dimitri, was nu meer dan twintig jaar. Flink gebouwd, mannelijk van voorkomen en met een schoon gelaat vol uitdrukking, fijn van manieren, en daarbij de gave des woords in hooge mate bezittende, was de jongeling bestemd een sieraad te worden van het Russische leger. De Princes echter zag met vrees op tegen de gevaren van een plotselingen overgang uit den kring des huisgezins tot het openbare leven. Een groote reis, die twee jaar zoude duren, werd nuttig geacht voor de voltooijing zijner opvoeding. Amerika zou het doel van dien togt zijn, en hij zou reizen onder het opzigt van een jeugdig geestelijke, die zich aan de missiën wilde wijden. Zijne moeder geleidde hem tot Rotterdam. Er was echter nog een pligt te vervullen, het afscheid van den Prins van Oranje, den vriend zijner kindschheid. Bij het vaarwel gaf hij dezen eenige kostbaarheden ter bewaring, een juweelen ring en een gouden horlogieketting, en het schijnt wel, dat beide jongelieden toen beloofden elkander trouw bij te staan, wanneer een van beiden in nood was.

Naauwelijks in Amerika den voet aan wal hebbende, kwam hij in aanraking met den bisschop van Baltimore, voor wien men hem aanbevelingsbrieven had meêgegeven,

en reeds zeer kort daarna was zijn besluit genomen, priester te worden en missionaris.

Dit berigt verschrikte de Princes. Vroeger had hij nooit dan hoogstens zeer onbepaald, neiging voor den geestelijken stand getoond. Zij vreesde dat zijn besluit overijld en niet op ware roeping gegrond was. Daar volgt nu eene lange briefwisseling, maar de jonge Prins volhardde, en nog geen drie jaar na zijne aankomst was hij priester.

Nooit heeft, zoover ik weet, Europa hem wedergezien, maar des te meer reisde hij de Vereenigde Staten rond, geheel Maryland, Pennsylvanië en Virginië, om zich eindelijk in het Alleghany-gebergte neder te zetten. Hier werden ontzaggelijke wildernissen door hem aangekocht, eene kerk gesticht, eene geheele kolonie gegrondvest. Zóó wondervol zijn de wegen der Voorzienigheid!

Intusschen stierf zijn vader. Nog een oogenblik rees het plan bij hem op, de zee over te steken om zijne moeder te bezoeken, maar dit werd verijdeld. Ach, welke smart! „Ik durf er mijne gedachten niet op vestigen, schrijft hij haar, en mijn hart beeft. Het is mij, alsof ik u noodzakelijk nog eenmaal moest zien, om in rust en vrede uit deze booze wereld weg te gaan. God weet, wat in dit geval het best, en het meest tot zijne eer zou wezen, doch het ziet er niet naar uit, dat dit spoedig mogelijk zal zijn. De priesters nemen af in plaats van toe, en het getal Katholieken vermeerdert. Ik weet, dat gij op dit punt geheel overgegeven zijt aan den wil van God, ja, veel meer dan ik, en dat gij niets anders verlangt, dan mij aan gene zijde van het graf weder te zien in den schoot van onzen Hemelschen Vader. Maar het zou mij zoo goed doen, als ik kon nederknielen aan uwe voeten,

ze met mijne tranen besproeijen, uw zegen ontvangen, en uit uwen mond hooren, dat gij mij alles hebt vergeven wat ik ooit tegen u deed: dat ware mij liever dan alle schatten der wereld."

O, heilig is de liefde van eene moeder voor haar kind. Wat evenaart hare teederheid, wat hare reuzenkracht? Daarom is het een zoo hartroerend en zielverheffend schouwspel, die liefde overwonnen te zien door dat ééne gevoel, dat haar overwinnen mag, de zegevierende liefde tot God. Overwonnen? Neen, gloeijend met haar zamengesmolten in het geprangde hart!

Zich te onderwerpen aan den wil van God, en in alles, dat was vele jaren lang de ernstige oefening geweest van deze hooge ziel. En toch, ach, het kostte haar niet weinig dat verlangen om haren Mitri nog éénmaal weder te zien, het kostte haar niet weinig, dit verlangen zoo te matigen, dat het haar zielerust niet stoorde. Overberg, de volle vertrouweling van moeder en zoon, schreef hem dit eenvoudige woord vol aandoening: „het kost haar tranen!" Maar neen, de harten omhoog! Zij is met alles tevreden.

„Innig geliefde zoon van mijn hart..... Hoe leed het mijn moederhart ook doet, de hoop te moeten opgeven mijn teêrbeminden zoon weldra te omhelzen, toch kan ik naar waarheid zeggen, dat uw brief, die dit berigt, mij den hoogsten troost heeft gegeven, dien ik op aarde verlang. Elke regel van dien dierbaren brief is volkomen in overeenstemming met mijne gezindheid en wenschen..... Geloofd zij God, die alles ten beste heeft geleid en zal blijven leiden, als het maar niet aan *ons* ligt, als *wij* maar het beste, Gods eer en glorie, in alle dingen alléén begeeren en ook in onze werken

bedoelen en zoeken, voor zooverre onze kortzigtigheid dit toelaat. De gansche aarde roept ons in onzen tijd [gedurende de Fransche revolutie] zoo sterk en nadrukkelijk toe: *Alles hier beneden is ijdel*, dat ik bang en angstig word voor mij zelve en voor iedereen, die nog blijft hangen aan iets van al het vergankelijke."

En zij zag hem nimmer weder. Hij vertrouwde zijne belangen bij de nalatenschap zijns vaders aan Fürstenberg en Overberg toe. Er volgde een langdurig proces, want men had in Rusland beslag op de goederen gelegd, en eindelijk verklaarde de Russische regter dat de zoon, van de Grieksche Kerk afgeweken, (waartoe hij nooit behoord had) alle aanspraak er op had verloren!

Laat mij nog een oogenblik de toekomst vooruitloopen en zeer kort zeggen hoe het hem verder ging. Toen zijne moeder overleden was, ontving hij niets uit haar gansche nalatenschap ten gevolge van allerlei listen. Ten aanzien der kostbare steenen had de Princes bepaald, dat deze na haar dood moesten worden verkocht en besteed voor godvruchtige doeleinden. Overberg, de uitvoerder van het testament, droeg zorg dat ten minste dit bedrag [1]) aan den missionaris werd overgemaakt. Doch het was op verre na niet toereikend om het tekort te dekken, en de priester werd arm en verviel zelfs tot gebrek.

Het gerucht hiervan kwam den Prins van Oranje, nu Willem I, Koning der Nederlanden geworden, ter oore, en deze zond grootmoedig eene som van vijf of zesduizend gulden aan den armen zendeling in Noord-Amerika. Hij

---

1) *f* 25,000, volgens anderen 22,500 Thaler.

was het ook, die de steenen gekocht had, welke thans, na zoovele malen door de handen te zijn gegaan van Hemsterhuis, van de Princes en van Göthe, een vorstelijk sieraad uitmaken van het Koninklijk Kabinet in den Haag [1]). Met aandoening ontving de priester het geschenk van zijn doorluchtigen vriend. Nog vele jaren lang zette hij zijn harde levenstaak voort, en zijn ijver en talenten maakten hem vermaard. De bisschoppelijke waardigheid werd hem door den Paus aangeboden, maar hij wilde bij het klimmen zijner jaren liefst zijn leven aan de door hem gestichte kerk blijven wijden. Daaraan verbonden overleed hij ook in tamelijk hoogen ouderdom en zijne nagedachtenis is er in zegening.

Wij keeren op onze schreden terug, tot de Princes.

Ook zij werd door het gemis der inkomsten van hare goederen in Rusland in moeijelijke omstandigheden gebragt, maar met fiere kalmte en verheven geestkracht had zij gezegd: „Ik vrees de armoede niet!" Haar leven was nu een voortdurende akt geworden van onderwerping aan den wil van God. Een hevig ligchaamslijden kwelde haar bijna aanhoudend, maar dit kon aan deze krachtige ziel haar gewone opgeruimdheid niet ontnemen. Het was haar altijd liever iets te lijden, dan geheel zonder lijden te zijn. De beginselen van onderwerping en vreugdevolle liefde in het kruis waren haar als het ware tot natuur geworden. „Dat kan ik getuigen, zegt Katerkamp, ik

---

1) Op verschillende plaatsen in Göthe's werken wordt van deze steenen gewag gemaakt, soms zeer uitvoerig. In zijne *Werke* uitg. 1867, Dl. 27, bl. 262 het opstel: *Hemsterhuis-Galitzinische Gemmensammlung*; bl. 265: *Notice sur le Cabinet des Médailles et des Pierres gravées*, alsmede de beschrijving aan het eind der *Campagne in Frankreich*.

die vele jaren lang het geluk had, medebewoner van haar huis te zijn." En deze gezindheid nam voortdurend toe in kracht en innigheid en reinheid. Geen kreet verried welke pijn zij gevoelde. Men raadde haar aan den drang daartoe niet terug te houden, en om toch haar volle bereidwilligheid om te lijden uit te drukken koos zij als smartekreet: „O ja!"

De Heer gaf haar kracht. Het was reeds lang geleden, dat zij biddend geschreven had: „O Gij Algoede! Ik vreesde steeds, dat ik nooit zoover zou komen, U met gevoel te kunnen beminnen, omdat Gij zoo verre boven en buiten den kring van mijn begrip ligt. Ik wist niet, dat schoon Gij ontsnapt aan mijn verstand, Gij U voor mijn hart kondet voelbaar maken door de weldaden der overstelpende vreugde van een hart, dat zich willeloos overgeeft aan uwe leiding. Ach, ik kan ze niet anders noemen, deze onuitsprekelijke weldaad, die mijn gevoelde, niet meer bloot verlangde, liefde tot U heeft doen ontkiemen! In de doornstruiken toondet Gij U aan Mozes en aan al uwe lievelingen. O, sterk mijne nog zwakke neiging tot de dorens, opdat ik nooit ophoude ze te omhelzen. *Aut pati aut mori!* Lijden, lijden, totdat ik voor eeuwig rijp worde voor de Liefde, dat is voor het Leven! O Vader (tot Overberg) wek mij, wek u op om te lijden, en verheug u over de Liefde! In lijden en beminnen openbaart zich ons de heerlijkheid van God!

„Ik loof U, Hemelsche Vader, meer nog voor het lijden, dat Gij mij hebt overgezonden dan voor de onuitsprekelijk vele vreugden! Ach, het is waar, 't valt gemakkelijk, U te danken in het uur mijner verligting, maar Gij, die de nieren doorgrondt, Gij weet dat ik U,

ook gedurende mijn zwaarste lijden, voor dit lijden opregtelijk dankte.....

„Ik wil niet verlost zijn uit mijn smarten, geen oogenblik vroeger dan God het wil. Hij is de Liefde, en Hij kan dit alleen willen, omdat het mij inniger met Hem vereenigt, en dàt wil ik."

Eindelijk sloeg het uur der verlossing. *Sume, Psyche, immortalis esto!* — Eindelijk is het de laatste maal, dat deze ziel, bestemd om eeuwig te leven, zich met de Hemelspijze zal voeden op deze aarde. Laat mij u naar het sterfbed geleiden.

Het is nacht, 27 April 1806, zondag *Jubilate*. Het is één ure na middernacht, het uur, dat de verheven vrouw sinds jaren in hare slapeloosheid den Heer ten offer bragt, om zijn lijden te overwegen. Al hare huisgenooten zijn rondom haar bed vergaderd.

„Jesus, Maria, Jozef!" De pijn ontrukt haar luide dit schietgebed. „O ja, zeg mij toch hoe ik kan gaan liggen om spoedig te sterven!"

En Overberg: „Sterven? Willen wij dan niet lijden zoolang God het wil?"

„O ja!" herneemt zij. De toon harer stem drukt de volheid van hare toestemming uit. „Zeker, zeker, van ganscher harte, gaarne!"

In de kamer hiernaast wordt het altaar in gereedheid gebragt. Sinds lang is er bisschoppelijke vergunning om de H. Mis te doen in hare vertrekken. Daar treedt Overberg in priesterkleederen op, en de Mis begint. De deur wordt opengelaten, opdat de zieke van haar bed op het altaar kan zien. Hoor het gebed: *Deus, qui errantibus*

ut in viam possint redire justitiae, veritatis tuae lumen ostendis..... Groote God, het is een gebed, gegrepen uit hare zielsgeschiedenis! Hoor het Evangelie: *Modicum et jam non videbitis me, et iterum modicum et videbitis me*.....

De priester brengt haar de H. Communie. Hij houdt eene korte toespraak tot de doodkranke, en begint met die woorden in het Latijn. De Princes verstaat hem nog goed. Altijd heeft zij de H. Schrift in het Latijn gelezen.....

Op een leuningstoel zittende, besteedt zij voor haar stille dankzegging evenveel tijd als in gezonde dagen haar gewoonte was. Kwamen haar in dat plegtig oogenblik de jaren van haar leven voor den geest, de lang vervlogen jaren van het stille *Niet thuis*? Zag zij in hare verbeelding den zoon harer liefde, die hier niet aanwezig kon zijn en in het verre Amerika voor het altaar stond?

Niemand ziet, dat zij sterft. De geneesheer, haar vriend, knielt aan hare zijde, aan den anderen kant hare dochter, en eerst uit den stroom van tranen, dien de dokter weent, wordt deze gewaar dat het lijden uit heeft. Zij is gestorven.

* * *

Te Angelmodde, digt aan den muur der dorpskerk, staat een kruis en op het voetstuk zijn deze woorden gegrift:

„*Ik houd alles voor schade tegen de alles overtreffende kennis van Christus en reken het voor vuilnis, opdat ik Christus winne.* Phil. III, 8. Zoo dacht en zoo leefde

de moeder der armen en bedrukten, Princes Amalia von Gallitzin, geboren Gravinne von Schmettau, wier gebeente vóór dit beeld in de hoop harer glorierijke verrijzenis rust. Zij stierf den 27 April 1806, in het 58 jaar van haren ouderdom. Bidt voor haar."

En ginds, ver over den onmetelijken oceaan, in Amerika, aan den Pennsylvania-spoorweg ligt een welvarend dorp. Vóór het portaal der ruime kerk rijst eene marmeren gedenkzuil op met een ander zegevierend opschrift:

„Aan de nagedachtenis van Demetrius Augustinus von Gallitzin, gesproten uit de edele Russische familie van dien naam, geboren te 's Hage den 22 Dec. 1770, alhier overleden den 6 Mei 1840. Eene liefhebbende gemeente, die de vruchten heeft geoogst van zijn onvermoiden arbeid, rigtte hem dit gedenkteeken op als een blijk harer achting voor zijne deugden en als een bewijs van hare erkentelijkheid. Anno 1847."

Het dorp heet: Gallitzin.

J. A. DE RIJK, Pr.

Een kijkje in de Loge.

II.

Mag ik U beleefd verzoeken, lezers, mij te volgen? Volgens belofte wensch ik U als „*Bezoekers*" in de Loge binnen te leiden tot bijwoning eener „RECEPTIE IN DEN LEERLINGSGRAAD" [1]).

Mocht „in den voorhof door een der Experts of Ceremoniemeesters" U, die „niet bij een van de Logeleden bekend zijt", gevraagd worden:

„Zijt gij V.·. M.·.?

Waaraan zal ik U als V.·. M.·. herkennen?"

zwijgt dan; ik zal voor U antwoorden; wij zijn, God lof, geen Vrijmetselaren en bekommeren ons niet om „teeken, aanraking en woorden", maar zeg aan den Meester, dat *Forêt* met eenige vrienden bij de Receptie wil en zal tegenwoordig zijn..... en wij gaan door, al wacht ons geen „broederlijk welkom"!

Ziet hier de VOORBEREIDINGSKAMERS.

„Van deze behooren er eigenlijk twee te zijn, als:

---

1) Verg. de vorige aflevering van *De Katholiek*, blz. 52—60. Wij verklaren nog eenmaal, dat wij onze mededeelingen slechts putten uit het door de Nederlandsche Broeders als authentiek erkende Rituaal.

Andere bronnen laten wij opzettelijk onaangeroerd.

a. Eene Voorkamer, waarheen de Kandid.·. [aat] door den Voorbereider wordt geleid, en waar zich eene tafel met schrijfgereedschap moet bevinden.

b. De donkere Kamer."

Ge bemerkt: in beide Kamers — onze loge heeft, gelijk ge ziet, de twee verlangde Kamers — loopt geen blind paard schâ, want ook hier in de *donkere Kamer* zijn geen andere meubelen, dan „een stoel en eene tafel, waarop de vragen voor den kandid.·., benevens schrijfgereedschap en een licht, zich bevinden."

Toch, haasten we ons niet — de Achtbare Meester zal het niet wagen met de receptie te beginnen voor mijne komst — leest eens, wat daar in de *Voorkamer* op dat „doorschijnend doek" geschreven is.

„Als slechts nieuwsgierigheid U tot ons voert, keer dan terug.

„Als gij alleen rang en rijkdom huldigt, ga heen; Gij voegt dan niet bij ons.

„Als Gij vreest verlicht te worden over Uwe fouten en zwakheden, zult gij niet goed in ons midden zijn.

„Vertrouwt gij ons niet, ga dan niet verder.

„Is uw hart en voornemen rein, wees dan welkom."

En ziet hier op de tafel de „verklaring, welke den Kandid.·. ter onderteekening wordt aangeboden, en waarbij hij zich verbindt op zijn *woord van eer*, om, ingeval hij bij zijne receptie terug mocht treden, aan niemand op eenige wijze mededeeling te doen van hetgeen hem is wedervaren."

En hier in de *donkere Kamer*, dáar aan den wand die spreuk:

„*Ken U zelven.*"

Ja, dat gave de hemel, dat de ongelukkige Kandidaat zich zelven kende, hij vluchtte heen uit de voorbereidingskamer, waar de banale en huichelende opschriften hem niet vasthouden, waar de geëischte verklaring — de boosheid haat het licht! — hem verjagen moest.

Laat het waar zijn, wat Br.·. Clavel verklaart, dat toch juist de *nieuwsgierigheid*, *de hoop op protectie*, *de menigvuldige maaltijden* (banketten), bij welke de goede sier en de malsche wijnen tot vreugde stemmen, de meesten binnen de Loges lokken. Later begint de arbeid des bedrfs en de vernielende invloed der Vrijmetselarij — door Pius IX als eene pest voor godsdienst en maatschappij gebrandmerkt — maakt de goeden slecht en de slechten nog slechter naar geest en hart beide.

Vergeeft mij, vrienden, die ontboezeming; ik kom nooit in de Loge, of zij springt mij op de lippen.

Hoe vindt gij de vragen, welke de Kandidaat hier in de *donkere Kamer* moet beantwoorden?

„1. Hoe noemt gij het Wezen dat den mensch heeft geschapen?

2. Wat denkt gij van 's menschen bestemming?

3. Wat verwacht gij van de Orde, waartoe gij wenscht te behooren, voor Uwen geest, voor Uw hart en voor Uw tijdelijk welzijn; en wat kan die Orde van U verwachten?"

Zij zouden vrij onschuldig zijn, niet waar? als men niet wist, dat de Maçonnerie — ook de Nederlandsche — het godsdienstig Indifferentisme huldigt, en dat ieder, hoe goddeloos zijne antwoorden zijn zullen op de gestelde vragen, in de Loge wordt aangenomen, — zelfs de atheïst wordt niet afgewezen — zoo hij slechts geen plan

heeft voor zijn „*tijdelijk welzijn*" op de kas — behalve voor zijn aandeel in de „malsche wijnen" — te teren [1]).

Bewaart nu al uw ernst en oplettendheid, wij verlaten de voorbereidingskamer en treden den Tempel binnen.

Wil ik — aanstonds ontbreekt mij de gelegenheid uwe opmerkzaamheid te wekken, ik durf aan de Opzieners het woord niet te vragen — vooraf U zeggen, hoe de *Leerlingsloge* is ingericht?

„In de Loge behooren het altaar, het kussen of de voetbank, de stoelen, banken en tafels met hemelsblauw of wel met de onderscheidingskleur der Werkpl.·. [aatsen] te zijn bekleed, welke kleur tevens die van de banden der Off.·.[icieren] is, zijnde daarmee ook de tabliers [schootsvellen] der Meesters omzoomd. De Leerlingen en Gezellen dragen een effen wit tablier met banden van dezelfde kleur; al de BB.·. dragen witte handschoenen en zijn behoorlijk in het zwart gekleed; militairen verschijnen [niet allen kunnen zich de weelde van burgerkleeding veroorloven!] des goedvindende [sic!] in monteering. (Art. 98 G.·. Wetb.·.).

„In het O.·.[osten] zijn er eereplaatsen voor de bezoekende GG.·. Off.·. en Logemeesters, en wanneer de gelegenheid het toelaat, op eene verhevenheid, waarop ook het altaar staat.

„De Reg.·. M.·. [Regeerende Meester der plaatselijke Loge] zit in het O.·., ter rechter- de Gedep.·. Mr.·. [Gedeputeerde Mr.], ter linkerzijde de Mr.·. van Eer.

---

1) Wij zwijgen hier over de wijze en voorwaarden van aanneming in de Loge. Later vermelden wij eens, ten genoege van de Loge *De drie kolommen* te Rotterdam, dat de door stand of fortuin minder begunstigde aspiranten worden afgewezen.

„De 1ste Opz.·. heeft zijne plaats aan 't eind der Zuider-, de 2de Opz.·. aan 't eind der Noorderkolom.

„De Gelcider is tusschen de Opzieners geplaatst.

„De Dekker en Ceremoniemeesters zijn bij de Tempelpoort geplaatst, de eerste met den blooten degen in de hand, totdat de Loge geopend is. De overige Off.·. nemen hunne plaatsen in naar de bepaling van het huishoudelijk reglement; de Bezoekers en Gezellen zijn op [?] de Zuider-, de Leerlingen en Nieuw-aangenomenen op [?] de Noorderkolom geplaatst; de Meesters zijn op [?] de beide kolommen verspreid.

„Op het altaar liggen: *a.* de toegeslagen *Bijbel; b.* een geopende *Passer*, de beenen naar het W.·. gekeerd en bedekt door *c.* de [den] *Winkelhaak*, die met de opening naar het O.·. ligt.

„Op een tafeltje voor den zetel des Meesters liggen: *d.* het *Rituaal* [ook op onze tafel!], *e.* de *Hamer;* en staat *f.* een *Kandelaar* met drie lichten; het *Logezwaard* staat naast den zetel.

„In het midden der Loge ligt het *Tableau*, waarop de drie groote Kandelaars met ontstoken licht zijn geplaatst; zij moeten niet hooger dan p. m. 1 Ned. el zijn en met kleine voetstukken, om niet te veel ruimte in te nemen; van deze kolommen is er een geplaatst in het N.·. O.·., een in het Z.·. O.·. en een in het Z.·. W.·.. Het *Tableau* en de *Kolommen* behooren, als symbolen der V.·. Mij.·., in elke Werkloge ook dan als er geene aanneming geschiedt.

„Elk der Opzieners heeft een tafeltje bij zich, waarop: *a.* de *Hamer*, *b.* een uittreksel van het *Rituaal*, *c.* een

Kandelaar zijn geplaatst, alsmede bij eene aanneming op dat van den 1sten Opz.·. een *Passer.*"

Zietdaar de „*Inrichting der Leerlingsloge.*"

Gij glimlacht en ergert U?

't Is zoo, le ridicule en de ontheiliging dingen hier om den voorrang.

Onthoudt u, om geen stoornis te wekken, van lachen, als gij straks den Tempel binnentreedt, en die volwassen mannen met hunne schootsvellen, dien Dekker ook met zijn huiveringwekkenden degen zult aanschouwen!

Wat die *Bijbel* wel in de Loge doet?

Hebt geduld; als de Achtbare Meester niet te vermoeid van de receptie is en nog uitlegging van eenige symbolen zal geven — wat hij niet altoos doet — dan zult gij vernemen:

„De Bijbel, het eerste groote licht der V.·. M.·., is het zinnebeeld van het geloof [het geloof van een macon!] aan eene zedelijke wereldordening. Het is voor ons een symbool der eeuwige waarheden, dat, in verschillende vormen en uitdrukkingen, den mensch den weg zijner ware bestemming kennen leert."

Verba et voces, anders niets!

Ik heb toevallig een „*Jaarboekje voor Nederlandsche Vrijmetselaren*" (1865) bij mij, luistert een oogenblik.

„De Bijbel is een leerboek der godsdienst, en bevat eene leer die men ook vindt in vele der oudste Indische en Persische geschriften.... maar wij [de Vrijmetselaren] beschouwen den Bijbel in onzen T.·.[empel] niet als eene uitsluitende openbaring van God aan de menschen, niet als een onfeilbaar werk of een orakel, waarvan de geheele inhoud waarheid is" (blz. 156 en 157).

Wat zegt ge van dat „symbool der eeuwige waarheden"?!

Vandaar dan ook, dat bij de „herziening en wijziging der Ritualen" er nog eenige Broeders werden gevonden, die de maçonnieke huichelarij niet langer konden dulden en „den Bijbel uit de symbolen der Orde wilden doen verdwijnen."

Maar — ge zult het straks zien — „ondanks van onderscheiden zijden ernstige bedenking werd geopperd, is de Bijbel op zijn vroegere standplaats gehandhaafd" [1]).

Die standplaats heeft niet veel te beduiden, want „nu legt men voor den Bijbel het algemeen Wetboek der Orde op het altaar, natuurlijk om te toonen, dat men veel te verlicht denkt, om thans nog, zooals vroeger het geval was, den Bijbel voor onfeilbaar te houden en te beschouwen als het richtsnoer voor ons geloof" [2]).

't Moet dan ook een allernaifste „tegenstander der Loge" zijn geweest, die eens aan Br.·. *H. Maronier* de opmerking maakte, „dat de Vrijmetselaars toch niet, zooals beweerd wordt, zulke godloochenaars en onchristenen konden zijn, daar zij den Bijbel in zoo groote eere hielden"!! [3])

De Bijbel in de Loge, d. i. onder menschen „die geen godsdienstig dogma kennen", die „noch christen noch heiden zijn", die weten, dat de onderscheiding tusschen christen en heiden maar „partijleuzen" zijn [4]), die het ware karakter van de H. Schrift brutaal loochenen — de Bijbel in de Loge is eene lage en ergerlijke hypocrisie!

---

1) Jaarboekje voor Nederlandsche Vrijmetselaren 1871, blz. 150.
2) Jaarboekje, 1865, blz. 151.
3) ib. blz. 152.
4) ib. 155, 179.

Eere aan B.·. *Cs. van Schaick*, die „bijna veertigjarigen dienst als Evangeliedienaar [!] en zes-en-twintig *Logedienst* achter den rug heeft", dat hij aan Br. *Maronier* durfde betuigen, dat „de Bijbel t'huis hoort in de kerk, in positief godsdienstige kringen en in 't huisgezin, tot stichting, vermaning, heiliging" [1]), maar niet in de Loge, ook niet in de Nederlandsche Loge, welke met het christendom gebroken heeft [2]).

Maar waarlijk wij kouten te lang aan de poort van den Tempel en stellen het geduld van den Achtbaren Meester, die de Bezoekers wacht, op te harde proef.

Nu moet gij zelven zien en hooren, mijne vrienden, — slechts korte opmerkingen durf ik U zachtkens toefluisteren.

Mag ik de eer hebben U voor te gaan?

Ceremoniemeester, wilt ge ons binnenleiden?

FORÊT.

---

1) Jaarboekje 1872, blz. 191, 197.

2) Verg. *De Katholiek* 1868, „*De Vrijmetselarij en het Christendom*" blz. 1 en volg.

Revalidatie voor de leden der Broederschappen van den Allerheiligsten Rozenkrans, van den Zoeten Naam Jesus, en van den Engelachtigen Strijd van den H. Thomas van Aquine.

Daar er in Nederland sommige priesters zijn, die meenen dat het, om lid te zijn van bovengenoemde Broederschappen, niet noodig is de namen der leden in hiertoe bepaalde registers te schrijven, zoo is hierover voor eenigen tijd naar Rome geschreven en Revalidatie aangevraagd voor de leden die niet mochten zijn ingeschreven.

Hierop is het volgende antwoord van den Vicaris-Generaal der Predikheeren gekomen:

Nos

Fr. Josephus Maria Sanvito Sacrae Theol. Prof. et totius Ordinis Praedicatorum Vicarius Generalis

Virtute praesentium, et auctoritate apostolica Nobis commissa, sanamus, sanatosque declaramus defectus, de quibus in precibus, hucusque incursos relate ad inscriptionem Fratrum et Sororum Confraternitatum SS. Rosarii, Militiae Angelicae et SS. Nominis Dei. Monemus tamen ut in posterum diligenter caveatur, ne consimiles irregularitates contingant.

In quorum fidem etc.

Datum Romae in Conventu nostro S. Mariae supra Minervam, die 7 Novembris 1874.

FR. JOS. MAR. SANVITO

L. † S. Magister Vicarius Generalis Ord. Praed.

Conservus in Domino.

VERSCHEIDENHEDEN.

HET LEVEN VAN ONZEN GODDELIJKEN VERLOSSER JESUS CHRISTUS.

EERSTE DEEL. Zijn verborgen leven.
TWEEDE DEEL. Openlijke levenswandel van J. C.
Eerste boek. Jesus' openlijke levenswandel tot aan het tweede Paaschfeest.
Tweede boek. Jesus' openlijke levenswandel van het tweede tot aan het derde Paaschfeest.
Door F. J. P. van Etten, R. K. Pr. en Pastoor, uitgegeven te 's Bosch, bij G. Mosmans.

Tot op dit oogenblik zijn de drie opgenoemde boekdeelen van het boven vermelde werk in het licht verschenen. Ieder boekdeel bevat ongeveer driehonderd bladzijden. En, oordeelende naar hetgeen ons thans is geleverd, mogen wij veilig aannemen, dat het geheele werk nog wel een gelijk getal boekdeelen tot zijne voltooijing zal behoeven.

Er is in den tegenwoordigen tijd, die veel op vlugschriften, op dag- en weekbladen, en ook wel op studiewerkjes van eenen slechts geringen omvang gesteld is, niet weinig moed noodig, om een werk te ondernemen, dat tot twee duizend bladzijden kan aangroeijen.

Nog grooter moed blijkt er noodig te zijn, als men denkt aan de voortreffelijke Bijbelsche Geschiedenis des Ouden en Nieuwen Testaments door den vroegeren professor, den tegen-

woordigen pastoor J. C. H. Muré, een werk dat met graagte is ontvangen en tot groote stichting in het huisvertrek van de gewone geloovigen en als raadgever en voorlichter in de studeerkamer van den geleerde een eervolle plaats heeft ingenomen. Ook het Nieuwe Testament, vertaald met opheldernde aanteekeningen door den geleerden Mr. S. P. Lipman, en dan nog het Nieuwe Testament, vertaald en in doorloopende aanteekeningen uitgelegd door onzen grooten taalkenner en schriftverklaarder Mgr. J. T. Beelen, wiens werk de goedkeuring en aanbeveling van het geheele Noord- en Zuid-Nederlandsche Episcopaat mogt verwerven, hebben onze Evangelische literatuur verrijkt. Deze drie werken van even zoo vele geleerde schrijvers zouden bijna den ijver van ieder, die lust en bekwaamheid gevoelde om iets dergelijks te ondernemen, hebben uitgedoofd, uit vrees dat een nieuwe arbeid op hetzelfde veld in de gegeven omstandigheden als overbodig kon worden aangezien. Ook de Weleerw. Heer van Etten heeft ongetwijfeld deze bezwaren gewogen, maar ze niet zwaar genoeg bevonden, om zijne eenmaal opgevatte plannen te laten varen. Wij bewonderen zijnen moed, en haasten ons er bij te voegen, dat hij ook daarvoor onze dankbaarheid verworven heeft. Hij moest toch vreezen, dat slechts weinigen zich de moeite van eene ernstige kennismaking met zijnen arbeid zouden getroosten; dat anderen, die er eenige aandacht aan geliefden te wijden, zich met de bovengenoemde werken zouden tevreden stellen, of wel, beducht voor eene staking in de uitgave, zooals het somtijds met eenigzins uitgebreide werken gebeurt, niet geneigd zouden zijn den schrijver door hunne inteekening aan te moedigen, maar liever eerst de geheele voltooijing zouden willen afwachten. Daarbij heeft de schrijver dezer regelen nu en dan, als er over deze uitgave gesproken werd, tot zijne niet geringe verwondering moeten ontwaren, dat de wetenschappelijke bekwaamheden van den Weleerw. schrijver nog niet genoeg werden gewaardeerd, om voor eene onderneming als deze een genoegzaam vertrouwen in te boezemen. Nu zijn in een verloop van drie jaren de drie boven vermelde boekdeelen verschenen, en nu zal er wel niemand zijn, die het

gunstig oordeel, dat wij over zijn werk gaan uitspreken, meer aan eenen toegenegen geest van aanmoediging dan aan eene grondige beoordeeling zou willen toeschrijven.

De schrijver wenscht, zooals zijne voorrede zegt, het leven van onzen Heer zoo volledig mogelijk te beschrijven: hij wil Hem doen kennen in zijne werkzaamheid als menschgeworden God, als eeuwigen hoogepriester, als Verlosser der wereld, als onfeilbaren leeraar, als stichter en bruidegom der Kerk, als het volmaakte toonbeeld van alle deugd en heiligheid. Op deze wijze zal het ongeloof en de dwaalleer zijdelings bestreden, de goddelijke oorsprong der Katholieke Kerk aangetoond, geloof en liefde verlevendigd en de ware godsdienstzin versterkt en aangekweekt worden.

Om dit doel te bereiken neemt de schrijver de vier Evangeliën in hun onderling verband en geeft nu de levensbeschrijving des Heeren in eene verrassende volledigheid. Hij heeft vooral de geschiedenis in het oog en tracht eene duidelijke voorstelling te geven van de woorden en daden des Heeren, van omstandigheden van tijd, plaats, personen en zamenhangende gebeurtenissen. Hij behandelt de chronologie met eene groote naauwkeurigheid en geeft aan, dat het jaar 747 na Rome's stichting, het 7e vóór onze gewone jaartelling, het geboortejaar des Heeren geweest is; dat het 15e jaar der regering van keizer Tiberius, toen het woord des Heeren over Joannes kwam, niet het 15e zijner alleenheerschappij geweest is, maar het 15e van zijne gemeenschappelijke regering met Augustus over de wingewesten, die begon op 23 September van 778 na Rome's stichting. Hij denkt, dat kort daarna Joannes als boetgezant aan den Jordaan verscheen en houdt, ook op het gezag van den H. Epiphanius, dat de Heer in November van datzelfde jaar door Joannes gedoopt werd. Vervolgens verdeelt hij zijne geschiedenis bij de paaschfeesten, en begint het tweede boek van zijn tweede deel met het tweede paaschfeest.

Eene naauwkeurige oplettendheid, ook op de kleinste bijzonderheden van het H. Evangelie, gaf hem de treffende beschrijvingen in de pen, die wij niet zelden ontmoeten; zoo b. v.

die van de scharen, welke tot Jesus kwamen, en van den grooten toeloep bij het huis van Petrus te Capharnaum. Éene aanhaling moge voor vele dienen en wel die, waar de zieken en lijdenden tot den Heer komen.

„Welk een schouwspel, die toevloed van ongelukkigen! Hier verschijnt Jesus waarlijk als de Zaligmaker der wereld. Hier is Hij, de Liefderijke, Die geen weldaad weigert; de Goedertierene, Die met de zwakken medelijden heeft; de Barmhartige, Die door genade het hart van den zondaar overwint; de Magtige, Die aan de natuurwetten gebiedt; de Zoon Gods, Die den Satan komt verpletteren; de God des levens, Die de kranke en kwijnende levenskracht, welke zijne aanraking zoekt, oogenblikkelijk doet herleven. Wie bemint niet met die scharen dien beminnelijken, wie vertrouwt niet met die ongelukkigen op dien alvermogenden, wie smeekt niet met die biddenden dien barmhartigen, wie erkent niet met die genezenen dien Goddelijken Heiland! O Jesus, hoe zoet is het dien onuitputtelijken rijkdom te aanschouwen uwer liefde! hoe troostend, zich te koesteren aan dien milden gloed van uw reddend alvermogen! hoe zeer noodigt het ons uit om eveneens bij elke ellende, bij elken nood, bij elke ramp op U, o Goddelijke Redder, ons vertrouwen te vestigen!" [1])

De schrijver heeft ook zijne bijzondere aandacht gewijd aan de gelijktijdige gebeurtenissen, die het Evangelieverhaal nader toelichten. Hieraan danken wij zijne beschrijving van den staatkundigen toestand, van de godsdienstige en zedelijke gesteldheid der wereld bij de geboorte van Christus, zijne breedvoerige verhandeling over de algemeene opschrijving in het Romeinsche Rijk, zijn verhaal van den dood van Herodes en andere gebeurtenissen uit de ongewijde geschiedenis en van onlusten te Jerusalem, toen Jesus als kind van 12 jaren daar den tempel bezocht. Welkom is ook de getuigenis van Flavius Josephus over den Heer en over Joannes en de vermelding hoe de Joden de ongelukken van den overspeligen Herodes aan den moord, op den H. Joannes gepleegd, toeschreven.

---

1) 2e Deel, 2e Boek, bl. 17.

Niet minder aantrekkelijk is zijne beschrijving van plaatsen en personen, uit de beste oorkonden genomen, en die u zóó geheel in de dagen der beschreven gebeurtenissen verplaatst, dat gij dat alles voor uwen geest tegenwoordig ziet. Hier het gebergte van Juda met het grijze Hebron, daar het liefelijke Bethlehem met 's Heeren geboortegrot en de later gebouwde kerk. Ge vindt er eene reisbeschrijving naar Egypte en verbeeldt u met het heilig huisgezin te Heliopolis te verblijven; straks maakt ge de terugreis mede en komt in het bekoorlijke Nazareth met zijne schoone omstreken. Later ziet ge Capharnaum met zijne bedrijvigheid in den handel en om den grooten toevloed van vreemdelingen zoo bijzonder geschikt tot woonplaats voor den Heer, die kwam om allen te redden. De geschiedenis van Joannes den Dooper geeft tegelijk eene beschrijving van de woestijnen, waar de heilige leefde, van de boorden van den Jordaan, waar hij doopte, van de gevangenis in de sterkte Machoerus, waar hij zuchtte.

Gaat ge met den Heer op naar Jerusalem, dan zou uwe persoonlijke aanschouwing welligt niet meer hebben gezien, dan de schrijver u door zijne schildering van stad en tempel voor den geest voert.

De lezer veroorlove ons eene enkele aanhaling:

„Verbeeldt u een frisschen morgen in de laatste helft der maand October, bij het meer van Gennasareth. Helder blauw is de hemel; zuiver is de lucht; effen en onbewegelijk is de oppervlakte van het meer. De blauwe en rozenkleurige, de parelgrijze en purpere neveltinten, die de rotsen en bergen bij de schemering omhulden, hebben plaats gemaakt voor het heldere licht, dat deze thans in hunne woeste en grillige vormen vertoont en in treffende tegenstelling met het uitgestrekte en onbewogene water, waarin zij zich spiegelen. Doch zoo kalm de natuur is, zoo levendig is de menschen-massa, welke daar bij het strand te zamenstroomt. Het zijn de scharen, die toesnellen om Jesus te hooren. Wijl de oever der zee, welke overal elders met steenen en lavabrokken is bedekt, tusschen Magdala en Bethsaida en dus ook hier een zandstrook en niet verheven is, zoo breidt de belangstellende menigte

zich langs het water uit in breeden kring, terwijl de Zaligmaker het scheepjen (van Petrus?) bestijgt en zich nederzet, om de toegesnelden toe te spreken. Daar vernemen wij uit Jesus' goddelijken mond de volgende schoone gelijkenissen:" enz. [1])

Wij schreven, dat ook de beschrijving van Evangelische personen het heilig verhaal nog meer aantrekkelijk maakt. Zoo mogen we er op wijzen, dat hij ons de A. H. Maagd Maria beschrijft in hare koninklijke en priesterlijke afkomst, in haar verblijf onder de godgewijde maagden van Jerusalem's tempel; dat hij ons den H. Josef van nabij doet kennen, den H. Joannes als het toonbeeld van het kluizenaarsleven voorstelt. Hoe hij zijne kennis van Joodsche toestanden en gebruiken weet dienstbaar te maken aan de opheldering van zijn verhaal, mag vooreerst blijken bij de begrafenis van den jongeling te Naïm.

„Een doode wordt uitgedragen naar de begraafplaats, die, zooals de gewoonte was, op ongeveer een sabbathweg van de stad in de rotsholen van het gebergte was aangelegd. Een tiental klaagvrouwen, in het wit gekleed, zijn de eersten, die zich vertoonen. Daarna volgt het lijk, in linnen windselen gewikkeld en gedragen op eene lijkbaar zonder kist. Onmiddellijk hierachter komen de bloedverwanten, allen zonder schoeisel en met het hoofd omsluierd, en verder de vrienden en eene groote volksmenigte uit de stad. Doch de eerste persoon, die achter het lijk gaat en boven allen de aandacht trekt, is de weduwe, die in den doode haar eeniggeboren zoon beweent" [2]).

Als een tweede voorbeeld halen wij de beschrijving aan der eetzaal, waar Magdalena zich aan de voeten des Heeren kwam nederwerpen.

„Verplaatsen wij ons in de Oostersche eetzaal van den phariseër. De vloer is met sierlijke vloerkleeden overdekt. Hierover is een leder uitgespreid, waarop langs drie zijden der zaal eene lage vierkante, of ook maanvormige tafel is geplaatst. Drie prachtige rustbedden of divans sluiten zich langs de drie zijden volgens hunne lengte aan de tafel aan. Evenals

---

1) 2e Deel, 2e Boek, bl. 166.

2) Als boven, bl. 107.

bij de Grieken en Romeinen leggen zich de genoodigden over de breedte dezer divans neder. Terwijl het hoofd, leunende op de linkerhand, naar de zijde der tafel is gekeerd, strekt zich het lichaam, in den rug door een gemakkelijk en sierlijk rustkussen ondersteund, achterwaarts uit en hangen de voeten neder op eene voetschabel." [1])

Bij dit alles zien wij door het geheele werk, zoover als het nu is verschenen, eene rijke belezenheid van verschillende kerkelijke schrijvers, vooral van heiligen en van schriftverklaarders, en eene grondige kennis der oude talen, die voor eene goede beschrijving van Jesus' leven een hoofdvereischte is, en, wat wij vooral hebben te roemen, eene duidelijke exegetische behandeling niet alleen van de Evangeliën zelve, maar ook van de profetiën, die er mede in verband staan.

Wij mogen ook de opmerking niet verzwijgen, dat de geheele toon van het boek ons aangenaam aandeed. Het is blijkbaar biddend en mediterend geschreven; het spreekt tot het hart, versterkt het geloof en wekt het godsdienstig leven op. Het is een zeer nuttig boek voor geestelijken en geleerde leeken, en, zoo men eenige bladen van meer afgetrokken en dorre studie uitzondert, is het ook zeer geschikt en opwekkend voor de eenvoudige leeken.

De Weleerw. schrijver heeft in de stille afzondering van eene landelijke pastorie den tijd mogen vinden om zijne talenten te kunnen wijden aan eene zoo aangename en tevens zoo moeitevolle taak. Wij zijn hem daarvoor dankbaar, en hopen, dat onze beoordeeling eene groote verspreiding van zijn verdienstelijk werk ten gevolge moge hebben. Dit werk was nog te weinig bekend en daarom ook te weinig gezocht. Weldra moge het blijken, dat men ook in Nederland een goed en uitgebreid boek kan uitgeven, zonder vrees voor eene onverdiende teleurstelling.

---

1) 2e Deel, 2e Boek, bl. 123 enz.

BELTJENS, GEESTELIJKE GEZANGEN [1]).

Het waren schoone en gelukkige dagen, toen de geest des Christendoms zóó diep in het hart der geloovigen was doorgedrongen, dat de gezangen der Kerk de volksliederen waren, en langs muren en over velden de toonen vernomen werden, die straks binnen de wanden des heiligdoms hadden weêrklonken; het waren schoone en gelukkige dagen, waarvan de H. Hieronymus aan Marcella schrijft: „Wend u waarheen gij wilt: de „landman, die de ploegstaart houdt, zingt Alleluja; de maaijer, „wien de zweetdroppels op het gelaat staan, wekt zich op „door psalmen; de wijngaardenier, die met zijn kromgebogen „snoeimes den wijnstok reinigt, zingt iets van David. Dat „zijn bij ons de liederen, dat, gelijk men zegt, onze minne„zangen, dat fluit de herder, daarbij werkt de landman." Er ligt toch in de muziek eene wonderbare kracht, en het volk, dat in zulke gezangen smaak vindt, levert daardoor het bewijs van zijne goede zeden. Reeds maakte de oude kerkvader Chrysostomus [2]) deze vergelijking: „Evenals de „zwijnen daar bijeenkomen, waar slijk is te vinden, maar de „bijen zich verzamelen, waar geurige balsem is, zoo ook komen „de duivelen bijeen, waar zedelooze liederen gezongen worden; „doch waar geestelijke gezangen weêrklinken, daalt de genade „des H. Geestes neder, die den mond en het hart heiligt."

Met groote vreugde begroeten wij daarom de bovengenoemde uitgave van den gunstig bekenden componist Beltjens. Waarlijk, er mogen wel eens krachten gewijd worden aan de toonzetting van heilige liederen, als de wereld overstroomd wordt door allerlei kunstproducten — wanneer zij ten minste dien naam waardig zijn — waarin ligtzinnigheid, trivialiteit, om niet meer te zeggen, in woord en melodie den boventoon voert. Of is

---

1) Zestig geestelijke gezangen ter eere van de Allerh. Maagd en Moeder Gods Maria en andere kerkliederen. Woorden van Prof. P. van der Ploeg, R. P. A. Frentrop, R. P. Jos. Dijckmann en anderen, in muziek gezet... door Jos. Beltjens. — Amsterdam en Utrecht, bij Louis Roothaan.

2) In Psalm. XLI.

het geen bedroevend teeken des tijds, als de meest zedelooze operette's het meest behagen en met uitbundige toejuichingen worden begroet, als op wufte en louter zinnen-streelende melodiën de smaak zelfs van beschaafde kringen gevormd wordt, als aan een Offenbach 3000 pond sterling wordt aangeboden voor eene nieuwe opera, en mannen, die den moed hebben om dergelijke stukken te weren, worden aangevallen en bespot?

Over de keuze der dichtstukken, welke de Heer Beltjens voor zijne compositiën gemaakt heeft, behoeven wij slechts mede te deelen, dat bijna de helft der liederen gedichten zijn van den zoo hoog geroemden gewijden Zanger in Nederland's Kerk, Mgr. P. van der Ploeg, bij wien zich zangers als de Eerwaarde Paters Frentrop en Dijckmann op uitnemende wijze aansluiten, en niemand zal, dunkt ons, ontkennen, dat deze liederen eene betere melodie, dan waarop zij dikwerf gezongen worden, overwaardig zijn. Wij wenschen alleen een enkel woord te zeggen tot aanprijzing der muzikale compositie.

De toonzetter heeft zijn werk geschreven, gelijk hij zelf op het titelblad mededeelt, voor „congregatiën, collegiën, pensionnaten, scholen, r. k. zangvereenigingen, huisgezinnen"; daarom vindt men er vele liederen, die gemakkelijk kunnen worden uitgevoerd, andere, tot welker uitvoering meer bekwame zangers of zangeressen worden vereischt; sommige liederen zijn voor twee of vier stemmen, andere voor ééne stem (of koor unison) gecomponeerd; daar zijn er voor gemengd koor zoowel als voor mannenkoor. Gaarne spreken wij hier den vurigen wensch uit, dat de bundel overal ingang vinde, waar de componist dien wilde binnenvoeren. Of zijn zulke liederen niet uitnemend geschikt om b. v. bij prijsuitdeelingen op r. k. scholen gezongen te worden? Waarom ook zou de jeugdige zoon des huisgezins zijne eerste proeven van bekwaamheid in de zangkunst moeten afleggen met een liedje, waarvan de melodie niets bijzonders is en de inhoud onbeduidend flaauw; of waarom de jonge dochter met een zoetsappig fransch ariaatje, waarin dikwerf eene, zij het dan ook nog vrij onschuldige, *amour* bezongen wordt? Wie toch met gezangen, waarvan de melodiën niet ligt, wuft en zinnelijk, de woorden godsdienstig

en zedig zijn, en woord zoowel als melodie eene zekere kunstwaarde bezit, den tempel der toonkunst wordt binnengeleid, hij zal niet ligt gevaar loopen om daar, den rug toekeerende aan de waarachtige schoonheden, al wat triviaal is en louter de zinnen streelt in bewondering te aanbidden. „Niets", zoo schreef reeds de H. Chrysostomus (t. a. p.) „niets voert zóó „onze ziel omhoog en maakt haar als 't ware gevleugeld, en „bevrijdt haar van de aarde, en verlost haar van de boeijen „des ligchaams, en vervult haar met liefde voor de wijs„heid, en brengt haar tot minachting van de wereldsche „dingen, als een melodiesch gezang en een heilig op muziek „gezet lied. Onze natuur immers heeft zooveel smaak in liederen „en gezangen, dat zelfs de kinderen aan de moederborst, „wanneer zij bedroefd zijn en weenen, op die wijze worden „tot bedaren gebragt; ook de voedstervrouwen, die, voort„durend heen en weêr loopende, hen op de armen dragen, „brengen hunne oogleden tot rust door hun eenige kinderliederen „voor te zingen. De landbouwer, die op den middag de dieren „onder het juk voordrijft, hij doet het zingende, en verzoet „door die liederen de moeijelijkheden van zijn weg. De land„bouwer niet alleen, maar ook de wijngaardenier, wanneer „hij de pers treedt, of den oogst binnenhaalt, of den wijnstok „verzorgt, of iets anders, wat ook, verrigt, hij zingt dikwijls. „Zoo doet ook de schipper, terwijl hij de roeiriemen uitslaat. „Ook de vrouwen aan het weefgetouw, als zij bezig zijn de „draden der schering met de spoel te schiften, zij zingen dik„wijls ieder afzonderlijk, of heffen te zamen ééne melodie aan. „Dat nu doen de vrouwen, de landbouwers, de wijngaardeniers, „de schippers, wijl zij den last des arbeids door den zang „willen verligten, daar toch de ziel, wanneer zij lied en zang „verneemt, al wat zwaar en moeijelijk valt gemakkelijker zal „dragen."

Aan de bovengenoemde eischen voldoen de melodiën des Heeren Beltjens volkomen. Gij zult er geene enkele vinden, waarvan men zou kunnen zeggen, dat zij op een te laag peil onder het oogpunt van kunst staat, dat zij te ordinair is; integendeel; terwijl eene fijne en onberispelijke harmonisering aan elk lied eene matige kleur en frisch leven geeft, straalt

in vele eene beminnelijke eenvoudigheid u tegen (men zie o. a. de nos. 1, 2, 5, 8, 11, 15, 21, 38, 59); in andere (zooals b. v. in de nos. 24, 37, 58) klinkt eene levendige opgewektheid, een krachtiger toon, en de componist heeft schier overal den theater- of concertstijl met zorg vermeden. „Schier overal"; want wij voor ons zouden enkele plaatsen (b. v. de tenor-solo op blz. 98, n°. 42, vooral het laatste gedeelte, enz.) te theatraal noemen, ofschoon wij overigens van de melodiën in het algemeen gaarne getuigen, dat zij eene godvruchtige stemming, een teeder gevoel, eene vrome gezindheid ademen.

Welligt stelt men de vraag, of deze melodiën ook geschikt zijn om in de kerken te worden gezongen? De componist schijnt ook dit te wenschen; want ofschoon het titelblad vermeldt: „met begeleiding van piano", leest men in het voorberigt: „de piano-begeleiding kan . . . behoudens eenige wijzi- „gingen, ook voor Orgel of Harmonium dienen." — Voor dergelijke melodiën, die niet tot de eigenlijke *liturgische* muziek behooren, maar, volgens het Provinciaal Concilie (Tit. V, Cap. VI), alleen *na afloop* der godsdienst-plegtigheden mogen gezongen worden, kan men, naar het ons voorkomt, niet de eischen stellen, welke bij de eigenlijke liturgische gezangen moeten worden in het oog gehouden. Ware hier spraak over melodiën op woorden der liturgie, wij zouden ze niet zoo luide willen aanprijzen; de echte kerkstijl vraagt meer gespierde kracht, dieper ernst, meer statigheid en majesteit. Teregt b.v. verplaatst men de missen van Haydn en Mozart en zelfs ook die van Beethoven uit de kerk in de concertzaal, en toen men op het Beethoven-feest te Bonn 's meesters mis in het *feest-lokaal*, en onlangs Rossini's missa solemnis te Amsterdam in *het Park*, en Verdi's *Requiem-mis* te Parijs in de *Salle Favart* ten gehoore bragt, werden die compositiën, voor zooverre de muziek betreft, op de haar toekomende plaats uitgevoerd. De bewering ook, voor eenigen tijd in het *Leidsch Dagblad* geuit, dat het besluit van het Provinciaal Concilie, waarbij aan de vrouwen het deelnemen aan den kerkzang verboden is, „helaas! „een niet geringen knak aan de kunst heeft toegebragt" pleit niet zeer voor 's schrijvers juistheid van oordeel. Neen, de on-

sterfelijke glorie dier genien in de wereld der toonen wordt in het minst niet bevlekt, wanneer men ontkent, dat zij componisten van waarlijk kerkelijke muziek waren; en worden hunne compositiën uit de kerk geweerd, dan doet men nog volstrekt geen afbreuk aan de kerkelijke toonkunst; veel minder worden daardoor de deuren der kerk voor waarachtig kunstschoon geheel en al gesloten. Want al zijn compositiën, als de genoemde, meesterstukken onder het oogpunt van kunst: wie zal beweren, dat elk kunstprodukt op elke plaats schoon is? Niet ten onregte zingt Heije: „o schitt'rende kleuren van „Nederlands vlag!" maar wat zou men zeggen, als iemand van die „schitt'rende kleuren" b. v. eens een mantel maakte om een Mariabeeld om te hangen?

De eischen nu voor de liederen, die na afloop der godsdienst-plegtigheden mogen gezongen worden, staan in het Provinciaal Concilie (t. a. p.) aldus opgegeven: enkel en alleen mogen zulke liederen gebruikt worden, waarvan inhoud zoowel als melodie waarlijk stichtend is, en ongepaste of op profane melodiën gezette liederen moeten volstrekt worden geweerd. Onder de eerstgenoemde soort kunnen deze *Geestelijke gezangen* — sommige uitgezonderd, die men, naar het ons voorkomt, wat al te zoet en streelend, wat al te hartstogtelijk (in den goeden zin des woords) kan noemen — zonder twijfel gerangschikt worden, en gaarne zullen wij eenige liederen, die thans na de godsdienst-plegtigheden door de H. Familie of door alle geloovigen gezongen worden, hooren zingen op melodiën van den Heer Beltjens.

Eenige aanwijzing omtrent den vorm der uitgave mag hier vooral niet ontbreken, daar immers de uitdrukking *keurig nette uitgave* nergens beter dan hier hare plaats vindt.

Men veroorlove ons ten slotte den wensch te uiten, dat meerdere katholieke componisten, gedachtig aan Neêrlands glorievol verleden op het gebied der kerkelijke toonkunst, vol lust en moed hunne krachten wijden aan het bestuderen en componeren van waarachtig KERKELIJKE muziek.

„Eja", zoo zingt Kardinaal Bona,

Eja cantu personate
Quotquot estis musici,
Eja laudes, eja nomen
Personate Numinis.

M. J. A. LANS, R. K. Pr.

Seminarie Hageveld,
December 1874.

Oud-Roomsch (alias Jansenistiesch) model van statistiek of volkstelling, ten dienste der Oud-Katholieken (alias nieuw-Protestanten) in Duitschland en elders.

Als Dr. Falk, von Bismarcks Kerkwetten-fabrikant, onlangs in de Rijksvergadering te Berlijn durfde beweren dat het getal der Oud-Katholieken reeds 100,000 was, heeft dat hoog cijfer zeker weinig geloovigen gevonden.

De oorzaak van dat ongeloof echter ligt eenvoudig in de onbekendheid met de methode van statistiek, die bij dergelijke zielen-tellingen dient in acht te worden genomen, om er de juistheid van in te zien.

En toch is die methode niet zoo nieuw. Men kan daarvan een uitmuntend model vinden in zeker gelegenheids-geschrift, ten jare 1738 uitgegeven te Amsterdam bij de Erven van J. Ratelband & Comp., onder het pseudoniem: *Justus Veridicus*, getiteld: Driedubbele naamlijst der Pastoors, Priesters en Zendelingen in het jaar 1736 enz.

Nadat hij, à la Bismarck, heeft bewezen (?) dat alle priesters in de 7 Vereenigde Provinciën, die niet in het schisma der Jansenisten deelen, Jesuïeten of aanverwanten zijn — 1°. omdat zij met de Jesuïeten de onlusten, oneenigheden en troubelen in de Kerk voeden en onderhouden; 2°. omdat zij evenals de Jesuïeten den Paus eene onbepaalde magt toeschrijven om in alle Kerken als Ordinarius of eigen Bisschop te heerschen; 3°. omdat zij het Formulier van Alexander VII en de Bulle Unigenitus van Clemens XI hebben aangenomen, die door de

Jesuïeten zijn gesmeed; 4°. omdat zij de onfeilbaarheid van den Paus erkennen, die door de Jesuïeten met geweld in Gods kerk is ingedrongen (Blz. 120 & 121). Tout comme chez nos frères en Allemagne — na dit alles op echt Pruissische manier te hebben bewezen (?), vergelijkt hij de naamlijsten der Roomsch-Katholieke priesters, ten getalle van 358, en de Jansenistische, ten getalle van 78, die in het jaar 1736 in de verschillende statiën in bediening waren, en komt dan tot de slotsom dat de Jansenistische priesters (78) de Roomsch-katholieke (358) verre overtreffen.

Immers, zoo redeneert hij, dit getal van 78 schijnt klein in vergelijking van 358. Doch vooreerst gevoegd bij de naamlijst van het jaar 1701 (ten gunste van Petrus Codde, toen nog niet veroordeeld), bestaande uit 304, met dewelke zij in alle deelen, zonder Formulieren, zonder Bulle Unigenitus enz. gelijk staan, zoo maakt het een getal van 382 en overtreft het andere getal met 24.

Neemt men van het getal 358 af de 91 monniken en Jesuïeten, dan vermindert dit getal krachtig en is slechts 267 tegen 382.

Neemt men nu nog eens van het getal 267 de helft af voor diegenen, die, schoon zij uiterlijk aan Rome gehoorzamen, echter in hun hart anders gevoelen en diensvolgens inwendig met de welmeenende Cleregie (Jansenisten) vereenigd zijn, en voegt men deze bij hun klein getal, dan groeit het getal der welmeenende Cleregie tot een getal van 515 tegénover 134 jonge en onbedrevene gasten en dommekrachten (sic) die verdronken geweest zijn, eer zij water kenden.

Eindelijk, dit zoo klein getal vereenigd door hetzelfde Geloof en Leer, niet alleen met die van de naamlijst van 1701, maar ook met alle Bisschoppen en Herders en geloovigen, die er sedert Willibrordus en Bonifacius, welker geloof zij preeken en leeren (en die nooit Formulieren of Bulle gekend hebben), in ons land ooit geweest zijn, zoo overtreft dit getal oneindig, terwijl het andere wegzinkt, dat zich nogtans durft beroemen katholiek te zijn in zaken, die aan onze voorvaderen in het geloof onbekend waren, en die zij als een gruwel zouden verworpen hebben (Blz. 137 & 138).

Na dit staaltje van oud-roomsche stelkunst, waar men langs sympathetiesch-arithmetischen weg naar de onbekende magt zoekt, zal men de uitkomst van 100,000 oud-katholieke zielen, door Bismarck-Falk-Reinkens verkregen, zeker niet voor overdreven houden, en denkt men onwillekeurig aan het woord van Hieronymus: *Miratus est orbis se esse Arianum* (Vrij vertaald): de heele wereld van modernen, liberalen, joden en ongeloovigen staat over zich zelve verstomd dat zij, als bij tooverslag, oud-katholiek zijn.

Moge dit tot troost strekken aan den zoogenaamden nieuwbenoemden Aartsbisschop van Utrecht, wanneer hij, na anderhalve eeuw van groeikracht der welmeenende Cleregie, in de veelbesprokene nota [1]) van onze Regering(?) op verzoek van Pruissen over den toestand der Jansenisten hier te lande aan genoemde mogendheid medegedeeld, volgens de alledaagsche rekenkunst vindt geconstateerd: „het gezamelijk personeel der Jansenistische geestelijkheid gaat het getal van 30 priesters niet te boven. Katholieke geestelijken daarentegen zijn er in de vijf Nederlandsche diocesen meer dan 1900, behalve de priesters, die aan verschillende katholieke inrichtingen zijn geplaatst of buiten dienst zijn. De vijf diocesen bezitten ieder een groot en klein seminarie, te zamen met 1200 leerlingen. Het aantal kweekelingen, die aan het rijk begiftigd Jansenistiesch seminarie, in de theologie studeeren, is zeer klein."

Een der kandidaten voor den Aartsbisschoppelijken zetel van Utrecht, J. J. van Thiel, Pastoor der Cleregie te Enkhuizen, heeft zich dan ook, bij gelegenheid van zijn *Speech* op het eerste cosmopolitiesch congres der oud-katholieken te Munchen, kunnen overtuigen, dat *Justus Veridicus* van de hedendaagsche Jansenisten, met veel meer waarheid nog dan in 1738, thans zou kunnen zeggen, dat hun getal dat der Roomsch-Katholieken of Ultramontanen oneindig overtreft.

J. D.

1) Zie „De Tijd" van 3 October 1874.

Een zevental Kruisweg-oefeningen [1]).

God zij dank! eene levendige devotie voor de overweging van 't Lijden en Sterven des Heeren is bij de Nederlandsche Katholieken algemeen. Al bestond hiervoor geen ander bewijs, genoegzaam, ja, overvloedig zou het kunnen blijken uit de liefde voor de oefening van den H. Kruisweg, zooals die overal aan den dag wordt gelegd. Eene kerk of eene kapel zonder de statien van den H. Kruisweg mag, voor zoover mij bekend is, eene uitzondering heeten. En waar de statiën eenmaal zijn, ziet ge telkens de biddenden voor die gewijde afbeeldingen nederknielen en in godvruchtige overweging, als tegelijk met den Heiland, den H. Lijdensweg afleggen. Is het niet regel, de kerken ten minste goed bezet te vinden, zoo dikwerf de Kruisweg-oefening plegtig gehouden wordt? Doch ook hoe menigeen is er, die alleen, in stille overdenking, deze gezegende oefening volbrengt! Voor velen is het een vaste gewoonte geworden om meermalen in de week den Kruisweg te bidden. De jongeling en de grijsaard, de vrouw en de maagd, de aanzienlijke en de arme, de priester en de leek worden aangetrokken om zich in vrome verbeelding naar Jerusalem te begeven en op de plaatsen, door huns Heeren smarten geheiligd, al wat Hij daar deed en onderging met medelijdende liefde gade te slaan.

Het getal der verschillende Nederlandsche handleidingen voor het houden van den H. Kruisweg is aanmerkelijk, en ook de voortdurende vraag naar dergelijke werkjes mag als een bewijs voor de algemeenheid der devotie onder onze Katholieken gelden.

Een der meest gezochte handleidingen is zeker 't *Zevental Kruisweg-oefeningen* van den Zeereerw. Pastoor Essink. In 't vorige jaar verscheen daarvan de derde druk; reeds bij den tweeden had de schrijver zijn zevental met eene nieuwe oefe-

1) *Vermeerderd met vier nieuwe oefeningen*, door J. G. H. C. Essink, R. K. Priester en Pastoor te Huissen. Derde Druk. Utrecht, Dekker en van de Vegt. 1874.

ning vermeerderd; hij voegde er nu weder drie andere oefeningen bij.

Een schrijver in dit tijdschrift (Deel LIII, blz. 338 vv.) heeft reeds een zeer gunstig oordeel over dien verdienstelijken arbeid uitgesproken, al vond hij het ook — zoo wij met alle bescheidenheid meenen — op deugdelijke gronden jammer, dat Jozef van Arimathea, die in een der kruisweg-oefeningen zijne gevoelens tijdens het Lijden des Heeren mededeelt, daarbij wat overdreven is in zijne zelfbeschuldiging. Evenzeer als de oefeningen, die reeds de tweede druk gaf, mogen we de drie nu bijgevoegde oefeningen aanbevelen. In de eerste er van beoogt de schrijver de goddelijke deugd des geloofs door de overweging van 't Lijden des Heeren te verlevendigen en te versterken, in de tweede die van de hoop, in de derde die van de liefde. Als de godvruchtige lezer deze drie oefeningen bij 't houden van den Kruisweg gebruikt, zal hij het ondervinden, dat Pastoor Essink hier, niet minder dan in de vorige oefeningen, de taal van het geloovige en godminnende hart gesproken heeft [1]).

1] Wij verwachten, dat er van dezen bundel weder spoedig een nieuwe druk zal noodig zijn: daarvoor wijzen we op twee eenigzins storende drukfeilen, namelijk op blz. 108, 1 reg. van b., en blz. 114, 2 reg. van b. We zouden ook wenschen, dat het sterk germaniserende *betracht* in 't *Voorlerigt*, 12 reg. van b., en het in den zin, waarin de schrijver het neemt, niet gebruikelijke *uitrukken*, blz. 121 en 124, in een volgenden druk werden veranderd.

H. J. J. PRENGER.

SPROKKELINGEN.

Verval van het Protestantisme op de Sandwich-eilanden. — De predikant Daniel Dole meldt, dat de Hawaïaansche Evangelische Vereeniging gedurende tien dagen in Honolulu is vergaderd geweest. Vijf en dertig inlandsche predikanten waren er tegenwoordig, slechts een twaalftal blanken, meest oud-zendelingen. De verslagen en besprekingen leverden niets merkwaardigs op. — Op de vraag: „Wachter! wat is er van den nacht?" kon geen verblijdend antwoord worden gegeven, of het moest zijn, dat dikke duisternis het aanbreken van den dag aankondigt. De Hawaïaansche kerken verkeeren in droevigen, in geestelijk dooden staat. Het luttele honorarium van 150 of 200 dollars wordt of ten deele niet, of zeer achterstallig aan de predikanten betaald, en deze worden moedeloos, zoodat eenigen er van spreken om de bediening te verlaten; kandidaten voor de bediening zijn er zeer weinig. Het theologische seminarie had verleden jaar (1873) slechts een twaalftal studenten.

De Waldenzen. — Volgens de officiële opgaaf op de laatste jaarlijksche synode, hebben de Waldenzen thans 33 gemeenten, 13 zendingposten en 30 plaatsen, die geregeld bediend worden. Hun dienstdoend personeel bestaat uit 23 predikanten, 9 evangelisten, 59 onderwijzers en 6 kolporteurs. Het aantal kerkbezoekers bedraagt 3250, waarvan 2165 avondmaalgangers; er zijn 367 katechizanten. Zij hebben 57 dagscholen, door 2203 kinderen bezocht, en 38 zondagscholen met 1313 leerlingen.

Duitsche Wesleyanen. — De zoogenaamde Wesleyaansche kerk in Duitschland, in 1842 door Dr. Jacoby gesticht, telt thans, naar zijne opgave, omtrent 7000 leden met 58 predikanten. Er zijn 244 zondagscholen met 1020 onderwijzers en 15,000 leerlingen. In het zendinghuis te Frankfort worden 15 jongelingen voor de bediening opgeleid.

†

MGR. ANTONIUS JOSEPH PLUYM,

AARTSBISSCHOP VAN THYANE, VICARIS VAN HET PATRIARCHAAT VAN CONSTANTINOPEL, APOSTOLISCH DELEGAAT, RIDDER-GROOTKRUIS DER KEIZERLIJKE FRANZ-JOSEPH'S ORDE, ENZ.

Vervolg van Dl. LXV, bl. 424 [1]).

II.

Met het jaar 1863 brak voor Pluym het tijdperk aan, waarin zijne levensroeping zich in eene geheel andere rigting zou beginnen te bewegen. Uit de stille afzondering der kloostercel, slechts nu en dan onderbroken door zijne ambtsreizen, zou hij niet alleen tot de zorgen en de bedrijvigheid van het openbare leven terugkeeren, maar zelfs als bestuurder en leidsman van velen op den kandelaar worden geplaatst, onder de prinsen van Gods Kerk. Ver van zijn vaderland, in nooit door hem vroeger bezochte gewesten, te midden van eene door zeden, gewoonten en beschaving hem vreemde bevolking lag voortaan de hem aangewezen werkkring. Waarlijk, Pluym's

---

1) Wegens de uitgebreidheid, welke dit gedeelte van Mgr. Pluym's levensberigt heeft verkregen, zal het *derde* stuk (Mgr. Pluym's leven en werken te Constantinopel) in eene der volgende aflev. worden geplaatst.

geliefkoosde leenspreuk: „De mensch wikt en God beschikt" zou zich vooral in dit tijdvak zijns levens op merkwaardige wijze bewaarheid vinden. Wat hij zelf noch zijne vrienden ooit hadden kunnen vermoeden, zou voor hem werkelijkheid worden: de arbeid, maar ook de roem van het Episcopaat was voor hem in de nabijzijnde toekomst weggelegd. Eerst zou hij den herdersstaf gaan dragen in de schoone streken door den Donau bespoeld, in het vaderland der oude Daciërs; om vervolgens, in nog verhevener bediening, als apostolisch gevolmagtigde op den patriarchalen troonzetel van Chrysostomus in het Nieuwe Rome plaats te nemen. Het is dit gedeelte van Pluym's leven en werken dat ik, hoe onvolledig dan ook wegens menige leemte in de mij ter beschikking staande bescheiden, hier wil pogen te schetsen.

Het overlijden van den Generaal-Overste der Passionisten in het begin van Augustus 1862 werd voor Pater Joseph de aanleiding om andermaal de Hoofdstad der Christenheid te bezoeken [1]), voornamelijk ter bijwoning van het algemeene Kapittel der Orde, dat voor de keuze van een nieuwen Generaal was bijeengeroepen [2]). Wanneer hij zich echter naar Rome op reis begaf, heb ik in zijne mij ter inzage verstrekte brieven niet kunnen vinden. Wel bleek mij uit een schrijven van den 9 Juni 1863 aan een zijner vrienden te Amsterdam [3]), dat hij op den 31 Mei van hetzelfde jaar Rome had verlaten, na alvorens

1) Pluym's eerste reis naar Rome had plaats in 1857.

2) *Brieven* Serie A, *Herten* 17 Aug. 1862.

3) *Brieven* Serie A, *Ere* 9 Juni 1863.

met al de leden van het Kapittel zijner Congregatie, benevens den nieuw gekozen Generaal, ter audientie bij Z. H. den Paus te zijn toegelaten.

Bij zijne terugkomst te Ere werd Pater Joseph door zijne Overheid gelast om het provinciaal Kapittel der Passionisten van de kloosters in Frankrijk en België te presideeren; en naauwelijks had hij zich van die taak gekweten, toen hem onverwachts werd opgedragen om ook het provinciaal Kapittel van Engeland als voorzitter te gaan bijwonen [1]).

Te Rome had Pater Joseph zijn intrek genomen in het klooster der Passionisten bij de kerk van SS. Giovanni e Paolo in de nabijheid van het Coliseum gelegen, van welks terrassen men een heerlijk uitzigt op de wereldstad geniet. Op zekeren dag, naar men mij heeft verhaald, wandelde Pater Joseph in de met laurieren beplante veranda van den kloostertuin. De kardinaal Barnabò, toen nog Secretaris der Propaganda, was juist ten bezoek, bij de Passionisten, en had het verlangen geuit om Pater Joseph, wiens verdiensten hij uit zijne ambtsbetrekkingen had leeren waardeeren, maar wiens persoon hem onbekend was, onopgemerkt te *zien*, zonder hem nogtans voor 't oogenblik te willen spreken.

---

1) In een brief uit *Londen* gedagteekend van den 29 Aug. 1863 aan zijne bloedverwanten te Rotterdam, schrijft hij daaromtrent het volgende: „Maar hoe zijt ge nu weêr te Londen aangeland? vraagt gij zeker. Daar had ik zelf niet op gerekend. In 't laatst van Juli was ik naar Ere gegaan om ons provinciaal Kapittel bij te wonen; en eerst toen ik daar was, vernam ik dat de Pater, die uit Rome komen moest om het Kapittel in Engeland te presideren, ongesteld geworden was, en dat ik bestemd werd om hem te vervangen. Dingsdag den 18 dezer ben ik van Ere over Rijssel, Amiens en Bologne naar Londen vertrokken, en van daar naar Broadway, waar het Kapittel gehouden is."

Aan dezen wensch kon des te gereeder worden voldaan, wijl men uit den langen zuilengang der bovenverdieping waar Mgr. Barnabò zich bevond, juist het uitzigt had op de veranda. Pater Joseph werd alzoo, zonder iets te vermoeden, door den menschkundigen en voorzigtigen prelaat in oogenschouw genomen. Men wil weten dat toen reeds in Barnabò's gemoed de benoeming van Pater Joseph tot een der bisschopzetels, die gewoonlijk door leden van de congregatie der Passionisten worden ingenomen, was beslist. Wat ook hiervan zij, zeker is het, dat Pater Joseph zelf, zonder eenigen argwaan van de hem binnen kort wachtende verheffing, blijmoedig Rome verliet om, naar hij dacht, wederom in zijne kloostercel te Ere teruggekeerd zijne hem dierbaar geworden roeping te gaan vervullen. Weldra echter bleek het, dat hij zich ook nu weder eene toekomst had voorgespiegeld, die de zijne niet wezen zou. Weinige weken toch daarna, reeds in het laatst van Augustus 1863, ontving hij de vertrouwelijke mededeeling zijner op handen zijnde benoeming tot Bisschop van Nicopolis [1]), Apostolisch Vicaris van

---

1) In eenige dagbladen van het Buitenland, vooral in België en Frankrijk, werd tijdens de benoeming van Mgr. Pluym, *Nicopolis* als een Bisdom *in partibus* aangegeven, waarvan de zetel oudtijds in Africa gelegen was. Blijkbaar had men voor de stad Nicopolis in Bulgarije het oude Nicopolis van Neder-Egypte genomen. De Turksche vesting *Nigheblou* (zoo noemen de Turken Nicopolis), waaraan Mgr. Pluym zijn bisschoppelijken titel ontleende, is dezelfde stad, waar Bajazet in 1393 Keizer Sigismund, en in 1396 de Fransche Kruisvaarders versloeg. — Ook de H. Apostel Paulus noemt een Nicopolis, waar hij Titus bij zich bescheidde en den winter wilde doorbrengen (*Tit.* III, 12). Hieronymus heeft dit voor Nicopolis in Epirus aangezien, en Chrysostomus zocht het in Thracië aan den Nessus. Waarschijnlijker is het dat de Apostel *Issus* in Klein-Azië gemeend heeft tusschen Antiochië en Tarsus, hetgeen na de overwinning van Alexander op Darius *Nicopolis* genoemd werd (Cf. Hug, *Einl.*

Bulgarije en administrator van Wallachije [1]), die weldra door zijne officieele aanstelling werd gevolgd [2]); terwijl hem tevens werd gelast om zich zoo spoedig mogelijk naar Rome te begeven, ten einde dáár zijne instructiën en de bisschoppelijke wijding te ontvangen.

Bij het vooruitzigt van waarschijnlijk in langen tijd zijne bloedverwanten en vrienden in het vaderland niet meer te zullen terugzien, verlangde Pater Joseph nog vóór zijn vertrek naar Rome aan hen een afscheidsbezoek te brengen.

Onder de vroegere vrienden en betrekkingen, die de benoemde Bisschop van Nicopolis, bij zijn vertrek uit het vaderland in 1851, had achtergelaten, behoorde ook de schrijver dezer regelen. Het zal mij altoos onvergetelijk blijven het uur, waarop de zóo lang gescheiden ambtgenooten van vroeger, na zooveel lotverwisselingen elkander weer terugzagen. Geen mijner lezers, die vriend-

---

II, 348). Zeker is het dat de Apostel niet aan het Bulgaarsche Nicopolis, toen de hoofdstad van Dacië, kan gedacht hebben.

1) *Brieven* Serie A, *Herten* 7 Sept. 1863. Uit een anderen brief, van vroeger dagteekening, blijkt intusschen dat reeds vóor dien tijd gerucht-ten omtrent Pluym's promotie tot het Episcopaat verspreid waren. Ik lees daarin: „Ik ben naauwelijks uit Engeland terug en reeds moet ik mij welligt voorbereiden voor eene nog grooter reis..... Sedert een paar maanden toch is het gerucht in omloop, dat de ondergeteekende Bisschop in Africa wordt; en daar die tijding uit het Gesticht van Oegstgeest naar Roermond is gekomen, zult gij er welligt iets van vernomen hebben. Hoe het zij, van Africa is nooit kwestie geweest, en zelfs toen dat gerucht verspreid werd, was het nog ver van zeker dat ooit iets dergelijks gebeuren zou. Eerst toen ik onlangs te Ere was, heb ik omtrent mijne toekomstige bestemming meer zekerheid verkregen." *Brieven* Serie D, *Londen* 29 Aug. 1863.

2) „Een officieel berigt heden (8 Sept. 1863) per telegraaf uit Rome ontvangen, meldt mij mijne benoeming tot Bisschop van Nicopolis, enz. met residentie te Bucharest." *Brieven* Serie C, *Herten*.

schapsbanden en daarmede verbonden herinneringen waardeert, zal het mij euvel duiden, dat ik hier eenige oogenblikken bij die ontmoeting stilsta.

Het onderhoud liep, gelijk te wachten was, hoofdzakelijk over Pluym's toekomstige bestemming, en de wonderbare wegen en zigtbare leiding der Goddelijke Voorzienigheid ten zijnen opzigte in zijn veel bewogen leven. „Wie had ooit gedacht — zeide hij mij met kwalijk verborgen aandoening — wie had ooit kunnen denken, dat ik de heerlijke passages over het Episcopaat, die gij mij te Warmond nu en dan uit een of anderen Oudvader plagt voor te lezen, mij ooit *persoonlijk* zou moeten aantrekken? Wat een wonderbaren levensweg heb ik toch afgelegd van af de dagen van het Gemertsch studentenleven tot op dit oogenblik, waarin ik door de stem des Opperherders geroepen word om in het vaderland der oude Daciërs den herdersstaf te gaan dragen! *A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris!* Wat schijnbaar onmogelijk scheen, is nu een feit geworden. Herinnert ge ze u nog, mijn vriend, de dagen van vroeger, de dagen vooral van beproeving en vernedering? Wie onzer toen, gij of ik, vriend of bediller zou ooit hebben kunnen wanen, dat mijn alles behalve glorieus vertrek uit Hagevelds dreven toch inderdaad de eerste étape zou zijn op den weg naar de residentie van Prins Couza? En toch, gij weet het beter dan iemand, hetgeen ik reeds lang vurig wenschte werd mij toen gegund: een weinig rustiger arbeid in heilige afzondering.... maar het was slechts voor een wijle! Hetgeen ik nooit heb verlangd, veel minder gezocht, wordt mij nu onverwacht geschonken, of liever, als een last door

hooger hand op de schouders gelegd. Als een last, ja! — Maar neen, zóó mag ik niet de verheven bediening noemen, waartoe ik geroepen word! De Apostel, die er over wist te oordeelen, heeft het episcopaat een *werk* genoemd [1]); zóó wil ik ook liever de levenstaak beschouwen, die mij door den Heer des wijngaards is opgelegd.

Meer nog sprak Pater Joseph in dien zelfden geest, met eene hem ongewone verheffing en met gestadige verwijzing op vroegere toestanden en gebeurtenissen, die wij te zamen hadden beleefd. Ik voor mij, die van ouds en bij ondervinding wist, met welken heiligen ernst mijn vriend zijne levenstaak opvatte, hield mij overtuigd dat hij ook nu, in zijne verhevener roeping, zonder voorbehoud en met onbegrensde toewijding zich van zijne opperherderlijke pligten zou weten te kwijten. Ik drukte hem met vriendschappelijke belangstelling die overtuiging en dat vertrouwen uit. „Ja — antwoordde Pater Joseph met warmte — ik hoop nooit te vergeten, wat wij meer dan eens in den H. Isidorus van Sevilla met instemming hebben gelezen: *Episcopus nomen est laboris, non honoris* [2]). Arbeid, veel arbeid, welligt verdrietelijke en ondankbare arbeid wacht mij in de naaste toekomst, ik ben er zeker van; en wie weet welke beproevingen en teleurstellingen nog daarenboven! Ook voor mij zal het waar zijn, wat gij mij eens uit eene schoone consecratie-preek van wijlen kardinaal Wiseman voorlaast: mijn bisschoppelijk borstkruis zal menigmaal, op- en

---

1) 1 *Tim.* III, 1. Qui episcopatum desiderat, bonum *opus* desiderat.

2) Deze woorden zijn ontleend aan het Tractaat van den H. Isidorus *de ecclesiasticis officiis*, zeker een der voortreffelijkste werken van den Spaanschen Kerkvader.

neerzijgend, de golvende beweging volgen van den bekommerden en beangstigden boezem! Maar ook met dàt vooruitzigt, wat er mij ook moge gebeuren, nooit, hoop ik, zal mijn vertrouwen wankelen: *Aporiamur, sed non destituimur; deiicimur, sed non perimus*, dát wil ik steeds den Apostel nazeggen; en vooral er nog dit bijvoegen, wat ook *zijne* sterkte was: *Omnia possum in eo qui me confortat.*"

Een terugblik op ons vroeger ongestoord studieleven in het Seminarie te Warmond gaf mij aanleiding tot de opmerking, hoe weinig vrijheid, bij de gewigtige en veelomvattende ambtspligten des Episcopaats, hem in de toekomst zou overblijven om aan geleerd onderzoek en geliefde studiën te wijden. Pater Joseph scheen door deze gedachte getroffen, en bleef eenige oogenblikken peinzend vóór zich turen, alsof hij zocht zich iets te herinneren. „Weet gij nog — vroeg hij toen weêr opziende — in welk Boek zijner *Civitas Dei* de H. Augustinus spreekt van eene *sarcina negotii*, die door hare zwaarte den geest belemmert om zich ongestoord aan vrije bespiegeling en aan de beschouwing der Waarheid over te geven? Toen wij die plaats te Warmond zamen lazen, heb ik u hooren zeggen, dat gij liever eene „sarcina *librorum*" dan eene „sarcina *negotiorum*" verkoost te dragen. Voor mij, vriend, is die keuze thans niet meer vrij. De *sarcina negotii* is mij voor goed op de schouders gelegd; wat kan ik anders doen dan mijn pakje blijmoedig opnemen, al word ik ook door den last voortaan in 't vrije „speculeeren" verhinderd? Misschien zal het nog meer voor den bisschop van Nicopolis dan voor dien van Hippo waar zijn: *Negotium iustum suscipit neces-*

sitas charitatis. Ja ja; voor mij blijft het nu en voor altoos gelden: *ils sont passés ces jours de fête*, die gelukkige en aangename dagen van voorheen, toen ik bij mijn verpligt dienstwerk toch nu en dan nog wat *otium sanctum* overhield om, wanneer het mij lustte, mijne *sarcina* neer te leggen, en onbezorgd te kunnen uitroepen: laat ik nu mijn geest een vrijen blik en voor een poos vacantie gunnen: *intuendae vacandum est veritati*" [1])!

Slechts een vlugtigen afscheidsgroet kon de benoemde Bisschop van Nicopolis aan zijn vaderland brengen. Het bevel om zich spoedig naar Rome te begeven noodzaakte hem om reeds weinige dagen na zijne overkomst weder op reis te gaan. Hij vertrok dan ook tegen het midden van September 1863 en kwam in den avond van den 28 dier maand te Rome aan, na alvorens op dienzelfden dag in het Consistorie door Z. H. den Paus als Bisschop van Nicopolis te zijn gepreconiseerd. Drie weken later, op den 18 October, ontving hij aldaar de bisschoppelijke wijding uit handen van Z. E. den kardinaal Patrizi, vicaris van Z. H., die onder de verheven plegtigheid bijgestaan werd door Mgr. Belgrado, vroeger Internuntius hier te lande en toen Patriarch van Antiochië *Rit. Lat.* en Mgr. Franchi, aartsbisschop van Thessalonica, thans Kardinaal-Prefect der Propaganda. De wijding had plaats in de

---

1) Ten beteren verstande voor den lezer laat ik hier de schoone woorden van den H. Augustinus volgen waarop Pater Joseph zinspeelde: „Otium sanctum quaerit charitas veritatis. Negotium iustum suscipit necessitas charitatis. Quam sarcinam si nullus imponit, percipiendae atque intuendae vacandum est veritati." *De Civit. Dei*, XIX, 19.

kerk der Passionisten op Monte-Celio en werd, behalve door een aantal aanzienlijke vreemdelingen, o. a. bijgewoond door Z. Exc. graaf Du Chastel, gevolmagtigd Minister van Z. M. den koning der Nederlanden bij den Heiligen Stoel, en door den eersten Secretaris van Legatie van Oostenrijk, bij afwezigheid van den Gezant dier Mogendheid. In het paleis van den Kardinaal-Vicaris werd de nieuwe Bisschop in gezelschap van eenige leden van den Romeinschen adel feestelijk onthaald [1]).

Te Rome genoot Mgr. Pluym het voorregt, dat hij zeer waardeerde, om met vele hooggeplaatste prelaten, die hij meestal vroeger niet kende, in aanraking te komen, en van eenigen voor zijn toekomstigen werkkring belangrijke inlichtingen en nuttige raadgevingen te ontvangen. Vooral bewees hem in dit opzigt gewigtige diensten de geleerde kardinaal Pitra [2]), met wien Pluym vroeger in aanraking was gekomen, toen deze nog als Benedictijner monnik zijne nasporingen, in de voornaamste bibliotheken en archieven van Europa ondernomen, ook hier te lande kwam voort-

---

1) *Brieven* Serie D, *Rome* 6 Oct. 1863.

2) „Gisteren ochtend — schrijft Pluym uit Rome — was ik een bezoek gaan afleggen bij Z. E. den kardinaal Pitra, doch vond hem niet te huis. In den namiddig is Z. Em. mij zelf komen opzoeken om mij te feliciteeren. Wij hebben o. a. veel over Holland gesproken, over zijn verblijf te Warmond, zijne studiën aan de Akademie-bibliotheek te Leiden, in zamenwerking met Professor B., enz. Daaruit is mij op nieuw gebleken hoe bewonderenswaardig sterk zijn geheugen is; want hij wist nog van allerlei ontmoetingen en personen te vertellen. Na mijne wijding ga ik hem op nieuw bezoeken. Ik verlang hem te spreken over de zaken van Bulgarije waarvan hij geheel op de hoogte is." *Brieven* Serie A, *Rome* 1 Oct. en Serie C, 5 Oct. 1863. — Later schrijft Mgr. Pluym nog: „Ik heb te Rome met den kardinaal Pitra een langdurig en belangrijk onderhoud gehad over de Oostersche aangelegenheden." *Brieven* Serie A, *Bucharest* 13 April 1864.

zetten, ter voorbereiding van zijn bekend *Spicilegium Solesmense* en van zijn groot werk over de geschiedenis en de monumenten van het Kanoniek-Regt der Grieken [1]). Ook Mgr. Belgrado betoonde aan Mgr. Pluym de verpligtendste oplettendheid, en sprak hem meermalen met hooge ingenomenheid over zijne vroegere zending en verblijf in Nederland, terwijl hij zich daarbij nu en dan de uitdrukking „*chez nous*" liet ontvallen: een blijk hoe gaarne hij zich nog in zijne vroegere betrekking en Hollandsche omgeving terugdacht [2]).

Eenige dagen vóór zijn vertrek uit Rome werd Mgr. Pluym ter afscheids-audientie bij Z. H. den Paus toegelaten. De groote maar altoos minzame Pius ontving den Bisschop van Nicopolis met buitengewone welwillendheid, sprak hem o. a. over Nederland, maar vooral over zijne aanstaande bestemming en de verheven pligten der bisschoppelijke bediening. Ten aandenken schonk hem de Paus, behalve eene zeer fraaije gouden medaille met de beeldtenis van Pius IX, nog een ander voorwerp, dat Zijne Heiligheid in een foedraal gesloten in de hand hield en hem glimlachend met deze woorden toereikte: „Een Bisschop mag voorzeker nooit leugentaal spreken; en toch is hetgeen ik u ten aandenken geven zal eene voortdurende onwaarheid. Zie hier een borstkruis, waarvan ik u de geschiedenis verhalen wil. Negen à tien jaren geleden werd dit Kruis met nog vele andere voorwerpen,

---

1) *Juris Ecclesiastici Graecorum historia et monumenta.* Romae, typis Coll. Urbani. 4. Er zijn bereids twee Deelen van dit hoogst belangrijke werk verschenen.

2) *Brieven* Serie A, aan boord van de *Carl Ludwig* tegenover *Belgrado* 10 Nov. 1863.

zooals kelken, monstransen en zilveren beeldjes, uit een der abdijen van Zwitserland gestolen en aan Joden verkocht. Ik heb een en ander doen aankoopen en heb alles aan de onderscheidene kerken en kloosters weggeschonken, vooral tijdens mijne rondreize in 1857. Dit Kruis alleen blijft mij over. Ik zeide u, dat dit souvenir een voortdurende leugen is: immers de steenen, waarmede het versierd is, *schijnen* echt en toch is alles *valsch!* Maar voor een Religieus zal het wel altoos kostbaar genoeg zijn" [1]).

Het behoeft naauwelijks gezegd, dat de Bisschop van Nicopolis opgetogen en bemoedigd de pauselijke gehoorzaal verliet, en door het hoogepriesterlijk woord van den Opperherder gesterkt en getroost, de hem opgelegde levenstaak met vertrouwen aanvaardde, vast besloten om zijn *Kruis* blijmoedig te dragen.

Gelijk het gebruik dit medebrengt voor de bisschoppen, die te Rome hunne wijding ontvangen, rigtte Mgr. Pluym een in het Latijn geschreven *Herderlijken Brief* aan zijne diocesanen in Bulgarije en Wallachije, na alvorens een exemplaar aan den Paus en de Leden van het Heilig Collegie te hebben aangeboden [2]). Op den 28 October verliet hij de Eeuwige Stad. In het gevolg van den Bisschop bevonden zich drie Paters Passionisten met een leekebroeder derzelfde Congregatie en een bediende. Te Civita-Vecchia werden de reizigers door den plaatse-

---

1) *Brieven* Serie D, *Weenen* 6 Nov. 1863.

2) Epistola pastoralis ad Clerum populumque universum Ecclesiarum Nicopolitanae et Valachiensis. De *Brief* is gedateerd: „*Romae extra Portam Coelimontanam*", gelijk het de *stilus Curiae* ten deze medebrengt.

lijken Delegaat met veel hoffelijkheid ontvangen en geherbergd. Te Livorno liet Mgr. Pluym zich aan wal zetten om de H. Mis te lezen en den 92jarigen Bisschop dier stad zijne opwachting te maken: „een allerliefst manneken — zoo schrijft hij — die wat Fransch sprak en bijzonder ingenomen scheen met ons bezoek" [1]). Van Livorno werd de reis voortgezet over Genua, Milaan en Mestre tot Triëst, waar Mgr. Pluym het Allerheiligenfeest bleef vieren en na twee dagen oponthoud naar Weenen vertrok. In de Oostenrijksche hoofdstad nam hij zijn intrek bij de Armenische Paters Mechitaristen, en bleef er wegens belangen zijner Missie vertoeven tot den 8 November. Van Weenen ging de reis verder over Pesth tot aan Giurgevo, eene Wallachijsche handelstad aan den Donau, die slechts eenige weinige uren rijdens van Bucharest verwijderd is.

In den nacht van den 13—14 November 1863 kwam de Bisschop van Nicopolis in zijne nieuwe residentie aan. Er laat zich bezwaarlijk een schriller tegenstelling denken van omgeving en toestanden dan die, waarin hij zich plotseling verplaatst zag, vergeleken met het verblijf, dat hij slechts kort geleden had verlaten. Uit het stille en afgezonderd kloosterleven in een Belgisch dorpje vond hij zich als door een tooverslag neêrgeworpen te midden eener woelige, volkrijke stad van meer dan honderd duizend zielen, bewoond, gelijk hij later schreef, door „eene half barbaarsche bevolking met een vernis

---

1) *Brieven* Serie D, *t. a. p.*

van Fransche beschaving, wemelend van vreemdelingen van allerlei nationaliteit, die elk hunne taal blijven spreken, lieden van rijp en groen door elkander, maar groen het meest" [1]). In haren gastvrijen schoot herbergde zij Pruisische hoofdofficieren, Zwitsersche ambtenaren, Poolsche uitgewekenen, Joden en avonturiers, tot Garibaldisten toe [2])! Men denke zich daarbij nog politieke toestanden, „welke veel overeenkomst hebben met die van het eene en ondeelbare Italië, en maatschappelijke verhoudingen, waarvan men zich ter naauwernood onder ons een denkbeeld zou kunnen maken", en men zal begrijpen dat de berigtgever „in de onbeschrijfelijk slechte bestrating van Bucharest" een beeld kon zien van „de onregelmatigheid, onbeschaafdheid en wanorde, die er in alle opzigten heerschende waren" [3]).

Wat meer in 't bijzonder de katholieke bevolking van Wallachije's hoofdstad aanging, welke ongeveer zes à zeven duizend zielen telde, deze, schrijft Mgr. Pluym, was „zamengesteld uit alle natiën, die onder den Hemel zijn", hetgeen hem in goede luim doet uitroepen: „Het is hier alle dagen Pinkster!" Al die vreemdelingen, vervolgt hij, „spreken hier hun eigen taal en onderhouden zorgvuldig hunne nationale gebruiken. Maar juist die verscheidenheid van talen maakt het den katholieken missionaris zeer lastig; want òf elk priester diende wel een polyglot te zijn, of voor iedere natie zou men een

1) *Brieven* Serie C, *Bucharest* 10 Jan. 1864.

2) B. v. Bedeschini, zwager van Menotti Garibaldi. *Brieven* Serie D, *Bucharest* 7 Dec. 1863.

3) *Brieven* Serie B, *Bucharest* 16 April 1864.

afzonderlijken geestelijke moeten hebben. In de stad wordt wel des zondags gepredikt in het Fransch, Hoogduitsch, Hongaarsch en Wallacheisch; maar om allen te believen zou men ook nog in het Italiaansch, Poolsch en Armenisch moeten preeken. Gelukkig dat de meeste Italianen Polen en Armeniërs, Duitsch Fransch of Wallacheisch verstaan. Bij de paters Franciscanen wordt dan ook in 't Duitsch, Hongaarsch en Wallacheisch gepredikt en gezongen. In mijne kapel preekt een Armenisch priester in het Fransch, en ik doe het er zelf in die taal, maar in andere kerken in het Duitsch [1]).

Het was voor Mgr. Pluym eene teleurstelling, dat hij onder dit vrij groote aantal vreemdelingen in Bucharest geen enkel vaderlander aantrof. „Ik heb den Nederlandschen Consul gevraagd — schrijft hij kort na zijne aankomst — of er veel mijner landgenooten in Bucharest zijn. Het antwoord was: er zijn er eenigen. Die eenigen zullen wel kinderen Israëls zijn; want tot nog toe heb ik niet vernomen, dat er buiten mij een eenige Hollandsche christelijke ziel in Bucharest gevonden wordt [2]). Tot eenige vergoeding voor dit gemis, voegt hij er schertsend bij, houden mij twee Fransche nieuwsbladen, *La Réforme* en *La Voix de la Roumanie*, die hier uitgegeven worden, geheel op de hoogte van het nieuws uit mijn vaderland. Zij schijnen er uitmuntende reporters op na te houden. Wilt gij een staaltje? Onlangs nog las ik daarin „dat onze Koningin met hare *Dochter* naar Wurtemberg was vertrokken, en dat de heer Czemer (*sic*) uit Groningen minister van Buitenlandsche Zaken geworden was."

1) *Brieven* Serie B, *Bucharest* 16 April 1864.
2) *Brieven* Serie A, *Bucharest* 13 April 1864.

In een ander nummer vond ik onder de nieuwsberigten uit de kunstwereld, dat Z. M. onze Koning „deux fois Roi, par la naissance et par le génie, et trois fois artiste, peintre, poète et musicien", eene schilderij had voltooid, waarvan de Fransche babbelaar zegt: „Et maintenant, si vous allez à la Haye, faites une visite à mon ami E. Vandersmissen, il vous fera voir une chasse peinte par le Roi, un véritable chef-d'oeuvre, qui fit dire à Van-Bree: Sire, je ne peux plus vous donner de leçons, vous dessinez mieux que moi." Het spreekt van zelf, zegt Mgr. Pluym, dat ik zulk zeldzaam nieuws uit het vaderland gretig en dankbaar opvang.

Over de inrigting der bisschoppelijke huishouding en de leefwijze van Mgr. Pluym te Bucharest kan ik uit eenige zijner brieven de volgende bijzonderheden mededeelen. „Mijn huis — schrijft hij — is tamelijk groot, maar ondoelmatig verdeeld en ingerigt. Had mijn voorganger, die het gebouwd heeft, onzen vriend..... tot architect gehad, het zou waarschijnlijk beter zijn uitgevallen. Ik woon op de eerste verdieping. Beneden, op de binnenplaats, zijn de scholen voor de jongens, waarvoor vijf Broeders het achtergedeelte van mijn huis bewonen. Ik heb een vrij talrijk personeel in mijne omgeving. Vooreerst mijn secretaris, een nog jong priester, die te Rome in de Propaganda zijne studiën gedaan heeft; dan een oude pater Franciscaan, zoowat om- of in de negentig jaren (dit weet hij zelf zoo naauw niet: de beste puntjes zijn er af), die niets meer doen kan dan de H. Mis te lezen voor de schoolkinderen. Meer hulp verschaffen mij een Amerikaansch priester, geboortig

van Constantinopel, die hier voor zijne nationalen zeer nuttig is, en twee paters Passionisten, die ik uit Rome heb medegebragt en die thans bezig zijn het Duitsch en de landtaal, het Romaansch, aan te leeren. De trein wordt gesloten door een onzer leekebroeders, die met de keuken belast is, en mijn huisknecht, een Hongaar, die niet zeer jong meer is, wijl hij sedert meer dan 25 jaren bij twee mijner voorgangers heeft gedlend; maar die zes of zeven talen spreekt en eerlijk en trouw is, wat in dit land van groote en kleine dieven onder de dienstboden niet alle dagen voorkomt."

„Aan mijn huis grenst de parochiekerk, die voor de Duitschers, Hongaren, Polen en Wallakken door paters Franciscanen bediend wordt. Mijne private kapel, die op de bovenverdieping mijner woning is ingerigt, blijft ook voor het publiek toegankelijk en dient tot parochiekerk voor de Franschen, Italianen en Armeniërs. In de kerk der Franciscanen wordt des zondags vóór de Hoogdienst in het Duitsch gepreekt, en onder de vroeg-Mis de eene week in het Hongaarsch en de andere in 't Wallacheisch.

In mijne kapel preekt de Armenische priester ook in het Fransch, en ik zelf gedurende de Vaste doe het elken zondag in dezelfde taal in de parochiekerk. Enkele malen heb ik ook in het Duitsch gepredikt; maar dan lees ik het van mijn briefje: want uit het hoofd zou ik het niet durven wagen" [1]).

Nadat Mgr. Pluym zich eenigzins in zijne nieuwe verblijfplaats had georiënteerd, was het hem duidelijk geworden, dat zoowel levenswijsheid als pligt het hem

1) *Brieven* Serie D, *Bucharest* 6 Maart 1864.

raadzaam maakten om voor 's hands zijne betrekkingen met de groote wereld van Bucharest tot de bloot officieele te beperken. „Ik leef hier geheel afgezonderd, — schrijft hij aan een vriend — behalve de officieele visites en eenige andere van welvoegelijkheid [1]), kom ik bijna nergens dan in het pensionnaat, waar ik 's woensdags conferentie geef in het Fransch en 's zaterdags voor de pensionnairen, en een of andere godvruchtige ziel ga biechthooren." Niet dat hij het zich ten onveranderlijken leefregel had gesteld om zich buiten alle maatschappelijk verkeer met de hoogere klassen te houden; maar de bonte zamenleving van het „kleine Parijs", gelijk de Bojaren gaarne hunne Hoofdstad noemden, en de meer dan dubbelzinnige huishoudelijke toestanden van eenige aanzienlijken maakten het hem ten pligt om, ter handhaving van eigen decorum, uiterst behoedzaam te zijn. Wil men een voorbeeld? „Door een derde of vierde — schrijft de Bisschop kort na zijne aankomst te Bucharest — ben ik gepolst of ik, ingeval ik uitgenoodigd werd, een diné zou aannemen. Ik heb geantwoord, dat ik dit in geen geval doen kon: omdat mijne huiselijke omstandigheden mij niet toelieten wederkeerige beleefdheid te bewijzen. De eigenlijke reden was, dat ik mij op dat diplomatiek diné in gezelschap zou hebben bevonden van eene dame, die er niet de vrouw des huizes is: iets, dat in Bucharest niet tot de zeldzaamheden behoort. Ik zou mij daarenboven door een diné aan te nemen in gevaar

---

1) „Eenige dagen na mijne aankomst ben ik de officieele bezoeken gaan afleggen bij Prins Couza en de Prinses, bij de Ministers zeven in getal, de Consuls-generaal en eenige Bojaren." *Brieven* Serie D, *Bucharest* 1 Febr. 1864.

gesteld hebben van er op vele andere gevraagd te worden, en bij de heeren en dames Wallakken pas ik volstrekt niet" [1]). Er behoorde intusschen geen geringe maat van tact en levenswijsheid toe, om in dit alles de juiste maat te houden, en bij de hooge positie, die Mgr. Pluym te Bucharest innam, zich op een standpunt van waardigheid en onafhankelijkheid te handhaven, zonder nogtans onnoodig te kwetsen of alle welwillendheids-betrekkingen met hooggeplaatste personen af te snijden. Gelukkig had de Bisschop van Nicopolis reeds in zijne vroegere loopbaan ook te dien aanzien eene leerschool gehad, waardoor het hem allengs eigen was geworden om zich ten bekwamen tijde te kunnen „eclipseeren", gelijk het Talleyrand plagt te zeggen, zonder nogtans door te veel terughoudendheid te kwetsen en nuttige relatiën af te snijden, of tegen de pligten der sociale hoffelijkheid te zondigen.

Toen Mgr. Pluym het bestuur van zijn diocees aanvaardde, had de bisschoppelijke zetel reeds twee jaren gevaceerd door het terugkeeren van zijn voorganger, Mgr. Angelo Parsi, naar Italië In dien tusschentijd bleven, gelijk het te wachten was, de meeste zaken onafgedaan: slechts voor de dringendste en geen uitstel lijdende aangelegenheden werd door het interimair bestuur eenige voorziening getroffen. Geen wonder dus dat de nieuwe Bisschop zich reeds bij zijne aankomst door velerhande werkzaamheden zag overstelpt. „Ik heb hier bezigheden zonder einde en

---

1) *Brieven* Serie A, *Bucharest* 13 April 1864.

van allerlei aard — schrijft hij aan zijne bloedverwanten — en mijn werk zal er vooreerst wel niet op verminderen. Mijne administratie strekt zich wel niet uit over een groot aantal parochiën; maar zij is niettemin zeer omslagtig, zoowel wegens mijne betrekkingen met het Gouvernement en met de Consulaten, als wegens den staat van Missie, waarin men niet altoos zoo kort en zakelijk werken kan als in een geregeld Bisdom. Daarbij komt mijne officieele correspondentie, die nog al tijd vordert, en mijne geestelijke bediening, die voor een bisschop-missionaris zelfs tot particulariteiten afdaalt, waarmede in geregelde diocesen de bisschoppen gewoonlijk niets te maken hebben" [1]). Doch het waren niet zoozeer de van hem gevorderde inspanning en arbeid, welke zijne bezorgdheid wekten, als wel de moeijelijkheden en bezwaren waarmede hij zich al spoedig, na eenige kennisneming van de behoeften en de toestanden zijner diocesen, niet kon ontveinzen, dat hij in zijne apostolische bediening zou hebben te kampen. „Ik begin reeds te ondervinden — schrijft hij vijf maanden na zijne aankomst — dat het hier aan onaangenaamheden, teleurstellingen en smartelijke ontmoetingen niet zal ontbreken. Ik had mij daar trouwens wel op verwacht. Immers dat is wel het lot van ieder christen, die, gelijk de Apostel zegt, godvreezend wil leven: hoe zou het dan ook niet het deel van een bisschop-missionaris zijn? Maar — voegt hij er blijmoedig aan toe — ook de gunstiger zijde van mijn toestand mag ik niet verzwijgen: aan de hulp en den troost des Heeren ontbreekt het mij even-

1) *Brieven* Serie D, *Bucharest* 7 Maart 1864.

min; en ik ben daarbij, God zij dank, gezond, opgeruimd en tevreden: zoodat het zich laat aanzien dat mijn werkkring, althans voor de toekomst, hier niet geheel onvruchtbaar zal zijn" [1]).

In de eerste maanden na zijne aankomst te Bucharest had Mgr. Pluym wegens de drukkende werkzaamheden die al zijn tijd innamen, er nog niet aan kunnen denken om de wel niet talrijke maar ver uiteen liggende steden en dorpen van zijn Bisdom en zijn Vicariaat te bezoeken. Eerst in den loop van 1864 vond hij daartoe gelegenheid, en was in datzelfde jaar ter vervulling van dien herderlijken ambtspligt viermaal afwezig, van 7—20 Mei, van 5—21 Juli, van 19 Aug.—22 Sept., en van 1—8 Oct., gelijk ik in zijne brieven vond aangegeven [2]).

In zijne eerste visitatie-reis wilde hij vier Bulgaarsche dorpen opnemen, op Turksch grondgebied gelegen, die door Paters Passionisten bediend worden en waarvan er één geheel Katholiek is. Daartoe begaf hij zich van Bucharest naar Giurgévo aan den Donau [3]), tegenover welke stad de Turksche vesting Roustchouk is gebouwd. „Toen de stoomboot te Roustchouk had aangelegd — schrijft Mgr. Pluym — kwam de Oostenrijksche Consul aan boord om mij te complimenteeren, vergezeld van twee ambtena-

---

1) *Brieven* Serie A, *Bucharest* 13 April 1864.

2) *Brieven* Serie D, *Bucharest* 13 Oct. 1864.

3) *Giurgévo* is eene handelstad in Wallachije van ongeveer 15,000 inwoners: zij is zooveel als de haven van Bucharest. *Roustschouk* is eene belangrijke Turksche vesting in Bulgarije met 30,000 inwoners.

ren van den Pascha, welke mij namens zijne Exc. een aanbevelingsbrief behandigden voor den Moudir (ondergouverneur) van Sistof [1]) en dien van Nicopolis. Om het doel mijner reis te bereiken moest ik te Sistof afstappen; maar de kapitein der stoomboot had de beleefdheid om een kleinen omweg te maken en mij drie uren hooger op, te Bellina (een der Bulgaarsche dorpen, waar ik wezen moest) aan wal te zetten. Op den oever stond de gansche gemeente geschaard met den pastoor aan 't hoofd, en ik werd, door kruis en vanen voorafgegaan, processiesgewijs en plegtstatig naar de kerk geleid, waar ik hun den zegen gaf. Vervolgens begon de plegtige handkus. Jong en oud knielden één voor één voor den bisschop neer en kusten hand en ring, en bragten die aan het voorhoofd, terwijl zij eerbiedig zeiden: Geloofd zij Jesus Christus! Onderweg had men bij de processie het Te Deum gezongen in 't Bulgaarsch, doch nagenoeg op denzelfden toon, gelijk men het bij ons in het Latijn pleegt aan te heffen. Dat dit gezang hartelijk gemeend was, daarvan ben ik zeker; maar dat het welluidend was, is wat anders. Iedereen toch schreeuwde om 't hardst, en eenige vrouwen en meisjes zóó hoog mogelijk, met allerlei roulades en tralarietjes. Nu en dan zong men daarenboven afschuwelijk valsch: 't was om het gehoor te verliezen. Doch al mogten de uitwendige vormen dier goede lieden nog wat half-barbaarsch zijn; hun innerlijk, geloof ik, is des te beter. De Bulgaren zijn een arbeidzaam en zedig volk, en leven over 't algemeen nog op

---

1) *Sistof* of Sistova, handelstad in Bulgarije aan den Donau met 20,000 inwoners.

oudvaderlijke wijze. Het verschil hunner zeden met die der Wallakken is als dag en nacht" [1]).

„Mijn voorganger — verhaalt Mgr. Pluym in een ander schrijven — wanneer hij zich in Bulgarije ophield scheen in 't reizen op de patriarchale manier der inwoners genoegen te nemen, en bediende zich van een wagen met twee ossen bespannen! Ik voor mij was met dit vervoermiddel minder ingenomen, en verklaarde dat ik liever te voet wilde gaan. Wat dan? — Wel, kunt ge mij geen goed paard bezorgen? — Hoe? was de wedervraag, kunt gij dan te paard rijden? Dat zal onzen Bulgaren bevallen! — Het was niet moeijelijk een geschikt rijpaard te vinden, een fraaije zwarte merrie van drie jaren, zeer mak, en een excellente draver. Des anderen daags ging de karavaan op reis. Twee Turksche gendarmen, de ondergeteekeude, een der paters, mijn knecht en zeven of acht Bulgaren, allen te paard. Meestal ging het stapvoets, doch van tijd tot tijd werd er gedraafd, soms gegaloppeerd, en de Bulgaren die groote liefhebbers van paarden zijn, waren opgetogen dat hun Bisschop te paard kon rijden: dat hadden zij nog nooit gezien" [2]).

In zijn tweede herderlijk bezoek nam Mgr. Pluym zijnen weg langs den Donau afwaarts: naar Toultcha [3]) op Turksch grondgebied, en Braïla [4]) in Wallachije. Te Toultcha kwam de kommandant der Fransche kanonneer-

---

1) *Brieven* Serie D, t. a. p.

2) *Brieven* Serie B, *Tchernawoda* 25 Oct. 1864.

3) *Toultcha*, Turksche vesting in Bulgarije aan den Donau.

4) *Braïla* of Ibraila, handelstad aan den Donau.

boot den Bisschop begroeten, die hem zijn bezoek aan boord terugbragt, waar bij zijne komst de manschappen onder de wapens verschenen en hij met negen saluutschoten verwelkomd en uitgeleid werd. „Te Toultcha in Roustchouk — verhaalt Mgr. Pluym — heb ik mijne opwachting gemaakt bij de Pascha's dier steden. De laatste sprak alleen Turksch, maar de eerste vrij goed Fransch. Die van Roustchouk had mij aan de stoomboot met zijn rijtuig laten afhalen en deed mij des anderen daags ook naar en van zijn paleis brengen. De Pascha van Toultcha was zoo beleefd mijne visite te reciproceeren."

„Gij ziet — voegt hier de Bisschop met zijn gewonen humor bij — ik ben tegenwoordig met allerlei slag van volk aangespannen: met Heidenen, Turken en allen, die in den kerkelijken ban zijn! Ik kan er mij evenwel zeer goed in schikken. Ik rook de Turksche pijp (chibouk), ik drink de koffie van 't land en zou, des gevorderd, als een echte Pascha, met de beenen kruiselings over elkaâr, op een tapijt mij kunnen neêrvleien! Dit laatste echter vereischt de étiquette nog niet van mij. Integendeel, bij het bezoek dat ik den Pascha van Roustchouk bragt, was deze, zeker ter mijner consideratie, in 't begin van ons onderhoud gelijk een gewoon christenmensch blijven zitten: toen hij, na een tijd lang gepraat te hebben, op eens zich weêr herinnerde dat hij een orthodox Turk was, zijne muilen uitschoot en de beenen met gratie onder 't lijf haalde" [1]).

Een der merkwaardigste episoden in deze visitatie-reizen

---

1) *Brieven* Serie C, *Bucharest* 18 Aug. 1864, en Serie D, t. z. p. 13 Oct. 1864.

was voorzeker het bezoek, dat Mgr. Pluym bragt aan zijn bisschoppelijken titel Nicopolis, door de Turken Nigheblou genaamd, de aloude hoofdstad der Daciërs, op de grenzen van Wallachije en Bulgarije, aan den Donau gelegen. Vroeger de zetel van een katholieken bisschop [1]) bezit de stad thans niet alleen geen katholieke gemeente meer, maar zelfs geen enkelen katholiek binnen hare muren. De oude kathedraal, in bouwvalligen toestand, is het eigendom geworden van een Turk! Zij ligt in den tuin van diens woning op een der stadspleinen. Sinds lang had Mgr. Pluym gewenscht de plaats, waar zijne voorgangers den herdersstaf droegen, te bezoeken, doch kon eerst in 't laatst van September 1864 daartoe gelegenheid vinden. Vergezeld van zijn vicaris-generaal reisde hij derwaarts en zond eenige dagen vóor zijne aankomst den hierboven vermelden aanbevelingsbrief van den Pascha van Roustchouk aan den Moudir der stad om hem zijne komst aan te kondigen. Deze hooge ambtenaar kwam dan ook in het hôtel, waar hij was afgestapt, den Bisschop begroeten en stelde een soldaat ter zijner beschikking om hem te begeleiden. In violette toga gekleed, met het kruis op de borst, doorwandelde Mgr. Pluym, tot groote verwondering der Joden en Turken, de straten van Nicopolis, om zich bij den toenmaligen eigenaar van de kathedraal te vervoegen. Deze echter was bij de aankomst van den Bisschop afwezig, wijl hij zich juist naar de Moskee had begeven. Wel wetend dat een Turk nooit in zijn gebed mag gestoord worden, bleef Mgr. Pluym de terugkomst van den eigenaar zijner

---

1) Thans resideert er een Grieksche (schismatieke) aartsbisschop.

kathedraal afwachten en verkreeg zonder moeite, zelfs met veel hoffelijkheid, verlof om het kerkgebouw te mogen bezigtigen. Dit laatste ging echter niet zoo gemakkelijk van de hand als men zich had voorgesteld. Trouwens rondom de kerk lag een menigte puin en vuilnis opgehoopt, zoodat elke toegang tot de hoofd- en zijdeuren geheel versperd bleef, waardoor het den Bisschop onmogelijk werd het gebouw binnen te treden. Tot zijn leedwezen zag hij zich dus genoodzaakt om de *possessio canonica* van zijn bisschopstitel aan zijn vicaris-generaal over te dragen. Aan dezen, wat jonger dan zijn meester, gelukte het door een venster in te klimmen, en zoo de kerk binnen te komen om een blik op het innerlijke van het gebouw te kunnen werpen. De plaats waar het Altaar gestaan had, was nog duidelijk te herkennen, en tegen den wand der apsis waren nog de sporen zigtbaar van eene muurschildering, die den Zaligmaker in zijne glorie, naar de Byzantijnsche manier voorstelde. Naar den bouwtrant der kerk te oordeelen moest zij wel duizend jaar oud zijn [1]).

Nog geen vol jaar had de Bisschop van Nicopolis in zijne diocees doorgebragt, toen hij zich reeds genoodzaakt vond die voor eenigen tijd te verlaten om andermaal de reis naar de Eeuwige Stad te ondernemen. Dringende belangen zijner Missie riepen hem derwaarts. Uit een zijner brieven, na zijne afreis geschreven, bleek mij dat hij in 't laatst van October 1864 uit Bucharest was

---

1) *Brieven* Serie B en Serie D, t. a. p.

vertrokken, en reeds op den 25 dier maand zich te Tchernawoda op weg naar Soulina aan den mond van den Donau in de Zwarte Zee bevond [1]). Vandaar zijne reis over Constantinopel langs Athene, Palermo en Napels vervolgend, kwam hij den 17 November, na eenig oponthoud door storm op zee veroorzaakt, behouden te Rome aan [2]). Op Kerstdag assisteerde hij als Bisschop bij de pauselijke Mis in St.-Pieter en woonde op het Driekoningenfeest de wereldberoemde *Academia delle Lingue* in het Collegium der Propaganda bij. Wegens veelvuldige bezigheden en noodzakelijke voorzieningen ten behoeve van zijn Bisdom, zag hij zich genoodzaakt zijn verblijf te Rome, langer dan hij vermoed en waarschijnlijk gewenscht had [3]), te rekken, en kon eerst tegen het eind van Maart 1866 aan zijne terugreis beginnen te denken. In plaats van, als vroeger, ook nu zijn weg over Constantinopel te nemen, besloot hij over Frankrijk te gaan, waar hij voor eenige belangen zijner diocees nuttig kon werkzaam zijn, en ter zelfder gelegenheid ook Nederland en België te bezoeken, aangezien hij toch niet vóór de Paaschfeesten te Bucharest terug kon zijn [4]). Werkelijk bevond zich dan ook onze doorluchtige landgenoot te-

---

1) *Brieven* Serie B, aan boord der Stoomboot voor *Tchernawoda* 25 Oct. 1865.

2) *Brieven* Serie D, *Rome* 4 Dec. 1865.

3) In een zijner brieven zegt Mgr. Pluym, zinspelende op de vertraging die de behandeling zijner zaken te Rome had ondervonden, half schertsend: „Gij weet, Rome is de *Eeuwige Stad*: daar komt de *tijd* weinig in rekening en speculeert men niet als in onze handelsteden, waar het thans een stelregel heet: tijd = geld." *Brieven* Serie A, *Bucharest* 25 April 1867.

4) *Brieven* Serie D, *Rome* 25 Maart 1866.

gen het midden van April in Nederlands Hoofdstad [1]).

Dit was het eerste bezoek wat de Bisschop van Nicopolis in zijne nieuwe waardigheid aan het Vaderland bragt. Allen die hem bij die gelegenheid terugzagen, waren ten zeerste getroffen door de verrassende verandering, welke zijn uiterlijk voorkomen had ondergaan. Naar Oostersch gebruik, ook door de geestelijken van den Latijnschen Ritus in zijn Bisdom gevolgd, droeg Mgr. Pluym een langen, welgevulden baard. Het was alsof de nieuwe lijst, waarin het aangezigt stond gevat, aan het geheel der gelaatstrekken eene gewijzigde maar ook veredelende uitdrukking had gegeven! Ja, het gansche voorkomen, zoowel houding als gebaren, had aan statigheid en achtbaarheid gewonnen, en zelfs een zekere „distinctie" verkregen, die het vroeger ontbeerde. De indruk daardoor op den toeschouwer teweeggebragt was des te treffender, naarmate men zich levendiger, door eigen ervaring, als bij contrast, het wel echt-priesterlijk en beschaafd, maar toch nog altoos ietwat bedeesd uiterlijk van den Warmondschen professor, of de bescheiden en zeker weinig majestatische figuur van Pater Joseph kon voorstellen. Aan velen, naar ik vernam, van Pluym's oude bekenden [2]) ging het dus gelijk mijzelven: ter

---

1) Te Amsterdam verrigtte Mgr. Pluym de plegtigheden der Goede Week in de kapel van Mgr. Smits, met wien hij zeer bevriend was. Op Goeden Vrijdag predikte hij in de St. Catharina-kerk, waar hij ook op Zondag *Quasimodo* de pontificale Mis opdroeg, nadat hij de Paaschfeesten in de beide Seminariën te Warmond en te Voorhout had gevierd.

2) Een hunner, vroeger Pluym's ambtgenoot, ook door de onverwachte verandering in 's Bisschops uiterlijk getroffen, en zich de dagen van Warmond herinnerend, zeide mij schertsend: Wat ik toch wel zou willen: dat onze goede oude Pastoor ex-professor van Halen nog leefde en

naauwernood kon ik bij de eerste ontmoeting mijne verrassing verbergen en mijne ontroering bedwingen. Ik meende levend voor mijne oogen te zien bewaarheid den stelregel van den H. Thomas van Aquino: dat de Heer der Kerk voor zijne dienaren, die hij tot een verheven bestemming kiest, de gaven zijner goedheid in verhouding brengt tot de verhevenheid hunner roeping. Ja, ook voor mijn voormalig ambtgenoot had de Engel der Schole waarheid gesproken. Sinds lang toch was het voor mij buiten kijf, dat priesterlijke deugd en vroomheid, degelijke kennis, veelzijdige ervaring en onbegrensde toewijding aan pligt in mijn voormaligen ambtsbroeder niet ontbraken; maar — wat mij vroeger wel eens in hem nog altoos scheen te falen, was de passende vorm, die aan deze gaven, ook naar buiten, meer aanzien en erkenning kon verschaffen. Tot mijne innige voldoening zag ik thans ook die leemte aangevuld. Er was door eene gewenschte metamorphose meer harmonie gebragt tusschen de waarlijk voortreffelijke eigenschappen van geest en hart en hare uiterlijke verschijning: de bescheiden kloosterling was in een statigen kerkvorst herschapen. Wie zien kon, moest er door worden getroffen. Was het dan te verwonderen, dat toen ik weinige dagen na de eerste ontmoeting den Bisschop van Nicopolis in pontificaal plegtgewaad aan het altaar zag verschijnen, mij met blijde instemming de woorden van Jesus-Sirach over den hoogepriester Onias

---

zijn vriend „Pluympje" eens plotseling *in pontificalibus* voor zijn oogen zag staan. Meent ge niet dat, enkel uit alteratie, hem zijne geliefkoosde admonitie *Plumi, ne pluma sis* op de lippen zou besterven?

op de lippen kwamen: „Wanneer hij ten gewijden altare steeg, dan gaf hem het heilig offerkleed een heerlijk aanzien" [1]).

Het verblijf van Mgr. Pluym te Amsterdam kenmerkte zich door een incident, waarvan het verhaal hier eene plaats mag vinden, wijl het daarbij voorgevallene het karakter en de inborst van den Kerkvoogd nader doet kennen, en tegelijk eene bijdrage levert tot de levensgeschiedenis van den edelaardigen grijsaard, toentertijd den geëerbiedigden en beminden Nestor der Amsterdamsche geestelijkheid, die er naauw bij betrokken werd.

Kort na zijne aankomst in de Hoofdstad uitte de Bisschop van Nicopolis het verlangen om aan Amsterdam's waardigen Deken een bezoek te brengen. Een zamentreffen met Mgr. Hofman scheen eene diepgevoelde behoefte van het hart des prelaats te moeten bevredigen. En niet geheel ten onregte. Voor allen toch, die de vroegere ambtsbetrekkingen dier beide mannen hadden gekend, was het geen geheim gebleven, dat hunne officieele verhouding niet tot de aangenaamste had behoord, vooral toen Regent Pluym in September 1851 het bestuur van het seminarium Hageveld meende te moeten neerleggen. Deken Hofman, die tevens Provisor dezer inrigting was, en als zoodanig Pluym's administratief beheer moest controleeren, had indertijd menig hartig woord, menige scherpe afkeuring over den aftredenden Regent ten beste gegeven. De naauw-

---

1) Eccli. L, 12: *In ascensu altaris sancti gloriam dedit sanctitatis amictum.*

lettende Provisor was er trouwens de man niet naar, om bij 't behandelen van zaken die hem waren toebetrouwd, wanneer hij het zijn regt of zijn pligt achtte te spreken, er dan „doekjes om te winden", gelijk hij plagt te zeggen, of de bittere pil te vergulden. Rondborstig en opregt, doortastend en voortvarend, vijand van laveeren en vriend van regt-doorzee, onverbiddelijk zelfs waar het zijne overtuiging van regt of billijkheid gold, sprak hij onverholen uit wat hem op het hart lag: en ook Regent Pluym was, als administrateur, door zijne zeker welgemeende, maar toch soms wel wat onbarmhartige kritiek niet gespaard gebleven. Er waren nu sinds die Hageveldsche verwikkelingen vijftien jaren voorbijgegaan; en Hofman had zijn voormaligen rekenpligtige, na diens vertrek uit het vaderland, nooit meer teruggezien. Thans zou hij hem weder voor 't eerst, maar in eene gansch andere verhouding, als zijn meerdere, als een Prins der Kerk, ontmoeten

Mgr. Pluym had een nog jeugdig geestelijke, met wiens ouders hijzelf en Hofman bevriend waren, uitgenoodigd om hem bij zijn bezoek aan den Deken te vergezellen. Het is uit diens mond, dat ik de merkwaardige bijzonderheden vernam, die aan deze ontmoeting een eigenaardig karakter gaven.

Deken Hofman was van Mgr. Pluym's voorgenomen bezoek niet verwittigd geworden. De Bisschop van Nicopolis vond den waardigen man in diens gewone huiskamer aan de O.-Z.-Achterburgwal, met het uitzigt op Oude-Kerk, bij het venster voor zijne schrijftafel gezeten, omringd, gelijk zijne gewoonte was, van opeengehoopte administratie-boeken en papieren. Bij het binnenkomen

van Mgr. Pluym trad Hofman, blijkbaar aangedaan en verrast, hoewel oogenblikkelijk aan het been lijdend, met zekere aandrift op den prelaat toe, boog eerbiedig de knie, en vroeg hem den bisschoppelijken zegen..... Het was een treffend, aangrijpend oogenblik: Hofman aan de voeten van Pluym! Wat er toch wel toen in het gemoed dier beide mannen mag zijn omgegaan? Louter uit hoffelijkheid, of als gebruikelijke pligtpleging zóo te handelen, ware voor Hofman eene onmogelijkheid geweest. Aan edeler drijfveer gehoorzaamde hij in dien stond. Zijne grootmoedigheid, nog meer zijn levendig geloof deed hem in den eertijds hem administratief-ondergeschikten ambtsbroeder thans den Uitverkorene huldigen, die door de heilige zalving en de zending des Opperherders aanspraak op zijnen eerbied en zijne vereering verkregen had. Wat wonder dan, dat in zijn hooghartig maar godvreezend gemoed die verzoenende kracht des geloofs over al de gevoeligheden van den onverbiddelijken seminarie-voogd zegevierde, en al de administratieve kibbelarijen van vroeger dagen in de verheven aandoeningen van het oogenblik werden verzwolgen? Wat wonder, dat ook in Pluym's hart het laatste overblijfsel van gekrenkte eigenwaarde als door een tooverslag werd weggevaagd, en gansch het Hageveldsch verleden, met al zijne tribulatiën, van toen af enkel behoorde tot de geschiedenis zijner ambtsbetrekkingen, maar niet meer tot zijn blijvend gemoedsleven? Wat wonder dat die twee achtingswaardige mannen, vroeger meer door administratieve verwikkelingen dan door persoonlijke veeten gescheiden, nu door wederzijdsche waardeering tot elkander werden teruggebragt? Regtvaardigheid en Vrede

hadden zich in hun binnenste omhelsd; en beiden mogten van deze wederzijdsche toenadering en verzoening het zoete bewustzijn wegdragen, dat zij zich zelven en elkander waren waardig gebleven.

Het onderhoud tusschen Deken Hofman en Mgr. Pluym — verhaalde mij de straks genoemde ooggetuige — hield een geruimen tijd aan en was uitermate hartelijk, ja zelfs vertrouwelijk. Geen woord werd er over vroegere toestanden gerept, geen enkele toespeling, zelfs uit de verte, op de Hageveldsche verhoudingen van eertijds gewaagd. Bij 't afscheid drukte Hofman den Bisschop diep bewogen de hand, en verzocht hem andermaal den zegen. Men kon het den edelen grijsaard aanzien, dat hem de gedachte smartelijk aangreep: „Ik zal u niet meer op deze aarde ontmoeten!" En inderdaad, de uitkomst bewees maar al te zeer, dat het droevige voorgevoel hier eene voorspelling was [1]).

Meermalen, ik beken het gaarne, zweefde mij het hier geschetste tafereel voor den geest, wanneer ik later het voorregt had den door mij innig geachten en vereerden Deken van Amsterdam te ontmoeten, en vooral trof mij telkens weemoedig de herinnering daaraan, wanneer ik, na zijn dood, het oog wierp op zijne beeldtenis, gelijk zij door het keurig penseel van een te vroeg aan de Kunst ontnomen Meester, Charles van Beveren, op het doek is gebragt. Ik meende hem dan nog vóór mij te zien, mijn waardigen ambtgenoot en vriend, ge-

---

1) Deken Hofman overleed den 13 Mei 1867 in ruim 78jarigen ouderdom. Mgr. Pluym keerde eerst in den herfst van hetzelfde jaar andermaal in het vaderland terug.

lijk hij zich voordeed in zijn leven! Want wat hij daàr, in het welgelijkend konterfeitsel schijnt, dat was hij ook in waarheid. Op het ronde, open, sprekend, ietwat forsch geteekend gelaat spiegelen zich onmiskenbaar vrome ernst, gulle rondborstigheid, vastberaden wil en ongekreukte regtschapenheid af. Men heeft een dier echt-Hollandsche koppen vóór zich, gelijk ze Frans Hals of Govert Flink op hunne Regentstukken wisten te tooveren; of liever nog, zóó als bij 't doorbladeren der *Batavia Sacra* de mannelijke tronies van een Sasbout, Neercassel of Balduinus Catz, van een Eggius of Leonardus Marius u tegenblikken. Ook Bernardus Hofman's beeld zou in zulk gezelschap niet misplaatst zijn. Maar beter nog zal de toekomstige schrijver onzer kerkgeschiedenis den wakkeren Deken van Amsterdam terugbrengen in den kring zijner tijdgenooten en geestverwanten: omgeven door een Hegeman, een Gertler, een Vaêr Jacobs, een Van der Lugt, een Pater Fol, en door den laatst overgeblevene onder hen, den godvreezenden Proost Brinkman. Gelijk al deze mannen — ik heb slechts Amsterdammers genoemd — was ook Hofman een kweekeling der oude School; ook hij behoorde tot die eerbiedwaardige priesters van vroegeren stempel, welke — laat ik het zeggen zonder vrees voor misduiding — welke ja, wat onze hedendaagsche veelschlachtigheid van devotionalia betreft, ietwat soberder praktijk beaamden; die zelfs, zoo ge wilt, ook op het gebied der Pastoraal, ons thans als niet gansch zóo punctueel en reglementlievend voorkomen: maar mannen toch, die in opregte vroomheid en priesterlijke deugd, in onbezweken verknochtheid aan de Kerk, in herderlijken ijver, in

heiligen levensernst, in gepaste vrijmoedigheid, in oud-Hollandsche degelijkheid en trouw, bij niemand van het tegenwoordig geslacht behoefden achter te staan.

Niet lang kon Mgr. Pluym zich de genoegens van het verblijf in het vaderland te midden zijner oude vrienden veroorloven. De belangen van zijn Bisdom en zijne herderlijke pligten riepen hem dringend huiswaarts. Diensvolgens begaf hij zich reeds in het begin van Juni 1865 naar Limburg en België, waar hij eenige zaken had af te doen, en nam den 13 derzelfde maand de terugreis naar Bucharest aan. Hij vertrok van Roermond over Keulen en Frankfort naar Munchen, waar hij zich eenige dagen ophield en veel deelneming en ondersteuning vond voor zijne scholen in Wallachije [1]). Van Munchen reisde hij over Weenen naar Pesth, bezocht onderweg vier Bulgaarsche dorpen van zijne jurisdictie, waar katholieke gemeenten waren gevestigd, vertoefde eenige dagen bij de Paters Passionisten te Sistof, en was op den avond van den 2 Juli in zijne residentie terug. Hij vond er bij zijne aankomst overvloed van werk: „want — schrijft hij — als de meester van huis is, wordt slechts het hoogst noodzakelijke afgedaan, en blijft al het moeijelijke en lastige voor zijne terugkomst bewaard" [2]). Spoedig echter, na de dringendste zaken afgewerkt te hebben, moest hij zich weder voor ettelijke dagen op reis begeven, om aan Mgr. Salandari, die te Jassy, de hoofdstad van Moldavië, als vicaris-apostoliek van dat

1) *Brieven* Serie D, *Weenen* 25 Juni 1865.
2) *Brieven* Serie D, *Bucharest* 15 Juli 1865.

gewest, zijne residentie hield en op het punt stond van naar Rome te vertrekken, een afscheidsbezoek te brengen [1]).

Naauwelijks uit Moldavië te Bucharest teruggekeerd, werd de Bisschop van Nicopolis in zijne residentie verrast door een straatrumoer, het eerste van eenig belang dat hij er bijwoonde, en dat voor hem een soort van voorspel was van de staatkundige verwikkelingen en beroeringen, die hem later in een tijdsverloop van nog geen twee jaren vier kategoriën van revolutiën zouden doen beleven [2]). Aanleiding tot deze volksbeweging hadden de muiters gezocht in de wederinvoering van het monopolie van den tabak, die vooral bij de lagere klassen groot ongenoegen had verwekt, en ook te Jassy en te Kraïowa oproerige zamenscholingen had uitgelokt. In de hoofdstad werd echter dit straatrumoer binnen weinige uren door de gewapende magt bedwongen [3]). Maar slechts weinige

---

1) Mgr. Pluym schrijft van dit bezoek: „Ik heb met mijn confrater Mgr. Salandari nog geen kennis kunnen maken. Juist toen ik verleden jaar vertrokken was, kwam hij mij te Bucharest opzoeken. Ik verlang om hem in persoon te leeren kennen, wat ik te meer nuttig acht, omdat wij onze bediening in hetzelfde land uitoefenen." *Brieven* Serie D, *t. a. p.*

2) „En moins de deux années les provinces moldo-valaques ont subi une révolution constitutionnelle, une révolution sociale, une révolution religieuse, enfin une révolution princièrè." *Annuaire de la Revue des D. M.* XIII, 621.

3) Den 15 Aug. jl. — schrijft Mgr. Pluym — heeft hier eene straatrevolutie plaats gehad. Ik pontificeerde juist in de parochiekerk, en bemerkte aan 't einde van den Credo dat er rumoer ontstond vóor de kerkdeur en dat onderscheidenen de kerk verlieten. Ik heb echter de Mis voortgezet, en eerst bij het ontbijt vernam ik de tijding dat er revolutie was. De soldaten schoten een en andermaal in de lucht, maar hebben toch ook eenige keeren van hunne wapens gebruik gemaakt, zoodat er eenige dooden zijn gevallen. Te drie ure 's namiddags was alles afgeloopen." *Brieven* Serie D, *Bucharest* 23 Febr. 1866.

maanden daarna, in den nacht van den 22 Februari 1866 werd deze volksbeweging, waarvan de verlangde opheffing van het tabaksmonopolie wel de aanleiding maar niet het doel geweest was, op grooter schaal hervat, doch ook ditmaal spoedig beëindigd, hoewel de verandering in den politieken toestand des lands die beoogd was, toen niet uitbleef. Reeds daags na de gebeurtenissen van den 22 Februari gaf Mgr. Pluym aan zijne vrienden in het vaderland een relaas van het onder zijne oogen voorgevallene: waaruit blijkt dat ook hij door dezen onverwachten staatsgreep was verrast geworden. „Den 24 Januari jl. (oude stijl) — schrijft hij — was het de ververjaardag van de vereeniging der beide Vorstendommen. Tegen dien dag was eene revolutie aangekondigd en het uur zelfs bepaald. De troepen waren in de kazernen geconsigneerd en van scherpe patronen voorzien..... maar er gebeurde niets. De Prins maakte eene wandeling te paard vergezeld van een paar hoofdofficieren. Hij werd overal beleefd gegroet. Hier en daar riep men zelfs hurrah! (op de wijze der turfdragers in den Haag) en 's avonds werd er vrijwillig (?) geïllumineerd. De oppositie had intusschen niet stil gezeten. Alles was met veel overleg beraamd, en heden morgen te 8 ure vernam ik tot mijne groote verbazing dat Prins Couza opgehouden had te regeeren, en dat een provisioneel gouvernement het bestuur der zaken op zich had genomen. Omtrent 2 ure 's morgens heeft men den Prins in zijne slaapkamer verrast en genoodzaakt zijn afstand te onderteekenen. Naar men zegt, had hij er veel op tegen, doch heeft het toch ten laatste gedaan. Daarna is hij in gezelschap van twee officieren in een rijtuig de stad uitgevoerd, waarheen weet

men niet [1]). Daags daarna zijn de Senaat en de wetgevende Kamer vergaderd geweest. De afstand van Couza werd aangenomen, en het Provisioneel Gouvernement erkend. Het voornemen is een vreemden Prins te vragen van de guarandeerende Mogendheden. Men noemt algemeen den Graaf van Vlaanderen" [2]).

„Gisteren avond — zoo vervolgt Mgr. Pluym zijn verhaal — was het groote illuminatie. Daar deze niet was aangekondigd door de politie-agenten (zoo als hier loffelijker gewoonte geschiedt) heb ik de vrijheid genomen om niet te illumineeren; te meer daar ik niet gewoon ben mij hier met de politiek in te laten, en ik, als vreemdeling, met eene regeringsverandering niet te maken heb. In mijn kwartier is het gisteren avond en dezen nacht zeer stil toegegaan. In andere wijken, naar ik vernomen heb, was het vrij woelig van vrolijke feestvierenden, die „den Prins hadden gezien", of die meenen dat na het vertrek van Couza alles louter geluk en welvaart zijn zal. We zullen het maar afwachten. Over mijn persoon

---

1) In een lateren brief geeft Mgr. Pluym van Couza's aftreding het volgend verhaal. „Nog 's avonds te voren verwachtte niemand iets dergelijks. Eerst in den ochtend omstreeks 8 ure vernam ik dat de Prins van zijn bed geligt was en gedwongen zijn afstand te onderteekenen, alsmede dat zich een Voorloopig Gouvernement en een nieuw Ministerie geïnstalleerd had. Aan het jubelen was geen einde. Couza zelf was 's avonds te voren gewaarschuwd: hij sloeg er geen geloof aan en meende in allen gevalle op zijn leger te kunnen rekenen. Hij stelde zich waarschijnlijk eene gewapende revolutie voor en was voornemens om geweld met geweld te keeren. Aan eene stilte opligting dacht hij niet, en evenmin dat de meeste zijner officieren in het komplot waren." *Brieven* Serie A, *Bucharest* 13 Maart 1866.

2) Deze, gelijk bekend is, werd ook werkelijk den 25 Febr. 1866 tot Vorst uitgeroepen, maar bedankte voor de eer.

behoeft ge u niet ongerust te maken. Ik leef hier stil en zeer afgezonderd, en ben, als het er op aan mogt komen, niet zeer bevreesd voor de Wallakken" [1]).

Na de onverwachte aftreding of liever wegzending van Prins Couza had een Provisioneel Gouvernement, uit de notabiliteiten van alle partijen zamengesteld, het bestuur in handen genomen. Het scheen dat eenige leden althans, wier antecedenten hem bekend waren, aan Mgr. Pluym regtmatige bekommering voor de toekomst inboezemden. Hoewel uit beginsel vreemd aan elke politieke inmenging, had hij toch officieele betrekkingen met Vorst Alexander Jan I moeten aanhouden, en deze hadden hem aangename herinneringen nagelaten. Prins Couza had zich steeds welwillend en regtvaardig jegens zijne katholieke onderdanen getoond. Mgr. Pluym zelf geeft hem die eervolle getuigenis. „Onder het bestuur van Prins Couza — schrijft hij — hebben de Katholieken geen reden hoegenaamd van klagen gehad, veeleer van tevredenheid" [2]). Of de thans aan het roer des Staats opgetreden bestuurders in dien zelfden geest zouden blijven handelen, daaromtrent was de Bisschop niet zonder bekommering. „Wat de toekomst ons zal aanbrengen — zegt hij in denzelfden brief — kan ik niet gissen. Dit alleen mag ik verzekeren, dat ik voor de Katholieke zaak niet zonder vrees ben. Maar wij zijn in de hand Gods: dáár zijn wij veiliger dan overal elders, en het raadzaamst zal dus zijn met kalmte af te wachten de dingen die komen zullen." Wat hem zelven betrof, daar-

1) *Brieven* Serie D, *Bucharest* 23 en 24 Januari 1866.
2) *Brieven* Serie D, *Bucharest* 23 Febr. 1866.

over bewaarde hij te midden van al die politieke onweersbuijen de blijmoedigste onbezorgdheid: „Voor mijn persoon heb ik niet de minste vrees. Het ergste daar het op kan uitloopen, is dat men mij het land uitbanne. Op zich zelf genomen zou dat zoo slim niet zijn: een cosmopoliet toch, gelijk ik, moet de kunst verstaan om zich overal te gewennen" [1]).

Niet van langen duur was het Voorloopig Bestuur, dat zich in de Vereenigde Vorstendommen het oppergezag had aangematigd. Na slechts weinige maanden, waarin zich beurtelings herhaalde en mislukte pogingen tot vestiging van een definitieven regeeringsvorm opvolgden, werd eindelijk krachtens een plebisciet op den 20 April 1866 Prins Karel van Hohenzollern tot erfelijk Hospodar van Roumanië verkozen, en na eenige tegenstreving door den Sultan en ook door Rusland erkend. Mgr. Pluym, die al die omwentelings-phasen had bijgewoond en, zonder zich met de politiek in te laten [2]), toch een naauwlettend toeschouwer der gebeurtenissen was gebleven, kondigt in dezer voege in een zijner brieven de nieuwe Regering aan. „Wij hebben nu een jongen Prins — schrijft hij — in plaats van den afgedankten Couza; maar ik weet niet of de Wallakken even als destijds onze Oranje-mannen zingen kunnen: *Al is ons*

1) *Brieven* Serie D, *Bucharest* 26 Juni 1866.

2) „Ik vind hier werk genoeg dat mij zorg baart, om mij met de diplomatie en de politiek niet in te laten, en bepaal mij tot de rol van eenvoudig maar oplettend toeschouwer. Voor 't overige bemoei ik mij uitsluitend met de geestelijke belangen mijner missie, en daarbij heb ik zorg en arbeid in overvloed." *Brieven* Serie C, *Bucharest* 28 Maart 1867.

Prinsje nog zóó klein, alevel zal hij Stadhouder zijn! Nu, dat moeten de groote luî maar onder elkander regelen. Voor dit land echter is het een ongelukkig tijdstip. De hooge heeren hebben zelf zoo veel te hunnent te regelen, dat de Oostersche kwestie op den achtergrond geraakt, en wij welligt binnen kort met een bezoek vereerd zullen worden van Turken of Russen, misschien wel van beiden te zamen" [1]).

In een anderen brief, eenige weken later, bespreekt Mgr. Pluym den nieuwen politieken toestand, die door de verkiezing van Prins Karel was in het leven geroepen, en geeft tevens een vrij omstandig verhaal van een volksoproer te Bucharest, hoofdzakelijk tegen de Joden gerigt, hoewel, naar het scheen, ook niet zonder gevaar voor de Katholieken. Ik schrijf daaruit hier eenige regels af, niet alleen om de belangrijkheid van het verhaal zelf, maar ook vooral omdat er uit blijkt hoe de Bisschop bij voorkomende gelegenheden met vastberadenheid en wijs beleid wist te handelen.

„Onder de Bojaren, — schrijft Mgr. Pluym — vooral onder dezulken, die regerende vorsten (Hospodars) in hunne familie gehad hebben, zijn er velen die met een vreemden Prins volstrekt niet gediend zijn: om de eenvoudige reden, dat zij liever zelf, ware het dan ook maar voor eenige jaren, zoo als vroeger, Hospodar wenschen te worden. Die Heeren zijn of Turksch- of Russisch gezind, en hebben derhalve de hand in al de intrigues, volksoploopen, straatrevolutiën en wat er al zoo van tijd tot tijd hier voorkomt. Dit moet eene gewapende tusschen-

---

1) *Brieven* Serie D, *Bucharest* 26 Juni 1866.

komst van Turkije of Rusland noodzakelijk maken, aan het Prinsje des noods een paspoort naar Pruisen bezorgen en .... aan die heeren gelegenheid geven om zelf op het kussen te komen, of althans elkander te verstaan over de verdeeling van den buit. Zeker is het, dat in zulk geval de hoogstbiedende het meeste kans zou hebben om zijn doel te bereiken. Als middelen daartoe dienen o. a. de gewelddadigheden die, zooals in Bohemen en elders, ook hier tegen de Joden gepleegd worden. Den 30 Juni jl., een Sabbathdag, werd in de Nationale Vergadering beraadslaagd over de emancipatie der Joden. Dit viel volstrekt niet in den smaak der Wallakken. Een troep van 2 à 3 duizend menschen uit de heffe des volks bezette het plein voor het gebouw der Vergadering. Met schoone beloften slaagde men er in hen naar huis te zenden. Een aantal echter trok toen regelregt op de Synagoog aan, die achter de binnenplaats van mijn huis ligt. Dit is een nieuw, zeer fraai gebouw, dat geheel voltooid, maar toen nog niet in gebruik was. Het sierlijke hek langs de straat lag spoedig voor den grond. Met de staven daarvan werden de eikenhouten deuren opengebeukt, en vervolgens de vensters en al wat er zich in de Synagoog bevond, kort en klein geslagen. Te midden onder die afbrekers bevonden zich twee Wallacheische priesters. En nadat de verwoesting bijna een uur, misschien langer, geduurd had, kwam eindelijk de politie opdagen! Had deze nog wat langer gedraald, dan was er geen steen op den anderen gebleven, want twee of drie belhamels zaten reeds op het dak en begonnen met de afbraak. Twee dagen later liepen er allerlei geruchten. Men bedreigde met hetzelfde lot ook onze

parochiekerk, mijne kapel en die der Religieusen, alsmede de kerk der Protestanten. Men wilde niets meer weten van al die vreemdelingen, en zou zelfs den Prins beletten om naar de katholieke kerk te gaan. Ik ben niet gewoon veel werk te maken van de bedreigingen der Wallakken; ditmaal echter scheen mij de zaak ernstig genoeg, omdat het gemeen door religiehaat was opgestookt en in 't vooruitzigt van straffeloos te kunnen zijn gang gaan, gelijk met de Joden, welligt de proef eens nemen kon. Ik schreef dus aan den Baron von Mayenfisch, die met den Prins hier gekomen is, met verzoek om er Zijne Hoogheid kennis van te geven, opdat er in tijds maatregelen zouden genomen worden. Ik voegde er bij, dat ik volstrekt niet kon instaan voor de gevolgen, daar de Duitschers en Hongaren zeker niet lijdelijk zouden aanzien, dat één enkele steen hunner kerken wierd aangeroerd, en het welligt op bloedvergieten kon uitloopen. Dit trof doel: patrouilles te voet en te paard doorkruisten bij dag en bij nacht gedurende twee of drie dagen de bedreigde straten; en daarmede keerde alles tot de rust terug. Dit alles verwonderde mij weinig. Ik wist toch bij ondervinding dat eene bedreiging van den kant der Duitschers en Hongaren een sterk argument is, en zeer gevoelig werkt op het zenuwgestel der Wallakken. En inderdaad, vooral met die Hongaren is niet den gek te scheren. De meesten hunner zijn koperslagers, hoefsmeden of zulk soort van lieden, die gewoon zijn een voorhamer te hanteeren; daarbij sterk gespierd en tegen twee of drie Wallakjes opgewassen. We zullen niet, gelijk de Joden, in onze schulp kruipen — hadden zij gezegd, — en iedere steen onzer kerken, dien

men durft aanraken, zal gewroken worden. Dat zij het werkelijk zouden gedaan hebben, daaraan twijfel ik geen oogenblik" [1]).

Op het eind van het jaar 1866 vond de Bisschop van Nicopolis andermaal aanleiding om zijne diocees te verlaten en ten vijfde male de reis naar Italië te ondernemen. In Juni 1867 zou namelijk het Eeuwfeest van den dood der HH. Apostelen Petrus en Paulus te Rome plegtig worden gevierd, waartoe Z. H. de Paus alle bisschoppen der Katholieke wereld had uitgenoodigd. Buitendien was er nog een andere beweegreden, die hem in 't bijzonder aanging, welke Mgr. Pluym aanspoorde om de Romeinsche feestelijkheden bij te wonen: ter zelfder gelegenheid zou de Canonisatie der HH. Martelaars van Gorcum en die van den gelukz. Paulus van 't Kruis, stichter van de Congregatie der Passionisten, plaats hebben. In twee brieven aan zijne vrienden in 't vaderland geschreven vond ik van zijn voornemen om het Eeuwfeest te Rome te gaan vieren en zijne terugreis over Nederland te nemen gewag gemaakt. „Ik hoop zeker — schrijft hij — aan de uitnoodiging van Z. H. gevolg te geven en denk in 't laatst van Mei naar Rome te vertrekken. Wat ik na den afloop der plegtigheden doen zal, kunt gij wel raden. Rome en Amsterdam liggen slechts drie en een halven dag reizens van elkander. Als ik maandag ochtend te 7 uren uit Rome vertrek, ben ik donderdag namiddag te 2½ ure ten uwent. Ik zal dus de gelegenheid

---

1) *Brieven* Serie D, *Bucharest* 5 Aug. 1866.

waarnemen om de goede vrienden nog eens te komen opzoeken; want..... dàt zal dan waarschijnlijk wel voor 't laatst zijn [1]). Welligt, meent ge, omdat ik voornemens ben naar de andere wereld te verhuizen? Ook al goed, als dat Gods heilige wil is; maar voor 't oogenblik schijnt daartoe nog geen vooruitzigt te zijn. Het is eigenlijk omdat men op mijn leeftijd toch eindelijk het reizen eens moede wordt; al is 't ook, wat mij betreft, dat dat de Pluym'en in de wieg schijnen gelegd te zijn om veel heen en weer te trekken en verre landen en zeeën te bezoeken" [2]).

Tot Mgr. Pluym's innige voldoening deden zich tegen zijn voorgenomen pelgrimstogt geen hinderpalen op, en kwam hij in goeden welstand den 7 Mei 1867 te Rome aan. Al zijne brieven uit de Hoofdstad der Christenheid geschreven getuigen van opgetogen bewondering over de heerlijke plegtigheden en kerkelijke feesten, die hij er bijwoonde. Deze zijn echter van te algemeene bekendheid geworden, om dienaangaande hier eenige aanhalingen uit Mgr. Pluym's briefwisseling te doen. Daarom bepaal ik mij tot de herinnering, dat de Bisschop van Nicopolis tijdens zijn verblijf te Rome de Neerlandsche prelaten, die er het Eeuwfeest kwamen bijwonen, meermalen bezocht, en met innige belangstelling hunne mededeelingen over de kerkelijke aangelegenheden hier te lande, meer bepaaldelijk over het in 't vorige jaar gehouden provinciaal Concilie van Utrecht, vernam. Kort voor zijn

---

1) Deze reis naar het Vaderland in 1867 was inderdaad de laatste; wijl Mgr. Pluym van toen af tot aan zijn dood, die in Januari 1874 plaats had, nooit meer in Nederland terugkeerde.

2) *Brieven* Serie D, *Bucharest* 10 Maart 1867.

vertrek genoot hij het voorregt om bij den Paus ter particuliere audientie te worden toegelaten, onder welke Zijne Heiligheid zich vrij langdurig met hem onderhield over den toenmaligen toestand der Donau-Vorstendommen, en hem ten behoeve van de te houden Loterij voor het weeshuis te Bucharest een kostbaren camee vereerde [1]).

Na een verblijf van drie maanden in Italië tijdens het zomersaisoen, verlangde Mgr. Pluym, gelijk hij het in een zijner brieven uitdrukt, om „weêr wat versche Noordsche lucht te gaan inademen" en zich tevens zijne reis ten nutte te maken om de belangen zijner Missie onderweg te behartigen. Hierom besloot hij, om vóor zijn terugkeer naar zijn diocees, Frankrijk, België en ook Nederland aan te doen; waartoe hij des te gereeder aanleiding vond, wijl hij wegens de toen in Italië hier en daar heerschende cholera toch gedwongen werd, ten einde tijdroovende quarantaine's te vermijden, zijn weg over land te kiezen. In het begin van Augustus 1867 nam hij dan ook werkelijk uit Rome de terugreis aan, en bevond zich, na eenig oponthoud in Frankrijk, in de eerste dagen van September wederom te midden zijner oude vrienden in het vaderland.

Sinds Mgr. Pluym's laatste bezoek twee jaren te voren had echter inmiddels de dood onder zijne oude bekenden menig slagtoffer geëischt. Vooral werd hij smartelijk getroffen door twee verliezen, welke de Hoofdstad onder hare hoogere geestelijkheid had geleden. Deken

---

1) *Brieven* Serie A, *Rome*, en Serie D, *Rome* 5 en 20 Juli 1867.

Hofman was in Mei 1867 gestorven, en een ander van Amsterdam's eerbiedwaardigste priesters, Proost Brinkman, Rector van het Maagdenhuis, was hem reeds bij den aanvang des jaars in de eeuwige rust voorgegaan [1]). Bij onze eerste ontmoeting betuigde mij Mgr. Pluym hoe diep het hem griefde vooral Brinkman niet meer terug te vinden. Veel toch had ook hij, gelijk ik zelf, aan dien waardigen man te danken, en hoog waardeerden wij beiden zijn vertrouwen en zijne vriendschap, die wij meer dan dertig jaren lang genoten. Te Warmond in het Seminarium waren wij beurtelings zijne discipelen en zijne ambtgenooten geweest, en 't was vooral dáar, dat wij hem hadden leeren hoogachten en liefhebben. Meermalen als wij op Pluym's studeerkamer te zamen de *Vitae* van Thomas-a-Kempis lazen, meenden wij in de levensschetsen van Lubbert van den Bussche of Hendrik Brune, of in die van Florentius Radewijns en Johan Brinckerinck (bij dezen laatste vonden we het aardig dat zelfs de *namen* op elkander geleken) menigen trek van overeenkomst te vinden met „onzen goeden Brink", gelijk wijlen Professor Oortmans, met vriendschappelijke gemeenzaamheid en op den hem eigen protectie-toon, onzen oudsten collega plagt te noemen. Zeker zal het in mij niemand wraken onder allen die ooit Brinkman van nabij hebben gekend, als ik hier nogmaals karakter en inborst van den waardigen man met dezelfde woorden teeken, waarin eens de schrijver der *Navolging* den lof van den vromen en geleerden Deventer priester Hendrik Brune zamen-

1) Proost Brinkman overleed den 24 Januari 1867. Hij bleef tot aan zijn dood Rector van het Amsterdamsche Maagdenhuis.

vatte: *Vir Deo dilectus, omnibus benignus, nulli onerosus, sicut verus Israëlita absque dolo et nequitia tanquam columba sine felle, praeditus singulari innocentia vitae* [1]). Zóo onverdeeld toch was de innige achting en genegenheid, die al zijne tijdgenooten aan Brinkman toedroegen, zóo groot de eerbied dien zijne deugden en godvreezendheid afdwongen, dat ik mij niet herinner ooit iemand iets ten zijnen ongunste te hebben hooren zeggen.

Met stijgende ingenomenheid dacht Mgr. Pluym zich bij deze herinnering aan zijn ouden leermeester en vriend weêr in het Warmondsche Seminarie-leven terug. „Wat zijn we toch dikwijls gesticht geworden, zeide hij, door Brinkman's innige vroomheid, die niets kwezelachtigs had, maar al den ernst en tevens de blijmoedigheid aan de ware godsvrucht eigen! Wat bezat hij in hooge mate den geest des gebeds en der inwendige versterving, waardoor hij reeds uitmuntte, naar ik meermalen gehoord heb, toen hij met zijn boezemvriend den „heiligen" Siegfried, bij den Aartspriester Cramer, van geleerde en godvreezende gedachtenis, als kapelaan geplaatst was! Wel had hij daar eene goede school gehad; want Amplissimus Cramer was even ervaren beoefenaar der kerkelijke wetenschappen als beproefd leermeester der ascetische tucht. Hoe voorbeeldig getrouw was Brinkman dan ook in het vervullen zijner ambtspligten en hoe nauwgezet in al de oefeningen van het priesterlijk leven! Een gouden hart had hij daarbij: volleerd in de praktijk van het apostolische *charitas non cogitat malum*, en de kunst verstaande om zonder ophef, in stilte, alsof het

1) *Thomae a Kempis Opera*, III, I, § 6.

zoo behoorde, werken der naasteliefde te oefenen. Herinnert gij u nog, hoe hij weken achtereen, elken zaterdag-avond naar een vrij ver afgelegen dorp, bijna onopgemerkt wegsloop, om dáár aan een hem dierbaren vriend, die onder ziele-lijden gebukt ging, troost en opbeuring en hulp in zijne herderlijke bediening te brengen? Ja, 't was een verborgen schat, onze goede Brink: wat wij van hem zagen stichtte en verblijdde ons menigmaal; maar wat wij niet zagen, geloof ik, zou nog meer onze achting en bewondering waard geweest zijn."

— Inderdaad, antwoordde ik, weinig mannen heb ik gekend, bij wie zooveel goeds, ja zooveel uitstekends verscholen lag in een zoo weinig schitterend hulsel: zóoveel deugd en vroomheid onder het, naar 't scheen, enkel gewone leven van een braaf priester; zooveel degelijke kunde onder zoo weinig wetenschappelijk apparaat; zooveel vastheid van karakter onder zooveel, bijna kinderlijken, eenvoud en argelooze goedaardigheid.

„Professor van Hamelen, *sanctae et singularis memoriae*, hervatte Mgr. Pluym, had wel gelijk, toen hij eene vergelijking, die hij in Chrysostomus gevonden had, op Brinkman toepassend, (en hij kon er zich *zelf* ook wel wat van aantrekken) van hem zeî, zóó hoog-ernstig als hij dat kon: 't Is waarlijk een kostelijke parel in eene onaanzienlijke schelp verborgen!"

— Dat woord, hernam ik, brengt mij den snaakschen inval van een ander onzer collega's in de gedachte, waarmede ik evenwel vrede hebben kon, omdat er toch dezelfde waardeering van Brinkman's verdiensten in lag opgesloten. Het was in de dagen toen er sprake was van de herstelling der episcopale Hiërarchie hier te lande. „Als

ooit onze goede Brink bisschop wordt, zeî toen eens Professor . . . . , dan moet hij een kokosnoot tot zijn wapen nemen. Dat zou in waarheid een *sprekend* wapen zijn: van buiten ruig en onoogelijk; van binnen vol zoete melk en voedzaam vleesch! En dan dient er nog onder het schild als leenspreuk geschreven te worden: *Omnis pulchritudo ab intus!*"

„Nu ja, zeî Mgr. Pluym, die *ui* was toch, zoo als ge zegt, eigenlijk eene lofspraak op Brinkman; en zóó zal zij ook wel door den auteur bedoeld zijn; want onze collega was vol van achting en vereering voor hem."

Zóo spraken we nog een tijdlang voort, terwijl de eene herinnering de andere weêr in 't geheugen riep. Om die retrospectieve prosopographie van onzen vriend niet onvolledig te laten, werden ook de minder ernstige profielen niet voorbijgezien. Menige trek werd herdacht die ons een hartelijken lach op de lippen bragt. Mgr. Pluym had nog niet vergeten, hoeveel vroolijke oogenblikken het ons bezorgd had, als Professor Brinkman zich eens regt boos wilde maken tegen de „Laxisten", en wat bokkepruikerige tronie hij opzette, toen eens zeker iemand (hier keek mij de Bisschop strak in de oogen), van wien hij gaarne „geplaagd" werd, en die hem dan ook trouw dien vriendendienst bewees, met het nieuws aankwam: dat binnen kort, op hooger bevel, in alle seminariën het Probabilisme zou moeten worden gedoceerd, met de *Medulla* van Busembaum of, naar verkiezing, de *Resolutiones* van Diana tot Handboek! Niet het minst vermakelijk, herinnerde Mgr. Pluym, waren Brinkman's hartige uitvallen tegen de „sentimenteele liflafferij" van zeker slag van „*devota prullaria*", gelijk hij het

heette, waarvan zijn „ondeugende plaaggeest" hem soms op gansche bloemlezingen vergastte. Wat kon hij dan vervaarlijk groote oogen opzetten en „in furie schieten!" zoo als het een onzer collega's noemde! Dan moest meestal Professor Oortmans een calmant toedienen, om Brinkman's ontgloeide verontwaardiging te doen bedaren, door aan den „plaaggeest" de schuld te geven, die de zaken overdreef en de mooije phrasen der Fransche abbé's niet trouw vertaald had. — 't Was alles, wel te verstaan, enkel kortswijl en vriendelijke scherts: maar juist die goedhartige bereidvaardigheid, waarmede Brinkman zich er toe wilde leenen en er zelfs meê was gediend, vormde een der beminnelijke zijden van zijn karakter. Veel bragt zijne blijmoedige inschikkelijkheid er toe bij, om in die dagen het broederlijk verkeer in het seminarium te veraangenamen; en menig hartverfrisschend uur herinner ik mij, onder vriendelijken kout en „hevige disputen", in het „zaaltje" aan den voorgevel, waar toen de Professoren meestal bijeenkwamen, met Brinkman en zijne ambtsbroeders te hebben gesleten.

Ik wilde ons onderhoud niet eindigen zonder aan Mgr. Pluym eene verrassing te bezorgen, die ik zeker wist dat hem aangenaam zou zijn. „Kunt gij u, vroeg ik, Brinkman nog voor den geest halen zooals gij hem het laatst ontmoet hebt?"

„Mij dunkt, ik zie hem in mijne verbeelding, antwoordde de Bisschop, nog zitten op zijne bovenkamer aan den voorgevel van het Maagdenhuis."

— Wacht even, hernam ik, veroorloof mij uwe verbeelding wat te helpen. En meteen haalde ik uit mijn lessenaar eene fraaije photographie te voorschijn, waarop Proost

Brinkman stond afgebeeld als Rector van het Maagdenhuis, in zijn leuningstoel gezeten, en bij hem drie weesmeisjes — lieve, zedige kopjes — die met kinderlijke vrijmoedigheid en bevallige schuchterheid hun eerbiedwaardigen „Vader" omringen [1]).

„Sprekend gelijkend!" riep Mgr. Pluym verrast en opgetogen uit. Welk een lief denkbeeld om Vader Brinkman in zulk eene omgeving voor te stellen! Wat een waas van gemoedsrust en innigen zielevrede ligt er op dat gelaat! De trekken zijn noch regelmatig noch fraai; maar er is iets aan dat u inneemt en tegelijk eerbied inboezemt en het hart wint. Het is, geloof ik, de schoonheid der ziel, die door 't onvolmaakte hulsel heendringt, en krachtiger nog dan de stoffelijke vormen tot ons gemoed spreekt! Ja, hij is het wel, de goede, beminnenswaardige Brink! de trouwe, edelmoedige vriend; de kundige, voorzigtige raadsman van twee Bisschoppen; maar vooral de voorbeeldige, de godvreezende, de heilige priester!"

Ten slotte vroeg Mgr. Pluym mij nog eenige bijzonderheden over Brinkman's laatste levensdagen. Toen ik hem verhaalde hoe ik, kort voor zijnen dood, den waardigen man, in weinig tijds naar geest en ligchaam gesloopt, op zijn sterfbed in het Maagdenhuis bezocht had, en hem zijn laatsten zegen gevraagd, werd Pluym's oog vochtig, en gedurende eenige oogenblikken zwegen wij beiden. Ik hernam de eerste het woord, om nog te zeggen, hoeveel voldoening ik gesmaakt had, dat op mij de keus was gevallen om zijne lijkrede te houden, en dat

---

1) In het Maagdenhuis noemen de kinderen, wanneer zij van den Rector spreken, hem gewoonlijk *Vader*.

ik geen passender tekst voor mijne toespraak had weten te vinden dan het apostolisch woord, dat eene korte geschiedenis was van Brinkman's geheele leven: *Vita vestra est abscondita cum Christo in Deo* [1]).

In het begin van October 1867 besloot Mgr. Pluym weder naar zijn Bisdom terug te keeren, en vertrok daartoe van Roermond naar België, waar hij eenige dagen, in het belang zijner Missie, wilde vertoeven [2]). Van daar zette hij vergezeld door twee Paters Passionisten, welke hij voor zijne diocees had aangeworven, zijne reis voort over Munchen, Weenen en Buda-Pesth, en kwam in den nacht van den 17 op den 18 October behouden in zijne residentie te Bucharest aan [3]).

Het was tot zijne innige voldoening dat de Bisschop van Nicopolis zich weêr in zijn gewonen werkkring terug bevond. Meermalen had hij het in vertrouwelijke gesprekken niet verbloemd, hoezeer het hem verdroot, zoo dikwijls, en zoo langdurig soms, van zijn Bisdom afwezig te moeten zijn [4]); en hij verheugde zich nu reeds in het vooruitzigt van in de toekomst ongestoord en onverdeeld zich op de plaats zelve zijner zending aan

---

1) Coloss. III, 3.

2) In België consacreerde Mgr. Pluym een altaar in de kerk der EE. PP. Franciscanen te St.-Truijen.

3) *Brieven* Serie B, *Bucharest* 19 Nov. 1867.

4) „Ik verlang hoe eerder hoe liever — schrijft Mgr. Pluym op zijne terugreis van Rome in 1867 — mijn gewoon verblijf weder te betrekken: want ook dezen keer heeft mijne afwezigheid langer geduurd dan ik gedacht had; maar ik had te Rome vele zaken te regelen, en wilde niet vertrekken voor dat alles was afgehandeld." *Brieven* Serie A, *Amsterdam* 15 Sept. 1867.

zijne verheven beroepspligten te kunnen wijden. Wel had hij, onder Gods zegen, in de vier jaren, die hij reeds te Bucharest had gesleten, menige nuttige instelling tot stand gebragt, en was onder zijn bestuur het kerkelijk leven in zijn Bisdom in bloei en wasdom toegenomen; maar hij kon zich toch ook niet ontveinzen, dat er in menig opzigt nog veel te doen over bleef, en dat op menige plaats de hem toevertrouwde akker nog onbebouwd lag.

Sinds de aanvaarding van zijn Bisdom had Mgr. Pluym onder de verheven pligten zijner apostolische bediening er weinig, die hem naauwer aan het hart lagen, dan de zorg voor de stichting of behoorlijke inrigting van scholen en weeshuizen. Er is bijna geen onderwerp, wat hij met grooter ingenomenheid in zijne Brieven ter sprake brengt, en waarover hij met meer voorliefde uitweidt. Die onvermoeide, met veel arbeids gepaard gaande belangstelling voor de opvoeding en het onderwijs der jeugd was bij hem de vrucht eener diep gevestigde overtuiging, welke hem reeds bij den aanvang van zijn episcopaat als zijne roeping en levenstaak deed aanzien, om vooral voor de *toekomst* te arbeiden. Daarom, dacht hij, moest het *aankomend geslacht* voortdurend het voorwerp zijn zijner herderlijke zelfverloochening: hierdoor toch zou hij „den weg bereiden voor zijn opvolger, die de vruchten zijner werkzaamheid inoogsten zou." Zóó gewichtig en verdienstelijk was in zijn oog de vervulling van dien pligt, dat hij zich meermalen lange reizen en verdrietelijke bemoeijingen getroostte om de belangen zijner dierbare scholen en liefdegestichten te helpen be-

vorderen. Er was in zijne beschouwing niets klein of gering wat tot dit verheven doel kon leiden. Toen eens bij de oprigting eener vereeniging van bemiddelde schoolkinderen tot aanschaffing van kleederen en andere benoodigdheden voor de meer behoeftige jeugd [1]), hij zich genoodzaakt vond om zich met velerlei kleine zorgen en drukten in te laten, schreef hij aan een zijner vrienden met evenveel verheffing als beminnelijken eenvoud: „Menig hooggeleerde, ook ten uwent, zal misschien de schouders ophalen, dat een Bisschop zich met zulke kleinigheden inlaat. Die goede lieden begrijpen niet dat er vooral in een land als dit bijna niets te doen is dan met de kinderen; en om deze te winnen moet men kind met de kinderen worden. En daarenboven, vangt dan het werk Gods niet immer aan met een klein begin? En blijft het zaadkorreltje van het Evangelie niet voort-

---

1) In een zijner Brieven verhaalt Mgr. Pluym de oprigting dezer liefdadige vereeniging van kinderen voor kinderen. „Verleden jaar heb ik een klein werk op touw gezet in het pensionaat der Zusters; zeer klein zoo ge wilt, maar dat later veel zedelijk en stoffelijk goed kan voortbrengen. Het noemt zich *Vestiaire de l'Enfant Jésus*, *pour vêtir les enfants pauvres des écoles gratuites*. Mijne Weezen deelen daarin niet, (dit moest ik doen om zelfs den schijn van eigenbelang te vermijden) en deze zullen overigens wel gekleed worden. Alle pensionairen kunnen *werkende* leden zijn en later *honoraire* leden blijven. Elk werkend lid moet in den loop van het jaar minstens twee kleedingstukken *zelf vervaardigen*: de kleinen breijen, haken; de grooteren naaijen hemden, japonnen enz. Meest alle pensionairen zijn leden geworden. Hun getal is bijna honderd. Want er zijn in het pensionaat niet uitsluitend katholieke meisjes; de meeste zelfs zijn Wallakken en de overige protestanten en zes jodinnetjes. De moeder van eene dezer vond dat een „heerlijk idée", en heeft dadelijk haar contingent van gebruikte japonnen geleverd." *Brieven* Serie A, *Bucharest* 13 Maart 1866.

durend het beeld van alle heilbrengende ontwikkeling in het Rijk Gods" [1])?

Bij de aankomst van Mgr. Pluym in zijne diocees vond hij te Bucharest een pensionaat voor meisjes van den bemiddelden stand, bestuurd door de Zusters van O. L. V. van Sion. Bij deze inrigting werd later eene openbare school gevoegd, welke door een groot aantal kinderen van verschillende gezindten, zelfs door Israëlietische bezocht werd [2]). Voor Hongaarsche meisjes, ongeveer zestig in getal, was in eene afzonderlijke inrigting gezorgd. In het midden der stad bouwde de Bisschop in het najaar van 1866 eene leer- en werkschool voor meisjes van de mindere klasse, waarin voor 200 kinderen plaats was. In eene andere wijk was reeds te voren eene dergelijke school opgerigt, die in bloeijenden toestand verkeerde en een groot aantal leerlingen telde. In twee scholen voor jongens, door broeders bestuurd, werd aan meer dan 250 knapen onderrigt gegeven; eene dezer scholen was op de binnenplaats der bisschoppelijke woning gelegen, waar „de vroolijke jeugd in den recreatietijd een oorverdoovend leven maakte" [3]). Behalve deze inrigtingen van opvoeding en onderwijs voor de Hoofd-

---

1) *Brieven* Serie A, *t. a. p.*

2) „Er bestaat hier een pensionaat van Beijersche nonnen. Zij hebben circa 100 pensionaires met een dertigtal internen. Van de internen zijn er 25 Katholiek, de overige Wallakken of Grieken. Ook zijn er twee Jodinnetjes onder. Wanneer ik van tijd tot tijd in de school of op de speelzaal kom, beijveren zich al die kinderen om mij de hand te komen kussen, en een der Jodinnetjes is altoos de voorste. Behalve haar pensionaat hebben deze Religieusen nog eene openbare school, die door 300 meisjes bezocht wordt, waarvan twee derden Wallakken zijn." *Brieven* Serie D, *Bucharest* 7 Maart 1868.

3) *Brieven* Serie D, *Bucharest* 28 Mei 1867 en 7 Nov. 1868.

stad kwamen ook onder het bestuur van Mgr. Pluym nieuwe parochie-scholen in onderscheidene plaatsen van Wallachije en Bulgarije [1]) tot stand, waarin meestal door geestelijke Broeders of Zusters onderwijs gegeven werd. Al deze instellingen waren door den onvermoeiden ijver en zelfopoffering van den Bisschop van Nicopolis in 't leven geroepen of doelmatiger ingerigt; en haar voortdurende bloei lag hem zoo naauw aan 't hart, dat hij zich dikwijls voor hare instandhouding of verbetering de zwaarste opofferingen getroostte: alzoo voor de honderdste maal in zijn persoon den trivialen laster beschamend, alsof de Katholieke geestelijkheid stelselmatig eene vijandin van het onderwijs en van intellectueelen vooruitgang zijn zou!

Eene andere schepping van Mgr. Pluym's herderlijken ijver was de stichting van een Weeshuis voor Bucharest en hare omgeving, hetgeen op den 18 October 1865 werd ingewijd en voorloopig 16 meisjes kon opnemen. „Dat is nog weinig — schrijft de Bisschop — maar dit getal zal wel aangroeijen. Vooreerst neem ik niet dan *wettige* kinderen aan en wier vader en moeder beide overleden zijn. Liet ik een dezer voorwaarden vallen, mijn huis zou spoedig te klein zijn; en voor huisvesting en voeding van een groot aantal kinderen ontbreken ook, gelijk men ligt denken kan, de noodige fondsen. 't Is niet omdat ik vrees mij op de Voorzienigheid te

---

1) „Te Toultcha, eene Turksche stad in Bulgarije, ben ik er in geslaagd om eene katholieke parochie-school te stichten. Zij wordt bezocht door 29 jongens en 9 meisjes. Die school was des te noodzakelijker omdat de Amerikaansche Methodisten daar twee scholen hebben, eene voor Joden- en eene voor Christen-kinderen." *Brieven* Serie A, *Bucharest* 30 Nov. 1866.

verlaten; — ik heb te veel redenen om in dat opzigt niet vreesachtig te zijn — maar in een land van algemeen bederf als hier, is het zeer nuttig dat men van een zedelijk beginsel uitga Overigens zal de tijd leeren wat er verder te doen staat" [1]).

De tijd leerde o. a. al spoedig dat het weeshuis beter op het land, dan te midden der woelige hoofdstad gevestigd zou zijn. Zoowel voor de gezondheid der kinderen als ten aanzien der omgeving, waarin zij moesten leven, bleek dit ten hoogste wenschelijk. Daarom besloot de Bisschop reeds in 't laatst van 1868 om deze inrigting naar een Bulgaarsch dorp, Ciopple genaamd, op ongeveer een uur afstands van Bucharest gelegen, over te brengen. „Op dit oogenblik — schrijft hij den 18 Augustus 1868 — ben ik aan het bouwen van een Weeshuis voor meisjes buiten de stad. Voorloopig worden eene schuur en stalling met toebehooren, die naast de kerk van het dorp gelegen zijn, daartoe ingerigt. Met mijn grooter plan kan ik nog niet beginnen. Om echter mijne weezen niet langer in de stad te laten, waar ik niet veel ruimte heb en het voor kinderen minder gezond blijkt te zijn, denk ik nog dit jaar het huishouden over te brengen. Ook met eene kleine boerderij zal binnen kort worden aangevangen, waarvoor ik hier onder de werkzusters bekwame boerinnen heb." Twee jaren daarna was dit gesticht reeds in bloei toegenomen en herbergde 24 weezen onder de leiding van vier Zusters, en had daarenboven eene buitenschool voor Bulgaarsche meisjes bestemd. „Mijne lieve jeugd — schrijft

1) *Brieven* Serie A, *Bucharest* 13 Maart 1866.

de Bisschop opgetogen [1]) — is hier veel beter dan in de stad, en allen zijn springlevend en wel tevreden! En vraagt misschien iemand, waarvan het geld om brood te koopen voor zóo velen? O, dat zendt ons de goede Voorzienigheid naar de mate onzer behoeften. De Hand, die zich dagelijks opent om te verzadigen al wat ademt, blijft ook voor ons niet gesloten. Mijne weesjes! zij leven als de vogelen des velds: zij zaaijen en maaijen niet, en hun hemelsche Vader spijzigt ze toch!"

Het was dit onbeperkt en nooit wankelend vertrouwen op Gods vaderlijke goedheid, dat den Bisschop in al zijne ondernemingen voortdurend bemoedigde. Aan een zijner vrienden, die zich verwonderde hoe Mgr. Pluym met betrekkelijk geringe middelen zóoveel kon tot stand brengen, antwoordde hij met een glimlach: „Van Zuster Rosalie, die men te Parijs de tweede Voorzienigheid der armen noemde, heb ik de kunst afgeleerd om nooit gebrek te hebben. En dat is: om altoos eene hand ledig te houden ten einde de andere kunne worden gevuld!" Aan een ander, een geestelijke zijner diocees, die hem eens zijne bekommering uitte, dat zonder eenige welwillende réclames in de pers en de veelvermogende bescherming van eenige aanzienlijken een zeker ondernomen liefdewerk niet zou slagen, bragt hij het voorbeeld van den Pastoor van Ars in herinnering: „Die heilige man, zeide hij, geeft een wijzen raad, waarvan ik de goede uitwerking menigmaal heb ondervonden: niet veel gerucht maken in de dagbladen en niet lang antichambreeren bij

---

1) *Brieven* Serie A, *Bucharest* 25 April 1867 en Serie C, *t. a. p.* 2 Dec. 1868.

de grooten; maar dikwijls en ootmoedig gaan aankloppen aan het Tabernakel. Daardoor verkrijgt men het zekerst en het meest. Wanneer toch deed de H. Petrus de beste vangst? Waarlijk niet toen hij zich den ganschen nacht aftobde, maar wel toen hij zijn netten uitwierp met 's Heeren zegen. Wij krijgen altoos meer, lieve vriend, door een ootmoedig gebed dan door al die overtollige drukte."

Hoe vertrouwend ook en zelfs blijmoedig Mgr. Pluym voortdurend bleef te midden van den arbeid en de zorgen des Episcopaats, toch was er eene aangelegenheid van het kerkelijk bestuur, die hem dikwijls smartelijke bezorgdheid baarde, en nu en dan zelfs eene weemoedige klagt op de lippen bragt. Deze was het aanhoudend gebrek, waarmede hij had te kampen, aan de noodige werklieden voor zijne Missie. „Had ik genoeg en goede missionarissen — schrijft hij aan twee zijner oudste vrienden hier te lande — en daardoor krachtige medewerking, er zou in deze gewesten, hoe diep bedorven ook, veel goeds te doen zijn. Thans blijft mij, helaas niets over dan geduld te hebben en te bidden dat de Heer arbeiders in zijn wijngaard zende. Sedert drie jaren zoek ik overal en klop aan alle deuren, maar te vergeefs! Men *belooft* mij daarin te voorzien, wanneer ik te Rome zal zijn. Wij zullen hopen. Intusschen wordt mijn toestand van dag tot dag moeijelijker; want onder mijne missionarissen, wier aantal niet eens toereikend is, begint de een vóor de andere na versleten te worden. Altemaal miserie! Ik had gehoopt Poolsche Basilianen van den Rutheenschen Ritus [1]) voor mijne zending te beko-

1) De geestelijke monnik-orde van den H. Basilius, die in gansch het

men, en had daarop vele plannen gebouwd; maar ook dit is mij niet mogen gelukken. Ik moet nu weêr naar elders omzien. Wel ontmoet ik warme belangstelling, volle goedkeuring van al mijne voorstellen, maar *mannen*, die zich opofferen willen voor het heil der zielen, weinig of geen! Geduld nogtans! Het *contra spem in spem credere* [1]) is ook hier voor mij pligt. Daarom geef ik in weerwil van dit alles den moed niet op. Goede zaken slagen zelden zonder wat tegenspoed en teleurstellingen. Hierna beter! En daarenboven: al wat God belieft is immers in alles het beste" [2]).

Tegen het eind van 1867 kon zich eindelijk de ijvervolle kerkvoogd in eenigzins gunstiger vooruitzigten verheugen. Te Rome had hij de belangen zijner Missie met zooveel warmte, vooral bij de Overheid zijner Congregatie bepleit, dat het hem gelukte eenige, hoewel nog weinige, medearbeiders voor zijn Bisdom te winnen. „In België — schrijft hij onderweg uit Rome terugkeerend — wachten mij twee van onze Paters, een Franschman en een Duitscher, die ik naar Bucharest medeneem, om dáár een huis van Passionisten te beginnen. Na vier jaren

---

Oosten, vooral ook onder de Schismatieken, zeer verspreid is, vond ook in Rusland, bij de invoering des Christendoms, ingang en bezat daar talrijke kloosters. Nadat eenige provinciën van dit Rijk met Lithauen aan Polen waren gekomen, werd in de kloosters der Basilianen, die in gehoorzaamheid met den Apostolischen Stoel leefden, de Grieksche Ritus behouden, hoewel in de Liturgie niet de Grieksche, maar de Slavische taal, gebruikt werd. Deze Basiliaansche monniken, welke gewoonlijk *Ruthenen* genoemd worden, bezaten voor weinige jaren in Oostenrijk nog 22 kloosters.

1) Rom. IV, 18.

2) *Brieven* Serie A, *Bucharest* 13 Maart en 30 Nov. 1866, en Serie C, *t. a. p.* 16 Dec. 1866.

alleen getobd en naar alle kanten te vergeefs te hebben uitgezien om hulp te erlangen, is het mij toch eindelijk gelukt om *eigen volk* mede te krijgen. Deze en nog andere beschikkingen die men te Rome getroffen heeft, ter vestiging en uitbreiding onzer Congregatie, mag wel als een der eerste gevolgen worden aangezien der Canonisatie van onzen heiligen Stichter" [1]).

Reeds in November 1867 was Mgr. Pluym er in geslaagd een klein klooster met vier paters en een leekebroeder voor de Religieusen zijner Congregatie te Bucharest zelf in te rigten. Dit moest het eerste zaadkorreltje zijn, uitgestrooid op dien nog weinig bearbeiden akker. „Zóó gaat het, zegt hij, God zij dank, stilletjes vooruit! Want hier behoort men zeer voorzigtig te zijn en geen gerucht te maken. Langzaam gaat zeker: die Hollandsche manier van handelen is ook hier hoogst aan te bevelen. *Mijne* taak is hoofdzakelijk: den weg des Heeren te bereiden en regt te maken; mijn opvolger kan het werk voortzetten" [2]).

Nog geen jaar later genoot Mgr. Pluym de voldoening van eene dergelijke inrigting op eenigzins uitgebreider schaal te kunnen vestigen. „In Julij jl. — schrijft hij, — heb ik een tweede Huis onzer Congegratie geopend: vier paters en twee broeders. Zij zijn gehuisvest in het voormalige Franciscanen-klooster te Rimnik in Klein-Wallachije. 't Is een schilderachtig oord, en van het huis is een allerschoonst klooster te maken. De kerk werd omstreeks 1747 door de Turken in brand gestoken: de

---

1) *Brieven*, Serie A, *Amsterdam* 15 Sept. 1867.
2) *Brieven*, Serie A, *Soulina* 28 Oct. 1868.

muren tot aan de hoogte der ramen en de toren zijn echter blijven staan.... Mijn plan is aldaar eene paedagogie en, zoo het God blieft, ook een noviciaat aan te leggen. Reeds had ik daartoe twee schoolknapen alhier aangenomen; maar.... alle begin is moeijelijk: de duivel stak er zijn staart tusschen, en dit jaar blijft de paedagogie in petto. Ik heb nogtans hoop een student te bekomen, die zijne humaniora reeds gemaakt heeft. Wat mijne nieuwe Paters aangaat, deze zijn met een goeden geest bezield. Dadelijk na hunne aankomst hebben zij les genomen om het Wallacheisch te leeren, en reeds preken drie hunner in die taal. Volharden zij gelijk zij begonnen, dan mogen we verwachten dat zij den goeden geest van Christus rondom zich verspreiden en velen tot zaligheid brengen zullen" [1]).

Aan de stichting der laatstgenoemde „paedagogie" te Rimnik had de ijverige kerkvoogd groote plannen voor de toekomst verbonden. Hij beoogde niets minder dan de grondslagen te leggen voor een diocesaan-seminarie, waarin eene geestelijkheid, uit inboorlingen zelve gesproten, zou kunnen worden gevormd. Slechts te noode had hij die nog in hare eerste wording verkeerende inrigting, welke hem zoo naauw aan 't hart lag, in een verwijderd oord moeten vestigen: „want gij begrijpt wel, schrijft hij aan een vriend, dat ik, wat mij aangaat, veel liever te Bucharest zelf deze kweekschool geopend zag, om het genoegen te smaken dat volkje onder

---

1) *Brieven*, Serie C, *Bucharest* 10 Aug. 1868.

mijne oogen te hebben; maar daaraan is om vele redenen nu nog niet te denken" [1]).

Te midden van al de dikwijls drukkende zorgen en arbeid zijner bisschoppelijke bediening genoot Mgr. Pluym voortdurend te Bucharest den zegen eener goede gezondheid. Het scheen alsof de veelvuldige, niet zelden zeer vermoeijende reizen die hij ambtshalve verpligt was te ondernemen, gunstig op zijn gestel werkten, en hij daarenboven bij het klimmen zijner jaren van de gewone gebreken en verdrietelijkheden des ouderdoms verschoond bleef. Op menige plaats zijner Brieven erkent hij dankbaar dit voorregt. „Denkt niet — schrijft hij aan zijne bloedverwanten op 't laatst van 1868 — dat ik mij reeds verbeeld oud te worden. Ik volg daarin de zienswijze van onze goede Moeder z.g., en wil volstrekt nog niet „houd" heeten. Maar, God zij dank, voel ik mij het ook werkelijk niet. Want ofschoon men mij weldra met grond zal kunnen vragen: zijt ge wel zestig? ben ik inderdaad nog zoo vlug en frisch als menigeen die niet meer dan vier kruisjes op den rug heeft, en loop ik nog velen vooruit, die veel jonger zijn dan ik, en misschien minder dan ik hebben moeten werken" [2]). Aan een zijner vrienden, die hem zijne bekommering had geuit, dat de Bisschop op zijn leeftijd door te veel afmattenden arbeid zijne gezondheid zou in gevaar brengen, antwoordde hij in goede luim: „Maak u toch niet onge-

---

1) *Brieven*, Serie C, *Bucharest* 18 Aug. 1868.

2) *Brieven*, Serie D, *Bucharest* 10 Aug. en 24 Nov. 1868.

rust: ik bevind mij voortdurend in blakenden welstand, en werk er nog menigeen overhoop, als 't noodig mogt zijn. Ondanks mijne zestig jaren ben ik nog springlevend en geniet de beste gezondheid. Indien het meer en meer grijzen van mijn baard zulks niet verried, zou men mij voor een vijftiger aanzien. Eene goede gezondheid komt mij dan ook uitmuntend te stade; want aan arbeid, en nog meer aan zorgen is hier geen gebrek, en aan moeijelijkheden en bezwaren van allerlei aard ook niet. Maar wat ik ook geenszins verzwijgen mag: aan hulp en zegen der Goddelijke Voorzienigheid ontbreekt het mij evenmin" [1]).

Men ziet het, de Bisschop van Nicopolis droeg den last die hem door den Opperherder op de schouders was gelegd met blijmoedige toewijding. De arbeid, ook zelfs ondankbare arbeid, verdroot hem niet, en door teleurstellingen en verdrietelijkheden liet hij zich niet ontmoedigen. „Werken — schreef hij reeds in 1866 — en veel werken, dàt zal ik hier wel moeten doen tot dat de Heer mij de *eeuwige* rust verleene. In verschillende betrekkingen is dit altoos mijn deel geweest. Dikwijls heb ik niets anders gevonden dan arbeid en allerlei moeijelijkheden; en wanneer ik soms op het punt stond van die alle te boven te komen, werd mij eene andere bestemming toegedacht. Meestal heeft mijn opvolger de vruchten van mijn werk geplukt: *Sic vos non vobis.* Beklaag ik mij daarover? Geenszins; ik vind het zelfs in menig opzigt verkieslijker, dat de belooning voor hiernamaals bewaard blijve. Alleen wil ik daarmede zeggen, dat het hier in Wallachije waarschijnlijk eveneens

1) *Brieven* Serie A, *Soulina* 28 oct. 1868.

als vroeger gaan zal. Indien ik nog lang leef, kan ik nog lang werken; en na mijne afreis zal een ander komen, die minder bezwaren zal ontmoeten dan ik en mijne voorgangers. Voor alsnu schijnt het dat de moeijelijkheden en bezwaren van allerlei aard eerder toe- dan af zullen nemen. Tot hiertoe ben ik er echter nog niet onder bezweken, dank zij der goede Voorzienigheid, op wie ik niet te vergeefs al mijn betrouwen en hoop stel. Een *zwart Kruis* op een *gouden veld*, en daarboven de *zeester* aan het uitspansel, geeft u, te zamen met het devies van mijn Wapen [1]), de beste beschrijving van mijn toestand in deze gewesten."

Die toestand had niet alleen zijn eigenaardige bezwaren en beproevingen, maar vereischte ook van den Bisschop van Nicopolis onverdroten inspanning van ligchaam en geest. Wel was het hem een zegen, dat hij voortdurend, te midden van al de zorgen en bekommernissen zijner verhevene bediening, eene schier onverstoorbare sereniteit kon bewaren, en steeds den leefregel in praktijk brengen, dien hij gaarne in den kernachtigen vorm aanprees, waarin hem de vrome en geleerde kardinaal Bona [2]) formuleerde: *Magna res est semper unum hominem agere.* Daarin lag grootendeels zijne gemoedskracht en het geheim dier bewonderenswaardige zelf-

1) Van het bisschoppelijk wapen van Mgr. Pluym, was het Schild gehalveerd: *regts* (gelijk het de Bisschoppen plegen te voeren, die uit Regulieren worden benoemd) de *insignia* zijner Congregatie: op een zilveren veld een *Hart* van *Sabel* omgeven door twee lauwerkransen, en daarop in zilveren letters het opschrift: IESV XPI PASSIO; *links*, het eigen wapen van Mgr. Pluym: het Schild gevierendeeld: 1 en 4 een *Kruis* van *Sabel* op een *gouden* veld; 2 en 3 eene *ster* van *zilver* op een veld van *lazuur*. Daaronder de wapenspreuk: IN CRVCE PRAESIDIVM.

2) In zijn gulden Boekske: *Manuductio ad Coelum*, waarmede Pluym

beheersching en gelijkmoedigheid, welke hem, te midden der bonte en woelige omgeving van het „Klein Parijs", zich al het gewirrewar der buitenwereld niet veel meer deed aantrekken, dan „het geritsel, wat het door een stormbui opgejaagd gebladerte tegen de vensterruiten onzer stille woonkamer maakt" [1]). Door niets liet hij zich die gemoedsrust ontstelen; en bij menige ontmoeting, die anderen diep zou hebben geschokt, kon hij het Dupanloup in waarheid nazeggen: *Tout cela n'effleure pas même la surface de mon âme.* Daarbij was Mgr. Pluym een volleerd meester geworden in het bedrijvig zijn zonder gejaagdheid, en kon rusteloos werkzaam blijven zonder overspanning en overtollige drukte. Hij bezat in hooge mate eene gave, die ik nog onlangs door een welsprekend lofredenaar [2]) van onzen staatsman Thorbecke hoorde prijzen: de kunst, niet zóózeer van „op te nemen", die men bij velen aantreft, maar de zeldzamer kunst om te „laten liggen", die slechts weinigen verstaan. En die soberheid, die zich nooit verloochenende matigheid en wijze economie in alles, waren niet enkel het gevolg van een gelukkig temperament of aangeleerde levenswijsheid: zij hadden haren grond in een godvreezend, ootmoedig en vertrouwend gemoed, dat den arbeid als levenstaak blijmoedig opnam, en zich voor de vruchten en uitkomsten van dien arbeid met kalme berusting en vertrouwende

---

veel op had. — Mag ik bij deze gelegenheid dit in klassiek Latijn geschreven werkje, vol van gezonde godsvrucht en levenswijsheid, aan mijne jongere ambtsbroeders aanbevelen? De Drukkerij van het St. Jacobs-Godshuis te Haarlem heeft er eene nette, handige uitgave van bezorgd.

1) Vergelijking door den H. Franciscus de Sales gebruikt.

2) Mr. C. W. Opzoomer. Vgl. *Verslagen en Med. der Kon. Akademie van W.* 1872, bl. 300.

gelatenheid, zonder zich zelven te zoeken, op de beschikkingen der Goddelijke Voorzienigheid verliet.

Omtrent den herfst van het jaar 1868 had Mgr. Pluym het voornemen opgevat om andermaal eene visitatie-reis naar Bulgarije te ondernemen. Hij werd echter genoodzaakt daarvan af te zien en geeft in een Brief dd. 10 Aug. 1868 de beweegredenen aan, die hem te Bucharest terughielden. „In de politieke wereld — schrijft hij — is het hier altijd buijig bij tusschenpoozen, en somwijlen min of meer stormachtig. In de vorige week meende ik naar Bulgarije te vertrekken; doch voorzigtigheidshalve heb ik mijn reis uitgesteld. Een opstand van Bulgaren tegen de Turken was eenige dagen te voren uitgebroken; en twee gewapende benden waren uit Wallachije den Donau overgetrokken, en zijn met de Turken slaags geraakt. Zij hebben het onderspit gedolven; want de Turken, die thans Bulgarije bezetten, zijn meestal Albanezen en niet van de vreedzaamste soort. Zij zijn niet gewoon te schertsen, en maken de Bulgaren dood eenvoudig den kop kleiner, dien zij vervolgens op hunne bajonetten ronddragen of op de muren en hoeken der straten ten toon stellen. Voor mijn persoon heb ik wel niets te vreezen: want van onze *Katholieke* Bulgaren, zoowel aan deze als aan gene zijde van den Balkan, is er geen enkele die aan den opstand heeft deelgenomen. Daar ik echter mijne reis kan uitstellen, vind ik het raadzamer om uit het gedrang te blijven. De Turken mogten mij eens bij vergissing voor een Bulgaar aanzien, en zoo al niet naar de andere wereld, minstens naar den Balkan

of naar Constantinopel zenden: iets waartoe ik voor 't oogenblik geen lust gevoel" [1]). Weinig kon voorzeker Mgr. Pluym, bij het schrijven dezer laatste woorden, vermoeden, dat hij binnen kort inderdaad, niet door de Turken, maar door het Opperhoofd der Kerk, naar de oevers van den Bosphorus zou worden gezonden!

In plaats van dit verhinderd bezoek aan zijne diocesanen van Bulgarije, ondernam Mgr. Pluym in het laatst van April 1868 eene tweede visitatie-reis naar Wallachije, vooral ten behoeve van eenige dorpen die hij tijdens zijn eerste reis in 1864 niet had kunnen aandoen. „Ik heb sinds drie weken — schrijft hij den 19 Mei — in Klein-Wallachije rondgereisd. Men moet er wat aan gewoon zijn om op een bolderwagen zonder veeren met vier paarden bespannen, langs bergen en dalen geschokt en half geradbraakt te worden. En dan des nachts nog niet overal behoorlijk, soms in 't geheel geen logies te vinden! Eén nacht althans heb ik onder den blooten hemel geslapen op den wagen, en mijn knecht en voerman daar onder. De nacht was zeer zoel, en te 5 uur 's morgens waren wij weêr reisvaardig. Gelukkig dat ik de goede gewoonte heb om overal rustig te slapen, en dat het reizen en trekken veeleer mijner gezondheid bevorderlijk dan nadeelig is" [2]).

Op een dezer Wallacheische reistogten werd de Bisschop op de allerzonderlingste wijze aan de dagen zijner jeugd en het lieve vaderland herinnerd. Uit den toon waarop hij zelf die ontmoeting verhaalt, laat het zich

1) *Brievèn* Serie D, *Bucharest.*
2) *Brieven* Serie D, *Bucharest.* t. z. p.

opmaken hoeveel genoegen het hem gaf in die verre streken zich den geboortegrond met zijne dierbare herinneringen voor den geest te zien gebragt. „Op zekeren nacht gedurende den zomer, schrijft hij [1]), werd ik eensklaps uit mijn slaap gewekt door een vierstemmig lied dat op straat bijna onder mijne vensters werd gezongen. Die het lied aanhieven waren geen Wallakken; want dier zangtoon is uitnemend geschikt om in slaap te wiegen, niet om wakker te maken. Misschien waren het Duitschers of Joden; waarschijnlijk een zangpartij uit beiden. Was het eene serenade die men mij bragt? Wat weet ik? Zij zongen triomfantelijk eenige coupletten en trokken vervolgens al neuriënd weêr op. Ik luisterde aandachtig: zij zongen goed, en 't lied beviel mij uitermate, vooral wijl de wijs mij hoe langer zoo meer als bekend toescheen uit mijn jonge leven in 't vaderland. Maar de eigenlijke zangwijs wilde mij maar niet invallen! Eindelijk kwam ik er op, en bevond ik mij eensklaps verplaatst langs den Maasoever in mijn geboortestad. Raad eens wat wijs zij zongen?

Een sleepers-paard op hol!
Het was een oude knol!

Deze rondreis was de laatste die de Bisschop van Nicopolis in de tot zijne jurisdictie behoorende gewesten zou doen. De dagen van zijn verblijf te Bucharest waren geteld, en binnen kort wachtte hem een nieuwe, nog verhevener werkkring. Reeds omtrent het midden van Mei 1869 werd hem zijne verplaatsing zoo wat aangekondigd. „Sedert een paar dagen — schrijft hij den 18 dier

1) *Brieven* Serie A, *Bucharest* 3 Oct. 1868 en Serie D, *t. a. p.* 24 Nov. 1868.

maand — is mij het gerucht ter oore gekomen dat men te Rome voornemens is mij eene andere bestemming te geven. Meer noordwaarts? O neen; meer oostelijk nog. Wij zullen zien. Men zegt gewoonlijk: alle zeven jaar verandert de mensch. Bij mij schijnt dat zoo lang niet te duren. In mijn levensloop heb ik steeds opgemerkt, dat elke zes jaar voor mij wat anders komt. Het is nu bijna zóó lang geleden dat ik voor Bucharest bestemd werd: alzoo wordt het tijd dat ik weêr iets anders ga beginnen" [1]). Twee dagen nadat hij deze woorden had geschreven was zijn lot beslist. Reeds op den 20 Mei ontving hij de tijding zijner verplaatsing. „Ik had gemeend — schrijft hij eenige dagen later [2]) — dat men mij op zestigjarigen leeftijd rustig zou hebben laten voortwerken, om in dit land van verwarring ietwat tot stand te brengen en te vestigen. Ik heb buiten den Paus gerekend. Zijne Heiligheid heeft goedgevonden mij nog wat te laten reizen.... en, tot nadere beschikking, benoemd tot apostolisch Administrator van het patriarchaal Vicariaat Constantinopel. Voor hoe lang? Dat blijft mij nog verborgen. Ik weet alleen dat ik den 1 Juni e. k. van hier vertrek, na alvorens een mijner priesters benoemd te hebben, die mij hier voorloopig zal vervangen. Doch ik houd het voor zeker, dat ik hier nooit meer terugkeer. Al wat God belieft!"

Deze laatste woorden zijn kenmerkend van de gemoedsstemming, waarin Mgr. Pluym verkeerde bij de onverwachte [3]) lotsverwisseling, die plotseling de banden

1) *Brieven* Serie D, *Bucharest* 18 Mei 1869.

2) *Brieven* Serie B, *Bucharest* 23 Mei 1869.

3) „Mijne benoeming voor Constantinopel — schrijft Mgr. Pluym — was geheel onverwacht; en het Decreet zoo lakoniek en positief mogelijk.

verbrekend, welke hem aan zijn diocees van Nicopolis hechtten en hem allengs waren dierbaar geworden [1]), hem op reeds gevorderden leeftijd noodzaakte op nieuw zijn pelgrimsstaf op te nemen en zijne woontente aan de oevers van den Bosphorus te gaan verplaatsen. Ook in deze beschikkking zag en erkende hij de leiding der Goddelijke Voorzienigheid; en zijne ootmoedige berusting in haren Wil en zijn onwankelbaar vertrouwen in hare Goedheid, vonden ook ditmaal hare uitdrukking in de woorden, die hij uit het Boek der Spreuken, bij dergelijke levenservaringen gaarne op de lippen nam: *Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur* [2]).

Op den 3 Junij 1869 kwam de nieuw benoemde patriarchaal-Vicaris „in blakenden welstand," gelijk hij schrijft, te Constantinopel aan. Dáár zou hij de laatste levenstaak afwerken, die hem door den Heer der Kerk, bij lastgeving van Zijn Vertegenwoordiger op aarde, was opgedragen.

TH. BORRET.

Onze Generaal en zijn Raad te Rome wisten er even veel van als ikzelf, en vernamen er ietwat van *nadat* het decreet reeds was verzonden. Voor *mij* was dit een groot geluk. Had men mij de zaak in beraad gegeven, ik geloof dat ik een zwaren strijd zou te strijden gehad hebben. Bij een zóo stellig bevel van Z. H. den Paus was ik vrij van alle beraadslaging, en kostte het mij zeer weinig om — eer ik de gevolgen berekenen kon — eenvoudig te zeggen: Uw wil geschiede!" *Brieven* Serie A, *Constantinopel* 11 Juni 1869.

1) „Eerst toen het hooge woord er uit was, en mijne benoeming eene daadzaak was geworden, werd ik gewaar dat ik veel meer gehecht was aan mijne Missie, dan ikzelf vermoed had. Het afscheid kostte mij; maar eenmaal het offer gebragt, vertrok ik welgemoed naar Constantinopel." *Brieven* Serie A, *t. z. p.*

2) *Proverb.* XVI, 33.

(*Het Slot in eene volg. aflev.*)

VERSCHEIDENHEDEN.

F. W. B. VAN BELL, DE GODSDIENST EN DE WETENSCHAP [1]).

In deze Toespraak wordt vooropgezet en kortelijk betoogd, dat de theologie, als deel uitmakende van de encyclopaedie der wetenschappen, aan de hoogeschool moet behouden blijven, op ééne voorwaarde echter, dat zij zich namelijk onderwerpe „aan de algemeene eischen van de logica, van de we„tenschappelijke methode en van eerlijke nauwgezetheid in het „onderzoek."

't Is diep vernederend voor de protestantsche theologie, dat men haar zulke eischen stellen durft: zij moet dus vroeger onredelijk, onwetenschappelijk en niet eerlijk-naauwgezet zijn te werk gegaan!

Vervolgens, en dit is het grootste deel der Toespraak, wordt op eenige bedenkingen tegen het opnemen van de theologie in de encyclopaedie der wetenschappen geantwoord.

De eerste is, dat de theologie niet zoo zeker zou zijn als de natuurwetenschap; en deze moeijelijkheid geeft de Hoogleeraar niet slechts gaaf toe, maar hij zegt bovendien: „Voor hen, „die een voor de muziek der godsdienst besnaard gemoeds„bestaan bezitten, kan zij (de theologie) 't verhelderen, op de „rechte baan van ontwikkeling leiden, tot de klaarheid van volle„dige zelfbewustheid brengen. Doch waar de ervaring van die

1) Toespraak ter opening van academische theologische lessen. — *Theologisch Tijdschrift*, November 1874.

„godsdienstige gemoedsgesteldheid ontbreekt [volgens den Apostel *ad Rom.* ontbrak zij zelfs bij de heidenen niet zonder hunne schuld], kan ook de blijvende waarde van de godsdienst „niet worden ingezien."

Toch behoeft de theologie, zoo antwoordt de Hoogleeraar, niet uit de rij der wetenschappen verbannen te worden; want „soort en graad van zekerheid hangen af van den aard van „het onderwerp der bijzondere wetenschap. En het is niet de „aard van het onderwerp, maar de wijze waarop het onder„werp behandeld wordt, die bepaalt of er van wetenschap „kan sprake zijn."

Ten tweede wordt de bedenking gemaakt, dat een ieder, als hij de theologie behandelt, van de eene of andere geloofsbelijdenis uitgaat en dus niet wetenschappelijk wezen kan.

Al weder hetzelfde antwoord: „Het wetenschappelijke van „een onderzoek ligt niet in de uitkomsten, waartoe het leidt, „maar [in de wijze van behandeling, namelijk] in de toepas„sing van logica en wetenschappelijke methode op de gege„vens van met eerlijke nauwgezetheid volbrachte waarnemingen."

Maar, ten derde, zou de theologie niet in botsing kunnen komen met de andere wetenschappen?

Geen nood, volgens den Hoogleeraar; want de theologie is gehouden tot de „erkenning van de proefhoudende grondstel„lingen en uitkomsten van de overige wetenschappen." — Een voorbeeld wordt niet gegeven; maar hiervoor zou welligt kunnen dienen, dat de theologie verpligt is de onmogelijkheid van het wonder, b. v. van Christus' verrijzenis, te erkennen.

Wat men al niet verzint, om de theologische faculteiten aan de hoogeschool te behouden! Het bovennatuurlijk geloof is weg, zelfs de natuurlijke kennis van Gods bestaan en van zijne eigenschappen is weg, men *weet* niets meer, ten minste niet met zekerheid, over God; en toch spreekt men nog van theologische *wetenschap*! En zoo meent men met regt te kunnen spreken; want de wetenschap zou niet bestaan in het weten van iets, maar in de wijze waarop men iets te weten zoekt te komen! Hier kunnen we niet anders dan met den

Apostel uitroepen: „zich uitgevende voor wijzen, zijn zij dwazen geworden."

Ten slotte wordt nog gevraagd, of de theologie bloot empiriesch moet te werk gaan, of zich ook met de metaphysica bezighouden. De metaphysica wordt gedefinieerd als „het samenhangend ge-„heel van de onderstellingen omtrent onzienlijke dingen, toestan-„den en gebeurtenissen, die wij moeten maken om de wereld-„verschijnselen in hun aard en onderling verband, maar vooral „om aard en beloop van ons leven in die wereld, bevredigend „te verklaren." Zij staat dus, als zamenhangend geheel van „*onderstellingen*", niet zeer hoog bij den Hoogleeraar aangeschreven; maar hij wil, en dit vermelden we met genoegen, de metaphysiek niet van de theologie gescheiden hebben.

J. DE BRUIJN.

DE KATHOLIEKE KERK IN DE VEREENIGDE STATEN VAN AMERIKA.

Volgens het katholiek Directorium van de Vereenigde Staten voor het jaar 1875 telt men aldaar 65 bisdommen en 4 Apostolische Vicariaten. Men vindt er 4873 priesters en 6920 kerken of kapellen, dus vele priesters moeten nog twee of meer kerken, soms parochie-kerken, bedienen; men vindt er 1375 studenten der theologie, in 18 seminariën verdeeld, en 1444 parochiale scholen opgenoemd, terwijl de gezamenlijke katholieke bevolking begroot wordt op bijna 7 millioen zielen.

Om te doen begrijpen in welk een kort tijdsverloop dit alles in de Vereenigde Staten is opgegroeid, is het voldoende er aan te herinneren dat er in het jaar 1800 slechts twee bisschoppen, van Baltimore en van New-Orleans, met ongeveer 40 priesters waren, en dat, alleen onder de roemrijke regering van Pius IX, aldaar 40 nieuwe bisdommen werden opgerigt.

Hetzelfde Directorium geeft ook een naauwkeurig verslag van de mannelijke en vrouwelijke religieusen, die aldaar gevestigd zijn; men vindt er Benedictijnen, Trappisten, Serviten, Fran-

ciscanen, Dominicanen, enz.; men vindt er Jesuïeten, Lazaristen, Redemptoristen, Passionisten, Oblaten, enz.; men vindt er verschillende oratoriën, waaronder die der Paulisten, door pater Hecker in 1858 gesticht, eene zuiver Amerikaansche instelling is, die in New-York een groot huis heeft, waar een katholiek weekblad, een maandschrift en ontelbare tractaatjes worden gedrukt en uitgegeven. Men vindt er bovendien broederhuizen van den H. Alexis, der Christelijke Scholen, van Maria, Broeders van liefde, van het H. Hart van Jesus en van den H. Xaverius, terwijl er van de vrouwelijke kloosters en congregatiën 43 verschillende worden opgenoemd; zoodat in Amerika niet minder dan in Europa de rijke verscheidenheid van het geestelijk leven bloeit. Laat er ons evenwel bijvoegen, dat de meesten der kloosterlingen, priesters, broeders en zusters uit Europa zijn overgekomen. Het schijnt dat de katholieke bevolking der Vereenigde Staten nog lang niet in hare behoeften van priesters en religieusen kan voorzien, en dat zelfs de honderden priesters en religieusen, die er jaarlijks heentrekken, niet voldoende zijn, om de leemte aan te vullen. Overal is nog groot gebrek aan priesters. In New-York b. v. vindt men voor eene populatie van ruim 600,000 Katholieken slechts 300 priesters, en deze stad is een der oudste bisdommen dat reeds in 1808 werd opgerigt. Gelukkig voor Amerika dat Europa nog zoo godsdienstig is, dat het meer geestelijken voortbrengt, dan het noodig heeft, en dat bij dezen de ijver voor de zielen geene grenzen van taal of vaderland kent.

Het Jubeljaar 1875.

Ja waarlijk, de Kerk moet wel van den hemel neergedaald en voor den vreugdevollen hemel bestemd zijn, dat zij, te midden van de grootste rampspoeden, niet alleen haar jaarlijksche feesten maar zelfs hare jubeljaren viert!

Hare vreugde echter is van een geheel anderen aard dan die der wereld. 't Is eene vreugde, die zamengaat met het diep gevoel van ramp en tegenspoed; eene vreugde, die uit de verzoening met God ontspruit, en in het vertrouwen op het woord: „Zoekt eerst het rijk Gods en zijne geregtigheid, en al het andere zal u worden toegeworpen" hare voltooijing vindt.

De Kerk tracht hare rampen niet voor een oogenblik te vergeten; zij is niet ongevoelig en verbergt ook hare droefheid niet, maar bij monde van haar Opperhoofd klaagt zij haren nood aan de geheele wereld en bijzonder aan hare kinderen. Zij wordt (we hebben slechts naar het naburige Duitschland te zien) zij wordt gesmaad, gelasterd, vervolgd, van haren invloed op de wereldlijke aan-

gelegenheden beroofd; zij wordt verarmd en met ondergang bedreigd.

Wat mag de oorzaak van dit lijden zijn?

De eigenlijke oorzaak zoekt de Kerk niet in het volslagen ongeloof, in het verregaand zedebederf en de onbegrijpelijke verstandsverbijstering van de tegenwoordige wereld; zij weet immers, dat haar Bruidegom, aan wien alle magt gegeven is in hemel en op aarde, dat Hij al de aanslagen van hare vijanden verijdelen kan. Hoort wat onze H. Vader Pius IX zegt [1]):

„Men vraagt zich overal met een gevoel van onrust af: wanneer zullen wij de dagen van verdrukking een einde zien nemen? wanneer...? — Ik zal het u zeggen: Zoodra aan de betooning van godsvrucht binnen de kerken ook de werken, die wij daarbuiten in oefening moeten brengen, zullen beantwoorden."

De Kerk zelve bidt [2]):

„Bescherm, Heer, uw volk en reinig het in uwe goedertierenheid van al zijne zonden, omdat geen ramp het treffen zal, als het zich door geen ongeregtigheid laat beheerschen."

De oorzaak van de rampen, die de Kerk treffen, moet dus in de zonden en zwakheden van ons, hare kinderen, gelegen zijn.

Is de oorzaak bekend, dan is ook het redmiddel gevonden. Zuchten wij onder de straffende hand van God,

---

1) 8 Dec. 1873.

2) Vrijdag na Aschdag.

dan moeten wij onze toevlugt tot God nemen, dan moeten wij bidden.

Om echter ons gebed krachtiger te maken, moeten wij ons, in het H. Sakrament der Biecht, van onze zonden zuiveren en van de tijdelijke straffen, die ons dan nog te boeten overblijven, door den vollen aflaat van het Jubilé zoeken ontslagen te worden; wij moeten ons bovendien door goede werken, door vasten en aalmoezen, bij God aanbevelen.

Als wij zoo en in vereeniging met de gansche Kerk voor den troon van God naderen, dan zal ons gebed verhoord worden: dan zullen wij vrede verkrijgen voor de Kerk, rust en alle tijdelijke zegeningen voor de burgerlijke maatschappij.

Wij laten nu, om onze verzameling van de voornaamste pauselijke stukken compleet te houden, de Jubilé-Encycliek met de officiële hollandsche vertaling volgen [1]).

---

1) Buiten ons gewoon getal van bladzijden om.

SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI

PII

DIVINA PROVIDENTIA

PAPAE IX.

EPISTOLA ENCYCLICA

AD OMNES PATRIARCHAS PRIMATES ARCHIEPISCOPOS EPISCOPOS ALIOSQUE LOCORUM ORDINARIOS GRATIAM ET COMMUNIONEM CUM APOSTOLICA SEDE HABENTES ET AD CHRISTIFIDELES UNIVERSOS.

PIUS PP. IX.

Venerabiles Fratres et dilecti Filii
Salutem et Apostolicam Benedictionem.

Gravibus Ecclesiae et huius saeculi calamitatibus ac divini praesidii implorandi necessitate permoti, nunquam Nos Pontificatus Nostri tempore excitare praetermisimus christianum populum, ut Dei Maiestatem placare et caelestem Clementiam sanctis vitae moribus, poenitentiae operibus, et piis supplicationum officiis promereri adniteretur. In hunc finem pluries spirituales Indulgentiarum thesauros Apostolica liberalitate Christifidelibus reseravimus, ut inde ad veram poenitentiam incensi et per reconcilationis sacramentum a peccatorum maculis expiati ad thronum gratiae fidentius accederent, ac digni fierent ut eorum preces benigne a Deo exciperentur. Hoc autem uti alias, sic praesertim occasione Sacrosancti Oecumenici Vaticani Concilii praestandum censuimus, ut gravissimum opus ad Ecclesiae universae utilitatem institutum, totius pariter Ecclesiae precibus apud Deum adiuvaretur, ac suspensa licet ob temporum calamitates eiusdem Concilii celebratione, Indulgentiam tamen in forma Iubilaei consequendam ea occasione promulgatam, in sua vi, firmitate, et vigore manere, uti manet adhuc, ad po-

puli fidelis bonum ediximus et declaravimus. Verum procedente miserorum temporum cursu, adest iam annus septuagesimus quintus supra millesimum octingentesimum, annus nempe qui sacrum illud temporis spatium signat, quod sancta maiorum nostrorum consuetudo, et Romanorum Pontificum Praedecessorum Nostrorum instituta universalis Iubilaei solemnitati celebrandae consecrarunt. Quanta Iubilaei annus, ubi tranquilla Ecclesiae tempora illum rite celebrari annuerunt, veneratione et religione sit cultus, vetera ac recentiora historiae monumenta testantur; habitus enim semper fuit uti annus salutaris expiationis totius christiani populi, uti annus redemptionis et gratiae, remissionis et indulgentiae quo ad hanc Almam Urbem Nostram et Petri Sedem ex toto orbe concurrebatur, et fidelibus universis ad pietatis officia excitatis cumulatissima quaeque reconciliationis et gratiae praesidia in animarum salutem offerebantur. Quam piam sanctamque solemnitatem hoc ipsum nostrum saeculum vidit, cum nempe Leone XII. fel. record. Praedecessore Nostro Iubilaeum anno 1825 indicente, tanto christiani populi fervore hoc beneficium exceptum fuit, ut idem Pontifex perpetuum in hanc Urbem peregrinorum per totum annum concursum adfuisse, et religionis, pietatis, fidei, caritatis, omniumque virtutum splendorem in ea mirifice eluxisse gratulari potuerit. Utinam ea nunc Nostra et civilium ac sacrarum rerum conditio esset, ut quam Iubilaei maximi solemnitatem anno huius saeculi 1850 occurrentem, propter luctuosam temporum rationem Nos omittere debuimus, nunc saltem feliciter celebrare possemus iuxta veterem illum ritum et morem, quem maiores nostri servare consueverunt! At, Deo sic permittente, non modo non sublatae sed auctae magis in dies sunt magnae illae difficultates, quae tunc temporis Nos ab indicendo Iubilaeo prohibuerunt. Verumtamen reputantes Nos animo tot mala quae Ecclesiam affligunt, tot conatus hostium eius ad Christi fidem ex animis revellendam, ad sanam doctrinam corrumpendam et impietatis virus propagandum conversos, tot scandala quae in Christo credentibus ubique obiiciuntur, corruptelam morum late manantem, ac turpem divinorum humanorumque iurium eversionem tam late diffusam, tot fecundam ruinis, quae ad ipsum

recti sensum in hominum animis labefactandum spectat; ac considerantes in tanta congerie malorum, maiori etiam Nobis pro Apostolico Nostro munere curae esse debere, ut fides, religio ac pietas muniatur ac vigeat, ut precum spiritus late foveatur et augeatur, ut lapsi ad cordis poenitentiam et morum emendationem excitentur, ut peccata, quae iram Dei meruerunt, sanctis operibus redimantur, quos ad fructus maximi Iubilaei celebratio praecipue dirigitur; pati Nos non debere putavimus, ut hoc salutari beneficio, servata ea forma, quam temporum conditio sinit, christianus populus hac occasione destitueretur, ut inde confortatus spiritu in viis iustituae in dies alacrior incedat, et expiatus culpis facilius ac uberius divinam propitiationem et veniam assequatur. Excipiat igitur universa Christi militans Ecclesia voces Nostras, quibus ad eius exaltationem, ad Christiani populi sanctificationem et ad Dei gloriam universale maximumque Iubilaeum integro anno 1875 proxime insequenti duraturum indicimus, annunciamus et promulgamus; cuius Iubilaei causa et intuitu superius memoratam Indulgentiam occasione Vaticani Concilii in forma Iubilaei concessam, ad beneplacitum Nostrum et huius Apostolicae Sedis suspendentes ac suspensam declarantes, caelestem illum thesaurum latissime recludimus, quem ex Christi Domini eiusque Virginis Matris omniumque Sanctorum meritis, passionibus ac virtutibus comparatum, auctor salutis humanae dispensationi Nostrae concredidit.

Itaque Dei misericordia et Beatorum Petri et Pauli Apostolorum eius auctoritate confisi, ex suprema ligandi atque solvendi, quam Nobis Dominus, licet immeritis, contulit protestate, omnibus et singulis Christifidelibus, tum in alma Urbe Nostra degentibus, vel ad eam advenientibus, tum extra Urbem praedictam in quacumque mundi parte existentibus, et in Apostolicae Sedis gratia et obedientia manentibus, vere poenitentibus et confessis et sacra Communione refectis, quorum primi BB. Petri et Pauli nec non S. Ioannis Lateranensis et S. Mariae Maioris de Urbe Basilicas semel saltem in die per quindecim continuos aut interpolatos dies sive naturales sive etiam ecclesiasticos, nimirum a primis Vesperis unius diei usque ad integrum ipsius subsequentis diei vespertinum crepusculum computandos, alteri

autem Ecclesiam ipsam Cathedralem seu maiorem, aliasque tres eiusdem Civitatis aut loci sive in illius suburbiis existentes ab Ordinariis locorum vel eorum Vicariis aliisve de ipsorum mandato, postquam ad illorum notitiam hae Nostrae Litterae pervenerint, designandas, semel pariter in die per quindecim continuos aut interpolatos dies, ut supra, devote visitaverint, ibique pro Catholicae Ecclesiae et huius Apostolicae Sedis prosperitate et exaltatione, pro extirpatione haeresum, omniumque errantium conversione, pro totius populi Christiani pace et unitate ac iuxta mentem Nostram pias ad Deum preces effuderint, ut plenissimam anni Iubilaei omnium peccatorum suorum indulgentiam, remissionem et veniam, annuo temporis spatio superius memorato, semel consequantur, misericorditer in Domino concedimus et impertimus, annuentes etiam, ut haec indulgentia animabus quae Deo in caritate coniunctae ex hac vita migraverint, per modum suffragii applicari possit ac valeat.

Navigantes vero et iter agentes, ut, ubi ad sua domicilia seu alio ad certam stationem se receperint, suprascriptis peractis et visitata totidem vicibus Ecclesia Cathedrali vel maiori, aut Parochiali loci eorum domicilii seu stationis huiusmodi, eamdem Indulgentiam consequi possint et valeant. Nec non praedictis locorum Ordinariis ut cum Monialibus oblatis aliisque puellis aut mulieribus sive in Monasteriorum clausura, sive in aliis religiosis aut piis domibus et communitatibus vitam ducentibus, Anachoretis quoque et Eremitis, ac aliis quibuscumque tam laicis, quam ecclesiasticis personis saecularibus, vel regularibus in carcere, aut captivitate existentibus, vel aliqua corporis infirmitate, seu alio quocumque impedimento detentis, quominus supra expressas visitationes exequi possint, super praescriptis huiusmodi visitationibus tantummodo; cum pueris autem, qui nondum ad primam Communionem admissi sint, etiam super Communione huiusmodi dispensare, ac illis omnibus, et singulis sive per se ipsos, sive per eorum, earumque regulares Praelatos aut superiores, vel per prudentes Confessarios alia pietatis, charitatis aut religionis opera in locum visitationum huismodi seu respective in locum sacramentalis

Communionis praedictae ab ipsis adimplenda praescribere; atque etiam Capitulis et Congregationibus tam saecularium, quam regularium, sodalitatibus, confraternitatibus, seu collegiis quibuscumque Ecclesias huiusmodi processionaliter visitantibus, easdem visitationes ad minorem numerum pro suo prudenti arbitrio reducere possint ac valeant, earumdem tenore praesentium concedimus pariter et indulgemus.

Insuper iisdem Monialibus, earumque novitiis, ut sibi ad hunc effectum Confessiarium quemcumque ad excipiendas Monialium confessiones ab actuali Ordinario loci, in quo earum Monasteria sunt constituta, approbatum; caeteris autem omnibus et singulis utriusque sexus Christifidelibus tam laicis quam ecclesiasticis saecularibus, et cuiusvis Ordinis, Congregationis, et Instituti etiam specialiter nominandi regularibus licentiam concedimus et facultatem, ut sibi ad eumdem effectum eligere possint quemcumque Presbyterum Confessarium tam saecularem, quam cuiusvis etiam diversi Ordinis, et Instituti regularem ab actualibus pariter Ordinariis, in quorum civitatibus, dioecesibus, et territoriis confessiones huiusmodi excipiendae erunt, ad personarum saecularium confessiones audiendas approbatum, qui intra dictum anni spatium illas, et illos, qui scilicet praesens Iubilaeum consequi sincere et serio statuerint, atque ex hoc animo ipsum lucrandi, et reliqua opera ad id lucrandum necessaria adimplendi ad confessionem apud ipsos peragendam accedant, hac vice, et in foro conscientiae dumtaxat ab excommunicationis, suspensionis, et aliis ecclesiasticis sententiis, et censuris a iure vel ab homine quavis de causa latis seu inflictis, etiam Ordinariis locorum et Nobis seu Sedi Apostolicae, etiam in casibus cuicumque, ac Summo Pontifici, et Sedi Apostolicae speciali licet forma reservatis, et qui alias in concessione quantumvis ampla non intelligerentur concessi, nec non ab omnibus peccatis, et excessibus quantumcumque gravibus et enormibus, etiam iisdem Ordinariis, ac Nobis et Sedi Apostolicae, ut praefertur, reservatis, iniuncta ipsis poenitentia salutari, aliisque de iure iniungendis absolvere; nec non vota quaecumque etiam iurata ac Sedi Apostolicae reservata (castitatis, religionis, et obligationis, quae a tertio accep-

tata fuerint, seu in quibus agatur de praeiudicio tertii semper exceptis, nec non poenalibus, quae praeservativa a peccato nuncupantur, nisi commutatio futura iudicetur eiusmodi, ut non minus a peccato committendo refraenet, quam prior voti materia) in alia pia et salutaria opera commutare, et cum poenitentibus huiusmodi in sacris Ordinibus constitutis etiam regularibus super occulta irregularitate ad exercitium eorumdem Ordinum, et ad superiorum assecutionem ob censurarum violationem dumtaxat contracta dispensare possint et valeant, eadem auctoritate, et Apostolicae benignitatis amplitudine concedimus et indulgemus.

Non intendimus autem per praesentes super aliqua alia irregularitate vel publica vel occulta, seu defectu aut nota, aliave incapacitate, aut inhabilitate quoquomodo contractis dispensare, vel aliquam facultatem tribuere super praemissis dispensandi, seu habilitandi, et in pristinum statum restituendi etiam in foro conscientiae; neque etiam derogare Constitutioni cum opportunis declarationibus editae a fel. record. Benedicto XIV. Praedecessore Nostro incipien. *Sacramentum poenitentiae* sub datum kalendis Iunii anno Incarnationis Dominicae 1741 Pontificatus sui anno primo. Neque demum easdem praesentes iis qui a Nobis et Apostolica Sede, vel ab aliquo Praelato, seu Iudice ecclesiastico nominatim excommunicati, suspensi, interdicti, seu alias in sententias et censuras incidisse declarati, vel publice denunciati fuerint, nisi intra tempus anni praedicti satisfecerint, et cum partibus, ubi opus fuerit, concordaverint, ullo modo suffragari posse, aut debere.

Caeterum si qui post inchoatum huius Iubilaei consequendi animo praescriptorum operum implementum morte praeventi praefinitum visitationum numerum complere nequiverint, Nos piae promptaeque illorum voluntati benigne favere cupientes, eosdem vere poenitentes, et confessos, ac sacra Communione refectos praedictae Indulgentiae et remissionis participes perinde fieri volumus, ac si praedictas Ecclesias diebus praescriptis reipsa visitassent. Si qui autem post obtentas vigore praesentium absolutiones a censuris, aut votorum commutationes, seu dispensationes praedictas, serium illud ac sincerum ad id alias

requisitum propositum eiusdem Iubilaei lucrandi, ac proinde reliqua ad id lucrandum necessaria opera adimplendi mutaverint, licet propter id ipsum a peccati reatu immunes censeri vix possint; nihilominus huiusmodi absolutiones, commutationes, et dispensationes ab ipsis cum praedicta dispositione obtentas in suo vigore persistere decernimus ac declaramus.

Praesentes quoque litteras per omnia validas et efficaces existere suosque plenarios effectus ubicumque per locorum Ordinarios publicatae et exequutioni demandatae fuerint, sortiri et obtinere, omnibusque Christifidelibus in Apostolicae Sedis gratia et obedientia manentibus in huiusmodi locis commorantibus, sive ad illa postmodum ex navigatione et itinere se recipientibus, plenissime suffragari volumus, atque decernimus: non obstantibus de Indulgentiis non concedendis ad instar, aliisque Apostolicis, et in universalibus, provincialibus et synodalibus conciliis editis constitutionibus, ordinationibus, et generalibus seu specialibus absolutionum, seu relaxationum, ac dispensationum reservationibus, nec non quorumcumque etiam Mendicantium, et Militarium ordinum, congregationum, et institutorum etiam iuramento, confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis statutis, legibus, usibus, et consuetudinibus, privilegiis quoque, indultis, et literis Apostolicis eisdem concessis, praesertim in quibus caveatur expresse, quod alicuius ordinis, congregationis, et instituti huiusmodi professores extra propriam religionem peccata sua confiteri prohibeantur. Quibus omnibus et singulis etiamsi pro illorum sufficienti derogatione de illis eorumque totis tenoribus specialis, specifica, expressa et individua mentio facienda, vel alia exquisita forma ad id servanda foret, huiusmodi tenores pro insertis, et formas pro exactissime servatis habentes pro hac vice, et ad praemissorum effectum dumtaxat plenissime derogamus, caeterisque contrariis quibuscumque.

Dum vero pro Apostolico munere quo fungimur, et pro ea sollicitudine qua universum Christi gregem complecti debemus, salutarem hanc remissionis et gratiae consequendae opportunitatem proponimus, facere non possumus, quin omnes Patriarchas, Primates, Archiepiscopos, Episcopos, aliosve Ordina-

rios locorum, Praelatos sive ordinariam localem iurisdictionem in defectu Episcoporum et Praelatorum huiusmodi legitime exercentes, gratiam et communionem Sedis Apostolicae habenbes, per nomen Domini Nostri et omnium Pastorum Principis Iesu Christi enixe rogemus et obsecremus, ut populis fidei suae commissis tantum bonum annuncient, summoque studio agant, ut fideles omnes per poenitentiam Deo reconciliati Iubilaei gratiam in animarum suarum lucrum utilitatemque convertant. Itaque Vestrae imprimis curae erit, Venerabiles Fratres, ut implorata primum publicis precibus Divina Clementia ad hoc ut omnium mentes et corda sua luce et gratia perfundat, opportunis instructionibus Christiana plebs ad percipiendum Iubilaei fructum dirigatur, atque accurate intelligat quae sit christiani Iubilaei ad animarum utilitatem ac lucrum vis et natura, in quo spirituali ratione ea bona per Christi Domini virtutem cumulatissime complentur, quae anno quolibet quinquagesimo apud Iudaicum Populum lex vetus nuncia futurorum invexerat; utque simul apte edoceatur de indulgentiarum vi, ac de iis omnibus, quae ad fructuosam peccatorum confessionem et ad Sacramentum Eucharistiae sancte percipiendum peragere debeat. Quoniam vero nedum exemplum, sed ministerii ecclesiastici opera omnino requiritur, ut in populo Dei optati sanctificationis fructus habeantur, vestrorum Sacerdotum zelum, VV. Fratres, ad ministerium salutis hoc potissimum tempore alacriter exercendum inflammare non omittite: atque ad commune bonum, ubi hoc fieri possit, plurimum conferet, si ipsi pietatis et religionis exemplo christiano populo praeeuntes, spiritualium exercitationum ope suae sanctae vocationis spiritum renovent, ut deinde utilius ac salutarius in suis muneribus explendis, et in sacris Missionibus apud populum habendis, statuto a Vobis ordine et ratione versentur. Cum porro tot sint hoc saeculo mala quae reparentur, et bona quae promoveantur, assumentes gladium spiritus, quod est verbum Dei, omnem curam impendite, ut polulus vester ad detestandum immane crimen blasphemiae adducatur, quo nihil est tam sanctum, quod hoc tempore non violetur, utque de diebus festis sancte colendis, de ieiunii et abstinentiae legibus ex Ecclesiae

Dei praescripto servandis sua officia cognoscat et impleat, atque ita vitare possit poenas, quas harum rerum contemptus evocavit in terras. In tuenda Cleri disciplina, in recta Clericorum institutione curanda vestrum pariter studium ac zelus constanter advigilet, omnique qua potestis ratione auxilium circumventae iuventuti afferte, quae in quanto discrimine sit posita, et quam gravi ruinae obnoxia, a Vobis non ignoratur. Hoc mali genus ita acerbum fuit Divini Ipsius Redemptoris cordi, ut in eius auctores ea verba protulerit „*quisquis scandalizaverit unum ex his pusillis credentibus in me, bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria in collo eius et in mare mitteretur*" [1]). Nihil autem magis dignum est sacri Iubilaei tempore, quam ut omnigenae caritatis opera impensius excerceantur: ac propterea vestri etiam zeli erit, Veneralibes Fratres, stimulos addere, ut subveniatur pauperi, ut peccata eleemosynis redimantur, quarum tam multa bona in scripturis sacris recensentur: et quo latius caritatis fructus manet ac stabilior evadat, opportunum admodum erit ut caritatis subsidia ad fovenda vel excitanda pia illa instituta conferantur, quae utilitati animarum et corporum plurimum conducere hoc tempore existimantur. Si ad haec bona assequenda omnium vestrum mentes et studia consenserint, fieri non potest, quin Regnum Christi et iustitia eius magna incrementa suscipiat, et hoc tempore acceptabili, his diebus salutis magnam supernorum munerum copiam super filios dilectionis clementia caelestis effundat.

Ad Vos denique Catholicae Ecclesiae Filii universi sermonem Nostrum convertimus, omnesque et singulos paterno affectu cohortamur, ut hac Iubilaei veniae assequendae occasione ita utamini, quemadmodum sincerum salutis vestrae studium a vobis exposcit. Si unquam alias nunc certe pernecessarium est, Filii dilectissimi, conscientiam emundare ab operibus mortuis, sacrificare sacrificia iustitiae, facere fructus dignos poenitentiae, et seminare in lacrimis ut cum exultatione metamus. Satis innuit divina Maiestas quid a nobis postulet, cum iamdiu ob pravi-

1) Marcus IX, 41.

tatem nostram sub increpatione eius, sub inspiratione spiritus irae suae laboremus. Iamvero *solent homines quotiescumque necessitatem arduam nimis patiuntur, ad proximas gentes auxilii causa destinare legatos. Nos quod est melius legationem ad Deum destinemus;* ab Ipso imploremus auxilia, ad Ipsum nos corde, orationibus, ieiuniis et eleemosynis conferamus. Nam *quanto Deo viciniores fuerimus, tanto adversarii nostri a nobis longius repellentur* [1]). Sed vos praecipue audite Apostolicam vocem, pro Christo enim legatione fungimur, vos qui laboratis et onerati estis, et a semita salutis errantes sub iugo pravarum cupiditatum et diabolicae servitutis urgemini. Ne vos divitias bonitatis, patientiae et longanimitatis Dei contemnatis; et dum tam ampla, tam facilis veniae consequendae copia paratur vobis, nolite contumacia vestra inexcusabiles vos facere apud Divinum Iudicem, et thesaurizare vobis iram in die irae et revelationis iusti iudicii Dei. Redite itaque praevaricatores ad cor, reconciliamini Deo; mundus transit et concupiscentia eius; abiicite opera tenebrarum, induimini arma lucis, desinite hostes esse animae vestrae, ut ei tandem pacem in hoc saeculo, et in altero aeterna iustorum praemia concilietis. Haec sunt vota Nostra: haec a Clementissimo Domino postulare non cessabimus; atque omnibus Catholicae Ecclesiae Filiis, hac precum societate Nobiscum coniunctis, haec ipsa bona a Patre Misericordiarum Nos cumulate assecuturos esse confidimus. Ad faustum interea et salutarem huius sancti Operis fructum sit auspex omnium gratiarum omniumque caelestium munerum Apostolica Benedictio, quam vobis omnibus, Venerabiles Fratres, et vobis, dilecti Filii, quotquot in Catholica Ecclesia censemini, ex intimo corde depromptam paramanter in Domino impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum die vicesimaquarta Decembris Anno MDCCCLXXIV. Pontificatus Nostri Anno vicesimonono.

PIUS PP. IX.

---

1) S. Maximus Taurinen. Hom. XCI.

ENCYKLIEK

VAN

ONZEN H. VADER PIUS IX

DOOR GODS VOORZIENIGHEID PAUS,

AAN ALLE PATRIARCHEN, PRIMATEN, AARTSBISSCHOPPEN, BISSCHOPPEN EN ANDERE ORDINARISSEN DER PLAATSEN, IN GUNST EN GEMEENSCHAP MET DEN APOSTOLISCHEN STOEL, EN AAN ALLE CHRISTENGELOOVIGEN.

PIUS IX, PAUS.

EERWAARDIGE BROEDERS EN BEMINDE ZONEN.

Heil en Apostolische Zegen.

Wegens de zware rampen der Kerk en dezer wereld, en om de noodzakelijkheid van het inroepen der goddelijke bescherming, hebben Wij onder Ons Pausschap nooit nagelaten, het Christen volk op te wekken, dat het door eene heilige levenswijze, door werken van boete en vrome smeekingen Gods majesteit zou pogen te verzoenen en de hemelsche goedertierenheid te verdienen. Ten dien einde hebben Wij meermalen de geestelijke schatten der aflaten met Apostolische mildheid voor de geloovigen ontsloten, opdat zij daardoor tot eene ware boetvaardigheid aangevuurd, en door het Sakrament der verzoening van zondesmetten gezuiverd, met te meer vertrouwen tot den troon der genade zouden naderen en de goedgunstige aanneming hunner gebeden waardig worden. Gelijk op andere tijden, deden Wij dit vooral ter gelegenheid van het Heilige Algemeene Vatikaansche Concilie, opdat het zoo gewigtige werk, tot nut der gansche Kerk ondernomen, ook door de gebeden der geheele Kerk bij God zou bevorderd worden; en ofschoon dit Concilie door de jammerlijke tijdsomstandigheden geschorst is, wilden Wij toch en verklaarden Wij, dat tot welzijn van het geloovige volk de bij wijze van Jubilé te verdienen Aflaat, te dier gelegenheid uitgeschreven, in zijne volle kracht en gelding en werking zou blijven, gelijk hij het nog blijft.

Doch met het verloop der ongelukkige tijden, is daar nu het vijf en zeventigste jaar boven de achttien honderd, het jaar namelijk, door die gewijde tijdruimte gekenmerkt, welke de heilige gewoonte onzer voorvaderen en de instellingen van de Roomsche Pausen Onze Voorgangers aan het plegtig vieren van een algemeen Jubilé hebben toegewijd. Oude en nieuwere gedenkstukken der geschiedenis getuigen, met hoeveel vereering en godsdienstigheid het Jubeljaar gehouden werd, wanneer men het door de rustige tijden der Kerk naar vereischte kon vieren; want het werd altijd beschouwd als een jaar van heilzame schulduitwissching voor geheel het Christen volk; als een jaar van verlossing en genade, van vergiffenis en kwijtschelding, in hetwelk er een toevloed was uit de gansche wereld naar deze Onze verheven Stad en Stoel van Petrus, en aan alle geloovigen, onder opwekking tot godvruchtige werken, de overvloedigste middelen van verzoening en genade tot heil der zielen werden aangeboden. Ook deze onze eeuw heeft die vrome en heilige plegtigheid gezien, toen namelijk Onze Voorganger Leo XII, gelukkiger gedachtenis, in het jaar 1825 het Jubilé uitschreef, en die weldaad door het Christen volk met zulk eene geestdrift werd ontvangen, dat die Opperpriester zich, het gansche jaar door, in een aanhoudenden toevloed van pelgrims naar deze Stad, en in de schitterendste en verwonderlijke bewijzen van godsdienstigheid, vroomheid, geloof, liefde en alle deugden mogt verheugen. Gave God, dat Onze en de burgerlijke en de kerkelijke toestand van dien aard ware, dat Wij, die de plegtigheid van het groote Jubilé voor het jaar 1850 wegens den treurigen tijd moesten achterlaten, haar nu ten minste gelukkig konden vieren naar die oude wijze en manier, gelijk het onze Voorvaderen plagten te doen! Maar, door Gods toelating, zijn de groote moeijelijkheden, waarom Wij toen ter tijd het Jubilé niet konden uitschrijven, welverre van weggenomen te zijn, veeleer met den dag nog vermeerderd. Evenwel, Wij dachten aan zooveel onheilen, die de Kerk treffen; aan zooveel pogingen harer vijanden, om het geloof in Christus uit de harten te rukken, om de gezonde leer te bederven en het vergift der goddeloosheid voort te planten; aan

zooveel ergernissen, allerwegen aan de geloovigen voorgeworpen; aan het zedebederf, wijd en zijd voortgrijpend, en aan de schandelijke verkrachting van alle goddelijke en menschelijke regten, welke, zooverre verbreid en zoo vruchtbaar in verwoestingen, het begrip zelf van het goede in de zielen wil te niet doen; — Wij overwogen, hoe Wij bij zulk eene opeenhooping van jammeren, naar Ons Apostoliesch ambt, nog meer te zorgen hebben, dat het geloof, de godsdienst en godsvrucht beschutting en kracht erlangen; dat de geest van gebed alom worde gevoed en vermeerderd; dat de gevallenen tot rouwmoedigheid en verbetering van zeden worden opgewekt; dat de zonden, welke Gods gramschap verdiend hebben, door heilige werken worden geboet, tot welke vruchten het groote Jubilé vooral gevierd wordt: en daarom waren Wij van oordeel, dat Wij bij deze gelegenheid, en in dien vorm als de omstandigheden gedoogen, het Christen volk van die heilrijke weldaad niet moesten verstoken laten; opdat het daardoor naar den geest versterkt, dag aan dag te vaardiger op de wegen der geregtigheid wandele, en van schuld gezuiverd, te gemakkelijker en overvloediger de goddelijke erbarming en vergiffenis verwerve. Verneme dan geheel de strijdende Kerk van Christus Onze woorden, waarmede Wij tot hare verheffing, tot heiliging van het Christen volk en tot Gods glorie het algemeene en zoo groote Jubilé voor het gansche volgende jaar 1875 aanzeggen, uitschrijven en afkondigen. Uit hoofde en om wille van dit Jubilé, den boven herdachten aflaat, ter gelegenheid van het Vatikaansche Concilie bij wijze van Jubilé verleend, naar Ons welbehagen en het welbehagen van dezen Apostolischen Stoel opheffende en voor opgeheven verklarende, ontsluiten Wij in allen omvang den hemelschen schat, die, uit de verdiensten, het lijden en de deugden van Christus onzen Heer, van de H. Maagd, zijne Moeder, en van al de Heiligen gevormd, door den Oorsprong van 's menschen heil aan Onze uitdeeling is toevertrouwd.

Alzoo dan steunende op de barmhartigheid Gods en het gezag zijner Heilige Apostelen Petrus en Paulus, vergunnen en verleenen Wij, krachtens de Ons, schoon onverdiend, geschon-

ken Oppermagt van te binden en te ontbinden, barmhartiglijk in den Heer aan allen en iederen geloovige, zoo aan hen die in Onze verheven Stad wonen of derwaarts komen, als aan hen die zich buiten deze Stad, in wat gedeelte der wereld ook, bevinden en in de gunst en gehoorzaamheid van den Apostolischen Stoel leven: dat zij éénmaal in bovenvermeld tijdsverloop van een jaar den zoo vollen aflaat van het Jubeljaar en vergiffenis en kwijtschelding van al hunne zonden kunnen verwerven; met Onze verwilliging daarbij, dat die aflaat aan de zielen, welke in Gods liefde uit dit leven verscheiden zijn, bij wijze van voorbede kan worden toegevoegd; onder voorwaarde, dat zij waarlijk rouwmoedig zijn en te biecht en te Communie gaan; en de eersten (die te Rome wonen of komen) de Basilieken hier van den H. Petrus, den H. Paulus, den H. Joannes van Lateranen en de H. Maria de Meerdere althans ééns daags godvruchtig bezoeken gedurende vijftien achtereenvolgende of niet achtereenvolgende dagen, hetzij natuurlijke dagen, of wel kerkelijke, dat is, van de eerste vespers van een dag tot den geheelen avondschemer van den volgenden dag; en dat de anderen (buiten Rome) de Kathedrale kerk of hoofdkerk en drie andere kerken dier stad of plaats of in hare voorsteden, — door de Ordinarissen der plaatsen, of hunne Vicarissen, of anderen op hun bevel, zoodra dit Ons Schrijven ter hunner kennisse is gekomen, aan te wijzen; — desgelijks éénmaal daags vijftien dagen achtereen of niet achtereen, als boven, godvruchtig bezoeken, en allen daar aandachtig tot God bidden voor den bloei en de verheffing van de Katholieke Kerk en dezen Apostolischen Stoel, voor de uitroeijing der ketterijen en de bekeering van alle dwalenden, voor den vrede en de eenheid van geheel het Christen volk en naar Onze meening.

Zeevarenden en reizenden kunnen, wanneer zij in hunne woonstede, of elders aan eenige verwijlplaats gekomen zijn, door het volbrengen der hierboven beschreven werken en het zóóveel malen bezoeken der Kathedraal, of hoofdkerk, of parochiekerk van hunne woonstede of bedoelde verwijlplaats, denzelfden aflaat verdienen. Bij ditzelfde Schrijven vergunnen en

verleenen Wij aan bovengenoemde Ordinarissen der plaatsen, dat zij voor de Kloosterzusters, Oblaten en andere meisjes of vrouwen, die hetzij binnen het slot der kloosters, hetzij in andere religieuse of vrome huizen en communiteiten leven, alsmede voor de Kluizenaars en Eremieten en voor alle anderen zoo leeken als geestelijken, seculieren of regulieren, die in kerker of gevangenschap leven, of wegens ligchamelijke zwakte of eenig ander beletsel niet in staat zijn de bovenvermelde bezoeken te volbrengen, kunnen dispenseren enkel in die voorgeschreven bezoeken, maar voor de kinderen, die nog niet tot de eerste H. Communie zijn toegelaten, óók in de gevorderde Communie; en aan die allen en aan ieder kunnen zij, in plaats van die bezoeken, of in plaats van voornoemde H. Communie, hetzij door hen zelven, hetzij door hunne en hare reguliere Prelaten of oversten, hetzij door voorzigtige biechtvaders andere werken van godsvrucht, liefde en godsdienstigheid voorschrijven. Ook kunnen zij voor de Kapittels en Congregatiën, zoo van seculieren als regulieren, voor vereenigingen en broederschappen, universiteiten of collegies van welken aard ook, die deze kerken in processie bezoeken, die bezoeken naar hun voorzigtig oordeel tot een kleiner getal beperken.

Bovendien vergunnen Wij aan dezelfde Kloosterzusters en hare novicen, dat zij voor dat doel elken priester tot biechtvader kunnen kiezen, die door den tegenwoordigen (actuelen) Ordinaris der plaats waar hare kloosters gevestigd zijn, voor het biechthooren der Kloosterzusters is goedgekeurd. Aan de overige geloovigen van beiderlei geslacht, zoo leeken als geestelijken, seculieren en regulieren van elke orde, congregatie of instelling, zelfs van zulk eene die anders speciëel moest worden genoemd, aan allen en ieder verleenen Wij verlof en magtiging, om zich voor dat doel iederen priester tot biechtvader te kiezen, die, seculier of regulier, zij het ook van eenige andere orde of instelling, voor het biechthooren van wereldlijke personen goedgekeurd is door de tegenwoordige Ordinarissen, in wier steden, diocesen en regtsgebied die biechten te hooren zijn. En zullen deze priesters binnen den loop van gezegd jaar personen van beider geslacht, die opregt en ern-

stig het tegenwoordig Jubilé wenschen te verdienen, en met de meening om het te verdienen en de overige daartoe noodzakelijke werken te volbrengen, bij hen komen biechten, voor dezen keer en enkel voor de regtbank des gewetens kunnen ontslaan van de excommunicatie, suspensie en andere kerkelijke vonnissen en censuren, door het regt zelf of door den bevoegden regter, onverschillig om welke reden, uitgesproken of opgelegd, al zijn ze aan de plaatselijke Ordinarissen en aan Ons of den Apostolischen Stoel voorbehouden, zelfs in gevallen, die aan wien ook en aan den Paus en den Apostolischen Stoel op eene bijzondere wijze werden voorbehouden en anders in geenerlei concessie, hoe ruim ook, geacht zouden worden begrepen te zijn. Verder magtigen wij hen, om van alle zonden en ongebondenheden, hoe zwaar en overgroot ze mogen wezen, ook van die welke aan voornoemde Ordinarissen en aan Ons en den Apostolischen Stoel, als boven, zijn voorbehouden, te ontbinden, tegen oplegging nogtans van eene heilzame boete en van hetgeen verder volgens kerkelijk regt moet opgelegd worden. Bovendien zullen dezelfde priesters alle soorten van geloften, ook die welke onder eede gedaan en aan den Apostolischen Stoel voorbehouden zijn, kunnen veranderen in andere godvruchtige en heilzame werken: uitgezonderd altijd de gelofte van zuiverheid, de gelofte om in eene geestelijke orde te treden, geloften met verpligting aan een derden persoon en door dezen aangenomen, of waarin het belang van een derden persoon betrokken is, alsmede de penale geloften, welke voorbehoedend tegen de zonde genoemd worden, tenzij de te maken verandering niet minder geschikt geoordeeld wordt tot beteugeling der zonden dan de eerste inhoud der gelofte. Aan genoemde priesters vergunnen en verleenen Wij eindelijk, door hetzelfde gezag en de volheid Onzer Apostolische goedgunstigheid, de magt om zoodanige penitenten, die de heilige wijdingen hebben ontvangen, ook regulieren, voor de uitoefening hunner orde-bedieningen en het verkrijgen van hoogere orden te dispenseren in geheime irregulariteit, doch alleen die welke door het schenden der censuren beloopen is.

Wij bedoelen echter niet, bij dezen in eenige andere open-

bare of geheime irregulariteit of gebrek of schandsmet of andere onbekwaamheid of onbevoegdheid, hoe ook beloopen, te dispenseren, of eenige magt te geven, om ten opzigte van het hier genoemde te dispenseren of bevoegd te maken of in den vorigen staat te herstellen, zelfs niet voor de regtbank van het geweten alleen. Ook bedoelen Wij niet, aan de Constitutie te derogeren, welke met dienstige verklaringen door Onzen Voorganger Benedictus XIV; gelukkiger gedachtenis, onder dagteekening van den eersten Junij des jaars onzes Heeren 1741, in het eerste jaar van zijn Pausschap is uitgevaardigd en aldus begint: *Sacramentum Poenitentiae.* Noch ook ten laatste bedoelen Wij, dat dit Schrijven eenigerwijze hun te bate kome, die door Ons en den Apostolischen Stoel of door eenigen Prelaat of kerkelijken Regter met name geexcommuniceerd, gesuspendeerd, geïnterdiceerd, of verklaard zijn, in andere veroordeelingen en censuren vervallen te wezen, of die in het openbaar gedenuncieerd zijn, bijaldien zij niet binnen den tijd van het voornoemde jaar voldoening hebben gegeven en met partijen, des noodig, in vergelijk zijn gekomen.

Overigens, indien er, met de meening om dit Jubilé te verdienen, begonnen zijn de voorgeschreven werken te volbrengen en, door den dood voorkomen, het vastgestelde getal der bezoeken niet hebben kunnen vol maken, willen Wij, in Ons verlangen om aan hun vromen en vaardigen wil goedgunstig voldoening te geven, dat dezulken, als zij waarlijk rouwmoedig en te biecht en te Communie geweest zijn, evenzeer aan den voornoemden Aflaat en vergiffenis deelachtig worden, alsof zij de voornoemde kerken op de voorgeschreven dagen werkelijk bezocht hadden. Doch indien er uit kracht van dit Schrijven de ontbindingen van censuren of de veranderingen van geloften of de voorzeide dispentatiën verkregen hebben, en naderhand dat ernstige en opregte, daarvoor anders vereischte voornemen van dit Jubilé te verdienen, en derhalve de overige daartoe noodige werken te volbrengen, laten varen, dan kunnen zij hierom wel bezwaarlijk van zondeschuld vrij geacht worden, maar toch bepalen en verklaren Wij, dat dusdanige

ontbindingen, veranderingen en dispensatiën, door hen met de voorzeide gesteltenis verkregen, van kracht zullen blijven.

Ook willen en bepalen Wij, dat dit Schrijven overal waar het door de Ordinarissen der plaatsen openbaar gemaakt en tot uitvoering gebragt is, in alles geldig en van kracht zij en zijne volle uitwerking verkrijge en behoude, en aan alle geloovigen, die, in de gunst en gehoorzaamheid van den Apostolischen Stoel levend, op de zoodanige plaatsen verblijven, of zich naderhand van zee- of landreis derwaarts begeven, ten volste te bate kome: niettegenstaande de Apostolische constitutiën *ad instar* en andere Apostolische en de in algemeene, provinciale en synodale conciliën uitgevaardigde constitutiën, verordeningen en de algemeene of bijzondere voorbehoudingen van ontbindingen, of ontheffingen en dispensatiën, en niettegenstaande de regels, wetten, gebruiken en gewoonten van volstrekt alle, ook van Bedel-Orden en Militaire Orden, congregatiën en instellingen, al zijn die zelfs met eede, bij Apostolische bevestiging, of door wat andere vastheid bekrachtigd; ook niettegenstaande de voorregten, vergunningen en Apostolische brieven, aan diezelfde vereenigingen verleend, vooral die, waarin uitdrukkelijk bepaald wordt, dat het den leden van eenige Orde, congregatie en instelling verboden is, buiten hunne eigene religieuse vereeniging hunne zonden te belijden. Aan dit alles, zoo in het algemeen als in het bijzonder, derogeren Wij ten volste voor dezen keer en alleen ten einde het bovengenoemde zijne uitwerking hebbe; al moest voor die genoegzame derogatie, van die zaken zelven en van de volledige akten waarin ze vervat zijn, eene speciële, specifieke, uitdrukkelijke en individuele melding gemaakt en een andere vorm in acht genomen worden, terwijl Wij de zoodanige akten voor ingevoegd en de vormen voor allernaauwkeurigst in acht genomen houden, gelijk Wij ook derogeren aan al het overige, wat ook, met het bovengezegde in strijd.

Terwijl Wij echter volgens het Apostoliesch ambt, dat Wij bekleeden, en volgens de bezorgdheid, waarmede Wij de geheele kudde van Christus moeten omvatten, deze heilzame gelegenheid om vergiffenis en genade te verkrijgen voorstellen,

kunnen Wij niet nalaten, al de Patriarchen, Primaten, Aartsbisschoppen, Bisschoppen of andere Ordinarissen der plaatsen, de Prelaten of degenen die de gewone plaatselijke jurisdictie, bij gemis van Bisschoppen en zoodanige Prelaten, wettiglijk uitoefenen, die in gunst en gemeenschap met den Apostolischen Stoel zijn, bij den naam van onzen Heer en den Vorst aller Herders Jesus Christus dringend te bidden en te smeeken, het aan hunne zorg toevertrouwde volk met eene zoo groote gunst bekend te maken, en met den grootsten ijver te werken, dat al de geloovigen, door de boetvaardigheid met God verzoend, de genade van het Jubilé tot winst en nut voor hunne zielen gebruiken. Het zal derhalve, Eerwaardige Broeders, uwe allereerste zorg zijn, dat, als eerst de goddelijke Goedertierenheid door openbare gebeden is ingeroepen om aller geest en hart met zijn licht en zijne genade te vervullen, het geloovige volk door gepaste onderrigtingen en opwekkingen tot het plukken van de vrucht des Jubilé's geleid worde en naauwkeurig leere begrijpen, wat de kracht en de aard van het Christelijk Jubilé tot nut en winst voor de zielen is, in hetwelk al die gunsten, welke de Oude Wet, die de toekomst voorspelde, om het vijftigste jaar, bij het Joodsche volk had ingevoerd, door de kracht van den Heer Christus geestelijkerwijze en met bovenmatigen overvloed vervuld worden; en dat het volk behoorlijk onderrigt worde omtrent de kracht der aflaten en omtrent alles wat het voor de heilzame belijdenis zijner zonden en voor het heilig ontvangen van het Allerheiligste Sakrament des Altaars te verrigten heeft. Daar echter, om de gewenschte vruchten van heiligheid in het volk Gods te hebben, ongetwijfeld het voorbeeld, maar ook de arbeid van de dienaren der Kerk volstrekt vereischt wordt, zoo verzuimt niet, Eerwaardige Broeders, den ijver uwer priesters te ontvlammen om, vooral in dezen tijd, de bediening des heils wakker uit te oefenen; en, waar dit gebeuren kan, zal het voor het gemeenschappelijk heil zeer bevorderlijk zijn, als zij zelven het Christen volk met het voorbeeld van godsvrucht en godsdienstigheid voorgaan en door geestelijke oefeningen den geest hunner heilige roeping vernieuwen, om vervolgens

met meer nut en heilrijker gevolg zich met het vervullen van hun ambt en het geven van heilige missiën voor het volk, naar de door u bepaalde orde en wijze, bezig te houden. Daar er verder in deze eeuw zooveel kwaad is dat hersteld, zooveel goed dat bevorderd moet worden, neemt daarom het zwaard des geestes, dat het woord Gods is, en wendt alle zorg aan, opdat uw volk er toe gebragt worde om de ontzettende misdaad van godslastering, waarmede zelfs wat het heiligste is, in dezen tijd geschonden wordt, te verfoeijen, en opdat het zijne pligten omtrent het heilig vieren der feestdagen en het onderhouden van de vasten- en onthoudingswetten gelijk de Kerk Gods die heeft voorgeschreven, moge kennen en volbrengen en alzoo de straffen moge ontgaan, welke de verachting dezer dingen op de aarde heeft afgeroepen. Ook wake uw toeleg en ijver voortdurend in het handhaven der tucht onder de geestelijkheid, en het verzorgen van de behoorlijke opleiding der Seminaristen, en helpt op alle mogelijke wijze de misleide jongelingschap, die, zooals u niet onbekend is, in het uiterste gevaar verkeert en aan het grootste verderf blootstaat. Dit soort van kwaad is zóó pijnlijk voor het Hart van den goddelijken Verlosser zelven, dat Hij tegen de ergernisgevers deze woorden gesproken heeft: „Alwie een van deze „kleinen, die in Mij gelooven, verergert, het ware hem beter, „dat een molensteen om zijn hals gehangen, en hij in de zee geworpen werd" [1]). Niets nu komt met den tijd van het heilig Jubilé beter overeen dan het vlijtiger oefenen van alle soort van liefdewerken: en daarom, Eerwaardige Broeders, zal het uwen ijver betamen, de geloovigen aan te zetten om den arme te gemoet te komen en hunne zonden af te koopen met aalmoezen, waarvan zooveel goeds in de H. Schrift wordt opgesomd: en opdat de vrucht der liefde zich wijder uitbreide en langer van duur worde, zal het zeer dienstig zijn, dat de liefdegaven tot het steunen of oprigten van zulke gestichten gebruikt worden waarvan men denkt, dat zij in dezen tijd het meest tot het ligchamelijk en geestelijk heil bijdragen. Als tot

1) Marc. IX, 41.

het bekomen van deze gunsten u aller bedoelingen en bemoeijingen zamenstemmen, kan het niet anders, of het rijk van Christus en zijne geregtigheid zal groote vorderingen maken, en de hemelsche goedertierenheid zal in dezen aangenamen tijd, in deze dagen van zaligheid, een grooten overvloed van bovenaardsche zegeningen over de kinderen der liefde uitstorten.

Tot u eindelijk wenden Wij Ons woord, gezamenlijke Kinderen der Katholieke Kerk, en allen en een ieder vermanen Wij met vaderlijke liefde, deze gelegenheid van het Jubilé om vergiffenis te erlangen, zóó te gebruiken als de opregte zorg voor uw heil dit van u eischt. Zoo ooit anders, nu zeker is het hoog noodig, zeer beminde Zonen, het geweten te zuiveren van de doode werken, offers van geregtigheid op te dragen, waardige vruchten van boetvaardigheid voort te brengen, en in tranen te zaaijen, opdat wij met blijdschap mogen maaijen. Genoeg laat de goddelijke majesteit beseffen, wat zij van ons vordert, daar wij reeds lang gedrukt gaan onder hare bestraffing, onder den adem van den geest harer gramschap. En nu *plegen immers de menschen, zoo dikwerf zij bijzonder zwaren nood lijden, tot naburige volken gezanten af te vaardigen om hulp; laten wij dan, hetgeen beter is, tot God een gezantschap rigten*, van Hem bijstand inroepen, tot Hem ons begeven met ons hart, met gebeden, vasten en aalmoezen. *Want hoe nader wij bij God zullen wezen, des te verder van ons zullen onze tegenstanders verdreven worden* [1]). Maar hoort *gij* vooral naar de Apostolische stem, want voor Christus vervullen Wij een gezantschap, gij die belast en beladen zijt, en, buiten het pad des heils dolend, bezwaard gaat onder het juk van de kwade begeerlijkheden en van de slavernij des duivels, Versmaadt *gij* den rijkdom niet van Gods goedheid, verduldigheid en langmoedigheid, en wilt, nu zulk eene ruime, zulk eene gemakkelijke gelegenheid om vergiffenis te bekomen, u bereid wordt, niet door uwe halsstarrigheid u onverschoonbaar maken bij den goddelijken Regter en u een schat van gram-

1) H. Maximus van Turijn, Hom. XCI.

schap vergaderen in den dag der gramschap en der openbaring van Gods regtvaardig oordeel. Keert dan, overtreders! weder tot uw hart; verzoent u met God; de wereld en hare begeerlijkheid gaat voorbij; legt de werken der duisternis af, en doet de wapenen aan des lichts; houdt op, vijanden te zijn uwer ziel, opdat gij eindelijk haar in deze wereld vrede en in de andere het eeuwig loon der regtvaardigen verwerven moogt. Dat zijn Onze wenschen, dáárvan zullen Wij niet ophouden de vervulling te smeeken van den allergoedertierensten Heer; en voor alle kinderen der Katholieke Kerk, in deze gemeenschap des gebeds met Ons vereenigd, vertrouwen Wij dat goede overvloedig van den Vader der barmhartigheid te zullen verkrijgen. Tot het gelukkig en heilzaam slagen van dezen heiligen arbeid, strekke inmiddels, als werkdadige afroeping van alle genade en alle hemelsche gaven, de Apostolische zegen, dien Wij aan u allen, Eerwaardige Broeders en u, beminde Zonen, zoovelen gij tot de Katholieke Kerk behoort, uit den grond Onzes harten, met de meeste liefde in den Heer schenken.

Gegeven te Rome, bij St. Petrus, den vier en twintigsten December des jaars 1874, het negen en twintigste jaar van Ons Pausschap.

PIUS IX, PAUS.

KERKMUZIEK IN DUITSCHLAND.

HET ALGEMEENE „DEUTSCHE CACILIENVEREIN" EN ZIJNE „GENERAL-VERSAMMLUNGEN" TE KEULEN EN TE REGENSBURG IN AUGUSTUS 1873 EN 1874.

In het jaar 1865 zond een priester uit Regensburg, Franz Xaver Witt een vlugschrift in het licht [1]), hetwelk de strekking had om den treurigen toestand, waarin de kerkelijke muziek zich over het algemeen in Beijeren bevond, duidelijk in het licht te stellen en middelen aan te wijzen tot verbetering. De schrijver was iemand die van jongs af als zanger van den Dom te Regensburg, en later als leeraar van den Gregoriaanschen zang aan het Seminarie aldaar, de ernstigste studiën gemaakt had in den kerkelijken zang en zich vooral met de compositiën van de oude Nederlandsche en Italiaansche meesters der zoogenaamde Palestrijnsche school vertrouwd had gemaakt. In Regensburg toch had sinds meer dan 30 jaren (1830—61) Dr. CARL PROSKE, kanunnik aan de „Alte Capelle" al-

---

1) *Der Zustand der Katholischen Kirchenmusik*, zunächts in Altbaiern, allen Geistlichen, Chorregenten und Freunden der Musik zur Erwägung vorgelegt von Fr. Witt. Regensburg, Coppenrath.

daar, zich ongelooflijk veel moeite gegeven om de werken der zoo even genoemde oude meesters, wier echt kerkelijke geest zoo goed als geheel uit de nieuwere toondichters geweken was, weder in eere te herstellen. Hij had geen groote sommen gelds ontzien tot het bijeenbrengen eener ontzaglijk rijke verzameling van oudere kerkmuziek, die onder den naam van „*die Proskesche Bibliothek* beroemd geworden en na zijnen dood aan het Bisdom gekomen is. Hij gaf ook de voortreffelijkste dier werken onder den titel van „*Musica Divina*" in het licht, en had het geluk, zijnen ijver beloond te zien door den bijval van zeer velen, die den ernst en de degelijkheid der Palestrijnsche school boven het geestelooze, behaagzieke en wereldsche van bijna al de moderne componisten verkozen. De Regenburgsche kerken: de Dom vooral, alsook de S. Emmeran en de „Alte Capelle" gaven mede aan Proske de voldoening, dat daar weldra zijne geliefde oude meesters met warmen ijver en op voortreffelijke wijze ten gehoore werden gebragt.

Franz Witt dan, die begeerig was om hetgeen Proske te Regensburg had uitgewerkt, ook in wijdere kringen te verbreiden, maar wist, dat het niet genoeg was jammerlijk te klagen over erbarmelijke toestanden zonder de handen aan het werk te slaan, hij kwam in zijn werkje met ferme voorstellen voor den dag. Alvorens daarvan te gewagen moeten wij opmerken, dat hij in die voorstellen zich niet bij dezulken voegt, die buiten het Gregoriaansch niets anders in de kerk willen gezongen hebben dan de werken van Palestrina en tijdgenooten; immers hij zegt, volstrekt geen vrijere en rijkere behandeling der kerkelijke muziek te willen uitsluiten, maar alleen dat-

gene, wat onwaardig, onkerkelijk en niet liturgisch is.

Als een voornaam middel tot verbetering der kerkelijke muziek sloeg Witt in zijn geschrift de *vorming van Vereenigingen* voor, die van tijd tot tijd konden zamenkomen om muzikale uitvoeringen te houden en tevens de kerkmuziek en al wat daartoe behoort te bespreken. Om een vast middenpunt te verkrijgen voor allen, die hunne krachten ter verbetering zouden willen besteden, moest dan noodzakelijk een „Verein" voor katholieke kerkmuziek gevormd worden, dat over gansch Beijeren, ja, over gansch Duitschland zou moeten verbreid zijn. Praktische muziekuitvoeringen echter moesten, zoo voor de kleinere vereenigingen (parochiale, dekenale: „Bezirksvereine") als voor de Hoofdvereeniging, de hoofdzaak blijven. De „Bezirksvereine" konden b. v. jaarlijks tweemaal eene muziekuitvoering houden, om de twee jaren kon een Diocesaan muziekfeest, en om de vier jaren een algemeen kerkelijk muziekfeest gehouden worden. Zoo de Vereeniging goed opnam, zou men de stichting van een Conservatorium, uitsluitend voor kerkmuziek, kunnen beproeven. Buitendien zou de Vereeniging aan de leden het voordeel kunnen verschaffen, om de uit te geven muziekstukken, of geschriften over muziek, goedkooper te bekomen.

Bovenal echter, meende Witt, was het noodzakelijk een *Tijdschrift voor kerkelijke muziek* uit te geven, dat voor weinig geld te verkrijgen, niet te geleerd, doch bevattelijk in zijne opstellen moest zijn, en in de compositiën, die het opnemen zou, aan de meest gewone behoeften moest te gemoet komen. Met 1 Januarij 1866 zond Witt het eerste nummer van zijne *Fliegende Blätter für*

Katholische Kirchenmusik (Regensburg, Pustet) met een „Aufruf" voorop, in het licht.

Maar, was er inderdaad wel behoefte aan zulk een Tijdschrift, zoo vroegen velen in Duitschland zich af. Immers sedert 1862 bestond en bloeide het maandschrift *Caecilia, Organ für Katholische Kirchenmusik* van *Oberhoffer* (Luxemburg, v. Bück), en het was voor iedereen duidelijk dat de *Caecilia* onnoemelijk veel ten goede had uitgewerkt; waarom moesten nu de *Flieg. Blätter* een nadeelige concurrent worden? Witt antwoordde met een opstel in de *Caecilia* van September 1866; en hij regtvaardigde zijne handelwijze vooral op de volgende gronden. Beide bladen konden zeer goed naast elkander bestaan blijven, omdat Zuid-Duitschland geheel andere behoeften had dan Noord-Duitschland. In het eerste toch was, veel meer dan in het laatste, volkomen gebrek aan liturgische en echt kerkelijke muziek, dewijl het Gregoriaansch daar bijna geheel in onbruik was geraakt, wat niet het geval was in Noord-Duitschland. Hier moest daarom het bestaande slechts verbeterd en geleid worden; in Zuid-Duitschland echter moest geheel en al met den bestaanden toestand worden gebroken. Ten andere, de *Caecilia* was meer een wetenschappelijk blad, waarvan vele artikelen boven het bereik der gewone lezers waren, terwijl de *Flieg. Blätter* meer populair zouden geschreven worden. Daarom zou eindelijk de taak der Fl. Bl. wezen, den weg voor de *Caecilia* ook in Zuid-Duitschland te banen, enz. Franz Witt had goed gezien; ondanks zijn tijdschrift bleef de *Caecilia* bestaan, en zij bestaat heden nog. Sedert 1872 echter, den 11den jaargang, verschijnt zij te Trier, onder de redactie van den Dom-organist *Michaël Hermes-*

dorff. Haar inhoud is sinds nog strenger wetenschappelijk geworden en behandelt, schoon niet uitsluitend, dan toch in de eerste plaats den Gregoriaanschen zang, vooral nu de Caecilia tevens orgaan is van een „*Verein zur Er-*„*forschung alter Choral-Handschriften, behufs Wieder-*„*herstellung des Cantus S. Gregorii.*"

De *Fliegende Blätter* vonden spoedig ongemeenen bijval, en nog vóór de tweede jaargang 1867 ten einde was, hadden velen het verlangen geuit, dat het tijdschrift, in plaats van eens in de maand, om de 14 dagen verschijnen zou. Om hieraan te voldoen rigtte Witt een tweede blad op: de *Musica sacra* [1]), in vorm en inhoud aan de Fl. Bl. gelijk. Sedert verschijnen beide tijdschriften, elkander om de 14 dagen afwisselend.

Intusschen hield Witt altijd het oog gerigt op de verdere voltooijing van het program zijner brochure van 1865: de stichting van een groot „Verein". Daar kwam de 18e „Generalversammlung der katholischen Vereine Deutschlands", die te Innsbrück gehouden werd, den 9 Sept. en volgg. dd. 1867. Witt trad daarbij op met eene rede, waarin hij met allen aandrang aan de vergadering de arme, diepgezonkene kerkmuziek aanbeval, en smeekte: „Nehmen sie sich also des verlassenen Kindes, „nehmen sie der Reform der tief gesunkenen katholischen „Kirchenmusik an." Hij diende daarop bij de commissie voor de christelijke kunst de volgende voordragt in: eene vereeniging voor beoefening van ware, edele kerkmuziek te stichten voor gansch Duitschland; de hervorming toch

1) *Musica Sacra*. Beiträge zur Reform und Forderung der kathol. Kirchenmusik, herausgegeben von Franz Witt. Regensburg, Pustet.

moest beginnen met de verwijdering uit de kerkelijke muziek van al wat triviaal, gemeen en theatraal was. Witt kon echter nog niet ten volle slagen. Zijne voordragt ging niet door. Er bestonden, zoo wierp men op, in Oostenrijk in vele diocesen vereenigingen voor kunst. Wanneer men nu eene muziekvereeniging op haar zelve stichtte, dan zou daarvan eene verdeeling der krachten het gevolg zijn en de goede zaak nadeel lijden. Witt moest er zich mede tevreden stellen, dat zijne voordragt slechts in den vorm aangenomen werd, die hier volgt:

„Men zal de vereenigingen voor kunst opwekken, dat zij afzonderlijke comité's voor de kerkelijke muziek vormen, en dezen zullen er vooral op werken, dat er geregeld conferentiën gehouden worden door de koor-directeuren."

Nogtans geen moed verloren. Witt beproefde het op eene andere wijze, en reeds het 2e nummer, na dat waarin hij van de Innsbrücker vergadering verslag gaf, bevatte een: *Statuten-Entwurf eines Cäcilien-Vereines für katholische Kirchen-musik in Deutschland (nebst Oesterreich und der Schweiz)*. De lezers der Fl. Bl., die genegen waren de vereeniging te helpen vormen, behoefden slechts eenen brief aan Witt in te zenden, waarin zij hunne eigene toetreding berigtten en tevens aanduidden wien zij tot President, wien tot Secretaris, wien tot Cassier en wie tot 3 Assessoren benoemd wenschten te zien. Zoodra er maar honderd leden zich opgegeven hadden, zou de Vereeniging reeds daardoor feitelijk bestaan.

In N°. 5 der Fl. Bl. 1868 mogt Witt schrijven, dat het noodige aantal leden reeds ver overschreden was en de goede zaak eenen opgang maakte die alle verwach-

ting overtrof. Toch moest, naar zijn plan, eerst bij de 19e algemeene vergadering der Kath. Vereenigingen van Duitschland, in den herfst van dat jaar te Bamberg te houden, de Caecilia-vereeniging voor goed opgerigt worden, wijl zulk eene vergadering gelegenheid zou aanbieden om een groot aantal nieuwe leden aan te winnen, alsook om „die Gründung vor mehr als 1000 Katholischen Männern zu proklamiren." En zoo geschiedde. Witt kon aan de Vergadering mededeelen, dat hij sinds het voorgaand jaar niet stil had gezeten, dat de grond voor de Caecilia-vereeniging gelegd was en zij reeds circa 500 leden sterk was. Eene subcommissie werd dan benoemd voor de definitive redactie der statuten; Witt werd voor goed President benoemd en de oprigting had op eene waardige wijze haar beslag gekregen.

Wij laten nu hier de statuten volgen, zoo als die te Bamberg zijn vastgesteld.

I. De Vereeniging stelt zich onder bescherming der H. Caecilia en noemt zich daarnaar „*Cäcilien-Verein.*"

II. *Doel der Vereeniging:* Verbetering en bevordering der katholieke kerkmuziek naar den zin en den geest der H. Kerk en gegrond op de kerkelijke voorschriften en verordeningen; de Vereeniging zal zorg dragen, dat deze laatsten in de praktijk onderhouden worden. Voorwerp van hare zorg is

a) de Gregoriaansche zang,

b) de meerstemmige muziek van den ouderen en den nieuweren tijd,

c) het kerkelijke lied in de moedertaal,

d) het kerkelijke orgelspel,

e) de instrumentale muziek, waar die bestaat, en in zoover die niet misdoet tegen den geest van de Kerk.

III. *Middelen om het doel te bereiken zijn:*

a) grootere Vergaderingen der Vereeniging, waarop de leden

zich kunnen doen hooren, en uitvoeringen van kerkelijke composities gehouden worden, ten minste alle 2 of 3 jaren,

b) kleine conferentiën der leden van een distrikt,

c) het houden van een Orgaan der Vereeniging, waartoe de „*Fliegende Blätter für Katholische Kirchenmusik von Fr. Witt*" aangewezen worden.

d) Aanbeveling, mededeeling, verbreiding van muziek die in goeden kerkelijken stijl gecomponeerd is, en desgelijks van leerzame geschriften over muziek, liturgie, enz.

e) censuur van onkerkelijke muziek.

IV. *Leden der Vereeniging* kunnen worden alle componisten en dilettanten [1]), die

a) naarmate hunne krachten en middelen het toelaten, voor het doel der Vereeniging werkzaam willen zijn, en

b) eene jaarlijksche bijdrage van „30 kr. rhein." of 9 sgr., of „50 kr. in österr. Papier" storten. Een gedeelte daarvan blijft ten bate der district-vereenigingen zelven, het andere wordt aan de Hoofdvereeniging uitgekeerd voor algemeene doeleinden. De storting der bijdragen geschiedt jaarlijks (praenumerando) bij de Presidenten der district-vereenigingen.

V. *Indeeling der Vereeniging.* Aan het hoofd der Vereeniging staat een President. Deze moet zijn een musicus, die in de praktijk gevormd en van erkende bekwaamheid is (componist, directeur, organist of schrijver over muziek). Hij wordt op de algemeene Vergaderingen bij meerderheid van stemmen voor vijf jaren gekozen. Hem staan ter zijde:

a) een Secretaris, die bij verhindering van den President in zijne plaats treedt,

b) een Penningmeester,

c) eene Commissie van zoovele leden als er diocesen zijn waarin district-vereenigingen bestaan. De Presidenten der diocesaanvereenigingen zijn de leden der Hoofdcommissie.

1) *Duitschers* wel te verstaan, al wonen ze juist niet in Duitschland. Zoo bijv. kunnen er zich afdeelingen vestigen in Amerika, gelijk ook reeds geschied is.

VI. *Werkkring des Bestuurs.* De President regelt en behandelt de loopende werkzaamheden, neemt de leden aan, en kiest zelf zich den Secretaris en Penningmeester, schrijft de algemeene vergaderingen uit, ontwerpt voor deze het programma, zit daarin voor en geeft verslag over den toestand der Vereeniging.

De Secretaris voert de correspondentie en neemt de plaats van den President in als deze verhinderd is.

De Penningmeester ontvangt en bewaart de gelden die inkomen en doet aan de vereenigde Commissie of aan de Algemeene Vergaderingen, zoo dikwijls zij te zamenkomen, rekening over ontvangst en uitgave.

De Hoofcommissie moet ieder jaar bijeenkomen.

VII. *District-vereenigingen* vormen zich in de afzonderlijke diocesen of in kleinere districten op gelijke leest, d. i. tot bevordering van hetzelfde doel en naar dezelfde regelen als de Hoofdvereeniging. Iedere Diocesaan- of District-vereeniging kan zich Eere-voorzitters of Beschermheeren kiezen.

VIII. *Veranderingen van ingrijpenden aard* in de statuten der Vereeniging moeten op algemeene vergaderingen ter beraadslaging worden voorgelegd.

IX. De statuten der Vereeniging zijn aan de *goedkeuring der kerkelijke overheid* te onderwerpen.

Die goedkeuringen lieten zich niet lang wachten. Reeds N^{0}. 1 der Fl. Bl. 1869 bevatte die der Ordinarii van S. Gallen, Regensburg, Praag, Maintz, Keulen en Munster. In N^{0}. 4 volgden die van Spiers, Passau, Trier, Budweis en Leitmeritz. Het schrijven der Hoogw. kerkvoogden getuigde daarbij ook vaak, met wat warme belangstelling en vreugde zij de vereeniging aan hunnen clerus aanbevolen.

Te Bamberg had in het voorg. jaar 1868 de eerste Algemeene Vergadering plaats gehad, waarop de Vereeniging voor goed was gevestigd geworden. Dáár was echter natuurlijk nog geen muziek ten gehoore gebragt. De

tweede Algemeene Vergadering nu zou eens laten hooren wat de statuten (letter *a*) van N⁰. III) beoogden met „uitvoeringen van kerkelijke compositiën." Dat daarom Regensburg gekozen werd, begrijpt de lezer uit al het voorgaande gemakkelijk. Nergens toch waren betere krachten bijeen, en Regensburg was sinds Proske het middenpunt der beweging.

Het programma, dat sedert ook op de volgende vergaderingen gevolgd is, was hoofdzakelijk ingerigt als volgt.

De Vergadering zou twee volle dagen duren: 4 en 5 Augustus (in de volgende jaren werd het vier tot vijf dagen). Des morgens zouden er een of twee gezongen HH. Missen zijn, die gelegenheid gaven om den Gregoriaanschen zang en meerstemmmige compositiën, zoo oude als nieuwe, te hooren. Daarna openbare vergadering, waarin President, Secretaris en Penningmeester hunne functiën te verrigten hadden volgens N. VI der Statuten, alsmede voordragten door sommigen der leden te houden.

In den namiddag Vesper, waarna eene Litanie of het een of ander motet. Daarna geslotene vergadering, uitsluitend voor de leden, ter bespreking van de bijzondere belangen der Vereeniging.

Des avonds groote uitvoering van verschillende muziekstukken van kerkelijken aard, vrijelijk gekozen, zonder verdere godsdienstoefening.

De Algemeene Vergadering werd overeenkomstig dat programma gehouden, en met een allergelukkigsten afloop en schoonsten uitslag. Daar wij zelven in de laatst verloopene jaren de algemeene vergaderingen te Keulen en te Regensburg hebben bijgewoond, willen we straks

liever deze bespreken. Genoeg zij het hier te melden, dat volgens het verslag, de Caecilia-vereeniging toen reeds 1500 leden telde, dat de presentielijst der vergaderde leden een 400 tal namen bevatte, waaronder die van den Bisschop van Regensburg en van den Hoogw. Wijbisschop van Keulen, Mgr. Baudri, en dat de laatste den tweeden dag de H. Mis pontificaliter opdroeg coram Ordinario, en beide prelaten de openbare vergaderingen met hunne hooge tegenwoordigheid vereerden en door hun hoogepriesterlijk woord opwekten en aanmoedigden. Op den tweeden dag kwam er uit Rome een telegram aan, hetwelk berigtte, dat de H. Vader aan de vergaderden zijn apostolischen zegen schonk.

Nog grooter blijk van 's Pausen genegenheid voor de Caecilia-Vereeniging was het, toen niet lang daarna President Witt een schrijven ontving van Z. H. dd. 12 Aug. waarin de H. Vader aan de Vereeniging den welverdienden lof bragt en andermaal over al hare leden zijn zegen uitsprak.

In 1870, tijdens het Vaticaansch Concilie, werd door de te Rome tegenwoordig zijnde Duitsche bisschoppen, 29 in getal, eene suppliek ingediend, waarin zij den Paus verzochten de statuten der Caecilia-Vereeniging door zijn opperpriesterlijk gezag te bekrachtigen. De H. Vader gaf volgaarne daaraan gehoor en voldeed aan hun verzoek bij eene *Breve* van den 16 December 1870. De Paus gaf daarbij aan de Vereeniging eenen *Protector* in Z. Em. den Kardinaal de Luca.

Van 2—6 September 1871 had te Eichstätt de 3de Algemeene Vergadering plaats, vereerd door de tegenwoordigheid van hunne Hoogwaard. den Bisschop van Eichstätt

en den Wijbisschop van Keulen, alsook van Dr. Franz von Liszt.

In de pauselijke Breve van 16 Dec. 1870 was voorgeschreven geworden, dat de Hoofdpresident jaarlijks aan den Kardinaal Protector berigt zou hebben te geven over de werking en den vooruitgang der Vereeniging. Uit het berigt van 1 Juli 1872 schrijven we hier het volgende af:

„Wat den vooruitgang en de uitbreiding der Vereeniging aangaat, is het getal leden tot over de 5000 gestegen.... Wat de werking der Vereeniging betreft, hebben de Hoogw. Bisschoppen van Keulen, Regensburg, Eichstätt, Augsburg, Brixen en Weenen, nog sinds den aanvang van dit jaar, de Vereeniging of haar orgaan, de Flieg. Bl. openlijk aanbevolen... De Bisschoppen van Brixen, Trier en Augsburg waren tegenwoordig geweest bij de vergaderingen hunner Diocesaan-vereenigingen. Geen der Bisschoppen had eenige klagt tegen de Caecilia-Vereeniging; van geen enkele bevoegde zijde waren de gezegende werkingen der Vereeniging betwijfeld of bestreden geworden, zooals ook door gansch Duitschland algemeen bekend was."

Niemand voorzeker wien het hart maar een weinig warm klopt voor den gewijden zang, zal in de Fl.-Bl. de verslagen hebben gelezen van de in 1869 en 1871 te Regensburg en Eichstätt gehoudene algemeene vergaderingen, zonder een zeker leedwezen te hebben gevoeld van niet tegenwoordig te zijn geweest op die bevoorregte plaatsen, waar weder die hemelsche toonen klinken, van welke wij thans vervreemd zijn, maar die vroeger zoo zeer den luister van Gods huis hebben ver-

hoogd. Inderdaad, als men zoo menige musikale compositie onzer dagen moet aanhooren, als men den ouden eerwaardigen Gregor. Zang moet hooren verknoeijen en bederven: dan vraagt men vol weemoed, wáár en wanneer zullen we dan eens zóó Gregoriaansch hooren zingen, dat we het schoon vinden; wáár zullen we die compositiën kunnen aanhooren, van welke eenmaal Paus Pius IV gezegd heeft: „dat zijn de harmoniën van het „nieuwe hemellied, welke eens de apostel Joannes in het „zegevierend Jerusalem heeft gehoord, en waarvan nu een „andere Joannes (Palestrina) ons in het strijdende Jeru„salem een voorsmaak geeft" [1])? Dat voorregt hebben wij genoten, en de dagen in 1873 te Keulen (9—13 Aug.) en in 1874 te Regensburg (3—9 Aug.) doorgebragt, zullen ons altijd dagen blijven van gelukkige, opwekkende herinneringen. Dáár hoorden we inderdaad Gregoriaansch, waarvan we zeggen moesten: Zóó moet het in de vroegere eeuwen gezongen zijn, zóó moet het gedacht geworden zijn door de vrome en heilige mannen die deze melodiën in heilige verrukking hebben neergeschreven. Dáár hoorden we die meerstemmige muziek, die bij al hare liefelijkheid en schoonheid toch zoozeer haren ernst en kerkelijkheid weet te bewaren, die zoo ver verwijderd blijft van alle herinnering aan wereldsche melodie.

Zullen we Keulen en Regensburg vergelijken? Elke Vergadering had hare eigenaardigheden, ja zelfs haren voorrang in onze waardering. Ongaarne zouden we eene van beiden gemist hebben. Zeker konden we nergens anders dan te Regensburg die voortreffelijkheid in uitvoering

---

1) Verg. Prof. Lans, *Handboekje*, bl. 110.

verwachten; maar terwijl de Regensburgsche Vergadering ons meer te hooren gaf van de oude Italiaansche meesters, waartoe ook zij alleen bijzonder in staat was, gaf de Keulsche ons meer uitvoering van Gregoriaansch. We spreken hier alleen in het algemeen, want beide vormen van muziek waren op beide plaatsen voldoende vertegenwoordigd. Hadden we in Keulen bewonderd, wat de vlijt van eenige weinige jaren tot stand had kunnen brengen: wij wisten dat wij in Regensburg aan de Hoogeschool kwamen, het middenpunt waar de beste krachten sinds een twintigtal jaren werkzaam waren geweest. Aangenaam was het, op beide Vergaderingen menigeen te leeren kennen, met wiens naam en werken we sinds lang uit de Flieg. Bl. en de Musica sacra bekend waren geworden, met wien we sinds eenigen tijd als in den geest hadden omgegaan. Te Keulen waren er ongeveer 230 deelnemers op de Vergadering; dat was voor ons juist noch te veel noch te weinig: in Regensburg bestond de General-Versammlung uit meer dan duizend deelnemers. Was Keulen daarom gezelliger, Regensburg was grootscher; en Witt kon van zijne vijfde General-Versammlung schrijven: Sie war in jeder Beziehung die glänzendste und gelungenste welche der Verein je gefeiert hat."

Dat de verschillende kunsten (hier muziek en bouwkunst) elkander wederkeerig steunen en den indruk verhoogen, dat gevoelden we in den eenigen Keulschen Dom en, we zouden haast zeggen, nog meer in de prachtige Romaansche, rijkbeschilderde „S. Maria im Capitol" te Keulen, toen daar op 11 Aug. de Gregoriaansche Hoogmis gezongen werd. Die harmonie der kunsten liet in Regensburg wel iets te wenschen over in „die

gold- und Schnörkelreiche" [1]) (allerweelderigst rococo) S. Emmeranskerk en de „Alte Capelle"; maar de Regensburgsche Dom, dien de Beijeren zoo gaarne „Deutschlands zweitschönste Kathedrale" [2]) noemen, maakte alles weder goed. Ja, als men de twee reusachtige domtorens, op wier voleinding in den loop der jaren 1859—69 de Regensburgers betrekkelijk trotscher mogen zijn dan de Keulenaars op hunnen arbeid, midden uit de eerwaardige oude Rijksstad ziet oprijzen, om de plek te toonen van waar een nieuw leven voor de kerkelijke muziek is uitgegaan: dan gevoelt men onwillekeurig, dat de ware liturgische toonkunst, gelijk in het algemeen de kerkelijke kunst, eene toekomst heeft, eene schoone toekomst, die zelve een waarborg geeft, dat de Kerk, ondanks vervolging en druk, nog dagen van bloei verwachten mag. Dagen van druk en vervolging! — we gevoelden het al te zeer te Keulen. Nog waren wel de Meiwetten niet in werking, maar over Jansenisten en Oud-katholieken hoorden we in alle gesprekken; en het trof ons Hollanders diep in de ziel, toen de hoogvereerde Aartsbisschop van Keulen in de laatste zitting, aan het slot van zijne rede, nog de volgende woorden toevoegde: „Ja het is heden, den 11 Augustus, een dag van vereeniging voor onze H. Katholieke Kerk, terwijl helaas op dezen zelfden dag in een ander land eene daad volbragt wordt, die niet vereeniging maar scheuring der H. Katholieke Kerk, de geheiligde Bruid van J. Chr., ten doel heeft [Op dien dag werd namelijk te Rotterdam de heiligschendende wijding

1) Fl. Bl. 1869 bl. 90.
2) Fl. Bl. 1869 bl. 90.

van Reinkens voltrokken]. Maar gelukkig was in het Beijersche Regensburg de hemel helder en kalm, althans voor het oogenblik, en geen droeve herinneringen kwamen de kalmte der heilige muziek verstoren; en daarbij ook, wie zou zich onder de gulle Beijeren niet op zijn gemak gevoeld hebben bij zulk eene onbekrompene gastvrijheid, als wij ten huize van den minzamen „Stiftdechant der Alten Capelle" genoten hebben, onder hetzelfde dak, waar eens Proske zijne Bibliotheek bijeen verzamelde en den grond legde voor Regensburgs onsterfelijken roem in de gewijde toonkunst.

Laten wij nu een kort overzigt geven van hetgeen op de beide algemeene Vergaderingen van Keulen en Regensburg plaats vond.

Op den 9 Augustus 1873 werden des avonds ten 8 uur leden en gasten te Keulen welkom geheeten door den Dom-kapelmeester Könen.

Des anderen daags, Zondags, werd bij de Pontifikale Mis van den Hoogw. Aartsbisschop in den Dom door het Domkoor de Missa IIda van Hasler [1]) uitgevoerd. Introitus en Communie werden Gregoriaansch gezongen. Graduale en Offertorium waren door Witt gecomponeerd. Van 12—1 uur hadden wij het voorregt, eene repetitie bij te wonen die door Witt werd geleid; desgelijks ook 's Maandags middags. Die oefeningen stonden echter geheel los van het programma. De bedoeling was blijkbaar, aan den algemeenen President gelegenheid te geven om uit den rijkdom zijner ondervinding en talenten als

---

1) Geb. te Nürnberg 1564, vormde zich te Venetië onder Andreas Gabrieli en † 1612.

directeur de leden te onderrigten. Die repetitiën waren dan ook bijzonder belangwekkend en leerzaam.

Zondag 3 uur vergadering voor de meer bijzondere belangen en het inwendig bestuur der Caecilia-Vereeniging.

Des avonds ten half zes uitvoering van de navolgende compositiën door het koor van den Dom: Introitus der *Requiem*-mis van Fr. Anerio [1]). Sequentia *Dies irae*, Gregoriaansch en om het andere vers compositie van denzelfde. Responsoriën uit de goede week: *Ecce vidimus* en *Ecce quomodo moritur*, auctore incerto. Motet *Peccata mea* van *Roland Lass* [2]). Motet *Voce mea* van *L. Viadana* [3]). Kersmis-motet *Adeste fideles* van *Könen*. Kersmis-motet *Dies sanctificatus* van *Palestrina* [4]). Offertorium *Diffusa est gratia* van *Fr. Witt*. *Gloria* en *Agnus Dei* uit de Missa octavi toni van *Könen*, en een motet voor Hemelvaartsdag: *Omnes gentes* van *G. M. Casini* [5]).

Maandag 11 Aug. ten 9 uur hoogmis in S. Maria im Capitol: de geheele Mis Gregoriaansch. Hier zongen de seminaristen; ten half elf openbare vergadering, waarbij voordragten zonder beraadslaging. Na voorlezing van een algemeen verslag door den General-Präses opende de Hoogwaardige Aartsbisschop van Keulen de rij der sprekers met een woord van opwekking en aansporing om immer voort te bouwen op de grondslagen, die voor de ware kerkelijke muziek eens gelegd zijn geworden door den H. Ambrosius, den H. Gregorius en Palestrina. De Akener Domkapelmeester Bökler besprak de gronden

1) Romeinsche componist, gestorven in de eerste helft der 17e eeuw.
2) Ook Orlandus de Lassus, een Zuid-Nederlander, geb. 1520 † 1594.
3) Een Italiaansche monnik, geb. 1565.
4) Geb. 1524 † 1594.
5) Een Florentijnsch priester, geb. omstr. 1675.

waarom ieder die kan, al zijne krachten aan de kerkmuziek behoort te wijden. De Heer Kewitsch, muziekmeester uit Berent, gaf middelen aan de hand, om den zin voor goede kerkmuziek ook onder de gewone geloovigen te verbreiden. Pastoor Dr. Schwarz uit Elwangen behandelde de vraag, hoe men het best de parochievereenigingen (Pfarr-Vereine) zou in werking stellen en houden. Pastoor Stein uit Keulen beantwoordde op eene even gemeenzame als heldere wijze de vraag: welke muziek is de ware katholieke kerkmuziek [1])?

's Namiddags ten half drie ure weder repetitie en ten half vier vergadering der leden, waarin Fr. Witt bij acclamatie op nieuw voor vijf jaren als Algemeen President verkozen werd; des avonds ten half zes tweede uitvoering van verschillende compositiën. *Ave Maria* van *G. Mettenleiter* [2]); Responsorium *Tenebrae factae sunt* van *Croce* [3]); Graduale *Angelis suis* en Tractus *Qui habitat* van *Witt;* Offertorium *Domine Jesu* van *Könen;* Antiphoon *Sacrum convivium* van *Giorgi* [4]); Antiphoon *S. Maria succurre* van *Viadana;* Sequentia *Victimae paschali*, Gregoriaansch met vierstemmige gedeelten, van *Könen;* Motet *Ave Maria* van *da Vittoria* [5]), *Kyrie* en *Gloria* van denzelfde, en motet voor den Paaschtijd: *Alleluia, Christus surrexit* van *Anerio* [6]).

Dingsdag 12 Aug. was er ten 9 uur Requiem-mis in

---

1) Zie de vertaling zijner voordragt in *De Katholiek* Nov. 1873. Deel LXIV, bl. 307.

2) Geb. 1812 † 1858.

3) Venetiaansch componist, 1596—1609.

4) Kapelmeester van S. Jan van Lateranen, 1719—25.

5) Romeinsch kapelmeester, 1573—1605.

6) Volgde Palestrina op als componist der pauselijke kapel.

den Dom: Gregoriaansch zonder orgel, door de seminaristen gezongen. Ten 10 ure openbare vergadering met voordragten, onder welke bijzonder opmerkelijk waren, eene van Pastoor Schwalm uit Altschotland bij Danzig, die zeer praktisch de vraag beantwoordde: wat kan en moet een pastoor op een dorp of in eene kleine stad doen tot verbetering van den kerkelijken zang? en eene van den Heer Mayer, hoofdonderwijzer in Gemünd, die den Heeren organisten spaarzaamheid, matigheid en zelfverloochening predikte [behartigingswaardige wenken ook voor onze organisten!] Nadat de Algemeene President nog gesproken had over het doel van het Cäcilien-Verein en vooral de leden had aangespoord, om ook in elke parochie eene vereeniging te vestigen, sloot de Hoogwaard. Wijbisschop van Keulen Mgr. Baudri de zitting en tegelijk de 4e Algemeene Vergadering zelve met een woord, dat de uitdrukking was van zijne blijdschap, zijne hoop en zijne dankbaarheid.

En nu de schoone dagen van 3—7 Augustus 1874 in Regensburg.

Nadat reeds op Zaturdag en Zondag 1 en 2 Aug. verschillende uitgezochte compositiën waren uitgevoerd voor de leden, die ook „die Vorfeier" konden bijwonen, begon Maandag avond 8 uur de Algemeene Vergadering met de gebruikelijke verwelkoming. De groote zaal van het „Neuhaus" was overvuld van leden en belangstellenden. Men had ook de goede gedachte gehad, om op dezen avond, gelijk ook bij de reunie op Woensdag, de oude meesters mede in hunne profane compositiën te laten hooren door uitvoering van madrigalen van Dowland (1597), de Lassus (1520), Morley (1594), Hasler (1560),

John Bennet (1599), Heinrich Isaac (1480), Hubert Wählreut (1550), Lechner (1530) en Thomas Tallis (1585). Het behoeft niet gezegd, dat het zeer leerzaam was hunne behandeling van het wereldsche lied met die van de kerkelijke stukken te kunnen vergelijken.

Dingsdag 4 Aug. ten 8½ ure Pontifikale Mis in de S. Emmeranskerk, zesstemmige Mis: „Dum complerentur" genoemd, van *Palestrina.* Bij het binnenkomen des Hoogw. Bisschops de Antiphoon *Ecce sacerdos* van *Porta* [1]). Graduaal zesstemmig van *Mich. Haller*, Offertorium van *Witt*, Introitus en Communie Gregoriaansch.

Ten 10½ ure had de eerste openbare Vergadering plaats in de „Reichssaal" van het stadhuis. Na een kort verslag over den toestand van het Cäcilien-Verein was het ook hier de Hoogw. Ordinarius die het eerst tot de Vergadering het woord rigtte. Zijne korte rede betrof het innige verband waarin de liturgie met den kerkelijken zang staat, en de ondergeschiktheid van den laatste aan de eerste. Onder de verdere sprekers behandelden twee het Duitsche kerk-lied en waarschuwden tegen vele onkerkelijke en verknoeide melodiën daarvan. Het laatst sprak de kapelmeester van den Dom *Haberl* en legde een plan voor van stichting eener *muziekschool te Regensburg*, ten einde het goed door het Cäcilien-Verein zoo gelukkig tot stand gebragt, duurzaam mogt blijven. „Het zou toch schande zijn, zoo besloot hij zijne schoone rede, indien men na eenige jaren zou moeten zeggen: de boom van het Duitsche Cäcilien-Verein werd door Witt geplant en breidde bij diens leven zijne takken naar alle kanten verre uit; toen nam X de zorg over, deze

1) Franciskaan, en kapelmeester in Padua en Loretto † 1601.

liet ze aan IJ na, maar met Z. verwelkte de boom en was reddeloos verloren, en na 20 jaren behoorde ze tot de geschiedenis." De redenaar deelde mede, dat hij reeds maatregelen genomen had om met 1 Nov. aanst. zijn plan in werking te stellen, nogtans slechts als eene voorloopige proef. Met nog drie andere heeren zou hij de studiën leiden van hen, die den cursus van 1 Nov. tot 1 Julij wilden maken. Ten bewijze dat men de zaak in Regensburg ernstig opneemt, geven we hier een kort overzigt van het programma.

De leerling moet de grondbeginselen der muziek en van de harmonieleer reeds magtig zijn. En verder zijn onderwerpen van zijne studie: Gregoriaansch, enkel en dubbel contrapunt, theorie der polyphone compositie, onderrigt in het spelen naar de partituur, het transponeren en dirigeren der werken van de oude meesters (met oefeningen om hunne compositiën in partituur te brengen); — methode van het zangonderrigt, gelegenheid om eerstbeginnenden in den zang te onderwijzen, om repetitiën en uitvoeringen bij te wonen en zich praktisch in het dirigeren te oefenen; — harmonieleer en de daartoe behoorende vormen van imitatie, canon, fugette en fuge; compositieleer; — orgelspel: accompagnement en vrije phantasie; — geschiedenis der kerkmuziek, met een blik tevens op de algemeene geschiedenis der muziek en de literatuur der verschillende tijdvakken — aesthetica der kerkmuziek en voordragten over liturgie, en bijzonderlijk de wederzijdsche betrekking tusschen koor en altaar. — Hulpmiddelen om dit programma van zulk een omvang meester te worden: studie, hooren en aanteekening houden van de indrukken die men ontvangt van alle compositiën

die door het jaar in de verschillende kerken van Regensburg tot uitvoering komen. Voor de theoretische en praktische studie vindt de leerling in de Bibliotheek van Proske hulpmiddelen zooals die nergens te vinden zijn.

Men ziet dus wel uit dit programma van den leercursus, welke eischen men blijkbaar stelt aan een goeden en kundigen organist of directeur.

Het onderrigt zou door de vier heeren gratis gegeven worden, alleen zou ieder leerling eene som van 50 Thr. te storten hebben tot vorming van een fonds.

Blijkens latere berigten is de leercursus, op den gezegden voorloopigen voet geregeld, inderdaad met 1 Nov. ll. begonnen.

Dingsdag 4 Aug. ten 2¼ ure namiddags gregoriaansche Vesper in de „Alte Capelle". De psalmen werden om het andere vers, in falso bordone gezongen van *G. P. Cima* [1]) en *Viadana;* des avonds ten 6 uur uitvoering der volgende stukken: zesstemmig motet *Dum complerentur* van *Palestrina;* vierst. motet *Hodie Chr. natus est* van *Luc. Marenzio* [2]); vierstemmig responsorium *Hodie nobis coel. Rex* van *B. Nanini* [3]); vijfst. *o Sacrum* van *Gabrieli;* orgelspel van den Dom-organist *Jos. Hanisch*; vierst. *Miserere* van *Jac. Handl* [4]); zesst. *Haec dies* van *Palestrina*; vierst. *Ave Maria* van *Verdonc* [5]); zevenst. antiphoon *Tu es Petrus* van *Palestrina.* Orgelspel van den Stiftsorganist *Stich*; vijfst. offertorium *Tui sunt coeli*

1) Geb. omstr. 1570.
2) Romeinsch kapelmeester en zanger der Paus. kapel, gest. 1599.
3) Romeinsch kapelmeester, laatst der 16e eeuw.
4) Geb. in Krain 1550, gest. te Praag 1591.
5) Nederl. componist 16—17 eeuw.

van *Mich. Haller* [1]), en nog 4 andere van denzelfden componist.

Woensdag 5 Aug. ten 8 ure Hoogmis in de „Alte Capelle": vierstemmige „*Missa secunda*" van *Pavona* [2]), offertorium *Diffusa*, vijfst. van Palestrina; het overige Gregoriaansch. Denzelfden morgen ten 9 ure *Requiem-Mis* in den Dom: zesstemmig van *da Vittoria*.

Om half elf ure de tweede Openbare Vergadering.

Op deze vergadering voerden zeven sprekers, geestelijken en leeken, het woord; hunne voordragten bleven allen meer van algemeene strekking om tot bevordering van het groote doel der Vereeniging mede te werken. Verscheidene er van fonkelden van geest, humor en opgewektheid; wij denken onder anderen aan den „Benefiziat" Hauser uit Augsburg, vooral aan den vurigen Wurtemburger Kaim, die door de broeders niet onaardig met den bijnaam van „Witt's Schildknappe" wordt betiteld.

Des avonds ten zes ure tweede uitvoering, waarbij de volgende stukken werden gezongen.

Zesst. offertorium *Custodi* van *Aiblinger* [3]); *Stabat mater* vierst. met orgel van *Fr. Witt*; achtstemmig graduale *Laetatus sum* van *Ett* [4]); vierst. offertorium *Laudate Dominum* van *Fr. Witt*; vierst. *Asperges* en *Tantum ergo* van *Hanisch*; vierst. *Ave verum* van *Fr. Schmidt* [5]); vierstemmig Marialied van *Aiblinger*; eenst. en vierst. *Ave maria* en vierst. offertorium *Justorum*

---

1) Thans componist te Regensburg.
2) Componist uit Bologna omstr. 1770.
3) Hofkapelmeester te Munchen, gest. 1867.
4) Organist te Munchen, gest. 1847.
5) „Domchordirector in Münster."

animae van *Fr. Witt*; vijfst. antiphoon *o Rex gloriae* van *Gabrieli;* vijfst. *o Salutaris* van *Witt*; 4—5 en 6-stemmig respons. *Ecce sacerdos*, vierst. sequentie *Veni S. Spiritus* en zesst. graduale *Qui sedes Domine* van *Hanisch.*

Donderdag 6 Aug. ten 7 uur hoogmis in den Dom. Vierst. Mis „On me la dit" van *Orlando di Lasso.* Introitus, graduale, offertorium en communie Gregoriaansch. Na het offertorium een vierst. motet: *Diligam te Domine* van *Croce.* Onder de processie vierst. *Pange lingua* van *Hanisch.* Ten acht uur werd op verlangen van vele Heeren in S. Emmeran repetitie gehouden van de *Missa „Jesu rex admirabilis"* van *Sthele*, en van *Witt's* zesstemmige *Te Deum.*

Vrijdag ten acht ure hoogmis in de Dominikanen-kerk, waaronder de *Missa* (*opus XII*), en waarna de zoo even genoemde *Te Deum* (*opus XXVII*) van *Witt.*

Zoo als men ziet, was er op de beide Algemeene Vergaderingen gelegenheid in overvloed, om zoowel voor den meerstemmigen zang oude en nieuwe componisten te hooren, alsook om de toepassing te zien der regelen, welke door het Cäcilien-Verein bij de uitvoering van het Gregoriaansch worden in acht genomen.

Wat *de meerstemmige muziek* betreft, is het niet te zeggen, wat een ontzaglijk verschil van uitwerking er is tusschen de meerstemmige muziek, die wij gewoon zijn ten onzent te hooren, en die der oude meesters of ook der nieuweren, die zich naar hun voorbeeld vormen. En, wat niemand zal kunnen ontkennen, dat verschil is juist in het voordeel van het ware karakter der kerkelijke muziek, volgens de eischen door de H. Kerk gesteld. Het

is waar, dat de volmaakte uitvoering, die vooral te Regensburg onovertreffelijk was, aanstonds den hoorder inneemt. Maar niet hoofdzakelijk waren het die prachtige kinder- en jongensstemmen, zoo helder en zacht tegelijk, zoo ferm, en vrij van alle affectatie, niet hoofdzakelijk was het die eenheid in ademhaling, nadruk en voordragt, die zuiverheid van intonatie, welke aan de uitvoeringen van het Cäcilien-Verein hare voortreffelijkheid schonken. Veelmeer ligt de ware kerkelijkheid, om dat woord eens te gebruiken, dier compositiën, aan den stijl zelven waarin ze zijn zamengesteld.

Vooreerst de *melodiën.* Daar is niets te hooren van die ligtzinnige of althans te weeke en weelderige motieven, die telkens aan opera of concertstukken herinneren, of ten minste gemoedsbewegingen opwekken die voor de kerk te profaan zijn [1]). De melodiën zijn doorgaans ontleend aan den echt kerkelijken eenvoud der Gregoriaansche wijzen en toonen. Toch is daar uitdrukking, ja waarlijk bezielde en bezielende uitdrukking, maar zonder theatraal effect, altijd kuisch, rein en edel. Zulke compositiën loopen geen gevaar, dat ze aan een gemengd publiek in schouwburgen of concertzalen „eenen avond van waar kunstgenot" zullen verschaffen. Daar zijn en blijven ze te kerkelijk voor, zooals het ook wezen moet. Wanneer de H. Geheimen aan het altaar gevierd worden, zoo plegtig, grootsch en ontzaglijk: dan behooren toch, naar het echte begrip van kerkelijke kunst, altaar en priesterkoor anders gedecoreerd te zijn dan het tooneel eener tragedie, ze zij zoo ernstig en klassiek als men wil. Aan

1) „Levitatem redolentes, vel scenicos modos imitantes, vel profanos animi motus concitantes." *Syn. Prov. Ultraject.* Tit. V, Cap. VI, pag. 219.

den priester die daar, als bemiddelaar tusschen God en volk, zijn smeekgebed ten hemel zendt, zijnen liefdegroet of zegen aan het volk brengt, of zijn sursum corda en gratias agamus in verrukking opzingt: hem zijn bij dat alles door de Kerk zelve gebaren vol van uitdrukking voorgeschreven, doch gebaren vol van heiligen eenvoud, die niets hebben van wereldsche gemaaktheid of overdreven gevoeligheid. En wanneer het woord der Waarheid op den kansel wordt verkondigd: hoe spoedig weet men dan te spreken van theatraal, in geval de gewijde redenaar soms voordragt en gebaren niet binnen de perken der ware kerkelijke waardigheid houdt. Maar waarom moet dan toch de gewijde taal, die daarenboven nog in zulk een innig liturgisch verband staat met het altaar, niet even kerkelijk *gezongen* als *gepredikt* worden, terwijl we toch in ceremoniën of versieringen niets dat aan schouwburg of tooneel herinnert, kunnen verdragen?

Wat we dan te Regensburg bewonderd hebben, het was het edele, innige en reine gevoel, waarmede componisten, wier stukken we hoorden, ten regten tijde wisten te smeeken, te treuren, te danken, te jubelen, al naar dat de liturgie het vorderde.

Ook was daar niet, vooral niet bij de nieuwe compositiën, dat zelfbehagelijk herhalen, waaraan onze componisten zoo vaak toegeven, wanneer zij eene schoone muzikale phrase hebben gevonden; nog minder waren daar die eindelooze herhalingen en tekstverdraaijingen, louter om wille der muziek [1]).

---

1) Illud etiam cavendum ne fiant verborum transpositiones, neque plures longaeque repetitiones, et illud in primis ne nimia prolixitate sacer concentus protrahatur. *Syn. Prov. Ultraject.* T. a. p.

Ook in de *harmonie* hebben de composities van den Palestrina-stijl hare eigendommelijke vormen, die haar bijzonder voor kerk en liturgie geschikt maken. Hier heeft men diezelfde gebondene en dooreengewerkte beweging der stemmen, zooals bijv. aan het ware orgelspel eigen is. Het groote onderscheid toch tusschen den ouden Palestrijnschen stijl en het moderne toonstelsel bestaat hierin, dat bij de oude manier van componeren geene der stemmen de volstrekte heerschappij voerde, gelijk thans de soprano-stem; allen hadden op hare beurt de melodie, den zang; bij al haar zamenwerken had elke stem meer zelfstandigheid dan bij de tegenwoordige wijze van componeren, volgens welke de soprano-partij domineert en de andere stemmen meerendeels slechts begeleiden of aanvullen. De oude manier heet daarom *polyphonie*, de nieuwe *homophonie*. Doordien nu met de opkomst van het moderne toonstelsel de bovenstem „geëmancipeerd" raakte, heeft het solozingen sedert dien tijd zulk eene vlugt genomen en de overhand verkregen, alweder ten nadeele van den waren kerkelijken geest. Wij misten dus gelukkiglijk te Regensburg de aanmatiging van den solozanger, die geheel tegen den geest der liturgie in, zich bij onze hoogmissen telkens tusschen het volk en den priester indringt, en de aandacht der biddende geloovigen van altaar en priester aftrekt en op zich vereenigt [1]).

Maar is dan niets kerkelijk dan alleen hetgeen Palestrina en zijne school gecomponeerd hebben? zoo vraagt

---

1) modulationes... quae... pietatis affectus in fidelibus turbent ac dissipent potius, quam excitent ac nutriant. *Syn. Prov. Ultraject.* t. a. p.

misschien de lezer. — Geen nood. Het Duitsche Cäcilien-Verein is er verre van af, zoo iets op hare vaan te schrijven. Reeds hebben we boven bl. 218 gemeld, dat Witt gezegd heeft, volstrekt geen vrijere en rijkere behandeling der kerkmuziek te willen uitsluiten, maar alleen datgene wat onwaardig, onkerkelijk en niet liturgisch is. — En wil men nog meer? Het programma zelf van de 5e Algemeene Vergadering voert met groote zware letters het devies: „Alles wahrhaft Kirchliche, Heilige, Veredelnde und Erhabene das der menschliche Geist in der Tonkunst seit 2000 Jahren dem Ewigen zu Füszen gelegt, wollen wir fördern." En in eene zeer belangrijke rede, welke Witt te Regensburg zou hebben uitgesproken, zoo ongesteldheid hem niet verhinderd had [1]), waarschuwt hij allernadrukkelijkst tegen alle misverstand en overdrijving. De pauselijke Breve van 16 Dec. 1870, zoo zegt hij, „welke ik de charta magna van onze Vereeniging zou willen noemen", heeft het volgende van onze statuten goedgekeurd: „De Vereeniging zal zorg dragen dat.... de meerstemmige polyphone zang, in zoover zij overeenkomstig is met de kerkelijke wetten, verbreid worde, hetzij de compositiën *tot den ouderen*, hetzij ze *tot den nieuweren tijd* behooren" (cantus figuratus, polyphonus, quatenus legibus ecclesiasticis conformis est, sive compositiones pertinent ad aetatem vetustiorem sive recentiorem, propagetur"). Derhalve wel de polyphone stijl, maar niet zóó dat men meenen zou: wij hebben aan de meesters der 16e en 17e eeuwen genoeg; we zullen hen toch nooit evenaren. Neen, zegt Witt, het is niet alleen nuttig maar zelfs noodig, dat men, met

1) Ze is echter afgedrukt in de *Musica Sacra* van dit jaar, No. 9.

de oude meesters als voorbeelden, ook nieuwe compositiën schrijve. *Nuttig*, want hoewel het vaststaat, dat de oude meesters betere regelen volgden voor kerkelijke melodievorming en rhythmus, en we daarin hen behooren te volgen, toch is het waar dat men rekening houden moet met de „moderne Denk- und Gefühlsweise", wil men met praktisch nut ter verbetering werken. Ja, het is zelfs *noodig*, dat we niet enkel oude meesters ten gehoore brengen of slaafs copieren, want wij kunnen de gebreken vermijden, welke zoovelen der oude werken ontsieren, „omdat de polyphone stijl, hoewel ik die voor „onzen tijd de eenige redding noemen moet en reeds „dikwijls genoemd heb, ook een groot gevaar met zich „medebrengt. De componisten (der 16e eeuw) stortten „zich dikwijls uit in zulk eene lyrische breedheid, dat „daarmede de regte en verstaanbare declamatie, alzoo „het eigenlijk kerkelijke, verloren ging. Dit was dan ook „de grond der algemeene klagt bij het Concilie van „Trente" over de ontaarding der meerstemmige muziek. „En juist het vermijden van dat gebrek was „het, wat Palestrina's *missa Papae Marcelli* [1]) onder„scheidde en haar hare groote beteekenis schonk. Maar „de mensch is het resultaat niet alleen van zijn talent, „maar ook van zijne opvoeding, vorming en school; en „en zoo kon zelfs Palestrina zich niet altijd vrijhouden „van dat in longum et latum uitspinnen van een thema. „Zijne missen zijn in den regel het beste in die gedeel„ten, waar de grootte van den tekst hem dwong kort „te zijn, zooals in de Gloria en de Credo." En tot be-

1) Vergelijk hierover nader het *Handboekje* van Prof. LANS, van bl. 106 tot 110.

wijs haalt Witt de Mis „Dum complerentur" van Palestrina aan, welke mis (zie boven) op Dingsdag 4 Aug. was uitgevoerd. „Immers de *Sanctus* en vooral de „*Benedictus* van deze anders zoo heerlijke mis brengen „niet alleen niets nieuws meer, maar zij herhalen slechts „het reeds gezegde in overmatige breedheid [1]), en daarbij „nog op de verkeerde plaats. Wanneer het „in nomine „Domini" bijna woordelijk gelijk is aan het „in gloria „Dei Patris" en het „in vitam venturi saeculi", zoo mist „men daarin de goede opvatting van den tekst."

Alzoo, Witt wil alles behalve uitsluitend de oude meesters uitgevoerd noch slaafs nagevolgd zien. Wij kunnen en moeten hen zelfs verbeteren. Alleen wil hij de kerkelijke compositiën in *polyphonen* stijl behandeld zien, dewijl het de „*aria* was welke de groote revolutie in „de kerkmuziek bragt en alle traditie, alle goede en „liturgische regelen over hoop wierp." Daarom is zijn besluit: „Wie heden ten dage kerkelijk wil componeren „of verstaan wil wat kerkelijk is, moet terugkeeren tot „den geest der oude school en traditie, en ten andere „moet hij, ofschoon hij zeer zekerlijk de wereldsche „muziek moet verstaan, om wille van zijn eigene for„mele vorming, haren invloed en vooral de aria schu„wen als de duivel het kruis."

Maar vooral wat de uitvoering van het *Gregoriaansch* betreft, ja dàt is eerst de regte en eenig ware manier van voordragt. Zóó uitgevoerd is het bij ons zoo gemin-

---

1) Dat overigens die breedheid der oude meesters nog in geen vergelijking komt met de eindelooze herhalingen onzer moderne componisten, blijkt genoeg hieruit, dat diezelfde Pontificale mis op 4 Aug. niets langer dan één uur geduurd heeft.

achte, niet begrepene en verwaarloosde Gregoriaansch een verwonderlijk schoone zang, zoo zacht, zoo vloeijend, zoo welluidend!

En waardoor verkrijgt men zulk een uitvoering? — Door inachtneming van eenige zeer eenvoudige regelen, die eigenlijk uit den aard der zaak voortvloeijen. Als hoofdregel geldt: *Zing het Gregoriaansch zóó, als de natuurlijke en wel begrepene voordragt en declamatie van den tekst vorderen.* Alzoo

1) niets ontbreekt aan den klem en den nadruk welke woorden en zinnen vorderen, noch aan de uitdrukking welke de inhoud van den tekst eischt. Het accent, dat in ieder woord op ééne der lettergrepen meer dan op de andere valt, komt duidelijk uit, zoodat de toonlooze lettergrepen, vooral de laatste, met merkelijk minder nadruk gezongen worden. Ook de verdeeling en afscheiding van woorden en zinnen geschiedt onberispelijk, zoodat geen woord uit het verband gerukt wordt, en het eind der zinnen, bijzonderlijk het slot der laatste, iets zachter en langzamer gezongen wordt. Op deze wijze komt er eene „schakering" in de voordragt, die behagelijk aandoet, en verliest de voordragt van zelf al dat stijve en eentoonige dat bij ons algemeen haar bederft; vooral is er geen zweem van dat gemakzuchtige drukken op de laatste lettergreep.

De lezer vergelijke nu eens met deze regels eene voordragt zooals bijv.

ecce enim | ex hoc beatám | me dicent omnés | generationes; of

qui cúm | unigenitó | filió | tuó.

2) Hierbij geldt ook de regel: heeft eene *korte syllabe*

meerdere noten, dan worden deze ligt, zacht en snel gezongen; heeft daarentegen eene *lange syllabe* slechts *ééne noot*, dan wordt die langer aangehouden en met klem gezongen. Door inachtneming van dezen regel is er geen noodzakelijkheid, om ter wille der prosodie de noten op eene zoo doorgrijpende wijze te verschikken als dat in de nieuwe Mechelsche uitgaaf gedaan is. Te Regensburg zingt men bijv. met dezelfde noten als wij in onze boeken vinden.

Véni creátor, en méntes tuórum.

3) De meerdere of mindere snelheid der voordragt, het *tempo* hangt af van de zangstukken zelven. Wanneer die op ééne syllabe doorgaans maar ééne of twee noten hebben, dan worden die noten veel langzamer gezongen, dan het geval is wanneer de lettergrepen met verscheidene noten bezet zijn. Derhalve zingt men de noten van *Haec dies* heel wat vlugger dan van *Victimae Paschali.*

Over het geheel wordt overigens als regel onderhouden, dat de *staartnoot* lang, en de *ruitnoot* kort, maar de *gewone noot* langer of korter is, al naar dat het de goede declamatie van den tekst vordert. In het algemeen zingt men ook veel levendiger en frisscher dan bij ons te lande.

4) Wanneer eene *lange syllabe* meerdere noten heeft, dan zingt men bij *opgaande* melodie *crescendo*, bij *dalende* melodie *decrescendo.* Zamenstellingen van *drie noten*, zooals op *accedens* en *fulgur* in de vesper-antiphonen van Paschen, worden eenigermate als *triolen* uitgevoerd; en in het algemeen beijvert men zich om de *notengroepen* zoo vloeijend en geleidelijk mogelijk te verbinden.

5) *Jongens-* en *mannen*stemmen zingen zamen of bij afwisseling, hetgeen eene prachtige uitwerking doet,

vooral daar de stemmen zoo bijzonder geoefend en gepolijst zijn.

6) Het *orgel* heeft eene zeer bescheiden rol en begeleidt slechts zacht, ook wanneer het geheele koor zingt. Soms zwijgt het geheel; en waarlijk men mist het ter naauwernood bij eene zoo schoone en welluidende voordragt. Zelfs wordt het orgel als belemmerend, als ballast weggelaten, wanneer het zangstuk eene losse en ongedwongene uitvoering eischt, welke door het spel slechts bedorven zou worden.

Zingen ze plat? heeft alligt een der lezers gevraagd. En wij antwoorden: volstrekt niet. Immers vooreerst, van „plat" te spreken in de beteekenis van „*diatonisch*" (zooals inderdaad te Regensburg gezongen wordt) heeft de Recensent in „De Katholiek" (Julij 1874 bl. 37) ons verboden; doch ten andere, men zingt te Regensburg het Gregoriaansch veel te rond, vloeijend, veerkrachtig en welluidend om er dàt woord voor te gebruiken. Plat zingen is dan ook eigenlijk het ware woord voor die slordige, langdradige en ziellooze voordragt, die op onze koren nagenoeg algemeen is.

Schoone, verkwikkende dagen waren het, die Augustusdagen van Keulen en Regensburg, en niet enkel om hetgeen wij daar hoorden, maar ook om hetgeen wij daar zagen! Wat belangstelling, wat ijver, wat enthousiasme was daar van leeken en geestelijken voor den waren bloei der heilige en gewijde muziek! Zoo wij het niet reeds wisten uit degelijke opstellen en compositiën, die in de twee tijdschriften van het Cäcilien-Verein verschenen zijn: de dagen der 4e en 5e Algemeene Vergadering waren voldoende geweest om ons te stemmen tot

diepen eerbied en innige bewondering voor zulke mannen die „iets over hebben" voor den luister van Gods Kerk, die geen studie, geen moeite noch opoffering van gemak ontzien om aan de ware beginselen eener kerkelijke toonkunst ingang en verbreiding te verschaffen. En God heeft blijkbaar dat werk, dat zoo vast staat op den grond van het kerkelijk gezag, mildelijk gezegend.

o, Mogten toch eens allen die in ons Vaderland tijd, krachten en talenten hebben, door onderlinge zamenwerking zich de ook bij ons *te zeer verwaarloosde* kerkmuziek aantrekken; mogten zij door spreken, door schrijven en meer nog door handelen, meer algemeene belangstelling gaande maken voor de ware begrippen en de echt godsdienstige en liturgische beginselen. Reeds zijn in den laatsten tijd meermalen stemmen opgegaan, die daartoe aanspoorden [1]). Doch, wat meer zegt: het vereenigd Nederlandsch Episcopaat heeft op het Provinciale Concilie reeds in 1865 gesproken [2]); dáár zijn door het *kerkelijk gezag voorschriften* gegeven, geheel berekend naar onze behoeften. Dáárin hebben wij dus een programma; trachten wij daaraan uitvoering te geven: en God zal het zegenen.

H. December 1874. J. J. GRAAF.

---

1) Vergelijk *Handboekje*, Prof. Lans bl. 114—17. *De Katholiek* Sept. 1873, Deel LXVI, bl. 32. De *Maasbode* van 10 Sept. en 17 Nov. ll.

2) Tit. V, Cap. VI.

Een kijkje in de Loge.

III.

Wat *Forêt* en zijne vrienden bij de tragisch-comieke voorstelling in de Loge zien en hooren? [1]).

„De A.·. M.·. maakt nogmaals namen, ouderdom, geboorteplaats, woonplaats en beroep des Kandid.·. aan de BB.·. bekend, en vraagt op nieuw hunne goedkeuring tot aanneming. Verzet zich een van de Logeleden daartegen, dan worden diens bezwaren onderzocht ingevolge de bepalingen der wet. Verzet zich echter niemand tegen de Receptie, dan leest de A.·. M.·. de antwoorden op de schriftelijke vragen voor, en verzoekt den Geleider, zich tot den Kandid.·. te begeven en hem voor de Tempelpoort te geleiden."

Daarna gaat het spel beginnen!

„„De geleider begeeft zich naar de donkere kamer,

---

1) In de afl. Jani. en Febi. van ons maandschrift hebben we volgens het officieele Rituaal, bij de Nederlandsche Broeders in gebruik, *de opening der Loge* en *de inrichting der Leerlings-Loge* beschreven. Thans geven wij, altoos volgens hetzelfde Rituaal, de eigenlijke *Receptie voor den Graad van Leerling-Vrijmetselaar*, de eerste Graad der zoogenaamde Blaauwe Vrijmetselarij.

BLINDDOEKT den Kandid.·. en verzoekt hem al zijne versierselen en metalen [geld] af te leggen. Voor de Tempelpoort gekomen geeft hij daarop drie harde slagen, waarop de *A.·. M.·.* zegt:

„Br.·. 1ste Opz.·. doe zien wie daar met zooveel geweld aan de Tempelpoort aanklopt."

De *2de Opz.·.* begeeft zich op last van den 1sten naar de Tempelpoort, die even door den Dekker wordt geopend, en vraagt met luider stem:

„Wie klopt daar met zooveel geweld?"

De *Geleider* antwoordt van buiten:

„Een vrij man van goeden naam, die verzoekt Leerling-Vrijmetselaar te worden."

De *A.·. M.·.* dit bericht ontvangen hebbende, zegt:

„Is hij bereid zich aan onze verdere proeven en gebruiken te onderwerpen?"

Deze vraag wordt door den 2den Opz.·. herhaald; wordt zij door den Geleider bevestigend beantwoord, dan zegt de *A.·. M.·.*:

„Laat hem binnenkomen."

Zoodra de A.·. M.·. een slag met den hamer heeft gegeven, opent de Dekker de Tempelpoort geheel en wordt de Kand.·. tusschen de Opzieners geleid.""

Arme *geblinddoekte* Kandidaat! Men noemt u een *vrij* man... dat *waart* ge! van *goeden naam*... en dien komt ge hier verspelen!

„„Na eenige oogenblikken diepe stilte, zegt de *A.·. M.·.*:

„Mijnheer!

„Naar een oud eerwaardig voorschrift zijn Uwe oogen geblinddoekt, omdat Gij des te rustiger in de verborgen

diepten Uws gemoeds den blik zoudt kunnen slaan. Wij vermogen niet daarin door te dringen, maar Uw herhaaldelijk uitgedrukt verlangen, om U aan ons te verbinden en het bericht der tot Uwe beproeving afgezonden BB.·. hebben onze goede meening omtrent U versterkt.

„Waren het alzoo geene nietige verwachtingen die U tot ons voerden, maar was het de wensch om verbonden te worden met een kring van mannen, strevende naar al wat waar is, goed en schoon, bekrachtig dan die gezindheid met een verstaanbaar *Ja.*"

Wanneer de Kand.·. hieraan voldaan heeft, ondervraagt de A.·. M.·. hem over zedekundige onderwerpen, de zelfkennis betreffende, en toont hem zooveel mogelijk [!] de noodzakelijkheid aan, dat de mensch zich zelven moet leeren kennen, en dat zoovele gebreken hunnen oorsprong vinden in gebrek aan zelfkennis. Daarna zegt de A.·. M.·.:

„Mijnheer! [de man is altoos nog maar mijnheer] ik herhaal thans nogmaals de U straks gedane vraag, of Gij bereid zijt U te onderwerpen aan de aloude gebruiken der Vrijmetselaren, die tot hunne opname worden gevorderd?"""

„Nadat de Kandid.·. toestemmend geantwoord heeft", wordt de voorstelling eerst recht plastisch.

„„De 1ste Opz.·. geeft hem een geopenden passer in de rechterhand, drukt dien tegen de borst van den Kandid.·., en zegt:

„Ik plaats dezen geopenden passer op Uw hart, niet om Uw lichaam te wonden, maar om Uw geweten te treffen, vergeet deze woorden niet."""

Wees voorzichtig, à coups d'épingle on peut tuer même un gladiateur!

„„Daarop zegt de *A.·. M.·.*:

„Geleider volbreng Uw plicht."""

En nu vangt de groote solpartij aan!

„„De Kandid.·. wordt uit het W.·. door het N.·. naar het O.·. en van daar door het Z.·. naar het W.·. tusschen de Opzz.·. geleid; dezen geven één slag met den hamer, hetwelk door den A.·. M.·. wordt herhaald en de 1*ste Opz.*·. zegt:

„De eerste reis is volbracht!"""

Alsof het gansche kinderspel nog niet kinderachtig genoeg was, wordt er gezorgd, „dat op deze reis de grond oneffen zij, en bij deze en de volgende reizen door de aanwezigen de grootst mogelijke stilte worde in acht genomen." Vervolgens wordt aan den dansenden Kandidaat de beteekenis dezer reis gevraagd en gooit de onuitputtelijke spreekaâr van den Achtbaren Meester de volgende banaliteiten uit:

„Ons leven, Mijnheer! heeft zooveel overeenkomst met eene reis, dat het reeds in de oudste tijden daarmede werd vergeleken. De reis, welke Gij nu volbracht hebt, duidt op de moeilijkheden des levens, [de Kandidaat schijnt in zijne verklaring niet geslaagd te zijn, waarom anders deze verbiage?] waaraan wij ons willens of onwillens moeten onderwerpen, en die wij vooruit niet kunnen gissen, dat zich zullen opdoen; want gelijk blinde reizigers gaan wij voort in het gebied dat voor ons ligt. Donker schijnen ons op dien levensweg de raadsbesluiten der Voorzienigheid [profanatie! eene Voorzienigheid bestaat voor den waren Vrijmetselaar niet; hij is deïst of erger!] maar menigwerf strekken ze tot onze

loutering en verbetering, ons den blik doende slaan in ons binnenste.

„Niet altijd echter is de hemel bewolkt, op 't onverwachts breekt vaak de zon door de wolken, en maakt de vroegere duisternis plaats voor een helderen dag; — ja! [dat uitroepingsteeken is niet van ons, 't komt uit de keel van den spreker, die zich „warm" maakt, zou men in de Eerste Kamer zeggen!] ja! het leven heeft ook zijne vreugde, welke de wijze even goed als zijn leed weet te benuttigen tot versterking der krachten van zijnen geest.

„Men doe den Kandid.·. zijne tweede reis volbrengen."

Zekere spanning zal den geblinddoekten Kandidaat wel voor insluimering behoed hebben, zoo niet — hij wordt aangegrepen en zijn tweede reis vangt aan.

„„Op deze reis is de grond vrij van alle oneffenheden, de Geleider moet echter den Kandid.·. zoodanig rondvoeren alsof deze in gevaar verkeerde van zich te stooten of te struikelen. Een tweetal BB.·. daartoe door den A.·. M.·. aangewezen, doet wapengekletter ['t is huiveringwekkend!] hooren, in het begin sterker en allengskens verminderend. De 1*ste Opz.*·. zegt:

„De tweede reis is volbracht!"

De A.·. M.·. vraagt den Kandid.·. de beteekenis dezer reis en... [de Kandidaat schijnt ook nu niet in zijne verklaring geslaagd te zijn] vervolgt:

„Heeft ons leven veel overeenkomst met eene reis, het kan, en te recht, ook genoemd worden een voortdurende strijd: deze reis was daarvan het zinnebeeld en duidde op den strijd des levens. Geboorte, rijkdom, noch rang, kunnen den mensch daarvan vrijwaren: wij

allen moeten ons daarin begeven, en hij die ze [?] het onbezorgdst te gemoet gaat, die zich daarbij het sterkste waant, is veelal het meest zijnen val nabij. Hij daarentegen, die nauwlettend op de vele kronkelpaden des levens zich tegen elken onverhoedschen aanval wapent, hij laat zich door niets den moed ontnemen: geen wild alarm verstoort den vrede zijns gemoeds: sterk tegenover zijn geduchten vijand, dien hij evenwel niet minacht, aanvaardt hij den strijd en keert als overwinnaar weder.

„Men doe den Kandid.·. zijne derde reis volbrengen.""

Die ernst in de comedie ontstemt; toch moeten wij den blinden reiziger volgen.

„„Op deze reis is het pad effen, heerscht de diepste stilte en gaat den Kandid.·. een licht voor, welks warmte hij nu en dan moet gevoelen. De 1ste Opz.·. zegt:

„De derde reis is volbracht."

De A.·. M.·. vraagt den Kandid.·. de beteekenis dezer reis en zegt:

„Om de moeilijkheden des levens te boven te komen, en als overwinnaar uit den strijd der driften weder te keeren, moet de mensch zich-zelven leeren kennen, opdat hij daarnaar de mate zijner krachten zou kunnen afmeten en berekenen. De zelfkennis moet hem, bij de ontdekking der onzuivere bronnen zijner handelingen, deemoedig en behoedzaam doen worden, doch bij de ontdekking van goede gezindheden zich daarop niet doen verhoovaardigen. Rustig slaat hij dan het oog om zich heen: wat hem ook wedervaren moge, meer en meer waardeert hij het groote geschenk der Godheid, zijn aanzijn op aarde, en in zijn binnenste ontdekt hij een licht, dat bevorens niet door hem werd waargenomen, waarvan

hetgeen U op deze reis voorging het zinnebeeld was.

„Aan nog verdere proeven zou ik U kunnen onderwerpen, nog vele vragen zou ik U kunnen doen; doch ik zal mij voor heden tot deze bepalen. Geleider! breng den Kandid.·. herwaarts."""

Nu wordt de Kandidaat over het Tableau [1]) naar het Altaar geleid, en de A.·. M.·. zegt:

„Wij zijn nu bereid aan Uw verlangen te voldoen en Uwe volharding [!] te beloonen [!!], als gij U namelijk door een eed (belofte) plechtig wilt verbinden, de plichten, die de Vrijmetselarij haren gewijden oplegt, te vervullen. Ik kan U hierbij de verzekering geven, dat die plichten niets bevatten wat strijdig is met die jegens God, en Uwe Overheid. Zijt Gij bereid dien eed (belofte) af te leggen?"

„„Als de Kandid.·. hierop toestemmend geantwoord heeft, zegt de A.·. M.·.:

„In orde BB.·., en dat de Kandid.·. kniele!"

De Kandid.·. knielt met de linkerknie op het kussen, houdende rechterknie en been rechthoekig opgericht; zijne rechterhand wordt op den Bijbel tusschen P.·. en W.·. [Passer en Winkelhaak] geplaatst.

De A.·. M.·. leest hem den volgenden eed voor:""

. . . . . .

Gedurende die voorlezing, welke door *Fôret* en zijne

---

1) Tableau is, volgens het „*Algemeen wijsgeerig, geschiedkundig en biographisch woordenboek voor Vrijmetselaren, door eene Vereeniging van Vrijmetselaren*", een groot langwerpig vierkant, in het midden der Loge, bevattende de in- en uitwendige deelen des Tempels. Deel III, blz. 284 in voce.

Ook is het de naam van de lijst der leden van eene Loge.

vrienden niet gehoord wordt [1]), heeft *Fóret* gelegenheid aan zijne vrienden in stilte te zeggen: Stelt u gerust, ik

1) De waarheid is, dat ons Rituaal de woorden van den eed niet mededeelt; alleen is er zooveel tusschenruimte in den tekst gelaten, dat de Kandidaat daarin later zijn misdadigen eed kan schrijven. De Loge, die het waagt de beschrijving harer potsierlijke plechtigheden te doen drukken, waagde het toch niet den schandelijken eed aan bekendmaking bloot te stellen. Volgens ons plan houden wij ons streng aan ons authentiek Rituaal. Dit belet evenwel niet, dat wij hier overschrijven de woorden van den eed, zooals zij ons door den vermaarden belgischen publicist, Amand Neut, die meer dan iemand de geheimen der Vrijmetselarij uit authentieke bronnen heeft bekend gemaakt, worden medegedeeld, met de plechtige verzekering, dat hij dien eed uit „het officiëel ceremoniaal-boek der Francs-Maçons" afschreef.

„Ik zweer, in den naam van den Allerhoogsten Bouwmeester aller werelden, dat ik de geheimen, teekens, aanrakingen, woorden, leeringen en gebruiken der Vrijmetselaren nooit bekend maken en daarover een eeuwig stilzwijgen bewaren zal. Ik beloof en zweer voor God, dat ik noch met de pen, noch door woorden, noch door gebaren iets daarvan verraden, schrijven, steendrukken of drukken zal, dat ik nooit iets van hetgeen mij nu wordt toevertrouwd of later toevertrouwd zal worden openbaar zal maken. Ik verbind mij en onderwerp mij, indien ik mijn woord verbreek, de volgende straf te ondergaan: dat men mij de lippen met een gloeiend ijzer brande, dat men mijne hand afkappe, de tong uitrukke, de keel afsnijde, dat men mijn lijk in de Loge bij de aanneming van eenen nieuwen broeder ophange, om mijne ontrouw te schandvlekken en tot schrik van anderen, het daarna verbrande [de lijkenbranders!] en de asch in den wind werpe, opdat er geen herinnering van mijn verraad blijve. Zoo waarlijk helpe mij God en Zijn heilig Evangelie, Amen."

Wij merken even op, dat wij het Vlaamsch van *Neut* in 't Hollandsch — wij zouden bijna zeggen — vertaald hebben, zonder evenwel, hoe weinig ook, den zin te veranderen. Denzelfden eed hebben wij overigens in zeer vele onwraakbare geschriften gelezen.

Wij gelooven niet, dat de Vrijmetselaren *in Nederland* ooit een ontrouwen broeder martelen zullen, maar met nadruk en met de stelligste bevestiging schrijven wij de woorden van Neut over: „Wilden we namen noemen, wij bewezen, dat men sommige Vrijmetselaars, die de Loge ontvlucht zijn, vervolgde in hunne eer en in hun goeden naam, en dat zij voortdurend vervolging te lijden hadden." Dat middel om zich te wreken gebruiken de Broeders vooral ook tegen hunne „profane" vijanden.

ken dien eed en deel hem u later mede. Hij is afschuwelijk! En dan die bijbel! Gij herinnert U, wat ik zooeven in de Voorbereidingkamer U over den bijbel in de Loge voorlas! En dan die verzekering van den Meester: de plichten eens Vrijmetselaars bevatten niets wat strijdig is met die jegens God en de Overheid! In zekere stad ken ik een zoogenaamd Achtbaren Meester, die volslagen Materialist is, en ook die man spreekt van „plichten jegens God", en een anderen, een *Penny a liner*, die elk uur bereid is Koning en Vaderland te verkoopen voor geld, en ook die man spreekt van „plichten jegens de Overheid!" 't Is schande! Wat moet die Kandidaat dom of zedelijk bedorven zijn! Maar letten we op, het stuk is nog niet afgespeeld, de voorlezing is gedaan:

„„Daarna zegt de A.·. M.·.:

„Zeg mij na: dat zweer (beloof) ik."

Als de Kandid.·. dit gezegd heeft, vraagt hem de A.·. M.·. of hij bereid is dien eed (belofte) te herhalen, als hem de blinddoek zal zijn ontnomen, en hierop een toestemmend antwoord ontvangende, zegt de A.·. M.·.:

„Men voere hem in het W.·.!"

De Kandid.·. wordt naar het W.·. [esten] geleid, en de A.·. M.·. vraagt met luider stem:

„Wat verlangt de Kandid.·. nu nog?"

De *Geleider:* „Het L.·. [icht] te zien A.·. M.·."

A.·. M.·.: „Gij verlangt Licht! moge het immer uw streven zijn licht te zoeken! Wat het licht voor de oogen is, dat is de waarheid voor den geest! Dat thans aan den waarheid-zoeker het licht worde toebedeeld."

De aanwezigen hebben inmiddels de broederketen gesloten, in wier midden zich de Kandid.·. tusschen de beide Opzz.·. aansluit [Men denke hier aan een boeren Patertje langs den kant!]. De A.·. M.·. geeft een harden hamerslag, de blinddoek valt, en de A.·. M.·. zegt:

„Onze ineengeslagen handen vereenigen U met ons en het altaar der waarheid [!!]. Onze harten kloppen U tegen [!!], en onze handdruk zegt U, dat wij U niet zullen verlaten, zoolang waarheid, recht, stilzwijgendheid [sic!] en broederliefde U heilig zijn."

„Begeeft U naar uwe plaatsen BB.·.; BB.·. Opzz.·. geleidt den nieuwaangenomen Br.·. herwaarts."

De BB.·. begeven zich naar hunne plaatsen, de nieuwaangenomene wordt naar het Altaar geleid, gaande tusschen de Opzz.·. over het Tableau met de drie Leerlingspassen (de linkervoet voor den rechter volgende in den stand eens winkelhaaks); [men dient dansles genomen te hebben, voor zich aan de Kandidatuur der Loge te wagen — 't is niet eens ridicule, 't is flauw! —] men doet op die wijze drie schreden zonder van positie te veranderen.

De *A.·. M.·.* zegt: „Zijt gij bereid Uwe belofte [eed] te herhalen?"

Als het antwoord toestemmend is, zegt de *A.·. M.·.*: „Uwe bereidwilligheid is ons genoeg!""

Nu volgt een aangrijpend tooneel, toch weinig genietbaar voor *Forét* en zijne vrienden, die neiging gevoelen met de laffe comedie te spotten of daartegen met de diepste verontwaardiging te protesteeren.

„„De A.·. M.·. en de Opzz.·. trekken hunne degens en houden die in de gedaante [!] van een driehoek boven het hoofd van den nieuwaangenomene, die inmiddels ge-

knield is in dezelfde houding als toen hij zijne belofte [eed] aflegde.

De A.·. M.·. geeft een slag met den hamer op den degen des 2den Opz.·. en zegt:

W.·.

daarna geeft hij een tweeden slag op den degen des 1sten Opz.·. en zegt:

K.·.

eindelijk geeft hij na eenig zwijgens [de man kan moê zijn!] een slag op zijn eigen degen en zegt:

S.·. [1]).

De A.·. M.·. vervolgt:

„Ter eere van den O.·. B.·. van 't H.·. [Opper Bouwheer van 't Heelal], in naam van het Gr.·. O.·. [Groot-Oosten] der Nederlanden, en bij [sic!] de macht, mij door deze L.·. [oge] verleend, neem ik U aan tot Leerl.·. V.·. M.·..

„Gesloten is nu het verbond voor Uw gansche leven. [Dat wordt voor sommigen betwijfeld, maar het juk is zwaar!] Onvergetelijk blijve U dit oogenblik. [Dat geve God — de herinnering kan een motief van bekeering zijn!] Sta op Br.·. Leerling!"

De *A.·. M.·.* geeft hem daarop de hand en zegt:

„Broeder is Uw naam. Gij zijt van nu af als V.·. M.·. ook onze Broeder. [Helaas!] Wee U als Gij dien heiligen naam bevlekt."" [Dat deed hij op dezen eigen stond!]

Onmogelijk om niet hier en daar bij deze maçonnieke vertooning aan heiligschennende parodie te denken.

Natuurlijk elke verheffing ontbreekt.

„„De *A.·. M.·.* overhandigt den nieuwaangen.·. het schootsvel en zegt:

1) W.·. dat is *Wijsheid*, K.·. *Kracht*, S.·. *Schoonheid.*

„Ontvang dit schootsvel, welks witte kleur het zinnebeeld is van de zuivere bedoelingen onzer H.·. O.·. [Heilige Orde]. Als Leerl.·. moet gij het met den omslag naar binnen dragen, hetwelk beteekent, dat Uw arbeid tot U zelven terug moet keeren, of, met andere woorden, dat zelfkennis het doel van den Leerl.·. V.·. M.·. wezen moet! [Dat schijnt later niet meer noodig!]

„Om als Leerl.·. V.·. M.·. gekleed te zijn, moet Gij deze witte handschoenen dragen; hunne kleur herinnere U, dat in ons verbond onze handelingen, even als de handen, rein [!] en onbevlekt [!!] moeten blijven.

„Wij laten geene vrouwen bij onzen arbeid toe [1]); doch achten ze daarom niet minder hoog; wij verzoeken U deze vrouwenhandschoenen te overhandigen aan haar, die Gij het meeste waardig keurt ze uit de handen eens Vrijmetselaars te ontvangen. [Een fat, die ze aanneemt,

---

1) Toch zijn er Dames-Loges, al worden „door het Nederlandsch Groot-Oosten maçonnieke vergaderingen met Dames niet aangemoedigd." Verg. Bulletin 1870—71 blz. 73.

Immers de Loge *de 3 kolommen* in het Oosten van Rotterdam hield zulk eene Dames-loge op 9 maart 1873. Wij hebben den Menu van den feestdisch, gedrukt op een kaartje, dat den vorm heeft van een schoppen aas of een hart. Om de geestigheid van den „Hofmeester", in casu gelooven wij geïnspireerd door den A.·. M.·., die weleer — zeer verklaarbaar! — „Groot-Hofmeester" van het Groot-Oosten was — te doen uitkomen, schrijven wij den Menu over:

Petits patés à la Prince Frédéric.
Filet de Boeuf à la Jardinière.
Vol au vent à la Maître Vénérable.
Galantine truffée à la Trois Colonnes.
Salade.
Pouding à la Franc-Maçonnerie.
Crême, Compôtes etc. Patisseries.
Fruits. Dessert.

en eene treurige vrouw, die met de aanbieding is ingenomen!]

„Om tot onze Werkplaatsen te worden toegelaten, is het noodig, dat wij elkander kunnen herkennen, en hebben daartoe teeken, aanraking en woorden. Het teeken in dezen graad is aldus: (De A.·. M.·. geeft het): het ziet op den ouden [?] eed van den Kandid.·., waarbij hij bij meineed toestemde dat hem de keel werd afgesneden.

Die eed was van den volgenden inhoud:

. . . . . [1]).

„De Maç.·. toejuiching of batterij is . . . . .; de aanraking aldus: (de A.·. M.·. geeft ze beide).

„Het heilig woord is . . . . . ; het is de naam eener ; het beteekent,

Wanneer men U dat woord zal vragen, zult Gij het nooit uitspreken, schrijven, teekenen, graveeren noch insnijden [2]), maar antwoorden: ik mag het alleen met U spellen, geef mij de eerste letter, ik zal U de tweede geven, enz.

„Het paswoord is . . . . . ; het was de naam van den . . . . . ; wij gebruiken het om in eene Leerlings-Loge te worden toegelaten."

Daarna zegt de *A.·. M.·.*:

„Br.·. Geleider! breng den nieuwaangenomen Br.·. naar de BB.·. Opzz.·. opdat hij zich bij hen als Leerl.·. V.·. M.·. doe kennen."

1) Ook hier als boven — zie blz. 255 — dezelfde open ruimte in den tekst van het Rituaal, kennelijk met hetzelfde doel. O die *oude* eed!!

2) Men verg. bovenstaande formulier van den eed. De Achtbare Meester verraadt zelf langzamerhand, dat ons gegeven formulier volkomen juist is.

Nadat zulks plaats gevonden en de 1ste Opz.·. daarvan aan den A.·. M.·. kennis gegeven heeft, wordt de nieuwaangenomene naar zijne plaats aan het hoofd der Noorderkolom geleid; daarop zegt de A.·. M.·.:

„In orde BB.·.!

„BB.·. Opzz.·. ik noodig U uit den Broederen aan te kondigen, dat van nu aan als Leerl.·. V.·. M.·. zal worden erkend de Br.·. N. N., hen verzoekende, en des noods gelastende, hem als zoodanig hulp en bijstand te verleenen.""

En de Kandidaat, nu een Broeder! heeft zijn „loon" ontvangen!

Hij is Leerling-Vrijmetselaar!

Op een oud-beeld van Democritus schreef eens een ondeugende franschman:

Que n'a-t-il vu le jour dans les temps que nous sommes,
Il aurait bién autrement ri!

Dat's vooral waar voor de Vrijmetselarij!

Maar zou die *Heiden* zelf *alleen* gelachen hebben?

Een Kerkvader noemt den duivel den aap van God; in dat maçonniek ceremonieel grimt ons de naäperij van sublieme plechtigheden tegen, die den spotlach verdrijft.

Of *Forét* en zijne vrienden nog iets meer zagen en hoorden?

Geduld! FORÊT.

VERSCHEIDENHEDEN.

MR. L. G. VERWER,

EEN WOORD NAAR AANLEIDING VAN HET JONGSTE SCHRIJVEN

VAN

MR. J. P. GRAAF VAN ZUYLEN VAN NYEVELT [1]).

De pruissische vervolgings-wetten, die in Duitschland zooveel nieuwe kampioenen in het veld roepen, schijnen ook hier, tegenover de kennelijke pruissische sympathiën, eene zelfde uitwerking te hebben: voor ons althans is, in Mr. L. G. Verwer, een nieuw en hoog te waarderen strijder opgetreden.

De Oud-Minister Graaf van Zuylen had, gelijk bekend is, zijne vrees te kennen gegeven, dat de Katholieken, bij de gewelddadige worsteling die in de toekomst ligt, onze onzijdigheid in gevaar zouden brengen.

Met zeer veel gevatheid vraagt onze Schrijver al aanstonds, of men dan niet hetzelfde vreezen moet van de pruissiesch-gezinden hier te lande. De toekomstige strijd toch zal vóór of tegen Rome zijn, en naar alle waarschijnlijkheid zullen Pruissen en Frankrijk in het voorste gelid staan. Hoe weinig nu is er voor Frankrijk noodig om zich te herstellen? Slechts één man, die genie en wil heeft. En zou het dan niet kunnen gebeuren, dat Frankrijk met een leger over onze grenzen kwam om met de begunstigers van Pruissen af te rekenen?

Hierop gaat de Schrijver tot zijn regtstreeksch antwoord over.

Wij, katholieke Nederlanders, wij zullen ons vaderland evenmin aan Frankrijk als aan Pruissen prijsgeven; want uit godsdienstige overtuiging zijn wij aan Koning en Vaderland, aan Nederland en Oranje gehecht. De vervolging, waaronder onze voorvaders hier hebben gezucht, maakt ons den vaderlandschen grond nog zooveel te dierbaarder. Mogt, hetgeen God verhoede, de

1) Leeuwarden. — H. Bokma. 1875.

strijd eens komen, dan zullen wij, met de Hongaren van Maria Teresia, het „*moriamur pro rege, pro patria nostra*" aanheffen, het mogen dan Franschen of Pruissen zijn, die onze onafhankelijkheid belagen.

Dat is uit het hart van al de Katholieken gesproken!

Uit menig woord, uit menige tusschen-redenering en ontboezeming zouden we opmaken, dat het schrijven van den Graaf van Z. slechts eene aanleiding voor Mr. Verwer geweest is, maar dat hij zich reeds lang gedrongen voelde om tegen het drijven onzer anti-katholieke pers openlijk op te komen en beslist partij te trekken voor zijne verdacht gemaakte Moeder de H. Kerk.

Het „*macte virtute!*" roepen we hem van harte toe.

J. D. B.

EEN RUS OVER DE RUSSISCHE KERK.

In een harer laatste zeer belangwekkende correspondentiën uit en over het Heilige Russische Orthodoxe Rijk neemt de *Civiltà Cattolica* de volgende mededeelingen over. Zij zijn ontleend aan een geschrift van den heer Koscielev, een Rus, een lidmaat der schismatieke Russische Kerk, als een vurig Slavophiel in zijn vaderland algemeen bekend, en tevens een man vol van afkeer tegen de Katholieke Kerk.

„Wat het godsdienstige betreft", zoo spreekt hij over de Orthodoxe Kerk, „kan onze toestand niet ongelukkiger wezen. Over het algemeen zijn onze bisschoppen zoo doordrongen van den geest der openbare ambtenaren, dat zij dezer zelfde eerzucht en ijdelheid hebben, dat zij dezer wijze van handelen zich tot voorbeeld nemen. De priesters vervullen hun bediening gelijk de schoenmakers de laarzen maken; het priesterschap is voor hen niets meer dan een ambacht, niets meer dan een middel om zijn brood te verdienen. Niemand maakt met zulk een vurige begeerlijkheid jagt op kruisen en decoratiën als onze bisschoppen. Zij behandelen hunne geestelijkheid, gelijk, in de gelukkige tijden der slavernij, zekere landheeren hunne slaven

behandelden; ze zijn buitengemeen belust op geld; en de kerkwijdingen, het bijwonen der lijkplegtigheden en van andere ceremoniën verkoopen ze duur. Hunne administratie spreidt een nog grooter weelde van nuttelooze papieren ten toon dan de bureaucratie zelf. Overigens stellen zij er in werkelijkheid geen belang in te weten, of de parochiale geestelijkheid en de monniken zich met de zielzorg bezighouden of niet. Onze kloosters geven meer ergernis dan stichting: een reden, waarom de geestelijkheid bij geene klasse der maatschappij geacht of geëerbiedigd wordt. Sedert geruimen tijd gebeurt het, dat er onder onze prelaten menschen zijn, die niets gelooven, en inderdaad den naam van Nihilist verdienen. Niets smartelijker dan te hooren, hoe zij, met het glas in de hand, onvergefelijk ligtzinnig, over de Geheimen spreken, die zij pas gevierd of over de Sakramenten, die zij toegediend hebben; niets smartelijker dan getuige te zijn van hun leven, dat geheel anders dan stichtend is. Kan het hierna verwondering wekken, dat het godsdienstig gevoel, in Rusland reeds zoozeer geschokt, dreigt geheel en al te verdwijnen? Wel is waar zijn alle bisschoppen en priesters niet gelijk wij ze afschilderden; maar de uitzonderingen zijn zoo talrijk niet, en indien de Nihilisten nog niet de meerderheid onder de priesters uitmaken: het getal der zieleherders, die zich met hunne kudde bezighouden, is zeer beperkt. En de voornaamste oorzaak van al dit kwaad is, dat onze Kerk iederen dag meer een officiële en gouvernementele inrigting wordt zonder vrijheid en onafhankelijkheid."

Ziedaar — al nemen we deze beschouwingen en mededeelingen maar als halve waarheid aan — ziedaar al weder de zegenrijke gevolgen van het Bismarckiaansche stelsel, ziedaar het heerlijke lot eener Kerk, welke zich naar het oud-heidensche, en later Byzantijnsche, en nog later Pruissische idee der goddelijke Staats-almagt *maszregeln* laat.'

Hoe staat het met 't geloof en de zedelijkheid der Russische leeken? De geheele maatschappij wordt verteerd door de zedeloosheid en het Nihilisme, zegt Koscielev.

De Zondagviering.

EENE STUDIE OP CHRISTELIJK-SOCIAAL GEBIED.

De arbeid is voor den mensch, volgens Gods wijze beschikking, eene straf en een pligt, maar ook eene boete.

Om uwe zonde — aldus sprak God tot den in zonde gevallen Adam — *zij de aarde gevloekt. Onder zwaren arbeid zult gij uit haar uw voedsel trekken, zoo lang gij leeft; distelen en doornen zal zij u voortbrengen; in het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten.*

Arbeid derhalve, en wel een zware arbeid voor een ieder gedurende al de dagen van zijn aardsch bestaan, dit is de door God vastgestelde wet voor alle tijden, van den eersten Adam af tot aan den dood van den laatsten sterveling.

Evenwel, niet *alle* dagen mogen aan den arbeid gewijd worden. Ééne uitzondering is door God zelven, den wetgever omtrent de verpligting om te arbeiden, gewild en vastgesteld, ook voor alle menschen en voor alle tijden:

Zes dagen moogt gij arbeiden en al uwe bezigheden verrigten. Op den zevenden dag echter is het de Sabbat van den Heer, uwen God. Op dien dag zult gij geen arbeid verrigten, noch gij, noch uw zoon, noch uwe

dochter, noch uw dienstknecht, noch uwe dienstmaagd, noch uw vee, noch de vreemdeling die binnen uwe poorten is.

I.

Gelijk God, na gedurende zes dagen geschapen te hebben, van zijne werken uitrustte, d. i. ophield met scheppen, zoo ook moet de mensch, na zes dagen gearbeid te hebben, eenen dag rusten om zijne krachten te herstellen. Het gebod van éénen rustdag om de zeven dagen is alzoo een bijzonder bewijs van Gods liefde voor den mensch, en Hij heeft tevens daardoor het harde lot, hetwelk den mensch door zijne schuld heeft getroffen, willen verligten en de gestrengheid van zijn gebod: „in het zweet uws aanschijns zult gij uw brood eten" willen verzachten. Al wie daarom den vastgestelden rustdag in een werkdag wil herscheppen, hij bezondigt zich tegen het regt door God aan den mensch toegekend, hij veracht een gebod van God, dat reeds in het begin der wereld uit liefde voor den mensch is gegeven. Of is het gebod van den rustdag geen wonderbaar liefdevol gebod, diep doordacht — indien wij zoo spreken mogen — door Hem, die den mensch zoo goed kent, daar Hij den mensch geschapen en al zijne behoeften, zoowel in het kleine als in het groote, naauwkeurig en volgens vaste wetten geregeld heeft? God heeft den arbeid gewild; die arbeid is eene wet, eene beproeving, een tot hooger doel opvoerend middel voor den mensch, die verdiend had te lijden en daarom moest werken; maar even als God het

loon voor den arbeid gewild heeft, opdat de mensch niet moedeloos zou worden, zoo ook heeft Hij rust in den arbeid gewild, opdat de mensch niet krachteloos zou worden. Een ieder alzoo heeft regt op rust, gelijk hij den pligt tot arbeid heeft.

Opdat echter, in eene zaak van even groot belang als van dringende noodzakelijkheid, de tijd van rust niet door luim of grillige inbeelding te lang zou gerekt worden, daarom heeft de rust eene goddelijke regeling verkregen: „*Zes dagen zult gij arbeiden, den zevenden dag rusten.*" Overweegt men verder de weldaden die in dit korte woord, hetwelk reeds in den aanvang der wereld gesproken is, voor de geheele menschheid zijn opgesloten, dan moet men verbaasd staan over zooveel wijsheid en goedheid tevens. Het is alsof God tot den mensch zeide: „De we-„reld behoort u, verover ze en breng ze onder uw gebied; „maar maak den arbeid niet te drukkend voor den „mensch, die mijn schepsel en mijn kind is. Ik wil, dat „hij op de door Mij bepaalde dagen aan Mij en aan zich „zelven zal toebehooren, en Ik verbied aan een ieder, „wie hij moge zijn, om hem op die aangewezen dagen „aan den arbeid te verbinden; ik beveel daarentegen dat „hij op die dagen verademe en uitruste."

Deze verordening van God, der menschheid reeds in het Paradijs gegeven en geldig voor den geheelen tijd van 's werelds bestaan, omdat de mensch steeds aan dezelfde rust behoefte blijft behouden, deze verordening is op bijzondere wijze ook opgenomen in de wetgeving, welke God aan Israel verkondigd heeft, aan het volk hetwelk Hij had aangewezen en bevoorregt om in hun midden de raadsbesluiten zijner goedheid ter herstelling van den gevallen

mensch ten uitvoer te leggen. Wij zien dat God, toen Hij de tien geboden, waarin de onveranderlijke en eeuwige wetten van de natuur en van het geweten hare uitdrukking vonden, met zijne vingeren op de twee steenen tafelen grifte, dat God toen in dat eerbiedwaardig wetboek ook de wet omtrent de zondagsrust eene plaats gaf naast 's menschen heiligste verpligtingen tegenover God, tegenover den evenmensch, tegenover zich zelven. En met welk eene plegtigheid, met welk een goddelijk gezag werd dat gebod niet afgekondigd: „*Gedenk* — het is geen nieuwe wet, welke God geeft; neen, het is de oude wet, welke niet in vergetelheid nag geraken en nu weder op de indrukwekkendste wijze in herinnering wordt gebragt — *gedenk dat gij den Sabbat heilig maakt.* Zóó sprak God op den top van den berg Sinaï, terwijl het volk, dat uit de verte het geschal der bazuinen en het ratelen van den donder hoorde, vol schrik op zijn aangezigt lag. En om aan die wet, waarop de geheele godsdienst berustte, eene plegtige bekrachtiging te geven en ons tevens de onheilvolle, doodelijke gevolgen, welke de overtreding van die wet medebrengt, voor oogen te stellen, daarom bepaalde God, dat elke Hebreër, welke die wet overtrad, met den dood moest gestraft worden.

Zoo bleef het niet slechts gedurende den geheelen tijd, welken het volk van Israel in de woestijn doorbragt; maar ook in de latere eeuwen, toen de Profeten de plaats van Mozes vervingen, werd het vieren van dien rustdag onder bedreiging van zware straffen geëischt en alleen aan de schijnheilige opvatting van de Sabbatwet alle waarde ontzegd. Eene gelijke houding nam ook de Goddelijke Zaligmaker aan ten opzigte van den Sabbat.

Hij had geen aanleiding om aan zijne tijdgenooten het onderhouden van den Sabbat in te prenten (sinds den tijd van de Machabeërs onderhielden de Joden den rustdag met angstvallige naauwkeurigheid, vooral na de pijnlijke kastijdingen, welke zij om het verbreken van het Verbond met God geleden hadden), maar alleen bestreed Hij de Pharisesche huichelarij, welke den mensch tot slaaf van den Sabbat maakte en de hooge beteekenis van den Sabbat voor de behoeften van den mensch zoowel als voor het uitoefenen van liefdewerken jegens den naaste geheel en al ontkende; zulk eene schijnheilige opvatting bestreed de Goddelijke Wetgever van het Nieuwe Ver- Verbond en deed daarentegen op de krachtigste wijze en in de sterkste uitdrukkingen het beginsel gelden: de Sabbat is door God om wille van den mensch verordend, niet is de mensch om wille van den Sabbat gemaakt. In dat beginsel ligt de volle, uitdrukkelijke erkenning van den Sabbat als eene goddelijke instelling opgesloten, en ook de wonderen door den Zaligmaker op den Sabbat verrigt, hebben voor elken opmerkzamen Schriftverklaarder eene symbolische betrekking op de beteekenis van den Sabbat.

Gelijk de wet omtrent den Sabbat dagteekent van het eerste ontstaan des menschen, zoo ook is zij door bijna alle volkeren gekend.

„De week — zegt Laplace, een ongeloovige der vorige eeuw — maakt sinds de dagen van de vroegste „oudheid haren omloop door de eeuwen, en het is hoogst „opmerkenswaardig, dat zij over de geheele aarde van „gelijken duur is." Eusebius, de bekende Bisschop van Caesarea, haalt in zijne verdediging des Christendoms eene

merkwaardige plaats uit den griekschen wijsgeer Aristobulus aan, waarin laatstgenoemde door woorden aan Homerus en Hesiodus ontleend tracht te bewijzen, dat alle volkeren den zevenden dag als heilig beschouwen. Homerus namelijk zeide: „de zevende dag, een heilige dag, „heeft de aarde verlicht"; eveneens Hesiodus: „de ze„vende dag, welke een heilige dag is." Te Delphi werd om den zevenden dag een hymne ter eere van Apollo gezongen. De Atheners hadden den zevenden dag aan de maan toegewijd, en de Phoeniciërs offerden telkens om den zevenden dag aan Saturnus, hunne voornaamste godheid. Ook in het oude wetboek der Chinezen, waarvan als vervaardiger Y-King genoemd wordt, was de bepaling opgenomen: „om de zeven dagen zult gij *Tien* (eene godheid der Chinezen) komen vereeren", en uit de annalen Sec-Massien ziet men, dat de Keizer om den zevenden dag aan de opperste godheid een offer bragt. Ook de Druïden in Groot-Brittannië beschouwden den zevenden dag als geheiligd. Om niet wijdloopig te worden, wijzen wij alleen nog op Flavius Josephus, een in de geschiedenis der oudheid hoogst ervaren schrijver, die zegt, dat het gebruik der indeeling van het jaar in weken en de heiliging van den zevenden dag bij schier alle volkeren gevonden wordt.

Het bovenstaande is genoegzaam om de opwerpingen te wederleggen van sommigen die beweren, dat de rust van den zevenden dag niet ouder is dan de Mozaïsche wet. Wel is Mozes de verkondiger dier wet; maar reeds vóór zijne wetgeving was dat gebod — de bovenaangehaalde historische bescheiden zijn daarvoor het onomstootbaar bewijs — door God aan den mensch gegeven.

Ook de meening, alsof de aloude herdersvolken den zevenden dag als rustdag zouden genomen hebben volgens eene berekening van den loop der planeten, achten wij onhoudbaar.

Wel willen wij gaarne eene schoone harmonie aannemen tusschen den op juist bepaalde dagen invallenden tijd van rusten en tusschen den eveneens juist afgebakenden loopkring van sterren of planeten. Maar wie, durven wij vragen, zou der waarheid het meest nabij komen, óf hij die door onbeschaafde volkeren die overeenstemming laat ontdekken en vervolgens daarmede overeenkomstig hun rustdag laat vaststellen, en alzoo bij hen eene veel omvattende kennis van astronomie, eene buitengewone vaardigheid in mathematische berekeningen, eene heden ten dage nog hoogst ongewone kennis van 's menschen organisme en behoeften onderstelt; óf hij die de bedoelde overeenstemming niet alleen als geschapen erkent door de goddelijke Wijsheid, voor welke, daar zij alles schiep en regelt, de geheimen zoowel van 's menschen constitutie als van de werkingen der natuur openliggen, maar die ook gelooft, dat dezelfde Wijsheid de noodzakelijkheid en den pligt van rustdag te houden openbaarde, den mensch daarnaar niet liet zoeken, van hem geen hoogst moeijelijk proces van allerlei kunstige berekeningen vorderde, hem door geen doolhof van onderzoekingen liet dwalen, doch hem in de duidelijkste termen voorschreef: den zevenden dag zult gij rusten. Wie nederig en tevens godsdienstig genoeg zijn om zich bij de laatste veronderstelling te kunnen aansluiten, voor hen schittert in de wet van rustdag te houden eene grootmoedige en zorgvuldige goddelijke liefde, welke de gren-

zen van onzen pligt om te arbeiden eveneens regelt als den cirkel, welken de sterren in hare omwentelingen beschrijven, en die grenzen regelt opdat de mensch bij den arbeid, waartoe hij veroordeeld is, nog eene andere rust dan die van den dood kan smaken, nog een ander tijdstip vindt, waarop zijne smarten gelenigd worden, dan alleen in de eeuwigheid.

Ook elk ander getal dan zeven is in tegenspraak met de behoeften van onze natuur. Ware de rustdag b. v. om de vijf of tien dagen vastgesteld, de ondervinding leert, dat in het eerste geval de rust te dikwijls, in de laatste veronderstelling te zeldzaam zou invallen.

Te vergeefs zou daarom de mensch zijne krachten overschatten; God heeft ons zooveel kracht toegemeten als wij noodig hebben voor den arbeid, welken Hij van ons eischt. Dit geldt èn van de werkzaamheden des ligcha ms èn van de inspanning des geestes. Maar hierover later.

Evenwel mogen wij de wet van den Sabbat geenszins eenzijdig opvatten. Zij bestaat uit twee essentiële deelen, welke elkander aanvullen en vervolmaken. „*Zes dagen „moogt gij arbeiden en al uwe bezigheden verrigten. „Op den zevenden dag echter is het de rustdag des „Heeren: op dien dag zult gij geen arbeid verrigten.*" Zoo sprak God; maar Hij had ook gezegd: „*Wees indachtig, dat gij den Sabbat heilig maakt.*" De Sabbat is alzoo niet slechts een dag van rust, maar moet ook een dag zijn van godsvereering; een dag van ontspanning voor 's menschen ligchamelijke krachten en voor de vermogens zijns geestes, maar ook van godsdienstige verheffing en van heiliging zijner ziel. Het is noodzakelijk voor den mensch, dat hij van zijn zesdaagsch werk uit-

ruste; maar zoo hij op dien rustdag niet aan de godsdienstwet onderworpen is, dan is hij van allen teugel ontbonden, is hij evenals een wilde in het midden eener beschaafde maatschappij, tot ergernis van anderen en tot onheil van zich zelven. Om dit gevaar te voorkomen, hadden reeds de oude heidenen, zooals wij boven aanstipten, van den dag der rust een dag van godsdienst gemaakt.

Elke poging vroeger tegen de geheiligde zondagswet gewaagd, leed schipbreuk op den godsdienstzin van het volk en op de algemeene stem der diepgewortelde overtuiging, dat de dag der rust ook de dag des Heeren zijn moest. Van den rampzaligen tijd der valsche beginselen van 1789 dagteekent het verval, dat wij heden zoo diep betreuren en ook zoo bitter moeten boeten. Die dag van zegening voor den mensch, die dag van Jehova's rust was eene ergernis voor het afgedoolde en verdierlijkte gemoed van een Danton en diens geestverwanten. Nadat zesduizend jaren van eene algemeene overeenstemming, nadat zestig eeuwen van jubel en dankbaarheid waren voorafgegaan, verstoutte de hoogmoedige dwaasheid zich om eene instelling slecht te noemen, welke de eeuwige Wijsheid goed had genoemd. De tiende dag moest den om zijne oudheid en goddelijke instelling eerbiedwaardigen Sabbatdag vervangen, den dag, verbonden met het begin der tijden, geheiligd door de godvruchtige viering der voorouders, gevierd door millioenen en nog eens millioenen Christenen, door God zelven bezegeld met zijn ontzagwekkend woord en met zijne vreeselijke bedreigingen. Maar, helaas! hoe pijnlijk heeft Frankrijk, op wiens voor alle dwalingen gastvrijen bodem dat ver-

derfelijk kwaad ontkiemde, hoe bitter heeft ook Europa, dat het overnam, voor de verkrachting dier wet der goddelijke liefde geleden! Nooit wordt die wet ongestraft overtreden. God heeft aan het getrouw onderhouden van die wet geestelijken en ook tijdelijken zegen verbonden, maar over het verzuimen van dit gebod zijn vloek uitgesproken. In de zondagswet ligt eene geheel eigenaardige beschavende, tegelijk maatschappelijke en godsdienstige kracht; zij staat in eene merkwaardige overeenstemming met de wetten, welke het ligchamelijk, het redelijk en zedelijk leven der volkeren regelen; zij is verbonden met de behoeften van elkeen in het bijzonder, van het huisgezin en van de geheele maatschappij; zij geeft vrijheid, verleent waardigheid, schenkt frissche kracht aan ligchaam en ziel; zij is de kweekster van bijzondere en openbare deugden. Wordt daarentegen het vergrijp tegen die wet algemeen, dan wreekt zij zich niet alleen door het onthouden der voordeelen, welke het opvolgen in ruime mate over de personen en de geheele maatschappij uitstort, maar tegelijk door straffen toe te passen, welke in omgekeerde orde staan met de voordeelen aan de getrouwe naleving der wet verbonden.

Wij zijn er verre af te willen beweren, dat de zondagswet door alle Katholieken of in alle katholieke landen op gewenschte wijze wordt onderhouden. De laatste oorlog onder anderen heeft bewezen, dat in het katholieke Frankrijk geheele streken gevonden worden, waar de rust van den Zondag geheel of gedeeltelijk vervangen wordt door het gedruisch van den arbeid. Evenwel meenen wij te mogen zeggen, dat over het algemeen genomen de wet van zondag-heiliging door de Katholieken op de

beste wijze wordt onderhouden, dat zij daarentegen het meeste haren invloed heeft verloren, waar het Protestantisme het sterkste is doorgedrongen.

De grond daarvoor is zeer gemakkelijk te vinden. Het Protestantisme toch is volgens zijn oorspronkelijken aard en bovenal volgens zijn in de laatste jaren gemaakt ontwikkelingsproces niet in staat om den mensch van de aardsche beslommeringen los te maken en hem tot die rust des gemoeds te verheffen, welke voor het vieren van den Zondag, den dag des Heeren, noodzakelijk is. Het Protestantisme, zelf koud en levenloos, zonder verheffing en alleen een abstract denkbeeld vertegenwoordigende, kan onmogelijk warmte geven aan het gemoed en verheffing aan de ziel; het doodt alle werking, en kan geen bezieling brengen. Eene protestantsche kerk, dag aan dag in de week gesloten, kan den mensch ook niet datgene aanbieden, wat hij voor de verheffing van zijn zieleleven behoeft. Reeds het inwendige van het kerkgebouw, koud en naakt, meer gelijkend op eene verlatene en ontredderde zaal dan op een Godshuis, moet den bezoeker koud en eenzaam laten, terwijl de strakke, nooit afwisselende maar altijd eentoonige vorm van godsdienstoefening evenmin in staat is om het gemoed van den Christen, die de geheele week door met aardsche zorgen overladen was, naar het hemelsche te rigten. Alles wat die godsdienstige zamenkomst aanbiedt, is niets dan preek en gezang. Maar wie weet niet, dat in eene preek veel, dikwijls het meeste, van den persoon des redenaars afhangt, en dat zelfs de schoonste gedachten vruchteloos uitgesproken worden en in ijdele klanken wegsterven, zonder het gemoed der toehoorders te treffen, als hij die ze voordraagt niet in

den smaak valt of door eene of andere onhebbelijkheid zijne hoorders van zich afstoot. Veronderstelt ook zelfs, dat de preek beantwoordt aan de eischen, welke gewoonlijk daarvoor gesteld worden, toch blijft zij, alleen staande zonder eene hoogere en het gemoed aangrijpende handeling, een hoogst twijfelachtig middel om den mensch op iederen Zondag van de aardsche bekommernissen tot eene hoogere stemming op te voeren. Een krachtiger, een indrukwekkender middel wordt vereischt om hem uit de wereldsche beslommeringen, welke hem zoo dikwijls geheel medeslepen en al zijne aandacht innemen, op te wekken en met hoogere gedachten te bezielen. Het ligt daarom voor de hand, waarom in protestantsche streken de kerk zoo algemeen vermeden wordt. Wij verdichten hier niets; wie een blik geworpen heeft in de geschriften of dagbladen, ook van protestantsche zijde, hij heeft die hartverscheurende berigten gelezen, welke eene statistieke opgave bevatten omtrent het klein getal van protestantsche kerkbezoekers. Van verschillende kanten worden de bitterste klagten aangeheven, dat het kerkbezoek van jaar tot jaar afneemt, en daarentegen eene ligtzinnige zucht naar genot de gemoederen verstompt en voor hoogere indrukken onvatbaar maakt. En hoe zou het anders kunnen zijn? Is bij de Protestanten eerst eene zekere onverschilligheid jegens de kerk en het bezoek der godsdienstoefeningen ontstaan, welke te eerder bij hen gevonden wordt, daar zij geen verpligting tot het bijwonen hunner bijeenkomsten erkennen en het hooren eener preek gemakkelijk door eene lezing te huis kunnen vervangen, dan is het ook zeer verklaarbaar, dat bij hen de Zondag alle hoogere beteekenis verliest en tot het peil van een

gewonen werkdag afdaalt. De een wordt door verveling tot deze of gene bezigheid getrokken, de ander werkt uit winzucht, maar voor beiden wordt deze manier van zondagvieren eene tweede natuur, zoodat zij op Zondag niet anders meer denken dan op den gewonen dag der week. Voegen wij hierbij het meer en meer om zich grijpend ongeloof, hetwelk op zulk eene schrikbarende wijze de overhand genomen heeft, dat zonder eenige overdrijving gezegd mag worden: er is bij velen niets van het Christendom overgebleven; dan zijn alle dagen gelijk geworden en alle dienen slechts daartoe voor den mensch, opdat hij zich gedurende den tijd zijns levens een zoo groot mogelijk genot verschaffe en, om dit te kunnen, zich door den arbeid daartoe de middelen verwerve.

Welk een bemoedigend verschil daarentegen biedt ons de Katholieke Kerk aan in hare leer en voorschriften, ook in haren uitwendigen vorm van godsdienstoefening en in het godsdienstig leven van hare kinderen! Daar is leven, daar is verheffing, daar heeft elke handeling, ook de minste in schijn, een hoogere beteekenis en oefent een weldadigen invloed uit op het godsdienstig leven harer ledematen; daar is van den kant der geloovigen volgzaamheid, van den kant der Kerk eene heiligende en zelfs beschavende inwerking. Wie een katholieken tempel binnentreedt, gevoelt zich meer dan sterveling; alles spreekt hem van zijne hoogere bestemming en zegt hem, dat hij, met edele gaven toegerust en geroepen om met bovennatuurlijke genaden te woekeren, zich boven het alledaagsche van het zinnelijke leven moet verheffen; dat wat de aarde biedt, nooit doel, maar ten hoogste een ondergeschikt middel zijn mag. Wie daar met een levend

geloof nederknielt, leert den schijn verachten voor de waarheid, en hij blijft niet aan de oppervlakte van het stof hangen om daarin zijn eenig voedsel te zoeken, maar hij verheft zich naar het hemelsche om daar zijn troost en heul, zijne bemoediging en levensvreugde te vinden, vooral tevredenheid met den stand, welke hem door eene wijze Voorzienigheid is aangewezen. En waarlijk, hij die zes dagen lang een zwaren last gedragen heeft en met inspanning van alle krachten voor zich en de zijnen heeft gezorgd, hij moet eene ontspanning, eene verkwikking, eene opwekking hebben, opdat de moed hem niet ontzinke en de vreugde des levens voor hem niet wegkwijne. Dit toch is nog moeijelijker te dragen dan de armoede zelve, als namelijk mismoedigheid en verdrietelijkheid, gevoed door de beschouwing van het ongelijke levenslot der menschen, zich nestelen in het hart des armen en hem zijn toestand zoo pijnlijk maken, dat hij der vertwijfeling nabij komt. Zulk eene noodzakelijke ontspanning geeft de katholieke zondagviering aan de armen en aan allen, en doet hen het drukkende van hun toestand vergeten en nieuwe krachten voor den hen wachtenden arbeid verzamelen.

Doch laten wij meer in bijzonderheden over den heilzamen invloed der godsdienstige zondagviering spreken.

II.

De mensch bestaat uit ziel en ligchaam: beiden zijn van God, beiden staan onder de wetgeving van God. En, wonderbare Voorzienigheid! de goddelijke wet omtrent

den Zondag moet dienen tot instandhouding van zijne ligchamelijke krachten, ter verheffing van zijn zieleleven. Zonder de rust van den Zondag wordt de mensch slaaf van een verdierlijkend materialisme, zonder de wet van de zondagviering vergeet de mensch zijne ware bestemming en zinkt weg in de ellende van een gevoelloos indifferentisme. Zelfs mannen, anders geen corypheën in de behandeling van godsdienstige vraagstukken of liever tegenstanders van elke positieve godsdienst, maar overigens begaafd met een helderen blik en met een open oog voor hetgeen der menschheid op stoffelijk en zedelijk gebied nuttig is, zij aarzelen niet om den invloed van hunne stem te doen gelden, als er spraak is van de zondagswet, door God afgekondigd, doch veelal door de materialisten van onze eeuw als schadelijk voor de volkswelvaart uitgekreten.

Vooreerst is de zondagsrust voor den mensch noodzakelijk. Zijne constitutie eischt eene telkens wederkeerende rust, zonder welke zijne kracht gesloopt en zijne gezondheid ondermijnd wordt. Wie zijne krachten overschat en zich dien vastgestelden rusttijd ontzegt, hij boet dit verzet tegen de door God gewilde orde met het verlies van zijne gezondheid en met een langzaam wegkwijnen. Dit geldt ook van de dieren. Waarom schenkt men het dier op gezette tijden een bepaalde rust? Het belang houdt hierin de overhand boven een oogenblikkelijk genot. Alleen tegenover den naaste toont de mensch zich onmeedoogend en vordert van hem meer inspanning dan hij van zijn last- of trekdier zou willen vorderen. Zou het zijn, omdat een koud egoisme de verspilling van eens anderen krachten onverschillig aanziet in de zekerheid, dat de ledige plaats van een naar ziel en ligchaam gebroken

arbeider gemakkelijk aan te vullen is met een ander, die door nood en broodgebrek tot hetzelfde offer van zijne gezondheid en van zijne krachten gedwongen wordt? De egoistische strekking van onze eeuw wettigt deze vraag. Overigens wreekt de natuur zich zelve, zeiden we, en waar zij met arbeid overladen wordt, vervalt zij; waar te veel van haar gevergd wordt, kwijnt zij weg. Ook de arbeider zelf gevoelt, dat hij op telkens terugkeerende tijden rust noodig heeft, en als hem die op Zondag geweigerd wordt, neemt hij die op Maandag, waarlijk niet ten voordeele van de maatschappij noch van zichzelf, maar tot schade van den stoffelijken en zedelijken toestand van zich en van zijn huisgezin. Beter begrepen het de bedienden der manufacturier-winkels te Parijs, die eenvoudig weg verklaarden, des Zondags niet achter de toonbanken te willen staan, maar zich op die dagen op behoorlijke wijze te willen ontspannen en zich met de waarneming hunner godsdienstpligten te willen bezighouden. Beter ook begrepen het de bakkersknechts te Leeuwarden, die in een openbaren brief aan hunne patroons gerigt zeiden: „Wij zeggen het u met nadruk, mijne heeren, „al wilt gij ons dan ook zes dagen in de week zoo lang „laten werken als gij noodig oordeelt, wij kunnen het „niet langer voor God en ons geweten verantwoorden, „wij zijn het aan ons huisgezin, aan onze vrouw, aan „onze kinderen, aan onze gezondheid, aan ons zelf ver„pligt, om althans één dag per week rust van den arbeid „te hebben, één dag per week om het huisgezin en de „kerk te kunnen genieten." Zoo begrepen het ook de fransche landbouwers, ten tijde van het fransche schrikbewind, die weigerden om de decade te vieren, maar

zich hielden aan de eeuwenoude indeeling der week, omdat de onmagt der menschen en, zooals opgemerkt was, ook die der dieren zich tegen die nieuwe indeeling verzette. De os, zeiden zij, kan geen negen dagen achtereen werken; op het einde van den zesden dag schijnt zijn geloei te verlangen naar de uren, welke door den Schepper voor de algemeene rust der geheele schepping bestemd zijn.

En het is juist de rust om den *zevenden* dag, welke God gewild en door vaste regels voorgeschreven heeft. Er bestaat tusschen de krachten der menschen en den arbeid van zes dagen van elke week eene geheime overeenstemming, welke de wetenschap moet aannemen als een onloochenbaar feit, maar waarvan de Schepper der natuur alleen de noodzakelijkheid kon kennen en de wet voorschrijven. Als de mensch door de rust van den Zondag versterkt, getroost en ontspannen is, zal hij met nieuwen moed zijn harden arbeid, waarvan hij het juk tot aan het graf moet dragen, hervatten. Versterkt door de vreugde van den Zondag die voorbij is, zal hij veel gemakkelijker wederom zijne taak vervullen in afwachting van den Zondag, die aanstaande is. De rust van den Zondag is de eerste behoefte voor de maatschappij en voor het individu, gelijk zij ook de eerste pligt der menschen tegenover God is. „De onderhouding van de „zondagsrust — zegt de engelsche geneesheer Farr — „moet niet alleen onder de pligten door de Godsdienst „maar ook onder de pligten door de natuur voorgeschreven „worden gerekend, als namelijk het instandhouden des „levens pligt is; en als men door ontijdige ondermijning „daarvan zich aan zelfmoord schuldig maakt." In gelijken zin schreef Michel Chevalier: „Dewijl één dag rust

„op zeven dagen voor de arbeidende menschen onont-
„beerlijk is, laat ons daarom den Zondag voorschrijven in
„naam der publieke zorg voor de gezondheid, als het
„niet geschiedt in naam der godsdienst." Behalve Cha-
teaubriand, die zeide: „men weet thans uit ondervinding,
„dat de vijfde dag als rustdag te nabij en de tiende daar-
„voor te ver van het begin des arbeids ligt" — behalve
hem halen wij alleen nog Proudhon aan, die zegt: „ver-
„minder de week met een enkelen dag, dan is de arbeid
„onvoldoende vergeleken met de rust; vermeerder haar
„met denzelfden tijd, dan wordt de arbeid buitensporig.
„Geef om de drie dagen een halven dag rust, dan vermeer-
„dert gij door de verbrokkeling het verlies van tijd, en de
„natuurlijke eenheid van den dag verbrekende, verbreekt gij
„het numeriek evenwigt der dingen. Geef integendeel acht
„en veertig uren rust na twee achtereenvolgende weken
„arbeid, gij doodt den mensch door de lusteloosheid, na
„hem te hebben uitgeput door de vermoeijenis" [1]).

Aldus heeft de week, het werk van God, al trachten ook waanwijze philosofen haar te onttroonen, hare eeuwenoude heerschappij behouden en nimmer zal iemand over die instelling Gods zegevieren.

Maar de rust van den Zondag ontneemt den arbeid een dag werkens, derhalve ook het loon van een dag en veroorzaakt zóó een betrekkelijk groote schade. — De statistiek heeft bewezen, dat in Frankrijk de welvaart des volks, sinds den tijd dat op Zondag gewerkt werd, zeer is afgenomen. In het jaar 1789, toen het werken op

---

1) De la célébration du Dimanche considerée sous les rapports de l'hygiène publique, de la morale, des relations de famille et de cité.

Zondag nog onbekend was, waren op 34 millioen inwoners niet meer dan 4 millioen armen; maar in 1845, toen het schenden van de zondagswet al meer algemeen werd, telde men op 35 millioen reeds 7 millioen armen. In 1789 verbruikte Parijs in evenredigheid zijner bevolking 25 procent meer vleesch dan in 1845. In eene stad van 14000 inwoners waren in 1789 drie gasthuizen, twee koffijhuizen en achttien herbergen; maar in 1850 waren in dezelfde stad, ofschoon de bevolking met slechts 2000 zielen vermeerderd was, acht gasthuizen, zes en twintig koffijhuizen en twee honderd drie en tachtig herbergen. De zondagsarbeid was derhalve geenszins voordeelig voor het volk, maar ten laste der liefdadigheid en ten bate der kroegen. Maar wij hebben nog ernstiger bedenkingen. Wie de zondagsrust wil afschaffen, hij moge bedenken wat reeds Job zeide, dat des menschen sterkte niet is als die der steenen en dat zijn vleesch niet van metaal is. Daarom heeft de mensch behoefte aan ontspanning en aan rust, en het volk moet niet alleen tijd hebben om zijn brood te verdienen, het moet ook tijd hebben om het in vreugde en gezondheid te eten, anders zal het dit niet verdienen. Het argument van tijdverlies is overigens niet zeer nieuw. Reeds Napoleon I wierp het op, en de duitsche afgevaardigde Mohl, het overnemende, meende al zijne tegenstanders te slaan door te zeggen, dat wie de zondagsrust voorstond, al de arbeiders moest schadeloos stellen voor hetgeen zij door minder arbeid leden. „Al die argumenten — zeide Proudhon — zijn zeer schoon, en het beginsel der liefde „is zeer prijsbaar. Er ontbreekt alleen een weinig gezond „verstand aan. Want het is ongerijmd te veronderstellen, „dat de Zondag den mensch tot rust gegeven is, en van

„den anderen kant te beweren, dat de rust hem schadelijk „is. Wil men voorzien in het bestaan van den arme, dan „moet men zoowel letten op de mate van zijne krachten „als op zijne morele en intellectuele behoeften. Het is „een feit, dat daar, waar de Zondag niet geëerbiedigd „wordt, men niet meer, maar misschien minder werkt. „Welk een medelijden heb ik met die vervaardigers van „snikkende homiliën, die vrienden des volks, die vrienden „der arbeidende klassen, die vrienden van het menschelijk „geslacht, die philanthropen van allerlei soort, die op „hun gemak mijmeren over de rampen van huns gelijken, „die lijden te midden van eene algemeene luiheid, omdat „de arme zich slechts zes dagen kan vermoeijen, en die „uit het onvoldoende van zijn loon nooit eene andere „gevolgtrekking maken dan deze: men moet arbeiden, „men moet sparen." Die scherpe ironie is zeker niet onverdiend. Ook afgezien van de waarheid, dat er nog andere dan stoffelijke goederen zijn, welke den mensch onderhouden: zouden die zemelende volksvrienden hen allen willen onderhouden, die door overmaat van arbeid of door het vieren van den Blaauwen Maandag ziek en krachteloos zijn geworden, en zouden zij hunne zorgen ook over de weezen en weduwen dier ongelukkige slagtoffers van den zondagsarbeid willen uitstrekken? Misschien was al hunne teedere liefde op eenmaal uitgedoofd en verstomden al hunne sermoenen, als zij de hand in hunne beurs moesten steken. Het is toch zeer gemakkelijk en tevens goedkoop om te klagen over den nog te geringen arbeid van de slaven in onze fabrieken of in de kolenmijnen. Hunne rijpaarden mogen niet lang, niet te snel draven: het zweet of eenig teeken van vermoeijenis

perst hun tranen uit de oogen; maar of een mensch, huns gelijke, voortdurend aan eene eentoonige machine gebonden wordt, dag aan dag aan eene zenuwachtige agitatie overgegeven wordt, voortdurend een verpestenden damp moet inademen — voor hem geen medelijden, integendeel altijd zware, rustelooze arbeid. Men maakt in onzen tijd omtrent alles statistieken op, bijna niets wordt vergeten. Het zou geen onverdienstelijk werk zijn, als de statistici een overzigt gaven van de verhouding tusschen de slagtoffers van de philanthropische meewarigheid en van de zondagsrust. Die statistieken bestaan, in zoo verre ons bekend is, nog niet. Evenwel, de evenredig gunstige gezondheidstoestand van de arbeidende klasse in Engeland en Amerika — welke toch niet van luiheid kan beschuldigd worden en welke tot zulk eene inspanning van krachten veroordeeld is dat misschien geen volk ter wereld daarmede kan vergeleken worden — is reeds een luid sprekend bewijs voor de sterkende kracht van de zondagsrust.

Doch zou het vieren van den Zondag geen afbreuk doen aan het noodzakelijk werk, zoo als de industrie en vooral de concurrentie in onze dagen het vordert? Worden daardoor geene noodzakelijke handen aan den arbeid onttrokken en de snelle ten-uitvoer-legging der bestellingen niet belemmerd tot groot nadeel van de patronen en ook van de arbeiders zelven? Lijden daardoor handel en verkeer niet op eene schromelijke wijze?

Laten wij in de eerste plaats de besluiten mededeelen, welke het „Buchdruckergehilfen-Verein" van Berlijn in 1865 genomen heeft. Zij bevatten wel geen nieuwe gezigtspunten, doch zij geven in hoofdtrekken de nadeelen van den zondagsarbeid juist en helder aan.

1. „Ontspanning des ligchaams en des geestes is voor elken arbeider, na een inspannenden arbeid van zes dagen, eene dringende behoefte.
2. De werkzaamheid van het uitgeoefend beroep, wanneer zij slechts door den noodzakelijken slaap onderbroken wordt, verzwakt de voor den arbeid gevorderde krachten en houdt den arbeider verre verwijderd van elk hooger zedelijk streven en maakt hem daartoe onbekwaam.
3. De ondervinding leert, dat de arbeider bij zevendaagschen arbeid zich in geen gunstiger toestand bevindt.
4. De invoering van den zondagsarbeid als middel om te kunnen concurreren, is te verwerpen.
5. De vrije arbeider wil niet en kan niet achterstaan bij den slaaf van de volken der oudheid noch bij dien van den tegenwoordigen tijd. De invoering van den zondagsarbeid is alzoo schadelijk voor het stoffelijk en geestelijk welzijn en, van een zedelijk standpunt genomen, eene te verwerpen inrigting."

En nu het argument zelf!

Honderden en duizenden armen rusten op Zondag! Het moet waarlijk voor de materialisten een angel in het hart zijn. Maar de Amerikanen en Engelschen dan? Zij zijn toch zeker niet minder industrieel dan de Duitschers of Franschen, en in concurrentie behoeven zij voor geen volk ter wereld onder te doen; en toch is het vieren van den Zondag voor hen eene staatswet. Laten wij eenige voorbeelden aanhalen, om aan ieder te doen zien, dat de zondagsrust door vele regeringen en ook door de grootste industriëlen als niet belemmerend voor den handel of schadelijk voor het noodzakelijk verkeer geacht wordt.

Te Lyon, de tweede handeldrijvende stad in Frankrijk,

circuleerde in 1872 eene petitie aan de Nationale Vergadering, het verzoek bevattende dat alle beletselen tegen eene getrouwe en algemeene viering van den Zondag mogten weggenomen worden. Die petitie was reeds van duizenden handteekeningen voorzien. Naar aanleiding van dat stuk bevatte de *Décentralisation* van Lyon den volgenden belangrijken brief.

Mijnheer,

Met welwlllendheid is door u de petitie ten gunste van de viering van den Zondag opgenomen, welke ik de eer had u toe te zenden. Terwijl ik u daarvoor mijn dank betuig, verzoek ik u verlof het een en ander naar aanleiding van die petitie in het midden te brengen.

Zij, die tot deze petitie het initiatief genomen hebben, zijn innig overtuigd dat eene betere Zondagviering bij ons de gelukkigste gevolgen hebben zou onder ieder opzicht, en gelooven dat men gebruik moet maken van de gunstige gezindheid van den Minister van openbare werken en van de Nationale Vergadering om de Zondagsrust te herstellen, welk kostbaar en heilig erfstuk de industrie uit onze zeden, helaas, dreigt te doen verdwijnen. Zij gelooven dat wanneer de Staat, zoo als hij daartoe verplicht is, het voorbeeld geeft, hij hierdoor beter zal slagen dan door strafwetten, die altijd moeielijk toe te passen en strijdig zijn met de denkbeelden van dezen tijd.

Wie tot de oorzaken zou willen opklimmen van de vernielende vereenigingen, welke onzen socialen toestand bedreigen, zou ontdekken welke gewichtige rol daarbij heeft gespeeld de overtreding der Zondagswet, welke samenhangt met alle andere zedelijke wetten en geen overtreding duldt. Deze studie zou tot de overtuiging brengen, welke die is van alle fabriekschefs, welke ik heb ontmoet, dat de Zondagsrust eene weldaad is van hoogere orde, welke door niets kan vervangen worden. Daarom is zij dan ook in alle tijden en in alle landen beter geëerbiedigd dan thans in Frankrijk.

In de Vereenigde Staten loopen de spoortreinen niet vóór des Zondags avonds.

In Engeland hebben honderden lijnen geen Zondagstrein. Een groot aantal loopen slechts enkele uren, en men zou nauwelijks eene uitzondering vinden in den regel, dat de spoorwegondernemingen, die den Zondag eerbiedigen, in den grootsten bloei verkeeren.

In Duitschland worden des Zondags geen koopmansgoederen gelost of geladen, wat evenmin het geval is in Zwitserland, terwijl bij ons het laden en lossen dier goederen, waartoe een groot aantal werklieden noodig is, op Zon- en feestdagen tot des middags 12 uur plaats heeft. Wie kan den invloed berekenen van dien staat van zaken op de tallooze plaatsen, waar onze spoorwegen beweging en materiëel leven brengen?

Wat de posterijen betreft, in de Vereenigde Staten zijn de postkantoren alleen in enkele groote steden des Zondags en dan nog slechts enkele uren geopend.

Te Londen worden des Zondags geen brieven uitgezocht of bezorgd. In 140 andere steden van Engeland worden geen brieven bezorgd, maar vertrekt des avonds een post; in andere worden des ochtends brieven bezorgd, en vertrekt een post des avonds.

In de overige landen van Europa is de postdienst des Zondags opgeheven of uiterst beperkt.

In zaken van telegrafie valt op te merken dat de bureaux der grootste steden der Vereenigde Staten dag en nacht gedurende het geheele jaar geopend zijn, hetzij om de lijnen te onderhouden, hetzij voor de communicatie met Europa, maar te New-York wordt het getal der dépêches des Zondags met 90% verminderd. In de kleine steden en de groote dorpen zijn de bureaux over het algemeen des Zondags een of twee uren open voor het ontvangen en verzenden der telegrammen.

In Engeland kan men des Zondags gedurende twee uren door het geheele land telegrammen verzenden; buiten den bepaalden tijd wordt de prijs verhoogd, en hiervan wordt zeer weinig gebruik gemaakt.

Overtuigd dat wij betere dagen zullen beleven, wanneer de

Zondagswet beter gecerbiedigd wordt, welke verbetering natuurlijk slechts trapsgewijze kan geschieden, drukken wij aan allen, die onze petitie geteekend hebben of het nog willen doen, onze hartelijke dankbaarheid uit voor hunne welwillende medewerking.

Dit zijn, niemand zal het ontkennen, al zeer sprekende bewijsstukken, welke een gevoeligen slag toebrengen aan de bewering van de materialistiesch-gezinde industriëlen, welke hunne arbeiders telken dag, zonder uitzondering, als slaven aan de machinen willen binden. Wij doen nog een beroep op hun regtsgevoel, hen wijzende op eene verordening van Pruissen's minister:

De pruissische minister van binnenlandsche zaken heeft (in 1871), onder opheffing der gezamenlijke tot dusverre bestaande politie-verordeningen omtrent het houden van Zon- en feestdagen, de volgende bepalingen vastgesteld:

„Op den Zondag en de bestaande bij de wet verordende feestdagen, namelijk den eersten en tweeden Kerstdag, Nieuwjaarsdag, Paaschmaandag, Hemelvaartsdag, Pinkstermaandag en bovendien op den boetedag in de overwegend protestantsche streken; zijn alle openbare, of openlijk op te merken werken zoowel als alle levenmakende arbeid binnen de werkplaatsen verboden. Tot dezen verboden arbeid behoort voornamelijk het gewone werk op het veld en den akker, het laden en lossen van vrachtwagens op openbare straten en pleinen, het bedrijf van ambachten, waaraan veel geraas verbonden is, zoo als b. v. blikslagers, smeden, slotenmakers, metselaars, timmerlieden, steenhouwers enz., arbeid aan het oprichten van gebouwen, in fabrieken, of ongewoon gedruisch makend stratenverkeer door het transport van rolwagens, wagens met leege vaten, ijzeren staven enz.; terwijl het transport van lasten en

vrachtgoederen, met uitzondering der tot de laatste categorie behoorende, op Zon- en feestdagen is geoorloofd. Maken dringende omstandigheden den arbeid op Zon- en feestdagen noodzakelijk, dan kan de plaatselijke politie daartoe vergunning verleenen. Waar over den duur van de godsdienstplechtigheden der gezindte, welke de meeste leden telt, binnen de verschillende plaatsen geen bekendmaking is gedaan, gelden daarvoor de uren van 9 tot 12 des voor- en van 2 tot 4 des namiddags. Gedurende deze godsdienstplechtigheden is alle openbaar handelsverkeer verboden. Herbergen, restauraties en konditorijen moeten dan gesloten zijn, en er mag slechts in zooverre binnen genoemde lokalen verkeer plaats hebben, wanneer dit van buiten niet wordt opgemerkt. Het verhuizen is den geheelen Zondag verboden; daarentegen is het vervoer van levensmiddelen tot 9 uur 's morgens toegelaten. Het houden van klop- en drijtjachten is op genoemde dagen geheel, de gewone jachten daarentegen op die dagen slechts gedurende de godsdienstoefeningen verboden. Op de volgende kerkelijke feestdagen en wel 1. der protestantsche kerk: Den Goeden Vrijdag, en den boetedag; 2. van de katholieke Kerk: H. Driekoningendag, Maria Lichtmis, Maria Boodschap, H. Sacramentsdag, H. Petrus en Paulus, Maria Hemelvaart, Maria Geboorte, Allerheiligen, Maria Onbevlekte Ontvangenis, — zijn alle, de godsdienstoefeningen van de een of andere gezindte storende handelingen verboden. Tooneelvoorstellingen mogen op Goeden Vrijdag en den boete- en biddag in het geheel niet, en op Allerzielen slechts dan gegeven worden, als zij van een ernstigen inhoud zijn. Gedurende de geheele Goede Week zijn bals en andere dergelijke vermakelijkheden verboden. Vergrijpen tegen deze voorschriften worden met geldboeten tot een maximum van 20 thaler of met 14 dagen gevangenis gestraft.

Ook Bazel was niet beangstigd, dat zijn handel kwijnen zou, toen het den volgenden uitmuntenden maatregel voorschreef:

Te beginnen met den 1 Januari (1872) is des Zondags alle

arbeid in de fabrieken, alle geraasmakende bezigheden in werkplaatsen, magazijnen en winkels verboden. Uitgezonderd zijn papierfabrieken, hoogovens en werken, die door onvoorziene toevallen en op last der politie noodzakelijk zijn. De post-, telegraaf- en spoorwegdienst, het vervoer per rijtuig en de arbeid op het veld, behoudens gebiedende noodzakelijkheid, als ook publieke verkoopingen, rondventen, handeldrijven in de straat en de jacht zijn eveneens des Zondags verboden.

De aangehaalde voorbeelden zijn voor ons doel genoegzaam en zij wettigen de vraag, of er eenig bezwaar in gelegen zou zijn voor onze industrie, als de opgenoemde voorbeelden bij ons nagevolgd werden. Of wordt in vele takken van het staatsbestuur des Zondags niet gearbeid? Ambtenaren van het postwezen en van de spoorwegen, arbeiders van verschillende categoriën worden gedwongen te werken, somwijlen des Zondags nog meer dan op andere dagen, zoodat zij ter naauwernood, dikwijls in het geheel niet, eene korte godsdienstoefening kunnen bijwonen. Wel kan het telegraaf- en postkantoor niet den geheelen dag gesloten worden, ook kunnen niet alle treinen stilstaan, maar vermindering in dit alles is mogelijk — de boven aangevoerde bewijzen spreken het luide uit —, is zelfs wenschelijk voor het stoffelijk welzijn van de burgers en van de maatschappij.

H. J. H. RUSCHEBLATT.

IV.

Hij is dan Leerling-Vrijmetselaar de Kandidaat!

De Achtbare Meester heeft het — altoos binnendijks — plechtig aangekondigd: *ipse dixit!*

Alsof aanstonds — in de Loge zelve — het bewijs moest geleverd worden, dat men van den kandidaat eene onzedelijke daad eischte en hij eene onzedelijke daad bedreef door den schandelijken eed die tot het ongekende verplicht, volgt, als „deze aankondiging IS geschied en als de tijd zulks toelaat, door den A.·. M.·. of wel bij monde des Red.·. [enaars]:

DE VERKLARING DER RECEPTIE EN DE UITLEGGING VAN EENIGE SYMBOLEN."

Den rampzalige moest dus zelfs *zijne* Receptie, moesten de symbolen worden verklaard, en zijne lippen spraken den heiligen eed!

En die man, van wien de *Gelcider* getuigde, dat hij verlangde „het licht te zien", zal alleen iets hooren, „*als de tijd zulks toelaat*" en dan nog maar de verklaring van „EENIGE *symbolen*"!

Nog eenmaal: wat moet die Kandidaat dom of zedelijk bedorven zijn!

't Was voor *Forêt*, die reeds jaren met de Broeders omgaat — de onderlinge verhouding is nog al gespannen, omdat hij te veel met de „*Anerie*" spot en te veel uit de school klapt! — eene ware tentatie, die verklaring der Receptie en die uitlegging der symbolen te moeten aanhooren; toch was hij blij om zijne geintroduceerden, die misschien in de onwetendheid van den kandidaat deelden.

Of zij door *de* verklaring en *de* uitlegging veel wijzer zijn geworden, meent hij te mogen betwijfelen.

Daar treedt — de tijd liet het toe, en gelukkig niet de A.·. M.·., afwisseling behaagt, — de Red.·. [1]) op en spreekt:

„Mijn Broeder! Alvorens Gij herwaarts werdt geleid, bracht men U op eene eenzame plaats en onderzocht de beweegredenen uwer komst. Men liet U daar alles afleggen wat den rijke, den aanzienlijke, den machtige in de wereld onderscheidt; [alles? versierselen en metalen!!] want die onderscheidingen verliezen bij onze rein-menschelijke [sic!] bedoelingen hare waarde. Geblinddoekt en in hulpeloozen [!] toestand werdt gij daarop tot voor deze

---

1) Elke Loge heeft haren redenaar of hare redenaars; het redenaarsproduct wordt in het maçonnieke *argot* een BOUWSTUK genoemd. Wij zouden vele namen dier celebriteiten kunnen noemen, maar willen alleen vermelden, dat L. ED.. LENTING — regeerend meester van de Loge *Karel van Zweden* in het Oosten van Zutfen — „*Groot-redenaar*" van het Nederlandsch Groot-Oosten is. Verg. *Jaarboekje voor Nederlandsche Vrijmetselaren* 1875, blz. 4. Wij bidden *De Maasbode* met de bekendmaking van de dignitarissen der Loges voort te gaan. De Broeders hebben dat zoo gaarne?!

Tempelpoorten geleid; maar de hand der liefde, in dienst van den plicht, geleidde U, en als Gij U op Uwen levensweg aan zulk een geleider toevertrouwt, zult Gij daarop steeds zeker wandelen.

„Drie harde slagen openden U de poorten van ons heiligdom, en nadat Gij door mij werdt toegesproken, en ik U gevraagd had of Gij bereid waart U te onderwerpen aan onze gebruiken, werd met beteekenisvolle woorden de punt eens passers op Uw hart geplaatst, en Gij daarop driemaal rondgevoerd, terwijl Uw oor, nu eens een onbekend [!] gedruisch, dan weder verheffende [!] waarheden vernam. Zoo wandelt de naar waarheid zoekende mensch op de kronkelpaden des levens, terwijl het gedruisch der wereld om hem heen zijne gedachten van zijn verheven doel tracht af te trekken.

„Wel hem die op de levensreis, als begeerte en vooroordeel den helderen blik des geestes verduisteren, door eene zoo vaste hand wordt geleid als die U naar het Altaar der waarheid voerde; — daar moest Gij naar de gebruiken der Orde nederknielen: eene heilige belofte [eed] werd door U afgelegd; en, nadat U de blinddoek was ontnomen, gaf een broederhanddruk U de betuiging der innigste vereeniging met ons.

„De zinnebeelden, waarop ik U verzoek nog Uwe aandacht te vestigen, zijn de drie groote en de drie kleine lichten der Vrijmetselarij.

„De *Bijbel*, het eerste groote licht der V.·. Mij.·., is het zinnebeeld van het geloof aan eene zedelijke wereldordening. Het is voor ons één symbool der eeuwige waarheden, dat, in verschillende vormen en uitdrukkingen,

den mensch den weg zijner ware bestemming kennen leert [1]).

„De *Winkelhaak*, het tweede groote licht, wijst met zijn rechten hoek op recht en plicht, want naar dit richtsnoer zal de V.·. M.·. niet afwijken van het rechte pad, maar daar op steeds zijne schreden rigten.

„De *Passer*, het derde groote licht, is het zinnebeeld van *wijsheid*, *voorzichtigheid* en *bezonnenheid*, waarmede wij, als nauwgezette VV.·. MM.·. onze betrekking tot alle menschen en voornamelijk tot de Broederen, afmeten en ordenen moeten.

„Met andere woorden, de drie *groote* lichten der V.·. Mij.·. stellen de pligten voor van elken Br.·. jegens God, zich-zelven en den naasten [!!!].

„Ter onderscheiding van deze drie *groote* lichten, die ons *binnenste* verlichten moeten, heeten die, welke onze *uiterlijke* gemeenschap bestralen en door de kaarsen in het O.·., Z.·. en W.·. worden voorgesteld, namelijk de *Zon*, die den dag, de *Maan*, die den nacht, en de *Meester*, die de Loge verlicht, de drie *kleine* lichten. Zij duiden de wijze ordening aan, die in onze vereeniging heerscht, en heeten *kleine* lichten, ten bewijze, dat het nooit de bedoeling der Broederschap is geweest, om hare vormen en inrichtingen boven de eeuwige wetten van godsdienst en zedelijkheid te stellen [!!!].

„Gij zult verder op dit kleed verschillende *metselaarsgereedschappen* zien verspreid; zij dienen ons als symbolen bij onzen geestelijken arbeid, en beteekenen, dat wij alle onze handelingen nauwgezet wegen, meten en ordenen moeten.

---

1) Verg. onze opmerkingen bladz. 115—117 van dezen jaargang.

„De *Ruwe Steen* eindelijk, dien Gij daar ziet geplaatst, is het symbool van den arbeid des *Leerlings*; want de Leerling moet beginnen met het nog onbeschaafde en onontwikkelde in geest en gemoed te bearbeiden, opdat in hem een rijker, schooner leven ontwake.

„De kennis en verklaring van vele andere symbolen der V.·. Mij.·. zullen U nader uitgelegd en duidelijk worden, als Gij, gelijk het Uw plicht is, getrouw onze werkplaatsen bezoekt.

„Gij hebt thans ruime stof tot nadenken [?]. Bedenk echter vóór alles en vergeet het *nooit*, dat zonder veredeling van geest en hart en van gestadige volharding in goede werken, het gansche wezen der V.·. Mij.·. tot niets verdwijnt, en al hare symbolen en gebruiken een beduidingloos spel en nietig speelgoed worden [sic!]. Houd daartoe immer voor oogen het doel van den Leerlingsgraad, hetwelk is zelfkennis, in welke beteekenis het woord W.·. [ijsheid], dat ik U bij Uwe inwijding toevoegde, moet genomen worden; want zelfkennis toch is de grootste W.·., en de V.·. Mij.·. verlangt niet, dat de Leerling er zich alleen op toelegge om veel te *weten*, maar ook om te *begrijpen* hetgeen hij heeft geleerd, wat de mensch is, en wat de mensch worden kan."

God lof, wij zijn aan 't einde!

Die huichelarij en femelarij is waarachtig voor een eerlijk gemoed onuitstaanbaar. En dan die lamlendige taal!

Wat zich als stichtlijk aan komt melden,
Sticht ons maar zelden,
Wilt gij mij stichten, och, voortaan
Och waarschuw niet, maar grijp mij aan!

Laat, bij uw zinrijke verhalen,
Gedachten in mijn ziele dalen . . . . .

zal een kandidaat, die denkt, wel verzuchten.

Forét neuriede, zeer stil, die andere regels van *de Génestet:*

Verlos ons van den preektoon, Heer!
Geef ons natuur en waarheid weer!
. . . . . .
Wees kinderlijk, niet kinderachtig!

't Pleit niet weinig voor het gezond verstand en den goeden smaak van *Forét's* vrienden, dat zij in tamelijk gemelijke gemoedsstemming hem vroegen: is de comedie nu nog niet uit?

Nog niet — luidde het antwoord — maar ik zal aan een der Opzieners vragen voor een oogenblik de Loge te mogen *dekken* (verlaten), dan deel ik U onder ons iets mede van den potsierlijken „Cathechismus" die nu aanvangt; „de vragen worden daarbij door den A.·. M.·. gedaan en door den Redenaar of een der aanwezigen beantwoord. (De Cathechismus dient mede om te onderzoeken of iemand V.·. M.·. is)"; zorgen we evenwel — wij zitten nu eenmaal op de galei! — de *Sluiting der Loge* en de *Tafelloge* niet te missen.

Eene geweldige uitstorting van opgekropte verontwaardiging en toch ook van bedwongen lachlust brak los onder de vrienden, toen zij even in de Sociëteitskamer — onze Loge veroorloofde zich die luxe [1]) — konden ademhalen.

1) *Eenige* Loges hebben eene Societeit — in of buiten het eigenlijke

Is 't wonder? Die dansende blindeman en die oreerende Meester en die onernstige tronies stonden zoo klaar voor de verbeelding, die „*bezonnenheids*"-volzinnen werden nog gehoord, en ook de huichelende heiligschennis weerklonk.

Maar zijt nu kalm — zeide *Forêt* die aan meer gewoon was — anders verliest ge door uwe afwezigheid het „intermezzo" van den catechismus. Wat, denkt ge, wordt bij „de instructie in de Leerlingsloge" al zoo gevraagd? Zet U neer en met betamelijke deftigheid deel ik U eenige vragen en antwoorden mede; ik kan veel voorbijgaan wat ge thans met eigen oogen aanschouwd en met eigen ooren gehoord hebt — 't is altoos een mengsel van 't flauw ridicule en afstootende hypocrisie, kortom *ânerie et blasphème!*

„17 *Vraag*[2]). Waarom ontnam men U [in de *donkere kamer* vóór de Receptie] alle metalen [geld]?

Antwoord. Tot leering, dat, daar ik arm en zonder middelen tot V.·. M.·. werd aangenomen, alzoo ook alle waardige arme Broeders van mij ondersteuning moeten erlangen."

Die kortstondige armoê is nog al te dragen, en dan die maconnieke philanthropie! Het fransche Groot-Oosten schreef nog in haar reglement (art. 201. — 12 Juni 1867) de excommunicatie uit over alle broeders, die geen „metalen" hebben, en wij kennen een belgischen broe-

---

gebouw der Loge — waar de Broeders op andere dan de *werk*-avonden en onverminderd de *Tafelloges* eens of meermalen per week *gezellig* te samenkomen.

2) De maçonnieke „Catechismus voor de instructie in de Leerlingsloge" bestaat volgens het Rituaal, dat wij volgen, uit 51 vragen en antwoorden. Wij laten weg wat genoegzaam uit onze vorige opstellen bekend is.

der, die met blauw-kielige brutaliteit de „arme Broeders" *de* BLOEDZUIGERS *der Vrijmetselarij* heette [1]).

„18 *V.* Waardoor werdt gij binnengelaten?

A. Door drie harde slagen.

19 *V.* Wat beteekent zulks?

A. Drie spreuken:

Zoekt en gij zult vinden.

Bidt en U zal gegeven worden.

Klopt en U zal opengedaan worden."

Bah!!

„20 *V.* Waarom werd de Passer op Uwe borst geplaatst?

A. Ten zinnebeeld, dat ik de verkeerde (onreine) neigingen mijns harten moest besloten houden binnen den engen cirkel dien de passer beschrijft, welks punt midden op mijn hart is geplaatst."

---

1) Die excommunicatie-zucht kruipt ook de Nederlandsche Loges binnen. Volgens het meermalen aangehaalde *Bulletin* (3e jaarg. 72/73 blz. 35) wilde de Loge *de drie kolommen* te Rotterdam, nog al van een klein burgerlijk karakter, in de wet als voorschrift opnemen: „dat men om tot Br.·. V.·. M.·. te worden opgenomen ..... een zoodanigen stand in de maatschappij moet bekleeden, dat het beroep of bedrijf van den kandidaat der Orde niet tot oneer kan zijn." Dat voorstel is in de vergadering van 't Groot-Oosten (26 mei 1872) met 110 tegen 18 stemmen verworpen; maar ... het teekent! De „metalen" zouden over stand en beroep beslissen!!

De philanthropie is voor de maçonnerie de bedriegende vlag om onnoozelen te verschalken.

Van de Broeders geldt, wat de Gendsche professor *Laurent*, een ultra-liberaal en ultra-maçon, aan het *Journal de Gand* schreef: „vous savez mieux que moi que les libéraux ne sont pas très libéraux de leur argent. Le Catholique se procure 100,000 francs avec plus de facilité que les libéraux n'en trouvent 100. *Cela est honteux, mais cela est!*"

Men lette eens op, welke philanthropische vruchten de Loge in Nederland zal afwerpen, als de overal weldoende Groot-Meester Nationaal zal gestorven zijn! Een duit in 't zakje!

Ja wel! Ik herinner mij nog in den *Courrier de l'Escaut* (Juni 1865) de hideuse taal gelezen te hebben, welke in eene Loge te Luik — sit venia verbo — werd uitgebraakt:

„Lorsque l'homme considère que lui seul de toutes les créatures est doué d'intelligence, lui est-il permis de douter que cette intelligence lui a été accordée POUR SE LIVRER ENTIÈREMENT AUX PLAISIRS QUI LUI SONT COMMUNS AVEC LA BÊTE?"

O die maçonnieke reinheid!

Zoo hebt ge immers straks ook van „plichten jegens God" hooren spreken?

Dezelfde kerel, die daar met alle moraliteit breekt, durfde ook de godslastering spreken:

„*Je dirai que le nom de Dieu est un mot vide de sens*..... Ce que la religion chrétienne a de bon est pillé chez les autres païens; *dans ce qu'elle a de son instituteur, elle ne vaut rien.* Avant de prouver la divinité de la religion, *il faudrait prouver l'existence de Dieu*" [1]).

Wij ergeren U? Luistert dan, ge zijt niet tot lachen gestemd, maar lachwekkend is het. De drie *groote* lichten hebt ge bij de Receptie opgemerkt, maar misschien zijn de *kleine* U ontgaan.

„28 *V.* Welke zijn de drie *kleine* lichten der Vrijmetselarij?

A. De drie kaarsen in O.·., Z.·. en W.·. van het Tableau geplaatst.

---

1) Wij verwijzen nog eens naar onze artikelen in *De Katholiek* 1868 blz. 1 en volgg.: „*De Vrijmetselarij en het Christendom*", ten bewijze hoe ook in onze Vaderlandsche Loges het Christendom wordt geloochend en mishandeld.

29 *V.* Wat stellen zij voor?

A. De Zon, de Maan en den Meester der Loge."

Bij het hooren van de laatste woorden schudde toch de lever van *Forét's* vrienden, en eene „*algemeene hilariteit*" ontstond, toen de verklaring volgde:

„30 *V.* Wat beteekenen zij?

A. De leer der Vrijmetselarij, welke de wereld verlicht, evenals de zon den dag, de maan den nacht en de wijsheid dag en nacht beide."

Dus ordelijk de climax volgende is de Achtbare Meester *de wijsheid!*

Maar eindig toch, *Forét*, gij chargeert, en wij kunnen geen betamelijken ernst bewaren, als wij aanstonds *de wijsheid* wederzien.

't Is zoo, mijne heeren. —

Le vrai peut quelquefois n'être pas vraisemblable

maar *ik* chargeer niet. Ziethier het Rituaal bladzijde 22.

En wilt ge nog iets doller, leest dan hier, bladzijde 23:

„36 *V.* Waarom heeten alle Loges St. Jans-Loges?

A. Omdat de oude Vrijmetselaren Johannes de Dooper tot schutspatroon gekozen hebben.

37 *V.* Hoe velerlei kleinodiën heeft eene Loge?

A. Tweeërlei; beweeglijke en onbeweeglijke.

38 *V.* Welke zijn de beweeglijke?

A. De Winkelhaak, het Waterpas en het Schietlood; omdat alle teekens der Vrijmetselarij daarmede gemaakt worden.

39. *V.* Welke zijn de onbeweeglijke?

A. De Ruwe Steen, de Kubiek en het Teekenbord.

40 *V.* Waarom noemt men beide soorten kleinodiën?

A. Omdat zij als onderscheidingsteekenen dienen: de drie eerste voor de drie voornaamste waardigheden der Loge, die van den Meester en van de beide Opzieners; de laatste voor de drie trappen der Broederschap, die van

Leerling
Gezel en
Meester.

41 *V.* Waaraan arbeiden de Leerlingen?

A. Aan den Ruwen Steen, het zinnebeeld der onvolkomenheden van het verstand en van het hart.

42 *V.* Waar ontvangen zij hun loon?

A. Bij de kolom.....

43 *V.* Welke zijn de werktuigen van den Leerling?

A. De vier-en-twintigdeelige Maatstok en de Spitshamer.

44 *V.* Waartoe dienen zij?

A. De Maatstok om met wijsheid den tijd te verdeelen; de Spitshamer om alle hoeken en oneffenheden af te slaan, opdat de Winkelhaak der waarheid gemakkelijk en recht kan worden aangepast."

Welnu, zijt ge overtuigd? En nu het zotste van alles en iets dood onschuldig:

„48 *V.* Hoe laat beginnen de VV.·. MM.·. hunnen arbeid?

A. Op vollen middag.

49 *V.* Hoe laat eindigen zij dien?

A. Op vollen middernacht.

50 *V.* Hoe oud zijt gij?

A. Drie jaren."

Naar Meerenberg, waarachtig naar Meerenberg met die mannen! zoo klonk het schaterend — de dwaasheid der Broeders deed één oogenblik hun schuld vergeten —

onder de *profanen* in de *Sociëteits-kamer*, tot groote ontsteltenis van *Forét*, die juist gelijk met den Achtbaren Meester het einde van den Catechismus bereikte en hem tot den Leerling-Vrijmetselaar hoorde zeggen:

„Ik ben voldaan over Uwe antwoorden; neem Uwe plaats bij de Noorderkolom; Gij zult daar Uw werk vinden."

Stilte, mijne vrienden, zeide *Forét*, „wanneer de A.·. M.·. na het eindigen der werkzaamh.·. de Loge sluiten wil, geeft hij met den hamer een slag, die door de beide Opzieners herhaald wordt"; ik hoor de constitutioneele slagen tot *Sluiting der Loge* — voyons la fin de l'histoire.

Na de gemaakte plichtplegingen traden de *profanen* de Loge binnen, toen de Achtbare Meester sprak:

„„BB.·. Opzieners! is er iemand, die iets heeft voor te dragen ten nutte van de Vrijmetselarij in het algemeen of van deze Leerlingsloge in 't bijzonder?

De Opzieners herhalen deze vraag en, zoo niemand het woord vraagt, zegt de A.·. M.·.:

„BB.·. laat ons dezen arbeid eindigen met een werk der Liefde; Br.·. Aalmoezenier, wij gedenken den armen."

De armbus gaat rond, en, na de inzameling der liefdegiften, herneemt de

A.·. M.·.: Br.·. 1ste Opz.·. waarom is de plaats der Opzieners in het W.·.?

1*ste Opz.·.*: Omdat, gelijk de Zon in het W.·. ondergaat, om den dag te eindigen, zoo ook [och kom!] de Opzieners daar staan om de Loge te sluiten en den arbeiders hun loon [sic!] te geven.

A.·. M.·.: B.·. 2de Opz.·. hoe laat is het?

2*de Opz.·.*: Het is volle middernacht A.·. M.·..

A.·. M.·.: De arbeid is geeindigd; vervul Uwen plicht!

De *2de Opz.·.* geeft met den hamer een slag, die door den 1sten Opz.·. en daarna door den A.·. M.·. herhaald wordt, en zegt:

„In orde BB.·.!"

Als de BB.·. zich in orde gesteld hebben vervolgt de *2de Opz.·.*: Daar het volle middernacht is, en de arbeid geëindigd, sluit ik, naar den wil des A.·. M.·. deze Leerlingsloge in naam van den O.·. B.·. des Heelals, en naar de oude gebruiken der Vrijmetselaren, met drie harde slagen, die van het W.·. zullen uitgaan en in het O.·. zullen weergalmen.

Hij geeft de slagen, en wordt daarin door den 1sten Opz.·. en daarna door den A.·. M.·. gevolgd; hierop volgt de gewone toejuiching en de Loge is gesloten.""

. . . . . .

Tout se fait en dînant dans le siècle où nous sommes,
Et c'est par des dîners qu'on gouverne les hommes!

Soit. Wij gunnen aan de Broeders hunne *Tafelloge*, eene „van de menigvuldige banketten, bij welke de goede sier en de malsche wijnen tot vreugde stemmen" zegt Br.·. *Clavel.* Een lokaas voor velen, verzekert hij.

„„De Tafelloge wordt geopend en gesloten in den graad van Leerling. (Art. 191. G.·. Wetb.)

De glazen behouden hunne gewone benaming, die van *geweren* vervalt.

Na het eindigen eener conditie, zegt hij die ze uitbrengt: „De hand aan 't glas, hoog aan."

Daarop wordt het in drie teugen geledigd, zonder de

toespraken bij het zoogenaamd *vuren* [drinken] tot dusverre gebruikelijk.

Na het ledigen wordt het glas in *drie* tempo's neêrgezet, telkens daarmede een driehoek makende op de hoogte van het hart, in eene horizontale rigting, beginnende van de linker- naar de regterzijde

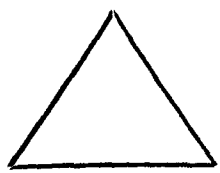

onder den uitroep:

„Een! Twee! Drie!"

de twee eerste malen schielijk, de langere tusschenpoos van *twee* op *drie.*

1, — 2, — — — 3.""

De vrienden van *Forêt* waren met deze korte inlichting over de Tafelloge — die hij haastig gaf — al tevreden [1]).

Het Rotterdamsche *Menu* lokt wel, — ieder begrijpt waarom de „*bloedzuigers*" zijn uitgesloten! — maar ook zedelijke walging dempt den stoffelijken honger. Daarbij men soupeert niet met iedereen.....!

Blasphème, hier en daar, *Anerie* overal, zelfs aan tafel: die woorden werden door de vrienden eindeloos herhaald, en toch — wat de nieuwsgierigheid niet vermag! — bij den afscheidsgroet werd gevraagd: verschilt de Re-

---

1) Over de Tafelloge vindt men meer in onze „Vrijmetselariana — de Maçon aan tafel." Verg. *De Katholiek*, Dl. LIII, blz. 411 (1868).

Ook hier bleven wij binnen de grenzen, die het authentiek *Rituaal* stelt,

ceptie, die wij hebben bijgewoond, veel van de Receptie voor den Graad van *Metgezel*-Vrijmetselaar?

Hm! antwoordde *Forêt*, die bemerkte waar die vraag heenging, en maar weinig neiging gevoelde om de poorten van den Tempel spoedig weêr binnen te gaan! Nous verrons!

FORÊT.

APOSTOLISCHE BREVE TEGEN DE VERKIEZING

VAN DEN

JANSENISTEN AARTSBISSCHOP VAN UTRECHT,

JOHANNES HEIJKAMP.

VENERABILIBUS FRATRIBUS

ANDREAE IGNATIO ARCHIEPISCOPO ULTRAJECTENSI

EJUSQUE SUFFRAGANEIS

ET DILECTIS FILIIS CATHOLICIS UNIVERSIS IN HOLLANDIA COMMORANTIBUS.

PIUS PP. XI.

Venerabiles Fratres et Dilecti Filii salutem et Apostolicam Benedictionem.

In universa Dei Ecclesia custodes ac vindices Catholicae Fidei et unitatis pro supremo nostro apostolico ministerio constituti, omnem sollicitudinem adhibere debemus, ut hoc munus sancte et fideliter tueamur. Hac Nos sollicitudine impellente praesentes has litteras ad Vos, Venn. Fratres et Dilecti Filii, mittendas esse putavimus. Agnovimus enim ex epistola ad Nos data superiori mense exeunte, cui subscriptum erat nomen Cornelii Johannis Mulder, qui Decanum se appellat pseudo-Capituli Ultrajectensis, Henricum Loos, qui ab Ultrajectensibus schismaticis temere, inaniter, irrito Archiepiscopus fuerat electus, et illicite, illegitime ac sacrilege consecratus, atque ideo cum electoribus et consecratoribus suis ab hac Sancta Sede majori excommunicatione confixus, interdicto etiam ipsi omni cum ordinis tum jurisdictionis exercitio, ex hac vita migrasse, ac in ejus locum pseudo-Canonicos Ultrajectenses alium quemdam nomine Johannem Heijkamp subrogasse, eum-

que in Ultrajectensem Archiepiscopum die 15 Decembris anno proxime elapso elegisse. Nec porro erubuerunt praedicti Janseniani schismatis et errorum asseclae summa dissimulatione, tamquam ipsi essent in Catholicae Matris Ecclesiae sinu, quem dilacerare pergunt, suis litteris, quibus Nos de hac electione docuerunt, ejusdem electi confirmationem a Nobis efflagitare.

Nos quidem, Venn. Fratres et Dilecti Filii, magno commiserationis sensu nuncium accepimus de illius pseudo-Archiepiscopi Ultrajectensis vitae exitu dolentes, quod non ante a pertinacia sua quam a vita decesserit, ac deploravimus vehementer infelices eos ejusdem schismatis et errorum socios in sua contumacia, nihil divinis judiciis deterritos, permanere.

Jamvero hanc luctuosam animi obstinationem in iis perspicientes, qua inconsutilem Christi vestem scindere pergunt, et toties irrogatas sui similibus poenas aspernantur, Apostolico munere sacrisque canonum legibus adducti, ut qui ad sanitatem redire nolunt, saltem ab aliis repellantur, Praedecessorum nostrorum vestigiis inhaerentes, qui paria omnes judicia in hujusmodi electiones aliosque contumaces ausus exercuerunt, electionem Johannis Heijkamp in pseudo-Archiepiscopum Ultrajectensem, a pseudo-Canonicis Ultrajectensibus factam, nullam, inanem, illegitimam ac sacrilegam Apostolica Auctoritate declaramus, eamque rescindimus, delemus, abrogamus.

Deinde sub poena excommunicationis, ipso facto et sine alia declaratione incurrendae, districte indicimus praedicto Heijkamp, sibi ab iis omnibus plane esse abstinendum, quae Episcopalis sunt propria jurisdictionis. Quamobrem nunquam ipsi fas erit, quemquam ad animarum curam et sacramentorum administrationem, quovis etiam necessitatis praetextu, constituere et deputare, ac alia quaecumque agere, quae ad Episcopalem jurisdictionem pertinent, qua omnino caret.

Praeterea sub eadem poena excommunicationis ipso facto et sine alia declaratione incurrendae mandamus, tam eidem Johanni Heijkamp, ne se cuiquam Archiepiscopo aut Episcopo consecrandum praebeat, quam pseudo-Episcopis e suorum coetu, aliisque Archiepiscopis aut Episcopis, ne eumdem, inaniter et

execrabiliter electum Archiepiscopum, consecrare audeant. Has autem poenas decernimus sine praejudicio illarum, quas tam electus pseudo-Archiepiscopus, quam electores pseudo-Canonici Ultrajectenses noverint se incurrisse.

Dum autem haec ad Vos scribimus, Venn. Fratres et Dilecti Filii, ut Apostolicae nostrae sollicitudinis partes impleamus, Vos pariter hortamur, ut fervidas preces vestras nostris adjiciatis, Deum obsecrantes, ut hos infeliciter errantes ad Christi ovile et ad salutis portum dignetur adducere. Nobiscum ab ejus Clementia enixe exposcite, ut ipsi veram pacem et consolationem tandem exquirant, quae in solo Deo et Ecclesia ejus reperiri potest, ac pietate permoti erga se ipsos, si vocem Domini audiunt, sua corda nolint obdurare.

Vobis vero, Venn. Fratres et Dilecti Filii, praecipuam ac sinceram benevolentiam nostram confirmantes, et uberrima divinarum gratiarum munera a Domino postulantes, Apostolicam Benedictionem toto cordis affectu singulis universis peramanter impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum die 31 Martii anno 1875. Pontificatus Nostri anno vicesimonono.

PIUS PP. IX.

---

d. i.

PAUS PIUS IX

AAN ZIJNE EERWAARDIGE BROEDERS

ANDREAS IGNATIUS AARTSBISSCHOP VAN UTRECHT

MET ZIJNE ONDERHOORIGE BISSCHOPPEN,

EN AAN ZIJNE GELIEFDE ZONEN, DE GEZAMENLIJKE KATHOLIEKEN VAN HOLLAND.

Eerwaardige Broeders en geliefde Zonen, heil en Apostolischen Zegen.

Wij die, overeenkomstig onze opperste Apostolische bediening, in de geheele Kerk Gods tot het bewaken en handhaven

van het katholiek geloof en de eenheid zijn aangesteld, moeten alle zorgvuldigheid aanwenden om dit ambt heilig en getrouw te vervullen. Door deze zorgvuldigheid gedrongen, hebben Wij gemeend dit Schrijven tot U, Eerwaardige Broeders en geliefde Zonen, te moeten rigten.

Want uit een brief, op het eind der vorige maand aan Ons geschreven, welke onderteekend was met den naam van Cornelius Johannes Mulder, die zich Deken noemt van het zoogenaamd Kapittel van Utrecht, hebben Wij vernomen, dat Henricus Loos, die door de Utrechtsche scheurmakers op eigen gezag, nietig en ongeldig tot Aartsbisschop was verkozen, en op ongeoorloofde, onwettige en heiligschennige wijze gewijd, en daarom, met degenen die hem verkozen en gewijd hadden, door dezen Heiligen Stoel in den grooten ban geslagen was, terwijl hem ook alle uitoefening, én van orde én van jurisdictie, was verboden, uit dit leven verscheiden is, en dat de zoogenaamde Kanunniken van Utrecht in zijne plaats een ander persoon, met name Johannes Heijkamp, hebben aangesteld, en dien op 15 December van het laatst verloopen jaar tot Aartsbisschop verkozen hebben. Ook hebben verder de voornoemde aanhangers der scheuring en der dwalingen van Jansenius zich niet geschaamd, met de verregaandste veinzerij, alsof zij in den schoot van onze Moeder de Katholieke Kerk waren, dien zij voortgaan te verscheuren, in hunnen brief, waarmede zij Ons van die verkiezing kennis gaven, om Ons de bevestiging van dienzelfden verkozene te verzoeken.

Wij voor ons, Eerwaardige Broeders en geliefde Zonen, hebben met een groot gevoel van medelijden de tijding ontvangen van het overlijden van dien zoogenaamden Aartsbisschop van Utrecht, het betreurende dat hij niet, alvorens uit dit leven te scheiden, zijne halsstarrigheid heeft afgelegd, en Wij hebben het hevig bejammerd, dat die ongelukkige deelgenooten van dezelfde scheuring en dwalingen, zonder zich in het minst door Gods oordeelen te laten afschrikken, in hunne hardnekkigheid volharden.

Wij nu, deze treurige verhardheid van gemoed in hen ziende, waarmede zij voortdurend Christus' kleed zonder naad ver-

scheuren en de zoo dikwijls aan huns gelijken opgelegde straffen verachten, Wij, door ons Apostoliesch ambt en de heilige wetten der canons aangezet, en om te maken dat zij die niet tot inkeer willen komen, ten minste door de anderen verworpen worden, Wij verklaren — op het voetspoor van onze Voorgangers, die allen gelijke vonnissen over zulke verkiezingen en andere weerspannige stoutheden geveld hebben — met ons Apostoliesch gezag, dat de verkiezing van Johannes Heijkamp tot zoogenaamden Aartsbisschop van Utrecht, welke door de zoogenaamde Kanunniken van Utrecht is gedaan, van geene waarde, ijdel, onwettig en heiligschennig is, en Wij verbreken, vernietigen en verijdelen ze.

Vervolgens beduiden Wij met nadruk aan voornoemden Heijkamp, dat hij zich, op straf van excommunicatie door de daad zelve en zonder nadere verklaring te beloopen, volstrekt van alles te onthouden heeft, wat aan de bisschoppelijke jurisdictie eigen is. En hierom zal het hem nooit geoorloofd zijn, iemand voor de z.g. zorg en de toediening der Sakramenten, ook niet onder eenig voorwendsel van noodzakelijkheid, aan te stellen en te zenden, of wcˆke andere handelingen ook te verrigten, die behooren tot de bisschoppelijke jurisdictie, welke hij ten eenemale mist.

Bovendien gelasten Wij, op dezelfde straf van excommunicatie door de daad zelve en zonder nadere verklaring te beloopen, niet alleen aan denzelfden Johannes Heijkamp, dat hij zich bij geen enkelen Aartsbisschop of Bisschop mag vertoonen om gewijd te worden, maar ook aan de zoogenaamde Bisschoppen van hunne partij en aan andere Aartsbisschoppen of Bisschoppen, dat zij zich niet verstouten den op nietige en doemenswaardige wijze verkozen Aartsbisschop te wijden. En deze straffen bepalen Wij, zonder af te doen van die straffen, welke niet alleen de verkozen zoogenaamde Aartsbisschop, maar ook zijne kiezers, de zoogenaamde Kanunniken van Utrecht, moeten weten dat zij beloopen hebben.

Terwijl Wij nu aan U, Eerwaardige Broeders en geliefde Zonen, dit schrijven om aan den pligt onzer Apostolische bezorgdheid te voldoen, vermanen Wij U tevens om uwe vurige

gebeden met de onzen te vereenigen, en God te smeeken, dat Hij zich gewaardige deze ongelukkig verdwaalden naar den schaapstal van Christus en de haven des heils heen te voeren. Vraagt te zamen met Ons dringend van zijne Goedertierenheid, dat zij eindelijk mogen zoeken naar den waren vrede en troost, die slechts in God en zijne Kerk kan gevonden worden, en dat zij uit godvruchtige liefde jegens zich zelven, als zij de stem des Heeren hooren, hunne harten niet verharden.

Aan U echter, Eerwaardige Broeders en geliefde Zonen, over wie Wij onze bijzondere en opregte welwillendheid bevestigen en de rijkste geschenken der goddelijke genaden van den Heer afbidden, aan U ieder in 't bijzonder en allen gezamenlijk geven Wij uit de volle genegenheid onzes harten, met de grootste liefde, den Apostolischen Zegen.

Gegeven te Rome bij St. Pieter, den 31 Maart des jaars 1875, het negen en twintigste jaar van ons Pausschap.

PIUS P P. IX.

VERSCHEIDENHEDEN.

F. P. VAN DE BURGT, DE JUBILAEO [1]).

De HoogEerw. Heer van de Burgt, die niet slechts door de hooge waardigheden die hij bekleedt, maar ook door de werken die hij over het kerkelijk regt geschreven heeft, algemeen bekend en gevierd is, heeft thans bovengenoemd werkje in 't licht gegeven, een werkje, klein van omvang, maar rijk van inhoud, en bijna onmisbaar voor de Pastoors en de Biechtvaders, aan wie het dan ook voornamelijk is toegewijd.

De aanleg van het werk, ja reeds de titel toont u den ervaren canonist. Waaruit immers moeten de voorregten van het tegenwoordig Jubilé en de voorwaarden om het te verdienen worden opgemaakt? Niet uit het begrip van Jubilé in het algemeen, maar uit de Encycliek, waarbij *dit* Jubilé verleend is. Daarom wordt hier de Encycliek „Gravibus" ten grondslag genomen en als leiddraad gevolgd: deze wordt, van het begin tot het einde, uitgelegd.

De tallooze vragen, die zich bij een officieel stuk van zulk eene uitgebreidheid natuurlijkerwijze voordoen, worden, zooals de *S. Congregatio Indulgentiarum* het verlangt, beantwoord uit Benedictus XIV, van wien wij wel zeven verschillende Constitutiën vinden aangehaald. Het verwijt derhalve van niet genoeg op de pauselijke Constitutiën over het Jubilé gelet te hebben, kan onzen Schrijver niet worden toegevoegd.

1) De volledige titel is: *De Jubilaeo. — SS. D. N. Pii PP. IX Encyclicae* GRAVIBUS *explanatio, rectoribus ecclesiarum et confessariis maxime dicata.* Auctore F. P. van de Burgt, etc. — Ultrajecti apud Viduam J. R. van Rossum. 1875.

De nog overblijvende moeijelijkheden worden opgelost met de antwoorden der Romeinsche Congregatiën en de gevoelens van godgeleerden en canonisten, zooals Bellarminus, Lucius Ferraris, Suarez en de H. Alphonsus.

Mogen we een enkel bewijs geven, dat het werkje voor de Pastoors en de Biechtvaders bijna onmisbaar is?

Wij voor ons werden eenigzins verrast door hetgeen op blz. 41 te lezen staat:

„Cuique visitationi adjunctas Encyclica vult pias preces. Sunt ergo quater in die per dies quindecim fundendae. *Idque etiam ab iis, quibus ope dispensationis contractus aut plane remissus est numerus visitationum.*"

Is dit eene loutere bewering? Neen; de Schrijver staaft zijn gevoelen met de woorden van Benedictus XIV (blz. 44) en die van het „Indultum" van 24 Jan. 1875 (blz. 48): zoodat ook wij thans het voor 't waarschijnlijkst houden, dat ieder geloovige, al is hij ook in het getal der zestig kerkbezoeken gedispenseerd, toch zestigmaal met de vereischte intentiën bidden moet.

De breed uitgewerkte *index* maakt het boekje zeer gemakkelijk om te consulteren.

Wij twijfelen er niet aan, of de vrome wensch, door den H.E.W. Schrijver in zijne kleine voorrede geuit, zal vervuld worden, en hij rijkelijk deelen in de verdiensten der Pastoors en der Biechtvaders, wier werken tijdens de Jubilé-viering hij door zijne zorgen en nachtwaken, reeds bij voorbaat, niet weinig verligt heeft.

J. DE BRUIJN.

W., 9 April 1875.

DE SINT GREGORIUS-VEREENIGING TE HAARLEM.

In Januarij ll. is te Haarlem, onder de hooge bescherming van Z.D.H. den Bisschop, eene Vereeniging opgerigt, welke zich ten doel stelt „de bevordering van *echt kerkelijke* muziek, „volgens de eischen, die gesteld zijn door het Provinciaal „Concilie van Utrecht." De leden der Vereeniging wijden hunne krachten zoowel aan den *gregoriaanschen* als aan den *meerstemmigen* kerkzang; zij wil van den eersten de uitvoering verbeteren, uit den laatsten weren al wat niet in de kerk te huis behoort; ook het orgelspel en de gezangen in de moedertaal zijn voorwerpen van de zorgen der Vereeniging.

Na onze korte en zeer onvolledige mededeeling [1]) zullen voorzeker velen, evenals wij, deze Vereeniging met groote ingenomenheid begroeten, en lof brengen aan den Eerw. Oprigter en Voorzitter, die geen moeite spaart om door onderrigt en repetitiën zijne werkende leden (thans 21 in getal) tot de kennis en goede uitvoering der beide soorten van kerkmuziek op te leiden. Van ganscher harte wenschen wij der Vereeniging niet slechts een langdurig bestaan toe, maar ook eene groote uitbreiding, vooral door het opnemen van jongelingen als werkende leden: geoefende jongensstemmen toch klinken zoo echt kerkelijk, zoo verrukkend schoon.

Moge dit nederig zaadje, te Haarlem uitgestrooid, ook op menigen anderen akker gezaaid worden, en hier zoowel als daar, onder den zegen Gods op Sint Gregorius' voorspraak verkregen, tot een schoonen en met rijke vruchten beladen boom opwassen. Immers ook voor ons geldt zeker de klagt en de geestdrift-wekkende uitroep, welke de bekende Fr. Xav. Witt in 1867 te Innsbrück tot de Duitschers rigtte: „nehmen sie

---

1) De Eerw. Voorzitter der Vereeniging, J. J. Graaf, Secretaris van Z.D.H. den Bisschop van Haarlem, zal zeker wel aan een ieder, die verlangt nader met de Vereeniging kennis te maken, een exemplaar van hare *Statuten* en haar *Huishoudelijk Reglement*, op aanvrage, willen toezenden.

„sich des verlassenen Kindes, nehmen sie der Reform der „tief gesunkenen katholischen Kirchenmusik an!"

Seminarie Hageveld, April 1875. M. J. A. LANS.

REPRODUCTIE VAN ALBERT DURER'S LEVEN DER H. MAAGD. [1]

Ongetwijfeld in de tweede helft der negentiende eeuw — zij heeft ook wel iets goeds — is de aanschouwing van de oorspronkelijke werken der groote meesters in de schilder- en graveerkunst voor zeer velen mogelijk geworden. De liefde tot de kunst is in 't algemeen geklommen. Iedere stad van eenig aanzien waardeert hooger dan vroeger de kunstwerken, die zij bezit, en verheft zich van tijd tot tijd boven hare louter stoffelijke belangen, om hare kunstschatten te bewaren en te vermeerderen; de middelen om de plaatsen te bezoeken, waar de groote Tempels der kunst in al hun glorie en rijkdom verrezen, zijn meer menigvuldig en minder kostbaar; de toegang tot die Tempels, vroeger al te angstvallig gesloten, is vergemakkelijkt; de loyauteit der gelukkige bezitters van kunstwerken is grooter, en met eene vrijgevigheid, die het kenmerk der ware liefde is en hen vereert, staan zij hunne schatten, weleer verborgen in ongenaakbare salons of in verholen portefeuilles, tijdelijk af aan de periodieke tentoonstellingen.

Zelfs in ons vaderland, overigens nog weinig kunstlievend, valt eenige groei der liefde voor de kunst op te merken. Men streeft wel aarzelend voorwaarts, maar schijnt toch te willen breken met de liberale onverschilligheid voor alles wat tot het gebied der kunst behoort. Als de nakomelingschap de vruchten

---

1) La vie de la Sainte Vierge Marie, en vingt gravures sur bois par Albert Durer, Nuremberg, anno 1511, décrite en vers latins par Chelidonius. Reproduction, procédé de P. W. van de Weijer imprimeur, lithographe à Utrecht, avec une introduction de Ch. Ruelens, conservateur à la bibliothèque Royale de Bruxelles. Prix 10 florins.

van dien vooruitgang zal plukken, mag zij wel met dankbaarheid de mannen gedenken, die hem in 't leven riepen, onder wie wij — hij is de jongste maar niet de minst krachtige — wij met eerbied noemen *Mr. Victor de Stuers*, wiens bazuintoonen in *De Gids* menigeen uit een schuldig dolce far niente of den materialistischen slaap zullen hebben opgeschrikt.

Ook — wij gelooven niet te dwalen bij onze waarneming — de liefde tot de kunst verheft zich en wordt gezuiverd.

Het bar realisme, al te lang en nog overheerschend, vindt reactie.

De pantheïstische dwaling, waarvan Multatuli in zijne jongste voorlezingen nog waagde de tolk te wezen, welke kunst en wetenschap, schoonheid en waarheid verwart, kwijnt en zal om haar abstract karakter wel nooit den algemeenen kunstzin leiden.

Er is eene worsteling begonnen met de neigingen van Staats- en Stadsgouvernementen, die alleen stoffelijk welzijn beoogen en liefhebben.

Wij koesteren de hoop, dat er een tijdperk zal aanbreken, waarin men de kunst om de kunst, om 't genot der ideale schoonheid — haar hoogste doel — zal beminnen.

De Katholieke Kerk staat met wijd geopende armen. Hare kunst *heeft* haar eeuwig en onveranderlijk ideaal, gelijk haar geloof de eeuwige, onveranderlijke waarheid bezit.

Deze waarneming is vol troost en bemoedigend. De waarheid, wier troon ook staat in de Basiliek der kunst, kan ook van daar haren tocht hernemen door — en hare rechtmatige heerschappij vestigen over de wereld.

Toch zal het *bezit* van ware kunstwerken altoos het bevoorrecht deel van weinige uitverkorenen zijn. Degelijke kennis, hooge liefde zijn hier niet voldoende; geld moet men bezitten en vooral ook de gelegenheid moet zich aanbieden om de meesterstukken te bemachtigen. Dit laatste geldt ook voor de werken der groote meesters in de graveerkunst, uit hun aard voor ruimer verspreiding vatbaar dan andere kunstwerken, maar door talrijke omstandigheden soms zoo verloren geraakt, dat de zeldzame exemplaren de begeerlijke schat werden van enkelen.

Wie den beschavenden en zedelijken invloed der ware kunst met ons waardeert, zal begrijpen, dat wij dus met de grootste belangstelling den vooruitgang gadeslaan, waartoe de reproductie van kunstwerken in den jongsten tijd is geklommen.

De hoogste volmaaktheid is onder dit opzicht zeker bereikt door de reproductie der prachtige gravures.

In 1511 sneed de beroemde schilder *Albert Durer* zijne twintig tafereelen, het Leven der Heilige Moedermaagd voorstellende, in hout. De benedictijner monnik *Chelidonius*, van het Sint Gillis-klooster te Neuremberg, schreef daarbij eene verklaring in latijnsche verzen, waarvan de dichterlijke waarde zeer twijfelachtig is.

Durer zelf moet voor het „*Epitome in divae Parthenices Mariae historiam ab Alberto Durero Norico per figuras digestam cum versibus annexis Chelidonii*" eene billijke voorlietde, boven zijne andere schitterende kunstwerken, gekoesterd hebben. De veelzijdig karakteristieke waarschuwing, aan zijn werk toegevoegd, schrijven wij over:

Impressum Nurnberge per Albertum Durer pictorem. Anno christiano Millesimo quingentesimo undecimo.

Heus tu insidiator: ac alieni laboris: et ingenii: surreptor: ne manus temerarias his nostris operibus inicias. cave: Scias enim a gloriosissimo Romanorum imperatore. Maximiliano nobis cōcessum esse: ne quis suppositiciis formis: has imagines imprimere: seu impressas per imperii limites vendere audeat: q, si per cotemptum: seu avaricie crimen: sec⁹ feceris: post bonorū cōfiscatiōem: tibi maximum periculū subeundum esse certissime scias."

Dat Durer zijn arbeid niet overschatte, blijkt uit de hooge waardeering, die de uitstekendste kunstrechters in de volgende euwen, niet het minst in de laatste jaren, daaraan schonken.

„Cette *Histoire*, zegt *Ch. Ruelens*, de beroemde Bewaarder der Koninklijke Bibliotheek te Brussel, est l'une des choses les plus parfaites que l'art ait produites. Conception élevée qui se déroule dans un poème simple et clair, à la portée de tous, tableaux de la vie réelle admirablement étudiés sur nature, épopée naive dont les anachronismes semblent dire

que l'oeuvre de la Rédemption est perpétuelle dans l'humanité, c'est ainsi que l'on peut caractériser en quelques mots l'ensemble des vingt planches d'*Albert Durer*. Le penseur, l'artiste, le curieux y trouveront un ample sujet de réflexion, d'étude et d'enseignement."

Ook *L'art Universel* gaf nog voor weinige dagen de volgende teekening.

„Dans cette oeuvre l'artiste a mis tout son esprit, toute sa manière de concevoir une oeuvre d'art. On peut l'étudier là de toutes pièces. Il n'a pas, comme le ferait un peintre de nos jours, cherché le moins du monde la vérité positive, la mise en scène archéologique; il a vu, dans l'histoire de la Vierge, un vaste poème de sentiment, une sorte de révélation intérieure qu'il a cherchée à traduire en se servant des éléments, hommes et choses de son époque à lui" [1]).

Evenwel noch die liefde van Durer, noch die hooge waardeering der nakomelingschap hebben kunnen beletten, dat vele exemplaren van het meesterstuk verloren gingen.

„Intusschen — zegt *Dr. Wap* in de *Nederlandsche Kunstbode* — sloeg de sikkel des tijds menig exemplaar uit de bibliotheeken weg, en, vooral, toen de kerk- en kloosterboekerijen verontrust en langzamerhand verhuisd, verplaatst, of soms geplunderd, en ook wel eens door brand verwoest werden, ging er menig *Epitome* gedeeltelijk of geheel verloren."

Gelukkig daarom, dat de reproductie van kunstwerken — eene reproductie met alle schoonheden en alle dikwijls microscopische gebreken, die echter het eigenaardig waarmerk aan een werk mededeelen — zulk eene volmaaktheid heeft bereikt, dat men het verlies van sommige origineele gravures minder betreuren mag en het bezit van de meest gelijkende copieën voor velen mogelijk werd.

Dit is vooral van toepassing op de reproductie van de beroemde kunsttafereelen uit leven der H. Moeder-Maagd ons

---

1) Een volledige studie over de werken van den meester van Nuremberg vindt men in het *Zeitschrift fur die Kulturgeschichte* (Nuremberg 1859, S. 81) door H. von Eye.

door de onnavolgbare graveerstift van den genialen Durer geschonken.

Door een onvermoeide studie van twintig jaren heeft een onzer landgenooten — de Heer *P. W. van de Weijer*, boek- en steendrukker te Utrecht — een procédé weten te vinden, dat hem het geheim openbaarde, „waarachter de volmaaktste reproductie-methode van alle graveerwerken in hout, metaal of steen verholen was." Dus luidt het oordeel van *Dr. Wap*, die niet aarzelt er bij te voegen: „nu is ook de algeheele zege behaald en mag de echte kunstwereld zich verheugen in de eerste, volledige proeve van eene uitgave der twintig prachtprenten, deel makende van *Durers* hoofdwerk, door hem in de kracht zijns levens en van zijn hoogsten roem geschapen."

Ook *Ch. Ruelens*, die het kunstwerk van *van de Weijer* bij het publiek met een waardig voorbericht inleidt, verklaart: „ce procédé — résultat de vingt années de recherches et d'essais — réalise de nombreux perfectionnements et s'il ne remplit pas encore le désiratum de l'indentité complète, il s'en rapproche, croyons nous, de plus près que la plupart des procédés en usage. Il consiste dans le transport sur pierre d'une planche gravée originale, sans aucune détérioration de celle-ci. Superposition mathématique, décalque de chaque trait de la gravure, encre et papier semblables, tout y est: le prestige seul de l'origine lui fait défaut. Mais pour celui qui cherche dans une oeuvre d'art ce qu'il faut y chercher avant tout, l'idée et le travail du maître, il doit les trouver dans cette reproduction qui est bien, nous n'hésitons pas à le dire, une véritable continuation de tirage, comme si la planche existait encore."

De verdienstelijke directeur van *l'Art Universel* — *Camille Lemonnier* — onderschrijft zonder aarzeling het oordeel van *Ruelens*. „M. van de Weijer, l'inventeur du procédé et l'imprimeur de cette superbe publication, a trouvé le moyen de transporter sur pierre ces fameuses planches originales, de manière à donner un calque mathématiquement exact et d'une fidélité que rien ne peut dépasser; et ne croyez pas qu'il y ait danger pour les originaux: ceux-ci sortent de l'épreuve sans

avoir subi aucune détérioration. Non-seulement les moindres détails, les faiblesses du tirage, les parties écrasées sont rendues à la lettre, mais, grâce à la similitude des encres, la coloration elle-même est obtenue, si bien que la confrontation de la planche originale avec la reproduction laisse douter laquelle a servi à reproduire l'autre."

Dr. Wap verklaart dan ook, kort en rond gelijk hij gewoon is: „Durer zelf en zijn Poëet Chelidonius zouden zich bij de vergelijking van het een met het ander [het origineel met de reproductie] stellig kunnen vergissen, ook door den boekdruk, de lettertype en het papier; — alléén de afwijking, dat de tekst niet op de keerzijde der platen, maar, tot verduidelijking van het prentwerk, tegenover de platen gedrukt is, geeft den sleutel aan de hand ter verklaring van het raadselachtig feit, dat men hier te doen heeft met een kunst-zin-bedrog waardoor de Heer van de Weijer het publiek verschalkt, doch op eene wijze, waarvoor hem alle waarachtige Artisten en kunstliefhebbers, in den edelen zin van het woord, dankbaar zullen wezen."

Dat hopen wij! Dan zal de Heer van de Weijer niet vruchteloos hebben gearbeid noch voor zich noch voor velen, die hart en oog hebben voor de werken van onsterfelijke meesters, maar zeldzaam voldoende fortuin om ze te bezitten en te genieten.

J. Bos.

HET MARIA-KIND. [1])

Een geleerd en godvruchtig kunstkenner maakte, jaren geleden, de opmerking, dat onze Katholieke godsdienstige literatuur

---

1) *Een beknopt gebedenboek voor de ware vereerders der Allerheiligste Maagd. Met eene godvruchtige oefening voor elken dag der maand. Bijzonder geschikt voor de maanden Mei en Augustus. Op nieuw herzien en vermeerderd door* P. van der Ploeg, Pr. *Vijfde uitgave.* Te Leiden, bij J. W. van Leeuwen. 1875.

Ziedaar den wel wat langen titel van dit kleine boek.

al meer en meer in een uitwendigen vorm begon te verschijnen, zooals aan de eischen van den goeden smaak voldoet; en sedert — mogen we schrijven — is de Katholieke pers ook onder dit opzigt belangrijk vooruitgegaan. Als een proef, waarvan men zou wenschen te kunnen zeggen: *ex uno disce omnes*, mag het hier aangekondigde boekske gelden, dat er als een juweeltje uitziet. Wel passend voor eene uitgave, bestemd ter vereering van de Allerheiligste Maagd, die de Beminnelijke Moeder, de Geheimzinnige Roos, de Ivoren Toren, het Huis van Goud genoemd, die als *Tota Pulchra* geprezen wordt, en, na onzen Goddelijken Zaligmaker, de volmaaktste type is der oneindige Schoonheid; wat Haar wordt aangeboden, het dient, zooveel mogelijk, onder alle opzigten schoon te zijn.

Of ook de inhoud van 't boekske schoon is door 't zuivere en vloeijende der taal, maar bovenal door de degelijkheid en toepasselijkheid der onderrigtingen, door de verhevene eenvoudigheid en kinderlijke innigheid der gebeden, liederen en overwegingen, dit laten we gerust der beoordeeling van een ieder over, die het lezen wil, en nog geruster aan de ondervinding van hem, die het met een voor Maria's eer kloppend hart tot hare dienst gebruikt.

Bevreemding mag het niet wekken, dat in een boekje, getiteld: *Het Maria-Kind*, niet slechts oefeningen en gebeden onmiddellijk ter eere van de H. Moeder Gods, maar ook zeer vele andere, waardoor de ziel zich *regtstreeks* tot God en de andere Heiligen verheft, worden aangetroffen. De schrijver gaat namelijk van dezen grondregel uit: „De ware „vereerder der Moeder Gods mag zich niet met eenige god„vruchtige oefeningen vergenoegen; neen, dan eerst zal hij „zich een waar vereerder van Maria toonen, wanneer hij met „bijzonderen ijver de deugden waarvan zij ons het voorbeeld „gaf, tracht na te volgen". (Blz. VI.) Hierom wil hij u leeren, hare deugden in oefening te brengen. En behoort daartoe niet op de eerste plaats hare onbegrijpelijk vurige en werkdadige liefde tot God, tot haren Goddelijken Zoon, tot zijne meest bevoorregte kinderen, d. i. de Heiligen? Zulk eene opvatting van het dienen der Allerheiligste Maagd is geheel naar den

geest der H. Kerk. Wat immers de H. Augustinus zegt van de vereering der Martelaren, geldt evenzeer voor die van alle overige Heiligen en ook van de dienst, die we gehouden zijn aan de Koningen aller Heiligen te brengen: „Door hen wor-„den de blijde feesten der Martelaren in waarheid gevierd, „die de voorbeelden dezer Martelaren volgen." (*Serm.* 47. *De Sanctis.*) Het gebed, tot Maria opgezonden, al komt het van de lippen des verstokten zondaars, zal, we vertrouwen het, nimmer zonder eenige goede uitwerking blijven; maar slechts zij mogen hare ware vereerders, dienaren en kinderen heeten, die ook hare deugden trachten na te volgen, althans ernstig begeeren om in hun leven aan haar gelijkvormig te zijn. Wie werkelijk liefheeft, is reeds gelijk of tracht gelijk te worden aan dengene dien hij bemint. En wat is de ware vereering der Allerheiligste Maagd anders dan eene oefening van liefde? „Al wie een kind dezer verhevene Moeder zijn wil," schrijft dientengevolge de H. Kerkleeraar Alphonsus, „moet „eerst de zonde verlaten, en dan mag hij hopen tot haar kind „aangenomen te worden." (*De Heerlijkheden van Maria*, Hoofdst. I, § 4.)

Dat vooral in deze Meimaand de Allerheiligste Maagd door alle Katholieken geprezen, aangeroepen, nagevolgd en met de kinderlijkste liefde vereerd worde!

H.

DECREET VAN DE H. CONGREGATIE DER RITEN

OPZIGTENS DE PROCESSEN VAN ZALIG- EN HEILIGVERKLARING.

DECRETUM GENERALE.

Sacra Rituum Congregatio expendens Processus sive Ordinario sive Apostolica auctoritate pro Servorum Dei Beatificatione et Canonizatione extra Urbem confectos, gravem quandoque irregularitatem adnotare debuit in eo sitam, quod personis certum

officium in processu instruendo gerentibus, postquam illo fungi coeperunt, venia data fuerit, perdurante adhuc sive Ordinaria sive etiam Apostolica ejusdem causae inquisitione, officio primo dimisso, aliud diversae indolis assumendi et exercendi. Haec autem officiorum permutatio cum Juris regulis minime consona videatur, eadem Sacra Congregatio in ordinariis hujus diei comitiis ad Vaticanum habitis ad praedictum removendum abusum et suspicionem quamlibet etiam levem in re tam gravis momenti prorsus eliminandam, *censuit prohibendum, si SSmo placuerit, ne deinceps in condendis quibusvis Processibus tam Ordinariis, quam Apostolicis, ad ejusdem Servi Dei causam pertinentibus, eadem persona diversis officiis ne successive quidem, utcumque priori expleto et dimisso, fungi possit sub poena nullitatis.* Die 10 Decembris 1870.

Factaque de praemissis per me subscriptum secretarium SSmo Domino Nostro Pio Papae IX fideli relatione, Sanctitas Sua praefatam sacrae Congregationis decisionem ratam habuit et confirmavit, eamque praesenti generali decreto promulgari et ab omnibus servari mandavit. Contrariis non obstantibus quibuscumque. Die 22 ejusdem mensis et anni.

C. Episcopus Ostien. et Velitern. Card. PATRIZI
S. R. C. Praefectus.

Loco † Signi

D. BARTOLINI
S. R. C. Secretarius.

De Zondagviering.

EENE STUDIE OP CHRISTELIJK-SOCIAAL GEBIED.

(*Vervolg* en *slot* van blz. 315).

III.

Nog onder een ander en wel nog gewigtiger oogpunt moeten wij de Zondagviering beschouwen, en nemen, om onze gedachte al aanstonds te doen kennen, als inleiding de petitie door vele vrouwen in 1872 aan de Nationale Vergadering van Frankrijk gerigt:

„Heeren afgevaardigen! De arbeid op Zondag verbreekt hoe langer hoe meer de banden van het huisgezin. De enkele uren gedurende welke de moeders den vader en de zonen om zich vereenigd kunnen zien, worden gewoonlijk aan den arbeid besteed. Het geluk van het huisgezin is vernietigd. De vader kent ter naauwernood zijne kinderen, de natuurlijke toegenegenheid gaat verloren. Alleen de ellende blijft en wordt ondragelijk. Het aantal der huisvaders, die den huiselijken haard ontvlugten en den geheelen last aan de moeders overlaten, neemt op schrikbarende wijze toe. Het liederlijke leven op Maandag vordert nog dringender, dat het werken op Zondag ophoude. De kinderen, voor welke op de feestdagen geen school gehouden wordt, zijn zonder eenige bewaking aan alle gevaren prijsgegeven; de heil-

zame invloed van het huisgezin is voor hen ten eenemale verloren; het werken op Zondag onttrekt hen van de vroegste jaren af aan elk godsdienstig en zedelijk onderrigt. Dit handhaaft niet meer de eenheid in het bestuur des huisgezins, en de ergernissen worden talrijker. Onder dergelijke omstandigheden wordt de gehuwde staat voor de arbeidende klasse des te drukkender. De moeders der huisgezinnen, de wachtsters der eer van den huiselijken haard, komen met alle kracht van haar hart tegen een dergelijken sociëlen toestand protest aanteekenen. Zij begeeren den Zondag, den Zondag welken onze vaders gehad hebben, den Zondag welken de huisgezinnen van alle volkeren der aarde onderhouden."

In gelijken zin uitte zich de Baron Chaurond, toen hij bij de Nationale Vergadering het boven besproken adres van de bevolking van Lyon indiende. Hij leidde het in met de volgende behartigenswaardige woorden.

Heeren afgevaardigen! Gij hebt aan het volk een grootsch voorbeeld gegeven door openbare en plegtige gebeden voor het welzijn van Frankrijk uit te schrijven.

Op die wijze hebt gij de grondwet erkend, welke den mensch en de menschelijke maatschappij plaatst onder de afhankelijkheid van God, den Schepper van het heelal.

De opdragt aan U gegeven is om in Frankrijk de orde te herstellen, welke diep geschokt is door den geest van verzet, die niet slechts de onderwerping aan elk gezag verwerpt, maar zelfs het bestaan van God, de bron van alle gezag, openlijk loochent.

Dewijl God aan den mensch een ligchaam en eene ziel gaf, heeft Hij zes dagen voor den arbeid bestemd, om voor de behoeften van het ligchaam te zorgen, en den zevenden dag voorbehouden aan zijn dienst en aan de zorg voor de naar zijn evenbeeld geschapen ziel.

Deze door de geheele wereld erkende indeeling van tijd is het oudste en het heiligste gebod. Door alle beschaafde volken wordt het streng onderhouden, welke ook de vorm van hunne

godsdienst of van hunne regering zij, zoo vooral in Engeland, Duitschland, Rusland, Noord-Amerika en Zwitserland.

Dit gebod is in overeenstemming met de natuur des menschen, wiens beperkte kracht een voortdurenden arbeid niet dragen kan; het is voor hem noodzakelijk, opdat hem de ontwikkeling van zijne geestelijke vermogens en vooral de vervulling van zijne familie-pligten mogelijk gemaakt worde.

Om het aan een ieder over te laten, of hij den Zondag heiligen wil of niet, schijnt met de vrijheid overeen te stemmen, maar is inderdaad hoogst onvoegzaam.

De arbeiders, de bedienden op handelsinrigtingen worden tot het werken op Zondag gedwongen door den wil van dengene, aan wien zij hunne diensten verhuurd hebben. De openbare staatsbeambten zelven gaan met het slechte voorbeeld voorop.

In steden is het dikwijls genoeg, dat een enkel koopman op Zondag zijn winkel opent, om ook de anderen te dwingen tegen hun wil eveneens te doen, dewijl zij meenen zich tegen de concurrentie te moeten wapenen. De gelijkheid van allen voor de wet van het zondagvieren zou alzoo eene bescherming zijn der vrijheid en tegelijk van de menschelijke waardigheid. Het onderhouden van de zondagviering is het beste middel om onder die klassen, welke door een onafgebroken arbeid verwilderd zijn, het goede onderrigt, hetwelk den geest verlicht, te verbreiden. De onwetendheid toch heerscht niet alleen onder de kinderen; men kan met grond zeggen, dat ze misschien nog grooter is bij de volwassenen, die onder het bovenmatige van arbeid en van geestrijke dranken, waarmede zij hunne uitgeputte krachten weder zoeken te herstellen, al zeer spoedig het in de jeugd ontvangen elementair onderrigt vergeten.

De werkelijke heiliging van den Zondag zou ook bewerken, dat de beschuldigingen van goddeloosheid, welke onze naburen tegen Frankrijk aanheffen, verstomden, en vooral dat de gewoonte aan tucht, waarvan het gebrek zoo merkbaar is, weder ingevoerd werd.

Het getal van degenen in Frankrijk, die het herstel van orde willen, is zonder twijfel zeer groot: de uitslag der verkiezingen,

waardoor gij naar de Nationale Vergadering gezonden zijt, bewijst zulks. Het moet niet geoorloofd zijn dat, onder het voorwendsel van gewetensvrijheid, eene teugellooze minderheid openlijk de vrijheid der overgroote meerderheid schende, vooral die der huismoeders, die alleen den Zondag hebben om vader en kinderen om zich vereenigd te zien."

Hier is de vinger op de wond gelegd, of liever: al de zedelijke en sociële ellende door den arbeid op Zondag voortgebragt, is met hare schrikwekkende gevolgen hier geopenbaard. Wie durft ze tegenspreken die huismoeders, die niet alleen herstel komen vragen voor de stoffelijke nadeelen en de ligchamelijke weeën, onafscheidbaar aan den zondagsarbeid verbonden, maar wier teeder en liefdevol hart ook een angstkreet slaakt, als zij den zedelijken ondergang van hare huisgezinnen overwegen en den deerniswaardigen toestand bedenken, waarin het werken op Zondag hunne echtgenooten en hunne kinderen verplaatst? Waarlijk, wie nog eenig gevoel voor de waardigheid van den mensch, voor het eerbiedwaardige van het huisgezin, voor het heil van de maatschappij in zijn binnenste bezit, diens hart moet bloeden, als hij dergelijke gevolgen aanschouwt, en het moet in verzet komen tegen de barbaarsche philanthropie, welke het volk ongelukkig maakt.

Wat immers brengt het werken op Zondag voort? Wij spreken hier nog niet van de gevolgen, welke voor den zielzorger boven alles gewigtig zijn, voor hem die onsterfelijke zielen in de dienst van het geld en van het genot ziet verzinken. Wij bewegen ons nog uitsluitend op maatschappelijk gebied, en dan ontmoeten wij al dadelijk den ongelukkigen *Blaauwen Maandag*. Als des Zondags ge-

werkt wordt, neemt de arbeider een anderen dag tot rustdag; de natuur eischt dringend ontspanning, en zelfs het eigenbelang kan die stem niet smoren noch aan de ondermijnde krachten haren eisch ontzeggen. Er moet gerust worden, dit is de wet der natuur; als die rust des Zondags den mensch wordt onthouden, dan zal de Maandag daarvoor dienen. Maar, helaas! op welk eene wijze? Kiest uwen weg eens op Maandag-morgen langs de kroegen en bierhuizen Een dol geschreew en onzinnig razen van door drank verhitte bezoekers geeselt u de ooren, terwijl gij tevens eene menigte slagtoffers van den drank met waggelenden tred en matte oogen, misschien met een vloek op de lippen en eene verwensching in het hart, over de straat ziet strompelen, zonder zedelijk gevoel en veel gelijkende op zinneloozen, die aan hun kerker ontsnapt zijn. Een nabij gelegen kroeg, een afzigtelijk hol, een kweekschool van allerlei kwaad heeft hen uitgeworpen, opdat ook wederom voor anderen plaats zij, die ook op hunne beurt van geld en eer en zielskracht zullen beroofd worden. En hoe de nacht is doorgebragt? De prostitutie oogst op die tijden hare schandelijkste vruchten, en de politie moet hare kracht het meest op Maandag-morgen uitoefenen. Hoe menig anders oppassend jongeling of zedig dienstmeisje keeren van die uitspattingen terug met gebroken en besmeurd hart, terwijl hun weinige penningen, of noodig ter ondersteuning eener arme moeder of goed voor de spaarbank ter leniging van meer kommervolle dagen, verkwist zijn. Laat de industrie bij zulke toestanden hare aanwinst berekenen en waarlijk de uitkomst zal voor haar niet voordeelig zijn. Wel zijn zoovele handen gedurende zoovele uren op Zondag aan het werk geweest — een vermeend voordeel, want

dezelfde armen zijn op den volgenden Maandag verlamd en weigeren hunne dienst — maar velen verspillen meer levenskracht op den Blaauwen Maandag dan zij der industrie voordeel hebben gebragt door hun arbeid op den door God gewilden rustdag.

Als het weekgeld, voor een groot gedeelte althans, verkwist is, komt hij, die huisvader zijn moest, dikwijls in beschonken toestand naar zijne woning. Zijn gemoed is ontstemd, hij is wrevelig en twistzoekend; de woorden, in de pestholen onzer hedendaagsche maatschappij opgevangen, hebben in zijn hart nijd en afgunst opgewekt tegen hen, die elken dag kunnen brassen en niet behoeven te werken gelijk hij; het smeulend vuur van haat des eenen stands der maatschappij tegen den anderen, waarvan de ontbranding in onze dagen met angst verwacht wordt, het wordt nergens meer dan in de kroegen, nooit meer dan op Maandag aangewakkerd. De terugslag van die treurige stemming der ontaarde huisvaders moet gevoeld worden door alle leden der familie, voor wie hij een voorbeeld zijn moest. Dat de huiselijke vrede verstoord, dat de pligtmatige onderwerping der kinderen ondermijnd wordt, dat de noodzakelijke zamenwerking der ouders in de opvoeding der kinderen geheel verloren gaat, het is gemakkelijk te begrijpen. Ontevredenheid met zijn lot beheerscht den man, en hij zoekt zijn wrevel te smoren in nieuwe, prikkelende uitspattingen; de vrouw is wrevelig en verwaarloost alle zorg zelfs voor de reinheid van haar armzalig huisje: ook zij moet haar aandeel hebben in hetgeen zij uitspanning noemt en verkwist den tijd met alles te hekelen tot groote schade van hare eigene gemoedsrust en tevredenheid in haar stand; niet haar huis, maar de straat

wordt haar dagelijksch verblijf, en de dikwijls walgelijke onreinheid van het woonvertrek is eene nieuwe aanleiding voor den man om het kot te ontloopen; de kinderen slenteren onbewaakt langs straten en door stegen, waar zij niets dan kwaad zien en hooren om op te groeijen voor de gevangenis of het tuchthuis.

Doch nemen wij den arbeider die den Blaauwen Maandag niet houdt. Toch moet het huisgezin ondervinden, dat de huisvader, zelfs op den Zondag, zijne ontspanning van eenige kortstondige uren bijna onmogelijk aan de belangen van zijn huisgezin wijden kan. Zijn hoofd is te vol van de beslommeringen hem door zijn beroep opgelegd, en zijn geest is verstomd door de overmaat van arbeid, welken hij gedragen heeft; hij was bijna zeven volle dagen dagen achtereen aan de doodende machine gebonden: zal hij dan zich kunnen bezig houden met de hoogere belangen, welke hem als vader en echtgenoot ter verzorging zijn toevertrouwd? Hij wordt alzoo in de onmogelijkheid geplaatst om zich met hoogere dingen dan welke van deze aarde zijn, bezig te houden, hij daalt af tot het lage peil van een wandelend werktuig en heeft ten laatste alleen zin voor het stoffelijke.

Een ander nadeel van den zondagsarbeid is het volgende. Waar de Zondag niet gehouden wordt, is die dag ook niet van de andere dagen onderscheiden. Het huishouden kent geen onderscheid tusschen den eersten of laatsten dag der week; er heerscht geen rust, en daarom wordt ook niets van hetgeen aan den arbeid herinnert, ter zijde gelegd; het vertrek, waar allen bijeenkomen, is ongeordend en niet gereinigd; tot opwekking der vreugde siert geen feestgewaad een der huisgenooten. Men schatte deze opmerking

niet te gering. Waar in het Oud Verbond sprake is van den Sabbat, daar worden ook aanduidingen gevonden over het feestkleed. Er bestaat eene geheime harmonie tusschen de inwendige stemming des gemoeds en de uiterlijke kleeding: wie opgeruimd is van geest, trekt zijne beste kleederen aan, maar wie het zondagskleed veracht, die is reeds ten deele aan het verderf prijsgegeven. Er is zeer veel aan gelegen, dat een arbeider net gekleed is, en het miskennen van deze in schijn geringe bijzonderheid is dikwijls het begin van zedelijken ondergang. Het kleed is dikwijls een krachtig wapen tegen verleiding; maar bij wien het gemist wordt, voor hem is de weg der ondeugd open. Immers, wat moet de arbeider in zijn smerig werkpak doen? In het openbaar durft hij niet verschijnen, veel minder bij de godsdienstoefening zich vertoonen; op de openbare wandelplaatsen schaamt hij zich; door zijne welgemanierde vrienden en bekenden durft hij zich zóó niet te laten zien; geen fatsoenlijk huis kan hij binnentreden: hem blijft niets over dan in het duister, met bedorven gezellen, donkere holen waar de lompen der gasten niet opvallen, op te zoeken, om daar nijdige lastertaal tegen de welgestelden en oproerige kreten tegen de maatschappelijke toestanden uit te slaan. En welken zin kan een arbeider, die zijne woning bijna niet betreedt dan om te slapen, voor de reinheid zijner woning en voor het feestelijke zijner kleeding hebben? Wie zijn leven verslijt in het midden der machinen of in de benaauwde lucht van onderaardsche mijnen, hij heeft geen liefde voor zindelijkheid, hij kan geen gevoel hebben voor hetgeen passend, veel minder voor hetgeen schoon is. Velen stellen loffelijke pogingen in het werk om den arbeiders schoon-

heidsgevoel in te prenten; wij juichen het toe, mits het op passende wijze geschiede. Maar men vergete niet, dat ook hier elke beschaving van onderen af aan moet beginnen, en dat het veel beter op den geest der arbeiders werken zal, als zij in een net pak gestoken zijn en een zindelijk vertrek betreden, dan wanneer de rijkste museum's voor hen ontsloten worden. Doch hiervoor is in de eerste plaats de zondagsrust noodzakelijk, zonder welke geen zin voor reinheid en netheid, veel minder voor eenig aesthetiesch gevoel denkbaar is.

Maar gaan wij verder: de Zondag moet niet slechts een dag van *rust*, hij moet ook een dag van *vreugde* wezen, een dag waarop het gemoed zich verwijdt en het hart blijder klopt in het zaligend gevoel, dat gedurende één dag althans de last van den arbeid is weggenomen. Maar die vreugde wordt niet gesmaakt dan in gemeenschap met anderen, dan in het bewustzijn dat ook anderen in die vreugde deelen. De arbeid scheidt de leden van het huisgezin, daar een ieder, man en vrouw, kinderen zelven, al begeven zij zich slechts ter school, broeders en zusters de hun opgelegde taak gaan vervullen; de zondagsrust echter, de vreugde en het genot op dien dag gesmaakt, moet hen allen weder te zamen brengen. En waar de verhoudingen, maatschappelijke en huiselijke, van dien aard zijn als de natuur en de rede ze eischen, daar zal een ieder, als hij ontspanning zoekt, zich voor allen tot diegenen wenden, die met hem door de gemeenschap des levens verbonden zijn. De Zondag moet daarom de familie-dag zijn, en gelijk familie-feesten al de leden op enkele tijden te zamen voeren, zoo moet ook de Zondag elk lid des huisgezins om den huisvader scharen. Doch waar geen zondagsrust is, daar

kan ook geen familie-leven zijn; waar de man eerst des namiddags, afgemat en vermoeid, van zijn arbeid terugkeert, waar de vrouw gedurende de morgenuren met verschillende bezigheden is overladen, daar worden misschien nog eenige weinige uren gezamelijk doorgebragt, maar zeker niet in dat zoete en behagelijke te zamen zijn, wat alleen aan het gemoed verademing kan schenken. Niet zonder diepe redenen beval de Mosaische wetgeving dat alle feesten, zelfs godsdienstige, ook in het huisgezin moesten gevierd worden, en dit is eene der groote oorzaken dat het Judaisme, ofschoon evenmin als de andere secten aan den modernen tijdgeest ontsnappende, al de ledematen zoo naauw aaneensluit en het familie-leven weet te handhaven. Velen willen het groote voordeel van zulk een familie-leven niet erkennen, of liever, hebben daarvan geen begrip. En toch is het ontegenzeggelijk waar: het familieleven is de hechte grondslag van het gezond maatschappelijk leven; waar het eerste ontbreekt, kan het tweede niet gevonden worden: doch wil men beiden, wil men het voortbestaan eener geregelde, eener goed geordende maatschappij, dan ook is de zondagsrust eene eerste voorwaarde.

Maar de mensch behoeft nog meer; hij leeft niet gelijk eene plant welke, als zij slechts haar voedsel trekt uit den grond, waarop zij staat, welig tieren zal; hij is meer dan een dier, ofschoon ook dit vreugde en droefheid kent en behoefte aan levenslustigheid heeft. In 's menschen natuur ligt een zucht, een streven naar opgeruimdheid, een verlangen naar opvrolijking des geestes. Daaraan geen ongepaste belemmering in den weg te leggen, maar daaraan zooveel mogelijk, binnen de grenzen door rede en pligt aangewezen, voldoening te geven is eene levensvoorwaarde.

Houdt gij den mensch voortdurend onder een hart juk zonder hem bij tijd en wijle eenige verademing te geven, gij druppelt hem doodelijk vergif in zijn bloed en begaat een zedelijken moord. Of is het spreekwoord niet waar: de boog kan niet altijd gespannen zijn? Wie onzer haakt, na vermoeijenden arbeid, niet naar ontspanning en verlangt niet zijne verdoofde levensgeesten op te wekken hetzij door een gezellig onderhoud, hetzij door eene verkwikkende wandeling in de vrije, frissche natuur? Verruiming van hart en zinnen, opvrolijking van den afgematten geest, opbeuring van vermoeide krachten, dit alles is noodzakelijk voor een ieder, niet slechts voor den geleerde die zich afmat in de oplossing van moeijelijke vraagstukken, maar ook voor den handwerksman die zijne krachten verslijt onder dikwijls ondragelijken arbeid. Het zijn misanthropen, geen philanthropen, die het voldoen van zulke levensbehoeften aan hunnen evenmensch misgunnen en hem den enkelen dag nog willen ontstelen, waarop hij zich herstellen kan. Of mag de arme dan nimmer, ook niet de weinige uren van één dag, aan het drukkende gevoel van zijn toestand ontrukt worden, mag hem nimmer eene nieuwe kracht worden ingestort? Proudhon zegt:

„De dienstbode is op Zondag voor zijn heer meer toegenegen, de meester welwillender en minder hardvochtig; de landman en de werkman, door een vaag denkbeeld van gelijkheid bezield, zijn meer tevreden met hun lot. In alle standen herneemt de mensch zijne waardigheid en in zijne eindelooze genegenheden erkent hij, dat zijn adeldom te hoog is dan dat het onderscheid der standen dien zou verlagen en vernederen."

Een ander schrijver zegt:

„Door de rust van den Zondag wordt de hooge ernst des

levens verzacht, een zalig gevoel van tevredenheid gevoed en tevens de geest van ontevredenheid verbannen, welke in tijden van beroering aanleiding tot politieke woelingen geeft. De op gezette tijden terugkeerende feestdagen werken reeds krachtig door de geheimzinnige magt der godsdienst, die de bron der reinste en duurzaamste verheffing, versterking en opbouwing des geestes is. Daarbij komt nog de met die feestdagen verbondene onderbreking en ontspanning van den arbeid, de zorg voor ligchamelijke reinheid en de bevordering van het gezellig verkeer. Bij het landvolk, dat op eenzame hoeven verspreid leeft, en ook voor die onvrijen van onze hedendaagsche maatschappij, die op de dagen der week hunne corvée-diensten moeten afdoen, werken de door die godsdienstige feesten veroorzaakte bijeenkomsten en bevrijding van den arbeid dubbel weldadig. Boven alles is een wekelijksche feestdag, de Zondag, noodzakelijk. Als deze aan de industrie wordt opgeofferd en tot een dag van arbeid gemaakt wordt, dan is aan den arme bijna de laatste bron niet slechts van de inwendige verheffing en veredeling, maar ook van de opgeruimheid en van het levensgenot ontnomen, en hij wordt volledig tot een slaaf van den arbeid en tot een lastdrager van de maatschappij gemaakt. De Zondag is de ware *Magna Charta* der vrijheid van de armen" [1]).

Verplaatsen wij ons nog voor een oogenblik op het standpunt van de verstandelijke ontwikkeling, van de beschaving des volks. Een ieder is zich der waarheid bewust, dat een niet onderbroken arbeid het ligchaam doodt; maar hoe weinigen gissen, dat een dergelijke arbeid ook den geest verzwakt en loodzwaar drukt op het verstand en het gemoed. Zonder eenigen twijfel zullen, als de mensch voortdurend over zijn werktuig gebukt staat of in de aarde wroet, zijne ligchamelijke krachten afnemen

1) *Naturrecht und Politik im Lichte der Gegenwart*, von F. Walter. Bonn. 1863. S. 197.

ten gevolge van de onafgebrokene zenuw-inpanning; maar bij een dergelijken arbeid is ook geen ontwikkeling van de vermogens des geestes, geen oefening, geen leven des geestes mogelijk. En wordt juist daardoor de arbeid nog niet zwaarder, omdat de arbeider door het gemis aan ligchamelijke rust en door de overspanning van zijn dagen langen arbeid tot domheid veroordeeld wordt? Vreemde tijden, vreemde wetten! De inconsequentie van onzen tijd klimt waarlijk tot den hoogsten graad. Men wil, men zoekt volksonderwijs, volksbeschaving en verwerpt tevens een daarvoor passend middel. Het doel is zonder geëvenredigde middelen niet te bereiken; maar de naam-philanthropen willen dit niet inzien. Ginds schreeuwt men om algemeen onderrigt; hier drijft men den arbeider, zelfs des Zondags, naar zijn slavenwerk. De arbeider is in het oog der moderne industriëlen een werktuig, een machine om geld voort te brengen en niet veel meer; hij is slaaf van de industrie of van de opgeblazen wetenschap, evenals de colons der middeneeuwen zulks van den grond waren; hij moet aan de fabriek of aan de werkplaats verbonden blijven en is daarvan een wezenlijk raderwerk, opdat de algemeene rijkdom niet lijde onder het stilstaan van den arbeid. En dan toch volksbeschaving! Neen; dan zou een gereeder middel voor dat doel het onderhouden zijn van het goddelijk gebod der zondagsrust, hetwelk aan den arbeider tijd geeft om eenig onderrigt te ontvangen of het reeds aangeleerde door lezen te behouden en zelfs te vervolmaken. Mij dunkt, het is der moeite waard om hier de welsprekende woorden van de Montalembert in herinnering te brengen, welke hij bezigde in zijn rapport aan de Nationale Vergadering over een wets-

ontwerp, dat de onderhouding van den Zondag moest regelen.

„Weet gij, mijne Heeren, wie de magtige en onverzoenlijke vijand van het volksonderrigt is? Het is de arbeid op Zondag; het is de godslasterlijke arbeid, welke het volk tot onwetendheid veroordeelt, welke aan het volk elke ernstige en vruchtbare beschaving van geest en hart verbiedt. Aan het volk de rust op de aan God toegewijde dagen ontnemen, het de kennis zijner regten en pligten onthouden om het alleen aan de eischen van het zinnelijk-dierlijk leven te onderwerpen, dat heet aan het volk de middelen ontnemen ter verkrijging van het licht, welks schittering het alleen troosten kan; dat heet aan het volk den toegang onthouden tot die heiligdommen, waarin de mensch altijd wederom die leeringen halen moet, welke voor hem een spoorslag zijn om de godsdienst en de goede zeden te achten; het heet daarom voor de meeste arbeiders de beschaving met der daad te onderdrukken door dat men het allergewigtigst, het eenig waarlijk onmisbaar onderrigt onmogelijk maakt."

Mogten de toch al ongelukkige arbeiders den hun door God geschonken, maar door een rampzalig geldbejag hun menigmaal ontroofden rustdag terugkrijgen. Zij zouden niet slechts sterker zijn in hunne ligchamelijke krachten en meer gehard voor een volgenden arbeid, zij zouden niet alleen niet wegkwijnen onder een onafgebroken werken, waartegen zelfs een krachtig gestel niet op den duur bestand is, maar zij zouden, wat nog veel meer is, echte, ware huisvaders kunnen zijn, die tijd en lust en moed bezaten om zich gedurende een behoorlijken tijd te wijden aan de belangen van echtgenoote en kroost, wier heil toch wel opweegt tegen het derven van eenige guldens dagloon per jaar; zij zouden dien huiselijken vrede, dat gemeenschappelijk verkeer, dat familie-leven kunnen genieten, dat voor den

mensch eene levensbehoefte is en nooit kan opgewogen worden door het verkeer in kroegen of andere holen.

Hergeeft den arbeider zijn zondagsrust, en gij zult hem vrolijk van geest, opgeruimd van gemoed maken en den geest van ontevredenheid, van verzet, van oproerigheid verdrijven; hergeeft gij hem dat natuurregt, hij zal wederkeerig der maatschappij tot eer en tot nut verstrekken en tevens de hechtste steun der maatschappelijke orde zijn. En wie volksbeschaving wil, hij moet dit onderrigt beginnen van den eersten grond af aan, door aan den arbeider de vrijheid van den Zondag te verzekeren, opdat hij den noodzakelijken ledigen tijd vinde om aan de behoeften van zijn geest voldoening te kunnen geven. Dit alles bevat een groot gedeelte van den vooruitgang, die verwezenlijkt moet worden; van den vooruitgang waarmede velen dweepen zonder de waarde er van te kennen; waarvan velen zich herschenschimmen maken zonder de gepaste middelen te willen aanwenden; waarvoor velen wanen te ijveren zonder eenige poging dan ijdel gepraat en holle frazen in het werk te stellen.

IV.

De mensch leeft niet van brood alleen, maar van alle woord dat uit Gods mond uitgaat. Dit woord der eeuwige waarheid blijft eeuwig waar, en wee hem die de hooge waarde daarvan omtrent het onderwerp, 't welk ons bezighoudt, zou willen loochenen. Hij miskent niet alleen de hoogste belangen van de arbeidende klasse, maar hij brengt ook het zijne er toe bij om hen zedelijkerwijze te dooden en

in een afgrond van de diepste ellende neer te storten. Het doodend materialisme, de groote pest onzer nieuwerwetsche maatschappij, voert evenzeer de zielen ten verderve als het ongeloof — zoo men beide dwalingen nog scheiden kan — en heeft misschien zijn afschuwelijkst woord gesproken in de goddelooze poging om aan het volk de Zondagviering te ontrooven. Zonder Zondagviering toch geen godsdienst, geen geluk, geen heil meer op de wereld, en de aarde wordt eene hel.

Het doet ons genoegen dat met ons een zelfde standpunt ingenomen werd door de Predikanten-Vereeniging van Groningen, toen zij hare een en vijftigste vergadering hield op 6 September 1870. Volgens het verslag daarvan in de *Kerkelijke Courant* van 1 Julij 1871 gegeven, werd de vraag besproken: welk is het belang der Zondagviering uit een socieel oogpunt? Deze vraag werd ter discussie ingediend door Dr. Riedel op de volgende wijze:

„De toenemende verwaarloozing is een algemeen erkend feit. Om dit euvel te bestrijden moet men het maatschappelijk nut der Zondagviering aantoonen: andere, betere argumenten hebben in den tegenwoordigen tijd bij velen hunne uitwerking verloren. Waar de Zondagviering overeenkomstig den aard en het wezen van den dag gehouden wordt, daar zal zij den weldadigsten invloed op geheel het maatschappelijk leven toonen. Dan voelt de mensch zich niet een slaaf der stof maar heer der aarde, en zoekt bevrediging voor de hoogere behoeften zijner natuur. In de godsdienstoefening bereikt die viering haar hoogtepunt. Hoe schoon is dat gezang, preek en nachtmaal. Deze viering is echter niet beperkt tot het bedehuis. Vrede, vreugde, liefde moeten dien dag verder heiligen tot een dag des Heeren. Neem de Zondag weg en de maatschappij stort in een. De viering van den Zondag is de krachtigste steun der maatschappij, het zout en het brood voor het sociale leven on-

zer dagen. Daarenboven, het eenerlei der bezigheden wordt opgeheven en de viering van den Zondag werkt krachtig tot aankweeking, onderhouding en vervolmaking der godsdienstige gezindheid.

Een aangenamen en voor het Christelijk gemoed zoeten weergalm van dezelfde beginselen vinden wij terug in eene door de schuitenvoerdersknechts gehouden vergadering, welke zich bezig hield met de kwestie over het werken op Zondag. De voorzitter, D. Engelbrecht, drong met klem aan op de afschaffing en beraadslaagde over de middelen om tot dat gewenscht doel te geraken. Vooral beoogde hij de verbetering van den werkman op zedelijk gebied, en daartoe was — zoo meende hij teregt — de Zondagviering noodzakelijk. Wij kunnen niet nalaten zijne treffende woorden hier te laten volgen:

„Wie kan den vrede willen, wanneer hij den inwendigen vrede met God verliest, en wie kan den vrede met God bewaren, wanneer hij den godsdienst verwaarloost? Dientengevolge moet voor elken rechtgeaarden werkman de Zondag een Gode geheiligde dag wezen. Men schaffe het Zondagswerk niet af, om in allerlei zingenot heil te zoeken, neen, maar om Godes wil. Dan zal die afschaffing ook goede verzorgers van zich zelven, van vrouw en kinderen ten gevolge hebben. De man zal niet vreemd blijven aan zijne huisgenooten; er zal althans één dag van de zeven zijn, waarop hij zich met de zijnen kan bewegen en leven. Zoo zullen zijne kinderen leeren hem te eeren, die hun wettige verzorger is, en de samenleving zal er de heilrijkste vruchten van plukken."

Nog eene onwraakbare en hoogst eerbiedwaardige getuigenis willen wij hier aanhalen. Zij is van den Leuvenschen Hoogleeraar Périn en ontleend aan zijn beroemd werk: *De la richesse dans les Sociétés chrétiennes*. Daarin schrijft

hij het volgende, 't welk allen met ons om de helderheid van voorstelling en diepte van opvatting zullen bewonderen.

„Indien het Christendom den mensch er toe aanzet om den last van den arbeid te zoeken, het schenkt hem te gelijkertijd de vertroostingen welke hem helpen moeten om dien te dragen, en het begrip der belangen des geestes, hetwelk den arbeider aan de verlaging van een onafgebroken handenarbeid moet onttrekken. De arbeid, waartoe de geest van zelf-opoffering aanspoort, verliest zijne bitterheid, omdat hij den mensch nader brengt tot God, de bron der ware vreugde, der vreugde van de ziel. God is altijd het doel, en opdat dit doel niet vergeten worde, daarom schrijft God door dezelfde wet, waardoor Hij den arbeid beveelt, ook de rust voor van den zevenden dag, welke aan Hem moet zijn toegewijd. Zonder die rust wordt de arbeid overstelpend, en zouden de krachten des menschen hem niet lang kunnen dragen. De mensch is gemaakt om zijn blik naar den Hemel te rigten. Als hij zijn geheel leven gebogen naar de aarde doorbragt, zonder tusschenruimte, zonder verpoozing, in de enge bezigheden van het stoffelijk leven, dit zou onvereenigbaar zijn met zijn welzijn zoowel als met zijne waardigheid. Zoo hij aan de goddelijke wet getrouw is, zal hij een dag in de week aan de belangen en aan de woelingen der aarde verzaken, en in die verzaking zal hij vinden een volledíger bezit van zich zelven en een vrijer ontwikkeling der edelste vermogens van zijn wezen. De instelling van den Zondag, welken de Kerk altijd heeft verdedigd tegen blinde hebzucht, omvat in het kort al de pogingen van het Christendom om de vrijheid van het geestelijk leven te doen heerschen over de slavernij van het stoffelijk leven. De Zondag is de dag, waarop het verlaten van den arbeid zijne vruchten draagt, en waarop de droefheid in vreugde verandert door het innig, vrij en rustig verkeer der ziel met God. Die dag is op aarde, in het midden der beproevingen van den arbeid, als een voorsmaak van dat leven, waarin de werkkracht des menschen, ontdaan van alle bezorgdheid, zich ontwikkelen zal in de vereeniging met God. Aan dezelfde bron, waaraan de mensch zijn geest en hart zal

laven, zal hij ook zijne natuurlijke krachten herstellen" (p. 204).

Welk een toestand zou geboren worden, als de zondagwet eens door allen onderhouden werd zooals eens ieders pligt het eischt. Het begrip daarvan schijnt altijd nog het bereik van veler toestand te boven te gaan; velen vatten niet wat het ware geluk der arbeiders bevordert; zij zien om en grijpen naar velerlei middelen, maar het krachtigst en het eenig ware wordt door hen uit het oog verloren. Maakt den werkman godsdienstig; leert hem zijne pligten als mensch, als lidmaat der christelijke maatschappij, als Christen kennen en vooral beminnen; doorvoedt hem met beginselen door de godsdienst geleerd, en gij zult hem gelukkig gemaakt hebben zelfs onder den hardsten arbeid. Waarin toch is het ware geluk voor den mensch gelegen? In de vrijheid des gewetens, in de zedelijkheid van zijn hart, in de godsdienstige rigting zijns geestes. Wie die gaven bezit, is ook in tegenspoed gelukkig, en omdat de Zondagviering die goederen aan den arbeider geeft, daarom vreezen wij niet het axioma voor te stellen: zonder Zondagviering geen godsdienst, dus ook geen geluk voor den werkman.

De gewetensvrijheid voor allen, de vrijheid om de voorschriften der godsdienst te vervullen, is de eerste behoefte gelijk de eerste pligt voor den mensch; dat is zijne eer en daarin bestaat zijne hoogste waardigheid. Niemand kan dit regt aantasten zonder hem aan de knellendste slavernij te onderwerpen. Waar de groote meerderheid der tot arbeid veroordeelde menschen door de omstandigheden, van welken aard] die ook mogten zijn, in een toestand verplaatst wordt, dat zij voortdurend niet aan hare godsdienstpligten kan voldoen, daar

heerscht eene dwingelandij over het geweten, welke door geene andere kan geëvenaard worden. Om deze redenen kan men niet krachtig genoeg zijne stem verheffen tegen de overmatige eischen van de moderne industrie, zelfs tegen de gewoonten van het onderling handelsverkeer en de concurrentiën van de meeste maatschappijen. Wel is alles berekend op het stoffelijk belang; wel is het gemak van het vervoer van goederen verveelvoudigd; wel kunnen allen zich sneller en gemakkelijker bewegen; maar de ziel des menschen wordt vergeten, en men handelt en jaagt en zwoegt en tobt zich af, alsof de werkman geen onsterfelijke ziel te winnen of te verliezen heeft. Wij zullen de laatsten zijn om den vooruitgang der industrie, om de ontdekkingen van de krachten der natuur en hare toepassingen op velerhande gebied te bejammeren: wij juichen ze toe en genieten ze dankbaar als gaven van den Gever van alle goed; maar wij komen op tegen de zedelijke verlaging, tegen de krenking van 's menschen hoogste regt, welke daarvan dikwijls het gevolg is door de schuld der menschen. Waar toch, vragen wij, blijft de gewetensvrijheid van zoovelen, welke in dienst moeten zijn van telegraaf, stoomvermogen, van handel, scheepvaart, van de houders van localen waar eene menigte volks, vooral des Zondags, heenstroomt? Werpt een blik om u heen, en gij zult onze vraag weten te beantwoorden.

Mgr. Dupanloup zegt in zijn werk: *Le repos et la sanctification du Dimanche.*

„Is de leerling vrij, dien de meester des Zondags den geheelen voormiddag tot middag en langer nog in de werkplaats houdt? Is de bediende in de magazijnen vrij, welke des Zondags of in het geheel niet of eerst na het laatste uur der gods-

dienst-oefening gesloten worden? Kan hij vrij aan de uitspraken van zijn geloof en aan zijne godsdienstige oefeningen voldoening geven? Is die gezel vrij, welke weggejaagd wordt, als hij des Zondags niet naar zijn timmermanswinkel gaat, en welken men, reeds bij eene poging van weigering, door het onthouden van brood dwingt om op den rustdag zoowel als op den werkdag aan zijn harden arbeid te gaan, even alsof hij geen ziel, geen godsdienst, geen God had? Ziet gij niet dat gij door zedelijken dwang, welken gij hem door de bedreiging met het wegjagen en met het hongerlijden aandoet, een aanslag begaat tegen zijne heiligste en dierbaarste vrijheid? Is de mensch vrij, welken gij aan machinen ketent die niet stilstaan, in smeltovens die nooit gesloten worden, waarin dag en nacht de ovens gloeijen en de schoorsteenen rooken? Is hij vrij, de beamte der actiëngenootschappen welke, dikwijls meer bedacht op hunne dividenten dan op den eerbeid aan 's menschen vrijheid en geweten verschuldigd, niet meer acht slaan op de godsdienstige verpligtingen hunner bedienden dan wanneer deze in het geheel niet bestonden, en op die wijze het aan duizenden onmogelijk maken om tegenover God de pligten der openbare vereering te vervullen? Hoevelen zijn er in dat legio van beambten, welke onze verschillende bureau's vullen, hoevele bedienden van de spoorwegen, van het telegraaf- en postwezen, die volgens de bestaande reglementen onmogelijk des Zondags, en zelfs dikwijls het geheele jaar, niet aan eene openbare godsdienst-oefening kunnen deelnemen?

Een ieder zal moeten instemmen, dat de toestand van vele, zeer vele arbeiders zoodanig is, dat juist zij het meest hunne vrijheid hebben ingeboet, die daaraan de meeste behoefte hebben. De uitvindingen der laatste jaren mogen halve wonderen genoemd worden, maar wat te bejammeren is: de moderne industrie heeft de wereld vervuld met machinen, welke bijna geest en leven schijnen te bezitten, terwijl de vrije mensch geene ziel schijnt te hebben en afdaalt tot het lage peil van een zielloos

werktuig. De Zondag toont medelijden met die ongelukkigen en wil hun verpoozing, eenige rust, een weinig der voor ieder noodzakelijke vrijheid schenken; hij wil hen, al is het slechts voor één dag, losscheuren uit die noodlottige eentoonigheid en hen tot een zelfstandig, vrij leven opwekken. Doch de moeijelijk te verachten bedreiging met wegjaging en derhalve ook met broodsgebrek bindt hen wederom als slaven aan de machinen, en het treurig gevolg daarvan is? Eene openlijke verachting van het groote gebod van God zelven: „Wees indachtig, dat gij den Sabbat heiligt"; een dwang aan velen aangedaan om zonder godsdienst te leven; vele streken worden half heidensch; de weinige eerbied voor het gezag wordt vernietigd, omdat het hoogste, het goddelijk gezag in een zijner heiligste wetten is miskend, en het volk wordt ontzedelijkt.

Doch niet alleen de gewetensvrijheid gaat door den onzedelijken zondagsarbeid te loor, ook het godsdienstig leven of liever de godsdienst van den werkman kwijnt en geraakt geheel op den achtergrond. De beroemde Bisschop van Orleans zet in zijn aangehaald werkje de stelling voorop: Zonder zondagsrust geen godsdienst; waar de wet der zondagsrust niet geëerbiedigd wordt, kan geen godsdienstig leven bestaan; en hij wijst op het betreurenswaardig feit, dat die streken van Frankrijk het ongodsdienstigst zijn, waar het meest op Zondag gewerkt wordt. Wij behoeven niet lang te zoeken naar de reden daarvan: het verband tusschen beide stellingen is zoo naauw, dat het zeer te bevreemden zou zijn, zoo een tegenovergesteld gevolg kon aangetoond worden. Neemt den werkman, die niet slechts gedurende zes dagen van de week een harden en langen arbeid heeft te dragen,

maar ook den Zondag, of geheel of ten minste tot na den middag, aan zijn wekelijksch werk moet besteden. Het is voor ieder eene dringende behoefte om althans eenmaal in de week zijne woning te verlaten en vereenigd met anderen, door gelijke behoefte gedrongen en met gelijke gezindheid bezield, neer te knielen in de aan God toegewijde tempels ter aanbidding van diens Majesteit. Een ieder moet soms van God hooren spreken, van zijne pligten, van de eeuwige waarheden, van de onsterfelijkheid zijner ziel, om niet te verzinken in eene doodende onverschilligheid. Een ieder ook verlangt te hooren gewagen van het eeuwig leven, hetwelk zijn doel moet wezen, en van de zaligende hoop om eens datgene te zullen verwerven, waarnaar zijn hart onweerstaanbaar streeft: anders toch mist hij een noodzakelijken spoorslag ten goede, en wordt hij al niet onverschillig in beginsel, hij zal het weldra wezen in zijn gedrag. Waar en waarin vindt de arbeider de voldoening van die zielsbehoeften? Niemand zal van hem vorderen, dat hij in zich zelven trede en door eigen overdenking aanvulle, wat de zondagarbeid hem ontrooft: gebrek aan tijd, gemis van alle geschiktheid, lusteloosheid voor andere dan aardsche belangen beletten het hem. Des morgens moet hij dikwijls, zelfs na onvoldoende nachtrust, in overhaasting zijn karig stuk brood nemen om niet te laat in de werkplaats van zijn onbarmhartigen heer te verschijnen; overdag wordt hij afgetobd door rustloozen, naauwelijks onderbroken arbeid; des avonds is hij afgemat naar ligchaam en naar geest en zal wel rust, maar geen nieuwe inspanning zoeken. Meer nog is een bijna volslagen ongeschiktheid om zijn geest en hart naar boven te rigten en met andere gedachten

dan welke aardsche voorwerpen in hem opwekken, bezig te houden een onomstootbare hinderpaal voor eigen nadenken. Ook lusteloosheid, zelfs tegenzin ten opzigte van alles, wat niet in den eentoonigen vorm van zijn dagelijksch slavenwerk valt, dooft alle hoogere gedachten, elk bovenaardsch streven uit. Neen, geen ander middel om godsdiensig te zijn en godsdienstig te blijven bestaat er voor den werkman dan eene heilige Zondagviering. Voert hem kerkwaarts en geeft hem tijd om zijne godsdienst-pligten te vervullen: dan wordt hij een nuttig lid der maatschappij. Ligt de godsdienst op den bodem van elk politiek vraagstuk, meer nog — zoo mogelijk — is dit waar van elk socieel vraagstuk. Daarom moet de arbeider den Zondag in het midden van zijn huisgezin, vooral in de kerk kunnen vieren. Hij moet hooren van God en diens oneindige volmaaktheden, want gedurende den loop der week spreekt niemand hem van die opbeurende waarheden; zijne pligten moeten hem onder het oog gebragt worden, pligten waaraan hij zoo zelden denkt; zijn blik, anders gewoonlijk op de aarde gevestigd, moet opwaarts gerigt worden; zijn hart en geest moeten ten minste eens in de week bezig gehouden worden met hoogere dan stoffelijke aangelegenheden: hoe anders kan hij kind des hemels worden, als hij voortdurend slaaf der aarde is?

Als de godsdienst uit het hart gebannen is, dan zullen ook de goede zeden uit het leven verdwijnen. Waar de godsdienstige grondslag ontbreekt, kan geen zedelijk gebouw opgetrokken worden; de zedelijkheid is onafscheidbaar verbonden met het geloof; zonder geloof en godsdienstige beginselen kan van geweten geen spraak meer

zijn; naarmate de godsdienstige stemming bij een volk afneemt, zullen ook de goede zeden verliezen. Maar wat moet dan van den ongelukkigen werkman worden, die zelfs des Zondags niet een weinig tijd kan vinden om zich aan zijne godsdienstpligten te wijden? Moet hij niet wegzinken in de diepste zedelijke ellende? De rust, voor een ieder en meer nog voor hem noodzakelijk, wordt hem ontroofd; het zoete en verheffende der godsdienstoefeningen kan hij niet smaken; de krachtige steun van reine zeden wordt hem ontnomen. Wat blijft hem over? Slaaf te zijn van het stof, meer nog: een slaaf die alle gevoel van zijne waarde als mensch allengs verliest en meer en meer verdierlijkt wordt. Wat is de klagt, welke wij allerwege hooren opgaan? Wij gaan ten gronde, omdat de godsdienstige en zedelijke beginselen al meer en meer verdwijnen en plaats maken voor goddelooze en zedelooze stellingen, welke, van de hoogste standen der maatschappij uitgaande, allengs tot in de laagste afdalen. Die klagt wordt overal vernomen; maar men bedenkt niet genoeg, dat het onmogelijk is om een volk zedelijk te maken zonder godsdienst, dus ook niet zonder godsdienstige viering van den aan God toegeheiligden dag. Als het volk uit de kerk wordt gehouden om het op liederlijke plaatsen zamen te brengen, als aan het volk zijne vrome gebruiken ontnomen worden, om het alleen naar winst en genot te doen haken, dan zal het weldra diep bedorven zijn; wie geloof en goede zeden bij het volk ten gronde rigt, die kan niet hopen dat hij deszelfs kwade driften en booze neigingen nog bedwingen zal. Daarentegen de Zondagviering is eene school voor godsdienstigheid en zedelijkheid.

„Zie eens, wat de Zondag is, waar hij naauwgezet onderhouden wordt; beschouw die gelukkige opgeruimde menschen, hoe zij allen te zamen, vader en moeder en kinderen, ter kerk gaan om van den zwaren arbeid der week uit te rusten en tegelijk hun geest te verheffen en hunne ziel te versterken. Alles wat zij in het huis van God zien, wat zij daar hooren, schenkt hun vrede, verheffing en troost; vervuld van goede gedachten, wederom op zich zelven en op hunne onsterfelijke zielen gewezen, omtrent hunne pligten onderrigt en bemoedigd om het goede te doen en het kwade te vermijden, keeren zij van die heilige plaats naar hunne woningen terug, terwijl hun geest geopend is voor de versterkende beloften en voor de groote verwachtingen der godsdienst, en hun hart voor het gevoel der deugd: zij zijn gelukkiger, moediger, beter geworden. En dan vraag ik: ligt in al deze magtige invloeden, waarmede de godsdienst dit volk omringt, niet een teugel, eene kracht, liggen daarin niet ingevingen tot eerbaarheid, welvoegelijkheid en reinheid van zeden, waarmede niets kan vergeleken of waarvoor niets in de plaats kan gesteld worden? Zegt het mij, gij Moralisten, wat kunt gij krachtdadigers uitvinden om goede zeden en echte beschaving voort te brengen? O, de Zondag is voor het volk niet alleen de godsdienst, hij is ook door de gewoonten, waartoe hij aanleiding geeft en welke met de onmatigheid en elke andere onordelijkheid onvereenigbaar zijn, de groote school van de zedelijkheid en van de goede zeden en bijgevolg de beschavende instelling bij uitnemendheid [1]).

Het is voor een ieder van het hoogste gewigt en een ieder moet het zich tot pligt rekenen om in den kring zijner werkzaamheid zooveel mogelijk het materialistische streven van onzen tijd te bekampen: dat streven toch is de, helaas! vruchtbare moeder van onze maatschappelijke rampen. De materialistische gezindheid, welke slechts op het bijeenzamelen van aardsche goederen gerigt is, maakt den

1) Mgr. Dupanloup.

arbeider, zooals de Engelschen plegen te zeggen, tot eene hand, dat is tot eene doode machine; zij ook vervult den werkman zelven met eene onverzadigbare zucht naar genot en hervormt hem langzamerhand tot een wezen dat door geen hoogere gedachte bezield, door geen enkele edele gezindheid gedreven word. Dat materialistische streven heeft den arbeiders den rustdag ontroofd, en in plaats van den dag der rust, der uitspanning, der godsdienstige ingetogenheid en der ware huiselijke vreugde een dag van woest zingenot, van brooddronkenheid, van schandelijke verkwisting gezet. Datzelfde streven ondermijnt de beste krachten, de gezondheid van het volk, ontneemt den arbeider de blijdschap des gemoeds en de verheffingen des geestes, vernietigt zijn familie-leven en maakt hem ten laatste tot atheïst in het godsdienstige en tot volgeling der vrije moraal in het zedelijke. Daarom, alwie de gruwelen der revolutie van '89 of die der Parijsche Commune niet wil, hij werke mede volgens de mate zijner bevoegdheid tot het bestrijden van het materialisme onzer eeuw en tot het naauwgezet vieren van den Zondag.

H. J. H. Ruscheblatt.

Het Parijsche Nationaal Concilie van 1811.

I.

In de volgende bladzijden willen wij eene episode behandelen uit de kerkelijke geschiedenis dezer eeuw, welke althans in deze dagen bijzondere aandacht waardig is. Teregt toch zegt Schneemann [1]): „Tot de reusachtigste pogingen, welke het moderne Byzantinisme heeft aangewend om de vrije Kerk Gods onder het dwangjuk te brengen, behoort de door Napoleon I te Parijs in 1811 zamengeroepen vergadering der bisschoppen uit Frankrijk, Italië en Duitschland. Als aanslagen tegen de Goddelijke Voorzienigheid, welke over de vrijheid der Kerk waakt, konden gelukken, dan had dit plan moeten slagen. Het onmetelijk genie van Napoleon, zijne geweldige energie, welke zonder bedenking iederen vijand verpletterde, iedere hindernis omwierp, de sluwe berekening, waarmede hij het gansche plan op touw zette en leidde, de tooverkracht van zijn naam en het gewigt zijner persoonlijkheid, voor welke destijds „de aarde zweeg", de dankbare bewondering,

1) *Stimmen aus Maria-Laach*, III. 485.

welke zelfs de geestelijkheid tegenover hem verblindde, eindelijk het toegevende karakter van Pius VII, diens onmagt en verlatenheid, welke naar menschelijke berekening den tegenstand des Pausen moesten breken of nutteloos maken: dit alles pleitte voor het gelukken van het plan des Keizers. Toch ging ook hier tot troost der vervolgde Kerk en tot eene les voor de toekomende tijden het woord Gods in vervulling: „De Heer verwerpt de plannen der vorsten; des Heeren plan blijft in eeuwigheid."

Het is van algemeene bekendheid, dat het Concordaat, den 15 Julij 1801 tusschen Pius VII en Napoleon I gesloten, bij al het voordeel, wat het der Kerk van Frankrijk heeft aangebragt, door de ontrouw des Keizers aan zijn gegeven woord en door zijn heerschzucht, welke alle grenzen te buiten ging, niet in staat is geweest den vrede en de vrije en onbelemmerde werking aan de Kerk terug te geven. Het bleek maar al te ras, dat de Fransche Keizer, hoezeer hij de waarde van de godsdienst voor het regeren zijner staten begreep, en daarom gaarne als de hersteller der katholieke godsdienst in Frankrijk zocht te gelden, niet de vrijheid der Kerk wilde, maar hare slavernij. Het eigenmagtig toevoegen der 77 zoogenaamde organieke artikelen aan het gesloten Concordaat, toen hij het ter goedkeuring aan het Wetgevend Ligchaam voorlegde, liet reeds al de inbreuken vooruitzien, waaraan Napoleon zich schuldig zou maken.

Ook het Italiaansche Concordaat van den 16 September 1803 moest een zelfde lot wedervaren. Naauwelijks was het gesloten, of 't werd reeds geschonden door de kerkelijke verordeningen, welke de vice-president Melzi op last des Keizers uitvaardigde. Wat de Paus ook mogt klagen, met hoe-

veel goedheid en zachtmoedigheid hij den Keizer ook vermaande trouw te zijn aan het gegeven woord, wat hij ook, voor zoover zijn geweten zulks toeliet, stilzwijgend liet voorbijgaan, wat hij ook deed ten gevalle van Napoleon, zelfs zijne reis naar de Fransche hoofdstad om den Keizer te kroonen, niets vermogt eenige verandering te brengen in de handelwijze van den geweldigen alleenheerscher. Slechts zijne verbittering werd grooter; onmeedoogender zijn gedrag tegenover hen, die trouw aan hun pligt Gode gaven wat Gode toekwam, zoodat honderden priesters, ook bisschoppen en kardinalen, in boeijen en kerker versmachtten; vreeselijker werd de stroom zijner ziedende gramschap tegenover den weerloozen grijsaard van het Vaticaan, van wien hij zelfs in zijne grootste verbolgenheid getuigen moest dat hij het lam in zachtaardigheid evenaarde. De eene gewelddadigheid bleef op de andere volgen, totdat hij eindelijk den 17 Mei 1809 den Kerkelijken Staat bij het Fransche keizerrijk inlijfde en, toen de Paus tegen de bedrijvers van dit schandstuk de excommunicatie-bul in Rome liet aanplakken, hem den 6 Julij van genoemd jaar door generaal Radet liet gevangen nemen en op de onwaardigste wijze eerst naar Grenoble en vandaar naar Savona voeren, alwaar Pius VII den 10 Augustus geheel uitgeput van de doorgestane vermoeijenissen aankwam.

Zoo stond de verhouding tusschen Paus en Keizer in de dagen, welker verwikkelingen tot het Nationaal Concilie van 1811 voerden.

Reeds meermalen had Pius VII zich genoopt gezien, de canonieke institutie te weigeren aan bisschoppen, door Napoleon krachtens het Concordaat benoemd. Ook op het tijdstip zijner gevangenneming bevond hij zich weer in een

dergelijk geval. Den 7 Junij, juist drie dagen voor dat generaal Radet zijn schandelijken aanslag op het Quirinaal ten uitvoer bragt, had de Fransche minister van eeredienst Bigot de Préameneu, op last des Keizers, eene lange memorie opgesteld en verzonden, waarin hij de ongunstige gevolgen van het openstaan zoo veler bisschoppelijke zetels in Frankrijk uiteenzette, en op zachte wijze zich beklaagde over de weigering des Pausen om de institutie aan de benoemde bisschoppen te verleenen. Toen deze memorie te Rome aankwam, was de Paus reeds weggevoerd, waardoor Bigot in groote verlegenheid geraakte. Het stuk was verzonden naar Giry, den Franschen agent voor kerkelijke zaken te Rome. Doch bij wien der nog te Rome zijnde kardinalen deze zich ook vervoegde, geen enkele achtte zich bevoegd of gemagtigd in deze zaak iets te doen [1]).

Inmiddels had Napoleon, bij een schrijven van den 15 Julij aan zijn minister een nieuw plan voorgelegd, om de hangende moeijelijkheid met den Paus te vereffenen. De aanvraag om de institutie der benoemde bisschoppen zou niet meer door hem worden onderteekend, maar geschieden bij een schrijven van den minister van eeredienst aan de pauselijke kanselarij. „Par cette cessation de correspondance entre moi et le Pape, il ne sera pas question de moi dans ces pièces. Il ne faut pas cependant, zoo laat hij er echter onmiddellijk achter volgen, que le Pape dise, qu'il nomme de son propre mouvement, mais qu'il institue sans raisons ou allégations

1) D'Haussonville, *L'Eglise romaine et le premier empire.* III, 388 vv. Wij citeren naar de 3de Ed.

inutiles." — Opdat de Paus dezen voorslag te eerder zou aannemen, moesten de kardinalen Fesch, Caprara, Caselli en Maury, de aartsbisschop van Tours en andere bisschoppen „de cette réputation", aan den H. Vader schrijven en hem voorstellen, dat zoo hij aan de benoemde bisschoppen niet volgens de termen van het Concordaat de institutie wilde verleenen, er een schisma zou ontstaan, wat slechts ten nadeele der godsdienst kon strekken [1]).

Deze door den Keizer aangewezen personen waren aanstonds bereid aan zijn verlangen te voldoen. De brief van kardinaal Fesch was vol van betuigingen van eerbied en sympathie, van medelijden met de jongste rampspoeden des Pausen. Ook kardinaal Maury liet zich onder dit opzigt niet onbetuigd. Treurig is het evenwel te moeten opmerken, hoe in het schrijven van den aartsbisschop van Tours, de Barral, en in dat van kardinaal Caprara een volslagen stilzwijgen bewaard werd omtrent de beproevingen, waaraan de H. Vader blootstond. De laatste vooral, die gedurende den tijd, dat hij legaat was van den H. Stoel bij het Hof van Frankrijk, zoo dikwerf eene onverschoonbare zwakheid had aan den dag gelegd, gedroeg zich ook thans op eene wijze, zijner verhevene waardigheid geheel onwaardig.

Vreemd genoeg kostte het zeer veel moeite en duurde het geruimen tijd, eer deze brieven, op last van Napoleon geschreven, in handen des Pausen kwamen. Fouché had van den Keizer den last ontvangen, al het mogelijke te doen om van de gevangenneming van Pius VII en zijn

1) Ib. p. 386.

togt door Frankrijk zoo weinig mogelijk te doen blijken. Hij weerde daarom alle gemeenschap tusschen den gevangene en de leden der Fransche geestelijkheid. Den groot-vicarissen van kardinaal Fesch werd door de prefectuur te Grenoble de toegang tot Pius VII ontzegd, en evenzoo werd het verlof geweigerd de brieven van de kardinalen Caprara en Maury aldaar aan den Paus te overhandigen. Eerst na zijne installatie te Savona ontving Pius VII de tot hem gerigte brieven door tusschenkomst van den prefect van Montenotte, den graaf Chabrol de Volvic [1]).

Veel spoediger was het antwoord des Pausen op de hem gedane voorstellen bekend. Den 26 Augustus rigtte hij een schrijven aan kardinaal Caprara, wat wij hier in zijn geheel laten volgen.

„Zoo gij slechts even nadenkt over het gedane voorstel, is het onmogelijk dat gij niet inziet, hoe wij er niet in kunnen berusten zonder aan den Keizer het regt van benoeming toe te kennen en de volmagt het uit te oefenen [2]). Gij zegt, dat onze bullen niet verleend zouden worden op zijne aanvrage, maar op die van den Raad en den minister van eeredienst. Vooreerst de Katholieke Kerk kent geen minister van eeredienst, wiens gezag aan de wereldlijke magt zijn oorsprong ontleent, en vervolgens deze Raad, deze minister, zijn zij niet de keizer zelf? Zijn zij iets anders als het orgaan zijner orders en het instrument zijner bevelen? Welnu, na zoovele nieuwigheden, welke de Keizer zich ten nadeele der godsdienst heeft veroorloofd, en waartegen wij ons zoo dikwerf en zoo vruchteloos hebben verzet, na de gewelddadigheden tegen zoovele

1) D'Haussonville bl. 392 v.

2) Het was duidelijk de bedoeling van Napoleon, dat de Paus slechts *pro forma* de keizerlijke benoeming had goed te keuren. Dit kon Pius VII onmogelijk toegeven.

geestelijken onzer Staten gepleegd, na de verbanning van zoovele bisschoppen en het grootste deel onzer kardinalen, na de gevangenneming van kardinaal Pacca te Fenestrella, na de bezetting van het erfdeel des H. Petrus, nadat wij ons zelve gewapenderhand in ons paleis hebben aangevallen gezien, gesleept van stad tot stad, zoo streng bewaakt, dat de bisschoppen van verschillende diocesen, welke wij doortrokken, niet de vrijheid hadden ons te naderen, noch zonder getuigen ons konden spreken, na al deze heiligschendende aanslagen en een onnoemelijk getal andere, te lang om op te sommen en welke de algemeene conciliën en de apostolische constitutiën met het anathema hebben getroffen, — hebben wij iets anders gedaan als gehoorzamen aan deze conciliën en diezelfde constitutiën, gelijk onze pligt vorderde? Hoe zouden wij dan heden aan den bewerker van al deze gewelddadigheden het regt in quaestie kunnen toekennen, kunnen toestemmen, dat hij het uitoefende? Zouden wij het kunnen zonder ons schuldig te maken aan overtreding, zonder ons in tegenspraak te brengen met ons zelve, zonder de meening te veroorzaken, tot groote ergernis der geloovigen, dat wij, verwonnen door de rampen, welke wij hebben geleden, en door vrees voor nog grootere, laf genoeg zijn om ons geweten te verraden en goed te keuren wat dit ons dwingt te veroordeelen? Overweeg deze redenen, overweeg ze, niet naar den maatstaf van menschelijke wijsheid, maar naar dien van het heiligdom, en gij zult de kracht er van gevoelen.

Ondanks een dergelijken toestand, God weet hoe vurig wij verlangen herders te geven aan de openstaande zetels van de Kerk van Frankrijk, welke wij altoos bij voorkeur hebben liefgehad, en hoezeer wij wenschen een middel te vinden om zulks op eene passende wijze te kunnen doen. Doch moeten wij in eene zaak van zoo hoog belang handelen zonder den raad in te winnen van onze natuurlijke raadslieden, de leden van het H. College? Maar hoe zouden wij hen kunnen raadplegen, nu wij door geweld van hen gescheiden, van alle gemeenschap met hen verstoken zijn, ons zelfs beroofd zien van alle middelen voor de behandeling van dergelijke zaken

gevorderd, terwijl wij tot op dit oogenblik zelfs niet een en kelen onzer secretarissen bij ons hebben kunnen verkrijgen?.... Bij uwen brief was een andere gevoegd van kardinaal Maury, en men heeft mij terzelfder tijd een derden ter hand gesteld van den bisschop van Casal, alle over dezelfde zaak. Dezen laatste geven wij kennis van de ontvangst van zijn brief en noodigen hem uit zich dit antwoord te laten mededeelen. Wij behouden ons voor aan kardinaal Maury uitvoeriger te schrijven, als wij er gelegenheid toe zullen hebben. Deel hem intusschen onze gevoelens mede en ontvang onzen vaderlijken en apostolischen zegen" [1]).

De kalme en toch zoo krachtige toon van dit pauselijk antwoord was niet zeer geschikt om Napoleon te bevredigen. Voor de eerste maal welligt rees bij hem de gedachte op, dat al zijne geweldige maatregelen niet in staat zouden zijn de standvastigheid van Pius VII te breken. In die omstandigheden besloot hij een comité of raad van geestelijken bijeen te roepen, om maatregelen te beramen, hoe aan den bestaanden toestand een einde te maken. De minister van eeredienst Bigot ontving bevel als leden van dit comité op te roepen de kardinalen Fesch en Maury, den aartsbisschop van Tours, de Barral, de bisschoppen van Nantes, Trier, Evreux en Vercelli, pater Fontana, generaal der Barnabieten en den abbé Emery, overste van St. Sulpice. Den 16 November werd de convocatiebrief geteekend.

Een enkel woord tot kenschetsing der leden van dit Comité ecclésiastique zal welligt niet ondienstig zijn.

Kardinaal Fesch, oom des Keizers, aartsbisschop van Lyon, door Napoleon als president van het comité benoemd, was

---

1) D'Haussonville III, 403 vv

vooral sinds hij zich onder de geestelijke leiding had gesteld van den abbé Emery van onbesproken wandel en geenzins geneigd om altoos als willig werktuig in de handen van zijn keizerlijken neef te dienen; waarom hij dikwerf genoeg aan de bijtende aanmerkingen van Napoleon blootstond. Hij was tamelijk gunstig voor den Paus gezind en genoot hooge achting onder de leden der geestelijkheid. Zijne theologische kennis was evenwel niet geheel in overeenstemming met zijne verhevene positie, en het ontbrak hem dikwerf aan tact om moeijelijke zaken met hoop op goeden uitslag te behandelen. Hoewel hij president was, kon zijn invloed daarom onder de leden van het comité niet overwegend zijn.

Kardinaal Maury, bisschop van Montefiascone, schitterde meer door welsprekendheid dan door degelijke wetenschap. Zijn karakter had iets onbestendigs, zijn aard was eerzuchtig, in zijn houding en gedrag verried hij meer den hoveling dan den bisschop. De verdiensten, welke hij zich vroeger in de Constituante door zijne welsprekende verdediging der geestelijkheid verworven had, waren niet in staat geweest hem hooge achting onder zijne medebroeders te bewaren.

De aartsbisschop van Tours, de Barral, en Duvoisin, bisschop van Nantes behoorden beiden tot de geestelijkheid van 't oude régime en hadden zich door hunne verdiensten reeds vóór 1789 eene aanzienlijke positie verworven. Uitgeweken onder het Schrikbewind, keerden zij even na de onderteekening van het Concordaat terug en trokken spoedig de opmerkzaamheid van Napoleon door hunnen onbesproken levenswandel, hunne geleerdheid en vooral door hunne gallicaansche gezindheid en partijdige in-

genomenheid met het keizerlijk bestuur. Napoleon wist, dat hij op hen vastelijk kon rekenen en behandelde hen met een zeker ontzag, waarover anderen zich niet konden verheugen. In eenigzins minderen graad vertoonden deze zelfde karaktertrekken ook de bisschoppen van Trier, Vercelli en Evreux.

De generaal der Barnabieten Fontana, een uitstekend theoloog, woonde slechts de eerste zittingen bij en vond in zijne ongesteldheid een voorwendsel om niet meer te verschijnen [1]). Overigens deelde hij de meeningen van den abbé Emery.

Deze, hoewel de minste in rang, overtrof al de andere leden in persoonlijke hoedanigheden. Met een uitnemend verstand en fijnheid van opvatting begiftigd, paarde hij de uitgebreidste en degelijkste kennis aan de edelste hoedanigheden des harten. Schitterend door reinheid van levenswandel, doortrokken van den geest der Kerk, vol van verdiensten, genoot hij ieders achting en liefde. Geheel tegen zijn wensch was hij lid geworden van het comité, en zijne werkzaamheid was van de eerste zitting af geen andere, als eene met de hem eigene modestie voorgedragene, maar even besliste en energieke bestrijding van de gevoelens door het meerendeel zijner collega's geuit. Hij ontveinsde het niet, dat het hem onmogelijk zou zijn de conclusiën goed te keuren, waartoe de meesten schenen heen te neigen, en feitelijk heeft hij ze ook nimmer willen onderteekenen [2]).

Drie reeksen van vragen werden aan het comité ecclé-

---

1) In 1811 werd hij in de gevangenis geworpen, ontving in 1816 het Romeinsche purper en stierf 19 Maart 1822.

2) D'Haussonville IV, 41 vv.

siastique ter beantwoording voorgelegd. Daar zij ter waardering der kerkelijke politiek van Napoleon bijzondere waarde bezitten, deelen wij ze hier in extenso en in het oorspronkelijke mede:

„PREMIÈRE SÉRIE. — *Questions qui intéressent toute la Chrétienté.* Le gouvernement de l'Eglise est-il arbitraire? Le pape peut-il, par des motifs d'affaires temporelles, refuser son intervention dans les affaires spirituelles?

„Il est hors de doute que depuis un certain temps la cour de Rome est resserrée dans un petit nombre de familles; que les affaires de l'Eglise y sont examinées et traitées par un petit nombre de prélats et de théologiens pris dans de petites localités des environs et qui ne sont pas à portée de bien voir les grands intérêts de l'Eglise universelle ni d'en bien juger.

„Dans cet état de choses convient-il de réunir un concile?

„Ne faudrait-il pas que le consistoire, ou le conseil particulier du pape, fût composé de prélats de toutes les nations pour éclairer Sa Sainteté?

„En supposant qu'il soit reconnu qu'il n'y a pas de nécessité de faire des changements dans l'organisation actuelle, l'empereur ne réunit-il pas sur sa tête les droits qui étaient sur celles des rois de France, des ducs de Brabant et autres souverains des Pays-Bas, des rois de Sardaigne, des ducs de Toscane, etc., soit pour la nomination des cardinaux, soit pour toute autre prérogative?

„DEUXIÈME SÉRIE. — *Questions particulières à la France.* Sa Majesté l'empereur, ou ses ministres, ont-ils porté atteinte au concordat? L'état du clergé de France est-il en général amélioré, ou empiré, depuis que le concordat est en vigueur?

„Si le gouvernement français n'a pas violé le concordat, le pape peut-il arbitrairement refuser l'institution aux archevêques et évêques nommés, et perdre la religion en France, comme il l'a perdue en Allemagne, qui depuis dix ans est sans évêques?

„Le gouvernement français n'ayant pas violé le concordat, si de son côté le pape refuse de l'exécuter, l'intention de Sa

Majesté est de regarder ce concordat comme abrogé; mais dans ce cas, que convient-il de faire pour le bien de la religion? Sa Majesté adresse cette demande à des prélats, distingués par leur savoir dans les matières ecclésiastiques, comme par leur attachement à sa personne.

„TROISIÈME SÉRIE. — *Questions sur la position actuelle.* Sa Majesté, qui peut, à juste titre, se considérer comme le chrétien le plus puissant dans le rang suprême auquel la Providence l'a élevé, sentirait sa conscience troublée s'il ne portait aucune attention aux plaintes des Eglises d'Allemagne, sur l'abandon, dans le quel le pape les laisse depuis dix ans. Sa Majesté le conjure d'y rétablir l'ordre. L'archevêque prince-primat vient encore de lui adresser ses représentations à cet égard. Si le pape continue, par des raisons temporelles ou par des sentiments haineux, à laisser ces Eglises dans l'état de perdition et d'abandon, Sa Majesté désire comme suzerain de l'Allemagne, comme héritier de Charlemagne, comme véritable empereur d'Occident, comme fils aîné de l'Eglise, savoir quelle conduite elle doit tenir pour rétablir le bienfait de la religion chez les peuples d'Allemagne.

„Il est besoin qu'il y ait une nouvelle circonscription d'évêchés dans la Toscane et dans d'autres contrées: si le pape refuse de coöpérer à ces arrangements, quelle marche Sa Majesté devra-t-elle suivre pour les régulariser?

„La bulle d'excommunication ci-jointe a été affichée, elle a été imprimée et répandue clandestinement dans toute l'Europe. Quel parti prendre pour que, dans des temps de trouble et de calamité, les papes ne se portent pas à des excès de pouvoir aussi contraires à la charité chrétienne qu'à l'indépendance et à l'honneur du trône [1])?

Het was zeker geen gemakkelijke taak voor de leden van het comité op al deze vragen een antwoord te geven, dat zij voor hun geweten konden verantwoorden,

---

1) D'Haussonville IV, 53 vv.

zonder de verbolgenheid des Keizers gaande te maken. Ongelukkig wonnen, uitgezonderd bij den abbé Emery, de eischen des gewetens het niet altoos van de zucht om den Keizer te behagen.

In het paleis van kardinaal Fesch te Parijs hield het comité zijne zittingen. Men zegt, dat de redactie der antwoorden werd opgedragen voor de eerste serie aan den bisschop van Trier, voor de tweede aan den bisschop van Nantes, voor de derde aan den aartsbisschop van Tours. In het begin van Januarij was het comité met zijn rapport gereed; althans den 11 Januarij 1810 verscheen een gedeelte er van, wat het meest gunstig was voor de bedoelingen van Napoleon, in de Fransche dagbladen (Officieel echter werd de tekst nooit publiek gemaakt [1]).

Van het meeste gewigt onder de voorgestelde vragen was wel die, welke de institutie der bisschoppen betrof. Het antwoord door het comité eerst gegeven was niet geheel naar den zin des Keizers. Wel stelde het een nationaal concilie voor als het meest geschikte orgaan om de middelen te beramen, noodig voor het welzijn

---

1) De Barral heeft in zijne *Fragments relatifs à l'histoire ecclésiastique du XIX Siècle* dit rapport met weglating evenwel van minstens de inleiding uitgegeven. Volledige copiën worden in Hs. ook gevonden in de Seminariën van Orleans en Parijs, doch in den tekst niet geheel conform aan dien van de Barral. Ook De Smet deelt in zijn *Coup d'oeil sur l'histoire ecclésiastique du XIX Siècle* een groot deel van dit rapport mede naar eene copie door Van de Velde gemaakt. Verkort wordt het ook gevonden bij Picot, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique pendant le XVIII Siècle.* Tom III, année 1810. — Het inzien van 't oorspronkelijk den Keizer overhandigd stuk, wat nog in de archieven te Parijs bewaard wordt, werd aan d'Haussonville door maarschalk Vaillant formeel geweigerd. IV, 57.

der godsdienst, ingeval de Paus bleef weigeren den door den Keizer benoemden bisschoppen de canonieke institutie te verleenen; maar het sprak niets uit over de competentie van zoodanig concilie. Napoleon nu wilde absoluut, dat dit concilie competent zou verklaard worden om in deze zaak eene eindbeslissing te nemen. De bisschop van Nantes werd daarom ontboden om den keizerlijken wil te vernemen en aan het comité mede te deelen. Het eerste antwoord werd gewijzigd en luidde thans: „Het concilie zou kunnen verklaren, dat gelet op de onmogelijkheid om tot een algemeen concilie zijn toevlugt te nemen, en op het gevaar waarmede de Kerk van Frankrijk werd bedreigd, de institutie, gegeven door den metropolitaan met betrekking tot zijne suffraganen, en door den oudsten bisschop der provincie met betrekking tot den metropolitaan, in de plaats zal treden der pauselijke bullen, totdat de Paus of zijne opvolgers toestemmen in de uitvoering van het concordaat." De zucht om den Keizer te wille te zijn, deed het comité geheel vergeten, dat het in zijne antwoorden op de vragen der eerste reeks reeds de onbevoegdheid van een nationaal concilie had uitgesproken.

Ook in zijn antwoord op de laatste vraag omtrent de excommunicatie toonde het comité eene onvergefelijke zwakheid. Ondanks de herhaalde pogingen van Emery gaf het een antwoord, wat den Keizer absoluut moest tevreden stellen; ja het ging zelfs zoover van te verklaren, „dat de excommunicaties en censuren, in de bul van den 10 Junij uitgesproken, nietig waren zoowel naar vorm als inhoud, en dat zij de gewetens noch konden binden noch verpligten."

Napoleon had dus alle reden om zich over den arbeid van zijn comité te verheugen en vond er eene nieuwe aanmoediging in om voort te gaan op den ingeslagen weg ter onderwerping der Kerk aan zijne willekeur. Het duurde dan ook niet lang, of de vooruitgang was op te merken. Reeds den 18 Januarij beval hij het feest van den H. Gregorius VII, „ce saint que l'Eglise gallicane ne peut reconnaître", af te schaffen in Italië [1]); een senaatsbesluit van den 17 Februarij verklaarde den Kerkelijken Staat voor een integrerend deel van het keizerrijk en verordende tevens, dat geen Paus tegen den zin des Keizers kon worden gekozen; de gekozene gehouden zou zijn de Declaratie van 1682 te bezweren, terwijl het hierop betrekking hebbende edict van Lodewijk XIV tot staatswet werd verklaard [2]). Tegelijkertijd liet de Keizer nieuwe, zeer strenge straffen afkondigen tegen elken geestelijke, die zich eenige aanmerking op zijne maatregelen zou veroorloven [3]).

Ook zijn intusschen gesloten huwelijk met Maria Louise van Oostenrijk scheen voor Napoleon eene aansporing te wezen tot grootere ruwheid en gewelddadigheid tegenover den gevangene van Savona, tot roekeloozer ingrijpen in de regten der Kerk. Den 15 April gelastte hij van Compiègne uit, waar hij zijn eerste huwelijksdagen doorbragt, in een uitvoerig schrijven zijnen minister Bigot de Préameneu eene memorie op te stellen, waarin niet alleen de beginselen werden vastgesteld, maar ook tot in de

---

1) D'Haussonville III, 341.
2) Verg. *De Katholiek*, Deel LXV, blz. 88.
3) De Smet, a. w. p. 179.

minste bijzonderheden alle maatregelen werden opgegeven, welke in de aangelegenheid der geestelijkheid moesten genomen worden. „Dans ces dispositions générales, zegt de Keizer, on détaillera par titres toutes les mesures qu'on pourrait être dans le cas de prendre; on établira les choses *comme elles devraient être et d'une manière absolue comme s'il n'y avait point de pape*, et sans avoir égard ni aux circonstances du moment, ni à des considérations quelconques." Zoo dikwerf het noodig bleek, had men dan slechts eene dezer dispositiën tot wet te maken; zoo kwam men langzamerhand tot de ontwikkeling van het geheele systeem, zonder telkens tot nieuwe rapporten zijn toevlugt te moeten nemen [1]).

En niet slechts in officiele stukken aan zijne ministers, ook in het openbaar liet Napoleon zich telkens met grootere heftigheid tegen den Paus uit. In het voorjaar van 1810 maakte hij met de nieuwe keizerin eene reis door België en zuidelijk Nederland en liet geen enkele gelegenheid onbenut, om aan de katholieke geestelijkheid dezer gewesten te kennen te geven, hoe hij verlangde dat zij zich zouden gedragen.

Een enkele dezer pastorele instructiën zij het ons vergund hier in haar geheel mede te deelen, omdat zij werd uitgesproken op onzen vaderlandschen grond, tot de geestelijkheid van Breda. Wij geven haar, opdat niets van hare eigenaardigheid verloren ga, in het oorspronke-

---

1) D'Haussonville III, 350. Verschillende andere bepalingen van Napoleon gaan wij stilzwijgend voorbij; zoo o. a. het verbod, dat in Rome en omstreken zonder zijn verlof niemand tot priester mogt gewijd worden, enz.

lijke weer, naar een handschrift toebehoorende aan het archief van het Haarlemsche Bisdom [1]).

AUDIENCE DONNÉE PAR S. M. L'EMPEREUR ET ROI à BREDA.

S. M., après avoir entendu les harangues du Clergé Catholique et des Protestans, dit au Ministre Protestant, qui étoit en costume par ordre du Général.

S. M. Monsieur, comment êtes-vous habillé ainsi en costume?

Ministre. Sire! c'est un ordre.....

S. M. (en l'interrompant), C'est bien; c'est un costume du Pays.

(Se tournant vers le Clergé Catholique) Et pourquoi donc vous autres n'avez-vous pas la soutane?.... Vous dîtes être des prêtres, mais qu'êtes-vous, des Procureurs? des Notaires? des Paysans? quoi! je viens dans un département où la pluralité sont des Catholiques, qui ont été auparavant opprimés, qui ont reçu après la révolution plus de liberté, qui ont obtenu plus d'avantages par le Roi mon frère, et moi, je viens pour vous rendre en tout égaux avec les autres et cependant vous commencez par me manquer, vous ôsez vous présenter ainsi devant moi? vous vous plaignez de l'oppression que vous avez soufferte sous l'ancien gouvernement de ce pays-ci, mais vous montrez par votre conduite que vous l'avez bien méritée. A présent un Prince Catholique vient régner sur vous et le premier acte de souveraineté, que j'ai dû exécuter a été de faire arrêter à Bois-le-Duc deux de vos curés réfractaires, même votre vicaire Apostolique; je les ai fait emprisonner et je les punirai; — la première parole que j'entends d'un Ministre ré-

---

1) Ook Schoell heeft in zijn *Receuil des pièces officielles* dezen keizerlijken *speech* meegedeeld. Het fragment, wat bij d'Haussonville III, 361 v. er van te vinden is, komt bijna letterlijk overeen met ons Handschrift. Verdere vergelijking was ons onmogelijk, daar 't werk van Schoell op dit oogenblik niet te onzer beschikking is.

formé est de rendre à César ce qui appartient à César. Voilà la doctrine que vous devez enseigner. Imbécilles! prenez un exemple à ce Monsieur-là (en montrant du doigt le Ministre réformé); quoi! j'ai trouvé toujours dans les Protestans des fidèles sujets! j'en ai six mille à Paris et huit cent mille dans mon Empire et il n'y a aucun dont j'ai raison de me plaindre. Vous avez calomnié les Protestans en les représentant comme des hommes qui enseignent des principes contraires au droit des souverains, je n'ai point de meilleurs sujets que les Protestans, je m'en sers dans mon palais — je leur y donne une libre entrée, et ici une poignée de Brabançons fanatiques voudroit s'opposer à mes desseins? Imbécilles que vous êtes! Si je n'avois pas trouvé dans la doctrine de Bossuet, dans les maximes de l'Église gallicane des principes qui s'allient avec les miens [1]), je me serois fait Protestant et trente millions de François auroient suivi le lendemain mon exemple; — mais vous autres ignorans que vous êtes! quelle religion enseignez-vous? Connoissez-vous bien les principes de l'Évangile? ce sont ceux de rendre à César ce qui est à César. J. C. lui-même, n'a-t-il pas dit: mon règne n'est pas de ce monde? et le Pape et vous autres vous voudriez vous mêler des affaires de mon règne? Ignorans! vous ne voulez pas prier pour votre souverain! Vous voulez être désobéissans! Oh j'en ai les preuves en poche (en frappant sur ses poches) et si vous persistez dans de telles maximes vous serez malheureux ici-bas et damnés dans l'autre monde.

(Au Vicaire) Qui êtes-vous? Êtes-vous vicaire Apostolique? Qui est ce qui vous a établi? est ce le Pape? il n'en a pas le droit, c'est moi qui fais les Evêques; (à tout le Clergé Cathol.) vous ne voulez pas prier pour le souverain, parce qu'un misérable prêtre de Rome m'a excommunié? qui est ce, qui a donné le droit à un Pape d'excommunier un souverain? Pourquoi Luther et Calvin se sont-ils séparés de l'Église? C'est l'infamie de vos indulgences, qui les ont soulevés, ce n'a été ni Luther ni Calvin, ce sont les Princes Allemands qui

1) Bij d'Haussonville t. a. p. is hier ingevoegd: si le Concordat n'étoit pas adopté.

n'ont pas voulu se soumettre à votre joug fanatique; les Anglois ont eu bien raison de se séparer de vous; ce sont les Papes qui par leur hiérarchie ont mis l'Europe à feu et à sang; vous voudriez bien de nouveau élever des échafauds et des bûchers, mais je saurai y mettre ordre..... Satan avec tous ses satellites n'a jamais fait tant de mal que la Cour de Rome. Êtes-vous de la religion de Grégoire VII, je n'en suis pas; qui est Grégoire VII? Vous ne le savez pas; êtes-vous de la religion de Boniface, de Bénoît XIV, de Clément XII ou d'un autre Pape? je n'en suis pas; je suis de la religion de J. C. qui a dit: Rendez à César ce qui est à César, et suivant le même Évangile, moi je rends à Dieu. Je tiens mon sceptre de Dieu; je porte le glaive temporel (en frappant sur l'épée), je saurai le maintenir. — C'est Dieu qui élève les Francs, ce n'est pas moi; mais c'est Dieu qui m'a placé sur mon trône, et vous! vermisseaux de terre, voudriez-vous y opposer; je ne dois compte de mes actions qu'à Dieu et à J. C. seul, et pas à un Pape. — Croyez-vous que je suis homme, fait à baiser les mules d'un Pape? si celà ne dépendoit que de vous, vous me couperiez le nez, vous me couperiez les cheveux, vous me tondriez, vous me jetteriez dans un couvent comme vous avez fait Louis le Débonnaire, ou me relégueriez en Afrique, mais grâces à mon épée..... Ignorans! Imbécilles! Savez-vous lire, connoissez-vous l'Évangile? prouvez-moi donc par l'Évangile que J. C. à établi le Pape pour son Vicaire, comme successeur de St. Pierie, et qu'il a droit d'excommunier le souverain. — Ne savez-vous pas que toute puissance vient de Dieu? Si vous voulez aspirer à ma protection, suivez la doctrine de l'Évangile, suivant la manière dont les apôtres l'ont prêché!.... Si vous êtes bons citoyens, vous serez protégés; si non, je vous chasserez de mon Empire; je vous dispenserez [*sic*] comme des Juifs.

Vous êtes sous l'Évêché de Malines, présentez-vous devant votre évêque, faites-y votre confession, signez-y le concordat, il vous fera connoître mes intentions; j'en établirai un autre à Bois-le-Duc.

S. M. demande: Y a-t-il ici un séminaire?

Le Vicaire.... Oui, Sire!

S. M. Où est Mr. le Maire? Mr. le Préfet! vous aurez soin que ceux-ci prêtent le serment sur le concordat et l'Église gallicane. — Allez visiter le séminaire et fais que l'on enseigne la pure doctrine de l'Évangile, afin qu'il en sortent des hommes plus éclairés que ces imbécilles-ci de Louvain, où l'on n'instruit qu'une doctrine bizarre. — Et vous arrangerez les affaires des Églises, Monsr. le Préfet, d'une manière convenable, égale pour tous les cultes, afin que je n'en entende plus parler.

P. A. DE BRUIJN.

(*Wordt vervolgd.*)

WAARACHTIGE HISTORIE

VAN

WOUTHERUS BEKKER I Cor. IV, 1,

EN VAN 'S MANS ONOVERTREFFELIJKE EN NOOIT TE EVENAREN NEDERIGHEID, GESCHETST DOOR HEM ZELVEN.

Ik ben mij zelven tot eene belagching geworden, hoeveel te meer voor duizende vromen.

DES HEEREN WEGEN, blz. 38.

INLEIDING.

't Waren altijd groote, buitengewone menschen, die eene levensgeschiedenis van zich zelven schreven: vandaar hunne zeldzaamheid. Opmerkelijk is het daarenboven, hoe zij steeds allen schijn van aanmatiging wilden vermijden, en daarom aan hun werk niet den vorm van eene levensgeschiedenis, maar een geheel anderen gaven. Zoo legde de H. Augustinus zijne geschiedenis neder in zijne Belijdenissen, de H. Teresia in hare beide verhandelingen over het gebed. Onze tegenwoordige tijd blijft daaraan getrouw. Napoleon III gaf zijne eigene geschiedenis uit — zooals hij ten minste verhoopte — in den vorm van Caesar; Dickens in den roman David Copperfield; en onze groote Woutherus Bekker I Cor. IV, 1 in den vorm van brieven tusschen hem „en een van God afgedwaalden zondaar, destijds gedétineerd in het huis van Militaire detentie" te Leiden.

De groote man erkent zelf: „dat deze brieven, toen zij geschreven werden, niet voor de drukpers bestemd waren, zal ieder lezer spoedig opmerken", en hij doet vervolgens de eerlijke bekentenis, dat niemand hem die uitgave heeft aangeraden of gevraagd, maar dat hij uit eigen aandrift daartoe is overgegaan. En wij zijn er hem dankbaar voor. Wie toch zou hem, vooral in zijne ondoorgrondelijke nederigheid, 's mans hoofddeugd, naar waarde hebben kunnen schetsen?

Wie zou tot in het diepste zijner godzalige ziel hebben kunnen doordringen, om de geheime drijfveer van al zijn werken en zwoegen, vloeken en verdoemen, van gansch zijn martelaarsleven op te sporen en voor het oog eener bewonderende wereld bloot te leggen? Wie zou de feesthymne hebben kunnen dichten, als ooit de Barndesteeg van Amsterdam er toe overgaat, om in haar Nazareth het standbeeld op te rigten van hem, tot wien, volgens zijn eigen getuigenis, de Heere Sabaoth gesproken heeft: „Ik heb u gezet tot eene ijzeren dorschslede, gij zult heuvelen dorschen en bergen vermalen"? Niemand voorzeker!

Daar is geen tweede boek te vinden, dat zulk een verheven voorbeeld van ware, diepe nederigheid geeft, dat met zooveel argelooze trouw u het hart, het beginsel en het streven des schrijvers openlegt, als deze geschiedenis in brieven. Vergun mij ter uwer leering er het een en ander van mede te deelen. Daar vooral 's mans nederigheid in deze brieven geschetst wordt, zoo wil ik mij daarbij ook hoofdzakelijk bepalen, en u verhalen, slechts in korte aanhalingen zijner eigene woorden [1]), met aangeving der bladzijden waarop zij gedrukt staan:

1° Wat hij van zich zelven zegt.

2° Wat hij anderen van zich doet zeggen.

3° Wat hij zelf zegt van anderen.

EERSTE HOOFDSTUK.

WAARIN VERHAALD WORDT WAT HIJ VAN ZICH ZELVEN ZEGT.

Aangaande zijne geboorte meldt hij ons: „Ik ken niemand naar het vleesch en mijn naam is Woutherus Bekker" (blz. 115). Het blijft dus raadselachtig of hij ooit ouders heeft gehad, de groote man!.... Van zijne schooljaren: „Houdt verder in het oog, dat ieder zijne eigene gave heeft; ik heb nooit veel aan de wereld gekost, gij kunt dus niet veel van mij verwachten"

1) Het is zonneklaar, dat die gevangen soldaat maar eene fictie is; alle brieven zijn van de hand des grooten nederigen mans.

(voorwoord). Onbegrijpelijk, nietwaar? Onvoldoend onderwijs genoten te hebben, wat zeer ligt gebeuren kon in geval hij geen ouders gehad heeft, en toch zóó kunnen preken en schrijven, dat geen enkel christenmensch, wiens gezond verstand nog niet in de Barndesteegsche godzaligheid is opgegaan, het begrijpen of vatten kan! Wie is Bekker dan toch? Hij getuigt zelf:

„Het is de voor lang bekende zelfde man, die, zooals hij leeft, sterven zal." Geheel overeenkomstig dus met de spreuk der vaderen: qualis vita, finis ita. Hij is dan ook zeker van beiden, van zijn leven en sterven, want hij roept uit: „Nogtans geef ik weder door deze een getuigenis aan de kerk, dat mijn loon in den hemel groot zal zijn, en ik voor God geenen nutteloozen grond besla" (voorwoord). Wel zalig hij, die zich bij zijn leven reeds zelf canoniseert!

Met alle buitengewone mannen heeft onze held dit eigen, dat hij langzaam en voorzigtig is, waarom niemand hem kan beschuldigen, als hij iets verzuimt of uitstelt; want altijd, zelfs met brievenschrijven, wacht hij tot de Geest Gods hem daartoe drijft. „Het is door Gods genade mijne gewoonte geworden eenen langzamen tred te houden in al mijn doen en handeling. Ik behoor niet onder het groote getal van menschen, die met hun kunnen en willen raadplegen. Vandaar dat ik wachten moest, en versta dat de regtvaardige tijd en wijze kent" (blz. 11). „Die vermetele voortvarendheid heeft mijn groote Meester mij afgeleerd, zoo dit niet ware hadt gij welligt alweder eenen brief met schrapjes, ietjes en hanepootjes gehad, ik kan van menschenwerk ten minste niet meer maken, al nemen zij een Micha voor eene bolle broods en flesch wijn, en gebruiken die huurkoetsiers om hare zoogenaamde geestelijkheid door de wereld te slepen" (blz. 59).

Deze langzaamheid heeft echter niet belet, dat de groote man in zijne jongelingsjaren, ook zonder de roepstem Gods te hooren, er nog al eens van doorholde en de kat geweldig in donker kneep. Immers hij getuigt: „In alles ben ik Jood, Griek en Heiden gelijk geworden en heb dus deel aan al die gruwelen, die God op den aardbodem vervloekt heeft" (blz. 13). „Ik kan er best van spreken; want ook eenmaal

lag ik gekneld in banden van den dood, daar de angst der hel mij alle troost deed missen" (blz. 19). „O! zoo de wereld wist wat ik van mij zelven weet, wat zoude mijn deel schaarsch zijn in het land der levenden, eene misdragt onder de volmaakten" (blz. 20). „Ik was er nog ellendiger aan toe dan gij (de gevangen soldaat), daar gij welligt nog nimmer den vinger ingedoopt hebt, daar lag ik voor God in verdronken" (blz. 21). „Ik zoude niet weten wat mij nog vreemd onder de zon zou voorkomen, en wat iemand uit zijn vleeschhuis mij zoude opdisschen, dat ik niet ruimschoots op de tafel mijns bestaans voor God vinde" (blz. 37). „Hier sta ik op de puinhoopen mijner verwoeste ziel en ligchaam" (blz. 38). „Mij heugt, toen ik in alles voor God vervloekt was" (blz. 50). „Vandaar dat ik in mijnen jeugdigen genadetijd mijn vleesch heb willen verminken" (blz. 76), en „ik uw schoenriem (altijd van den soldaat) nog niet ontbinden mag" (blz. 73). „O vriend! Ik roep den Hemel en de aarde tot getuigen, zoo ik had moeten verloren gaan, ik had zeker de hel bezoedeld met mijne komst, de verdoemden hadden van mij geschrokken" (blz. 125). Erger kon het toch wel niet!.....

Ter verklaring en verschooning van dit ergerlijk gedrag geeft de nederige man twee redenen op, die wij „onbesnedenen" onzedelijk, goddeloos en godslasterend zouden schelden, maar, roept hij uit: „Ik belach de menschen, die den neus tegen mij optrekken en hunne monden tegen mij opsperren" (blz. 37). Wij zullen dan ook wel in dwaling zijn, want, zoo getuigt hij: „De grootste lichten aan den kerkhemel zien wij buiten haren loop dwalen, terwijl het onherboren beest met de magtspreuk van bekeering en wedergeboorte vele der uitverkorenen zoekt te verleiden" (blz. 128). De eerste reden is eene natuurlijke, de tweede eene bovennatuurlijke.

„Ik gelijk onze natuur bij eene stroomende rivier, wiens oorsprong op de hooge bergen wordt geformeerd en voor zich in het lagere land eenen doorgang zoekt, om zich in de eene of andere monding in de zee te ontlasten. Zoo men deze rivier in het lagere land nu wilde opstoppen, zoo zoude men hare afwatering moeten stuiten, doch wat zouden nu de ge-

volgen zijn? Door den bestendigen toevloed van water van de bergen, zoude zij al zwellende eene doorbraak formeren en in zijdelingsche vertakkingen hare uitwatering zoeken. Lieve vriend! op zoodanige wijze zijn onze ligchamen der zonden. Alle zonden hebben hunnen oorsprong uit Adam. Deze stroom eindigt in Christus of in de hel. Wij zijn dat lage land, want de zonde ligt niet buiten ons, zij is binnen in ons, zij doorstroomt het gansche ligchaam. Zoo de zonde haren loop niet verkrijgt en opgestopt wordt door de eigengeregtigheid, zoo zoekt zij de kanalen van het Farizeïsme, die Jezus gepleisterde graven noemt, en dat wij met regt van alle deugd, matigheid en maatschappelijkheid kunnen zeggen, zoolang deze dingen op den ouden stronk der zelfsverbetering groeijen." Verder durf ik niet afschrijven, want hij gaat den soldaat nu uitleggen, hoe het dus zeer natuurlijk is, dat hij in de gevangenis, waar „men die uitwatering heeft afgesneden", het peccatum pessimum en vele andere schandelijke dingen zal en moet aantreffen (blz. 35 en 36).

Als tweede reden geeft hij aan, dat God zelf de zonde in den mensch voortbrengt. Immers hij roept uit: „God zij geloofd, omdat Hij mij gemaakt heeft tot een uitbraaksel van het menschdom, als aller schepselen voetwisch" (blz. 19); want „zoo wij niet goddeloos worden, kunnen wij niet gezaligd worden, het een is aan het andere geketend, en wat God te zamen gevoegd heeft, scheidt de mensch niet" (blz. 34). „De Regtvaardige is voor zichzelven profijtelijk, en zoo ik goddeloos ben, wat doe ik den Almagtige. Dien Heer, voor wiens rekening ik sta, voor diens rekening val ik en word ik opgerigt, zoo is dus alles goed en tot verheerlijking van zijnen grooten naam" (blz. 62). „Geef dan Gode wat Godes is, en betaal uw tol aan het tolhuis van deze wereld; immers moet uw vleesch dien slagboom passeren en waarom onderwerpt gij u niet aan de magt die over u gesteld is, want daar is geen magt dan van God, en geen eene begeerte zoude magt over u hebben, zoo het haar niet van boven geschonken ware" (blz. 126). Men ziet het: Vader Luther zou zich over dezen zoon niet te schamen hebben.

En hoe is de rampzalige zondaar tot God bekeerd? Geheel toevallig, buiten zijne schuld. Uitgehold, zoo verhaalt hij, „als een uitgeput en in zichzelf ineengezakt schepsel lig ik aan den weg, terwijl duizenden mij voorbij hollen en draven, om naar den hemel te gaan; zij zoeken met Israël de zaligheid en vinden die niet, en ik ben gevonden, zonder dat ik zocht. Ik werd zoo maar opgenomen, gelijk men eenen vondeling opneemt en tot zijn kind aanneemt" (blz. 61). Toen hij eenmaal gevonden was, toen durfde hij terstond vragen om „het ligchaam zijner zonden op het verzoenend lijden neder te werpen; want het geloof moet ons vervrijmoedigen, om naar die wisselbank te gaan en ons uit te wisselen met al wat wij voor God zijn en blijven. Op deze bank is genade genoeg om ons te zaligen. Zoo wij daar heengaan, om gered te worden, komt het er niet op aan of wij een legioen zonden meer of minder bedreven hebben, of zij algemeene of extra-ordinaire zijn, wat gaat het ons aan, zoo wij maar aangenomen worden, hoe wij er uitzien" (blz. 72). Van dat oogenblik was „ik blijde, dat ik mijns Heeren Jezus vuilnisbak ben en met innerlijke blijdschap ontglippen mij deze woorden: en dat de Heere Jezus mijn vuilnisman is, om mij met al wat ik ben op zijn kruis om te wentelen" (blz. 21).

Nu is de man geheiligd, voorbeschikt, verzekerd van zijne eeuwige zaligheid; hoor maar: „Ik roem alleen in het Kruis mijns dierbaren Christus, wetende dat ik als een goddelooze gezaligd ben en blijf" (blz. 13). „Ik ben van mij zelven bewust dat ik gezaligd ben" (blz. 34). „Ik heb al 18 jaren den Heere nagewandeld in bezaaide en onbezaaide wegen, en ik geloof, zoo ik al onwijs zijnde, roemen mag, dat Gods genade aan mij niet te vergeefs geschied is, en geef getuigenis, dat de H. Geest overvloedig in mij gearbeid heeft" (blz. 35). „De Heere heeft mij de verzekering gegeven, dat ik niet verloren kan gaan en de poorten der hel mij niet zullen overweldigen" (blz. 75). „Mijne voortdurende blijdschap in Christus zal u niet vreemd zijn; want mijne zon kan niet meer ondergaan, en ik kan het maanlicht der kerk missen, want daar is geen nacht, waar de lamp des Almagtigen nooit uitgebluscht wordt en ons pad

verlicht tot op den vollen middag" (blz. 115). „Ik ben zalig, en wat ik ben, dat ben ik door genade. In het stof verberg ik mijn aangezigt, zoo ik mij zelven aanschouw. Nogtans zijn de reine hemelen mijne voettapijten en de wanden der gelukzaligheid de behangselen mijner kamers, en de engelen mijne gezanten; als gedienstige geesten zijn zij bereidwillig en sluimeren nimmer, maar zijn getrouwe wachters rondom mijne slaapkoets, terwijl ik rust in de armen der kuischte liefde en zoo ik ontwaak, is mijn hemel helder van wege de heerlijkheid mijns Gods" (blz. 125). „De Heere zij geloofd! Hij is mijn eenig Al, mijn broeder, mijn eenig ooi en gaaike, waar ik om kir, zoolang ik uitwoon van den Heere" (blz. 73).

Meen echter niet, geachte lezer! na deze dichterlijke ontboezemingen, dat de groote man daarom van alle bekoringen en kwellingen des vleesches bevrijd is. Dat zij verre: „de Heere heeft mij nooit beloofd, dat Hij mij zal bewaren voor struikelen en vallen, wie weet of ik niet van de uiterlijke strafplaats naar den hemel moet gaan. Wat nood, wat gaat het mij aan, in welk eenen weg God zich in mij verheerlijken wil; kan Hij met het zijne niet doen wat Hij wil, en ben ik het met Hem niet eens geworden voor eene penning" (blz. 75). Hij verzekert u dat die kwellingen „de ingeborenen en aangekochten uwes huizes zijn, en zoo de Heere wil dat zij in ons moeten blijven, wat gaat het ons aan, wij mogen wel wraak nemen aan de vijanden van ons vleesch, maar het staat ons niet vrij om het boksken in hare melk te koken" (blz. 134). „Gij vraagt mij, wat hiertegen gedaan? Lieve vriend! al wiescht gij u met salpeter en wreeft u met zout: het zoude u niet baten. Kan een moorman zijne huid en het luipaard zijne vlekken veranderen, zoo min kunnen wij, die gewoon zijn kwaad te doen, ooit eenig goed verrigten" (blz. 37).

En nu, nu is hij door God geroepen om de zondaars in zijn hart op te nemen „gelijk de visch door God verordend werd om Jonas te herbergen" (blz. 12). „Ik ben mijzelven en der liefde van Christus verpligt u te dragen — zoo roept hij hun toe — opdat ik u straks in uwe banden tele, dit doe ik gaarne; al die arbeid Gods is ligt. Ik weet niet of ik ooit

den Heere eene dienst weiger, want ik acht het genade om een loopjongen van mijnen genadigen Meester te zijn, om eene boodschap te brengen aan goddeloozen en hen te verzekeren, dat mijn groote Heer een goedertieren Koning is, en zijn gelaat af te teekenen, opdat gij eene daguerreotype verkrijgt, die door de liefdestralen van Jezus is afgetrokken op de plaat van mijn hart, dat geheel in den hemel tehuis behoort, maar nu nog uitgeleend is aan het pandjeshuis van deze wereld" (blz. 60). Buitengewone gaven heeft hij daartoe van den hemel ontvangen, zooals hij zelf getuigt. „Dat kan ik spoedig van binnen ontwaren, als menschen mij schrijven, of de Geest Gods van binnen in mij plaats maakt, om hun geschrijf op te nemen" (blz. 47); en „God heeft mij nog nooit geestelijke kinderen doen baren, of Hij heeft mij aangetoond, dat zij de voetstappen der schapen zullen volgen" (blz. 78). Hij kan dan ook den verstoktste, al zit hij zelfs in de militaire gevangenis te Leiden, verzekeren: „Ik ben bewust, dat ik u telen zal in de banden des Evangelies", want „alles is mij van den Vader getoond, toen ik u in mijn hart heb mogen opnemen en ik tot den arbeid Gods ben uitgegaan" (blz. 78).

Niet met zachte en fluweelen woorden zoekt hij de bedorven wereld tot inkeer te brengen, juist het tegendeel: „het is mijne gewoonte niet om op kousen te loopen, want God heeft mij, eer Hij mij riep tot de bediening des Evangelies, gezegd: Menschenkind! Ik heb u gezet tot eene ijzeren dorschslede, gij zult heuvelen dorschen en bergen vermalen, zoodat God mij gezet heeft om met beukhameren te arbeiden, vandaar dat ik een afkeer heb van die fleemerige medecijnmeesters, die de breuk der dochter Sions op het ligtst genezen, zij dragen hunne eigengemaakte zalfpotten bij zich, om te heelen, eer dat de wond uitgezuiverd is. Ik heb een walg van zulke kwakzalvers en landloopers, zoo als er in onze dagen zoo velen zijn" (blz. 48). En als hij dan de donders van Sinaï en Golgotha heeft laten ratelen, dan bemoeit hij zich niet verder met de zaak en laat haar geheel aan God over. „Ik blijf van mijns Meesters werk af en houd mijne handen tehuis;

dit laat ik voor vrome eerroovers over, die overal hun ingebeeld regt willen handhaven" (blz. 49).

Hij is dus niets, de groote man, in zijn eigene schatting: „Ik dank God, dat ik verwaardigd en van den hemel begunstigd word om een boodschapper te zijn, ik bevind er mij altijd goed bij; want wie den altaar van God bedient, die leeft er van. Gelijk er onder het O. Verbond stukken waren voor den priester, zoo krijgen wij in het N. Verbond een vriendelijken toelach van onzen Heere Jezus" (blz. 98). Gij ziet, hij is met weinig tevreden. „Ik ben verzekerd, dat ik dien weg op moet en daar zal aanlanden; het hoe? vraag ik niet, want ik heb de zaligmakende genade alleen op de onveranderlijkheid van God laten assureren en de bijna gesloopte hulk aan den dood present gedaan, die zal hem wel verder sloopen. Ik ben maar een arme sukkelaar op deze wereld. Ik krijg nooit meer dan mijn sober maaltje, terwijl mijn oudste Broeder in goud borduursel aan mijns Vaders regterhand in den hemel is" (blz. 60).

En zoo, in deze waarachtig verhevene gestalte, mag hij het blanke en omstraalde hoofd fier omhoog heffen. „Zoo sta ik aan de deur van de wereld voor een ieder te pronk, niemand heeft zijn oog op mij. De overdreven Godzaligen loopen mij met een optrek van hunnen neus voorbij, terwijl mijn koninklijke Christus mij als zijn eeuwig geliefd stempel voor zijne rekening houdt" (blz. 21). Vrienden heeft hij niet noodig: „Het zijn geen goede teekens, als wij niet buiten de menschen kunnen. Ik dank God, mijn laatste afgod heeft zich uit de voeten gemaakt. Ik leef ook alleen, ik spreek met niemand, en niemand bezoekt mij. Jacob heeft zijn huis van de afgoden gezuiverd" (blz. 113). Nogmaals wordt het herhaald, dat hij afscheid genomen heeft „van de wereld en de vromen; de eerste zoek ik niet, en de laatsten zijn mij tot last geworden. God zij geloofd, dat de Heere het laatste vuil uit mijn huis heeft weggevaagd, en dat ik van den overlast van dat volk verlost ben, die de Heere tot eene belagching voor mij stellen zal, terwijl mijne zon niet meer zal ondergaan en ik het licht der maan niet meer zal noodig hebben" (blz. 62). Ja, hij heeft

zelfs een afschuw van zijne vereerders en beschuldigt hen dat zij afgoderij met hem plegen. „Ik verkeer met niemand en ga met niemand om, want ik schuw mijne liefhebbers, en mijne aanklevers beschouw ik als mijne smet, die ik om Christus verpligt ben te dragen" (blz. 62). En als er dan toch nog iemand gevonden wordt, die hem durft „lieven", dan vermaant hij: „wat hebt gij op den weg van Dan en Bethel noodig; laat af van den mensch, die hooi is" (blz. 62). „God geve, dat uwe melaatschheid u buiten alle gemeenschap buiten Christus sluite, dan zal die vervloekte afgod van BEKKER u wel ontvallen, trap hem dood in uw hart" (blz. 48). Helpt ook dit nog niet, dan wijst hij op de rampzalige gevolgen, die daaruit noodzakelijk moeten voortkomen. „Gij zult schrikkelijke gevolgen ondervinden, zoo gij blijft voortgaan met uwe afgoderij betrekkelijk mijnen persoon. Lieve vriend! gij berokkent u vele kwellingen, gij zult van achteren eerst zien, wat gij nu doet en u te laat beklagen. Ik heb nimmer een afgod gehad, of de Heere heeft mij er geducht mede gekastijd; hetzij dat ik er eene inwendige pijnbank van verkreeg of een uiterlijk kruis. Zelden kunnen wij den vleeschrok aanraken, zonder dat wij ons bezoedelen. Ten anderen, gij komt in eenen grooten strijd, want al wat wij lieven kunnen wij niet onzondig lieven. Eéne giftige pijl heeft uwen lever maar te treffen, en zij wondt u voor altijd. Weet dat ééne doode vlieg van onreine opwelling den ganschen balsem des apothekers stinken doet, en zijt gij straks in de netten der verbeelding, zoo loopen uwe gedachten onbelemmerd de grenspaal voorbij en gij zijt op 's vijands bodem, eer gij het weet" (blz. 77). En de waardige man mag zoo spreken, want hij getuigt uit eigen ondervinding: „Ik waarschuw u als vriend, die gelooft, dat hij den vrede voor u zoekt, en geenszins uwe onrust; roemende zeg ik u, ik ben in banden en gevangenissen groot geworden voor den hemel, en heb zoo dikwerf schipbreuk geleden aan zulke onzigtbare klippen, dat ik kan zeggen door gewoonte de zinnen geoefend te hebben, beide des goeds en des kwaads" (blz. 77).

Het oordeel der menschen deert hem niet: „Nu ben ik mij kwijt en ben zijn (Jezus') eigendom, zoo als ik ben; die er

niet mede tevreden is, neme het Christus kwalijk, ik kan het niet helpen, dat God mij zoo lieft, want ik doe niets, ik eet, drink en ben vrolijk, terwijl mijn Vader getuigenis geeft: dit mijn kind was verloren, en het is gevonden" (blz. 50). „Waarom zoudt gij mij hooger schatten, is het nog niet genoeg voor u te weten dat mijn Broederlijke Heere Jezus mij gezaligd heeft, als een waar de hel tegen braakte" (blz. 124). „Heeft Hij aan ons, herbergiers, geene penningen uitgelangd om de verwonden goed te doen? Wat willen wij nog meer. Zwijgt dan om mijn loftrompet te blazen, of hebt gij lust mij te pijnigen, want mijn lof is mij een stank, eene giftige en doodelijke atmosfeer, waarin geen schepsel leven kan. Op alle Gods daden hebben wij te leeren zwijgen of zij voor of tegen zijn; in tijd van roemen is het noodig dat Jozef Egypte voorziet van levensonderhoud, opdat de hongersnood niet zoude schaden. Of dan alles voor of tegen mij is, ik zing met Jonas in den visch" (blz. 125). „Ik vraag niet aan mijn tegenstanders of zij willen of niet, want wat heb ik te doen met die volkeren, die mij niet behouden kunnen; laat de droesem op de plaats liggen waar hij ligt. Dank God, dat uw water helder is en gij uwe bezinksels niet behoeft te beroeren, om wat meer voor God te zijn" (blz. 126). „De laster en de praatjes die stuur ik naar de hemelsche bank, ik ben gewoon daar alles heen te zenden" (blz. 99).

Zulk eene algeheele verloochening van zich zelven kan niet anders dan uit de diepste nederigheid voortkomen; nederigheid is dan ook de hoofddeugd des mans. Vandaar zijne vermaning: „Nederigheid zij uw hoofdschoeisel, het diadeem tusschen de vlechten uws haars, zoo zal de Koning lust hebben aan uwe schoonheid, en uwe statiedochteren zullen aan uwe zijde gevoedsterd worden" (blz. 114). „Vraagt aan den Heere om een nederig hart. O, jongeling! denk dat ons schip of met lading of met ballast den grooten levens-oceaan moet over zeilen. Wat geeft het, of gaat het u aan, welke lading gij aan boord krijgt, om de vracht te krijgen, op alles staat immers 's Konings merk. Ik zoude u raden, dat gij uws Meesters goedheid te uwaarts afkuste, en met Job leerde, om met uwe lippen niet

te zondigen" (blz. 126). „Ik bid u, zijt opregt in de binnenkamer uws harten en sluit de deuren voor de buitenwacht der wereld, want gij zijt niet geroepen om uwe genade uit te venten aan wat straatslenteraars, die er zooveel zijn in deze dagen, want gij werpt uwe paarlen voor de zwijnen weg, die vlekken in onze liefdemaaltijden blijven" (blz. 128). In dezen weg van diepe nederigheid, zoo getuigt hij herhaaldelijk, „zie ik op mijzelven niet meer en oordeel mij niet meer, want ik weet dat het mij niet past, om iets van mijzelven te getuigen, omdat de Zoon Gods al het oordeel van den Vader ontvangen heeft, en ik niet meer mijzelven, maar mijn getrouwen Zaligmaker ten eigendom ben" (blz. 74).

Hij is dan ook in volkomene rust, in volmaakte tevredenheid met zich zelven: „Dat ik ben, zoo ik ben, en tevreden ben met hetgene dat ik ben; daarvoor komt Gods genade de eere toe" (blz. 73). „Daarom ik schame mij niemand, wat men van mij denke en zegge. God zij geloofd, dat Hij mij geleerd heeft verloochening aan alle schepselen" (blz. 37). „Alles kan mij gerust verlaten, die mij versmaadt, doet mij een groot genoegen" (blz. 73). „In dezen weg steken wij het hoofd omhoog en juichen boven den spuwenden krater" (blz. 127).

Als eene bijzonderheid moet ik u nog mededeelen, dat de groote man een sterken hekel heeft aan studeren, en daarvan nooit anders dan met verachting spreekt. 't Is dan ook noode, dat hij er van tijd tot tijd toe overgaat; dan klaagt hij: „mijn leergierig bestaan krijgt honger, ik ben verpligt wat letters op te slikken, hetgeen de wijzen dezer wereld studeren noemen" (blz. 79). Op een anderen keer spreekt hij van „de ezels mijner studie" die hij aan den berg moest zetten. Maar geldt het zijn predikambt, dan is hij steeds gereed en kan door dood noch hel daarvan worden teruggehouden. Eens was hij ernstig ziek; „de doctor heeft mij gezegd, hij zag niets dan den dood te gemoet. Doch dit moet ik u mededeelen, ik heb mij op iederen dag des Heeren in mijn rijtuig laten dragen, en van mijn rijtuig naar den kansel, en heb gepredikt, dat de duivel schuimbekte van vijandschap" (blz. 128). En

dit had meermalen plaats; te Weesp deed hij het zelfs „in een beddejak gehuld" (blz. 86).

Zoo staat daar Woutherus Bekker I Cor. IV, 1 in al zijne grootheid en in al zijne nederigheid voor onze bewonderende blikken; en met regt mag hij vragen: „Wie durft mij de haren uit te trekken of een tand uit den mond te rukken. Zeg mij, wereld, wat ben ik u schuldig? Al wat gij weet en meent regt op mij te hebben, dat hang ik aan den nagel van Gods eeuwig welbehagen, alwaar het getuigenis van zegt: Christus is voor ons een vloek geworden" (blz. 38).

En is het niet de waarachtige waarheid als hij getuigt: „Ik ben mijzelven tot eene belagching geworden, hoeveel te meer voor duizende vromen, daar ik te arm en te rijk voor ben, en onverstaanbaar blijf, zoolang de Heere hun achter het Godsgeheim niet inleidt" (blz. 48). Met regt mag hij dan ook zijn dankgebed ten hemel zenden: „En nu, Vader van alle genade! U zij de dank, dat Gij mij waardig geacht hebt, om zulk een werk te mogen werken!" (blz. 147). En als een andere Elias ziet hij uit naar den vlammenden hemelwagen, om van dit ondermaansche te worden opgenomen: „Ik wacht maar op mijnen triumfwagen, waarvan mijn oudste Broeder de Heere Jezus de leidsels in handen heeft, en mij op zijn koninklijken weg naar den hemel zal brengen" (blz. 38).

J. J. v. d. Horst.

(*Wordt vervolga*).

EINDE VAN HET ZEVEN EN ZESTIGSTE DEEL.

De Katholiek.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG

MAANDSCHRIFT.

De Katholiek.

Godsdienstig, Geschied- en Letterkundig Maandschrift.

ACHT EN ZESTIGSTE DEEL.

NIEUWE REEKS. — TWEEDE DEEL.

1875.

Vindicamus hereditatem patrum
nostrorum. 1 Maçh. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede
En hine Aertsche Bisscop wiede.
Melis Stoke.

TE LEIDEN BIJ J. W. VAN LEEUWEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Het Parijsch Nationaal Concilie van 1811.
P. A. DE BRUIJN. II. . . . 1
III. . . . 73
IV. . . . 137
V. . . . 197
VI. . . . 261

De nieuwe uitgave der Gregoriaansche zangboeken.
M. J. A. LANS 17

De vervalsching der Brieven van Paus Honorius.
C. J. M. BOTTEMANNE. I. . 99
II. . 289

P. C. van den Berg, Beatissima Virgo Maria, imago Dei et SS. Trinitatis — Ingezonden door S. 164

Het liberalisme en de school. C. L. 174

Nieuwe beslissingen aangaande het Jubilé van 1875. I. . 70
II. . 194
III. . 331

Bladz.

Mr. C. W. Opzoomer, Over scheiding van Kerk en Staat
C. L. RIJP 228

Veroordeeling van den Jansenisten Aartsbisschop Johannes Heijkamp.
Latijnsche tekst 244
Vertaling 246

Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht
J. J. VAN DER HORST . . . 333

Jos. Habets, Geschiedenis van het tegenwoordig Bisdom Roermond
DR. TH. BORRET. 340

VERSCHEIDENHEDEN.

Waarachtige historie van Wouterus Bekker, 1 Cor. IV, 1
J. J. VAN DER HORST. Tweede hoofdstuk 50
Derde „ 125

Een Phoenicische inscriptie van Noord-Amerika.
L. H. BORKING 64

Eene herroeping? H. J. J. P. 134

Over den aflaat van het Jubilé 136

De orthodoxe en tevens moderne Synode der Evangelisch Luthersche Kerk in Nederland
H. J. J. P. 249

Verpleging van krankzinnigen door liefdezusters.
H. J. J. P. 255

W. J. van Campen, De liturgie van het H. Misoffer.
J. DE BRUIJN 390

SPROKKELINGEN.

De Engelsche pers in 1874 72

Verspreiding van goede boeken 260

Pepermuntjes, Honderd dichtjes van B. van Meurs . . 260

Het Nederlandsche Bijbelgenootschap 332

Een Anglikaansch doopsel bij indompeling 392

Het Parijsche Nationaal Concilie van 1811[1]).

(*Vervolg* van dl LXVII, blz. 395)

II.

Voor den ongelukkigen Pius VII zouden intusschen de dagen der gevangenschap nog harder en drukkender worden. Reeds zag hij zich beroofd van al zijne raadslieden en zelfs van zijne secretarissen; was het hem onmogelijk aan iemand audientie te verleenen als alleen in 't bijzijn van generaal Berthier of den commandant der gendarmerie La Gorse; had de prefect van Montenotte in alle herbergen spionnen uitgezet om op iederen vreemdeling, die in Savona kwam, acht te geven; waren enkele priesters, die beproefd hadden zonder verlof den Paus te spreken, op ellendige wijze in de gevangenis geworpen. Dit alles zou weldra in de schaduw worden gesteld door de nieuwe maatregelen, welke de Keizer nemen ging.

In het geheim had zich namelijk een comité gevormd, uit invloedrijke leeken en geestelijken bestaande, met het doel om den gevangen Paus de communicatie met de

1) In het eerste artikel, blz. 394, zal waarschijnlijk moeten gelezen worden als volgt: „si non, je vous chasserai de mon Empire; je vous disperserai comme des Juifs."

Kerk mogelijk te maken. Door middel van dit comité had Pius VII van de kapittels van Parijs en Florence een schrijven ontvangen, waarbij zij hem vraagden, welke gedragslijn zij tegenover de benoemde bisschoppen moesten volgen; had hij wederkeerig zijn antwoord aan de betrokken personen doen toekomen, wat een formeel verbod inhield de benoemden als bestuurders van het bisdom toe te laten of te erkennen. Vreeselijk was de toorn van Napoleon, toen hij kennis kreeg van dit pauselijk schrijven. Verscheidene kanunniken van Florence moesten het boeten met het verlies hunner vrijheid, en ook de vicarius capitularis van Parijs, de abbé d'Astros [1]), de kardinalen di Pietro en Gabrielli en nog vele anderen werden in de gevangenis geworpen. Boven allen echter moest Pius VII zelf al het gewigt dragen der keizerlijke gramschap. De brieven door Napoleon in dezen tijd aan zijn minister Bigot geschreven omtrent de maatregelen tegen den Paus te nemen, loopen over van bitterheid. En al wat hij voorschreef werd letterlijk ten uitvoer gebragt. In den nacht, terwijl allen sliepen, werd door den prefect van Montenotte beslag gelegd op al de papieren des Pausen. Niets bleef ongeopend en ondoorzocht, zelfs niet de kleederen van den Paus en zijne dienaren; alles werd medegenomen, ook de inktkoker en pen, ook de brevier en het klein officie der H. Maagd, wat hij altoos bij zich droeg. Tot zijn kamerdienaar toe werd van hem verwijderd, zijn zegelring hem ontnomen.

En om de kroon op dit alles te zetten ontving de

---

1) Napoleon dreigde zelfs dezen te laten fusilleren. D'Haussonville III, 468

prefect van Montenotte den last, niet slechts alle communicatie, met wien ook, den Paus onmogelijk te maken, maar hem ook allerlei grofheden en beleedigingen naar het hoofd te werpen [1]). Het schijnt dat Napoleon op dat tijdstip zelfs niet vreemd was aan het denkbeeld, Pius VII eenvoudig als Paus af te zetten. Althans den 5 Januarij 1811 gelastte hij zijn bibliothecaris Barbier, hem zoo spoedig mogelijk het resultaat mede te deelen zijner onderzoekingen over de vraag, „s'il y avait des exemples d'empereurs qui aient suspendu ou déposé des papes."

Al deze maatregelen van geweld, genomen zoowel tegen den Paus als tegen de hem getrouwe geestelijkheid en elk, die slechts den schijn op zich laadde de partij van Pius VII te zijn toegedaan [2]), waren niet het gevolg van eene plotselinge gramschap, maar veel meer met kalm en berekend overleg beraamd. Napoleon was vast besloten geen enkelen wil te erkennen in de gansche uitgestrektheid van zijn rijk, die niet volstrektelijk aan den zijne onderworpen was. Ook de Paus mogt niet uitgenomen zijn op dien algemeenen regel, en, gelijk het Senaatsbesluit van den 17 November 1810 reeds duidelijk ge-

---

1) Onder anderen: „Qu'il est fâcheux pour la chrétienté et pour l'Eglise d'avoir un tel pape, aussi ignorant de ce que l'on doit aux souverains; mais que du reste l'Etat ne sera pas troublé et que le bien s'opérera sans lui." Brief van Napoleon aan Bigot van den 17 Januarij 1811. D'Haussonville III, 482.

2) Dat ook de leeken niet vrij bleven, bewijst zoowel de hevige uitval van Napoleon in den vollen staatsraad tegen het lid Portalis, zoon van den vorigen minister van eeredienst, en diens verbanning uit Parijs, als de gevangenneming der aanzienlijke vrouwen de Quinsonnas en de Soyecourt, die 't alleen aan de voorspraak van eenige invloedrijke vrienden te danken hadden, dat zij niet voor goed hare vrijheid verloren. Verg. D'Haussonville III, p. 470 vv.; IV, 7 v.

noeg had uitgesproken, niet anders wezen dan een beambte van het groote keizerrijk met een inkomen van twee millioen 's jaars. Doch was Napoleon hoovaardig genoeg om zulk een plan te koesteren, hij was niet zoo verblind, dat hij de moeijelijkheid niet inzag om het ten uitvoer te brengen. En daarom wilde hij door zijne maatregelen van geweld een algemeenen schrik rondom zich verbreiden, opdat niemand het wagen zou zich tegen hem te verzetten [1]).

Intusschen versmaadde hij ook geen andere middelen. De schrik, die zich ten gevolge der maatregelen des Keizers door de hoofdstad had verbreid, had ook de geestelijkheid van Parijs en inzonderheid de leden van het kapittel bevangen. Deze laatsten hadden tot nu toe altoos in overeenstemming met den abbé d'Astros gehandeld, en na het lot wat dezen had getroffen, duchtten zij ook voor zich zelve. Kardinaal Maury, met dit alles bekend, wist hen te overreden, dat het slechts van hen zelve afhing, het bedreigde leven van d'Astros te redden en de kalmte aan het diocees terug te geven. Het was voldoende, zoo oordeelde hij, de volmagt aan hun ambtgenoot verleend, in te trekken, en een adres te teekenen, waarin zij plegtig getuigenis aflegden van de trouw der Parijsche geestelijkheid aan hun souverein, van hun vast besluit al de wetten van het keizerrijk met

---

1) „J'ai chassé M. Portalis de mon conseil, zoo schreef Napoleon den 5 Januarij 1811 aan den Vice-Koning van Italië, je lui ai ôté toutes ses places et l'ai exilé à quarantes lieues de Paris. Je vous mande ceci afin que l'on soit bien convaincu de mon intention prononcée de faire cesser cette lutte scandaleuse de *la prêtraille* contre mon autorité." Hetzelfde schreef hij aan prins Borghèse en aan de groothertogin van Toscane. *Correspondance de Napoleon I.* XXI, 353.

de meeste zorgvuldigheid op te volgen. De kanunniken liepen in den strik door Maury hun gespannen en verzochten hem, zelf het adres te willen opstellen. Deze had het reeds te voren in overleg met den Keizer ontworpen. Met groote zorg waren de termen zoo gekozen, dat het kapittel zooveel mogelijk betrokken werd in de hangende quaestie tusschen Napoleon en den Paus over de institutie der bisschoppen.

Wel hoorden de kanunniken der Notre-Dame met eenige verwondering dit adres voorlezen, doch niemand durfde zich verzetten. Alleen Emery waagde het den kardinaal tegen te spreken; toen zijne opmerkingen echter geen genoegzaam gehoor vonden, weigerde hij te teekenen en verliet de vergaderzaal. Met de geringe wijziging, welke in het adres werd aangebragt, kon hij zich niet tevreden toonen. Den 3 Januarij 1811 werd het adres geteekend; den 6 ontving het kapittel berigt, dat het dien eigen morgen door Napoleon zou worden aangenomen. De kanunnik Jalabert, met de voorlezing er van belast, kreeg, uit welke oorzaak dan ook, de kopij eerst in handen op het oogenblik, dat hij zich reeds in de tegenwoordigheid des Keizers bevond. Hoe groot was niet zijne verbazing en die zijner ambtgenooten, toen hij onder het lezen bespeurde, dat de betuigingen van achting voor den ongelukkigen abbé d'Astros — op bepaald verlangen van het kapittel er in uitgedrukt — waren verzwakt geworden en de oorspronkelijke tekst weer in de plaats was gekomen van de wijzigingen, ten gevolge der opmerkingen van Emery er in aangebragt [1]).

1) Eene geschrevene *Commentaire sur l'adresse du Chapitre métropolitain de Paris présentée à sa Majesté Impériale le* 6 *Janvier* 1811, met

Met groote geslepenheid benutte Napoleon deze gelegenheid, om van zijn antwoord op die adres eene ware acte van beschuldiging tegen den Paus te maken, en van zijne vroegere betrekkingen met den H. Stoel een verslag te leveren, wat de gevangene van Savona in zijnen geheel geïsoleerden toestand buiten staat was te logenstraffen, en wat bij den schrik die Parijs nog vervulde, geen enkele zou durven tegenspreken. Na op Pius VII de schuld geworpen te hebben van den verstoorden vrede en van alle maatregelen van geweld, welke hij zich gedwongen had gezien te nemen, ging hij ten slotte aldus voort:

„Cependant un tel état des choses ne saurait durer. Le pape me prend-il donc pour un des rois fainéants ou imbéciles que subjugua Gregoire VII? Je veux savoir où j'en suis, où l'on prétend me mener, et à quel point au juste on

het motto: „Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt" 2 Tim. IV, 3. — in 't bezit van den Hoogwaardigen Kerkvoogd van Haarlem's Bisdom, door wiens hooge welwillendheid ik zoowel dit als 't boven medegedeelde manuscript over de Bredasche audientie ter inzage mogt ontvangen — geeft van dit gansche adres punt voor punt, op historische en canonieke gronden, eene allerdegelijkste refutatie en tegelijk eene allerscherpste veroordeeling. Den naam des auteurs heb ik niet kunnen ontdekken, doch blijkbaar is het stuk door een Fransch geestelijke — of hij van 't Parijsche bisdom was, zou ik om sommige uitdrukkingen willen betwijfelen — onmiddellijk na de indiening van het adres opgesteld. De aard van ons artikel zoowel als de in een tijdschrift beschikbare ruimte laat niet toe er eenige uitvoerige citaten uit mede te deelen, hoezeer het dit anders ook verdient. Genoeg zij het daarom op te merken, dat de toon, waarin het gansche stuk gesteld is, duidelijk laat zien, hoe de onbekende auteur den voorspoed, den bloei en den roem der Fransche Kerk alleen vinden kan in hare naauwe aansluiting aan het door Christus gestelde algemeene hoofd der Kerk, den Paus, en elke poging tot losmaking der banden tusschen de Kerk van Frankrijk en den Stedehouder van Christus, ook in betrekking tot de aanstelling der bisschoppen, ten strengste veroordeelt.

veut s'arrêter. Si le pape fait la promesse solennelle de ne rien faire contre les quatre articles de 1682, qu'il retourne à Rome, qu'il vienne à Paris, qu'il choisisse un autre point de l'empire; cette liberté lui est donnée par le senatus-consulte. Si saint Pierre revenait au monde, ce ne serait pas à Rome qu'il irait. Il a quitté Antioche, il a préféré Rome à Jérusalem parce que Rome était la première des capitales et le séjour des empereurs, comme l'est aujourd'hui Paris. Qu'il fasse d'ailleurs ce qu'il voudra avec les puissances étrangères, je ne m'en mêle pas. Il trouvera en Autriche les mêmes principes de liberté ou même de plus étendus. Mais chaque puissance fait ce qui paraît mieux lui convenir... Ainsi, à l'égard des institutions canoniques, puisque le pape s'est obstiné à ne pas exécuter le concordat, je peux et je dois dans les circonstances actuelles y renoncer. Voilà, messieurs du chapitre, quels sont mes principes; faites-les connaître à vos curés. Ils sont tous à l'avantage de la religion, et je ne m'en écarterai jamais" [1]).

Dit antwoord was wel geschikt om de Parijsche kanunniken, alhoewel te laat, te doen begrijpen, tot welk doel zij zich door kardinaal Maury hadden laten gebruiken. Dit doel was geen ander als om hen mede te sleepen in den strijd door den Keizer tegen den Paus gevoerd en aan Pius VII te doen verstaan, dat de geheele geestelijkheid van het Fransche keizerrijk eveneens dacht als zij. Daarom zorgde dan ook Napoleon, dat van alle zijden betuigingen van adhaesie bij hem inkwamen aan het adres van het kapittel der Notre-Dame, en dat vooral alles, wat van gene zijde der Alpen kwam, dag aan dag letterlijk in den *Moniteur* werd afgedrukt. De lezing toch van dit blad was, met eene kleine wandeling in den

1) D'Haussonville IV, 20 v.

tuin zijner gevangenis, de eenige verstrooijing aan Pius VII nog toegestaan, en de graaf de Chabrol was immer beleefd genoeg het blad zóó te vouwen, dat de adressen onmogelijk aan de opmerkzaamheid des Pausen konden ontgaan.

Werkelijk dacht Napoleon bij den aanvang van het jaar 1811 in allen ernst er aan, om de kerkelijke institutie der bisschoppen zelf langs den weg der wetgeving, alleen met behulp van zijnen senaat en der gedeputeerden te regelen, en alzoo een nieuw schisma in de Kerk te doen ontstaan. Zijne ongeloovige raadslieden wisten hem echter van het dwaze van dit opzet te overtuigen, en nu besloot hij volgens hun raad andermaal het comité ecclésiastique bijeen te roepen. Dit comité onderging slechts eene tweevoudige wijziging bij de zamenstelling zijner leden. In de plaats van den generaal der Barnabieten Fontana, die te Vincennes in den kerker zuchtte, trad de kardinaal Caselli, en in de plaats van den inmiddels overleden bisschop van Vercelli, de abbé de Pradt [1]), benoemd aartsbisschop van Mechelen. De eerste was dezelfde, van wien bij zijne zending naar Savona in het vorige jaar genoeg gebleken was, hoezeer de Paus hem wantrouwde; de tweede was eerst onlangs in blakende gunst gekomen bij Napoleon. Nog den 5 September 1809 had de Keizer zijnen minister Fouché op eene bijzondere wijze gewaarschuwd voor den abbé de Pradt, als voor den grootsten vijand, dien men kon bezitten. „Cet homme est un profond hypocrite, n'ayant ni les moeurs ni l'esprit de son état, et livré à un genre d'intrigues qui

1) Over dezen vergelijk het artikel van Claessens in de *Revue Catholique* van Leuven, afl. van Januarij 1872.

d'un jour à l'autre le conduira à l'échafaud." Sinds dien tijd evenwel had de Pradt zich in het vraagstuk over de institutie der bisschoppen geheel en al aan de zijde van Napoleon gesteld, en nu was hij op eens zijn grootste vertrouweling geworden.

Gelijk bij de eerste vergadering van het conseil ecclésiastique in 1809 liet Napoleon ook nu niet na, aan de leden er van duidelijk te doen verstaan, wat hij van hen verlangde. Den 8 Februarij zond de minister Bigot zijne instructiën aan de vergadering. Daarin heet het na een uitvoerig en zeer partijdig verslag van de betrekkingen tusschen den Keizer en den Paus:

„Daarom heeft de Keizer besloten niet langer te dulden, dat in zijn rijk de institutie der bisschoppen door den Paus gegeven wordt... Alzoo twee besluiten zijn door zijne Majesteit genomen: 1. geene communicatie zal er bestaan tusschen zijne onderdanen en den Paus, zoolang deze geen grenzen heeft gesteld aan zijn gezag, door de grenzen te erkennnen die door Jesus Christus zelven gesteld zijn, dat is, zoo lang hij niet, volgens de termen van het senaatsbesluit, heeft gezworen niets te doen in Frankrijk tegen de vier propositiën van de gallicaansche Kerk, vastgesteld in de vergadering der geestelijkheid van 1682; 2. het bestaan van het episcopaat in Frankrijk niet langer te laten afhangen van de canonieke institutie door den Paus, die alzoo de meester van het episcopaat wezen zou. Wat de maatregelen betreft, welke genomen moeten worden, opdat de Kerk niet lijde door deze onderbreking der communicatie, en opdat de bisschoppen het vereischte karakter bezitten om bisschoppelijke jurisdictie uit te oefenen, wendt de Keizer zich tot het comité, opdat dit hem doe kennen wat het beste voegt, hetzij dat men terugkeere tot de zoo zeer betreurde pragmatieke sanctie van den H. Lodewijk, hetzij tot eenige andere gewoonte" [1]).

1) De geheele instructie is afgedrukt bij D'Haussonville IV, 378. Hoe ten onregte die pragmatieke sanctie aan den H. Lodewijk is toegeschreven, is afdoende bewezen door Gérin: *Les deux pragmatiques sanctions attribuées à Saint Louis.*

De voorlezing dezer instructie maakte een pijnlijken indruk op de leden van het comité, en vooral Emery, die slechts gedwongen er toe behoorde, vreesde het ergste. Hij rigtte zich schriftelijk tot kardinaal Fesch, opdat deze den Keizer tot andere gedachten zou brengen. Werkelijk begaf deze zich ook tot den Keizer, doch zijne poging leed schipbreuk: Napoleon bleef eischen, dat het comité op de voorgelegde vragen een antwoord geven zou.

Twee vragen waren bepaaldelijk aan het comité ter beantwoording voorgelegd: 1. Tot wien moet men zich wenden om de dispensaties te verkrijgen, welke de H. Stoel verleent, als, gelijk thans, alle communicatie tusschen den Paus en de onderdanen des Keizers is afgebroken? 2. Wanneer de Paus blijft weigeren bullen te verleenen aan de bisschoppen, door den Keizer benoemd om de openstaande zetels te bezetten, welk is dan het canonieke middel om hun de institutie te geven?

De instructie van den 8 Februarij had genoeg te verstaan gegeven, welk antwoord de Keizer verlangde. Wat ook Emery nog beproefde, het comité had geen moed den keizerlijken wil te wederstreven Zijn antwoord was in hooge mate bedroevend en ergerlijk. Na met een schuchter woord de smart te hebben geuit, welke de mededeeling hun had veroorzaakt, dat alle communicatie tusschen den Paus en 's Keizers onderdanen was afgebroken, gaan de leden van het comité aldus voort:

„Dringende omstandigheden kunnen somwijlen er toe verpligten, zekere wijzigingen te brengen in de uitoefening der jurisdictie van het hoofd der Kerk, zonder het wezen er van te veranderen. Maar deze wijzigingen, zelfs in de discipline, zouden, indien zij te overhaastig werden aangekondigd, ver-

dacht zijn aan het volk, altoos ligtzinnig en ondoordacht in zijne oordeelvellingen. Het komt ons voor, dat de geesten op iedere verandering moeten worden voorbereid, dat zij er zachtjes-aan toe moeten worden heengebragt" [1]).

Wat nu de voorgestelde vragen betreft, op de eerste antwoordden zij: „Zoo ongelukkige omstandigheden tijdelijk beletten zich tot den Paus om dispensatie te wenden, moest men zich tot de bisschoppen zelve rigten." Het antwoord op de tweede vraag kwam hierop neer, dat, als de Paus de institutie weigerde zonder eene canonieke reden voor zijne weigering aan te voeren, de beste wijze van handelen wezen zou, aan het concordaat eene clausule toe te voegen, waarbij bepaald werd, dat de Paus gehouden zou zijn binnen een zeker tijdsverloop de institutie te verleenen; bleef hij in gebreke, dan zou het regt van institutie toekomen aan het concilie der provincie, waarin het bisdom gelegen was. Mogt de Paus in deze wijziging van het concordaat niet willen berusten, dan bleef er niets over als de pragmatieke sanctie van het jaar 1438 te herstellen, opgesteld volgens de decreten van het concilie van Bazel. Opdat dit evenwel op wettige wijze zou geschieden, stelde het comité voor een nationaal concilie bijeen te roepen of eene vergadering der geestelijkheid, zamengesteld uit een zeker aantal bisschoppen uit iedere kerkelijke provincie. Intusschen wenschte het comité, dat alvorens tot dezen maatregel werd overgegaan, eerst eene deputatie tot den Paus zou worden gezonden, om hem de behoeften der Kerk van Frankrijk bloot te leggen en hem omtrent den waren toestand van zaken in te lichten [2]).

1) De Smet. p. 198. D'Haussonville IV, 77.
2) De Smet, p. 199. D'Haussonville IV, 78. Emery weigerde ook thans weder dit antwoord te onderteekenen.

Zoodra het comité met zijn arbeid gereed was, overhandigde het zijn antwoord aan den minister van eeredienst, die het den Keizer voorlegde. Napoleon toonde zich tevreden. Alvorens echter eenig besluit te nemen, wilde hij in zijne tegenwoordigheid al de leden van het comité doen vergaderen, tegelijk met sommigen zijner staatsraden en al de grootwaardigheidbekleeders van zijn rijk. Deze buitengewone zitting had plaats op den 16 Maart in de Tuileriën. Emery, die niet had willen verschijnen, werd op last van kardinaal Fesch door de bisschoppen van Metz en Troyes met hun rijtuig afgehaald en naar de Tuileriën gebragt. Nadat Napoleon de leden van het comité twee volle uren had laten wachten [1]), verscheen hij eindelijk, omgeven van zijne groot-officieren, in al den luister zijner keizerlijke grootheid voor hen, en opende deze plegtige zitting met eene diatribe tegen den Paus, welke alles overtrof, wat men zich aan hatelijkheden kan voorstellen. Ziehier enkele staaltjes:

„Mijne heeren, kardinalen, aartsbisschoppen en bisschoppen, leden van het comité ecclésiastique.... Gij zegt mij, dat de Fransche geestelijkheid, doortrokken van de heilige leer des Evangelies, zich verontwaardigen zou over elke onderneming tegen het gezag van den souverein. De Paus heeft zulks onderstaan, excommunicerende mijne ministers, mijne legers en bijna het geheele keizerrijk, en dàt om tijdelijke pretenties staande te houden; en intusschen, in den tegenwoordigen toestand der katholieke godsdienst, nu de leer van hen, die de bisschoppen ondergeschikt hebben gemaakt aan den wil en de belangen van het Hof van Rome, de bovenhand heeft, — welk middel bezit ik om mijn troon te beveiligen tegen dergelijke

1) „C'était son habitude, zegt D'Haussonville IV. 82, de dire que les gens qui avaient longuement attendu étaient plus hébétés."

aanvallen? Is er een canoniek middel om een Paus te straffen, die het oproer en den burgerkrijg prediken zou?

„De Paus heeft aanslagen gesmeed niet slechts tegen mijn gezag, maar ook tegen het gezag en het welzijn der Kerken van het keizerrijk, én door de Kerk van Duitschland te laten verloren gaan én door te weigeren mijnen bisschoppen de institutie te verleenen én verder door aan de kapittels te verbieden de magt van kapittel-vicaris te geven aan de personen door mij benoemd... Bullen, correspondenties zijn op last van den Paus gedrukt en door de gansche Christenheid verspreid geworden. Il n'a pas dépendu de lui que les scènes des Clément, des Ravaillac, des Damiens ne se renouvelassent. Het heeft niet aan hem gelegen, dat ik niet verlaten ben geworden door mijne volkeren, door mijne legers gelijk Philippus de Lange... Ik weet dat men aan God moet geven, wat Gode toekomt; maar de Paus is geen God....

„Ik kan het concordaat niet meer als bestaande erkennen, en ik kan de wijziging, welke gij mij voorstelt, niet aannemen. Een wederzijdsch verdrag is nietig, als eene der partijen het geschonden heeft. De paus heeft het concordaat geschonden sinds vier jaren.... Bij dezen staat van zaken zou de clausule, dat de institutie, zoo de Paus haar weigert, door den metropolitaan gegeven zal worden, mijne opvolgers niet vrijwaren van moeijelijkheden, welke zij met de Pausen konden hebben [1])".

Na deze redevoering, welke, gelijk Consalvi zegt, slechts een weefsel was van valsche beginselen, wreede lasteringen, antikatholieke stellingen, had niet één kardinaal, niet één bisschop den moed de waarheid te verdedigen. De schrik deed allen verstommen. Men zag elkander aan zonder een woord te fluisteren. Deze stilte scheen den Keizer zelf te hinderen, en om eene af-

---

1) *Correspondance de Napoleon I*, t. XXI, p. 481.

leiding te brengen, rigtte hij zich tot den abbé Emery en vroeg hem, wat hij van dit alles dacht. Deze sloeg eerst zijne oogen op de bisschoppen, als wilde hij hun verlof vragen in hunne tegenwoordigheid zijn gevoelen te zeggen; daarna zich tot Napoleon wendend, sprak hij:

„Sire, ik kan op dit punt geen ander gevoelen hebben, als dat wat geleerd wordt in den katechismus, welke op uw bevel in al de kerken van het keizerrijk gebruikt wordt. Ik lees in dezen katechismus, dat *de Paus is het zigtbaar hoofd der Kerk.* Welnu, kan een ligchaam zich ontdoen van zijn hoofd, waaraan het krachtens goddelijk regt gehoorzaamheid schuldig is? Men verpligt ons in Frankrijk de vier artikelen der Declaratie van 1682 vast te houden. Doch men moet de leer daarin uitgesproken *geheel* aannemen.... De vier artikelen kennen aan den Paus een gezag toe zóó groot en zóó verheven, dat men zonder zijne medewerking geen enkele belangrijke zaak op het stuk van leer of kerkelijke tucht kan regelen. Daarom ook zou het concilie, waarvan gesproken werd, geen gezag bezitten, zoo het zonder toestemming des Pausen gehouden werd."

Deze aanhaling van den keizerlijken katechismus verrastte den Keizer; hij gevoelde zich niet opgewassen tegen Emery en zocht daarom eene politieke rigting aan het gesprek te geven. „Welnu, zoo hernam hij, ik betwist niet de geestelijke magt van den Paus, omdat hij haar van Jesus Christus ontvangen heeft. Maar de wereldlijke magt heeft Jesus Christus hem niet gegeven. Dat deed Karel de Groote; en ik, als opvolger van Karel den Groote, wil haar aan den Paus ontnemen, omdat hij haar niet weet te gebruiken en zij hem belet zijne geestelijke bediening te vervullen. Mijnheer Emery, wat hebt gij hierop te zeggen?" — „Sire, antwoordde deze, ook op dit punt kan ik geen ander gevoelen aan-

kleven als dat van Bossuet, wiens groot gezag uwe Majesteit met reden eerbiedigt en wien zij zoo gaarne citeert. Deze groote prelaat nu verdedigt uitdrukkelijk, dat de onafhankelijkheid en volkomene vrijheid van den Paus noodig zijn voor de vrije uitoefening van zijn geestelijk gezag over de geheele wereld bij eene zoo groote verscheidenheid van staten en rijken." Napoleon luisterde geduldig, toen Emery de woorden van Bossuet aanhaalde; dan hernam hij: „Ik verwerp niet het gezag van Bossuet. Dat alles was waar voor zijn tijd, toen Europa verschillende meesters erkende; toen was het niet voegzaam, dat de Paus aan een van hen onderworpen was. Maar welk nadeel kan er in gelegen zijn, dat de Paus aan mij onderworpen is, aan mij, nu Europa geen anderen meester meer erkent als mij alleen?" — 't Werd moeijelijk voor Emery hierop een antwoord te geven, zonder den Keizer in zijn hoogmoed te kwetsen. „Uwe Majesteit, gaf hij toch ten antwoord, kent beter dan ik de geschiedenis der omwentelingen. Wat heden bestaat, kan niet altoos bestaan, en in dat geval zouden al de nadeelen door Bossuet voorzien, weer kunnen ontstaan. Het is daarom niet goed eene orde te veranderen, zoo wijselijk gesteld." Hierop wist de Keizer geen antwoord te geven, maar plotseling overgaande tot de clausule, welke de bisschoppen hadden voorgesteld aan het concordaat toe te voegen, sprak hij op nieuw Emery aan en vroeg hem of hij geloofde, dat de Paus deze concessie doen zou. Zonder aarzelen antwoordde Emery te gelooven, dat de Paus haar niet zou doen, daar zijn regt om de institutie te geven er door vernietigd zou worden. De Keizer maakte eene beweging en zich wendend tot de

bisschoppen, die leden waren van het comité, zeide hij: „Ah mijne heeren, gij wildet mij een misslag doen begaan, door mij aan te raden den Paus iets te vragen, wat hij mij niet kan toestaan." Hierna stond hij op, groette Emery en ging heen. Bij het uitgaan vroeg hij nog een der bisschoppen, of 't geen Emery omtrent de leer des keizerlijken katechismus gezegd had, waar was [1]). Als daarop eenige leden van het comité, vreezende dat de vrijmoedigheid van Emery aan den Keizer had mishaagd, hem om zijn hoogen leeftijd zochten te verontschuldigen, sprak Napoleon: „Gij bedriegt u, mijne heeren, ik ben geenszins verstoord op Emery. Hij heeft gesproken als iemand die zijne zaak verstaat, en zoo heb ik het gaarne, dat men tot mij spreekt." Dat het woord van den grijsaard omtrent het wisselvallige van alles wat op aarde bestaat, zoo spoedig en op zoo vreeselijke wijze ook aan hem zelven zou vervuld worden, daaraan voorzeker dacht de Keizer niet.

---

1) Talleyrand, die bij deze woordenwisseling was tegenwoordig geweest, zeide over Emery: „Je savais bien que l'abbé Emery avait beaucoup d'esprit, mais je ne croyais pas qu'il en eût autant. Il a l'adresse de dire la vérité à l'empereur sans lui déplaire." — Slechts weinige dagen later stierf Emery (28 April). De tijding dat het Nationale Concilie werkelijk bijeengeroepen was, bragt den laatsten slag toe aan de reeds geschokte gezondheid van den verdienstelijken grijsaard.

(Wordt vervolgd.)

P. A. DE BRUIJN.

De nieuwe uitgave der gregoriaansche zangboeken,

bezorgd door de H. congregatie der riten.

Op den 4 Julij 1869 werden, onder begeleiding van Kard. Bartolini, Secretaris van de H. Congregatie der Riten, de directeur van het domkoor te Regensburg, Fr. Xav. Haberl, en de Regensburger uitgever Fr. Pustet ter audiëntie toegelaten bij Z. H. Pius IX. Zij kwamen om den H. Vader het eerste blad te laten zien van de nieuwe folio-uitgave der gregoriaansche zangboeken, welke, op verlangen van den Paus zelven, door de H. Congregatie der Riten ondernomen en door deze aan genoemden Pustet was opgedragen. De H. Vader nam het blad in zijne handen, en openbaarde in levendige woorden zijne bewondering over de zeldzaam prachtige uitvoering, welke ieders verwachting verre overtrof; daarna hield hij het op eenigen afstand van zijn oog, begon met de hem eigen vriendelijke opgeruimdheid en heldere stem de antiphoon *Asperges me* aan te heffen, en gaf zijne groote vreugde te kennen „dat er niets in de notenlezing „veranderd was." Bij het einde der audiëntie schonk hij aan

de drie verdienstelijke mannen den pauselijken zegen, en spoorde hen aan om hun werk met moedigen ijver voort te zetten en te voltooijen, zeggende: „*Quest'opera „può divenir utile per la Santa Chiesa.*" (*Dit werk kan nuttig worden voor de H. Kerk*).

Thans is dit werk — en op grootsche wijze — nagenoeg geheel voltooid [1]). Achtereenvolgens hebben het licht gezien:

1°. Het Graduale Romanum in eene prachtige groot-folio-uitgave.

2°. Hetzelfde zangboek in 8°.

3°. Het Directorium Chori in 8°.

4°. Het Vesperale Romanum in 8°.

Ter perse is nog de klein-folio-uitgave zoo van het Graduale als van het Antiphonarium [2]).

Al deze uitgaven dragen op het titelblad de hoogst merkwaardige woorden: sub auspiciis SS. Domini Nostri Pii Papae IX, curante Sacr. Rituum Congregatione.

Daar zal wel niemand onder onze lezers zijn, die niet, reeds na het weinige, wat wij hier mededeelden, deze uitgave, de eerste *officieele*, welke ooit van *al* de gregoriaansche zangboeken [3]) verschenen is, voor eene zeer

---

1) Voor zoover het de gewoonlijk gebruikte zangboeken betreft; want het dezer dagen verschenen *Vesperale*, hetwelk de gezangen van Vespers en Completen bevat, is een uittreksel van het nog niet verschenen *Antiphonarium*, bevattende al de gezangen der Getijden (Metten, Lauden, enz.)

2) Volledigheidshalve vermelden wij nog, dat sommige uittreksels uit genoemde zangboeken, als *Ordo Exsequiarum*, *Officium Defunctorum*, *Processionale Romanum*, *Officium Hebdomadae Sanctae*, *Officium Nativitatis*, alle *cum cantu*, óf reeds verschenen óf nog ter perse zijn.

3) Het Graduale alleen heeft eene officieele uitgave gehad met den naam van Paulus V op het titelblad; het Directorium Chori is wel van Gregorius XIII

belangrijke gebeurtenis houdt, en wij vertrouwen eenigermate te kunnen medewerken aan de vervulling van den wensch des H. Vaders: *Quest'opera può divenir utile per la Santa Chiesa*, en tevens te zullen voldoen aan veler regtmatige belangstelling in dit voor de Liturgie zoo gewigtig feit, wanneer wij het meest merkwaardige omtrent den oorsprong van de notenlezing dezer zangboeken, hunne geschiedenis, hun gezag en hunne waarde onder het oog van den welwillenden lezer brengen.

Toen gevolg was gegeven aan het besluit der Kerkvergadering van Trente, waarbij de herziening en verbetering van geheel het Officie, naar vorm en inhoud, bevolen werd, openbaarde zich natuurlijkerwijze zeer spoedig het verlangen naar eene herziening en verbetering der toenmaals in gebruik zijnde gregoriaansche gezangen. Allereerst toch moesten die gezangen in overeenstemming gebragt worden met den nu veranderden tekst; in den loop der eeuwen daarenboven hadden niet slechts de kopiërende kloosterlingen, met hoeveel angstige zorg en heiligen eerbied zij zich ook van hunne taak kweten, bij het overschrijven of liever nateekenen der zoo gevoelige neumen onmogelijk alle fouten kunnen vermijden, maar ook had de smaak des geloovigen volks voor het gezongen gebed en het gebruik om gansche gedeelten door één enkelen of slechts zeer weinige zangers te laten uitvoeren zeer lange notenreeksen op enkele syllaben, zoowel als zeer lange gezangen, in de Liturgie binnengevoerd. Om een paar voor-

---

uitgegaan, en heeft dus ook het hoogste gezag, maar draagt het bevel des Pausen op het titelblad niet.

beelden aan te halen: de Sequentiae vinden haren oorsprong in de ontzaggelijk lange notenreeksen, waarmede men op het *Alleluja* van het Graduale bleef voortjubelen: voor die noten, min of meer gewijzigd, dichtte men allerlei, dikwerf uitstekend schoone gezangen, waarin de Heilige of het Feestgeheim van den dag verheerlijkt werd, en als door den H. Abt van St. Gall, Notker Balbulus [1]), alleen vervaardigd worden thans nog acht en zeventig Sequentiae opgegeven [2]).

Om bovengemelde redenen werd dan ook bij de gewenschte hervorming van de gregoriaansche zangen hoofdzakelijk acht geslagen om, behalve het verbeteren van ingeslopen fouten, te lange notenreeksen te besnoeijen en den zang meer in overeenkomst te brengen met de prosodie van den tekst. Het werk vorderde, gelijk ligt te begrijpen is, niet slechts een bij uitstek muzikalen geest en eene hoogst bedreven hand, wilde men de tonaliteit van het Gregoriaansch niet laten verloren gaan of schenden, maar ook een hart vol eerbied voor de oude en eerbiedwaardige tradities, welker waarde des te hooger werd, naarmate de oorsprong derzelve moeijelijker te vinden en derhalve dieper in de eerste christen-tijden verborgen was.

Het hervormingswerk werd aangevangen door Paus Gregorius XIII (1572—1585), die het opdroeg aan den beroemden Palestrina [3]). De groote toonkunstenaar bediende zich hierbij van de hulp van Giovanni Guidetti (geb.

---

1) Zie ons *Handboekje ten gebruike bij het onderwijs in den gregor. zang*, blz. 100.

2) Vgl. SCHUBIGER. *Die Sängerschule St. Gallens vom achten bis zwölften Jahrhundert*, blz. 44 vv.

3) Zie bovengenoemd *Handboekje*, blz. 108 vv.

1532 † 1592), een zijner meest uitstekende leerlingen, die priester was en gebenificiëerd clericus aan de vatikaansche basiliek. Welk aandeel beiden in den arbeid hadden, wordt door Baïni [1]) in zijn zoo belangrijk werk over Palestrina uitvoerig medegedeeld.

Reeds had Guidetti de beste codices uit de vatikaansche bibliotheek bijeenverzameld, toen meester en leerling overeenkwamen den arbeid te verdeelen als volgt. Twee zaken waren hier te verrigten; eerst moesten de zangboeken ingerigt worden naar den brevier en het missaal, zooals die op bevel van den H. Pius V waren gewijzigd, en daar nu de antiphonen grootendeels onveranderd gebleven waren, de melodieën der psalmen en hymnen, alsmede van Praefatie, *Pater noster*, *Gloria*, *Ite Missa est*, *Exultet* enz. in alle codices overeenkwamen en overal op dezelfde wijze werden uitgevoerd, was de arbeid, voor zoover die de genoemde zangen betrof, meer een werk van geduld en tijd dan van vernuft. Maar de correctie van de overige gezangen, en vooral van het Graduale, naar de oude handschriften en traditiën te ondernemen, de overtollig lange notenreeksen, die door de zangers toch al willekeurig en met erbarmelijke misvorming van den zang werden verkort, te besnoeijen, en bij verschil van codices de beste en meest gezaghebbende tot modellen te kiezen: — dat werk vorderde behalve oneindig meer moeite ook een veel grooter talent, en

1) GIUSEPPE BAINI, geb. 1775, was van 1817 tot zijn dood († 1844) kapelmeester van Paus Gregorius XVI; zijn gansche leven besteedde hij aan de studie van den persoon, de werken, de omgeving, den tijd, de school van Palestrina, en zijn werk *Memorie storico-critiche della vità e delle opere di Giovanni Pierluigi da Palestrina* is de vrucht van een dertig jaar langen arbeid. Men zie aldaar Vol. II, p. 91 vv.

Guidetti, zijne minderheid tegenover Palestrina gemakkelijk erkennende, liet het laatstvermelde gedeelte van den arbeid aan zijn leermeester over, terwijl hij zelf op zich nam het eerste, doch onder Palestrina's leiding, te volvoeren.

Vier jaren waren beiden aan dezen arbeid bezig geweest, toen onverwachts in 1580, door den drukker Pietro Lichtenstein te Venetië, Graduale en Antiphonarium werden uitgegeven, in tekst en zang verbeterd, en geheel ingerigt naar den nieuwen brevier en het nieuwe missaal van Pius V. De volledige titel van het Graduale, waarmede die van het Antiphonarium, *mutatis mutandis*, overeenkomt, is: *Gloria Christo Domino. Amen! Graduale sacrosancte romane ecclesie integrum et completum tam de tempore quam de sanctis juxta ritum missalis novi ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini restituti, et Pii quinti Pontificis maximi jussu editi: nunc primum accuratissime impressum, summaque diligentia tam in textu quam in cantu emendatum..... Venetiis ex officina Petri Liechtenstein: latine: lucidus lapis: Patricii Agrippinensis.* Wie deze uitgave bewerkte, is altijd onbekend gebleven. Palestrina en Guidetti evenwel zagen van hunne onderneming niet af, want ofschoon de notenlezing dezer uitgave zoo niet volgens de beste dan toch volgens goede en correcte codices bewerkt was, had men toch de ongepast lange notenreeksen in het Graduale behouden, en bleven er nog verschillende gezangen over, welke in die uitgave niet waren opgenomen.

In 1582 verscheen Guidetti's werk onder den titel: *Directorium Chori ad usum sacrosanctae basilicae vaticanae et aliarum cathedralium et collegiatarum ecclesiarum collectum opera Ioannis Guidetti Bono-*

niensis, ejusdem vaticanae basilicae clerici beneficiati, et SS. D. N. Gregorii XIII capellani. Permissu Superiorum. Romae apud Robertum Granjon Parisien. 1582. Het bevatte o. a. de melodieën der acht psalmtoonen, de zangwijzen (naar den rang der feesten verschillend) van de Hymnen, die in geheel het Officie voorkomen, van *Venite exultemus*, van alle verzen, lessen en oraties, van *Gloria in excelsis*, *Ite Missa est*, Epistel, Evangelie, Passie, *Te Deum*, de litanie van alle Heiligen enz. enz.; kortom: behalve al hetgeen bij het zingen der Getijden den voorzangers te pas komt, bevatte het ook al de gezangen, die, bij welke plegtigheid ook, door den priester moeten gezongen worden, en de naauwkeurig omschreven regels, waaraan hij zich daarbij te houden heeft. En daar het Directorium Chori het eenige officieele boek is voor de notenlezing dier gezangen, kan de dikwerf gestelde vraag: *hoe* en (bij den verschillenden rang der feesten) *naar welke regels* moet de priester eigenlijk de oraties, het Epistel en Evangelie enz. enz. zingen? niet anders worden beantwoord dan aldus: zooals die gezangen en die regels staan opgegeven in Guidetti's Directorium Chori.

Het zou ons te ver voeren, indien wij, op het voetspoor van Baïni, van elk gezang gingen opgeven, uit welke bronnen Guidetti zijne notenlezing heeft geput; om de hooge waarde van dit boek aan te toonen zij het voldoende hier te vermelden, dat vele gezangen er zonder verandering van eene enkele noot staan opgegeven, gelijk die sedert onheugelijke tijden te Rome werden gezongen, en de andere volgens de beste overeenstemmende codices [1]); dat reeds in 1589 eene tweede, in 1600

1) Vandaar noemde Guidetti zijn werk: *opus nullius quidem ingenii, multarum autem vigiliarum.*

eene derde uitgave noodig was; dat Baïni er van getuigt: „het is correct in de notenlezing, naauwkeurig in de aan- „wijzingen, veilig wat de bronnen betreft, van het hoogste „nut voor de dienstdoenden in het koor"; dat eindelijk Guidetti zelf in zijne voorrede deze gewigtige mededeeling schreef: „ofschoon ik bij het plaatsen, verbinden, scheiden, „bijvoegen, wegschrappen der noten zoowel de oude „antiphonaria en psalmboeken van onze vatikaansche ba- „siliek als de nieuwere heb geraadpleegd, wilde ik mij „echter noch op deze noch op mijn eigen oordeel verlaten, „maar heb ik aan den man, die ongetwijfeld de eerste in „de toonkunst is, aan Joannes Petrus Aloysius Praenesti- „nus [1]), onzen kapelmeester, het gansche werk gegeven „om het na te zien en te verbeteren, hetgeen hij met „de hem eigen welwillendheid gaarne heeft gedaan."

Guidetti gaf vervolgens nog drie andere werken in het licht, totdat hij, na zeventien jaren met Palestrina aan den hem opgedragen arbeid te zijn bezig geweest, in 1592 stierf.

Doch waar bleef het werk van den grooten meester, van Palestrina zelven, waar bleven het Graduale en Antiphonarium door hem van al het overtollige ontdaan en in het behagelijk kleed van eenvoud en waarheid gestoken? Aangedreven door zijn edelmoedigen ijver voor den luister der eeredienst en door zijne aan Gregorius XIII gedane belofte, waarvan iedereen wist te spreken, zocht en onderzocht Palestrina alles wat hem van dienst kon wezen, en bragt hij het door onvermoeide en offervaardige studie zoover, dat hij het Graduale *de Tempore* voltooid

1) Palestrina.

had. Maar Palestrina, die in de harmonische kerkmuziek door geen anderen overtroffen werd, ja hierin niet zelden zich zelven overtrof, bleek, toen hij aan het gedeelte *de Sanctis* gekomen was, niet zoo krachtig te zijn als Atlas onder het gewigt des hemels; hij liet de pen uit zijne handen vallen, zag voor altijd van zijne onderneming af, en van hetgeen hij bewerkt had werd na zijn dood (2 Februarij 1594) slechts een gescheurd manuscript gevonden onder de weggeworpen papieren. „Ziedaar", roept Baïni uit, „ziedaar den grootsten man, die ooit in de harmonische „muziek gekend is, zwakker dan een kind geworden, toen „hij de ongewijde hand wilde slaan aan de zangen van „de vaders en leeraars der Heilige Roomsche Kerk!"

Hyginus, de zoon en erfgenaam van Palestrina, vond het manuscript zijns vaders, en na in aanraking gekomen te zijn met een vermetelen fortuinzoeker, die ook wat meende te weten en even haastig als zorgeloos het gedeelte *de Sanctis* verbeterde (!), verkocht hij het aldus compleet gemaakte manuscript aan een drukker tegen betaling van een buitengewoon hoogen prijs. De koop werd wel door de Rota Romana nietig verklaard, maar met dat al was toch de uitgave van een op hoog gezag hervormd Graduale niet weinig vertraagd. Intusschen verschenen meerdere editiën, waarin onbekwame correctoren eigenmagtig en willekeurig hunne veranderingen hadden aangebragt; wel waren gelukkigerwijze de antiphonen, psalm-melodieën, hymnen, verzen, sequentiae, de verschillende zangwijzen van *Venite exultemus* enz. enz., in 't algemeen de kortere gezangen, ongedeerd gebleven, maar de gradualen, tractussen, offertoriën en communiën, en gedeeltelijk ook de introitussen waren op schrikwekkende wijze verminkt geworden; „in

„sommige uitgaven", zegt Baïni, „is men zoo volslagen „willekeurig te werk gegaan, dat er van het oude weinig „of niets is overgebleven; hier ziet men een louter geraamte, „daar eene wanschapen misgeboorte, hier een lappenkleed, „daar een zang zonder zang. Men heeft zelfs de *mi* met „eene mol geteekend, en derhalve werd men, om niet „met zich zelven in tegenspraak te komen, genoodzaakt „het mol-teeken ook voor de *la* te zetten [ter vermijding „van den tritonus], en ziedaar de eigen natuur zelve van „den gregoriaanschen zang geheel vernietigd; de een heeft „hier en daar, regts en links, mol-teekens, herstellings- „teekens, ja zelfs kruis-teekens uitgestrooid; de ander „heeft zelfs de oude toonsoorten niet in den zang gelaten „door zijne grondslagen [de toonladders] te veranderen. „Er verschenen echter ook enkele betere uitgaven, waarbij „de codices waren geraadpleegd, en welker melodieën „derhalve nog den geest der oude zangen ademden..... „Onder alle zoo bewerkte uitgaven", gaat Baïni voort, „geef ik de voorkeur aan die van 1614, op last van „Paulus V door de Medicaeïsche drukkerij te Rome uit- „gegeven in twee folio-deelen van buitengewone grootte."

Toen Clemens VIII (1592—1605) in 1602 en 1604 op nieuw missaal en brevier had laten nazien en zuiveren van de fouten, die door onachtzaamheid van corrector of drukker nog niet waren hersteld of wederom waren ingeslopen, deed zich de behoefte aan een verbeterd Graduale op nieuw gevoelen; Clemens VIII werd door den dood overvallen, vooraleer hij aan dit werk zijne zorg wijden kon, en zijn opvolger, Leo XI, regeerde slechts 27 dagen. In 1605 beklom Paulus V den H. Stoel en aanstonds liet hij den door Palestrina onvoltooid gelaten

arbeid door één of meer deskundigen opnemen. Aan wie echter die vereerende last werd opgedragen, is, in weerwil van vele historische onderzoekingen, nog altoos onbekend gebleven, en niet slechts vergt de bescheidenheid der mannen, die bij zulk een belangrijk en roemvol werk hunne namen verzwijgen wilden, aller eerbied af, maar te bewonderen ook is de wijze zorgvuldigheid der H. Kerk, die altoos bij het bewerken harer liturgische boeken — zoo wat den zang, als wat de gebeden en plegtigheden betreft — zooveel mogelijk de gelegenheid tot ijdel roembejag, tot verheffing van persoonlijke naam, verdiensten en talenten heeft afgesneden. Waar b. v. staan de namen van hen, die onder Pius V het nieuwe missaal en den nieuwen brevier bezorgden? waar wordt de opsteller van het nieuwe officie der Onbevlekte Ontvangenis genoemd? De nieuwe uitgave der zangboeken draagt ook op het titelblad alleen den algemeenen naam van de H. Congregatie der Riten [1]). Baïni gist — doch het is slechts gissing — dat Ruggiero Giovanelli, welke Palestrina als kapelmeester der vatikaansche basiliek opvolgde en eene buitengewone kennis van den gregoriaanschen zang had, de bewerker

---

1) Dat Fr. X. Haberl, de hoogst verdienstelijke directeur van het domkoor te Regensburg, bekend is geworden als medearbeider aan de nieuwe uitgave der zangboeken komt voort uit de onbescheiden en onregtmatige aanvallen, die in het openbaar tegen hem gerigt zijn, als zou hij met den uitgever Pustet — *sit venia verbo!* — een duitje hebben willen verdienen. Met toestemming der Congregatie heeft Haberl zich tegen deze en andere beschuldigingen, welke indirect ook de Congregatie zelve troffen, openlijk verdedigd in eene brochure: *Offener Brief an den Verfasser des neunten Heftes der katholische Stimmen aus der Schweiz in Betreff der neuen Edition des Graduale Romanum durch die Sacr. Rit. Congregatio.* Regensburg. Fr. Pustet. 1870. Meerdere bijzonderheden hebben wij aan dit werkje ontleend.

der Medicaeër-uitgave geweest is. Volgens eene traditie, die, naar Haberl's getuigenis, te Rome nog voortleeft, ofschoon zij door geen enkel document wordt bevestigd, en zelfs Baïni geen woord er van spreekt, zou Palestrina's nagelaten manuscript, waarvan wij boven spraken, tot model of leiddraad van het gedeelte *de Tempore* gekozen zijn. Doch „wie de corrector of de correctoren van deze „uitgave mogen geweest zijn," schrijft Baïni, „zeker is „het, dat de hervorming van den zang op bevredigende „wijze heeft plaats gehad; de antiphonen en al de overige „stukken, waarop weinige noten stonden, zijn ongeschonden „bewaard gebleven; de zorg werd vooral gerigt op de „responsoriën, gradualen, enz., die lange notenreeksen „hadden, welke men, zoo min mogelijk de melodieën „schadende, heeft ingekort"; van enkele veranderingen echter, die wel is waar bleken noodzakelijk te zijn, oordeelt Baïni, dat zij ietwat modern rieken. Zeker ook is het, dat alle zorg aan den gewigtigen arbeid is besteed; want in Maart 1608 gaf Paulus V aan Giovanni Battista Raimondi, directeur der Medicaeër-drukkerij, het privilegium, en eerst op het einde van 1614 — dat is: bijna zeven jaren later — verscheen het eerste gedeelte, *de Tempore*, hetwelk in 1615 door het gedeelte *de Sanctis* werd gevolgd. De volledige titel luidt aldus: *Graduale de Tempore* [*de Sanctis*] *juxta ritum sacrosanctae romanae ecclesiae cum cantu Pauli V jussu reformato. Cum privilegio. Romae, ex typographia Medicaea. Anno* 1614 [1615].

Nu had men eindelijk een Graduale, op last van een Paus vervaardigd; en ofschoon van den eenen kant het gebruik dezer uitgave nooit verpligtend is gemaakt,

heeft van den anderen kant ook nooit eene uitgave een meer officieelen titel gedragen. Ook thans nog wordt deze editie gebruikt o. a. in de drie hoofdkerken van Rome, Sint Jan van Lateranen, Sint Pieter en Maria Maggiore, verder in verschillende andere romeinsche kerken, als in S. Maria dell' Anima, S. Maria del Popolo, S. Maria in Monserrato, in het Seminarium Urbanum *de propaganda fide*, in de kathedralen der suburbikarische bisdommen, enz. enz.

Zoo was dan door Rome alles tot herstel en verbreiding van den waren gregoriaanschen zang gedaan; men bezat thans een officieel Graduale, een officieel Directorium Chori, en het Antiphonarium door Liechtenstein uitgegeven werd, alhoewel het niet door het hoogste gezag was goedgekeurd, toch door de deskundigen zeer gewaardeerd.

Doch wie een weinig bekend is met den rampzaligen toestand, welke door de Hervorming werd in het leven geroepen, zal gemakkelijk inzien, waarom de bovenvermelde zangboeken, die toch met alle zorg bewerkt en, gedeeltelijk althans, door het hoogste gezag waren goedgekeurd, toch lang niet algemeen met gretigheid werden ontvangen en ingevoerd. De onkerkelijke geest was, helaas! reeds te diep in veler hart binnengedrongen, en had zich reeds te ver over landen en volken verbreid, dan dat men met opoffering van eigen zienswijze zou luisteren naar Rome's wensch, of zich krachtig genoeg tegen de opkomende wereldsche rigting in de muziek verzetten zou. De studie en beoefening van den gregoriaanschen zang werd meer en meer opgegeven en vond zelfs geene zoo veilige schuil-

plaats meer in de kloosters, waarvan niet slechts vele door de Hervormers werden verwoest, maar vele ook hunne traditionele melodieën, voor zoover die meer dan 200 jaren oud waren, volgens pauselijk indult behielden In verschillende diocesen handelde men evenals in de kloosters: of de bestaande zangwijzen goed of slecht waren — daarnaar werd niet gevraagd, zij bleven bestaan. Terzelfder tijd ook leefde en bloeide de bekende kapelmeester der St. Marcus-kerk te Venetië, Claudio Monteverde (geb. 1565 † 1649), die de eerste grondslagen legde voor het moderne toonstelsel, en die zich zelven — men late het niet onopgemerkt voorbijgaan! — „den uitvinder van den hartstog-„telijken stijl" noemde. Wat inzonderheid ons vaderland betreft — is het wonder dat aldaar zelfs ter naauwernood de namen van Medicaeër-uitgave en Directorium Chori zijn bekend geworden, waar priester en geloovige, verre van luidklinkende lofliederen om den troon des altaars te kunnen aanheffen, tusschen de enge en onaanzienlijke muren hunner verborgene schuilhoeken naauwelijks luide durfden zuchten over het onregt hun door de woedende Hervormers aangedaan?

Eerst van de laatste dertig jaren dagteekent de vernieuwing van den ijver, waarmede men oudtijds den eerbiedwaardigen gregoriaanschen kerkzang bestudeerde en beoefende, en sedert dien tijd begint men wederom meer en meer te gevoelen, wat waarachtige kunstwaarde en verrukkelijke schoonheid in zijne melodieën, hetzij zij door eenvoud uitmunten of zich tot luiden jubelzang ontwikkelen, onmiskenbaar ligt opgesloten. Doch hoe loffelijk en dikwerf welgeslaagd de pogingen mogen geweest zijn der verdienstvolle mannen, die b.v. in 1847 de Turijnsche, in 1848

de Mechelsche editie, in 1854 die van Reims en Kamerijk ' vervolgens die van Munster, Keulen, Trier, enz. enz. bezorgden, en hoe luide ook Z. H. Pius IX in zijne brieven aan sommige uitgevers en bewerkers den voltooiden arbeid prees — de uitgaven ontvingen geen grooter gezag dan dat van de respectieve bisschoppen, de aangebragte veranderingen waren altoos het gevolg van persoonlijke, schoon dikwerf zeer gegrond de meeningen, en eene ligt te verklaren gehechtheid aan eigen goed deed de muziekkenners van elk bisdom hunne editie voor de beste houden. Toch zou zeker de eenheid, die zelfs in de kleinste liturgische handelingen des priesters te vinden is, niet weinig worden opgeluisterd door de eenheid in den kerkzang, welke toch een wezenlijk deel der Liturgie uitmaakt. Dat werd door menigeen begrepen en erkend; vandaar dat talrijke aanvragen om verlof tot eene officieele uitgave der gregoriaansche zangboeken naar Rome werden opgezonden; zij leden echter schipbreuk òf door gebrek aan moed van redakteuren en uitgevers òf door de voorgeslagen te groote afwijkingen van de Medicaeër-uitgave, die sedert Paus Paulus V te Rome altoos voor authentiek, voor de bruikbaarste en beste gehouden werd.

In 1868 eindelijk zond Laurentius Jacovacci, rector van het Collegium Urbanum *de propaganda fide*, zeker met het oog op het aanstaande Algemeen Concilie, een schrijven rond aan al de bisschoppen der katholieke wereld, waarin o. a. de wensch werd blootgelegd, dat de Medicaeër-uitgave van het Graduale Romanum op nieuw gedrukt en voor alle kerken, die den romeinschen ritus volgen, zou worden verpligtend gemaakt. Eene onbeduidende omstandigheid maakte, dat die wensch, al-

thans wat het eerste gedeelte betreft, vrij spoedig werd vervuld. Omstreeks denzelfden tijd namelijk wendde zich iemand tot Pustet te Regensburg, om met dezen te onderhandelen over den verkoop van een manuscript (Graduale en Antiphonarium, hetwelk, gelijk de aanbieder zeide, binnen kort door de H. Congregatie der Riten zou worden goedgekeurd en voor geheel de Kerk als verpligtend voorgeschreven. Het manuscript bleek te behooren aan de zuster van den eenige jaren vroeger overleden Mons. Alfieri; zij vroeg voor het eigendomsregt meer dan 60000 franken! Nog bij Alfieri's leven had de Congregatie der Riten eene commissie benoemd om diens arbeid te onderzoeken; verre van eene goedkeuring volgde eene verklaring, dat dit werk volstrekt onbruikbaar was. Van dit alles onderrigt verzocht Pustet zijn eerwaardigen vriend Haberl, die toenmaals te Rome verbleef om er in archieven en bibliotheken nasporingen te doen omtrent de oude kerkmuziek, dat hij hem zou melden: welke eischen de Congregatie stelde voor redacteur en uitgever eener officieele uitgave van het Graduale, en of er mogelijkheid bestond om hiervan privilegie te erlangen. Mondelings werd daarop de verzekering gegeven, dat aan Pustet een privilegium van dertig jaren zou geschonken worden, wanneer hij, onder leiding en toezicht eener door den Paus benoemde commissie, den herdruk der Medicaeër-uitgave, geheel gelijk aan of nog schooner dan de uitvoering der oorspronkelijke, op eigen kosten wilde ondernemen en zorg dragen voor het opnemen van alle sedert 1615 ingevoerde nieuwere feesten. Toen Haberl vervolgens het vervullen van den laatstgenoemden eisch welwillend op zich had genomen, rigtte Pustet zijn schrif-

telijk verzoek aan de Congregatie, waarop deze bij Breve van 1 October 1868 hem een privilegium van dertig jaren verleende, op voorwaarde:

1°. dat binnen een jaar met de uitgave een begin gemaakt, en zij met den meest mogelijken spoed voortgezet zou worden;

2°. dat niet alleen de noodige bijvoegselen moesten onderzocht worden door de commissie daartoe te Rome benoemd (deze bestond uit twee priesters en twee leeken), maar dat ook geen enkel blad mogt gedrukt worden, vooraleer het origineel er van voorzien was met de goedkeuring en onderteekeningen van de revisoren en van den Secretaris der H. Congregatie [1]).

De Medicaeër-uitgave juist te herdrukken, gelijk zij in

---

1) Ratisbonen. Quum Fredericus Pustet Typographus Ratisbonensis typis suis edere cupiat Libros Chorales juxta Editionem Medicaeum, atque eisdem addere quae desunt usque ad nostra tempora approbata Missae et officia per Rev. D. Franciscum Xaverium Haberl e Dioecesi Passaviensi diuturno labore aptata modulis Gregoriani Cantus ad tramitem et methodum memoratae Editionis, a Sanctissimo Domino Nostro Pio Papa IX supplicibus votis postulavit, ut nonnulla privilegia quoad Editionem hanc ipsi elargiri dignaretur. Sanctitas vero Sua, audita fideli relatione de omnibus a subscripto Sacrorum Rituum Congregationis Secretario facta, mandavit ut Sacra eadem Congregatio per lapsum triginta annorum nullam similem Editionem edere permittat ab ipsa revisam et approbatam, exceptis tamen privilegiis et juribus acquisitis ex concessionibus ab eadem Congregatione factis usque ad praesentem diem: dummodo vero Editio ipsa intra annum a dato hujus Decreti incipiatur et continuetur ea qua fieri potest celeritate: itemque ut non solum quae facienda sunt additamenta a commissione Virorum in Cantu Gregoriano praestantium jam hic in Urbe statuta examinentur, sed etiam quod nec unicum ejusdem Editionis folium evulgetur, quin in suo originali Revisorum vel Revisoris nec non ejusdem Sacrae Congregationis Secretarii approbatione et subscriptionibus sit munitum. Contrariis non obstantibus quibuscumque. Die 1 Octobris 1868. C. Epus. Portuen. et S. Rufinae Card. Patrizi S. R. C. Paef. D. Bartolini S. R. C. Secretarius.

1614—1615 in groot-folio formaat werd uitgevoerd, dat was een werk, waaraan ontegenzeggelijk enorme kosten verbonden waren; daarom rigtte Pustet eene tweede suppliek naar de Congregatie om uitbreiding van het hem geschonken privilegie voor twee of drie kleinere uitgaven; immers zoo aan anderen het privilegie voor deze editiën geschonken werd, konden de onkosten der eerstgenoemde onmogelijk worden goed gemaakt. Teregt mogt de verdienstelijke uitgever dit verzoek naar Rome zenden; wie toch Pustet's groot-folio-uitgave van het Graduale gezien heeft, zal verbaasd staan over de zeldzaam prachtige uitvoering, waaraan inderdaad moeite noch kosten zijn gespaard. Het antwoord der Congregatie in dato 11 Maart 1869 luidde toestemmend, doch wederom werden — met zoo angstvallige zorg ging men te werk! — de volgende voorwaarden er bij gevoegd:

1°. dat de manuscripten ook van deze uitgaven moesten onderzocht en verbeterd worden door de bestaande Commissie, en onderteekend door den Secretaris der Congregatie;

2°. dat deze uitgaven niet mogten verschijnen, vooraleer de groote editie naar het model der Medicaeër zou voltooid zijn [1]).

Het onverzettelijk vasthouden der Congregatie aan de Medicaeër-uitgave van het Graduale is sommigen, wier

---

1) Sanctitas vero Sua, referente me infrascripto Sacrorum Rituum Congregationis Secretario, benigne annuere dignata est pro gratia juxta preces ... sub conditione ut earumdem Editionum manuscripta examinentur et corrigantur a commissione jam deputata, et subscribantur a Secretario ipsius Sacrae Congregationis, ac Editiones ipsae non publicentur priusquam absolvatur enunciata Editio ad instar Mediceae....

plannen voor de herstelling van den gregoriaanschen zang waarlijk wel wat al te grootsch kunnen genoemd worden, een doorn in het oog geweest. Men rekende het der Congregatie tot een misdrijf toe, dat zij, zonder acht te slaan op de talrijke manuscripten, welke thans in elk land te vinden en te bestuderen zijn, de Medicaeër-editie tot model koos, die toch (zoo beweerde men) hemelbreed van de oude manuscripten verschilde; wilde men immers den gregoriaanschen zang waarlijk herstellen, dan moesten die manuscripten opgespoord, onderzocht, vergeleken, volgens het oordeel van deskundigen verbeterd worden, en dan — ja dan! — moest daarnaar eene nieuwe uitgave worden bewerkt. Zoo werd in het vorige jaar een anonyme brief, welke bovengemelde beschuldigingen inhield, uit Frankrijk naar Rome gezonden. Een tweevoudig antwoord volgde: eerst een brief der meergenoemde Commissie, waarin niet slechts verklaard werd, dat in de Medicaeër-uitgave het wezen en het eigendommelijk karakter van het Gregoriaansch nergens is geschonden, maar ook met voorbeelden werd aangetoond, hoe er de noodzakelijk geworden veranderingen en verkortingen met groote kennis en zorg zijn aangebragt; dit antwoord vervolgens ging vergezeld van een brief van Mgr. Bartolini, Secretaris der Congregatie, waarin de anonyme Franschman o. a. herinnerd wordt, dat reeds Karel de Groote — ['t was pas twee eeuwen na den H. Gregorius!] — eenige fransche zangers naar Rome zond om den twist uit te maken, wie eigenlijk zongen, gelijk het behoorde: de Franschen of de Romeinen [1]); dat daarenboven niet in

1) Mgr. Bartolini verhaalt er verder de gebeurtenis, welke ook in ons *Handboekje* bl. 98 te vinden is.

Frankrijk alleen, hetwelk zich overigens juist niet door streven naar eenheid met de romeinsche Liturgie verdienstelijk gemaakt had, de gregoriaansche zang is bewaard gebleven en beoefend geworden. Inderdaad, de Congregatie heeft én wetenschappelijk én kerkelijk gehandeld door eene uitgave te kiezen, welke den naam van Paulus V op den titel draagt en door mannen van groot gezag altoos hoog gewaardeerd werd en nog wordt; en zeker heeft zij, door op die wijze te handelen, veel meer kans gegeven, dat eindelijk eene lang gewenschte eenheid in den kerkzang de eenheid in de Liturgie zal opluisteren, dan wanneer zij op de wijze, door hare tegenstanders gewenscht, het werk had aangevangen. Meer dan waarschijnlijk toch zou dan die eenheid *ad kalendas Graecas* zijn verschoven geworden; want teregt beantwoordt Haberl (in meer genoemden Offener Brief) zijn beschuldiger, die schreef: „De oude handschriften moeten hier beslissen" met de volgende opmerkingen:

„Welke handschriften hebt gij op het oog, en tot welken tijd? De Franschen hechten veel gewigt aan den codex van Montpellier en meerdere uit Italië ontroofde manuscripten in de bibliotheek van Parijs; de Duitschers aan de codices van Murbach, St. Gall enz.; de Italianen aan die van Monte-Casino, Florence, Bologna, enz.; de Romeinen inzonderheid aan de door u kort aangegeven codices. Als het eens mogelijk ware ook slechts dertig codices aan een persoon of eene commissie voor te leggen tot herstelling van den door Gregorius hervormden kerkzang, dan zou die commissie — eerst nog verondersteld dat men het eens is over de waarde der handschriften, ieder afzonderlijk, en over de ontcijfering der neumen — ten laatste toch een een-en-dertigste en van de onderzochte min of meer afwijkend manuscript voor den dag brengen; want zelfs alle handschriften, die ik

hier [te Rome] heb kunnen inzien, stemmen niet in één enkel zangstuk volkomen overeen; het zijn in den grond onbeduidende en tot het wezen niets afdoende varianten, maar zij zijn gelijk er door u op Christus factus est berispt worden [1]). Hadden wij den codex des H. Gregorius of een vertrouwbaar afschrift er van, ware de ontcijfering gemakkelijker en zekerder dan zij bij den tegenwoordigen stand van de studie der neumen werkelijk is; geene magt ter wereld zou mij hebben kunnen dwingen de behulpzame hand te bieden aan eene nieuwe uitgave der Editio Medicaea. Wanneer gij echter alle minnaars en kenners van den gregoriaanschen zang in dertig jaren (want zóólang duurt het privilegium voor de nieuwe uitgave, en minstens zooveel tijd vordert een zangboek, dat, met de best mogelijke handschriften tot grondslag, op nieuw bewerkt en tot onze dagen vermeerderd is) bewegen kunt om de tot nu toe onbekende codices te helpen zoeken, de bekende te helpen publiceren, de moeijelijkheden der ontcijfering te helpen oplossen; als gij verder middelen aanbiedt en den weg baant om dat met zooveel moeite gevondene zonder eenzijdigheid te onderzoeken, te vergelijken, af te zonderen, naar ouderdom en waarde te regelen—; dan twijfel ik niet of Rome zal zulken arbeid blijde ontvangen, en het minder volmaakte daarvoor plaats doen inruimen, en ik voor mij zou met vreugde bereid zijn om ook mijn spijkertje voor dien wonderbouw, voor dat wonderwerk bij te brengen. Maar dan — hebben wij nog niet het werk des H. Gregorius hersteld, doch afschriften er van, die twee- of driehonderd jaar later gemaakt zijn en in elk geval veranderingen hebben ondergaan; en dan — ontbreken ons al de feesten, die sedert de 12e eeuw in onze H. Kerk zijn ingevoerd; en dan — zal de critiek nog wel een twintig jaar aan ons werk trekken en knagen, en dit of dat foutief, overijld, ongegrond, willekeurig noemen. Deze en dergelijke overwegingen schijnen ook de H. Congregatie der Riten bewogen te hebben om

1) De beschuldiger vond namelijk in zijn handschrift op *Deus* eene *re* minder, op *illi* vond hij *fa*, *re* en niet *fa*, *mi*, *re*, enz.

„eene vergelijking met de beste handschriften" niet eens te beginnen. In hoeverre b. v. gelijkt het tegenwoordige missaal op dat des H. Gregorius? Wat al veranderingen, verkortingen, bijvoegselen! In hoeverre de tegenwoordige brevier op dien van de 7e eeuw? En toch heeten zij: missale romanum, breviarium romanum. Waarom? Omdat wij aan Rome het regt toekennen om veranderingen en bijvoegselen in te voeren en voor te schrijven. De Congregatie stelt allereerst de vraag: is de zang van de Editio Medicaea kerkelijk, waardig, ernstig, verheffend, plegtig, gelijk die van Gregorius moet geweest zijn? En zij kan met regt daarvan zeggen: ja. De tweede vraag zal dan wezen: is de zang der Editio Medicaea volgens de regels en wetten, die van oudsher als bij den gregoriaanschen zang geldende bekend en aangenomen zijn, of is die met het wezen van denzelven in tegenspraak? En men kan en moet antwoorden: het wezen van den gregoriaanschen zang is er niet geschonden, de ons overgeleverde regels worden er in acht genomen, en daarnaar de nieuwere feesten ingevoegd. Hiermede heeft de Congregatie hare taak volbragt; want zij kan en mag niet toelaten, dat hare liturgische boeken als een aangename buit aan de critiek worden overgeleverd; dan toch zou er weldra geen spoor derzelve meer te vinden zijn, en bij elk tiental jaren zou een nieuwe brevier, een nieuw missaal of zangboek verlangd worden."

Evenwel al heeft de Congregatie geen algemeen onderzoek der handschriften gewenscht, men meene daarom niet dat eene andere ingebragte beschuldiging waar is, luidende: dat toch eene Commissie van vier geleerde toonkunstenaars niet noodig was om de drukproeven te corrigeren van eene tweede oplage, waarbij het alleen te doen was om eene vroegere uitgave slaafs na te drukken, een werk, wat ten laatste door een goed onderwezen koorknaap van 12—14 jaren zou kunnen verrigt worden.

Haberl geeft een enkel staaltje van de menigvuldige

onderzoekingen, die bij het vaststellen der notenlezing gedaan werden, al bleef ook de Medicaeër-uitgave het model. Hij had de vreemdsoortig op *mi* sluitende zangwijze van *Ecce lignum crucis* te onderzoeken, en bood als het resultaat zijner studiën aan de Commissie twaalf codices aan, waaruit bleek, dat van de 11e tot de 13e eeuw deze melodie in den 4en kerktoon met *mi* afsloot, ofschoon de aanhef eene sluiting in den 6en toon op *fa* deed verwachten, gelijk ook de Medicaeër-editie te lezen geeft. Toen echter de zaak in eene der zittingen nog naauwkeuriger onderzocht werd, bevond men, dat in een onder elk opzigt uitstekenden codex van het begin der 14e eeuw de sluiting op *fa* gevonden werd; men kon zich dus op die oude manuscripten niet absoluut zeker verlaten en besloot de lezing der Medicaea te behouden.

Evenmin ook is het waar, dat door dit streven der Kerk van Rome naar eenheid in den zang te kort gedaan wordt aan de studiën dergenen, die zich met archaeologisch-historische onderzoekingen der oude handschriften van den gregoriaanschen zang bezighouden; met evenveel belangstelling als te voren zullen zij door de liefhebbers gevolgd worden, en al zou ook de gansche Katholieke Kerk alleen deze uitgave der zangboeken gebruiken, die studie zou evenzeer hare waarde blijven behouden als die van de oude Getijden, van de oude Liturgieën der H. Mis, de oude codices der H. Schrift, al is ook één brevier, één missaal, ééne Vulgata voorgeschreven geworden. Wie weet of misschien die studiën op de oude zangen, dieper en algemeener geworden, niet door den tijd iets dergelijks zullen uitwerken als bij de Vulgata heeft plaats gehad? De keuze der Kerk juist van deze vertaling is ook wel aan-

gevallen als onwetenschappelijk en onhandig gedaan; maar ten laatste is toch (al zou men kunnen volhouden, dat op enkele plaatsen in een of anderen codex eene betere punctuatie of uitdrukking te vinden is) de diepe wijsheid der Kerk bij de keuze der Vulgata op honderd andere plaatsen zonneklaar gebleken.

Wij behoeven bij de uitgave van het Directorium Chori en het Vesperale niet zoolang als bij die van het Graduale stil te staan; zij is — tot nu toe althans — zonder tegenspraak ten uitvoer gebragt. Genoeg zij het mede te deelen, dat Guidetti's Directorium slechts eenige wijzigingen heeft ondergaan, welke het gebruik van het boek meer praktisch maken, en het Vesperale de venetiaansche editie van Liechtenstein [1]) tot model heeft gehad.

Na het verschijnen van de kleine en groote editiën van het Graduale [2]) volgden de merkwaardige aanbevelingen, welke wij hier gedeeltelijk afschrijven.

1e. Eene breve van de H. Congregatie der Riten in dato 20 Januarij 1870:

„Daar die uitgave zeer bevorderlijk is tot verhooging der Godsvereering en voor het gebruik van den waren gregoriaanschen zang in de kerkelijke Liturgie, beveelt genoemde H. Congregatie deze uitgave aan de Hoogwaardige Ordinarissen en allen die met de zorg voor de gewijde muziek belast zijn ten dringendste aan" [3]).

1) Vgl. hierboven, blz. 22.

2) Met genoegen zagen wij deze uitgave aangekondigd in het *Gildeboek*, (Eerste jaarg. aflev. II) door zekeren J. F. A. L., die, zoo wij ons niet vergissen, zeker de publiciteit geenszins behoeft te schromen.

3) Quum..... editio ipsa..... plurimum conferat ad augendum Dei cultum et ad genuinum Cantum Gregorianum in Ecclesiastica Liturgia adhibendum, praedicta Sacra Congregatio Editionem ipsam Reverendissimis Locorum Ordinariis ac iis omnibus, qui Musicae Sacrae curandae onus habent maxime commendat.

2e. Eene breve derzelfde Congregatie in dato 14 Augustus 1871:

„Wijl deze uitgave bestuurd is geworden door de bijzondere zorg van eene Commissie, daartoe specieel door de H. Congregatie der Riten aangesteld, en den gregoriaanschen zang bevat, welken de Kerk van Rome altijd behouden heeft, en welke derhalve krachtens de traditie kan geacht worden als meer overeenkomende met dien, welken Paus Gregorius de Groote in de H. Liturgie heeft ingevoerd: daarom beveelt de H. Congregatie der Riten de voornoemde uitgave aan de Hoogwaardige Ordinarissen ten dringendste aan, opdat door de invoering derzelve in hunne diocesen de zeer gewenschte eenheid in de H. Liturgie ook in den zang kunne verkregen worden" [1]).

3e. Een brief van Z.H. Pius IX zelven aan den verdienstelijken uitgever, waaruit wij de volgende hoogst belangrijke woorden overnemen:

„Wij hebben met de grootste vreugde vernomen, dat gij de inderdaad schoone en prachtige uitgave van het zoogenaamde Graduale Romanum, welke gij naar het model van de Medicaeër-uitgave en volgens de voorschriften der H. Congregatie der Riten op u genomen hadt, ten uitvoer hebt gelegd. Wij gevoelen ons daarom gedrongen luide den arbeid en de zorg toe te juichen, welke gij aan die uitgave hebt besteed, wijl daaruit groote luister en groot nut voor de Liturgie der Kerk zal voortvloeijen. Om die reden bevelen wij deze uitgave van het Graduale Romanum den Hoogwaardigen Ordinarissen

---

1) Quoniam [eadem Edltio] directa fuit singulari diligentia a Commissione peculiari ab eadem Sacra Rituum Congregatione deputata, et continet Cantum Gregorianum, quem semper Ecclesia Romana retinuit, proindeque ex traditione conformior haberi potest illi, quem in sacram Liturgiam Summus Pontifex S. Gregorius Magnus invexerat, ideo eadem Sacra Rituum Congregatio Reverendissimis Ordinariis praefatam Editionem summopere commendat, ut eam adoptantes in suis Dioecesibus exoptata uniformitas in sacra Liturgia etiam in cantu obtineri valeat.

en allen die voor de gewijde muziek te zorgen hebben, zeer dringend aan; te meer wijl het onze vurige wensch is, dat men, gelijk in al het overige wat de H. Liturgie betreft, zoo ook in den zang op alle plaatsen en in alle diocesen dezelfde manier onderhoude als de Kerk van Rome in acht neemt" [1]).

Na deze merkwaardige woorden sluit de H. Vader met een krachtig aandringen, dat de drukker voortga de overige gregoriaansche zangboeken uit te geven, en aldus eindelijk het werk voltooije, wat reeds door Paulus V was aangevangen [2]).

Wij staan alzoo voor het feit van eene weldra geheel voltooide officieele uitgave der gregoriaansche zangboeken. Welk gezag zij hebben, is uit het voorgaande duidelijk. Zeker konden de aanbevelingen wel niet in krachtiger woorden gesteld worden zonder in een bevel te veranderen,

---

1) Gratissimum vero Nobis accidit, quod nuper audivimus, te Gradualis, quod vocant, Romani editionem, sane pulcram et magnificam, quam editionis instar Mediceae et juxta normas a Sacrorum Rituum Congregatione tibi praescriptas adornaveras, ad exitum perduxisse. Quare facere non possumus, quin collocatam a te in ea operam atque industriam vehementer probemus, ex qua multum et decoris et utilitatis sacris Ecclesiae ritibus orietur. Atque adeo hanc ipsam dicti Gradualis Romani editionem, tuis sumptibus ac laboribus exaratam, Reverendissimis locorum Ordinariis iisque omnibus, quibus Musices Sacrae cura est, magno opere commendamus; eo vel magis quod sit Nobis maxime in votis, ut cum in ceteris quae ad Sacram Liturgiam pertinent, tum etiam in cantu, una, cunctis in locis ac Dioecesibus, eademque ratio servetur, qua Romana utitur Ecclesia.

2) Dum te, dilecte fili, etiam atque etiam in Domino hortamur, ut pergas tenere istam viam, quam instituisti, et laudum tuarum vestigiis insistere, aliad hoc tuae operositatis argumentum expectamus, ut quae adhuc edenda tibi supersunt de Gregoriano cantu volumina, quibus inchoata olim a fel. mem. Paulo PP. V Praedeeessore Nostro perficitur editio, tandem in lucem proferas.

maar verpligtend gemaakt is deze uitgave geenszins. Rome beveelt of dwingt niet, maar wenscht vurig, dat overal waar de romeinsche Liturgie gevolgd wordt, ook de romeinsche zangwijze worde in acht genomen; en wanneer thans aan de Congregatie de vraag zou gesteld worden: welke zijn de officieele romeinsche zangwijzen? zou het antwoord beslist luiden: die welke in de uitgaven van Pustet zijn opgenomen. De redenen, welke het hoogste gezag bewogen hebben om hier geene verpligting te maken, zijn ligt te begrijpen en te eerbiedigen tevens; daar zullen immers in elkbisdom, gelijk in Nederland, gezangen zijn, die, jaren achtereen uitgevoerd, den zanger lief zijn geworden, al kunnen ze ook soms geen aanspraak maken van zuiver gregoriaansch te wezen of, strikt genomen, tot de eigenlijke liturgische zangen te behooren; er zullen hier en daar welligt gezangen in gebruik zijn, welke men schooner zal vinden dan die der romeinsche Kerk, en van welke men, al geeft ook deze nieuwe uitgave een tal van veel schoonere zangen daarvoor terug, toch slechts ongaarne zal afstand doen; maar toch — wie zal niet, vooral thans in den tijd van scheuring en tweedragt, den luid uitgesproken wensch des H. Vaders naar eenheid in den kerkzang met innige vreugde vernemen, en het eene nieuwe en glansrijke parel noemen, aan de gloriekroon van den onsterfelijken Pius IX vastgehecht, dat hij, juist toen zijne vervolgers het talrijkst, zijn lijden het zwaarst, zijne smarten het hevigst waren, zoo krachtige pogingen heeft aangewend, om de Bruidsliederen der Kerk, die wel is waar nooit wegsterven en eeuwig zijn gelijk hare liefde, toch in de dagen des lijdens én eenstemmiger én luisterrijker nog naar den goddelijken Bruidegom te doen omhoog rijzen.

Wij moeten volgens ons vooropgezet plan nog eenige regelen wijden aan het bespreken van de waarde dezer zangboeken, zooals zij daar vóór ons liggen uitgevoerd.

Bij zoovele andere redenen tot warme aanbeveling durven wij ter naauwernood aanstippen, dat de prijs dezer zangboeken betrekkelijk zeer gering is, en berigten wij slechts ter loops, dat in deze uitgaven natuurlijkerwijze al de nieuwere feesten zijn opgenomen, alsmede dat Pustet zich bereid verklaard heeft om, op aanvrage, de eigene Officiën van elk bisdom te laten nazien en bij te drukken. Liever vermelden wij aanstonds, dat zeker wel in geen enkel bisdom de zangboeken in zoo helderen en duidelijken notendruk zijn uitgegeven als die van Pustet; de groot-folio-uitgave van het Graduale is inderdaad een meesterstuk van drukwerk; maar wat wij straks zeiden, geldt ook van de klein-folio-uitgave, welke nog ter perse is, en waarvan wij een proefblad voor oogen hebben. Een flink getal zangers heeft aan één exemplaar van laatstgenoemde uitgave genoeg, en dat zooveel zangers mogelijk uit één boek zingen, is zeker een uitstekend middel om de onontbeerlijke gelijkheid in de voordragt te verkrijgen.

Eene goede voordragt is — hoe teregt! — een punt geweest, wat de verdienstelijke bewerkers dezer uitgave bijzonder in het oog hebben gehouden. Daardoor onderscheidt zij zich vooral van onze nederlandsche uitgave in uitstekende mate. In de laatstgenoemde zijn b. v. de rustteekens met zoo kwistige hand uitgestrooid, dat achter elk woord de kleine pausa staat, en moeijelijk zal men een regel opsporen, volgens welken men er de middelmatige pausa geplaatst heeft; vervolgens vindt men er (behalve waar een der psalmtoonen voorkomt) bij geen

enkel zangstuk de toonsoort aangegeven, waarin het gecomponeerd is. En toch, eene verstandige plaatsing der rustteekens, waardoor de zinsdeelen te regter plaatse onderscheiden worden, alsmede de aanwijzing van de toonsoort, welker eigenaardig karakter toch een daarmede overeenstemmende voordragt eischt, deze beide zaken zijn, inzonderheid voor zangers, die geen Latijn verstaan, van het allerhoogste gewigt om den zang uit te voeren, gelijk het behoort. Onder beide opzigten nu is de uitgave der H. Congregatie ten hoogste aanbevelenswaardig.

Van veel meer gevolg dan hetgeen wij boven opmerkten, dat namelijk in onze zangboeken de toonsoort niet staat aangegeven, is een ander veel grooter gebrek. Bij verscheidene gezangen namelijk kan de toonsoort niet worden aangegeven, wijl zij er somwijlen zoo deerlijk verminkt is, dat men niets verder dan tot eene nog vrij onwaarschijnlijke bepaling kan komen [1]). Behoeven wij nog op te merken, dat dit in de nieuwe uitgave volstrekt geen plaats vindt? Hier is de tonaliteit van het Gregoriaansch overal en ongeschonden bewaard gebleven. Niet slechts bevestigt het hoogste gezag de meening van waarlijk tallooze gezaghebbende toonkunstenaars, door in het voorwoord te verklaren: de zangers mogen geen halven toon in plaats van een heelen zingen, om niet in het diatonisch toongeslacht valsche wendingen te brengen, maar in geen enkel zangstuk ook zal men zich genoodzaakt vinden om datgene te doen, waartoe onze notenlezing somstijds verpligt, n. l. *fa* kruis te zin-

1) De lezer, die eenige voorbeelden verlangt, welke wij betreuren hier niet te kunnen geven, vergelijke het werkje van N. A. Janssen, Pr., *Een woord over het Gregoriaansch.* Amsterdam. C. L. van Langenhuysen. 1860.

gen, ten einde de grondwet van het Gregoriaansch: *Si contra fa, diabolus in musica* niet te schenden [1]). Wat wij hier zeiden, make echter deze uitgave der Congregatie niet tot een schrikbeeld: niet alleen toch is diatonisch zingen lang zoo moeijelijk niet als men zich somtijds wel voorstelt; maar wie het zou verlangen, kan, ook bij het gebruik van deze uitgave, kruisen en mollen in den zang brengen. Wel echter zou het hier meer dan bij het het gebruik van onze zangboeken te betreuren zijn; hier immers rijzen de gregoriaansche kerktoonen voor ons oog weder op in hun vlekkeloos schoon, ontdaan van alle smakeloos of onkundig aangebragte versierselen der latere tijden. Wie b. v. den dom van Keulen schooner zou meenen te maken door de karakteristieke lijnen van zijn heerlijk Gothiek voor ons oog te verbergen, zou hij wel door iemand den naam van kundig en smaakvol architect worden waardig gekeurd? Maar ook de gregoriaansche toonsoorten zijn zoovele eerbiedwaardige monumenten der christelijke oudheid; zij hebben de eeuwen getrotseerd, en zooals, onder ingeving des H. Geestes, de heilige Vaders der Kerk ze gebouwd hebben, rein diatonisch, zóó zijn ze onmiskenbaar het schoonst.

Achter in het Vesperale vindt men de vesperpsalmen met eenige zeer praktische aanwijzingen. „Goed psalmenzingen is waarlijk een kunst". Wel zijn de acht verschillende melodieën der psalmen gemakkelijk te leeren en te onthouden, maar hare toepassing op de menigvuldige verzen, waarin én het getal én het accent der lettergrepen her-

1) Aldus moet men b. v. doen in het slot der strophen van *Veni Creator*, in het slot der eerste strophe van *Lauda Sion*, of wel men moet op deze en dergelijke plaatsen de *si* een halven toon verlagen.

haaldelijk verschilt, is lang niet zoo gemakkelijk als velen welligt meenen. Waar een tamelijk groot getal zangers de psalmen zingt, zal men, als een half vers te lang is om in eens te worden afgezongen, dikwerf den eenen zanger eene rust hooren maken, terwijl de andere zonder rusten voortgaat; de mediatie en terminatie zal door den een op deze, door den ander op gene lettergreep worden aangevangen; hoe menigmalen ook wordt de klemtoon niet op verkeerde syllaben gelegd? Geene vrees voor deze storende feilen, wanneer men zich met een weinigje moeite eigen gemaakt heeft om bij het zingen der psalmen de aanwijzingen te volgen, welke dit Vesperale geeft; men vindt er namelijk de klemtoonteekens gedrukt; men vindt er door een streepje de plaats aangegeven, waar, bij een te lang half-vers, dient gerust te worden; men vindt eindelijk boven de lettergrepen nummers geplaatst van 1 tot 8, beteekenende, dat men b.v. in den 1sten, 2den toon enz. de mediatie en terminatie moet aanvangen op de lettergreep, waarop het nummer van den toon gedrukt staat [1]).

Eene zaak, die wel niet regtstreeks de uitgave betreft, maar toch, voor het eventueel invoeren derzelve, van praktisch belang is, moeten wij hier nog bijvoegen. Er verschijnt namelijk eene orgelbegeleiding van gansch het Graduale; de bekende Fr. Xav. Witt heeft het *ordinarium Missae* er van bewerkt, hetgeen reeds is uitgekomen; Fr. Xav. Haberl en Jos. Hanisch, de eerste directeur, de laatste organist van het domkoor te Regensburg, bewerken het overige; het eerste deel van hun werk, het

1) Waar de psalmen onder de antiphoon voluit gedrukt staan, zijn de bedoelde lettergrepen met eene zwaardere letter gedrukt.

Proprium et Commune Sanctorum nec non festa pro aliquibus locis, is kortelings verschenen en zal weldra door het tweede, *Proprium de tempore*, worden gevolgd. Het is hier de plaats niet om de verschillende stelsels over de orgelbegeleiding van het Gregoriaansch uitvoerig te bespreken; daarbij toch geldt wel eenigermate het spreekwoord: zooveel hoofden zooveel zinnen, als men ten minste het terzijde stellen van de kruisen en mollen in de melodieën, waarover men het algemeen ééns is, uitzondert; zeker echter is het, dat de hier bedoelde orgelbeleiding de diatonie in de melodieën ongeschonden bewaart, dat zij door twee uitstekend kundige mannen vervaardigd is, dat zij door niemand kleurloos, dor, stijf, barbaarsch voor het gehoor zal genoemd worden. Wij voor ons althans hadden te voren niet gedacht, dat genoemde mannen nog zulk eene mate van vrijheid in de orgelbeleiding zouden hebben toegestaan. Wijl nu daarenboven deze begeleiding is gedrukt geheel in de volgorde van het Graduale, zoo kan dit werk voor koren, waar geen geroutineerd organist is — en hoevele zijn er! — onder elk opzigt worden aanbevolen. Men heeft eenvoudig van het blad af te spelen, en men begeleidt gemakkelijk voor de zangers, aangenaam voor de hoorders; transponeren ook zal men niet behoeven te doen, wijl er de gezangen reeds getransponeerd staan in eene middelmatige toonshoogte, welke op de meeste, zoo niet op alle koren voor de zangers bereikbaar is [1]).

---

1) De titels van genoemde werken zijn:

1. *Organum comitans ad ordinarium Misae.* Comp. Fr. Xav. Witt.

2. *Organum comitans ad Graduale Romanum.* Jos. Hanisch en Fr. Xaver. Haberl.

In 1842 schreef de groote Fétis, directeur van de Conservatoire te Brussel, eene *Méthode de Plain-chant;* hij opende zijne *Préface* met deze woorden:

„La dégradation du chant de l'église catholique, commençée dès longtemps, est arrivée à son dernier période, tant par les fautes introduites progressivement dans sa composition, que par la barbarie de l'exécution. Qui pourrait reconnaître aujourd'hui, dans les restes de ce chant, défigurés par les fautes des copistes, par mille traditions capricieuses, et surtout par l'ignorance des chantres, leur insouciance, la précipitation de leur débit et leur inhabileté vocale, ces melodies si nobles et si religeuses des beaux temps de la chrétienté?"

Nog is, ofschoon sedert Fétis aldus schreef, zeer veel op het gebied der kerkelijke toonkunst tot stand kwam, alle grond tot die klagt niet weggenomen; maar eene reuzenschrede zijn wij thans vooruit gegaan door in het bezit van een officieelen *Cantus Romanus* te geraken. Het grootsche werk dier uitgave, op last en onder bescherming van het opperhoofd der Kerk aangevangen, voortgezet en bijna voltooid, moge nu eene algemeene geestdrift wekken voor een eendragtig bestuderen en beoefenen van het Gregoriaansch, dat, na twaalf eeuwen doorleefd te hebben, nog altoos het onnavolgbaar model van waren kerkelijken zang is. Zoo zal — en welk katholiek hart verlangt het niet! — de wensch des H. Vaders, dien wij aan het hoofd van ons artikel mededeelden, spoedig in vervulling kunnen gaan, en dit werk inderdaad nuttig worden voor de Heilige Kerk.

Sem. Hageveld,
Mei 1875.

M. J. A. LANS, Pr.

WAARACHTIGE HISTORIE

VAN

WOUTHERUS BEKKER, I Cor. IV, 1

EN VAN 'S MANS ONOVERTREFFELIJKE EN NOOIT TE EVENAREN NEDERIGHEID, GESCHETST DOOR HEM ZELVEN.

(*Vervolg* van deel LXVII, blz. 408)

TWEEDE HOOFDSTUK.

WAARIN VERHAALD WORDT WAT HIJ ANDEREN VAN ZICH ZELVEN DOET ZEGGEN.

Met groote scherpzinnigheid begreep de held van dit verhaal, dat er, helaas! vele dingen zijn, die men van zich zelven niet zeggen mag; want dan zouden „de kinderen Belials" al spoedig aan de groote klok hangen, dat de duivel de groote en verhevene deugd van nederigheid uit zijn hart (niet des duivels maar van Woutherus Bekker) had geroofd: iets wat met de waarheid in lijnregte tegenspraak zou staan. Vaak echter kunnen die dingen zonder eenig gevaar door een ander gezegd worden; en niet zelden kan deze dan ongezocht de hooge waardering mededeelen, die het algemeen van iemands groote en verhevene persoonlijkheid heeft, of ten minste zou kunnen en moeten hebben. Wij bewonderen dan ook de vindingrijkheid van onzen auteur in het opvoeren van een persoon, die van kindsbeen af hem gekend heeft, die tot in de diepste diepte zijner gezaligde ziel is doorgedrongen, die ongeveer denzelfden levensweg bewandeld en het zwaard des staals in plaats van dat des woords gehanteerd heeft. 't Is een soldaat, die — minder voorzigtig of minder gelukkig dan onze vriend — na een streng examen in de militaire gevangenis te Leiden teregt kwam, gelijk hij zelf zeide, „om mijne schuld gekluisterd", terwijl de ander zonder examen de trappen van den kansel beklom „als een leeuw, die de kluisters der ziel met eene onzigtbare kracht Gods aan stukken breekt, opdat de gevangene van Sion in vrijheid zou worden wedergeleid" (blz. 3). Door dezen persoon op te voeren,

kan hij zonder eenige achterhoudendheid of overdrevene kleinachting van zich zelven (waarvoor de hemel hem behoede!) de ware grootheid zijner blanke ziel, het edel en het heilig doel van zijn streven, met één woord: al de waarde zijns persoons ongezocht en zonder eenige vertooning aan de bedorven wereld „ter opbouwing en herrijzenis" voorstellen. Daarenboven, de soldaat in het tuchthuis schrijft „met een hart vervuld van dankstof" (blz. 52). De naam van dezen „van God afgedwaalden zondaar, destijds gedétineerd in het huis van militaire détentie, thans door God in Christus krachtdadig bekeerd en uit zijne banden ontslagen" (zie titelblad), is W. Keller, N° 8526. Uit dit alles blijkt, dat wij hier dus alle mogelijke waarborgen bezitten, die van den geschiedschrijver kunnen gevorderd worden.

Aangaande de geboorte en afkomst van onzen held schijnt W. Keller, N° 8526 niets bijzonders te weten, hetwelk daaruit kan verklaard worden, dat hij veel jonger is en daarenboven een bitter slecht geheugen heeft. Immers zijne eerste herinnering dagteekent van zijn vijftiende jaar, toen de groote man veel te Weesp preekte. Hij zegt daarvan: „Ik kan mij zeer goed herinneren, toen ik een knaap van 15 jaren was, dat ik destijds, onder geleide van mijnen nu ontslapen vader, u volgde, waar en aan welke plaats gij het woord Gods verkondigdet. Toen reeds gevoelde ik de banden der reinste liefde aan u, om der waarheid wille; het was voor ons beiden niet zwaar u elders na te volgen. Hoe menigwerf gingen wij op den dag des Heeren de poort uit, en trokken naar Weesp of elders, waar men u verzocht had te prediken" (blz. 1).

De geschiedvorscher zal hier de vraag stellen, hoe het kwam dat de verhevene man zijne gaven niet liever aan het bedorven Amsterdam besteedde dan aan het kleine onaanzienlijke Weesp; hij behoeft echter niet lang in onzekerheid te blijven of naar de reden daarvan te zoeken. Woutherus Bekker, I Cor. IV, 1 deelde het lot van alle groote mannen en werd door zijne stadgenooten begrepen noch gewild. Men verwierp hem, helaas! men vervolgde hem en maakte zelfs martelaars van zijne volgelingen. Zoo diep was Amsterdam verzonken! . . . . . Immers

de tuchthuis-soldaat schrijft: „O, lieve vriend! gij weet hoe droevig het destijds in Amsterdam gesteld was om waarheid te hooren; hoeveel te meer zochten wij naar eene waarheid, die achter de waarheid verborgen ligt en van zeer weinigen wordt opgemerkt. Deze waarheid hoorde ik toen al bij u verkondigen; ik zag destijds klaarblijkelijk, dat geene andere waarheid dan die mijne ziel voor God bevredigen kon, ofschoon ik dikwerf met een geducht pak slagen huiswaarts keerde, hoewel ik het billijkte, het was regt, en ik moest getuigen onder dit alles: het is alles waarheid wat hij zegt. Ik weet zeer goed, als ik dan wel eens tegen den eenen of anderen van u sprak, zeide men: O, die Bekker slaat en hakt er maar in! Weder anderen noemden u te stout en te vermetel. Goede vriend! ik merkte al spoedig — men lette hier op de verbazende opmerkingsgave van een jongen van 15 jaren en vooral ook op den voorbeeldeloozen stijl à la Benjamin Slimpslamp —, waarom men op zoodanige wijze van u sprak; de mensch wil niet gaarne aan zichzelven ontbloot worden en zich in alles voor God den man vinden, en zoo maakte ik dit besluit uit hunne eigene woorden op. Geloof mij, goede vriend! uw slaan is voor mij nimmer te hard geweest, want gij kondt er niet doorslaan — geen wonder: hij was aan een pak-slaag gewend! —, want zoo God mijn hart niet breekt door de kracht van zijnen H. Geest, dan zal het eeuwig ongebroken blijven van dien God, die uw God is, en u geroepen heeft tot de bediening van zijn dierbaar woord, waarin gij getrouw zijt, en ik u als één eenling mag beschouwen, om in de kracht Gods zoo onwankelbaar getrouw aan dat edel beginsel vast te houden" (blz. 2).

Was dus Amsterdam een dorre en onvruchtbare akker, waaraan vooreerst nog geen goed te doen was, de Weesper grond was zooveel te williger, waaraan hij dan ook alle zorg besteedde, en door moeijelijkheid noch ziekte ooit werd wederhouden zijne beste krachten te wijden. Deed hij zich te Amsterdam, als het noodig was, op den preekstoel dragen; in het minder deftige Weesp behoefde hij zich zelfs niet te ontzien om in zijn nachtgoed den predikstoel te beklimmen. Wij bewonderen daarin niet alleen 's mans ijver, maar vooral ook zijn levendig

geloof, daar Onze-lieve-Heer de harten der menschen tot zich kan trekken even goed door middel van een beddejak als van een uitgestreken gezigt. Die treffende geschiedenis wordt ons in de volgende regels medegedeeld: „Gij zijt voor velen een middel geweest, dit heb ik als kind al gehoord, toen ik met mijnen ouden vader naar Weesp wandelde om u te hooren, hoe Gods kinderen op den weg over u spraken en getuigenis aflegden. Mij heugt het nog, dat ik en mijn vader eens op eenen dag des Heeren naar u toe zouden wandelen om u te hooren. Gij prediktet te Weesp. Nooit vergeet ik dien dag. Uwe gansche gemeente zat in afwachting naar de trapdeur te zien waar gij moest afkomen. Eindelijk kwaamt gij, uw gelaat was als een geest. In uw beddejak gehuld, stondt gij op uwen kansel als in zak en assche, terwijl een zweetdamp boven uw hoofd steeg. Ik weende bitterlijk toen ik u zag: ik was een kind, want het is reeds 12 jaar geleden, en had ook geen besef wat uwe banden waren. Doch hoe klaar is het mij nu, dat ik u om der waarheid wille altijd heb lief gehad" (blz. 85).

Hoe echter de groote man ook ijverde en zwoegde, men wilde in Amsterdam maar niets van hem weten. „Ik weet", zoo klaagt de tuchthuis-vriend, „ik weet, er zijn in ons vaderland grootere lichten en breinen dan ik, in wiens schaduw ik niet staan kan. Ik heb voortijds bij mijnen vader aan huis dikwerf over u hooren spreken, en men heeft menigmaal gezegd, dat uw spreken en schrijven zulk eene diepte verraadt van Goddelijk verstand in de leidingen des H. Geestes met zijne kinderen, dat gij voor de meesten van Gods volk een onverstaanbare brief blijft. Ik zie dan ook in uwe uitdrukkingen zulke ernstige en diepzinnige blikken, die gij in mijnen staat en stand voor God werpt, en zij laten zich van mij niet verklaren" (blz. 109).

Geen wonder, dat de gedeserteerde soldaat vol bewondering uitriep: „Gij moest eens weten, hoe ik dat las, dat gij u naar den predikstoel liet dragen. Ja, onverschrokken mensch, ik kan u in alles niet vatten, gij blijft mij een raadsel. Ik wil gelooven, dat uwe hoorders bevreesd zullen geweest zijn, en

dat uw leven gepaard gaat met vele moeijelijkheden, daar behoef ik niet aan te twijfelen; ik weet het, voor jaren was uw kampstrijd al groot, wij hebben ons destijds moeten verwonderen, dat gij er niet onder bezweekt, hoe zal het dan nu zijn! Doch in dit alles zie ik, hoe de Heere het bij u met zich zelven zoo goed maakt, dat de Jozefs-broeders nijdig zijn, omdat uw Vader u zoo rijk kleedt en u in zulk eene statie naar den hemel brengt. O wat zijt gij nog ver boven mij. Uwen brief doorloopende, roep ik: Eeuwig wonder, eeuwig licht, wil hem zoo blijven bestralen!" (blz. 143). De soldaat heeft gelijk, 't is aan geen menschelijk verstand mogelijk er bij te komen.....

Groot is de kracht zijns woords; en of hij gemoedelijk tot iemand spreekt, of met donderende stem op den kansel uitvaart, hij overwint altijd en alles. De getuigenissen zijner vrienden zijn zoo talrijk, dat wij slechts eene bloemlezing kunnen geven. „Ik stond versteend op den grond en weet niet wat in mij omgegaan is. Uw spreken was op dit oogenblik voor mij, of het donderslagen waren, die mij ook verpletterd hebben, en die ik nimmer zal vergeten" (blz. 5). „O God, nog zie, nog hoor ik u en uwe woorden; weinig woorden en zooveel kracht. Nog kruipen zij mij door merg en been en beroeren mijne ziel" (blz. 5). „Wat voorregt hebben degenen, die den adem van uw predikwerk mogen inademen! dat zij het toch erkennen, roep ik hen toe, eer dat zij er van verstoken zullen worden" (blz. 23). „En nu nog iets over uwe preken. Het is mij hier zoo wonder. Nadat gij hier geweest zijt, heeft men zulk eene achting voor uw persoon. Zij hebben den mond vol van uwe minzaamheid, om u met zulke menschen in te laten, ja zelfs zoo, dat sommigen, die bekend staan als Godverloochenaars, gaarne uwe werkjes lezen. Zij zeggen: die Dominé heeft menschenkennis, die zal niet laag op den mensch nederzien, of met minachting er van spreken" (blz. 29). „O, Wel-Eerw. zeer geschatte vriend! ik weet, het is u niet vreemd, immers uwe brieven, gesprekken en predikatiën zijn er mede (met de liefde van Jezus) gebalsemd" (blz. 82). „Gij hebt verstand om een woord op zijnen tijd te spreken, ik

beschouw u als een dienstknecht, die toevertrouwd is om Gods gansche raad te verkondigen en in alles te kunnen zeggen: Ik ben de man!" (blz. 137).

Wij hebben reeds gezien, hoe de booze wereld den zaligen prediker vervolgde; maar immer stond hij als een held te midden der aanslagen, en verwekte door zijn moed de bewondering der zijnen. De soldaat roept dan ook „menigwerf uit: Wonderdoende God, wat zijn uwe wegen toch wijs en vrijmagtig; hoe hebt Gij naar uwe vrijmagt hem bekrachtigd, dat hij zoo onwrikbaar pal mag blijven staan tegen zoo vele vijanden, die op verschillende wijzen hunne strikken voor hem spannen! In den geest zie ik u dikwerf ijveren voor de zaak van uwen grooten Meester en Goddelijken Zender, dan is mijne bede wel eens: Och Heere, schenk hem kracht in den kampstrijd!" (blz. 2). „Dit weet ik: er mogen zich duizenden aan u stooten, omstooten zullen zij u niet" (blz. 3). „Hoe was het mij destijds een wonder, toen gij bij mijnen vader aan huis spraakt, dat gij zonder murmureren alles, ja zelfs uw ligchaam overgaaft voor de waarheid. Of men u beboette, dreigde of vervolgde, gij gingt door en stoordet u aan niets. Duizenden zagen op u en verachtten u; gij waart als eenen, wiens ooren niet meer hooren wat men zegt, goed of kwaad, en nog is u alles goed; bij den goddelooste zijt gij een leidsman en staf, waar zij zijn bezoekt gij ze, geene plaats schrikt u af" (blz. 23). Ook de innerlijke vijanden, vooral die van eigene heiligmaking en van goede werken, overwon hij met niet minder kracht. „Wat had ik vruchten willen plukken — zoo roept hij zelf uit —, die aan den boom mijner geestelijke hovaardij gegroeid waren, ik dank de Heere dat hij mij bewaard heeft, dat mijne voeten op dit pad niet uitgeglibberd zijn, en dat mij dit Belials stuk niet aankleeft, en geene schanddaad in mijne ziel wordt gevonden. O Aanbiddelijke drieëénige God! U zij de eer. Amen" (blz. 140).

Als ware Godsgezant is Woutherus Bekker begenadigd met een bovennatuurlijk licht, waarbij hij alles ziet, alles begrijpt, alles doorgrondt, wat er in 's menschen ziel omgaat. Honderden getuigenissen van zijne volgelingen geeft hij daarvoor aan. Wij schrijven slechts eenige weinige over. „Ik ben verzekerd, ik

behoef bij u zoo min verschalkt aan te komen als de vrouw van Jeroboam bij den profeet; ik weet, God heeft u oogen gegeven om door alle bedekselen der schande heen te zien, van daar dat gij weinig liefhebbers bezit. Neen, voor u gevoel ik geen de minste schaamte, want als ik uwe werken lees, zeg ik menigwerf, deze mensch weet wat in den mensch is" (blz. 9). „Het is mij in mijnen weg eene verrassing, als ik aan iemand schrijven mag, die mij verstaat en mij in mijne zwakheid dragen kan, alles is mij troost, al is het nog zoo scherp, uwe vermaningen blijven mij olie op mijnen schedel. Ik dank den Heere voor zijne bemoeijenissen, dat Hij u gebruiken wil als een werktuig, om mij voortdurend van mijne rustplaats af te stooten; gij hebt zeer goed mijne verschansingen gezien. Ik stond verstomd en zeide tot mij zelven: hoe is het mogelijk om zich in alles voor mij zoo te openbaren. Het is alsof gij een ligchaam ontleedt en aantoont, hoe ieder lid op zich zelve afzonderlijk en in betrekking tot elkander staat" (blz. 39). „Wat weet gij al de kanalen van 's menschen bestaan" (blz. 41); „ik dacht niet, dat er zulke menschen bestonden en gij mij dragen zoudt. Maar nu, lieve vriend! gij hebt die vlakte gemaakt, door u zelven bij het hoofd te grijpen, en eer ik u iets kon zeggen, deedt gij het en riept: Ik ben de man, ik getuige u, dat al wat gij van Adams kinderen gehoord hebt, ben ik voor God. Mijn randsel is vol, hij staat gepakt en hangt op mijnen rug. Ik moet dus gereinigd worden, al lig ik 38 jaren aan dat Bethesda te wachten op de beroeringen des waters" (blz. 45). „Zie ik op de zelfkennis, waaruit gij alle dingen weet en grondig beoordeelt, och, dan geloof ik zeer goed, dat er geene zaken voor u verborgen zijn. Niets vuriger wensch ik dan uwen raad en uwe besturing, omdat ik merk, dat niemand mij zoo omvat als gij. Gij kruipt door mijne ziel en maakt, dat ik stom en uitgeredeneerd voor den weg van verlossing stil blijf staan, en gij schrijft mij zooveel goeds van dien Losser, dat mijn hart begint te branden van verlangen" (blz. 52). „In plaats dat ik u iets van mijn leven heb geschreven of hoe het van binnen bij mij gesteld was, deedt gij het voor mij, en strooptet mij voor God zoo naakt uit, dat ik zag, God

had mij voor u ontbloot, zonder dat ik het u immer heb te kennen gegeven. Zoo stond ik voor eenen God, die op de daken doet prediken, wat in de binnenkameren geschiedt. Gij zijt mij dus voorgekomen met uwe God verheerlijkende taal" (blz. 87). „Zoo klaar hebt gij mijn verborgen doen en laten doorloopen, alsof ik u mondeling alles had medegedeeld" (blz. 91). „Mijne overdenkingen over uwen laatsten brief gaan al mijn verstand te boven; alles vlugt door mijn geest, ik ben als verrukt; het is of gij nieuw licht in mijn ziel hebt moeten werpen om meer onderscheidenlijk de wegen Gods aan mij te verklaren; ik geniet een groot voorregt, want ik mag een leerling zijn, die mij door Gods genade veilig acht onder uwe leiding" (blz. 116).

Uit dit alles blijkt, dat wij geregtigd zijn hem als den profeet, den ziener van het Nieuw Verbond te begroeten. Maar hij draagt nog grooter gelijkenis met de oude profeten en vooral met den grooten Apostel, namelijk: wanneer hij als schrijver optreedt. Alles wat hij schrijft, hetzij boeken hetzij brieven, alles wordt verslonden. En de groote man is zich daarvan bewust, want aanhoudend wordt het hem medegedeeld. „Ik moet getuigen, dat het werkje, dat door u laatst uitgegeven is, getiteld: Wet en Zonde, voor mij een onontbeerlijk boek is geworden; nooit heb ik kunnen denken, dat er onder de zon een mensch was, die den mensch in zijn geheel bestaan voor God door de wet ontleden kon" (blz. 6). „Uw schrijven en de uitgegevene werkjes en leerredenen zijn voor mij onmisbaar geworden; het is uw strooisel op den menschenakker dat eenmaal vruchten zal voortbrengen. Mijne vrienden verwonderen zich, als zij iets van u lezen, over het eigenaardige uwer verklaringen, dat gij zoo in alles juist den mensch in zijn zeêr weet aan te grijpen, zij roepen voortdurend, zoo hebben wij het nog nooit aangetroffen" (blz. 7). „Ik roep menigwerf: welke godzalige ondervindingen zijn hier geboekt" (blz. 8), en „mijne ziel heeft smart, zoo ik uwe brieven lees; ik denk menigwerf: o, wat zijt gij van den Heere rijkelijk gezegend naar ziel en ligchaam! Ik ben wel bedroefd geworden van heilige jaloezij. O God, Gij hebt immers mijn vriend gebruikt als een Paulus voor

Onesimus!" (blz. 43). Die geschriften, „zij zijn mij onmisbaarder dan het water voor mijne dorst, want hoe dikwerf ik uwe boeken lees, altijd vind ik wat nieuws. Ik ken uwe Wet en Zonde bijna uit mijn hoofd; en toch moet ik in vrije uren er altijd in lezen en ze bewonderen. O! die Wet en Zonde. Ik zou wel willen, dat de geheele wereld dit boek in handen had. Doch het is Gods werk. Zoo de Heere hunne oogen niet opent, zullen zij het boek meer vloeken dan zegenen" (blz. 45). „O, hoe zeldzaam tref ik iemand in geschriften aan, van wien ik geloof, dat hij de zaak deelachtig zij. Uit uw schrijven kan ik moed scheppen, als ik u in alles verstaan mag. O, dan zijn uwe brieven voor mij spijs — ik kan niet anders schrijven, omdat het zoo is, en zij de werktuigen zijn, waardoor ik meer en meer den weg van verlossing voor een arm zondaar zie openleggen, en dus kan ik zeggen, ik krijg hier veel draf, doch de Heere maakt dat gij mij spijs kunt toedienen, van daar dat ik zie, hoe lang ik naar de schim van Christus heb gegrepen, en dat God mij bewaard heeft, om mijne handen naar die schimmen uit te steken en te droomen, dat ik at" (blz. 53). „Ik heb uit uwen laatsten brief toch vele werkzaamheden voor mijne ziel gehad" (blz. 56); „daarom zijn uwe woorden, die gij mij toespraakt in uwe brieven voor mij als olie in het vuur; zij deden den brand mijner begeerte meer en meer ontbranden" (blz. 67); „het was of God er voor mij eene troostbron van geliefde te maken op het kronkelende levenspad" (blz. 80). „Toen ik den brief las, was het juist of er eene tafel met stof bedekt voor mij stond, die men afstreek met eenen stoffer, waardoor al het stof op eens verdwenen is. Zoo ging het mij. Uw brief schoof al mijne overgeblevene dwaalbegrippen en blindheid weg. Ik kan zoo gevoelen, dat gij het bij bevinding hebt leeren kennen, en het geen napraterswerk is zooals in een aantal brieven, die ik ontvang van menschen die dood zijn, en onder hunne brieven blijf ik dood; doch uw schrijven geeft mij aanstonds werk voor den Heere" (blz. 85).

Tot ons leedwezen is het ons niet duidelijk, of die brieven van doode menschen aan de wonderkracht des grooten mans zijn toe te schrijven; wij meenen van niet, omdat zij gevaarlijk

waren, daar men er onder dood bleef, terwijl van zijne brieven altijd getuigd werd: „hij was mijne blijdschap en kroon" (blz. 87), „hij is mij eene verlustiging" (blz. 142); „er is eene verzameling van brieven hier binnengekomen, doch niemand dan gij hebt de eerekroon van God mogen ontvangen" (blz. 144).

Ofschoon de waardige heraut geen aardsch loon noch menschelijke vertroosting zoekt, mag hij zich toch verblijden in een rijken oogst na zijn zegenrijken arbeid. Om strijd roepen zijne bekeerlingen uit en schrijven hem aanhoudend: „Ook hier aan deze plaats (de militaire gevangenis te Leiden..... wie zou het kunnen uitdenken?) is uw woord niet te vergeefs binnengedrongen, het vindt hier opgang; de Heere heeft u verkozen om hier aan deze plaats het zaad des woords neder te werpen. Welk eene ontfermende genade van God!" (blz. 7). „Het heeft Gode behaagt uwen arbeid aan mijne ziel niet onbetuigd te laten, gij hebt niet vruchteloos gearbeid. Een rijk geschenk is mij geworden" (blz. 67). „Edele vriend! de Heere heeft uwe pogingen en uwen arbeid niet te vergeefs gadegeslagen. Gezegend heeft Hij uw werk. Ik ben eene vrucht van uwen arbeid" (blz. 71). „Hoe klaar is het mij nu, dat ik u om der waarheid wille altijd heb lief gehad. Gij kunt dus wel begrijpen, dat dit nu niet minder is, nu gij, gelijk Paulus Onesimus, zoo ook mij in mijne banden door het Evangelie geteeld hebt. Schreef Paulus van zijn' Onesimus als van eenen zoon, dan mag ik u liefhebben als een teederlievend kind, dat zich gelukkig acht u als zijn vader in Christus te kunnen noemen" (blz. 86). En die meening is gelukkig algemeen onder de uitverkorenen; want daar staat geschreven en gedrukt: „Lieve Broeder! ofschoon gij u onnut acht (hoe is dat mogelijk!?) op de aarde, zoo wil de Heere u nog wel tot zegen gebruiken voor Zijne Kerk, ik ben het niet alleen, die mij verblijd in uw bezit; wij kunnen getuigen, dat gij een gezegend werktuig in de hand van God zijt" (blz. 119).

Tot ons leedwezen moeten wij hier bijvoegen, dat de soldaat W. Keller, N° 8526 niet altijd tot die gezegende vruchten van 's mans arbeid behoord heeft; hij schijnt zoowat gedobberd te hebben, of heeft zich door zijn zwak geheugen laten mis-

leiden, en in één en denzelfden zin zijne volgzaamheid en niet-volgzaamheid verhaald. Immers wij lezen blz. 5: „Daar stondt gij..... Het waren dezelfde woorden, die ik voor jaren van u zoo ernstig ter harte nam; dezelfde getrouwe raad, die ik vroeger hoorde, doch helaas! niet regt ter harte heb genomen." Wij willen evenwel hier geen uitspraak doen, want welligt behooren wij tot degenen, van wie geschreven staat: „ik die nog vele zaken als boomen zie wandelen, kan er niet achterkomen, zij blijven mij gelijk aan uw persoonlijk standpunt, zij blijven mij een wonder!" (blz. 57).

Wat hij van zich zelven in het eerste hoofdstuk heeft verzekerd, namelijk een uitverkoren vat van genade en onherroepelijk zalig te zijn, datzelfde is ook de overtuiging van den tuchthuis-vriend. Immers deze schrijft: „Lieve zielevriend! welk deel is u geschonken, om te juichen in genade en te blijven juichen door genade. Onbesefbaar en onwaardeerbaar geluk" (blz. 28). „Lieve vriend! wat hebt gij een voorregt om in dien Christus u zoo vrij te vinden, waar gij u niet voor schaamt met al wat gij van u zelven belijdt" (blz. 40). „Ik mag immers nevens God u, mijn edele vriend! toch de erkentenis toebrengen voor alles, waarin gij in uwen Christus een onderworpen dienstknecht zijt, die dienen kan uit eene bron, waaruit ik geloof, dat gij zoo gelaafd wordt, dat ik soms mijn hart voel branden, om zulk eene rijke zaligheid te genieten" (blz. 52.). „Lieve broeder! ik kan uw schrijven zoo verstaan, dat gij al jaren dat voorregt ontvangen hebt, om veel van Gods gemeenschap te ondervinden. Ik ken niets aangenamers en voortreffelijkers dan deze genade" (blz. 122); en „uw sterven kan niet anders dan uw leven zijn!" (blz. 9).

Hoe groot, hoe verheven staat na dit alles het schitterend beeld van Woutherus Bekker, 1 Cor. IV, 1 voor onze bewonderende oogen! Ja, wij roepen met W. Keller, N°. 8526 uit: „Och, kon ik u mijn inwendig gevoel eens opregt mededeelen; kondet gij eens in mijn binnenste zien, hoe groot ik op u nederzie, duid het mij, als het zijn kan, niet ten kwade, dat ik dit weder schrijf, ik kan mijn gevoel daaromtrent niet onderdrukken. Welk een verre afstand ligt er toch tusschen u en

mij!" (blz. 23). „O! wat hemelsch werk doet gij reeds op aarde. Uw arbeid wordt gezegend, daarvan ben ik door ontfermende genade een getuige. Uw ijver is groot en uwe leerstellingen bedriegen niet, al worden zij miskend en veracht" (blz, 81). „Ik weet, mijn kreupelschrift komt bij het uwe in geene aanmerking, gij, die zoo vele genadegaven en wijsheid van God hebt ontvangen, zoodat men bijna vreest om u te ontmoeten" (blz. 88). „Daarom zijt gij een vertroostende dienaar van Christus geweest. Hoe kan ik David verstaan, als hij van zijne liefde voor Jonathan gewaagt, dat zij voortreffelijker was dan de liefde voor vele wijven" (blz. 102), „daar ik bewust ben, dat gij al jaren juicht, hetwelk de Heere u beloofd heeft, zooals ik in uwen Bekeeringsweg gelezen heb" (blz. 67). Eindelijk „ik weet, dat Gods volk voor jaren bij mijnen vader aan huis al zeide, als het u gehoord had: dat kind is al oud en grijs geworden in de genade" (blz. 68).

Kan het verwondering baren, dat men overal reikhalzend naar den grooten man uitzag, en onophoudelijk om hem riep, naar hem verzuchtte, zoodra hij zich elders met 's Heeren arbeid bezig hield? Dan werd hem aanstonds geschreven: „ik verlang zoo naar u; Och Heere neem hem nog niet weg, wij hebben hem zoo noodig. O Heere verhoor toch de gebeden uwer kinderen voor hem, voor hem die mijne achting en liefde, om zijns werks wille, zoo wegdraagt!" (blz. 10). „O God, zoo mij dit hemelsch juweel eens in de hand werd gegeven, dat uwe bazuin eens voor mij blies" (blz. 15); want „gij kunt niet begrijpen, hoe ik hijg om toch eens eenmaal onder de prediking van het woord bij u te zijn, als ik daarop let wat ik mis" (blz. 29); „nog 15 maanden moet ik verstoken blijven van uw verkeer en uwe prediking; hoe komen de dagen mijner ballingschap nog om!" (blz. 31). „Ik gevoel, als de dood eene scheiding maakt tusschen mij en u, dat ik dan niet meer kan leven" (blad. 46); daarom „zend mij toch eenen brief, want ik reikhals naar letters, die door de liefde geschreven zijn" (blz. 71). En als de desertenr ongeduldig uitziet naar het uur, waarop de gevangenispoort voor hem zal geopend worden,

dan heet het alleen: „ik haak om hier ontslagen en bij u in uw midden te zijn" (blz. 83 en 138).

't Is waar, bovenstaande ontboezemingen schijnen ontleend te zijn aan minnebrieven; maar de liefde, die — en zeer teregt — den waardigen man door de zijnen wordt toegedragen, heeft ook al het vuur en de bekoorlijkheid van die eener smachtende bruid voor haren bruidegom. Zelfs de tuchthuis-boef schrijft hem: „Beminde een David zijnen Jonathan, God weet ook hoe ik u hartelijk lief heb met de liefde waarmede broeders elkander lieven. Gij zijt wat ik ben, en ik zal worden wat gij boven mij zijt. Niets kan mij verhinderen, als mijn ingewand beschouw ik u" (blz. 66). „O! wat draag ik u eene achting toe in mijne ziele. Gij hebt geene moeite en opoffering gespaard, en, ziel- en ligchaamsverzorger! moet ik u dan niet lieven? Ik kan niet anders! Verwondering doet mij wegzinken in tranen van vreugde. Jezus is mij boven alles lief en dan volgt gij!" (blz. 71). „Geliefde! ik acht u groot, daarvan kan ik niet zwijgen. Ik heb u lief, daar ben ik geen meester van, en ik gevoel geene beschuldiging. Het is alsof iemand mij influistert: Gij moogt hem liefhebben, want de liefde Gods is in hem" (blz. 85). Heeft de nederige man verboden afgoderij met hem te plegen, dan wordt hem geantwoord: „Ik schrijf u vlakweg zonder jamaars. Ik ben er onschuldig aan, doch hoe het komt weet ik niet, maar het is of God de liefde voor u tot geen zonde voor mij maken wil. Ik heb u lief. Zij is aan u gebonden om der waarheids wil, omdat ik in alles er het beeld van God in zie doorstralen" (blz. 95). Het schijnt echter, dat de liefde van W. Keller, N°. 8526 voor Woutherus Bekker I Cor. IV, 1, hoe ook als geoorloofd hem ingefluisterd, hare eigenaardige bekoringen medebragt, bekoringen die ondenkbaar moeten zijn bij eene liefde, zelfs de hartelijkste, tusschen vrienden. Immers de gevangen soldaat schrijft: „U, mijn zielevriend! bemin ik, en ik verblijd mij dat gij afwezig zijt, opdat mijn vleesch mij niet verstrikke" (blz. 66). De eenige verschooning voor zulke taal is, dat zij uit de militaire gevangenis van Leiden heet te komen.....

Smeekingen, vurige smeekingen worden onophoudelijk door

de zijnen voor den onsterfelijken en gezaligden man ten hemel opgezonden, en geen brief, waarin zij niet overvloedig voorkomen. „Zoo zij dan mijn wensch, dat uw hemelsche Vader u schenken moge dien toestand voor ziel en ligchaam, waardoor gij in staat gesteld wordt te voldoen aan de behoeften van Gods dierbaar volk" (blz. 14). „De Heere zij u in alles een schild en loon voor al hetgene gij aan den minste van Hem bewezen hebt. Ik weet gij hebt een groot loon in den Hemel, en gij ontvangt genade om in alles te zijn, waartoe de Heere u verordend heeft" (blz. 123). „De Heere besture uwe gangen en leide u zoo als gij tot hiertoe zoo ruimschoots ondervonden hebt, want ik weet, dat uw weg een wonder is in mijne oogen, ik blijf ziel-vereenigd aan u gebonden, en ik heb in mijnen weg geen klein deel van God ontvangen, dat Hij mij verwaardigt onder uwe opleiding te zijn en meer en meer te verstaan wat het geloof der uitverkorenen Gods vermag, en dat gij door dit geloof zulk eene vlugt in God hebt verkregen, dat velen hoemeer zij op u staren des te minder zij van u zien kunnen" (blz. 110).

Wij willen dit hoofdstuk niet sluiten zonder er op gewezen te hebben, hoe onovertreffelijk, hoe nooit te evenaren de nederigheid van Woutherus Bekker, I Cor. IV, 1 moet zijn, om dit alles te kunnen schrijven en in druk uitgeven. Wij „onbesnedenen" zouden dat gruwelijke afgoderij, onverstaanbare dollemanstaal, krankzinnige hoovaardigheid noemen; maar hij heeft het ons zelf gezegd: hoe meer wij op hem staren, hoe minder wij hem begrijpen.

J. J. v. d. Horst.

(*Wordt vervolgd.*)

EEN PHOENICISCHE INSCRIPTIE VAN NOORD-AMERIKA.

Een paar jaar geleden bevond zich Nederlands groote Apostel van de veredelende theorie der menschelijke Affenaehnlichkeit, Dr. H. Hartogh Heys van Zouteveen, in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Op zijn tocht van Chicago naar San-Francisco maakte hij kennis met een Amerikaansch mijn-ingenieur, een zeer beschaafd man, die zich door een toevallige omstandigheid deed kennen als een liefhebber van entomologie. Het eene onderwerp bracht nu het andere voort, en zoo kwam ook de oorsprong der Indianen en het al of niet bekend zijn van Amerika aan de ouden ter sprake. De ingenieur vertelde toen, dat er den 16 October 1869 in de stad Lafayette in den Noord-Amerikaanschen staat New-York een groot standbeeld was opgegraven, van albast vervaardigd en blijkbaar van hoogen ouderdom. Het lag op een diepte van 5 voet beneden de oppervlakte en werd ontdekt, doordat er een helmlock-boom was omgevallen of omgehouwen en zoo in den kuil, waarin de wortels geweest waren, het hoofd van het beeld bloot kwam. Het beeld was tien voet en 41½ Eng. duim hoog en woog 2990 Amer. ponden. Het droeg sporen van vroeger beschilderd te zijn geweest en was blijkbaar afkomstig van een volk, dat in de beeldhouwkunst zeer ervaren was. Op den arm stonden eenige Phoenicische karakters, die beteekenden: Heer Tammuz van de hemelen, de Baäl.

Dr. Hartogh, die reeds vroeger in zijne geschriften had trachten duidelijk te maken, dat Amerika vóór den aanvang onzer jaartelling aan sommige volken der oude wereld, in het bijzonder aan de Phoeniciërs en Carthagers, niet geheel onbekend was, zag in deze mededeeling een feit, dat dit vraagstuk volkomen scheen te beslissen, maar toonde zich toch, als een echt wetenschappelijk man, die niets dan op afdoende gronden kan aannemen, vrij ongeloovig. De ingenieur, de bewijzen zijner mededeeling in zijn jaszak bij zich dragend, liet zijn

reisgenoot daarop een nummer zien van het tijdschrift The Galaxy, waarin juist hetzelfde vermeld stond, dat hij zooeven verhaald had. Evenals een mijner beste vrienden, die in zijn goede oogenblikken van beminnelijke naïveteit en oud-Hollandsche bonhomie de afbeelding van eene of andere gebeurtenis voor waarheid houdt, zoodra het verhaal daarvan er bij staat, was ook Dr. Hartogh nu overtuigd. Niet weinig werd hij daarenboven in zijne overtuiging versterkt, toen hij vernam dat Moses White, professor in de pathologie en microscopie aan Yale-college te New-Haven, het standbeeld microscopisch had onderzocht. Het vertoonde,volgens dien geleerde, op zijn oppervlakte op vele plaatsen kleine gaatjes, alsof die met een naald gemaakt waren. Prof. White slaagde er niet in die gaatjes langs mechanischen weg na te maken; bij een 45-malige liniaire vergrooting vertoonden zij zich zoodanig, dat hij zich niet kon voorstellen, dat zij door menschenhanden vervaardigd waren, maar kwamen daarentegen volkomen overeen met gaatjes in een natuurlijk stuk kalksteen van de Ohio-rivier, dat versteeningen bevatte, welke laatste gaatjes volgens prof. White waarschijnlijk door borende zeedieren gemaakt waren.

Blijde over deze schitterende ontdekking verliet nu Dr. Hartogh het land van Uncle Sam en betrad, het welbekende begin van Urians Reise um die Welt zingend:

Wenn Iemand eine Reise thut,
So kann er was erzählen,

den vaderlandschen bodem. Alvorens echter zijne ontdekking bekend te maken, wilde hij zich vergewissen, in hoever de vertaling der Phoenicische karakters juist was en gaf daarom een afschrift van de inscriptie aan Prof. Juijnboll te Delft, zonder hem evenwel te zeggen, waar de inscriptie gevonden was of wat zij beteekenen moest.

„De reden [dezer geheimzinnige handelwijze] lag in de eerste plaats, zoo verhaalt Dr. Hartogh zelf, in vroegere gesprekken met den Heer Juijnboll, waaruit ik wist, dat hij volstrekt geen belang stelt in Amerikaansche oudheden en een zeer sterk wantrouwen koestert tegen alle Amerikaansche produkten van menschelijke kunstvlijt, waarvan beweerd wordt

dat zij van voor den tijd van Columbus afkomstig zijn. Als ik hem dus gezegd had, dat de bewuste inscriptie op een Amerikaansch beeld stond, zou dit genoeg geweest zijn om hem van elk onderzoek afkeerig te maken. Wat het opschrift beteekenen moest, zeide ik hem ook niet, vreezende, dat wanneer ik hem zeide, dat de inscriptie beweerd werd Phoenicisch te zijn, zijn oordeel daardoor geïnfluenceerd zou worden en hij gelijkenis in letters, enz. zou trachten te vinden, waar die niet of althans niet duidelijk bestond."

Prof. Juijnboll, geen kwaad vermoedende, ontcijferde daarop de inscriptie en vertaalde: Heer Tammuz van de hemelen. Het woord thaak (dat de Amerikaan door Baäl overzette) was den Delftschen orientalist onbekend. Dr. Hartogh was nu enthousiast. „Toen ik, zoo schreef later Prof. Juijnboll, korten tijd daarna zijne blijdschap over deze vermeende oplossing bemerkte, heb ik getracht hem te betoogen, dat deze uitlegging te ernstig door hem werd opgevat: want hij was niet zeker, dat zijne figuren met de noodige juistheid zijn afgebeeld, en de onderstelde overeenkomst dezer teekens met de bedoelde Phoenicische letters is zóó gering, dat een nader onderzoek waarlijk niet overbodig was te achten; ter verduidelijking mijner meening voegde ik er nog de vraag bij, of het opschrift, in plaats van Phoenicisch, welligt Keltisch of van eenige andere taal zou zijn; en ten slotte waarschuwde ik nadrukkelijk voor eene vergissing als die met de bekende Runen-inscriptie, waardoor verscheidene binnen- en buitenlandsche geleerden eenigen tijd, naar men zegt, de dupe van een grap zijn geweest. Dr. Hartogh evenwel was niet te weerhouden: de drie door mij genoemde woorden waren vroeger evenzoo in Amerika gelezen; de juistheid kon door hem niet meer betwijfeld worden."

Dr. Hartogh maakte nu zijne ontdekking openbaar in de Februari-aflevering 1874 van het Album der Natuur. Behalve de reeds vroeger besproken argumenten betoogde hij de echtheid der Amerikaansche vondst nog op de volgende wijze. „Prof. Juijnboll zeide mij verder, dat het Phoenicische alphabet eerst sedert ongeveer 40 jaren tamelijk goed bekend is. Is dus het beeld ouder dan 40 jaren (en dit kan moeilijk betwijfeld

worden), dan moet de inscriptie echt zijn, daar voor 50 jaren niemand een Phoenicisch opschrift zou hebben kunnen maken." Dit betoog verkreeg nog meer klem door de volgende ingenieuse opmerking. „De zwaarte van het beeld sluit het denkbeeld uit, dat het bij een schipbreuk verloren en later aan land gespoeld kan zijn. Er schiet dus niets anders over dan aan te nemen, dat het door Phoeniciërs met opzet aan land gebracht of door hen in Amerika vervaardigd is, waaruit rechtstreeks volgt, dat de Phoeniciërs Amerika kenden." Niemand zou het nu den Nederlandschen Apostel ten kwade geduid hebben, zoo hij zijn geleerde navorschingen besloten had met de woorden van Horatius:

Exegi monumentum aere perennius,
Regalique situ pyramidum altius:
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series, et fuga temporum.

Helaas „het kan verkeeren". De waarheid dezer lijfspreuk van den komischen Bredero ondervond ook Dr. Hartogh. Langzamerhand kwamen er wolkjes aan den hemel, die het stralend licht zijner gloriezon begonnen te verduisteren; het werd al donkerder en donkerder; het bleek dat er een verschrikkelijke mystificatie in het spel was. In een opstel van het Illustrirte Zeitschrift für Länder- und Völkerkunde, Globus, getiteld: Phönicisch-amerikanische Phantasien, werd de echtheid van het Baälsbeeld bestreden en gelooft de schrijver na zijne bewijzen aangehaald te hebben: „die Phönicische Entdeckung Amerikas ist damit abgethan."

Prof. Juijnboll, hiervan kennis gekregen hebbende, was nu zeer ontevreden, dat hij zoo onnoozel in de fuik geloopen was en beklaagde zich in de achtste aflevering van het Album dezes jaars over de handelwijze van Dr. Hartogh, hem ten slotte verzoekende voor 't vervolg geheel buiten deze quaestie gehouden te worden. Dr. Hartogh werd nu ook boos, schreef een toelichting op het schrijven van Prof. Juijnboll en besloot deze met de volgende tirade: „Hiermede vermeen ik, dat de

zaak van het standbeeld, de inscriptie en de betrekking van Prof. J. tot mijn stuk genoegzaam toegelicht is, zoodat ik niet voornemens ben van verdere stukken van Prof. J. over deze zaak, zoo hij die schrijven mocht, verder eenige notitie te nemen of daarop verder eenige toelichting of antwoord te geven." Gelukkig zal het dus, wanneer deze heeren zich aan hun woord houden, tusschen hen niet tot handtastelijkheden komen.

Ziehier nu wat er van de zaak is, waarin Dr. Hartogh de ridder van de droevige figuur is. De onthullingen komen voor in het tijdschrift Gaea, Natur und Leben onder den titel „Urgeschichtlicher Schwindel in Amerika" en worden door Dr. Hartogh als naschrift op zijn toelichting medegedeeld. De eigenlijke eerste aanlegger van de zwendelarij was een zekere H. B. Morton, dien een andere sluwe knaap, George Hull, als raadgever en helper ter zijde stond. Buitendien waren nog verscheidene andere personen, natuurlijk louter eerlijke lieden, in de aangelegenheid gewikkeld, onder anderen Newell, op wiens hoeve de reus te voorschijn kwam. Duizenden van dollars zijn in het verloop van de zaak van hand tot hand gegaan. Maar juist de omstandigheid, dat er zooveel personen mede gemoeid waren, leidde tot de ontdekking van den humbug; want wanneer spitsboeven met elkander twisten, komen in den regel hun streken uit. Op een Maart-avond van het jaar 1870 kwam de genoemde Morton in Buffalo aan en liet nog laat in den nacht den redacteur van de „Buffalo Courrier" verzoeken, hem in zijn hôtel een bezoek te brengen, daar hij hem een gewichtig bericht mede te deelen had. Deze heer gaf dadelijk aan de uitnoodiging gevolg en vernam nu van Morton de volledige geschiedenis van de fraaie onderneming.

Eerst deelde Morton aan den Redacteur van den Buffalo Courrier mede, dat hij door zijn medeplichtigen, met name door Hull, bedrogen geworden was, en dat hij bij de geheele zaak slechts weinig voordeel behaald had; dat daarenboven het publiek aan de echtheid van den steenen reus begon te twijfelen, en dat hij nu duidelijk uiteenzetten wilde, hoe de zaak in elkander zat. Hierop ontmaskerde hij de zwendelarij in haren geheelen omvang. Nadat hij op het denkbeeld gekomen

was om een steenen beeld te maken, veroorzaakte het hem geen geringe moeite om een geschikte grondstof daartoe te krijgen, tot hij eindelijk uit een gipsgroeve van Fort Dodge in Jowa een blok van toereikende grootte verkreeg. Dit blok werd met groote moeite (twaalf paar ossen als trekdieren, breken van houten bruggen, enz.) naar Chicago gebracht en in de schuur van zekeren Burkhardt, een steenhouwer, nedergelegd. Een beeldhouwer, met name Saley, beitelde hier de figuur uit, welke arbeid hem twee maanden, dikwijls zelfs gedurende den nacht, bezig hield. Om het geluid der hamerslagen te dempen, nam men de voorzorg om de schuur van binnen met tapijten te behangen. Zuren en kleurstoffen, waarvan de aankoop 90 dollars kostte, dienden om den reus een oud, verweerd uiterlijk te geven.

Daarop werd het beeld in een groote, met ijzer beslagen kist gepakt, met enorme kosten naar Onondaga County gebracht en daar in alle stilte op Newell's hoeve begraven, om den 16 October 1869 het daglicht weder te zien. Morton scheen zich het slecht gelukken van zijn onderneming zeer aan te trekken. Volgens de laatste berichten zou hij zich zelven van het leven beroofd hebben.

Dr. Hartogh, gedachtig aan het woord, dat der Herr aan Mephistopheles zeide: „Es irrt der Mensch, so lang er strebt! besluit zijn naschrift aldus: „Het doet mij leed, dat juist ik, door een artikel in „the Galaxy" op een dwaalspoor gebracht, de persoon moest zijn, die het bewuste beeld het eerst in Nederland ter sprake bracht. Het doet mij echter genoegen, dat ik ook de eerste zijn kan, die de bewijzen voor de onechtheid van het beeld aan het Nederlandsch publiek kan voorleggen. Want bij elk wetenschappelijk onderzoek is het immers alleen om waarheid te doen, en een wetenschappelijk man dient het volstrekt onverschillig te zijn in welken zin een vraagstuk, dat hij onderzoekt, beslist wordt, mits de beslissing slechts met de waarheid overeenkomt. In zoover kan het hem niet dan voldoening geven, zoo hij, ook al bevond hij zich eerst op een dwaalspoor, aan het publiek zelf de bewijzen kan geven, dat het pad, waarop hij zich eerst bevond, een

dwaalspoor was en het met de waarheid bekend kan maken."

Je höher dass der Affe steigt,
Je mehr er seinen Hintern zeigt.

L. H. BORKING.

NIEUWE BESLISSINGEN DER H. POENITENTIARIE AANGAANDE HET JUBILÉ VAN 1875.

De Acta S Sedis in compendium opportune redacta et illustrata (vol. VIII, p. 359) deelen met andere theologische tijdschriften de volgende vragen mede, welke aan de H. Poenitentiarie betreffende het Groote Jubilé van het jaar onzes Heeren 1875 gerigt zijn, tegelijk met de beantwoording, door de H. Poenitentiarie gegeven.

I. An confessarii absolvere possint poenitentem, qui jam a reservatis et a censuris absolutus in ea denuo inciderit antequam opera impleverit ad Jubilaeum adquirendum praescripta?

R. Virtute Jubilaei posse una vice tantum absolvi a reservatis et a censuris; seu negative.

II. Ordinarius quidam exposuit, in sua dioecesi nonnullas adesse paroecias rurales et montuosas, in quibus oratoria ecclesiaeque minores reperiuntur quidem, sed quae adeo inter se distant, vel in talium summitate montium positae sunt, ut notabilis pars gregis ab exequendis praescriptis visitationibus ob difficultatem retrahatur, et indulgentiam propterea Jubilaei non consequatur.

Proindeque indultum petit designandi, vel ecclesiam parochialem et illa tantum oratoria, quae populus satis commode adire possit, aliis asperae et difficilioris viae omissis.

R. Ea tantum designanda esse oratoria, quae publico divino cultui sint addicta, in quibus Missa celebrari soleat, et quorum visi-

tatio non sit judicio Ordinarii moraliter impossibilis: iis vero fidelibus, qui ob aliquod peculiare impedimentum ea visitare non valeant, provisum per Litteras Apostolicas.

III. Revmus Pater Generalis cujusdam perinsignis Ordinis quaesivit, quoad electionem confessarii, an iste approbatus esse debeat ab Ordinario loci, vel ab Ordinario Ordinis?

R. Regulares juxta Litteras Apostolicas Gravibus Ecclesiae ad lucrandum Jubilaeum posse sibi eligere quemcumque confessarium, qui tamen sit a locorum Ordinariis ad audiendas personarum saecularium confessiones approbatus.

IV. An ille, qui ante Paschatis octavam vel ante terminum prorogationis ab Ordinario concessae paschale praeceptum haud impleverit, queat post aliquod tempus Jubilaeum lucrare unica confessione et unica communione; vel abscisse debeat duas peragere confessiones et duas communiones distinctas, quarum unam pro paschali illius anni praecepto adimplendo, alteram autem pro Jubilaeo lucrando?

R. Ad lucrandum Jubilaeum requiri confessionem et communionem a confessione annuali et a communione paschali omnino distinctam.

V. An concessa necne intelligi debeat in Jubilaeo Concilii Vaticani facultas illum absolvendi qui complicem absolverit aut falso accusaverit confessarium de sollicitatione?

R. Provisum per Litteras S. Poenitentiariae diei 25 Januarii 1875; hoc est nullam esse concessam facultatem absolvendi a casibus expressis in Constitutione Benedicti XIV Sacramentum Poenitentiae.

VI. An fideles, qui juxta Ordinarii dispositionem quinque tantum peragunt visitationes processionaliter ad ecclesias, teneantur pro aliis decem visitationibus ab Ordinario remissis praescriptas a Romano Pontifice recitare preces?

R. Standum esse terminis reductionis ab Episcopo vigore Litterarum Apostolicarum concessae.

VII. Ex S. Poenitentiariae responsis certum est haud satisfieri posse praecepto paschali et Jubilaeum lucrari unica confessione et unica communione, potestne unus et alter attingi finis duabus communionibus et unica confessione?

R. Affirmative, firma tamen remanente obligatione satisfaciendi, si nondum quis satisfecerit, praecepto annuae confessionis.

VIII. Ordinarius N. quaesivit a S. Poenentariae tribunali an absolvi queant, virtute hujus Jubilaei, rei rebellionis in Pontificium civile Gubernium?

R. Arffimative, sub conditionibus expressis in Litteris a S. Poenitentaria editis die 1 Junii anni 1869 sub num 1°.

SPROKKELING.

De Engelsche pers in 1874. — Gedurende het vorige jaar zijn er in Groot-Brittannië 3351 nieuwe boeken uitgegeven, 961 nieuwe editiën van oudere boeken en 291, die van Amerika zijn overgenomen; dus te zamen: 4603, d. i., 388 minder dan in 't jaar 1873. Deze vermindering kan verklaard worden door de verhooging der kosten. De godgeleerde boeken zijn omstreeks 150 minder in getal, maar andere wetenschappelijke werken en de boeken, die onder de rubriek „verhandelingen, fraaije letteren enz." vallen, zijn in getal toegenomen. De *Publischer's Circular*, waaraan deze opgaven ontleend zijn, verdeelt de boeken van 1874 onder veertien rubrieken. Daarbij vinden we 664 godgeleerde boeken; 365 werken over opvoeding, classieke literatuur en philologie; boeken voor de jeugd zijn er 229; romantische werken (*novels*) 825; boeken over regtsgeleerdheid 124; over staatkunde en handel 133; over kunsten en wetenschappen en ..... geïllustreerde werken 623 (eene wat zonderlinge combinatie!); reisbeschrijvingen en aardrijkskundige werken 244; geschiedenis, biographie enz. 393; dichtkunst en tooneel 305; jaarboeken en vervolgwerken 249; geneeskunst 135; fraaije letteren, verhandelingen, monographiën enz. 211; boeken van gemengden inhoud, waarbij ook kleinere brochuren (*pamphlets*), met uitsluiting van preken, 103.

Het Parijsche Nationaal Concilie van 1811.

(*Vervolg* van blz 16)

III.

De woorden, in de pompeuse vergadering van den 16 Maart op de Tuileriën door den grijzen Emery gesproken, hadden wel is waar eenigen indruk gemaakt op den Keizer; hem tegen te houden op den ingeslagen weg vermogten zij evenwel niet. Duurde het daarom ook al eenige dagen, eer zijn besluit bekend werd, 't was niet omdat hij aarzelde den strijd tegen Pius VII door te zetten, maar omdat hij, in 't vooruitzigt der hem wachtende moeijelijkheden, met grootere berekening en sluwer overleg zijne plannen beraamde.

Twee middelen had het comité ecclésiastique voorgeslagen om de hangende kerkelijke vraagstukken te vereffenen: òf eene wijziging te brengen in het Concordaat, òf zoo de Paus zich hier tegen verzette, een nationaal concilie bijeen te roepen. Napoleon besloot beide middelen tegelijk aan te wenden, om zoo de werking van het eene door de kracht van het andere te verhoogen.

Tot het houden van een concilie gevoelde hij zich bijzonder aangetrokken. Het streelde zijn hoogmoed de prinsen

der Kerk rondom zich vergaderd te zien, gelijk hij onlangs te Erfurt en te Dresden de vorsten van Europa in grooten getale had zien zamen komen, om hem hunne hulde aan te bieden. Maar vooral wilde hij door het concilie den Paus schrik aanjagen en concessies afdwingen. Daarom moest het bijeenkomen van het concilie eene uitgemaakte zaak wezen, alvorens eenig gezantschap naar Savona vertrekken mogt.

Den 24 April ontving de minister Bigot de Préameneu last, de leden van het comité ecclésiastique te vergaderen en hun voorlezing te doen van het schrijven, waarbij de bisschoppen tot het concilie werden opgeroepen. Dit schrijven, door Napoleon zelven gesteld, was alweder eene formele acte van beschuldiging tegen den Paus, die er in werd voorgesteld als de eenige oorzaak van al de rampen, waaronder de Kerk zuchtte. Alvorens het evenwel te verzenden, wilde de Keizer zich eerst vergewissen, welken indruk het op de bisschoppen zou maken, en daarom werd Bigot gelast, hem hier omtrent zekerheid te verschaffen. Als nu de leden van het comité de voorlezing hadden aangehoord zonder eenige aanmerking te maken, wist Napoleon genoeg. Het stuk werd geteekend en reeds den volgenden dag, 25 April, aan de bisschoppen verzonden, om hen tegen den 9 Junij te Parijs bijeen te roepen tot het houden van een nationaal concilie [1]).

Dienzelfden dag werd ook de aangelegenheid van het gezantschap naar Savona geregeld.

Deze gewigtige zending werd door den Keizer opgedragen

---

1) Dit convocatie-schrijven is afgedrukt in *Coll. Lac.* IV, 1243; De Smet p 203; Melchers, *Das National-Concilium zu Paris im Jahre* 1811, p 3.

aan de Barral, aartsbisschop van Tours, Duvoisin, bisschop van Nantes, en Mannay, bisschop van Trier, die later bij een besluit van den 30 April gemagtigd werden, om zich den bisschop van Faënza, Bonsignori, eerst onlangs tot het patriarchaat van Venetië benoemd, toe te voegen. Napoleon wilde de bisschoppen vóór hun vertrek zelf zien en spreken. Den 25 April verschenen zij voor hem te Saint-Cloud, om in een tamelijk lang onderhoud mondelings hunne instructiën te ontvangen, die hunl den volgenden dag nogmaals schriftelijk werden ter hand gesteld door Bigot [1]).

De zending hun opgedragen betrof verschillende punten. Vooreerst hadden zij aan den Paus mede te deelen, dat hij nooit of nimmer weer in zijne wereldlijke heerschappij zou hersteld worden; alsook hem kennis te geven van het bijeengeroepen concilie en „van alles, wat de Kerk van Frankrijk doen zou, geleid door het voorbeeld van vroegere tijden en door de noodzakelijkheid van het heil en het welzijn der godsdienst."

Ten andere werden zij gemagtigd om met Pius VII twee verschillende conventies te sluiten, eene met betrekking tot de institutie der bisschoppen, eene andere met betrekking tot de algemeene belangen der christenheid en den persoon des Pausen. De grondslagen van beide werden naauwkeurig bepaald.

Wat de institutie der bisschoppen betrof, de Keizer begon met te verklaren, dat hij het Concordaat voor opgeheven beschouwde, en dat de bisschoppen voortaan zouden geïnstitueerd worden op de wijze als zulks geschiedde

---

1) Zie den tekst: *Correspondance de l'empereur Napoléon I.* t. XXII. p. 132—134; *Coll. Lac.* IV, 1244 vv.

vóór het Concordaat van Frans I, en als zou worden bepaald door het bijeengeroepen concilie, onder voorbehoud der keizerlijke goedkeuring. Niettemin, men zou tot het Concordaat kunnen terugkeeren, mits de Paus 1) aan al de benoemde bisschoppen de institutie wilde verleenen, en 2) voor de toekomst zijne goedkeuring hechtte aan de wijziging, door het comité ecclésiastique voorgesteld.

De andere conventie kon worden gesloten op de volgende grondslagen: den Paus zou de terugkeer naar Rome vrijstaan op voorwaarde, dat hij den Keizer den eed van getrouwheid zwoer. Weigerde hij dien eed, dan zou hem het verblijf te Avignon geoorloofd zijn; doch hij zou zijne geestelijke magt niet mogen uitoefenen in Frankrijk, tenzij hij beloofde niets te zullen doen, wat in strijd was met de vier artikelen der Gallicaansche Kerk.

De bisschoppen moesten evenwel vooral zorg dragen beide conventiën niet met elkaar te verwarren. Zij waren geheel onafhankelijk van elkaar; „car l'institution canonique n'est pas une faveur que nous fait le Pape, c'est au contraire une marque de déférence et de consideration accordée en France aux Papes."

Ten slotte werd hun gelast spoed te maken en zorg te dragen, dat zij in elk geval vóór den 1 Junij waren teruggekeerd; alsmede dagelijks aan den minister van eeredienst berigt te zenden van den stand der onderhandelingen.

Vreemd kan het voorkomen, dat hun zoowel door den Keizer als door den minister Bigot uitdrukkelijk werd geboden geen melding te maken van de hun verleende volmagt, vóór zij bespeurden, dat de Paus geneigd was hunne voorstellen aan te nemen. Doch het was geenszins

de bedoeling van Napoleon, dat deze bisschoppen zich aan den Paus zouden voorstellen als *zijne* afgevaardigden; op die wijze kon hij zijne oogmerken niet bereiken. Zij moesten veel meer optreden als gezanten der fransche geestelijkheid. De Paus moest in den waan worden gebragt, dat zoo hij niet toegaf en er eene openlijke breuk tusschen hem en den Keizer ontstond, de geheele geestelijkheid zich aan de zijde des laatsten zou scharen. Evenzoo zocht de Keizer de bisschoppen, wier tegenstand hij altoos nog duchtte, huns ondanks meer en meer in zijn strijd tegen Pius VII te betrekken. Daarom ontvingen de, ten getale van twaalf, op dat oogenblik te Parijs aanwezige bisschoppen bevel, om aan het gezantschap een schrijven mede te geven, waarin zij de Barral c. s. als *hunne* afgevaardigden aan den Paus aanbevalen, hem smeekende met vaderlijke welwillendheid hen te ontvangen en geloof te schenken aan hunne woorden in de vaste overtuiging dat de gansche Gallicaansche Kerk door hunnen mond tot hem sprak. En hiermede nog niet tevreden, vorderde Napoleon van kardinaal Fesch en negentien andere bisschoppen, dat zij, ieder voor zich en als uit eigen beweging, zich tot den Paus zouden wenden met het schriftelijk verzoek, dat hij de hem gedane voorstellen zou aannemen en van allen verderen tegenstand afzien [1]).

Den 1 Mei begaf het gezantschap zich op reis naar Savona. De grootste stilzwijgendheid was voorgeschreven; alleen de prefect van Montenotte, de graaf de Chabrol, was met het eigenlijk doel der zending bekend gemaakt. Hij was ook namens den Keizer den bisschoppen aanbe-

1) D'Haussonville, IV. 109 vv.

volen als iemand, wien zij vrijelijk konden raadplegen en die in staat was hun zeer nuttige inlichtingen te verstrekken omtrent het karakter en de gezindheid des Pausen. In de daad was de Chabrol naast de bisschoppen door Napoleon met eene zending bij Pius VII belast; ook hij onderhandelde met den Paus, maar op eene wijze en met gebruikmaking van zoodanige middelen als de Keizer moeijelijk van bisschoppen verlangen kon [1]).

Als den 9 Mei de afgevaardigde bisschoppen te Savona aankwamen, bevond Pius VII zich reeds gedurende vier maanden in dien staat van volstrekte afzondering, waarvan wij vroeger hebben gesproken. Alles wat de belangen der Kerk betrof, was met de grootste zorgvuldigheid voor hem verborgen gehouden; geene enkele tijding drong tot hem door, als alleen die, welke hem door den graaf de Chabrol werd medegedeeld en altoos van dien aard was, dat zij hem met droefheid vervullen en tot ontmoediging verleiden moest.

Als de Chabrol aan den Paus officieel kennis gaf van de aankomst der bisschoppen, afgevaardigden der fransche geestelijkheid, gaf hij ten antwoord, dat zij konden komen wanneer zij verlangden. Den 10 Mei had de eerste audiëntie plaats, welke evenwel zonder eenig resultaat bleef. Den volgenden dag wenschte Pius VII open te houden, opdat hij de verschillende brieven zou kunnen lezen der bisschoppen en kardinalen, welke men hem gebragt had. Van dezen dag maakte de graaf de Chabrol gebruik om op zijne wijze de bisschoppen in hunne zending te ondersteunen. „Ce jour, zoo schrijft hij zelf aan

---

1) A. w. p 119.

den minister Bigot, a été employé à bien établir nos relations dans l'intérieur du palais, de manière à connaître ce que le pape pourra laisser échapper dans la conversation familière, et à pouvoir lui faire connaître au besoin d'une manière directe, quoique non officielle, ce qu'il est convenable qu'il apprenne pour faciliter la négociation [1]).

En welke waren nu de geheime middelen door de Chabrol tot dit doel aangewend? De geneesheer des Pausen, Porta, was onder 's hands gewonnen voor de zaak van hem, die zijn meester gevangen hield. Ook de commandant van het paleis, La Gorse, was in het geheim getrokken en moest mede als spion dienst doen.

Den 12 Mei had de tweede audiëntie plaats. De Paus ontving ook nu de afgevaardigden met welwillendheid en begon zelf te spreken over hetgeen hij uit den brief van kardinaal Fesch had leeren kennen [2]) als voorwaarden voor het herstel des vredes. Ook betuigde hij aanstonds den grootsten tegenzin om deze voorwaarden aan te nemen, zoolang hij zich beroofd zag van zijne natuurlijke raadslieden. De bisschoppen, reeds door de Chabrol hier omtrent ingelicht, hadden den moed — avec quelques détours de modestie, zijn hunne eigene woorden — zich zelve aan te bieden, om voor het oogenblik die natuurlijke raadslieden te vervangen, zoowel om hun bisschoppelijk karakter als om hunne gehechtheid aan den H. Stoel en den persoon des Pausen.

---

1) D'Haussonville IV, p. 128. — D'Haussonville heeft het eerste deze bijzonderheden uit de nog onuitgegeven correspondentie van den graaf de Chabrol aan het licht gebragt.

2) Bij de eerste audiëntie hadden de bisschoppen den moed niet gehad deze bekend te maken.

Pius VII merkte hun evenwel op, dat hij hen niet voor genoegzaam onpartijdig hield en bewaarde hen alzoo voor de treurigste rol, welke wel ooit door eenig gezant kon zijn vervuld.

Wat overigens de gedane voorstellen betrof, verklaarde de Paus, dat men van hem geen belofte mogt vragen, niets te doen tegen de declaratie van 1682, daar Alexander VIII haar had veroordeeld en nietig verklaard. Aangaande de institutie der benoemde bisschoppen herhaalde hij, dat alles zich zou schikken, als men hem slechts zijne raadslieden wedergaf. Doch de voorgestelde wijziging van het Concordaat kon hij niet goedkeuren 1) omdat de termijn van drie maanden te kort was; 2) omdat het oordeel over de geschiktheid van den benoemde dan alleen aan den Keizer zou toekomen; 3) omdat in laatste gevolgtrekking de metropolitaan regter zou worden over de weigering van den H. Stoel; 4) omdat vooral een *arm mensch*, voor zich alleen, niet de verantwoordelijkheid op zich mogt nemen eener zoo groote verandering in de Kerk.

Wat de bisschoppen hiertegen mogten inbrengen, Pius VII bleef onverzettelijk, en ook bij een tweede onderhoud op den avond van dienzelfden dag leden al hunne pogingen schipbreuk. Den volgenden morgen besloten de bisschoppen den Paus eene geschrevene nota te overhandigen, waarvan zij de redactie aan Duvoisin hadden opgedragen. Pius VII wilde haar niet aannemen. Wel hoorde hij de voorlezing er van aan, doch hij bleef in zijne weigering volharden. De afgevaardigden waren geheel ter neergeslagen en beschouwden hunne zending zoo goed als geëindigd.

In deze omstandigheid kwam de Chabrol hun te hulp. Dienzelfden morgen begaf hij zich naar het paleis, om,

gelijk hij zelf aan Bigot schrijft, te ontdekken, welke de geheime beweegredenen waren van eenen zoo slecht berekenden tegenstand. Hij had een onderhoud met Porta en bragt hem onder het oog, in welken toestand zijn meester zich zelven plaatste, *alsook al diegenen die aan zijne zaak gehecht waren.*

Porta beloofde met al zijne magt de behulpzame hand te zullen bieden.

Den volgenden dag begaf de Chabrol zich tot Pius VII, door wien hij als altijd goed ontvangen werd. Aanstonds ter zake komende, drukte hij zijne verwondering uit over de weigering des Pausen, om de voorgestelde clausulen aan te nemen. Het concilie stond op het punt om zich tegen hem te verklaren; bovendien voorwaarden, waaraan de Kerken van Frankrijk en Italië hare goedkeuring hechtten, konden onmogelijk zijn geweten bezwaren. Daarna, overtuigd als hij was, dat hij het best zou slagen door sterk op het gevoel van Pius VII te werken, ging hij voort: „Ik stem toe, dat ik hier niet over theologische vraagstukken handelen kan, maar als politieke autoriteit heb ik het regt tusschen beide te komen en te zeggen, dat de geheele wereld weten zal, hoe de vrede der Kerk van den Paus heeft afgehangen; dat verlichte mannen, die aan hem gehecht zijn, hem bezweren bij zijn eigen belang en hunne rust, een einde te maken aan eene zaak, die reeds al te lang geduurd heeft en die tegenwoordig tot hare eenvoudigste elementen is teruggebragt; dat men — op het oogenblik, waarop de Keizer bereid is offers te brengen aan de Kerk van Frankrijk, offers van zuivere edelmoedigheid, daar het nationaal concilie zijne plannen en belangen verzekert, — hem niet

anders als slechten dank zal weten, als men verneemt dat de Kerk en hare verzuchtingen niets van hem hebben kunnen verkrijgen." Hij voegde er aan toe, dat de zaken niettemin geregeld zouden worden, en dat 's Pausen opvolgers zijne gedachtenis de smet zouden aanwrijven nutteloos de regten van den H. Stoel te hebben op het spel gezet, dat de nakomelingschap en de geschiedenis hem zouden veroordeelen.

Op dezen vreemden uitval antwoordde Pius VII met de grootste kalmte en zachtheid, dat hij gemakkelijk het oordeel der menschen zou vergeten, om alleen aan dat van God te denken. Nog echter gaf de Chabrol het niet op en zocht den weg te vinden tot het hart des Pausen. Hij bezwoer hem uit zijn eigen naam en uit dien van al zijne vrienden en alle geloovigen, toch te letten op zijn eigen toestand en op dien der Kerk, niet te vergeten, wat hij zelf moest lijden en zoovele andere personen om hem. Doch alhoewel de Paus zich bewogen toonde door deze herinnering, hij bleef volharden bij zijn besluit.

Intusschen de prefect van Montenotte was de man niet om het zoo spoedig gewonnen te geven. Hij meende nog andere middelen te bezitten, waarvan hij zich eene betere uitwerking beloofde. De geneesheer Porta had hem verzekerd, dat de gezondheid des Pausen veel te wenschen overliet. Sinds eenige dagen sliep hij bijna in het geheel niet meer, zijne nachten waren uiterst onrustig, zijn geest raakte meer en meer overspannen door de vermoeijende discussies, welke hij moest voeren, en door het bewustzijn van welk gewigt het besluit was door hem te nemen. Van deze omstandigheid ontzag de Chabrol zich niet partij te

trekken voor het slagen zijner zending. Hij oordeelde, dat de Paus, in dezen toestand onophoudelijk lastig gevallen en zonder tusschenpoozen vervolgd met allerlei voorstellingen van de rampen, die der Kerk om zijnentwille dreigden, ten laatste er toe gebragt zou worden, om, hoe dan ook, toe te geven. En dien overeenkomstig handelde hij.

Nu eens liet hij door Porta den Paus mededeelen, dat de geheele bevolking van Savona en Genua zijn toegeven verwachtte. Dan bestormde hij hem zelf met de dringendste beden toch medelijden te hebben met zoovelen, die van zijn toegeven alleen het einde hunner kwellingen verhoopten. Dan weder kwamen de bisschoppen hetzelfde verzoek aandringen. Wel bleef de Paus getrouw aan zijne gevoelens, maar hij geraakte meer en meer in zulk een toestand van overspanning, dat hij zelf klaagde over de vermoeidheid van zijn hoofd en — het zijn zijne eigene woorden — dat hij zich als in een staat van dronkenschap waande.

Eindelijk den 18 Mei zou de Chabrol in overeenstemming met de afgevaardigde bisschoppen nogmaals een vereenigden aanval doen op de standvastigheid van Pius VII. In den ochtend begaf hij zich naar het vertrek des Pausen, vast besloten met de grootste klem en den geweldigsten nadruk tot hem te spreken. Hij vond hem in eene sombere stemming en na hem verweten te hebben, hoeveel kostbaren tijd hij liet verloren gaan, sprak hij hem van den Keizer, dien hij alleen door *goede manieren* kon winnen en niet door weigeren of halve concessies. Bovendien de Keizer had hem niet noodig, daar het concilie hem meer zou geven dan hij op 't oogenblik vroeg. Daarentegen zou de Paus door de gansche Kerk gelaakt worden, omdat hij hare tranen en hare rust niet geteld

had; zijne opvolgers zouden het hem verwijten, dat hij geen gebruik had weten te maken van eene gelegenheid zoo gunstig voor de Kerk, als zich nimmer meer zou voordoen. Hij eindigde met de verzekering, dat zoo de vrienden des Pausen op dat oogenblik zich om hem heen bevonden, zij zich allen zonder uitzondering voor hem op de knieën zouden werpen om hem te smeeken, toch niet het welzijn der Kerk, de rust der volkeren, zijn lot en het hunne aan ijdele angstvalligheden ten offer te brengen.

Onmiddellijk na dit onderhoud, dat zeker niet geschikt was geweest den Paus in kalmer gemoedsstemming te brengen, verschenen de bisschoppen. Zij vonden Pius VII in gedachten verzonken, blijkbaar geroerd, maar toch minder standvastig om elke concessie te weigeren. Zij vleiden zich reeds met het slagen hunner zending, als de Paus hen verzocht voor 't oogenblik hem te verlaten, omdat zijn hoofd vermoeid was. Tegen den avond hoopte hij beter in staat te zijn met hen te spreken.

Werkelijk slaagden de bisschoppen des avonds er in, 's Pausen toestemming te verkrijgen tot het opstellen eener nota, waarin hij eenige concessies deed betreffende de institutie der bisschoppen en de verlangde wijziging van het Concordaat. Den volgenden morgen overhandigden zij hem een afschrift er van, dat hij aannam, zonder het evenwel te willen onderteekenen. In den avond van dien dag ontvingen zij den pauselijken zegen, alsook een schrijven voor kardinaal Fesch, en den 20 Mei 's morgens ten 4 uur verlieten zij Savona, om naar Parijs terug te keeren [1]).

1) Verg het *Rapport de Mgr. l'archevêque de Tours sur la députation envoyée au S. Père à Savona. Coll. Lac.* IV, 1259 vv.; D'Haussonville, IV, 422. vv.

De onedele middelen door de Chabrol aangewend hadden alzoo, voor een oogenblik althans, eene gedeeltelijke overwinning behaald. Want alhoewel het stuk, dat de bisschoppen naar Parijs medenamen, de pauselijke onderteekening niet had kunnen verkrijgen, toch had Pius VII mondelings er in toegestemd, dat het werd opgesteld. Zijne standvastigheid had gewankeld, maar onder zulke omstandigheden, dat wel niemand, die naar billijkheid oordeelt, het hem als eene zwakheid zal aanrekenen [1]).

Duidelijker nog komt dit uit, als wij acht geven op hetgeen in de eerste dagen na den 19 Mei met Pius VII voorviel en wat ons door de Chabrol zelven in zijne correspondentie met den minister Bigot berigt wordt. In den nacht vóór het vertrek der bisschoppen verkeerde de Paus in de vreeselijkste gemoedsstemming. Men hoorde hem onophoudelijk zuchten en snikken, met luide stemme zich zelven aanklagend in bewoordingen van 't levendigst berouw. Tegen zeven uur in den morgen liet hij den commandant van het paleis La Gorse ontbieden, daar hij de bisschoppen wilde spreken, en vernam met de uiterste ontsteltenis, dat zij reeds vertrokken waren. Daarop liet hij de Chabrol

---

1) Quand on songe, zegt d'Haussonville, IV, p. 155, à cet ensemble d'efforts si habilement concertés, à ces terribles assauts journellement renouvelés contre un captif laissé dans la complète ignorance de tout ce qui se passait hors des murs de sa prison; quand on se le représente épuisé par huit jours d'une lutte incessante soutenue sans appuis, sans conseillers, sans espoir de secours, sans lueur de délivrance, effrayé de la perspective de l'avenir et de l'immense responsabilité qui allait peser sur lui par suite de sa détermination quelle qu'elle fût, on est plutôt porté à admirer le courage de Pie VII qu' à condamner sa faiblesse, et, d'accord avec son ancien secrétaire d'Etat le cardinal Pacca, on trouve, pour nous servir de ses propres expressions, que ce vénérable vieillard était „bien plus digne à coup sûr de compassion que de blâme."

verzoeken onmiddellijk tot hem te komen; maar voor deze verscheen, werd La Gorse nogmaals geroepen, en verklaarde de Paus hem met de grootste ontroering, dat hij den vorigen dag niet genoegzaam acht had gegeven op de laatste regels der nota, welke men hem had gelaten; dat hij er niet in kon berusten, dat men door een courrier de bisschoppen er van moest verwittigen [1]); daarop nam hij de nota in handen en maakte er zooveel verbeteringen en kantteekeningen op, dat toen de Chabrol verscheen, zij bijna niet meer was te ontcijferen.

De Chabrol vond Pius VII in zulk een toestand, dat hij het voorzigtig oordeelde hem niet tegen te spreken, en het schriftstuk uit zijne hand aannemende, zich verwijderde. Weldra echter werd hij weder ontboden, en nu was het het eerste artikel, waarvoor de Paus een ander in de plaats wilde gesteld hebben. Zoo bleef het dien dag en den volgenden, en de geneesheer Porta vreesde het ergste voor de gezondheid des Pausen.

Bij elk der herhaaldelijk afgelegde bezoeken kreeg de Chabrol niet anders van Pius VII als de droevigste klagten over hetgeen hij in een oogenblik van halve bewusteloosheid gedaan had. „Hij hernam, zoo schrijft de Chabrol den 22 Mei aan Bigot, dat hij gisteren niets beloofd had noch het had kunnen doen; dat hij den ganschen vorigen nacht niet geslapen had; dat in den morgen zijn hoofd was afgemat, en hij zich bevond in den toestand van een half dronken mensch; dat hij wilde, dat men stellig zou weten, dat hij de nota, hem gelaten, niet be-

1) Deze laatste regels zijn ook weggelaten in het verslag wat de Barral later aan het concilie gaf van de deputatie naar Savona.

schouwd had als een verdrag, noch als een voorloopig ontwerp van een verdrag, maar alleen als een soort van schets, waarin het punt was aangeduid, waartoe men zou kunnen komen, indien men te zijnen opzigte een andere gedragslijn volgde." Op dergelijke wijze liet de Paus zich herhaaldelijk uit, en iederen dag ook bleek duidelijker, hoe zoowel de ligchamelijke als de verstandelijke vermogens des Pausen, ten gevolge van 't hem aangedane moreel geweld, in een onrustwekkenden toestand gekomen waren. Den 30 Mei schreef de Chabrol in een confidentieel schrijven aan Bigot: „Vous aurez vu par mes dernières lettres que l'incertitude du pape, quand il est livré à lui même, va jusqu'à altérer sa santé et sa raison. *Dans ce moment l'aliénation mentale est passée et l'indisposition physique est moins grave*". Toch schrijft hij nog den 11 Junij: „Le pape toujours dans le même état ne s'explique sur rien, et garde un profond silence avec tout le monde..... Absorbé dans un complet silence, il a fermé les yeux dans l'attitude d'un homme qui réfléchit profondément, et n'en est sorti que pour dire: *Heureusement je n'ai rien signé.*"

Na dit alles, dunkt mij, zal wel niemand weigeren de woorden te onderschrijven van kardinaal Pacca, dat Pius VII zekerlijk veel meer medelijden dan berisping verdiende.

Intusschen was de maand Junij genaderd en verscheidene bisschoppen waren reeds te Parijs aangekomen, waar den 9 het nationaal concilie moest geopend worden. Plotseling echter kwam het berigt, dat de Keizer de opening tot den 17 had verdaagd. Het schijnt wel, dat de uitslag der deputatie naar Savona, welke Napoleon geenszins ten volle kon bevredigen, mede oorzaak was dezer verdaging. In

de daad was de stelling des Keizers aan den vooravond van zijn concilie niet gunstig. De concessie, welke hij door schandelijk geweld den ongelukkigen Pius VII had afgedwongen, baatte hem niets, daar zij geen onderteekening droeg, reeds teruggeroepen was en niet kon worden benut, zonder van de zijde des Pausen een protest uit te lokken, waarvan de gevolgen niet te berekenen waren. De leden der deputatie hadden dan ook bevel ontvangen, over den uitslag hunner zending een volstrekt stilzwijgen te bewaren en, zoo zij ondervraagd werden, slechts in zeer vage en onbestemde uitdrukkingen te antwoorden. Doch moest dat stilzwijgen niet het vermoeden bevestigen, dat de Paus elke concessie geweigerd had, en zou deze handelwijze des Pausen geen weerklank vinden onder de bijeengeroepen bisschoppen? Hoe dit ook zij, Napoleon oordeelde het nuttig, vóór de opening van het concilie den bisschoppen eerst nog een indrukwekkend bewijs zijner magt te geven; daarom werd het concilie tot den 17 Junij verdaagd, opdat de bisschoppen zoowel bij den plegtigen doop van den jonggeboren Koning van Rome op den 9 als bij de opening van het Wetgevend Ligchaam op den 16 Junij zouden aanwezig zijn en van ontzag voor de majesteit des Keizers zouden worden doordrongen [1]).

Om echter den tijd, welke nog voor de opening van het concilie verliep, niet geheel onbenut te laten, hield kardinaal Fesch met de reeds aangekomen bisschoppen eenige voorloopige vergaderingen in zijn paleis den 5, 8, 10, 11, 12 en 14 Junij [2]). In de eerste dezer bijeenkomsten deelde de de kardinaal aan de bisschoppen mede, dat hij aangezien

1) Melchers. a. w. p. 13. 2) a. w. p. 10.

de Keizer nog niet te St. Cloud was weergekeerd, nog niet in staat was eenig berigt te geven van den uitslag der zending naar Savona. Den 8 Junij echter, naar het schijnt met toestemming van Napoleon, vermeldde de bisschop van Nantes, Duvoisin, dat de deputatie gunstig door den Paus was ontvangen en van hem had verkregen, dat hij aan de benoemde bisschoppen de institutie zou verleenen en in de voorgestelde wijziging van het Concordaat zou toestemmen; dat zij echter geen enkel geschreven stuk van den Paus had medegebragt [1]).

Het voornaamste, wat verder op deze voorloopige vergaderingen werd verhandeld, vatten wij hier kort zamen. Vooreerst werd kardinaal Fesch tot president gekozen, welke keuze hij echter weigerde aan te nemen, daar hij beweerde dat het voorzitterschap hem als aartsbisschop van Lyon regtens toekwam. Wat de bisschoppen ook aanvoerden, om hem zijne dwaling te doen inzien, niets mogt baten; zoodat zij ten laatste maar toegaven, waarschijnlijk daar het hier toch slechts eene voorloopige keuze gold [2]). Voorts werd bepaald, dat alle in het Fransch gestelde stukken door geestelijken in het Italiaansch zouden vertaald worden; dat zij die wel tot bisschop benoemd, maar nog niet gewijd waren, alleen een raadgevende stem zouden bezitten; dat er promotoren, secretarissen en bureau's zouden zijn, en in de algemeene vergaderingen, waarin de besluiten zouden genomen worden, alle bisschoppen zouden zamen komen. Ook werd aangenomen, dat een bureau zijn rapport niet

---

1) A. w. p. 12. v.

2) Als Napoleon later kardinaal Fesch definitief tot voorzitter benoemde, motiveerde hij deze benoeming door de keuze van het concilie. *Moniteur* van den 20 Junij 1811.

aan de algemeene vergadering zou indienen, voor het den raad der andere bureau's had ingewonnen.

In deze voorloopige vergaderingen werd insgelijks het te volgen ceremoniëel vastgesteld en de wijze waarop de bisschoppen zich in het concilie zouden gedragen (*de modo vivendi in concilio*). De bepalingen over dit laatste punt werden gedeeltelijk ontleend aan het concilie van Trente, gedeeltelijk aan het concilie van Embrun, het laatste provinciale concilie (1727) in Frankrijk gehouden [1]).

Ook kwam in deze vergaderingen nog sprake van het benoemen eener commissie tot het bijeenbrengen der grieven, welke de Kerk had tegenover het burgerlijk gezag. Dit voorstel drong evenwel niet door, en toen het concilie eenmaal geopend was, hoorde men er in 't geheel niets meer van. Het concilie was dan ook waarlijk niet tot zoodanig doel door Napoleon bijeengeroepen [2]).

Nog een enkel woord, voor wij verder gaan, over de zamenstelling van het concilie. Napoleon gaf het den naam van een nationaal concilie, en het heeft dien naam behouden, hoewel zeker ten onregte. Kon het zelfs wel in 't geheel op den naam van een concilie aanspraak maken, bijeengeroepen als het was niet door of onder goedkeuring van den Paus, maar alleen door den Keizer? Ook het woord *nationaal* valt moeijelijk te begrijpen. Zag het op Frankrijk, dan behoorden de bisschoppen van Italië niet te zijn toegelaten. Doch Italië was ingelijfd bij het Fransche Keizerrijk. Van de honderd twee en vijftig italiaansche bisschoppen waren er echter slechts twee en veertig aanwezig. De overige waren of gevangen of verbannen, in geen geval

---

1) De Smet, a. w. p. 217—222. 2) D'Haussonville IV, p. 193.

opgeroepen [1]). In het geheel waren bij de opening van het concilie vijf en negentig bisschoppen aanwezig, nog niet de helft van 't getal der vereenigde fransche en italiaansche zetels.

Den 16 Junij had, gelijk reeds is opgemerkt, met de meest mogelijke plegtigheid de opening plaats van het Wetgevend Ligchaam. Het was Napoleon blijkbaar te doen om de bisschoppen, die den volgenden dag het concilie zouden openen, geheel in de schaduw te stellen door den glans zijner persoonlijkheid. Bittere teleurstelling wachtte hem. Een vaag en onbestemd gerucht was in Parijs verspreid van de zending der deputatie naar Savona. Iedereen hoopte op een gunstigen uitslag, en men verwachtte algemeen, dat de Keizer op dien dag tegelijkertijd aan de vertegenwoordigers der natie en aan die der Kerk [2]) de blijde tijding zou mededeelen van den herstelden vrede met het hoofd der Kerk. Hoe wreed zag men zich bedrogen, als men de keizerlijke troonrede vernam.

„De aangelegenheden der godsdienst, zoo sprak Napoleon, zijn al te dikwerf vermengd geweest met en opgeofferd aan de belangen van een staat van den derden rang. Als de helft van Europa zich heeft afgescheiden van de Kerk van Rome, kan men dit in 't bijzonder toeschrijven aan de voortdurende tegenstrijdigheid van de waarheden en de belangen der godsdienst, welke de geheele wereld betreffen, met pretenties en belangen, welke slechts een

1) De naamlijst der aanwezige bisschoppen is te vinden bij Melchers p. 144 vv. *Coll. Lac.* IV, p. 1262 vv.

2) Op ministerieele uitnoodiging waren al de bisschoppen bij de opening der Kamers aanwezig.

zeer klein hoekje van Italië aangaan. Ik heb voor altoos een einde gemaakt aan dat schandaal. Ik heb Rome vereenigd met het keizerrijk. Ik heb aan de Pausen paleizen toegestaan te Rome en te Parijs. Als de belangen der godsdienst hun ter harte gaan, zullen zij dikwerf willen verblijven in het centrum aller aangelegenheden der christenheid. Zoo ook heeft de H. Petrus aan Rome de voorkeur gegeven boven het verblijf in het H. Land."

Het kon wel niet anders of deze woorden moesten een pijnlijken indruk maken op de leden van het concilie. Den volgenden dag deed de terugslag zich gevoelen en de plegtige opening van het concilie, hoewel ze al den uitwendigen glans miste, waarmede Napoleon zich bij de opening van het Wetgevend Ligchaam zoo kwistig omgeven had, overschaduwde geheel de plegtigheid van den vorigen dag, en bragt eene impressie te weeg, die niet in het voordeel was der keizerlijke politiek [1]). De *Moniteur* ontving dan ook bevel er een absoluut stilzwijgen over te bewaren.

Vroeg in den morgen van den 17 Junij, tusschen 7 en 8 uur, verzamelden zich de bisschoppen in het paleis van kardinaal Fesch, alwaar allen zich kleedden in bisschoppelijk ornaat, met koorkap en mijter, en na aflezing der namen, zich in orde schaarden voor de plegtige processie naar de kathedraal. Om half negen verscheen het kapittel der Notre-Dame, voorafgegaan door de gezamenlijke seminaristen, en nu bewoog zich langzaam en plegtig door de digt gevulde straten der hoofdstad, onder een diepe

1) D'Haussonville IV. 196 v. v.

stilte, de stoet der concilie-vaders naar de kathedraal, waar een uitgelezen gehoor alle beschikbare ruimte vulde om getuige te zijn van de plegtige opening van het concilie [1]).

Te negen ure begon de H. Mis, opgedragen door kardinaal Fesch, en na het Evangelie beklom Mgr. de Boulogne, bisschop van Troyes, den predikstoel om de openingsrede uit te spreken. Deze taak, in de gegeven omstandigheden zeker niet gemakkelijk — kardinaal Maury noemde haar un véritable casse-cou — was hem ten deel gevallen door de keuze zijner ambtgenooten. Mgr. de Boulogne, het gewigt zijner taak zich bewust, had zijne redevoering vooraf ter goedkeuring voorgelegd aan sommige bisschoppen, en met name aan kardinaal Fesch. Deze wilde haar ter inzage geven aan den Keizer; doch Napoleon, met bezigheden overladen, stelde zich tevreden met aan zijn oom te vragen, of hij er voor instond. Kardinaal Fesch antwoordde, dat slechts twee of drie plaatsen aanleiding konden geven tot verkeerde opvatting, doch dat de redenaar beloofd had, deze te zullen achterwege laten. Napoleon hield zich dus verzekerd, dat geen woord zou worden gesproken, geschikt om hem te mishagen [2]).

Als evenwel Mgr. de Boulogne, die niet zonder reden voor den eersten prediker van zijn tijd werd gehouden,

---

1) Dat de Katholieken 's Keizers plan met het concilie doorschouwden en niet zonder zorg waren omtrent de uitkomst, bewijst o. a. de plaisanterie, welke een Parijzenaar zich veroorloofde: „Je pense que le Saint-Esprit exercera beaucoup d'influence sur le concile sous la forme d'une aigle, mais peu ou point sous celle d'une colombe" De Smet. a. w. p. 223.

2) D'Haussonville IV, 203 v.

den predikstoel had beklommen en zijn talloos en uitgelezen gehoor met ademlooze stilte alle woorden uit zijnen mond zag opvangen, vergat hij in het vuur zijner welsprekendheid, ook wel gedrongen door de inspraak van zijn geweten, zijne belofte en de doorgehaalde plaatsen werden letterlijk uitgesproken. Heel zijn gehoor hing aan zijne lippen, als hij aan 't einde zijner rede, na de onvermijdbare lofspraak op Bossuet, met eene ontroering zigtbaar gedeeld door al de concilie-vaders, de zaak aanroerde, die op dat oogenblik aller bezorgdheid gaande maakte. Het zij mij veroorloofd hier een enkele — de meest snijdende — passage zijner welsprekende redevoering onvertaald weer te geven.

„Voilà, messeigneurs, les hautes questions qui sont offertes à vos lumières, et sur lesquelles vous aurez à prononcer devant l'Europe qui vous observe, devant l'Eglise qui vous écoute, devant la postérité qui vous attend; mais, quelle que soit l'issue de vos délibérations, quel que soit le parti que l'intérêt de nos Eglises pourra nous suggérer, jamais nous n'abandonnerons ces principes immuables qui nous attachent à l'unité, à cette pierre angulaire, à cette clef de la voûte sans laquelle tout l'édifice s'écroulerait sur lui-même. Jamais nous ne nous détacherons de ces premiers anneaux sans lesquels tous les autres se dérouleraient, et ne laisseraient plus rien que confusion, anarchie et ruine. Jamais nous n'oublierons tout ce que nous devons de respect et d'amour à cette Eglise Romaine qui nous a engendrés en Jesus-Christ, et qui nous a nourris du lait de la doctrine, à cette chaire auguste que les Pères appellent la citadelle de la vérité, et à ce chef suprême de l'épiscopat sans lequel tout l'épiscopat se détruirait lui-même et ne ferait plus que languir comme une branche desséchée du tronc, ou s'agiter au gré des flots comme un vaisseau sans gouvernail et sans pilote. Oui, quelques vicissitudes qu'éprouve le siége de Pierre, quels que soient l'état et la con-

dition de son auguste successeur, toujours nous tiendrons à lui par les liens du respect et de la révérence filiale. Ce siége pourra être déplacé, il ne pourra être détruit. On pourra lui ôter de sa splendeur, on ne pourra pas lui ôter de sa force. Partout où ce siége sera, là tous les autres se réuniront. Partout où ce siége se transportera, tous les catholiques le suivront, parce que partout où il se fixera, là sera la tige de la succession, le centre du gouvernement et le dépôt sacré des traditions apostoliques. Tels sont nos sentiments invariables, que nous proclamons aujourd'hui à la face de l'univers, à la face de toutes nos Eglises, dont nous portons en ce moment les voeux et dont nous attestons la foi, à la face des saints autels et au milieu de cette basilique où nos pères assemblés vinrent plus d'une fois cimenter la paix de l'Eglise et apaiser par leur sagesse des troubles et des differends, hélas! trop ressemblants à ceux qui nous occupent aujourd'hui."

Een onbeschrijfelijken indruk maakten deze woorden op de gansche vergadering. En geen wonder! Een dergelijke openbare belijdenis van geloof in het opperherderschap des Pausen, bij de opening van een concilie, blijkbaar bijeengeroepen om zich tegen dat opperherderschap te verzetten, kon onmogelijk anders dan een diepe ontroering teweeg brengen.

Na de H. Mis beklom de bisschop van Nantes, Duvoisin, den predikstoel, en las, gelijk te voren door den Keizer en kardinaal Fesch was overeengekomen, het openingsdecreet voor en tevens het reglement, wat bij de beraadslaging zou gevolgd worden. Daarna zich afzonderlijk rigtend tot elk der bisschoppen, vroeg hij hun een voor een, of het hem behaagde, dat het concilie geopend werd. Toen de beurt gekomen was aan den aartsbisschop van Bordeaux, Mgr. d'Aviau, antwoordde deze: „Ja, behoudens de gehoorzaamheid verschuldigd aan den Paus,

welke ik beloof en zweer." Ook deze woorden gingen niet onopgemerkt voorbij; het was echter nog slechts eene op zich zelf staande manifestatie. Weldra evenwel vestigden zich aller oogen naar het midden van het koor, alwaar kardinaal Fesch, gevolgd door zijne assistenten, plaats nam op eene verhevenheid in den vorm van een troon. De geloofsbelijdenis van Paus Pius IV werd met luider stemme voorgelezen, waarin, gelijk bekend is, de woorden voorkomen: „Ik erken de heilige, katholieke, apostolische en roomsche Kerk als de moeder en meesteres van alle andere Kerken; ik beloof en zweer aan den roomschen Paus, den opvolger van den H. Petrus, den prins der Apostelen en stedehouder van Jesus Christus op aarde, ware gehoorzaamheid." Daarna nederknielende met de hand op het Evangelie, legde kardinaal Fesch plegtig den gewonen eed af, deze geloofsbelijdenis altoos trouw te zullen vasthouden en mitsdien ook steeds ware gehoorzaamheid aan den Paus te zullen betoonen. En nu noodigde hij al de aanwezige bisschoppen uit, zijn voorbeeld te volgen, en een voor een kwamen zij voor hem, om geknield denzelfden eed te zweren [1]).

Om twee uur in den middag was de plegtigheid ten einde; en, gelijk zij gekomen waren, begaven de bisschoppen zich in processie naar het paleis van kardinaal Fesch terug [2]).

Zoo gunstig en verblijdend de indruk van dezen dag wezen moest op ieder, wien 't belang der Kerk waarlijk ter harte ging, zoo ongunstig en teleurstellend was hij

---

1) D'Haussonville IV, p. 204 vv.; De Smet. p. 224. vv.

2) Melchers, p. 30.

op den Keizer. Zijne beide ministers van eeredienst, Bigot de Préameneu voor Frankrijk en de Marescalchi voor Italië, hadden de plegtigheid bijgewoond en verzuimden natuurlijk niet, aanstonds Napoleon mededeeling te doen van al 't geen geschied was. Hevig was zijne verbittering; hij gevoelde te goed, hoe al zijne plannen waren verijdeld geworden door dien plegtigen en openlijken eed van gehoorzaamheid aan den Paus gezworen. Hoe toch zou hij nu nog met eenigen schijn van waarheid kunnen verklaren, dat de geestelijkheid op zijne zijde stond en bereid was met den Paus te breken? Welke kracht zou Pius VII niet putten uit die openlijke verklaring van onverbreekbare gehechtheid en trouw, zoo zij tot zijne kennis mogt komen? Het eerste wat Napoleon dan ook deed, was het geven van een nadrukkelijk verbod aan den Moniteur en de andere dagbladen, om een enkel woord te vermelden van de openingsrede van den bisschop van Troyes of van den door de bisschoppen afgelegden eed.

Kardinaal Fesch was de eerste, op wien de keizerlijke toorn zich ontlaadde. Hij werd aanstonds naar Saint-Cloud ontboden en moest de bitterste en vreeselijkste verwijtingen hooren. Hij was de oorzaak van alles en dubbel schuldig. Of wel hij had het handschrift van Mgr. de Boulogne gelezen, en hoe had hij dan zijne oogen kunnen sluiten voor zoovele ergerlijke en oproerige uitdrukkingen. Of hij had het niet gelezen, en hoe kon hij er dan voor instaan. Hij had den moed moeten hebben de waarheid te zeggen, toen hij ondervraagd was geworden. Zoo bezet als zijn tijd ook ware, had de Keizer toch een oogenblik gevonden om zelf de rede te lezen; maar nu kwam de verantwoordelijkheid geheel voor zijne rekening.

Nog erger echter moest Fesch het misgelden om den door de bisschoppen afgelegden eed van gehoorzaamheid aan den Paus. Vooral deze eed was een ergernis voor den Keizer: „J'ai toujours sur le coeur le serment prêté au pape, qui me parait fort intempestif", schrijft hij den 20 Junij aan Bigot, en hij gelast hem vervolgens te onderzoeken, wat die eed eigenlijk beteekent, en hoe de parlementen hem beschouwden. Ook mogt voortaan niets meer gedrukt worden, vóór de Keizer zelf het gezien had. Na het gebeurde bij de opening van het concilie wilde Napoleon niemand meer vertrouwen, maar besloot alles zelf te regelen en te overwaken [1]).

(*wordt vervolgd*)

P. A. DE BRUIJN.

---

1) D'Haussonville. IV. 210—213.

DE VERVALSCHING DER BRIEVEN VAN PAUS HONORIUS.

I.

Korten tijd, nadat onze verhandeling over bovengenoemd onderwerp in *De Katholiek* [1]) opgenomen en voor het buitenland in het Latijn bewerkt was, brak de Fransch-Duitsche oorlog uit. Hoe gaarne wij ook wenschten op ons onderwerp terug te komen, wij konden er niet toe besluiten; tijden van politieke verwarring en beroering schenen ons weinig geschikt, om belangstelling te wekken voor wetenschappelijke onderzoekingen. Langer echter willen wij niet uitstellen, maar de aanmerkingen, op onzen arbeid gemaakt, voor zoover zij ter onzer kennis zijn gekomen, aan de lezers van *De Katholiek* mededeelen: in een volgend artikel, die welke bepaaldelijk *tegen onze bewering* gerigt zijn; in deze bladzijden eene, welke meer *den vorm* onzer verhandeling geldt. Zij is wel geene beschuldiging van plagiaat, maar heeft er toch eenige overeenkomst mede, want zij betreft *ons stilzwijgen over den arbeid van vroegere schrijvers*, die op dezelfde gron-

1) Deel LVII, blz. 219—300.

den, welke wij aanvoerden, de vervalsching der brieven van Honorius hebben aangetoond.

Onder dit opzigt liet onze verhandeling inderdaad te wenschen over. Zelven gevoelden wij het gebrek, maar konden het destijds niet verhelpen. Wel wisten wij, dat vroegere schrijvers ons gevoelen verdedigd hadden, maar kenden hunne namen en geschriften niet. Dat gevoelen scheen ons zelfs geheel en al verouderd toe, want bij den hevigen pennestrijd, tijdens het Vaticaansch Concilie over de Honorius-kwestie gevoerd, zagen wij allerlei redenen bijeengebragt ter verdediging van dien Paus, uitgenomen alleen die, welke ontleend kon worden aan de vervalsching zijner brieven. Te vergeefs zochten wij in onze boekerij zelfs den naam van iemand, die in vroegeren tijd deze meening had voorgestaan; en het eenige, wat wij vonden — bij den Protestantschen geschiedschrijver Gieseler [1]) —, dat namelijk „volgens Baronius de akten „van het zesde Concilie en volgens Bellarminus de brieven „van Honorius vervalscht waren" was slechts eene nieuwe teleurstelling. Wat toch schrijft Bellarminus? „MISSCHIEN „zijn de brieven van Honorius vervalscht en door de ketters „in de handelingen van het Concilie ingeschoven, en dit „kan zonder vermetelheid beweerd worden, daar zij ook „de handelingen van het vijfde Concilie vervalscht hebben" [2]).

1) Bonn, 1831: B. I, S. 732.

2) *De Romano Pontifice* IV, c. XI. Dit vermoeden van Bellarminus wordt ook aangehaald in de *Defensio declar. Gall. orthod. praev. dissert.* c. 54 (bij Constant II, 108); mogelijk heeft het aanleiding gegeven tot nieuwe onderzoekingen en wordt daarom het vaderschap van ons gevoelen aan Bellarminus toegekend.

Aan dit gevoelen, door hem als eene bloote gissing aan gegeven, hecht hij evenwel blijkbaar weinig waarde, daar hij vervolgens uitvoerig de orthodoxie van Honorius en diens brieven verdedigt en, evenals Baronius, de vervalsching der akten van het zesde Concilie poogt te bewijzen.

Thans kunnen wij dit gebrekkige aanvullen, door eenige schrijvers op te noemen, die de brieven van Honorius als onecht beschouwden; wij doen dit volgens de tijdsorde, niet waarin zij schreven, maar waarin zij ons bekend zijn geworden.

1. J. B. Bartolus schreef, zooals ons bleek uit het werk van den Romeinschen Hoogleeraar Palma, eene *Apologia pro Honorio I*, waarin hij de vervalsching der brieven verdedigde; hij schijnt de eerste geweest te zijn, die zulks beproefd heeft. Zijn geschrift zelf hebben wij niet kunnen raadplegen.

2. B. M. Constant verdedigt hetzelfde gevoelen in het veertiende hoofdstuk van zijn werk: *l'Histoire et l'Infaillibilité des Papes* (Lyon, 1859); ook hij schijnt noch Bartolus, noch eenigen anderen voorstander van zijn gevoelen te hebben gekend, daar hij niemand hunner noemt; zijn werk konden wij ons nog ten nutte maken bij de *Latijnsche* bewerking van ons opstel.

3. C. Sardagna, S. J. schreef een theologiesch handboek: *Theologia dogmatico-polemica* (editio prima Romana, Romae, 1819); in het eerste deel blz. 369—380 handelt hij *De Honorio I Romano Pontifice*, en verdedigt daar de meening van Bartolus, naar wiens geschrift hij verwijst.

4. C. J. Willems, S. J. leverde in den tweeden jaar-

gang der *Studiën op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied*, N°. 1 en 2 ('s Hertogenbosch 1869), onder den titel van: *Het Vaticaansch Concilie*, eene beschouwing over de vorige algemeene Kerkvergaderingen. Bij de behandeling van het zesde Concilie kwam hij natuurlijk aan de Honorius-kwestie en verdedigde daar de vervalsching der brieven. Hij deed zulks in navolging van en meermalen zich beroepende op de geleerde Jesuïeten, bekend onder den naam van:

5. De Wirceburgenses. Deze toonen zich voorstanders van onze meening op verschillende plaatsen van hun werk, getiteld: *RR. Patrum Societatis Jesu Theologia dogmatica, polemica, scholastica et moralis, praelectionibus in universitate Wirceburgensi accommodata* (editio altera, Lutetiae Parisiorum, 1852, 1853). Pr. Kilber doet zulks met korte woorden in het eerste deel op blz. 175 en 367; Pr. R. Holtzclau meer uitvoerig in het tweede deel, blz. 179—198. Van den eerste vernemen wij, dat ook zij Bartolus gevolgd zijn, want hij noemt hem *recens*, zoodat Bartolus in de helft der vorige eeuw schijnt geschreven te hebben, daar de eerste uitgaaf der Wirceburgenses geschiedde omstreeks het jaar 1770. Van den tweede, dat de Wirceburgenses zelven, reeds vóór de uitgave van hun werk, eene afzonderlijke dissertatie ter verdediging van Honorius in het licht hadden gegeven.

Wij staan derhalve in ons gevoelen niet alleen, maar bevinden ons zelfs in zeer goed gezelschap. Dat zoo vele Jesuïeten het hebben verdedigd, is zeker geen geringe aanbeveling; en bovendien is het, onzes inziens, ook op-

merkelijk, dat, gelijk wij, zoo ook én Bartolus én Constant tot dezelfde gevolgtrekking gekomen zijn, enkel en alleen door het bestuderen der bronnen, en zonder voorlichting van andere schrijvers. Thans kunnen wij ook nog het gezag doen gelden van den geleerden Jesuïet Perrone, die, na in zijne *Praelectiones Theologicae* (Lovanii, 1839—1843: Tom. IV, p. 263 et Tom. VIII, pag. 534) weinig ingenomenheid met ons gevoelen getoond te hebben, in dit punt van gedachten veranderd is. In zijn jongste geschrift *De Romani Pontificis infallibilitate* (Turijn, 1874) behandelt hij de Honorius-kwestie in vier artikelen; in het tweede daarvan vermeldt en waardeert hij de uit- en inwendige gronden voor de vervalsching der brieven en besluit dan aldus (pag. 81): „De aangevoerde opmerkingen bewijzen, zoo niet met volle zekerheid, dan toch met zeer groote waarschijnlijkheid, dat de brieven van Honorius zijn vervalscht geworden."

Maar terwijl wij ons op het gezag van genoemde schrijvers beroepen, zou men ons welligt deze opwerping kunnen maken. Al die geleerden hebben de vervalsching der brieven willen bewijzen en daarvoor nagenoeg dezelfde gronden aangevoerd, die wij bezigden: pleit dat niet tegen onze meening? hoe toch anders den geringen bijval te verklaren, dien hunne arbeid gevonden heeft?

Als antwoord hierop geven wij het volgende in overweging. Die vroegere schrijvers hadden zich een zeer uitgebreid veld ter bearbeiding gekozen, waarvan de Honorius-kwestie slechts een klein gedeelte uitmaakte; de Wirceburgenses en Sardagna schreven eene Theologie, Constant wederlegde, een voor een, de onderscheidene beschuldigingen tegen verschillende Pausen uitgebragt,

Willems gaf een tamelijk uitvoerig verslag van de algemeene Conciliën. In geschriften nu van zulken omvang kan aan de onderdeelen geen groote uitbreiding worden gegeven. Men mag aan een of ander belangrijk punt wat meer plaats inruimen, het kan toch nimmer met die uitvoerigheid behandeld worden, welke eene monographie toelaat. De mededeeling van oorkonden is noodzakelijk meer beperkt, en de bewijsvoering kan minder worden aangedrongen.

Bovendien bepaalden zij zich niet bij het onderzoek naar de echtheid van 's Pausen brieven, maar behandelden de Honorius-kwestie in hare gansche uitgebreidheid. Zoo beweert Constant achtereenvolgens: „de echtheid der akten van „het Concilie is niet boven allen twijfel verheven; Honorius is „niet als ketter veroordeeld; zijne brieven zijn vervalscht; „zelfs die vervalschte brieven kan men in Katholieken zin ver„staan; zij behelzen geene geloofsbeslissing, maar slechts een „maatregel van kerkelijke tucht; eindelijk Honorius heeft ze „geschreven als privaat persoon." Hieruit nu volgen twee inconveniënten.

Vooreerst kunnen dikwijls dezelfde argumenten voor verschillende stellingen dienen: zoo is b. v. het stilzwijgen van het Lateraansch Concilie aangevoerd, om te bewijzen dat de akten van het zesde Concilie vervalscht zijn, maar ook om de vervalsching der brieven van Honorius aan te toonen. Nu moet men òf in eene vervelende herhaling derzelfde argumenten vervallen, of wel de argumenten over verschillende punten verdeelen.

Ten andere ziet de lezer in hunne bewijsvoering een geheel, welks deelen allen noodig zijn voor het door den schrijver gewenschte resultaat, en de bezwaren, welke hij tegen eenig onderdeel heeft, werken daardoor op de andere onderdeelen

terug. Zoo kan hij, wanneer Holtzclau en Sardagna de echtheid der brieven niet alleen van Honorius, maar ook van Leo II loochenen, gemakkelijk tegen hunne bewering worden ingenomen en denken: als men overal zulke vervalschingen aannemen moet om de brieven van Honorius voor onecht te kunnen houden, in het Westen zoowel als in het Oosten, dan willen wij de echtheid dier brieven liever niet betwijfelen. Menigeen kan ook geschokt zijn geworden door sommige beweringen dier schrijvers, en wanneer hij b. v. leest bij Sardagna: „Honorius is door „het zesde Concilie als ketter veroordeeld, maar zonder „eenig regt: *iniquissime*", met zekeren wrevel zijne verdediging van Honorius — en bijgevolg zijn gevoelen over de vervalsching der brieven — hebben afgekeurd.

Het is zeer natuurlijk, dat wij den arbeid der genoemde schrijvers met den onze hebben vergeleken, en wij vermeenen nu te moeten doen opmerken, dat er zelfs in de hoofdzaak tusschen hen en ons eenig verschil bestaat, daar zij de vervalsching der brieven verder uitstrekken, dan wij gedaan hebben. Dat verschil is van dubbelen aard.

1. Constant beweert, dat in den eersten brief van Honorius deze woorden: *wij belijden éénen wil in onzen Heer J. C.* vervalscht zijn, en beroept zich ten bewijze op den H. Maximus, die het volgende verhaalt in zijnen brief aan Marinus. De abt Anastasius had te Rome gevraagd, waarom of op welke wijze Honorius gesproken had van *éénen wil;* Joannes, de secretaris van Honorius, die den brief in het Latijn had gesteld, had hem verzekerd „geenszins met een telwoord te hebben „geschreven *volstrekt één wil*, hoewel dit nu verzonnen

„is door hen, die den brief in het Grieksch vertaald hebben" (quod nullo modo mentionem in ea per numerum fecerit unius omnimodis voluntatis: licet hoc nunc sit fictum ab his, qui hanc in Graecam vocem interpretati sunt). Ook Perrone voert dit bewijs aan. Hij deed zulks vroeger in zijne *Praelectiones* (IV, 263), waar hij zeide, dat de meening van Bartolus eenigen grond vindt in deze woorden van Maximus, maar er wijselijk bijvoegde, niet in te zien, hoe die woorden konden zamengaan met een ander gezegde van denzelfden Maximus in zijn gesprek met Pyrrhus. Hij doet zulks wederom — maar nu zonder die bijvoeging — in zijn werk *De infallibilitate* (pag. 75), waar hij tot tweemalen toe schrijft: „de abt Joannes heeft verzekerd, dat de brief op deze plaats door de Grieken geinterpoleerd (vervalscht) is."

Reeds in ons Hollandsch opstel hebben wij deze bewering, zonder haar te kennen, wederlegd. De zoo even genoemde secretaris van Honorius heeft in het ook door hem gestelde verweerschrift van Joannes IV blijkbaar erkend, geschreven te hebben: *wij belijden éénen wil*, *unam voluntatem fatemur*. En de H. Maximus, die dat verweerschrift nog niet kende, toen hij de boven aangehaalde woorden schreef — immers hij steunde daarbij alleen op de *mondelinge* mededeeling van Anastasius — verklaart later, in zijn gesprek met Pyrrhus, waar hij zich op dat verweerschrift beroept, welke zin aan de woorden van Honorius: *wij belijden éénen wil* moet gehecht worden.

Toen echter verstonden wij de woorden van Maximus evenals Constant en Perrone, en meenden dat die Heilige eerst gedacht had aan eene wezenlijke vervalsching, doch later hiervan teruggekomen was. Thans echter durven wij

zelfs dit betwijfelen. Zou men zijne woorden niet aldus moeten verstaan: „de secretaris van Honorius heeft verzekerd het woordje *één*, toen hij schreef *één wil*, niet te hebben gebezigd als *telwoord* (het Latijnsche *una* staat als telwoord tegenover *duae*, als adjectief tegenover *diversae, contrariae*), maar de Grieksche vertalers hebben er die valsche uitlegging aan gegeven"?

2. Een tweede verschil bestaat tusschen ons en de overige schrijvers. De eerste brief van Honorius, zeggen zij, is vervalscht, *de tweede geheel onecht.* Sardagna (370) en Bartolus volgens Kilber (176) verzekeren dit vlakweg, Kilber zelf (367) zegt het te gelooven, Holtzclau (182 en 186) en Willems (154) hellen blijkbaar tot deze meening over. Wij daarentegen hielden den tweeden brief niet voor *geheel onecht*, maar slechts voor *vervalscht*, evenals den eersten: en hierin zijn wij niet van gevoelen veranderd.

Sardagna voert als reden aan, dat die tweede brief eerst 40 jaren na 's Pausen dood aan het licht is gebragt en de Monothelieten in al dien tijd er zich nooit op beroepen hebben. Maar zoo die brief, evenals de eerste, pas omstreeks den tijd van het zesde Concilie vervalscht is, dan is die vroegere onbekendheid, dan is dat stilzwijgen der Monothelieten zeer verklaarbaar. Dit noodzaakt dus niet, om tot eene volkomene onechtheid te besluiten.

Holtzclau zegt, dat de tweede brief zelfs aan Macarius niet bekend was, want anders zou hij hem, zoowel als den eersten brief, aan den Keizer hebben aangeboden, en besluit uit deze omstandigheid wel niet met ronde woorden tot de onechtheid, maar schijnt er toch grond voor zoodanig besluit in te vinden. Maar als er bedrog met de brieven gepleegd is, dan zal toch, dunkt ons,

Macarius daarvan geweten hebben; en welligt is de vervalsching geschied weinige dagen vóór het Concilie, toen hij den eersten brief reeds in 's Keizers handen gesteld had, ja misschien zelfs tusschen de 12 en 13 zitting, toen de vervalschers gezien hadden, welke verrassende uitwerking de openbaarmaking van den eersten brief op de Pauselijke legaten had gehad, ten einde hen nog zooveel te meer aan de schuld van Honorius te doen gelooven.

Van den anderen kant hebben wij de volgende redenen, om de *geheele* onechtheid van den tweeden brief niet aan te nemen.

Vooreerst komen er uitdrukkingen in voor, die te sterk het Katholiek geloof van Honorius aantoonen, om te kunnen vermoeden, dat zij hem door de Monothelieten in den mond gelegd zijn. Dat geloof spreekt zich in den tweeden brief — waarvan wij bovendien slechts de in het Concilie voorgelezene fragmenten bezitten — klaarder uit dan in den eersten. De Monothelieten erkenden éénen persoon en twee naturen in Christus, maar schreven de werkingen aan den persoon, en niet aan de naturen toe, waaruit de erkenning van slechts ééne werking volgen moest. Daarentegen verklaart Honorius in onzen brief uitdrukkelijk: „wij moeten belijden, dat de beide naturen „werkzaam en zelfwerkende zijn: *utrasque naturas ope-* „*rantes atque operatrices confiteri debemus.*" Hadden de Monothelieten den ganschen brief opgesteld, wij zouden er zoo iets niet in gelezen hebben.

Ten tweede behelst de brief eene zinsnede, die het dogma der twee naturen aanrandt. Niemand, voor zoover wij weten — en wij zelven evenmin in ons Hollandsch opstel — heeft deze aanmerking gemaakt. In onze Latijnsche

bewerking echter hebben wij haar doen gelden onder de intrinsieke gronden voor de vervalsching der brieven, en thans doen wij haar tevens gelden als grond tegen de *geheele* onechtheid van den tweeden brief. Die zinsnede kan noch door Honorius, noch door de Monothelieten geschreven zijn, maar is toe te schrijven aan eene onhandigheid van den vervalscher.

Wij lezen namelijk in het eerste fragment van dien brief, dat Honorius het stilzwijgen over ééne of twee werkingen aan Cyrus had opgelegd. „Want", gaat hij voort, „zij, die deze uitdrukkingen bezigen, wat doen „zij anders, dan één of twee werkingen aannemen, naarmate „zij één of twee naturen van Christus erkennen? Hierover „nu zijn de goddelijke uitspraken duidelijk." Als natuurlijk besluit zou men nu verwachten het volgende te lezen: „Dewijl wij dan, gij Cyrus zoowel als ik, volgens de uitspraak van het Concilie van Chalcedo, twee naturen van Christus belijden, mogen wij hem niet ééne, maar *moeten* wij hem twee werkingen toeschrijven." De brief daarentegen besluit aldus: „maar te denken of te zeggen, „dat Christus ééne of twee werkingen heeft of gehad heeft, „dit is vrij ongerijmd." De schrijver zegt derhalve eerst, dat men uit het getal der *naturen* teregt besluit tot het getal der *werkingen*; maar door er dan bij te voegen, dan men het getal der *werkingen* niet bepalen moet, geeft hij te kennen, dat naar zijne meening ook het getal der *naturen* niet bepaald is.

Duidelijker nog kan dit blijken uit de volgende vergelijking. De bestaande Latijnsche tekst luidt aldus:

Necnon et Cyro (scripsimus) . . . . . ut profecto unius *vel geminae* operationis vocabulum noviter introductum ex praedica-

tione fidei eximatur. Nam qui *haec* dicunt, quid aliud nisi juxta unius *vel geminae* naturae Christi Dei vocabulum, ita et operationem unam *vel geminam* suspicantur? Super quod clara sunt divina testimonia. Unius autem operationis *vel duarum* esse vel fuisse..... Christum, sentire et promere, satis ineptum est.

Vergelijken wij hiermede de woorden, welke Honorius, *volgens onze meening*, geschreven heeft:

Necnon et Cyro scripsimus..... ut profecto unius operationis vocabulum noviter introductum ex praedicatione fidei eximatur. Nam qui hoc dicunt, quid aliud nisi juxta unius naturae Christi Dei vocabulum, ita et operationem unam suspicantur? Super quod clara sunt divina testimonia. Unius autem operationis esse vel fuisse..... Christum, sentire et promere, satis ineptum est.

Ziedaar eene zeer Katholieke taal, vlakweg in strijd met het Monothelisme: „Wij hebben Cyrus geschreven, niet meer van ééne werking te spreken; want zij, die daarvan spreken, doen zulks, omdat zij ook maar ééne natuur van Christus erkennen; dit laatste nu is eene veroordeelde ketterij en bijgevolg is het ongerijmd, maar ééne werking aan Christus toe te schrijven."

De vervalscher van den brief voegde, naar onze meening, telkens wanneer Honorius zeide *una*, er eenvoudig *vel gemina* bij, om alzoo het spreken over *twee* werkingen, zoowel als over slechts *ééne*, door den Paus te doen verbieden, niet bemerkende, hoe hij hem daardoor eene redenering in den mond legde, strijdig met het Concilie van Chalcedo, en welke daarom zelfs de Monothelieten niet konden beamen: alsof het namelijk geoorloofd was, hetzij één hetzij twee naturen van Christus te erkennen. Die zinsnede kan daarom nooit door Honorius, maar zij

kan evenmin oorspronkelijk zóó door eenen Monotheliet geschreven zijn en wordt slechts verklaarbaar, als wij eene onoplettendheid van den vervalscher aannemen.

Dit artikel was reeds geschreven, toen wij, nog tijdig genoeg om het hier te vermelden, het volgende opmerkten. De secretaris van Honorius en steller zijner brieven, die ook op last van Joannes IV de Apologie voor Honorius schreef, gebruikt in die Apologie juist hetzelfde argument, dat naar onze meening in den brief gestaan heeft, en met dezelfde zinswending. „Zij", vraagt hij, „die van één wil en ééne werking van Christus spreken, „wat doen zij anders dan deze woorden bezigen, omdat „zij, overeenkomstig de ketterij van Eutyches en Severus, „ook maar ééne natuur van Christus erkennen?" Quia enim unam voluntatem dicunt divinitatis Christi et humanitatis, et unam simul operationem: quid aliud, nisi quia et unam naturam Christi Dei secundum Eutychianam et Severianam divisionem operari noscuntur? (Labbe V, 1762). Dit versterkt ons niet weinig in onze meening. Wij vragen nog ten slotte: waarom moest Cyrus vermaand worden om de spreekwijze van *twee* werkingen te vermijden, Cyrus, die de spreekwijze van *ééne* werking had ingevoerd?

Er bestaat derhalve eenig verschil tusschen onze meening en die der genoemde schrijvers. Vergelijken wij nu ook in het kort onze argumentatie met de hunne.

Als grondslag stelden wij de groote overeenkomst van de brieven van Honorius met den TYPUS der Monotheliten: in beiden wordt het stilzwijgen opgelegd over het getal der *werkingen* van Christus; en hoewel de TYPUS

verder gaat en hetzelfde stilzwijgen ook omtrent het getal der *willen* des Heeren voorschrijft, doet dit echter weinig ter zake, want het Concilie van Lateranen veroordeelt het eerste zoowel als het laatste, en op denzelfden grond. Al hebben nu bovengenoemde schrijvers die overeenkomst niet zoo uitdrukkelijk als wij tot grondslag hunner bewijsvoering gelegd, zij wijzen en steunen er toch op (Holtzclau 183, Sardagna 371, Constant 145, Willems 154).

Evenzeer vindt men bij hen ons eerste argument terug, ontleend aan de handelwijze van Paus Martinus I en het Concilie van Lateranen. Martinus veroordeelt den TYPUS en de Monothelieten: hij veroordeelt Honorius niet. Integendeel hij verklaart plegtig en krachtig, dat alle vroegere Pausen zonder uitzondering, van het begin der ketterij af, haar hebben tegengegaan: duidelijk blijk, dat een dier Pausen, dat Honorius geen brieven kan geschreven hebben overeenstemmende met den TYPUS.

Konden wij dit argument met meer uitvoerigheid uiteenzetten, toch vonden wij bij Sardagna (373) iets, waardoor het nog meer versterkt kan worden. Paus Martinus heeft niet alleen zijne voorgangers in het algemeen, maar bepaaldelijk Honorius geprezen in de volgende woorden van zijnen brief aan den H. Amandus: „Voor nagenoeg „vijftien jaren is de ketterij van Sergius uitgegaan en „door Pyrrhus nog verergerd. Meermalen heeft de Apos„tolische Stoel hen [dat is dus Sergius en Pyrrhus] door „vele overredingen, aanmaningen en berispingen trachten „te bewegen, om van die dwaling afstand te doen." Sergius, zoo redeneert Sardagna, overleed twee maanden na Honorius, eer diens opvolger verkozen was. Hij is nogtans volgens Paus Martinus door den Apostolischen

Stoel meermalen vermaand geworden: derhalve moet dit door Honorius geschied zijn.

Eene dergelijke versterking vonden wij bij Holtzclau (187) voor ons tweede argument, ontleend aan de verklaring van Stephanus van Dora. Deze laatste getuigt: „God heeft de Apostolische opperpriesters opgewekt, om „voornoemde mannen [Sergius, enz.] te waarschuwen en „te vermanen." Die opperpriester, zegt Holtzclau, kan voor Sergius niemand anders zijn geweest dan Honorius.

Inderdaad wordt ons tweede argument hierdoor nog krachtiger. Stephanus was door Sophronius op den Calvarieberg plegtig bezworen, om de ketterij te Rome te ontmaskeren. Hij had zich als gezant van dien Patriarch naar Rome gespoed en had daar, zooals wij uitvoerig hebben aangetoond, Honorius gesproken. Diezelfde Stephanus nu, zoo vol ijver voor het Katholiek geloof, legt zulke getuigenis af in het Concilie van Lateranen, en huldigt bepaaldelijk Honorius als tegenstander der ketterij. Als wij nu in den tweeden onzer brieven lezen, dat Honorius aan *hem* verboden had, voortaan van *twee* werkingen te spreken, en dat *hij* aan Honorius vast had beloofd, dat Sophronius dat verbod zoude gehoorzamen, dan zeggen wij: dat is onmogelijk, dat heeft Honorius niet kunnen schrijven, maar is valschelijk in den tweeden brief ingeschoven.

Behalve Holtzclau heeft niemand onzer medestanders in deze zaak groote aandacht geschonken aan de verklaring van Stephanus van Dora. Sardagna en Perrone spreken niet van hem. Constant laat in het midden, of hij (waar eigenlijk alles op aankomt) Honorius gesproken heeft, waarschijnlijk misleid door Fleury, Rohrbacher

en anderen, die verhalen, dat Sophronius een gezantschap naar Rome zond, maar ziende, dat het kwaad erger werd, besloot *op nieuw* een gezantschap te zenden, waarbij onze Stephanus was, doch dat dit wellig eerst na den dood van Honorius te Rome aankwam. Want ook Constant (137) spreekt van dat dubbele gezantschap, waarvan wij de ongegrondheid ten duidelijkste hebben aangetoond; hoewel hij een weinig verder (174, 175) opmerkt, dat die slotwoorden van den tweeden brief vervalscht moeten zijn, want dat Honorius die belofte niet kan hebben gevraagd van de gezanten van Sophronius, en dat deze zijne gezanten niet kan hebben gemagtigd, zulke belofte af te leggen.

Willems spreekt ook ter naauwernood van Stephanus. Na verhaald te hebben, wat er tusschen Sophronius en Stephanus voorviel op den Calvarieberg, zegt hij alleen (142): „Stephanus spoedt zich naar Rome en de H. Paus Martinus I „houdt, a°. 649 in zijn paleis van Lateranen vijf consulta„tiën met genoemden Stephanus." En op blz. 159: „Hier„mede stemt volkomen overeen de toespraak van den bis„schop Stephanus, afgevaardigde van den H. Sophronius, in „het Concilie te Rome, onder Paus Martinus gehouden [1]), „dat n. l. de Pausen van den beginne af", dus ook Honorius, „de dwaling op de hielen waren gevolgd, ten einde haar te „weren" ". Maar hij maakt volstrekt geen gebruik van die toespraak, om daaruit de vervalsching der brieven te bewijzen.

Holtzclau (187. 188) is de eenige, die met ons dat ar-

---

1) Stephanus was wel de gezant van Sophronius geweest bij Honorius, maar verscheen niet in die kwaliteit in het Concilie van Rome, door Paus Martinus in 649 gehouden. Want Sophronius was toen reeds lang overleden, volgens sommigen in 636, volgens anderen in 641.

gument aanvoert en tijdrekenkundig bewijst, dat Stephanus in het jaar 635, drie jaren vóór den dood van Honorius, door Sophronius als gezant naar den Paus is gezonden.

Ook ons derde argument — het stilzwijgen der Monothelieten — is natuurlijk door de vroegere schrijvers aangevoerd. Ook zij beroepen er zich allen op, dat, in geval Honorius de brieven geschreven had, zooals wij ze nu bezitten, de Monothelieten zich op het door hem voorgeschreven stilzwijgen zouden hebben beroepen, maar dat men van dat beroep nergens iets vindt, vóór het zesde Concilie in 680 te Constantinopel bijeenkwam. Maar bij de uiteenzetting van dat argument vermeenen wij gelukkiger te zijn geslaagd. Wij hebben het gedrag der Monothelieten gedurende het tijdperk der ECTHESIS vergeleken met hun gedrag gedurende het tijdperk van den TYPUS. Wij hebben getoond, dat zij zich eerst aanhoudend op Honorius beriepen ten gunste hunner ECTHESIS, omdat zij in zijnen brief hunne leer over 's Heeren *éénen wil* meenden te vinden, die er niet in stond; en dat zij eensklaps dat beroep op Honorius staakten, toen ook hunne TYPUS veroordeeld was, hoewel in zijnen brief, gelijk wij dien thans hebben, het stilzwijgen over 's Heeren werkingen, evenals in den TYPUS, wordt voorgeschreven. Wij behoeven niet te zeggen, hoeveel krachtiger daardoor ons argument wordt, en hoeveel duidelijker daaruit blijkt, dat dit voorschrift van stilzwijgen in de brieven van Honorius is ingeschoven.

Bovendien hebben wij, om aan ons argument meer *positieve* kracht te geven, er vooreerst op gewezen, hoe de Monothelieten, in hunne gesprekken met den H. Maximus, zich niet op het voorschrift beroepen hebben, wat zij toch, indien het door Honorius gegeven was, nood-

zakelijk hadden moeten doen; immers zij gebruikten tot zelfs valsche getuigenissen, hun door den Patriarch van Constantinopel gegeven, om Maximus tot hunne leer over te halen; — alleen bij Holtzclau (183) zagen wij dit ten bewijze aangehaald. En ten tweede hebben wij ons beroepen op het schrijven van Paus Agatho, waaruit duidelijk blijkt, dat de Monothelieten nimmer hadden beweerd, gezegd of geschreven: de maatregel, dien Rome in den TYPUS veroordeelt, is door Paus Honorius in twee zijner brieven aanbevolen: en daardoor verkreeg ons bewijs, ontleend aan het stilzwijgen der Monothelieten, eene stellige, eene volmaakt positieve kracht.

Van den anderen kant vonden wij bij onze schrijvers eenige argumenten, waarop wij ons niet beroepen hebben, allen van intrinsieken aard, dat wil zeggen, aan de brieven zelven van Honorius ontleend. Zoo kort mogelijk deelen wij ze hier mede.

I. In den eersten brief, zegt Constant (161—164), komen uitdrukkingen voor, die Honorius niet heeft kunnen bezigen; en daarentegen worden er punten in gemist, die er in hebben moeten staan. Zoo spreekt hij b. v. van „een „zekeren Sophronius, weleer monnik, thans echter naar wij „vernemen (nunc vero ex auditu) bisschop van Jerusalem"; eene vreemde, zeker door geen enkelen Paus gebezigde uitdrukking ten aanzien van een Patriarch. Evenmin waardig zijn de volgende woorden over de wijsgeeren, die hij noemt: „vani naturarum ponderatores, ociose negotiantes, et turgidi adversus nos insonantes vocibus ranarum." Ook Perrone (76, 77) beroept zich op deze uitdrukkingen. Van den anderen kant spreekt Sergius in zijnen brief herhaaldelijk van keizer Heraclius: in het antwoord van

Honorius wordt die keizer niet eens genoemd. Sergius spreekt van het gewaande schrijven van Mennas aan Paus Vigilius, waarin, zegt hij, „onderscheidene getuigenissen „der HH. Vaders vermeld worden, die slechts één wil „en ééne werking aan den Heer toeschrijven": Honorius antwoordt niet, dat dit geschrift van Mennas onecht is, ja spreekt er zelfs niet van. Sergius eindelijk verhaalt, en met groote uitvoerigheid, dat eene geheele menigte van ketters met de Kerk verzoend is: en Honorius geeft zelfs met geen enkel woord zijne vreugde daarover te kennen. Dit alles (zoo schreven wij reeds in onze *Latijnsche* bewerking, waar wij het werk van Constant nog konden gebruiken) is zoo moeijelijk te verklaren, dat Rohrbacher en andere schrijvers daarin grond hebben gevonden voor het vermoeden, dat de brief van Sergius aan Honorius is vervalscht geworden.

II. Constant beroept zich ten tweede op de overeenkomst, die er bestaat tusschen de brieven van Honorius en de geschriften van Sergius en vooral diens ECTHESIS, welke van lateren datum zijn dan de brieven van Honorius. De Paus, aldus is zijne redenering, kon zijne woorden niet ontleenen aan de ECTHESIS, welke nog niet bestond. Sergius heeft insgelijks de woorden der ECTHESIS niet ontleend aan Honorius, want dan zou hij ongetwijfeld zich op dien Paus met name beroepen hebben, daar hij zich zelfs op de Pausen Leo en Vigilius beroept. Derhalve luidden de brieven van Honorius, toen de ECTHESIS werd opgesteld, anders dan nu, en heeft men later woorden, aan de ECTHESIS ontleend, daar ingevlochten.
Ook Perrone haalt dit argument aan (77—81).

Aandachtig hebben wij de zinsneden overwogen, waarin

genoemde schrijvers die overeenkomst meenen te zien, maar wij moeten ronduit zeggen, dat ze ons niet getroffen heeft. Gelijkluidendheid der woorden vonden wij niet, of althans uiterst gering; en de overeenkomst der gedachten is zeer verklaarbaar door de omstandigheid, dat èn Sergius èn Honorius hetzelfde onderwerp behandelden, en dat bovendien Honorius den brief van Sergius voor oogen had, met welken brief zijn antwoord even groote overeenkomst heeft. Als er geen andere bewijzen voor ons gevoelen waren, dan zou dit bewijs alleen niets uitwerken; en nu wij er andere en betere hebben, kan het aanvoeren van dit zwakke bewijs de kracht der overige eer verminderen dan versterken, want het overtuigt den lezer niet.

III. Hetzelfde schijnt ons ook toepasselijk op het volgende argument, aangevoerd door Holtzclau (185, 186) en ontleend aan de tegenspraak, waarin Honorius met zich zelven komt. Honorius spreekt het Katholieke dogma zoo duidelijk mogelijk uit; hij erkent twee naturen in Christus, die beiden hare eigenaardige verrigtingen uitwerken. En toch wil hij met de Monothelieten, dat men noch van ééne, noch van twee werkingen spreken zal, want zulks is in zijne oogen vrij ongerijmd. Maar dit is geen argument tegen hen, die aannemen, dat Honorius de kwestie niet begrepen en er niets anders in gezien heeft dan eene woordenzifterij, die aan de taalmeesters moest worden overgelaten.

Eindelijk moeten wij nog spreken over de wijze, waarop onze schrijvers de opwerpingen wederlegd hebben, die tegen de vervalsching der brieven kunnen gemaakt wor-

den. Dit moeten wij te meer, dewijl wij daarin veel van hen verschillen. Die opwerpingen zijn drie in getal. 1. Het zesde Concilie heeft de echtheid der brieven aangenomen en op grond daarvan Honorius veroordeeld. 2. Paus Leo II heeft dat vonnis bekrachtigd. 3. Indien de brieven vervalscht waren geworden, dan hadden Paus Leo of zijne opvolgers niet kunnen nalaten dit aan te toonen, door de afschriften der echte brieven aan het licht te brengen, die in het archief te Rome moesten berusten.

Wij hebben in het vonnis van het zesde Concilie eene dwaling gezien, maar die dwaling verontschuldigd. Zoodanige dwaling, zeiden wij, kan vooreerst zeer goed overeengebragt worden met onze leer over de onfeilbaarheid der Kerk, dewijl zij slechts een bloot feit betreft. Vervolgens hebben wij getracht aan te toonen, dat de vervalsching der brieven zoo listig was geschied, dat de bisschoppen, dat zelfs de Pauselijke gezanten in den waan moesten gebragt worden, den echten en oorspronkelijken brief van Honorius voor oogen te hebben.

Anders luidt het antwoord van de meesten onzer schrijvers. „Honorius is door het zesde Concilie als ketter veroordeeld, „maar *zonder eenig regt*" (id non nisi iniquissime factum fuisse), zoo lezen wij bij Sardagna (373). „Honorius is „niet door een *algemeen Concilie*, maar slechts door *Oos*- „*tersche* bisschoppen veroordeeld", zegt Holtzclau (191). Op zijne beurt zegt Willems (152): „Ook geschiedde de „veroordeeling van Honorius door het zesde Concilie ... „buiten en tegen de verordening van den H. Agatho en „derhalve *overschreed het Concilie zijne magt.*"

Wij bestrijden dit gevoelen niet. Zelven hebben wij twee jaren geleden de meeste gronden aangegeven, waarop Holtz-

clau de wettigheid van het vonnis bestrijdt, ja zelfs uitvoerig eene reden aangevoerd, die wij niet bij hem vermeld vonden, namelijk de tegenspraak tusschen de akten van het zesde Concilie en het leven van Paus Agatho in het *Liber pontificalis*, geschreven door een tijdgenoot, waarin de historie dier Kerkvergadering geheel anders verhaald wordt, dan in de bestaande akten geschiedt, en waarin met geen enkel woord de veroordeeling van Honorius vermeld wordt [1]).

Toch zou het ons niet verwonderen, indien menigeen het gevoelen der vroegere schrijvers over de vervalsching der brieven juist hierom verworpen heeft, omdat hij meende geen gevoelen te mogen omhelzen, dat ter verdediging van eenen Paus zoodanige beschuldiging tegen een algemeen Concilie behoefde. Bovendien vinden wij in de aangevoerde redenen wel grond om te *twijfelen* aan de wettigheid en de bevoegdheid van het Concilie in deze zaak; maar niet gaarne zouden wij die onwettigheid en onbevoegdheid als zoo zeker durven *vaststellen;* en daarom schijnt het ons beter toe, met voorbijzien van onzen twijfel, de wettigheid van het Concilie niet aan te tasten en liever het uitgesproken vonnis zoo goed mogelijk te verklaren en te verontschuldigen.

Op dezelfde wijze hebben wij ook de handelwijze niet alleen der Pauselijke gezanten, maar ook van Paus Leo II trachten te verklaren, die het vonnis der vergadering bekrachtigde en in zijne brieven aan keizer Constantijn, aan de Spaansche bisschoppen en den Spaanschen koning Ervigius daarover spreekt.

---

1) *De Katholiek*, LXIII, 314—320. Het doet ons genoegen, dat ook Perrone, pag 90, de bovenvermelde tegenspraak aanvoert als grond, om de wettigheid van het vonnis van het zesde Concilie te betwijfelen.

Geheel anders handelt Holtzclau (193—196). Paus Leo zou alleen de geloofsbelijdenis van het Concilie, niet de veroordeeling van Honorius bekrachtigd hebben; en de bedoelde brieven zouden of in het geheel niet door hem geschreven, of althans ook vervalscht zijn. Hetzelfde vinden wij bij Sardagna (375—379); ook Willems (155) en Perrone (91) opperen hunnen twijfel over de echtheid van Leo's brieven. Wij lieten die echtheid onbesproken, om liever het gedrag van Paus Leo uit de omstandigheden te verklaren. Doch hierover later in ons volgend artikel.

Wat eindelijk de laatste opwerping aangaat, dat men te Rome de vervalsching der brieven van Honorius, zoo die had plaats gehad, gemakkelijk had kunnen bewijzen uit de afschriften, die aldaar in het kerkelijk archief voorhanden moesten zijn, zij is door niemand onzer schrijvers behandeld. Dit heeft ons zeer verwonderd, daar zij zoo voor de hand ligt en tevens zonder twijfel zoo gewigtig is. Wij meenen echter de kracht dier opwerping genoegzaam gebroken te hebben, door het zeer waarschijnlijk te maken, dat die afschriften uit het archief van Rome verdwenen waren. Na den dood van Honorius wilde keizer Heraclius den nieuw gekozen Paus Severinus, alvorens diens keuze te bevestigen, voor de ketterij winnen en hem de kettersche ECTHESIS doen aannemen. Met dat doel wordt de ECTHESIS uit Constantinopel opgezonden aan den Patriciër Isaäc. Deze Isaäc laat het Pauselijk paleis van Lateranen overrompelen, zendt de voornaamste geestelijken in ballingschap, blijft acht dagen lang bezig om het paleis te berooven en zendt een gedeelte van den roof aan den keizer, en eerst daarna wordt Severinus als Paus erkend.

Bij die gelegenheid nu, vermoedden wij, dat de brief-

wisseling tusschen Sergius en Honorius ontvreemd is, niet om die te vervalschen, maar opdat Severinus, verstoken van de schriftelijke bescheiden zijns voorgangers, zoowel als van de mondelinge inlichtingen der voorname geestelijken, die in ballingschap waren gezonden, des te ligter ten gunste der ketterij misleid zoude worden [1]). Dit vermoeden, dat in zich niet onwaarschijnlijk klinkt, hebben wij door de volgende omstandigheden zeer waarschijnlijk gemaakt. De H. Maximus spreekt van maatregelen, door Honorius tegen de ketterij genomen, waarvan nogtans geen spoor overig is. Dezelfde Heilige verklaart de woorden van Honorius over 's Heeren wil in een *particulieren* brief, door ze letterlijk en in hunnen zamenhang aan te halen, terwijl Paus Joannes IV in een *officieelen* brief aan den keizer ze verklaart, door te zeggen: „in dien zin heeft „mijn voorganger geschreven", zonder zich op den letterlijken zamenhang te beroepen. In het Concilie van Lateranen wordt Sergius veroordeeld op grond zijner schriften, die Paus Martinus uit het archief laat halen; maar onder die geschriften bevindt zich niet zijn brief aan Honorius. Eindelijk maakt Sergius zijne ECTHESIS, die hij reeds in 636 gereed had, eerst in 639 openbaar, en wachtte dus den dood van Honorius af, alvorens hiertoe over te gaan.

Wij vertrouwen, dat deze bladzijden niet alleen zullen dienen om aan te vullen, wat er aan onze verhandeling ontbrak, maar ook om te doen inzien, dat ons gevoelen

---

1) Constant denkt niet aan dezen roof bij zijne verdediging van Honorius; maar wanneer hij in een volgend artikel Paus Martinus verdedigt, verklaart hij de klagt van dezen Paus over *het gebrek van codices* in zijne boekerij, door aan dien roof van Isaäc te herinneren.

over de vervalsching van 's Pausen brieven niet geheel verouderd is, maar zelfs in den laatsten tijd in Constant, Willems en Perrone nieuwe verdedigers gevonden heeft [1]).

(*Wordt vervolgd.*)

C. J. M. BOTTEMANNE.

---

1) Wij veroorloven ons, hier eenige kleine onnaauwkeurigheden aan te wijzen, die in het werk van Willems — zeer verklaarbaar in een geschrift van zulken omvang — zijn ingeslopen. De schrijver verhaalt (blz. 145), dat in het zesde Concilie een onechte brief van Mennas aan Paus Vigilius, en twee onechte brieven van dien Paus, de een aan keizer Justiniaan, de andere aan keizerin Theodora, ter tafel werden gebragt, maar dat het bedrog ontmaskerd werd. — Dit had plaats in de derde zitting, terwijl later, in de veertiende, een nader onderzoek werd ingesteld naar de vervalsching der codices, waarin die stukken waren opgenomen.

Hij gaat dan aldus voort: „Nog meer, men ontdekte in de XII zitting al verder, dat de brief van Sergius aan Cyrus en het vertoog van Mennas aan Paus Vigilius geinterpoleerd waren"; — Eene interpolatie van den brief van Sergius aan Cyrus heeft nimmer plaats gehad en is dus in het Concilie niet ontdekt; de interpolatie, lees: de geheele verdichting van het vertoog van Mennas werd ontdekt in de derde zitting, en dit was door den schrijver reeds verhaald.

„dat eveneens de brieven van Vigilius aan Justiniaan en Theodora als onecht moesten worden beschouwd, ja, de vervalschers beleden zelfs hunne schuld." — Dit deden zij niet in de 12de, maar in de 14de zitting.

„In de XIIIe zitting werden de twee zoogenoemde brieven van Paus Honorius nagegaan en veroordeeld, zijn naam werd echter eerst in de XVIIe zitting onder de veroordeelden gerangschikt." — Reeds in de 12e zitting werd de eerste brief van Honorius gelezen en vergeleken, en, op grond daarvan, hij zelf reeds in de 13e zitting met name, te gelijk met Sergius, enz. „buiten de Kerk geworpen en in den ban gedaan"; daarna werden nog in diezelfde 13e zitting de fragmenten van den tweeden brief gelezen en veroordeeld; daarentegen wordt in de 17e zitting de naam van Honorius zelfs niet genoemd.

„Wondere dingen hadden er in die zitting plaats: zekere Polychronius" enz. — Wat de schrijver van dien man verhaalt, viel voor, niet in de 17e maar in de 15e zitting).

Verder zouden wij ook wenschen, dat de schrijver, bij een eventuelen herdruk van zijn belangrijk werk, in de volgende zinsnede op blz. 155:

„deze drie brieven [van Paus Leo] worden door Baronius en, wat veel „meer zegt, door de Wirceburgenses voor onecht gehouden", de woorden *wat veel meer zegt*, schrapte. Het is zijne bedoeling te kennen te geven, dat de Wirceburgenses, die veel later leefden dan Baronius en het werk van dien kardinaal niet alleen, maar ook de sedert zijnen tijd gedane navorschingen ten hunnen dienste hadden, daardoor in staat waren, een juister oordeel te vellen; terwijl de lezer door die woorden: *wat veel meer zegt*, in den waan zou kunnen gebragt worden, dat de schrijver eene vergelijking instelt tusschen personen, en bij die vergelijking aan P. Holtzclau zeer verre den voorrang geeft boven den *Parens Annalium*, den grooten Baronius.

VERSCHEIDENHEDEN.

WAARACHTIGE HISTORIE

VAN

WOUTHERUS BEKKER, I Cor. IV, 1,

EN VAN 'S MANS ONOVERTREFFELIJKE EN NOOIT TE EVENAREN NEDERIGHEID, GESCHETST DOOR HEM ZELVEN.

(*Vervolg* van blz 63)

DERDE HOOFDSTUK.

WAARIN VERHAALD WORDT WAT HIJ VAN ANDEREN ZEGT.

't Is aan groote mannen eigen, dat zij hunnen geest aan de eeuw, waarin zij leven, mededeelen of opdringen, soms ook willen opdringen. In dit laatste geval ligt de schuld van het niet aannemen geheel bij de eeuw en volstrekt niet bij den grooten man; dan willen de menschen hem niet begrijpen, niet volgen, ja, gorden zich vaak ten strijd en komen in openbare tegenspraak en opstand met hem, die als heraut des hemels, als de ziener der toekomende dingen, de wereldorde op het regte spoor wil leiden. Minachting, verguizing, spot en hoon, ja, vervolging is dan meestal het loon des grooten mans.

Om den rampzaligen toestand van zulk eene eigenzinnige eeuw, om hare dwalingen en afwijkingen te kennen, is het meestal genoeg de uitspraak, het oordeel van den grooten man, die hij van tijd tot tijd wel heeft willen mededeelen of hier en daar in zijne geschriften heeft nedergelegd, met aandacht na te gaan; men zal dan tevens met steeds klimmende

bewondering worden vervuld voor den man, die zoover boven zijne eeuw verheven staat.

Woutherus Bekker, I Cor. IV, 1, is zich bewust, dat de wereld hem vijandig moet zijn; dat was in de onbegrijpelijke raadsbesluiten Gods reeds van alle eeuwigheid bepaald; daarom zal het hem geen schade toebrengen. Getroost roept hij uit: „Jezus heeft mij aangenomen. God is dus gedachtig geweest zijns eeds en zijns verbonds, terwijl Hij de volkeren geschapen heeft om tegen mij op te staan en tegen mij te krijgen. Dit weet ik, het kwaad, dat zij voor lange over mij besloten hebben, zal tot mij niet genaken" (blz. 19). Ziedaar met een enkel woord het doel, het streven, het karakter onzer negentiende eeuw aangegeven: wij allen zijn in de wereld, om tegen Woutherus Bekker, I Cor. IV, 1, krijg te voeren; maar krijgen zullen wij hem toch niet, daar heeft God een eed op gedaan. Hij waarschuwt zijne volgelingen dan ook voor ons: „Mijn zoon, dien ik telen zal in het Evangelie! wandel met de jongelingen in den vuuroven uwer verdrukkingen. Gij zult veel met mij moeten lijden, doch schaam u niet, want er is geen Christus-kennis meer op aarde; de Bruid van Jezus is in nevelen gehuld. Zij hebben den naam dat zij leven, maar zij zijn dood. Zij walgen van het manna, omdat de smaak van hunne nagemaakte Godzaligheid aan hun verhemelte kleeft. Veracht het schuim van dien pot!" (blz. 64). „Ik weet wel, dat de wereld den neus tegen ons optrekt, zij kan niet anders; hoe zou de wereld ons kunnen dragen?" (blz. 72). „Ik ben niet verdrietig. Ik geef om niets, alle mijne vijanden mogen mij hier zonder oorzaak haten; zij mogen, de Heere maakt, dat de wolf mijner natuur bij het lam van den nieuwen mensch, die uit God geboren is, nederligt en stroo eet" (blz. 104). „Ik ben tegenwoordig een eenling; ik kan alles missen; ik ben nu juist als eene duif onder de havikken, en toch gerust, mijn grootste vijand kan mijn medelijden omtrent hem opwekken, omdat hij mij haat. Zij weten niet wat zij doen. Verder ben ik stil en let maar op wat de Heere wil, en zwijg in God" (blz. 105). „Wat gaat het u aan, door welke wegen Hij zijne genade aan u verheerlijken wil. Hij

staat immers niet van verre; als u iets deert, moogt gij uwe audientiën verdubbelen; aan zijn hof is vrije toegang. Wissel maar uit zonder omzien, het is een monopolie, daar de wereld geene kennis van draagt; zij zullen niet eens de oogen uitwrijven, om te zien welk een werk dit is, want zij zijn met zichzelven al te zeer ingenomen" (blz. 135). Ziedaar de negentiende eeuw en hare kinderen, geschetst door den man, die door God tot haar gezonden is.

Zoudt ge kunnen gelooven, dat er van die verworpen wereldlingen zijn geweest, die schijnheilig tot hem naderden om het heil van Israel te vernemen? Maar de mans Gods bezit den geest des onderscheids en las op hunne voorhoofden het vloekteeken Kaïns. Immers hij getuigt: „God heeft mij nog nooit geestelijke kinderen doen baren, of Hij heeft mij aangetoond, dat zij de voetstappen der schapen zullen volgen; het is waar, er zijn Judassen, die in mijnen boezem hebben willen binnensluipen, doch God heeft het verhoed, daarom heb ik hen buiten mijn hart geworpen als eene misdragt op het veld, en ik ga eenen tijd te gemoet, dat de Almagtige met hen rigten zal en ik mijnen lust zal zien aan degenen, die mij kussen en zeggen, dat zij mij liefhebben, en toch haten zij mij, want zij dragen het teeken van het beest aan hunne voorhoofden" (blz. 78).

Een groote ramp voor onze maatschappij zijn de predikanten, die dan ook ferm door den Godsman worden getuchtigd. „Ik ben niet in staat eene schilderij op te hangen van het zedelijk kwaad, hetwelk men hier ontmoet; geen woord wordt er gesproken, waarmede Gods eere bedoeld wordt; geene predikatie, waarin een zalvend woord, ja zelfs niet eens ééne waarheid naar de meening des Geestes behandeld wordt" (blz. 41). „Ik heb een walg van zulke kwakzalvers en landloopers, zooals er in deze dagen zoo velen zijn. Gij weet waar mijn leerstelsels van uitgaan; de mensch niets en God alles! en dit niet in woorden, gelijk er duizenden kraaijen, omdat het hen voorgekraaid wordt" (blz. 48). „Ik zie, ik blijf dood voor al die verzamelaars van kennis en wetenschap, die in plaats dat zij mij troosten, zoo zij denken, mij tot een

bitteren last worden. Ik geloof, zij zijn ledig van het Christus-leven, daarom prediken en schrijven zij mij van eenen dooden Christus; het zijn woorden zonder wetenschap of papier, dat met inkt beschreven is, ik vind er geene spijzen in waarnaar mijne ziel verlangt. Men wil mij hier een Christus op de mouw spelden, om er mede te pronken. Ik gevoel dikwerf zulk eene smart, als ik hoor of lees, hoe het dierbare getuigenis van God versneden en versnipperd wordt en als verworpen met hunne onheilige handen" (blz. 53). „Jezus heeft tegenwoordig vele liefhebbers, die Christus over hunne laauwe tong laten glibberen, doch bekeerde en vrijgemaakte dieven en moordenaars zijn op het gestoelte van Mozes geklommen en spreken als vaders in de genade; nooit hebben zij aangelegen in den schoot van den Geliefde; hunne liefde is een vleeschelijke liefde en zij gebruiken Christus vleesch door de verbeelding tot verzadiging hunner lusten, en van daar maken zij Christus tot een dienstknecht der zonde, al blinkt hunne heiligheid zoo uit, dat zij tot eene opspraak zijn geworden" (blz. 112). Hier mogen wij geen enkel woord bijvoegen.

Ook in hunne geschriften en godgeleerde verhandelingen zijn de tegenwoordige predikanten allergevaarlijkst voor het geloovige volk. „Ik bezit thans aan deze plaats een aantal godgeleerde werken, maar ach, voor mij zijn zij niets, het komt mij voor, dat de meeste schrijvers nooit voor God zich regt ellendig en verdoemelijk hebben bevonden, en daarom nooit zijn verloren gegaan; was dit zoo, dan zouden zij wel opgehouden hebben om te schrijven" (blz. 29). „O, hoe zeldzaam tref ik iemand in geschriften aan, van wien ik geloof, dat hij de zaak deelachtig zij. Ik kan hun Christus niet gebruiken en heb er niets aan. Heb ik ooit gedacht, dat er zoo vele zelfbedriegers waren en zoo weinige opregte Christenen" (blz. 53); „daarom heb ik eenen afkeer van al die verzamelaars, die alles bij elkander moeten rapen, om er hunnen Christus van te maken; maar ik sta daarvan af, en keer mij tot mij zelven" (blz. 54). De Godskennis van onzen grooten man „is ongeveinsd, eenvoudig, zij is krachtig en heiligende de harten waar zij intrekt, het is de zuidenwind van zaligmakende kennis, waardoor de specerijen

in ons uitbotten" (blz. 111); daarom mag hij dan ook met alle kracht waarschuwen: „Lieve broeder! wacht u voor de ratelwachters, die uwen geest vermoeijen en met lange celen van maandelijksche dagvaardingen van hun onvernuft u nog kwellen. Laat af van dezulken, want ik zeg het tot hunne schande: het ware beter, dat zij niet geboren waren geweest, daarom dragen zij het teeken hunner verwerping aan hun voorhoofd (blz. 112). „Och, broeder! er is zooveel schijn; het ware zijn zoekt Jezus met eene lantaarn. De grootste lichten aan den kerkhemel zien wij buiten haren loop dwalen, terwijl het onherboren beest met de magtspreuk van bekeering en wedergeboorte vele der uitverkorenen zoekt te verleiden. Wees voorzigtig! " (blz. 128).

Merken wij op, dat onze diepzinnige wijsgeer in de vorige woorden de groote dwaling der eeuwen aangeeft: „de magtspreuk van bekeering en wedergeboorte. De eigen-geregtigheid is de reuzendraak, waartegen hij te velde trekt; is het monster, dat duizenden verslindt; is — met één woord — de vernielende ramp der wereld. Hij roept dan ook uit met donderende stem: „Kom, jonge vriend! hier is de genademarkt, koop wat men u hier aanbiedt, zonder prijs, wijn en melk. Op de markt van vrije genade geldt geene eigene geregtigheid. Alles wordt om niets aangeboden, die kan en wil en God daartoe verwaardigt" (blz. 20). Vrij moogt gij klagen: „iederen dag des Heeren moet ik mij met de dorre en bedorven leer van menschenverbetering behelpen"; maar „hoevele duizende belijders van wedergeboorte en bekeering zullen in den dag des oordeels hun gebouw in volle vlam voor God zien staan, omdat zij zich hebben verlaten op woorden zonder Goddelijke wetenschap" (blz. 30). „Alleen de almagtige kracht Gods is in staat de slotpoort van mijn bestaan aan stukken te rammen. Weinigen willen dit bekennen, en geen wonder, dan moeten alle maskers ons ontvallen, en wij moeten ophouden den huichelaar te spelen, dan wordt onze naaktheid voor God en menschen openbaar, waarvan wij schrikken, dit merk ik menigwerf, dat een aantal vuilgewinzoekers het masker van bekommerde Christenen willen aannemen" (blz. 39). „Dit leer ik meer en meer,

om tot God te gaan, zoo als ik mij bevind, het opschikken en opsieren wordt mij afgeleerd, omdat ik zie, dat het voor God hoerenversierselen zijn. Ik kom zooals ik ben met kromgebogene schouders van zondeschuld en zondelast" (blz. 43). „Ons zalig worden blijft voor het vleesch een eeuwige aanstoot; om zoo gezaligd te worden wil niemand aan, daarom is het de kunst van den duivel, om in deze dagen geconfijte goddeloozen te maken, die de ellende op hunne tong dragen en de farizeën een momaangezigt aandoen, dat zij heiligmaking noemen, innige menschjes, bekommerde zielen. Ik hoop en dit weet ik, dat gij nooit zulk een schijndoode zult worden" (blz. 48). „Daarom wenschte ik u eens onder de oogen en in uwe oogen te zien, of de drek van de dochteren Sions goed van u afgewasschen is, en of uw geloofsoog de Zon der Geregtigheid op den vollen middag wel aanschouwen kan. Ik zoude u raden om moeskruiden te gebruiken, dan zult ge uwe zwakke maag niet bederven" (blz. 99). „De holligheid van uwen bornput is wel aangevuld, maar tot hiertoe blijft het water bij u op peil staan, ik wacht tot uwe boorden zullen overloopen, en dat de stroomen levend water, die uit uwen buik ontspringen, het gansche Zuiderland doorvochtigen zullen mogen. O, als God al zijne stroomen eens in u zendt, dan zult gij verzadigd worden tot opspringens toe, en in uwen God zult gij lagchen, ja, gij zult het voorwerp van Gods eeuwige blijdschap zijn" (blz. 113).

Nog lijdt de wereld veel aan eene andere kwaal, innig met de vorige verwant, door den grooten man „letter-Godzaligheid" geheeten. Ook daartegen verheft hij zijn „beukhamerende" stem, en wel zooveel te krachtiger, als zij dreigt meer en meer „in de mode" te komen. „Duizenden menschen treffen wij in deze dagen aan, die sommige daden Gods tot moderne magtspreuken gekozen hebben, voornamelijk nu, in eenen tijd, waarin het zoeken naar de oude paden weder den loop begint te krijgen en de zoogenaamde letter-Godzaligheid in de mode is geworden, nu broeijen vele havikken hare eijeren uit bij de duiventil van Gods kinderen. Vandaar, dat een zwerm gesprenkelde vogelen tegenwoordig ook al spreken „van verloren gaan", doch zij gaan nooit voor God verloren. Zij zeg-

gen het, maar doen het niet. Vandaar, dat Efraïm baart eer dat hij barensweeën kent, en God hunne vrucht wind noemt. Winderige Godzaligheid is de blaasbalg om het vuur hunner verdoemenis aan te blazen. Vandaar zoo vele misgeboorten in de Kerk van Christus. Zij zeggen, dat zij God kennen, en verloochenen Hem met het hart. Zoo men vraagt: hoe hebt gij u voor God verloren? zoo zegenen zij zich in het aangezigt met wat *Smijtegelt's* en *Mysera's* kenmerken. Dit is dan het antwoord op de vraag: Hoe zijt ge regtvaardig voor God? Daarom, lieve vriend! ik dank God, dat Hij op weg is om u die vleeschelijke rietstaven uit de hand te rukken, opdat gij de schaamte uwer jeugd voor God brenge en dat de Almagtige u aanschouwe, zoo gij naakt uitgestroopt zult worden van alle de bedekselen uwer schande, waarmede gij u tot nog toe voor God bedekt houdt" (blz. 32 en 33). „Zoo gij u laat zaligen, doet gij werks genoeg. De menschen meenen, dat dit zoo ligt gaat; het is een werk, dat niemand kan doen, hoe kunstig nagemaakt. Ik ben er langen tijd oog- en oorgetuige van in mijne betrekking, dat het onmogelijk is, zoodanigen te overreden. Nu, ik heb dezulken al overgegeven en uit mijn gemoed gespogen, laat de satan zijn buit naar welgevallen opslokken, mijne ziel walgt van het namaaksel der valsche etiquette" (blz. 49). „De Heere beware u — zoo gaat de groote leermeester onmiddellijk door — voor vermetelheid, zij is dieverij. Stoor u niet aan die valsche schreeuwers van: mijn God! mijn Borg! mijn Vader! mijn Jezus! — Zoo sprak BILEAM ook, doch is als de zoon BEORS verloren gegaan. Gij zult er zoo velen aantreffen, die u wel zullen schrijven, maar het brandmerk hunner verworpenheid op het aangezigt dragen, die den God des hemels lasteren, wanneer zij belijden, dat zij Hem kennen. Keller, Keller! de dorschvloer is van zoo veel kaf en brandkoorn voorzien, er zijn zoovele Belialskinderen, die ons belasteren en tot den profeet roepen: *Ga op, ga op, kaalkop!* doch God zal dat volk vinden in den dag zijns toorns en in den dag zijner gramschap" (blz. 50).

Als een andere Joannes de Boetgezant preckt hij onophoudelijk de komst des Heeren, om de volkeren van die let-

ter-Godzaligheid en eigen-geregtigheid af te houden. „Wij zijn in de laatste ure. Vele Christus-roepers zijn er uitgegaan in deze wereld. Geloof toch iederen geest niet, al schrijft men u brieven van tien of twaalf bladzijden. Het zijn waterlooze wolken, vlekken in de liefdemaaltijden der kinderen Gods, hebbende de oogen vol overspel. Gruw van hunnen draf, die ik weet, dat zij u opdisschen. De satan heeft al zijn beleid in deze dagen getoond om de kinderen Gods te verleiden. O! zulke nachtuilen hebben hun nest in ons huis en tafel gehad, waarvan God mij getuigd heeft, dat Hij hen uit zijnen mond zal spuwen. Ik verwacht eenen dag der wrake, eenen schrikkelijken dag voor degenen, die mij geplaagd hebben. Lieve vriend! houd u stil en afgetrokken van die genadeschreeuwers: het zijn dieven en moordenaars, die nooit door de regte deur zijn ingegaan. O! sta er na om een levenden Christus te ontmoeten, wat hebt gij aan die papieren Christussen, die men u opdischt" (blz. 63 en 64). „Daarom waarschuw ik hen, dat zij zich bedriegen, dat al die Godsdienstschijn hen voor God niet behouden zal" (blz. 93). „Schuw alle geveinsdheid, en wapen u voor alle gedaante van godzaligheid; het is eene pestilentie, die in het donker woont. Vermijd de vromen" (blz. 113). „Ik zou wel eens willen weten hoe die roemers aan de groote zaak gekomen zijn, ik bemerk ook dat als ik hen schrijf, zij mij niet bevatten" (blz. 119). „Ik zie dat mijne bevinding van eene geheel andere Heiligmaking spreekt dan ik verwacht had, en waarvan de vromen den mond vo hebben, hoe wijs is Gods doen, zoo ik in mijne verwachting niet teleurgesteld ware, ik had niets aan den Christus gehad, ik zoude het nieuwe gebouw in orde hebben gehouden, op verbeurte van leven en dood, nooit had ik verstaan dat Christus mijne heiligmaking voor God is" (blz. 140). „Ik kan geen vorm van een dweeper of huichelaar meer aannemen, mijn hoofd kan niet meer hangen als eene bieze, ik heb een walg aan al dat uiterlijke gekregen" (blz. 93); „want onze heiligmaking en zelfverloochening zijn onmagtige invaliden, zij kunnen van zichzelven niets!" (blz. 77). Hij die dit begrijpt is behouden; tot hem roept hij in de vreugde des harten:

„laat Jezus niet spelen op uwe marktplaats zonder te dansen; en wij zingen met u, dat Amsterdam en Leijden er van dreunen, en dat de Engelen in den hemel er naar luisteren" (blz. 99).

SLUITREDE.

Ziedaar u het beeld geschetst van Woutherus Bekker, I Cor. IV, 1, zooals hij zich zelven naar het leven heeft afgemaald in eene „reeks van brieven" aan den tuchthuis-soldaat W. Keller, N°. 8526. Onze bewondering voor den grooten man is voorzeker grenzeloos, en niemand die hem genoeg begrijpen kan. Dit mag ons echter niet bevreemden, want hij zelf getuigt met nooit te evenaren nederigheid: „Ik ben een wondermensch en gevoel mij onverklaarbaar" (blz. 54).

Vraagt ge naar den verderen levensweg van dien „wondermensch", hij zegt: „Zoo de Heere wil en mijn mond wordt voor u geopend, dan zult gij verstaan, waarom ik u aldus schrijf, en de redenen aantoonen, waarom ik als een eenling in dit Mesech verkeer, doch niet minder roem bezit, dat ik overvloediger geniet dan allen. Van daar dat mij alle eigengemaakte godzaligheid schade en drek is om zijnen uitnemenden rijkdom. Zoo ben ik mij zelven tegenvallende, medegevallen, want de Heere heeft zijne genade niet onbetuigd gelaten, zoodat ik zeer goed van mijn vleesch en bloed ben afgekomen, en voor eens en altijd verzekerd ben, dat ik er den Heere niet in behagen kan. Doch de Geest Gods werkt zoo krachtig in de kinderen Gods met zulke sterke vertroostingen, dat zij niets van hun vleeschhuis noodig hebben. Vandaar dat hunne zaligheid al hun verstand te boven gaat. Door zulk eenen weg zult gij vatbaar gemaakt worden voor Gods liefde en barmhartigheid en ondergeschikt aan zijne vrijmagtige handelingen, en alle wendingen en keeringen in uwen weg zullen u toeroepen, gewen u aan den Heere en Hij zal uwe paden regt maken" (blz. 133). Dien weg dus is hij zonder vleeschhuis ingeslagen en heeft zich dan ook in regte paden mogen verheugen. Is de eigengemaakte Godzaligheid hem schade en drek, is hij

zeer goed van zijn vleesch en bloed afgekomen, het aardsche slijk heeft hij toch niet versmaad noch verworpen. Uit Nazareth kon voor hem wel iets goeds komen; het lag ook niet in Palestina, maar in de Barndesteeg te Amsterdam. Daar heeft hij zijne schaapjes geweid en zoolang geweid, tot hij ze eindelijk op droog had. En toen heeft hij den herdersstaf nedergelegd, de donderbazuin van den mond genomen, den beukhamer uit de hand geworpen, om in stille vreê en innig zelfbehagen op den Overtoom, zonder vleeschhuis, zonder vleesch en bloed, als een gezaligde eenling, den triomfwagen af te wachten, waarvan zijn oudste Broeder de leidsels houdt, en waarmede hij regelregt naar den hemel zal opvaren, onder het juichend zingen van het zegelied, door hem zelven gedicht:

Hier stinkt een vuile kuil,
Gevuld met vuil van 't vuilste vuil,
Hier kan geen schepsel leven, enz. (blz. 117).

J. J. VAN DER HORST.

EENE HERROEPING?

Voor elf jaren schreef Dr. A. Pierson over de Katholieke Kerk: „Vroeger eerbiedwaardig, is zij nu eene treurige figuur „Men weet niet waar men met haar blijven zal, want onge„lukkig overleeft zij zich zelve. Zij werkt de beschaving „niet meer in de hand, maar tegen. Zij steunt het maatschap„pelijk leven niet meer, het wordt door haar verzwakt. Het „onderwijs, de wetenschap genieten eerst eene behoorlijke ge„zondheid, als zij aan haren invloed worden onttrokken. Onder „hare talrijke priesters is er niemand, die voor den gang der „denkbeelden eenige de minste beteekenis heeft of door stijl „en talent eenige meerderheid uitoefent." [1])

Ziedaar de taal van iemand, wiens oog en oor gesloten was voor veel en zeer veel, wat aan een eenigermate opmerkzaam

---

1) *Rigting en Leven*, door A. Pierson. Haarlem. A. C. Kruseman. 1864. II, blz. 352, 353.

beschouwer ook in ons vaderland — waar Pierson toen leefde en werkte en sprak en schreef — hoogst moeijelijk ontgaan kon. Te meer moest deze geestelijke blindheid en doofheid verwondering baren, dewijl Dr. Pierson een geruimen tijd ook in het Katholieke België had verkeerd.

Nu is het anders. Zijn langdurig verblijf in Duitschland, de groote gebeurtenissen, die ieder, wie een ziel heeft, noodzakelijk moesten aangrijpen, vooral de strijd, daar thans gestreden, de strijd — „tusschen die beide groote machten" [1]) met zijn „waardig, verheven karakter, dat hij in het oog van „een ieder behouden kan, onverschillig aan welke zijde men „meent zich te moeten scharen" [2]) — wisseling van lotgevallen, onttrekking aan belemmerende invloeden, voortgezette inwendige strijd, meerdere rijpheid van jaren en van geest, dit alles zal veel er toe hebben bijgedragen om den talentvollen man van zulk een verregaand gemis aan opmerkzaamheid, van die verwonderlijke eenzijdigheid te genezen. Zoo ten minste kunnen we ons zelven het best verklaren, hoe dezelfde geleerde, wiens woorden ons elf jaren geleden pijnlijk aandeden, thans een geheel andere taal spreken, en hoe hij schrijven kan:

„Wij willen hier .... op de groote waarheid wijzen, die door „Rome zoowel als door Duitschland gehuldigd wordt: de hooge „beteekenis der opvoeding! Rome heeft metterdaad van over„lang getoond die beteekenis te waardeeren. Men moge het „met leede of met dankbare oogen aanzien, veel heeft Rome „reeds voor de opvoeding tot stand gebracht; en wie niet met „Rome medegaat, heeft toch, ofschoon dan natuurlijk met „geheel andere beginselen en volgens eene veelszins andere „methode, slechts zijn voorbeeld te volgen, want van tegen„standers te willen leeren, is altijd als eene voortreffelijke „eigenschap aangemerkt. En met zijn voorbeeld volgen bedoel „ik vooral het handelen naar de dubbele overtuiging, èn dat „met de opvoeding, met de verstandelijke en zedelijke vorming „van den geest, nauwelijks te vroeg kan worden aangevangen

1) *Vaderlandsche Letteroefeningen.* 1875, Mei. *Duitsche indrukken* door Prof. Dr. A. Pierson, blz. 324. 2) t. a. p. blz. 323.

„èn dat bij die vorming op alles gelet, dat niets verwaarloosd „mag worden." [1])

In 1864 schreef diezelfde hand: „het thans *uitgeleefde* Rome[2])"! Nu lezen we, dat Rome *metterdaad* en *overlang* getoond heeft de hooge beteekenis der opvoeding te waarderen. En, dat het reeds *veel* voor de opvoeding *tot stand heeft gebragt* en dit op eene wijze, zoo volmaakt, dat gij, indien ge niet met Rome medegaat, niets beters, niets anders doen kunt dan zijn voorbeeld volgen. Bedenken we verder, dat de opvoeding voor een aanzienlijk deel de toekomst der menschheid beheerscht. Het is eene algemeene waarheid, die Dr. Pierson, bij al zijne vroegere eenzijdigheid, immer erkend heeft.

Doch schelden we zijne vorige dwaling kwijt, en waarderen we den moed, dien hij thans noodig had om zijne overtuiging zoo krachtig uit te spreken.

H. J. J. P.

OVER DEN AFLAAT VAN HET JUBILÉ.

Het aanbevelenswaardige Keulsche *Pastoralblatt*, neemt uit het *Verordnungsblatt für die Erzdiöcese Salzburg* de volgende verklaring van den Heiligen Vader over (1875, N°. 5):

„Ueber die, auf mehrseitigen Wunsch vom f. e. Ordinariate beim h. Stuhle nachgesuchte Erklärung, ob der von einem Gläubigen gewonnene *einmalige* vollkommene Jubiläumsablasz, wenn dieser Gläubige denselben der Seele eines Verstorbenen zuwendet, auch diesem Gläubigen selbst *gleichzeitig* verbleibe; haben Seine päpstliche Heiligkeit am 25. April d. J., wie aus dem nachfolgenden Rescript ersichtlich ist, *bejahend* zu antworten geruhet; welche Erklärung zur Belehrung der Gläubigen hiermit bekannt gegeben wird.

Ss. Dominus Pius PP. IX. in audientia habita ab infrascripto Cardinali Praefecto s. Congregationis Indulgentiis sacrisque Reliquiis praeposito die 25 April benigne declaravit, Jubilaei Indulgentiam *cumulative* pro se et pro defunctis lucrari posse.

Datum ex Secretaria eiusdem s. Congregationis die 25. April. 1875. J. Card. Ferrieri, Praef."

1) t. a. p. blz. 325. 2) *Rigting en Leven*, door A. Pierson. II, blz. 354.

Het Parijsche Nationaal Concilie van 1811.

(*Vervolg* van blz. 98).

IV.

Op het einde der eerste openbare zitting, waarbij het nationaal concilie geopend werd, was vastgesteld, op den 19 Junij de eerste algemeene congregatie te houden en op den feestdag der H H. Apostelen Petrus en Paulus de tweede openbare zitting tot afkondiging der genomen besluiten. Die tweede openbare zitting had evenwel nimmer plaats, gelijk er ook nooit eenige besluiten van het concilie afgekondigd zijn geworden. Ook de eerste algemeene congregatie werd verijdeld. Toen de bisschoppen op het bepaalde uur in het paleis van kardinaal Fesch bijeenkwamen, was deze laatste niet aanwezig. Te vergeefs bleven zij op zijne komst wachten. Eerst ten 12 uur werd het H. Misoffer opgedragen, doch ook na het eindigen der H. Mis was de voorzitter nog niet verschenen. Thans deelde kardinaal Maury den bisschoppen mede, dat kardinaal Fesch in aller ijl naar St. Cloud was vertrokken en, daar zijne terugkomst te vergeefs was afgewacht, de vergadering geen voortgang kon hebben. Des avonds ontvingen de bisschoppen eene gedrukte uitnoodiging om den volgenden morgen ter algemeene congregatie bijeen te komen.

Aanleiding tot dit geval was het volgende:

In de hoogste mate verbitterd en in gramschap ontstoken om 't geen bij de opening van 't concilie was voorgevallen, had Napoleon spoedig zijn besluit genomen om het laatste woord geenszins aan de bisschoppen te laten. In overleg met kardinaal Fesch, die door de uitbarsting der keizerlijke gramschap een weinig van zijn stuk was gebragt, maar vooral met de bisschoppen van Nantes en Trier en den benoemden patriarch van Venetië, had hij zijn plan vastgesteld. Den voorzitter zou een bureau van politie worden toegevoegd, waarin de beide ministers van eeredienst zitting moesten hebben. Bij de opening der vergadering moest Bigot een boodschap des Keizers voorlezen, waarin den bisschoppen duidelijk werd te kennen gegeven, wat en wat niet de Keizer van hen verlangde. Toen kardinaal Fesch echter door den minister Bigot kennis had bekomen van deze keizerlijke boodschap, was hij er zoodanig door verschrikt, dat hij zich niet tevreden stelde met schriftelijk den minister op te merken, dat deze boodschap noch den Keizer waardig, noch voor de omstandigheden geschikt was, maar zich ook aanstonds naar Saint-Cloud begaf om ten minste eenige wijzigingen van Napoleon te verkrijgen [1]). Nu werden tegen zeven uur in den morgen ook de bisschoppen Duvoisin, de Barral en Mannay naar Saint-Cloud door den Keizer ontboden, daar deze op het oordeel van zijn oom alleen niet wilde afgaan. Eene langdurige onderhandeling ving aan, waarbij het niet aan heftige woordenwisselingen tusschen oom en neef ontbrak, doch die toch zoo goed als geen gevolg

1) *Coll. Lac.* IV, p. 1234; D'Haussonville IV, p. 215.

opleverde, daar de veranderingen, waarin de Keizer toestemde, slechts van geringe beteekenis waren. Inmiddels was de aangekondigde algemeene congregatie op den 19 Junij er door verijdeld.

De grootste verbazing teekende zich op de aangezigten der bisschoppen, die nog niet in het geheim waren ingewijd, als zij den volgenden dag na het einde der H. Mis, waarmede iedere congregatie geopend werd, de beide ministers van eeredienst in officiëel kostuum zagen binnentreden en plaats nemen, Bigot aan de regter-, de Marescalchi aan de linkerzijde des voorzitters. Zoodra men gezeten was, gaf Bigot voorlezing van een keizerlijk decreet, waarbij kardinaal Fesch tot voorzitter van het concilie werd benoemd en de zamenstelling werd bevolen van een bureau, *belast met de politie der vergadering*, van welk bureau met den president de beide ministers van eeredienst deel *moesten* uitmaken, en welk bureau tevens als tusschenpersoon zou dienen om de communicatie tusschen den Keizer en het concilie te onderhouden [1]). De ontevredenheid, reeds door het verschijnen der ministers opgewekt, werd door de laatste bepalingen van dit decreet nog verhoogd. De naam alleen reeds van bureau van politie verwekte zulken tegenzin, dat op voorstel zelfs van de Barral met eenparige stemmen werd besloten, dien te veranderen in *bureau de l'administration intérieure*. Dezen naam bleef het concilie getrouw handhaven, hoewel de Keizer even getrouw den naam van politie-bureau bleef gebruiken.

Hierop werden door het concilie bij geheime stem-

[1]) Zie het decreet *Coll. Lac.* IV, p. 1249.

ming als verdere leden van dit bureau gekozen de aartsbisschoppen van Bordeaux en Ravenna en de bisschop van Nantes [1]); als secretarissen de bisschoppen van Albenga, Montpellier, Troyes en Brescia; als promotoren de bisschoppen van Como en Bayeux [2]). De keuze van Mgr. de Boulogne gaf genoeg te kennen, hoe de vergadering dacht over de openingsrede, door dezen gehouden.

Nadat al deze formaliteiten volbragt waren, was het reeds vier uur in den middag, en thans nam Bigot andermaal het woord om de keizerlijke boodschap aan de vergaderde bisschoppen voor te lezen.

Deze boodschap, te lang om in haar geheel mede te deelen [3]), was in den grond volmaakt gelijk aan zoovele vroegere uitvallen van Napoleon tegen Pius VII. Ook hier ontmoet men dezelfde onwaarheden stoutweg bevestigd ten opzigte van gebeurtenissen, welke allen kenden; dezelfde zonderlinge uitlatingen met betrekking tot feiten, die hem hinderlijk of lastig waren, en vooral

---

1) Aldus bij de Smet p. 122 en Picot, *Mémoires* etc. Ed. van Brugge 1825 III, p. 343. Melchers daarentegen heeft in plaats van Nantes Cahors. Een gelijk verschil in de opgaven van sommige namen en datums ontmoeten wij nog enkele malen, en dit is, daar de toegang tot de authentieke akten van het concilie nog immer geweigerd werd, moeijelijk met zekerheid uit den weg te ruimen.

2) Toen bij deze verkiezingen de vraag werd opgeworpen, of die leden van het concilie, welke wel tot bisschop benoemd, maar nog niet gewijd waren, geregtigd waren mede te stemmen, wat voor deze verkiezingen werd toegelaten, wilde ook Bigot zich in de discussie mengen. De bisschoppen beduidden hem echter aanstonds, dat het reeds genoeg was zijne tegenwoordigheid te moeten dulden, doch dat hij zich in de beraadslagingen in 't geheel niet behoefde te mengen. D'Haussonville IV. 247.

3) Zij is in haar geheel te vinden in de Correspondance de Napoleon I, t. XXII, pag. 301; bij d'Haussonville IV, 410 vv.; *Coll. Lac.* IV, p. 1246 vv; de Smet, p. 230, vv.

dezelfde lasterlijke beschuldigingen in dezelfde bewoordingen tegen Pius VII uitgebragt. Nieuw was alleen, dat dergelijke taal thans gesproken werd tot bisschoppen in concilie vergaderd.

Na een hoogst partijdig en in de bitterste termen vervat *exposé* van de verwikkelingen tusschen Pius VII en Napoleon, waarbij den eerste alle schuld wordt opgeladen en de tweede wordt voorgesteld als geheel bezield van de beste bedoelingen en vol van ijver voor de belangen der godsdienst, gaat de boodschap er eindelijk toe over den bisschoppen te kennen te geven wat de Keizer verlangt. Apostolische vicarissen zal hij nimmer dulden; hij wil den Paus erkennen als hoofd der Kerk, als den eersten der bisschoppen, als het middelpunt der eenheid, maar nooit als universeel bisschop. Het concordaat is vernietigd, omdat de Paus het heeft geschonden gedurende zeven jaar van de tien, sinds het werd gesloten. Er moest dus een ander middel worden gevonden om de bisschoppen te institueren. Het concilie kan het middel kiezen, wat het 't meest in overeenstemming oordeelt met de canons en gebruiken der Kerk; hij, de Keizer, zal het goedkeuren, mits binnen drie maanden alle opengevallen bisschoppelijke zetels bezet zijn en nimmer, onder welk voorwendsel ook en in welke omstandigheden men zich moge bevinden, een bisdom langer dan drie maanden van zijn herder beroofd blijve.

De indruk door deze boodschap teweeg gebragt, was niet geheel gelijk Napoleon had verwacht. Wel was de schrik en ontzetting algemeen, gelijk de Keizer had bedoeld, maar deze schrik was voor hem geen bondgenoot. Toen de aartsbisschop van Ravenna het stuk in het

Italiaansch vertaalde, kon hij slechts met bevende stem zijne taak ten einde brengen. Toen hij geëindigd had, bleef een diep stilzwijgen in de vergadering heerschen; iedereen begreep, dat alle hoop op eene vreedzame vereffening was vervlogen, en bij sommigen kwam reeds het denkbeeld op, de vergadering te verlaten en naar hun bisdom weer te keeren. Kardinaal Fesch, die zijne vrees verwezenlijkt zag en eene uitbarsting der algemeene verontwaardiging duchtte, durfde de vergadering niet voortzetten. Wel moest hij volgens instructie, hem door den Keizer gegeven, nog verschillende commissiën doen benoemen; doch hij bepaalde zich tot enkele voorstellen, alle discussie om het vergevorderd uur tot den volgenden dag uitstellend [1]).

In de algemeene congregatie van den 21 Junij stelde kardinaal Fesch voor, een adres tot den Keizer te rigten, wat met algemeene stemmen werd aangenomen. Nadat nu een voorstel door sommige hof-bisschoppen gedaan, om de verschillende commissiën, welke moesten worden zamengesteld, te laten vormen door het bureau van inwendige administratie, gelukkig bijna eenparig verworpen was en daardoor tevens de toeleg des Keizers was verijdeld om door eenige vertrouwelingen alles te regelen en te leiden, — werden bij geheime stemming de leden van drie verschillende commissiën gekozen. Tot leden der eerste commissie, belast met het ontwerpen van het adres aan den Keizer, werden benoemd de bisschoppen van Nantes, Troyes, Montpellier, Tours, Gent, Turijn

---

1) *Journal du concile national écrit par Mgr. de Broglie* bij d'Haussonville, IV. 439. Dit *Journal* is ook afgedrukt in *Coll. Lac.* IV, p. 1282 vv.

en Ravenna. De tweede commissie had tot taak een mandement der bisschoppen op te stellen aan de geloovigen; de derde, een reglement te ontwerpen voor de beraadslagingen in het concilie. Deze laatste commissie kwam echter nimmer bijeen, daar een uitdrukkelijk verbod des Keizers zulks verhinderde.

Voorts werd in deze vergadering na eenige discussie besloten tot toelating van den aartsbisschop van Regensburg, den vorst-primaat van Duitschland, Dalberg en zijn suffragaan den bisschop van Capharnaum i. p. i.

De derde algemeene congregatie werd gehouden den 25 Junij. In deze vergadering werd eene nieuwe hoogst belangrijke commissie gekozen, belast met rapport uit te brengen over de keizerlijke boodschap door Bigot voorgelezen. Hare taak was alzoo om over het eigenlijk doel, waartoe het concilie was bijeengeroepen, de canonieke institutie der bisschoppen, besluiten voor te bereiden. Deze commissie werd zamengesteld uit elf leden: de kardinalen Spina en Caselli, de aartsbisschoppen van Tours en Bordeaux, de bisschoppen van Nantes, Trier, Doornik, Gent, Comacchio, Yvree en Troyes.

Hierop ontspon zich voor de derde maal een debat over het stemregt van die leden, welke wel door den Keizer tot bisschop waren benoemd, maar nog niet de bisschoppelijke wijding hadden ontvangen. Reeds in de voorbereidende vergaderingen ten huize van kardinaal Fesch was deze vraag opgeworpen en ontkennend beantwoord, waarom zij dan ook van die vergaderingen waren uitgesloten gebleven [1]). In de eerste algemeene congregatie

1) Een nota in 't nationaal archief te Parijs heeft: „M. de Boulogne en

was hun het stemregt toegekend enkel voor de verkiezingen. Thans echter toonde zich zulk een sterk verzet om hen als regters in hunne eigene zaak te laten medestemmen, dat zij vrijwillig verklaarden van alle aanspraak op stemregt af te zien. Aan de bisschoppen in partibus infidelium daarentegen bleef het stemregt toegekend, gelijk zij het tot dusverre overeenkomstig het ceremoniaal des concilies hadden uitgeoefend.

Inmiddels had de commissie, belast met de redactie van het adres, dat in plegtige audiëntie aan den Keizer zou worden overhandigd, hare werkzaamheid begonnen. Op deze commissie hield Napoleon vooral op dat oogenblik zijne aandacht gevestigd; door haar hoopte hij het concilie er toe te brengen, dat dit openlijk voor hem en de gallicaansche leerstellingen partij zou trekken tegen den Paus. In eene nota aan zijn minister Bigot had hij hieromtrent zijne meening reeds uitgesproken en als zijn verlangen te kennen gegeven, dat de vier bisschoppen, die vroeger naar Savona waren afgevaardigd geweest, leden dier commissie zouden wezen [1]). Wel had het concilie zijn plan doorkruist, toen het zelf de leden der commissie benoemde; maar toch waren twee zijner vertrouwelingen, Duvoisin en de Barral, onder de gekozenen. Door hen kon hij op de hoogte blijven van al wat verhandeld werd, door hen ook de overigen bewerken. En gewis de Keizer had eenig regt om te veronderstellen, dat zijne geheime kuiperijen, waarin behalve de twee

émettant son vote se servit de cette expression: Eux dont la présence est déjà un scandale dans leur diocèse." *Coll. Lac.* IV, 1265.

2) D'Haussonville IV, 228.

zoo even genoemden, ook Mannay, Bonsignori, Maury en de Pradt waren betrokken, niet de gewenschte uitwerking zouden missen. De groote meerderheid toch der vergaderde bisschoppen was geheel vreemd aan politiek en partijzucht, maar bezield met een groot verlangen naar verzoening, bereid tot elk offer wat hun geweten hun zou veroorloven. Bovendien was hunne bewondering voor den Keizer zoo groot, hun vertrouwen op zijne wijsheid en de magt van zijn genie zoo volkomen, dat zij naar Parijs waren gekomen met de innige overtuiging, dat alles zoo goed als geheel vooraf reeds te Savona was geregeld geworden. En ook nu nog, nadat de keizerlijke boodschap hun die overtuiging op zulke bittere wijze had ontnomen, gevoelden zij zoo veel ontzag voor de magt des Keizers, dat zij bij al hun goeden wil om ten einde toe getrouw te blijven aan hun pligt, wel de vrees niet geheel konden onderdrukken, of zij er de kracht toe zouden bezitten [1]). Toch zag Napoleon zich in zijne verwachting teleurgesteld; in hunne vereeniging putteden de bisschoppen eene kracht, welke zij afzonderlijk voor zich niet zouden hebben bezeten, en de ijvervolle werkzaamheid van enkelen hunner, die onbeschroomd de waarheid verdedigden en de regten van het hoofd der Kerk handhaafden, weerde den verderfelijken invloed, welke de keizerlijke handlangers zochten uit te oefenen.

Reeds den 21 Junij, den eigen dag, waarop de commissie was zamengesteld, hield zij hare eerste vergadering bij en met kardinaal Fesch [2]). Zoodra was de zitting niet geopend, of Duvoisin haalde een ontwerp van het adres, dat hij vooraf reeds had opgesteld, voor den dag

---

1) D'Haussonville IV, 231 vv. 2) t. a. p. p. 251.

en las het aan zijne medeleden voor. Niemand had er zich welligt over verwonderd, dat hij op die wijze het initiatief genomen had; doch toen de strekking van het ontwerp steeds duidelijker bleek, was de verbazing algemeen. In plaats toch van eenvoudig eene betuiging te behelzen van eerbied en gehechtheid aan de dynastie en eenige algemeene beginselen welligt, welke de bisschoppen zonder zich te binden konden uitspreken, was de strekking van het ontwerp geene andere als om de bisschoppen reeds vooraf op alle punten te binden, hen los te maken van den Paus en geheel gebonden aan den Keizer over te leveren. Naauwelijks was de voorlezing dan ook geëindigd, of van alle kanten tegelijk regende het tegenwerpingen.

De bisschop van Nantes, die deze uitwerking volstrekt niet had vermoed, antwoordde trotsch, dat zijn ontwerp reeds aan den Keizer was medegedeeld geworden en diens volkomene goedkeuring had verworven. Thans maakte de verbazing plaats voor verontwaardiging, en de bisschop van Gent, de Broglie, ondanks zijn voornemen om zich op den achtergrond te houden [1]), kon zich niet meer bedwingen. Onbewimpeld verklaarde hij, dat de woorden zoo even gesproken hem magtig hadden bedroefd. Door zoo te handelen had de bisschop van Nantes niet alleen

---

1) De reden van dit voornemen was, dat hij eerst kort geleden eene onaangename ontmoeting met Napoleon had gehad. Door den Keizer benoemd tot lid van het legioen van eer, had hij geweigerd den gevorderden eed af te leggen, omdat daarmede eene erkenning verbonden scheen van de usurpatie van den Kerkelijken Staat. Napoleon wilde zelf de kracht zijner redenering tegen den bisschop beproeven, doch ontving ten antwoord: „Sire, mijn geweten verzet zich tegen 't geen uwe Majesteit van mij vraagt." „Eh bien! monsieur, repliceerde de Keizer, votre conscience n'est qu' une sotte", en keerde hem den rug toe.

de commissie, maar ook het concilie gecompromitteerd. Beiden toch hadden regt merkelijke veranderingen in het ontwerp aan te brengen en ook om het geheel te verwerpen. En hoe groot zou dan niet de ontevredenheid des Keizers zijn! Bovendien was het noodzakelijk, dat de bisschoppen in hunne adressen en andere bescheiden, welke van hen zouden uitgaan, zelve spraken, schreven en handelden en niet slechts dienden om te voren gereed gemaakte stukken te onderteekenen. Wel trachtte Duvoisin zich te verdedigen door op de netelige omstandigheden te wijzen, waarin men zich bevond en die het noodig maakten den Keizer niet te vertoornen, doch de opmerking van de Broglie vond weerklank bij allen, en beschaamd en verlegen moest Duvoisin het stilzwijgen bewaren.

Bij eene tweede vergadering der commissie werd het ontwerp van Duvoisin nogmaals voorgelezen, om het daarop artikelsgewijze te bespreken. De bisschop van Gent stelde voor een ander adres te ontwerpen, waarin men eerst uit naam van het concilie de vrijheid van Pius VII zou vragen en vervolgens zich zou bepalen tot eene betuiging van eerbied, getrouwheid en toewijding aan den persoon des Keizers. Hij vond evenwel geen steun. Hem werd geantwoord, dat de Keizer iets anders wilde — 't geen zekerlijk waar was, — en hij zonder dit andere in groote gramschap zou ontsteken. Te vergeefs betoogde de Broglie, dat er dingen bestonden, die meer te duchten waren dan de gramschap van een vorst, en dat alles verloren ging door de zwakheid der bisschoppen; te vergeefs voorspelde hij, dat dit ontwerp de goedkeuring van het concilie nimmer zou verkrijgen. Op dit punt was men het wel met hem eens, doch men wilde niet

zoo ver gaan als hij en vergenoegde zich met het ontwerp te wijzigen, hier iets weg te laten, ginds iets in te voegen, totdat ten laatste een geheel werd verkregen, dat niemand tevreden stelde. Want, zegt de geschreven Relatie van het nationaal concilie, gevonden in de papieren van Mgr. de Broglie, de vrees zich bloot te stellen aan het ongenoegen van den Keizer had de uitdrukking van de gedachten der meerderheid van de commissie zeer verzwakt, en haar er toe gebragt veel te veel te behouden van het adres, dat zij geheel had moeten verwerpen. Mgr. de Broglie verklaarde dan ook, dat hij het nimmer zou onderteekenen.

De vierde algemeene congregatie, waarin het ontworpen adres aan de bisschoppen zou worden voorgelegd, was bepaald op den 27 Junij. Zij werd evenwel een dag vervroegd, omdat de Keizer den 30 Junij had uitgekozen om het concilie de gevraagde audiëntie te verleenen en had bevolen, dat het adres den 27 aan den groot-ceremoniemeester zou worden ter hand gesteld, opdat het tijdig te voren aan hem kon worden medegedeeld [1]). Bij den aanvang der zitting gaf kardinaal Fesch van beide zaken aan de vergaderde bisschoppen kennis, en het ontging hun niet, welke perfide bedoeling onder die tweede bepaling verborgen lag. Doch nog veel minder dan in de vergadering der commissie zou Napoleon hier zijne verwachting verwezenlijkt zien.

Het adres door Duvoisin ontworpen werd, zooals het door de commissie veranderd was, voorgelezen en daarop in het Italiaansch vertaald. Nog was de lezing niet voltooid,

---

1) Melchers p. 40.

nog had niemand een enkel woord van afkeuring gesproken, en toch konden de aanwezige ministers van eeredienst reeds duidelijk genoeg bespeuren, welk lot aan het adres ten deel zou vallen. Was Duvoisin verbaasd geweest over de ontvangst van zijn werk door de leden der commissie, hier had hij honderdmaal meer reden om zich te verbazen. Een algemeene stilte heerschte voor een oogenblik, toen de voorlezing geëindigd was. Het was de kalmte, welke het onweder voorafgaat. Daar verhief zich plotseling de wijbisschop van Munster, Caspar Maximiliaan Droste zu Vischering, om de verklaring af te leggen, dat hij in het adres datgene miste, waarmede het concilie vóór alle andere zaken moest beginnen: de dringende en nadrukkelijke bede aan den Keizer om den Paus in volkomene vrijheid te stellen. Aanstonds werd hij ondersteund door den bisschop van Chambéry, Dessolles, die met een krachtige stem uitriep: „Hoe, in het adres dat men ons voorlegt, is geen spraak van de vrijheid des Pausen! Wat doen wij dan hier, katholieke bisschoppen in concilie vergaderd, buiten staat in gemeenschap te treden met ons hoofd? Het past ons dat wij aan den Keizer de vrijheid vragen van den H. Vader. Dat is ons regt, dat is ook onze pligt. Wij zijn het verschuldigd aan ons zelve, aan de geloovigen onzer bisdommen, aan al de Katholieken van Europa en der gansche wereld. Aarzelen wij niet, maar werpen wij ons gezamelijk aan de voeten des Keizers om deze onmisbare bevrijding te verkrijgen". Een algemeen enthousiasme volgde op deze woorden; het was zoo groot, dat niemand der hof-bisschoppen het durfde wagen zich direct tegen deze motie te verzetten.

Toch beproefde de Pradt zijdelings eene afleiding door

de opmerking, dat hij het onpassend vond voor een concilie zich aan de voeten te werpen van een vorst, welken dan ook. Doch de bisschop van Chambery was aanstonds met zijn antwoord gereed: „Ik ken, zoo sprak hij, ik eerbiedig en zou weten te verdedigen zoo goed als wie ook de waardigheid van een bisschop; maar gelooft mij, bisschoppen kunnen zich zeer goed aan de voeten werpen van hunnen tijdelijken souverein om de vrijheid van hun geestelijk hoofd te verkrijgen. Is het in eene zaak van zooveel gewigt geen pligt den raad te volgen van den Apostel die ons zegt: dring aan, tijdig en ontijdig; overtuig, vermaan, bestraf! Hoe, zoo ging hij voort, het kapittel van Parijs heeft wel in zijn adres de vrijheid gevraagd van den abbé d'Astros, en wij, wij zouden den moed niet hebben de vrijheid van den Paus te vragen? En waarom zou de Keizer er door vertoornd zijn? De Godheid stemt er in toe door onze gebeden te worden geplaagd en lastig gevallen; de vorsten zijn het beeld van God op aarde: met welk regt zouden zij zich dan beklagen, zoo wij te hunnen opzigte even zoo handelden als ten opzigte van den Heer des hemels?" Deze woorden, met bisschoppelijke fierheid gesproken, maakten een geweldigen indruk. De vertrouwelingen des Keizers waren geheel ter neer geslagen. Het was al te duidelijk, welken weerklank de woorden van Dessolles bij zijne medeleden vonden. Ook de aartsbisschoppen van Bordeaux en Turijn en de bisschop van Soissons namen herhaaldelijk met veel warmte het woord, om het voorstel van Dessolles te ondersteunen. Alleen kardinaal Maury, de Pradt en d'Osmond waagden nog de opmerking, dat de vrijheid des Pausen eigenlijk niet het onder-

werp van het adres uitmaakte. Doch deze drie, die allen zonder wettige institutie hun bisschoppelijken zetel waren beklommen, werden met grooten weerzin aangehoord, vooral de laatste, toen hij de aanmerking maakte, dat groote vergaderingen zich voor enthousiasme moesten wachten.

Te midden van deze langdurige en met groote warmte gevoerde beraadslaging had kardinaal Fesch voortdurend het stilzwijgen bewaard. Er was geen twijfel aan, of hij had met innig genoegen de luide betuigingen ten gunste des Pausen aangehoord; toch kon hij niet zonder bezorgdheid den afloop te gemoet zien. Hij herinnerde zich te goed, hetgeen de Keizer hem had gelast: zorg te dragen, dat het concilie geen enkel initiatief zoude nemen, en vooral het niet wagen zou langs den weg eener motie van orde zich onverhoeds tot hem te rigten. En al had ook het enthousiasme van het oogenblik die herinnering bij hem kunnen doen insluimeren, de houding van Bigot zou haar onmiddellijk hebben opgewekt. In deze omstandigheden koos hij den weg, die 't voor hem welligt het meest raadzaam was om in te slaan. Het woord nemende, begon hij met de verklaring, dat het voorstel van den wijbisschop van Munster, zoo krachtig gesteund door de bisschoppen van Chambery, Soissons, Bordeaux en Turijn, gewis in overeenstemming was met aller gevoelen en in het bijzonder ook met het zijne. Zoo het concilie slechts enkele dagen zou duren, kon men ongetwijfeld een dusdanigen stap wagen; toch zou hij vreezen, dat de ontevredenheid van den Keizer er in hooge mate door zou worden opgewekt en men welligt ten antwoord zoude bekomen, dat de Paus in geenen deele

een gevangene was en vrijelijk Savona kon verlaten. Nu echter was naar zijne meening het oogenblik ter behandeling dezer aangelegenheid veel geschikter, als men over de canonieke institutie der bisschoppen beraadslaagde. Dan vooral, dan alleen zou er gelegenheid zijn tot den Keizer te spreken van den ongelukkigen toestand des H. Vaders.

Deze opmerkingen, in den beginne bestreden, vonden ten laatste ingang. De bisschop van Gent oordeelde, dat zij door de beste bedoeling aan den kardinaal waren ingegeven, en waarschijnlijk oordeelden ook de andere bisschoppen evenzoo. Op voorstel van kardinaal Caselli [1]) werd besloten, dat in het proces-verbaal der zitting uitdrukkelijk zou worden vermeld, dat het concilie in beginsel eenparig zijne goedkeuring had gehecht aan het denkbeeld om zelf de vrijheid van den Paus te vragen. Hierdoor werd de quaestie, gelijk Mgr. de Broglie aan kardinaal Spina opmerkte, slechts verdaagd en behield het concilie zich het regt voor, later, als het geschikte oogenblik gekomen was, haar tot eene beslissing te brengen.

Het ontworpen adres werd thans voor de tweede maal voorgelezen, en eene nieuwe discussie ving aan. Vooral de Italiaansche bisschoppen stonden hierbij in het voorste gelid met hunne aanvallen tegen de bekende artikelen der *Declaratio Cleri Gallicani* van 1682. Hun ten gevalle werden eenige kleine wijzigingen in het adres aangebragt. De bisschop van Gent stelde daarop voor, de inleiding dezer *Declaratio* in het adres op te nemen.

---

1) Aldus de Broglie in zijn *Journal*. Volgens Melchers en Baraldi was het kardinaal Spina.

Eerst echter nadat de bisschop van Angers, Montault, voor de tweede maal, en de benoemde aartsbisschop van Florence, d'Osmond, voor de derde maal dit voorstel hadden gedaan, besloot de vergadering uit die inleiding datgene in het adres in te voegen, wat voor de omstandigheden scheen te passen.

Het was eene zware en moeijelijke taak, welke de bisschop van Nantes, Duvoisin, met de verdediging van zijn adres had te vervullen. Terwijl hij onophoudelijk werd aangevallen, gelukte het hem slechts zelden, zich voldoende te verdedigen en de aanvallen af te slaan. Vooral hevig en algemeen was het verzet tegen die paragraaf van het adres, waarin gesproken werd over de excommunicatiebul van Pius VII tegen de overweldigers van den Kerkelijken Staat. Reeds in de vergadering der commissie had men Duvoisin er opmerkzaam op gemaakt, hoe onvoorzigtig het was deze zaak aan te roeren. Hij had toen geantwoord, dat hij zelf ook liever er over had gezwegen, doch dat de Keizer bepaaldelijk had verlangd, dat er over gesproken zou worden. Thans echter in de volle vergadering van het concilie verloor Duvoisin den moed tegenover de algemeene en onwrikbare oppositie, en na eenige aarzeling bood hij zelf aan, deze paragraaf weg te laten, waartoe dan ook eenstemmig werd besloten.

Had hij op dit punt toegegeven met gevaar zich het ongenoegen van Napoleon op den hals te halen, des te sterker zocht Duvoisin vast te houden aan sommige stellingen, welke hij uit de artikelen der Declaratie van 1682 had afgeleid. Doch ook hier vermogten zijne pogingen niet het gewenschte resultaat te verkrijgen. De eerste

dezer stellingen luidde: „Wanneer eene Kerk eene discipline volgt, welke goedgekeurd is door den H. Stoel, kan een Paus noch veranderen, noch herroepen, wat zijne voorgangers hebben toegestaan." Met de grootste kalmte, maar ook met de meeste klem werd deze stelling bestreden door kardinaal Spina, en het kon hem onmogelijk veel moeite kosten de ongegrondheid dezer stelling aan te toonen voor eene vergadering van bisschoppen, die voor een gedeelte hunnen bisschoppelijken zetel te danken hadden juist aan de uitoefening dier bestreden magtsbevoegdheid des Pausen. Bij het Concordaat toch van 1801 had Pius VII, op verzoek van Napoleon zelven, de geheele oude kerkelijke indeeling van Frankrijk opgeheven en eene geheel nieuwe indeeling ingevoerd. De vergadering veranderde dan ook zonder verdere discussie de voorgestelde thesis in de volgende: „Een Paus kan hetgeen zijne voorgangers hebben toegestaan niet herroepen, als alleen in buitengewone omstandigheden en wanneer de behoeften der Kerk het vereischen."

Nog ongelukkiger verging het Duvoisin met zijne tweede stelling: „Elke censuur, door de Kerk of hare bedienaren uitgesproken om tijdelijke zaken is, *ipso facto*, nul en van geene waarde." Zeer vele bisschoppen, vooral van Italië, toonden zich over deze woorden verontwaardigd. Het was zeker niet moeijelijk de valschheid dier stelling op afdoende wijze aan te toonen; doch daar de tijd reeds ver verstreken was, vergenoegde men zich met een eenvoudig beroep op de uitspraken der Kerk, die het tegendeel leerden. Reeds gaf de aartsbisschop van Ravenna aan die nabij hem gezeten waren het decreet van 't Concilie van Trente te lezen, dat de roovers van

kerkelijke goederen en hunne medepligtigen met excommunicatie treft; reeds liet Duvoisin zich de woorden ontvallen: „O, als het Concilie van Trente zoo spreekt"..., toen kardinaal Maury eensklaps opstond met de blijkbare bedoeling eene geheele redevoering te houden. Een oogenblik luisterde men naar zijne niet zeer duidelijke verklaring van het aangehaalde decreet, toen de bisschop van Gent hem onderbrak met de woorden: „Monseigneur, gij geeft eene commentaire. Zou het niet beter zijn, zoo gij eenvoudig den tekst voorlaast van het decreet van het Concilie van Trente?" Maury zweeg en bleef zwijgen. Thans waagde ook Duvoisin nog eene poging om het Trentsche decreet zoo te duiden, dat zijne stelling behouden kon blijven. Zij mislukte volkomen. En als nu de bisschop van Citta della Pieve zijne taak overnam, trof hem hetzelfde lot als kardinaal Maury. Men riep hem toe, dat zijne eigene werken in strijd waren met zijne woorden en dwong hem door die herinnering plotseling zijne rede af te breken.

De beraadslaging dreigde hoe langer hoe heviger te worden, als kardinaal Spina door eene even ware als wijze opmerking de kalmte deed terugkeeren. Zich beroepend op het getuigenis van alle Italiaansche bisschoppen, herinnerde hij er aan, hoeveel moeite zij hadden gehad hunne geloovigen te calmeren op het punt der excommunicatie. Het concilie had redenen te over gehad om deze zaak in zijn adres niet aan te roeren. Zou men nu niet op nieuw de bevolking van Italië in onrust en verwarring brengen, zoo men de besproken stelling in het adres opnam? Hij stelde daarom voor haar eenvoudig weg te laten en alles uit het adres te

verwijderen, wat van nabij of van verre aan de excommunicatiebul kon herinneren. Met groote meerderheid werd dit voorstel aangenomen.

Nadat nu nog de vorst-primaat van Duitschland, Dalberg, zijn verzoek om ook de Duitsche bisdommen den Keizer aan te bevelen, had zien verwerpen, omdat men oordeelde dat deze zaak geschikter bij het antwoord op de keizerlijke boodschap kon worden besproken, ging de vergadering uiteen, de verdere discussie over het adres tot den volgenden dag verschuivend.

Hetgeen in de algemeene congregatie van den 26 Junij was voorgevallen, werd weldra in Parijs bekend, en het ontbrak niet aan stemmen, die, waar zij zich zonder gevaar konden doen hooren, met lof den naam vermeldden dier bisschoppen die ridderlijk voor den Paus waren opgetreden. Ook den Keizer werd aanstonds na de sluiting der zitting verslag van het verhandelde gegeven door kardinaal Fesch en Duvoisin. Groot was in den beginne zijne ontevredenheid. Zoolang evenwel geen definitief besluit genomen was, meende hij nog geloof te kunnen schenken aan de verzekering zijner beide bezoekers, dat nog niet alles verloren was en de zaak waarschijnlijk een tamelijk gunstigen afloop zoude hebben. Van verbittering tegen bepaalde personen vertoonde zich nog niets. Integendeel liet hij zich over den bisschop van Chambery aldus uit: „Men is nimmer te berispen, omdat men de vrijheid vraagt van zijn hoofd."

Bij de opening der algemeene congregatie op den 27 Junij stond de bisschop van Brescia [1]), Mgr. Nava,

1) Melchers p. 47. noemt den bisschop van Como.

op en las, mede uit naam van zeer vele Italiaansche bisschoppen, eene memorie voor tegen de aanneming der Gallicaansche artikelen van 1682 en tegen de gevolgtrekkingen, welke Duvoisin er uit had afgeleid. Hij bewees, dat het grootste deel der Katholiciteit de beginselen der vergadering van 1682 verwierp; hij en zijne ambtsbroeders van Italië hadden voortdurend geschreven, geleeraard en dikwerf geprotesteerd tegen hetgeen men de vrijheden der Gallicaansche Kerk noemde; het was hun diensvolgens onmogelijk een adres te onderteekenen, dat twee dier artikelen bevatte en nog gevaarlijker gevolgtrekkingen, welke men er uit had afgeleid. Hij toonde aan, hoe onpassend en onregelmatig het was in een adres aan den Keizer vraagstukken in te voegen, die niet vooraf in de verschillende commissiën behoorlijk waren onderzocht, gelijk het traditionele gebruik van alle conciliën uitdrukkelijk vorderde. Hij uitte den wensch, dat alles wat op de leer betrekking had, uit het adres verwijderd bleef, en alle punten, welke de geloofsleer betroffen, altoos behoorlijk aan het onderzoek van alle bisschoppen zouden worden onderworpen. Ten slotte zich aansluitend aan het gevoelen, reeds door de bisschoppen van Gent en Soissons geuit, stelde hij voor, dat het adres niet anders zou bevatten als eene betuiging van eerbied en toewijding aan den Keizer.

Deze geheel onverwachte openbaring van de gevoelens der Italiaansche bisschoppen veroorzaakte te meer verbazing, daar Mgr. Nava aalmoezenier des Keizers was voor Italië. Zijne woorden waren bovendien zoo geheel in strijd met de adressen uit Italië, welke men in het

begin des jaars in den *Moniteur* had gelezen [1]), dat men zijne ooren naauwelijks durfde vertrouwen. Beide omstandigheden gaven waarschijnlijk aanleiding, dat de vreugde over het gehoorde bij de meerderheid der bisschoppen, onmiddellijk nadat kardinaal Spina zijne Fransche vertaling der memorie had geëindigd, zich in een luid applaudissement lucht gaf. Dat was te hard voor kardinaal Maury, en hij klaagde er over in de levendigste bewoordingen, dat in een concilie, grootendeels uit Fransche bisschoppen zamengesteld, met handgeklap woorden konden worden toegejuicht, welke de ontkenning waren der Gallicaansche grondstellingen. Mgr. Fazzi, bisschop van San-Miniato wilde hem nog antwoorden, doch op raad van anderen zag hij van het woord af.

Intusschen werd de toestand van Duvoisin en het lot van zijn adres hoe langer hoe hagchelijker. De bisschop van Soissons drong er nogmaals op aan, dat het adres zich zou bepalen tot eene eenvoudige uiting van eerbied en genegenheid voor den Keizer. Zijn voorstel werd thans gunstiger opgenomen dan vroeger; het scheen zelfs niet onmogelijk, dat in dien geest eene beslissing zou vallen. In het uiterste gevaar zijn adres verworpen te zien, vergat Duvoisin wat hem reeds in de vergadering der commissie was wedervaren en liet zich nogmaals de bekentenis ontvallen, dat de Keizer het adres kende en het zoo wilde hebben gelijk het was. Eene algemeene verontwaardiging volgde op deze woorden; een luid gemor was het eenige antwoord. Om het adres, dat reeds zoovele veranderingen had ondergaan en een tamelijk vormeloos stuk

1) Verg. boven, blz. 7 — Een bewijs tevens, met welke kunstgrepen deze adressen aan de verschillende Italiaansche kapittels waren afgedwongen.

was geworden, nog eenigzins te redden, stelde thans kardinaal Fesch voor, dat het niet door alle maar slechts door enkele bisschoppen zou worden onderteekend, wat algemeen werd goedgekeurd; waarna op voorslag van Maury werd besloten, dat alleen de voorzitter en de secretarissen hunne handteekening onder het adres zouden plaatsen.

Thans moest nog over het adres zelf worden besloten. Ondanks den tegenstand van den bisschop van Namen en verscheidene anderen werd de hoofdelijke stemming verworpen en aan de stemming bij blijven zitten en opstaan de voorkeur geschonken. Zoo iets was nog ongehoord in de geschiedenis der conciliën. Daaraan was het misschien te danken, dat het adres bij meerderheid van stemmen werd aangenomen en goedgekeurd [1]).

Toen de beraadslagingen omtrent het adres aan den Keizer aldus ten einde waren gebragt, ving de verhandeling aan over het mandement, dat door het concilie tot de geloovigen zou worden gerigt. De grijze bisschop van Evreux, Mgr. Bourlier, was belast geweest met het opstellen er van. Zijn ontwerp was tamelijk droog en dor uitgevallen en ademde denzelfden geest als het adres van Duvoisin. Het onthaal, wat aan zijn arbeid ten deel viel van de zijde der vergadering, was niet gunstig. Dewijl men echter, na het slechts eens gehoord te hebben,

---

1) Welke waarde het concilie zelf aan deze goedkeuring hechtte, blijkt duidelijk uit hetgeen in de vergadering van den 10 Julij voorviel. Toen werden de achtergebleven notulen der vorige vergaderingen gelezen, en nadat op verschillende punten der notulen over de vergaderingen van 26 en 27 Junij gegronde aanmerkingen waren gemaakt, zegt Mgr. de Broglie in zijn *Journal* omtrent deze goedkeuring: „On se borna donc à inscrire au procès-verbal qu'il n'y avait pas eu d'adresse adoptée."

nog geen oordeel wilde vellen, werd besloten, dat het in beide talen zou worden gedrukt en aan de bisschoppen rondgedeeld. Mgr. Bourlier toonde zich zeer bedroefd over de tegenspraak die zijn arbeid vond en verklaarde al zuchtende, dat het niet zijne eigene gevoelens waren, welke hij in het mandement had uitgedrukt. Het ontbrak ook niet aan redenen om aan de waarheid zijner verklaring te gelooven [1]).

Het genomen besluit kwam echter nooit tot uitvoering. Zoowel het drukken als ronddeelen van het ontwerp bleef achterwege, en geen enkel woord werd meer over het mandement vernomen. De inmiddels losgebarsten gramschap des Keizers belette zulks.

Aanstonds na den afloop der algemeene congregatie op den 27 Junij werd aan Napoleon door zijne vertrouwelingen kennis gegeven van al het verhandelde. Groot was zijne ontevredenheid, en hij wachtte niet lang haar te laten blijken. Reeds den volgenden morgen ontving Bigot bevel hem in alle bijzonderheden kennis te geven van de veranderingen, welke het adres had ondergaan, en hem mede te deelen of al de bisschoppen het stuk hadden onderteekend. Dienzelfden dag werden Bigot en Duvoisin zamen bij hem ontboden, en hij verborg hun in geenen deele de slechte stemming, waarin de handelwijze van het concilie hem had gebragt Niettemin „de bisschoppen zouden zich zelve bedriegen, als zij dachten met hem het laatste woord te zullen hebben." Ën het bleef niet bij woorden. Den 29 Junij legde een der ministers in de vergadering van het Wetgevend Ligchaam namens den

1) Aldus Carletti. De Broglie verhaalt in zijn *Journal* de zaak eenigzins anders.

Keizer de verklaring af, „dat het Concordaat niet meer bestond, en de bisschoppen alleen verzameld waren om middelen te beramen ten einde te voorzien in de openstaande zetels overeenkomstig hetgeen gebruikelijk was ten tijde van Karel den Groote." Dit was het eerste blijk van 's Keizers gramschap, maar niet het eenige. De plegtige audiëntie, welke op den 30 was bepaald, mogt niet plaats hebben; het adres mogt niet worden overhandigd; elke algemeene congregatie bleef tot nader orde verboden; geene enkele zaak mogt meer door de bisschoppen worden besproken zonder zijne toestemming, welke hij verleenen zou als het hem goeddacht, uitgenomen alleen het antwoord op zijne boodschap van den 20 Junij met betrekking tot de canonieke institutie der bisschoppen. En voor deze aangelegenheid gaf hij acht dagen tijd, binnen welke zij met hun antwoord gereed moesten zijn.

In den morgen van den 29 Junij ontvingen de bisschoppen van kardinaal Fesch een gedrukt schrijven, waarbij hun werd medegedeeld, dat de audiëntie den volgenden dag niet zou plaats hebben, en de algemeene congregatie, die op den 1 Julij was bepaald, tot later was uitgesteld. Aan het slot las men: „La Messe au palais des Tuileries sera à midi. On y assistera comme d'ordinaire en habit et manteau court" [1]). Aan deze zijdelingsche uitnoodiging werd door verscheidene bisschoppen gevolg gegeven. De houding van Napoleon tegenover hen was zeer verschillend. Sommigen bejegende hij met groote minachting, alsof hem niets gelegen konde wezen aan 't geen zij wil-

1) Melchers p. 49.

d en zeggen of doen; tegenover anderen daarentegen veinsde hij eene bijzondere welwillendheid. Hij drukte hen op 't gemoed, dat zij zouden toestemmen in hetgeen hij aan het concilie had voorgesteld, wilden zij de verantwoordelijkheid niet op zich laden voor de groote rampen, welke uit eene weigering zouden volgen. De bisschop van Como, Mgr. Rovelli, antwoordde, dat waar het gewetenszaken betrof, men verantwoordelijk was aan God. Hij gaf te verstaan, dat men eene tweede deputatie naar Savona moest zenden en had zelfs den moed met ontroering over het lijden van Pius VII te spreken. Sommige Italiaansche bisschoppen gingen zelfs zoo ver zich te beklagen, dat men in den *Moniteur* de adressen vervalscht had, door hunne kapittels vóór eenige maanden opgezonden. Doch Napoleon, die zijn doel er mede bereikt had, scheen zich weinig om hunne klagten te bekommeren.

Na de H. Mis in een der zalen van het paleis een groep bisschoppen bespeurende, die zich over de gebeurtenissen van den dag onderhielden, begaf hij zich tot hen en zeide: „J'ai voulu faire de vous des princes de l'Eglise, c'est à vous de voir si vous n'en serez désormais que les bedeaux. Le pape refuse d'exécuter le concordat; eh bien! je ne veux plus de concordat." Mgr. d'Osmond, deze woorden hoorende, trad toe en zeide: „Sire, Uwe Majesteit zal niet met eigen hand de schoonste bladzijde van hare geschiedenis verscheuren." En als Napoleon aanhoudende, uitriep, dat de bisschoppen gehandeld hadden als lafaards, hernam d'Osmond: „Neen, Sire, want zij hebben partij gekozen voor den zwakste." Dit woord scheen den Keizer te verbitteren, hij keerde zich om en

ging heen. Dit gedrag van d'Osmond geeft zeker eenige vergoeding voor 't geen hij in de algemeene congregatie van den 26 Junij had gesproken.

Feitelijk was alzoo het concilie voor een groot deel geschorst. Alleen de elf leden der commissie voor het antwoord op de keizerlijke boodschap konden voorloopig vergaderen. Over de gewigtige verhandelingen omtrent dit punt spreken wij in een volgend artikel.

P. A. DE BRUIJN

(*Wordt vervolgd.*)

Beatissima Virgo Maria, imago Dei et Sanctissimae Trinitatis [1].

Van verschillende zijden, zoo in den lande als daarbuiten, werd met nadruk onze aandacht gevestigd op een nieuwen arbeid van Pater van den Berg. Ook *Onze Wachter* liet zich dienaangaande niet onbetuigd en leverde een zakelijk artikel, dat van ingenomenheid met het werk blijk geeft en behoudens eenige, onzes inziens, minder juiste opvattingen, den Recensent evenzeer eer aandoet als den Schrijver. Nog een woordje over dat opstel schijnt ons om meer dan eene reden niet overbodig.

Aan het hoofd daarvan leest ge den eenvoudig verhevenen titel: *Beatissima Virgo Maria, Imago Dei et SS. Trinitatis.* Wat wilt ge begeerlijker opschrift voor een Mariaminnend hart? Een spiegel zal u hier voorgehouden worden, waarin ge de aanbiddelijke schoonheid van den Drieëenigen God in geschapen luister weerkaatst ziet. Eer de lezer zijne in zoo menig geval gegronde bedenkingen daartegen opwerpe, haasten wij ons er aan toe te voegen, dat behandeling en uitvoering den titel alleszins wet-

1) Het vervolg van den titel is: *juxta mentem D. Thomae Doctoris angelici*, auctore fr. P. C. van den Berg, ord. Praedic. S. Th. Mag., studii Regens in Coll. Huiss. — Boscoduci apud G. Mosmans. 1874. — Ingezonden.

tigen. Verlangt ge breedvoeriger uiteenzetting? Welnu, wij vangen aan met onze overtuiging uit te spreken, dat dit werkje eene gansch eigenaardige en onschatbare beteekenis heeft in de Maria-literatuur. Zijn karakter — en men waardeere dat wel, — zijn karakter ligt hierin, dat het de mysteriën van Maria's verhevenheid nimmer ten koste der geopenbaarde of slechts theologische waarheid verheerlijkt. Met welk eene teedere en geestdriftige piëteit Pater van den Berg ook blijkbaar geschreven hebbe, niet eene enkele plaats wijst ge aan, waar het argeloos meesleepend liefdegevoel van 't Mariakind der degelijkheid en puntige juistheid van den denker een trek speelt. Hoog verheven moge 't Maria-beeld voor u oprijzen; uit marmersteen is het voetstuk gehouwen en zijn grondslag is onwankelbaar. Men heeft wel eens namen genoemd en toegepast op de Moeder des Heeren, die in schuldelooze onbedachtzaamheid te kort deden aan de eer des Allerhoogsten; hier worden al de gloriën van het reinste der schepselen tot de heerlijkste afstralingen van het ongeschapen schoon, en geheel het betoog rust op onomstootelijke beginselen, waarvan de onberispelijke ontwikkeling het heerlijkste licht spreidt over de beeltenis van de beminnelijke Maagd en Moeder. Onomstootelijke beginselen, zeg ik; want ook hier wederom zat de H. Thomas bij den arbeid des Schrijvers voor, zijn geest was over hem vaardig en werkzaam. Ja, 's Schrijvers vurige voorliefde voor- en zijne grondige kennis van den H. Thomas zal het mij niet ten kwade duiden, als ik hier beweer, dat hij ons den grooten geest van den onovertroffen kerkleeraar heeft opgeroepen om met verrukkelijke bevalligheid den krans zijner im-

mortellen om de onbevlekte figuur der Lieve Vrouw te slingeren. Ziedaar den geest van het werkje en den hoofdindruk, dien het op u maakt. Het plan is geregeld, scherp geteekend en om zijne eenvoudigheid schoon. Daar Maria's verheerlijking het hoofddoel is van den Schrijver, zoekt hij natuurlijk eerst naar den eenigen vertrouwbaren maatstaf harer grootheid. En trouw aan zijn flink beredeneerde overtuiging, neergelegd in zijn diepzinnig werk: *De Ideis Divinis*, is deze voor hem de zuivere afstraling van het oneindige schoon op het eindige, de meerdere of mindere toenadering der geschapene tot de ongeschapene volmaaktheid. Het wezen der godheid in hare eenheid en drievuldigheid is hem de prototype aller schoonheid en luister, de eeuwige zon, die hier minder, ginds overvloediger hare glanzen over de schepselen uitgiet. De vraag kwelt hem natuurlijk niet, waar hij het waarachtige en het verhevenste Gods-idée opsporen zal. De H. Thomas is hem, gelijk overal elders, al aanstonds hier zijn trouwe en onbedriegelijke gids op het gebied der beschouwing, de H. Thomas, wiens gansch tijdelijk leven was opgegaan in een onpartijdig onderzoek naar de wetenschap des Oneindigen. Eerst — en terecht, want dit is de grondslag van alle verdere redeneering — eerst maakt de eerwaarde Schrijver er ons opmerkzaam op, hoe de groote kerkleeraar dienaangaande 't onveranderlijk en onwankelbaar middelpunt der waarheid inneemt, waar twee hoofddwalingen onzer dagen zich rechtlijnig tegenover plaatsen, die systematisch en geprononceerd tegenstrijdig, doch logisch doorgevoerd, gelijk twee punten in den cirkel (*circulus vitiosus*), onvermijdelijk in elkander moeten opgaan. Ik meende het

mediam viam incedit van den Schrijver aldus te moeten toelichten, wijl men, mijns inziens, ten onrechte gemeend heeft tegenspraak te zien in de bewering, dat de waarheid van den Engelachtigen leeraar het midden hield tusschen twee stelsels, waarvan de schijnbare tweevoudigheid zich bij gevolgtrekking in eenzelvigheid oplost. Inderdaad construeer een eenvoudigen cirkel, en ge hebt het wezen van waarheid en dwaling zoo juist en zoo duidelijk mogelijk gekarakteriseerd. Een middenpunt hebt ge, en dit is, gelijk de waarheid die uit God is, één, ondeelbaar, onwankelbaar, onveranderlijk; een cirkel hebt ge, die uit en behoudens zijn aard kan draaien, wenden, keeren, zoodat achtereenvolgens 't eene punt de plaats inneemt van het andere, maar die, in rust zijnde zijne punten heeft, die in tegenstrijdige verhouding staan tot het voor 't onvolmaakt verstand veelzijdig middenpunt. Kortom, eene nauwlettende overweging ziet verheven schoonheid in hetgeen eener oppervlakkige beschouwing tegenspraak scheen; iets anders is de dwaling, gelijk zij zich opstelt, iets anders in hare gevolgtrekking.

Maar wat leert de H. Thomas den Schrijver over het Gods-idée vooral met betrekking tot de schepping? Hij leert hem, hoe Gods natuur loutere werkelijkheid is en daarmêe vereenzelvigde werking, en die der schepselen het onvermogen der bloote mogelijkheid. Al het eindige is uit zijn aard (zoo dit woord ons van geen tegenspraak beschuldigt) een bloot *kunnen bestaan*, maar op den wenk des Almagtigen de baan der feitelijke werkelijkheid opgevoerd. De schepping was krachtens zich zelve zelfs geen chaos; geen schaduw zelfs was daarvan, maar eene volstrekte duisternis, die slechts op den liefderijken glim-

lach der eeuwige zonne wachtte, om een majestueus schouwtooneel te worden van volmaaktheid en schoonheid. Dan is ieder individueel wezen, gelijk gansch het heelal, des te volkomener, naar gelang 't de werkelijkheid des Oneindigen meer afbeeldt en nadert. Wat een vaste en betrouwbare grondslag voor het ideaal van natuurlijke, maar bovenal van zedelijke schoonheid! Maar wat een gevoel van onvoldaanheid maakt zich van uw hart meester, zoo ge daarnaast het veelvormig Pantheïsme onzer dagen beschouwt! Is het dan wonder, zoo zich aan die ontwikkeling van 't waarachtig Godsbegrip, zij 't om de schoonheid der antithese, zij 't uit alleszins ververklaarbare verontwaardiging, eene uitvoerige vergelijking aansluit met 't laatst genoemd systeem? Was die digressie, overbodig. In den zin van niet strikt noodzakelijk, misschien. Doch waarom 't den katholieken theoloog ten kwade geduid, zoo hij, geestdriftig voor zijn subliem Godsbegrip, eene zoo ongezochte gelegenheid te baat neemt, om het Pantheïsme in al zijn verachtelijkheid en ongerijmdheid ten toon te stellen, met het venijn waarvan zijn voorstanders alle geschriften op ieder gebied doortrekken en vergiftigen? Is het vreemd, dat den vurigen leerling van den H. Thomas de jammerlijke tegenstelling treft, waarin de moderne beginselen staan tot die van zijn dierbaren meester? De wereld machteloos, God almachtig; de wereld mogelijkheid, God werkelijkheid, ziedaar de eerste en eenige grondslag van St. Thomas' wijsbegeerte; keer de stellingen om, en gij hebt den tijdgeest geteekend. Nog eens, waarom zou de Schrijver ook geen partij mogen trekken van licht

en bruin op het gebied der wetenschap? Doch haast vergaten wij den Schrijver om den Schrijver.

De volgende bladzijden geven ons eene duidelijke inzage in de niet pantheïstische eenzelvigheid, maar analogische overeenkomst tusschen den Schepper en het geschapene, niet slechts in de orde der natuur, maar ook in die der genade en der verheerlijking. God in zijne aanbiddelijke Drieëenheid is ideaal en eerste type aller waarachtige schoonheid.

Gods wezen, gelijk reeds het opschrift luidt, is in alle schepselen in eindigen vorm uitgedrukt, ziedaar de hoofdinhoud van het eerste artikel, dat tot onwrikbare basis der drie volgende artikelen moet dienen. Na alzoo het onomstootelijk beginsel, dat de heerlijkheid van ieder individu in de afschaduwing des Scheppers gelegen is, overtuigend en met alle mogelijke helderheid geconstateerd en er op gewezen te hebben, waarin de eigenaardige grootheid des goddelijken wezens bestaat, schildert de Schrijver ons de Lieve Vrouwe achtereenvolgens in drie onderscheidene toestanden, waarin zich het bestaan harer persoonlijkheid gevoegelijk laat beschouwen. De uitvoering tuigt van eene heldere en gemakkelijke behandeling, en van meesterschap over het plan. De Oneindige staat voor u in de grootheid van zijn drieëenig wezen; zie of de spiegelreine ziel der Moedermaagd niet al zijne gloriën op schitterende wijze weerkaatst! Op de gegevens der openbaring wordt u de genade als 't deelgenootschap aan de natuur des eeuwigen Schoonen geteekend, en verder op, hoe Maria, in haar verschillende betrekkingen tot God den Zoon, al meer en meer de schatkamer werd van den rijkdom der genade. Vooreerst vóór de menschwording des Heeren. Daar treedt zij voor u op als de dageraad, weer-

glanzend van 't glorielicht der Goddelijke Zon. Geen enkele vlek, geen smet die den luister mocht belemmeren, kleeft op haar. Zij is de eenige smettelooze en een zuivere spiegel der Godheid. *Vlekkeloos*! bij die gedachte voelt zich de vurige vereerder van den H. Thomas natuurlijk gedwongen, een oogenblik te verwijlen bij de, zijns inziens, onrechtmatige aantijging als ware zijn heirvoerder dien glorieusen titel der Moeder Gods niet toegedaan geweest. Het lag nogtans buiten 't plan des werks, zoo als ook zonder de nadrukkelijke verzekering des Schrijvers genoegzaam in het oog springt. Daarom heeft hij met tact *en in ons oog niet zonder grond eene uitvoerige noot gewijd* aan datgene wat hij niet onaangeroerd meende te moeten laten, en waarmêe evenwel de beteekenis van zijn arbeid stond noch viel.

In het volgend artikel wordt de H. Maagd meer bijzonder als feitelijk Moeder des Heeren beschouwd. Het licht der wereld is opgegaan en heeft zijn brandpunt gekozen in een moederhart. Hoe dat hart nu gloeiender wordt van liefde, hoe het zich meer en meer lescht aan de goddelijke bron van génade en liefde! Meer en meer wordt Maria deelgenoot aan de goddelijke schoonheid. Ziedaar de grondslag van de leer des H. Thomas. Hoe nauwer vereend en verbonden met het beginsel, de type van reinheid en zuiverheid, hoe reiner de ziel is, hoe zuiverder harer schoonheid glanzen. Maar wat bovenal de gelijkenis der MoederMaagd op Gods drieëenige natuur kenschetst, het zijn de *gratiae gratis datae*, zooals de school ze noemt, waarmede zij nu overstroomd wordt, en waardoor zij evenzeer de almacht des Vaders, als de wijsheid des Zoons en de liefde des H. Geestes

weerkaatst en afstraalt. Was Maria reeds vol van genade in den staat harer voorbereiding tot het ontvangen van den oneindigen Zoon Gods: welken naam moeten wij dan wel geven aan die volheid, die Gods Zoon over haar uitgestort heeft, toen één reine ademtocht van leven en liefde over beider hart henenging; toen de godheid haren troon had opgeslagen in den allerzuiversten tempel haars lichaams! Hoe die volheid tot twee malen toe — straks immers nog eens in de glorie — kon volmaakt en vermeerderd worden, licht de Schrijver ons, aan de hand van den H. Thomas geleid, door een voorbeeld aan de natuur ontleend toe. Met meesterschap over zijn stof ontwikkelt Pater van den Berg die tweede volmaakte afschaduwing der Drieëenheid in Maria en komt eindelijk tot de derde phase, waarin wij de Moeder des Heeren in hare verheerlijking mogen bewonderen. Levendiger wordt nu de wiekslag van zijne verbeelding, nog levendiger en geestdriftiger. Zie dat schilderachtig tafereel van de ten-hemel-opneming der Lieve Vrouwe. Maar daarboven wordt haar de schitterendste gloriekroon op het gezegend hoofd gedrukt. Wij stippen kortheidshalve slechts aan: de overvloed der heiligmakende genade, de liefde, het verlangen naar het aanschouwen van den Beminde, het glorielicht eindelijk, ziedaar de gouden schakel van den keten der redeneering, waarlangs ge opgeleid wordt tot de onuitsprekelijke schoonheid der verheerlijkte Moeder des Heeren. Vooral is hier helderheid en bondigheid het sieraad van het betoog. Neem b.v. de bewijsvoering, waar u uit het geschreven woord Gods én het werkelijk onderscheid én de gelijke werkdadigheid van de genade en liefde wordt aangetoond.

Men heeft gemeend, dat de Schrijver hier in zijn aanhalingen uit de Schriftuur in plaats van zijn stof naar den tekst, den tekst naar zijn stof heeft verwerkt. De plaatsen 2 Cor. XIII, 13, Rom. V, 5 en 1 Joan. III, 1 zouden beter worden uitgelegd als aangevende de liefde van God voor ons dan de liefde van ons voor God. Wij meenen toch te kunnen zeggen, dat volgens een nog al vrij algemeen gevoelen bedoelde tekstwoorden zoowel in den eenen als in den anderen zin kunnen worden verklaard. Bovendien komt het ons voor, dat het Concilie van Trente (sess. VI, cap. 7) den tweeden zin in den tekst van Rom. V, 5 klaarblijkelijk aanneemt.

Ook zou de aangehaalde plaats uit Lucas VII misschien minder gelukkig zijn; Toletus immers heeft die zóó verklaard, dat niet de vergiffenis der zonden, maar wel de verklaring, dat ze vergeven zijn, geschiedde omdat zij beminde. Wij stemmen in met A Lapide, dat zoodanige uitlegging den tekst geweld aandoet. Waar wil het heen, zoo men altijd de singuliere gevoelens volgt? Daarbij is de meening zoo vreemd, dat men de woorden vertolkt op straffe van ze te verkrachten. De zin is deze: Magdalena's liefde is een bewijs niet van voren maar van achteren voor de vergiffenis harer zonden. Wien in betrekking tot de voorgaande parabel de redeneering evident zij, ons niet het minst. Wij zeggen den Schrijver dank, dat hij de koninklijke veel betreden heirbaan volgt.

Eene heerlijke vergelijking van de respectievelijk toegeeigende eigenschappen der goddelijke Drieëenheid met de macht, kennis en liefde der Moedermaagd zet met eere de kroon op 's Schrijvers arbeid. En wat daarin het meest den beoefenaar der godgeleerde wetenschap ge-

valt, het zijn de grondige beginselen die de Schrijver, zijner taak getrouw, voor ieder zijner beweringen aanvoert. Ééne vraag slechts: waarom gaf Pater van den Berg, die zich toch zijn stof zoo zeer meester toonde, waarom gaf hij ons bij de vergelijking ingesteld tusschen des Vaders almacht en de macht der geliefde Moeder, zoo weinig van het zijne? Waarom zich met het *omnipotentia supplex* van den H. Bernardus te vrede gesteld? Voorzeker dat woord is onnavolgbaar en heeft diepen zin. Doch hoe de almacht des Vaders afstraalt op de gezegende Vrouw, 't laat zich dunkt ons zoo natuurlijk, zoo bevattelijk, zoo treffend verklaren uit haar beminnelijk Moederschap. In de natuurlijke orde is de kracht der vrouwe, der moeder bovenal, niet die der uitvoering, maar die der bede. En in het wereldplan, in het huisgezin der genade vooral bekleedt Maria door hare onweerstaanbare bede de plaats der moeder. Ziedaar slechts eene aanduiding. Zij ontneemt niets aan de grondgedachte des Heiligen, ook brengt zij er niets aan toe, maar 't is eene ontwikkeling der idée, en het *détail* in het schoone plan van het werkje had er bij gewonnen.

Wij eindigen met onze overtuiging uit te spreken, dat de Schrijver door zijn liefdevollen en echt wetenschappelijken arbeid der theologie een schoone weldaad heeft bewezen. De geestdrift, waarmede hij de Hemel-Koningin liefheeft, tintelt in zijn arbeid, en de sobere eenvoud en eenvoudige verhevenheid in zoo diepe bespiegelingen over de onnaspeurlijke mysteriën der Lieve Vrouwe maken het werk tot een aanwinst en een eer voor de heilige wetenschap in den lande.

S.

Het liberalisme en de school,

De „*Periodische Blätter zur wissenschaftlichen Besprechung der groszen religiösen Fragen der Gegenwart*" [1]) zijn voortgekomen uit de *Conciliums-Blätter*, die in 1870 voor 't eerst verschenen. Deze hadden ten doel de besluiten van 't Vaticaansche Concilie zoodra mogelijk mede te deelen, tegelijk met toelichtingen, waar die noodig mogten zijn. Dr. Scheeben, thans professor aan 't aartsbisschoppelijk seminarie te Keulen, die zich o. a. door verscheidene brochuren tegen Döllingers partij naam had gemaakt, werd met de redactie van dit tijdschrift belast. Ten gevolge van de veranderingen in de tijdsomstandigheden en vooral van het onderbreken der Kerkvergadering, wijzigde hij den aard en de strekking van deze publicatie. Het doel werd nu algemeener, en de *Periodische Blätter* begonnen, in 1871, de groote godsdienstige vragen van den tijd te bespreken, waarbij de redactie ook bijzonder op de godsdienstige zijde der socieële vragen zou letten. Iedere maand verschijnt een aflevering; de prijs is gering. Reeds de uitgebreide kennis en onvermoeide werkzaamheid van

1) Regensburg. F. Pustet.

den redacteur geven een goede verwachting over het tijdschrift.

In het 2e *Heft* van den jaargang 1875 troffen wij een, naar het ons voorkomt, merkwaardig opstel aan. Er wordt in aangetoond, hoe betreurenswaardig de gevolgen zijn, als de beginsèlen van 't liberalisme op de lagere school worden toegepast en doorgezet; de schrijver gaat die resultaten in verschillende landen na; ook Nederland brengt hij ter sprake. Wanneer men zijne uitdrukkingen in hare volle kracht laat gelden, dan — we moeten het erkennen — dan wordt onze Nederlandsche Staatsschool, hoe rampzalig zij ook werken mag, erger voorgesteld dan zij inderdaad reeds is. Doch vooral over Frankrijk, Noord-Amerika en meer nog over de verschillende landschappen van 't Duitsche Rijk en Oostenrijk achten we zijne mededeelingen de oplettendheid overwaardig. En letten we op de bewijzen, die de schrijver hier aanvoert, dan kunnen wij zijne berigten, inzonderheid met betrekking op de Duitsche landen, voor geloofwaardig houden.

De oorzaken verder, waaruit men de onvruchtbaarheid en de positief nadeelige resulsaten der geliberaliseerde lagere school kan verklaren, heeft hij kort en krachtig aangegeven.

De toon, waarop hij vooral bij deze uiteenzetting spreekt, doet ons gevoelen, welk een verlies en welk eene bitterheid het voor den Christen is, die eerst de Christelijke school, door de godsdienst gewijd en zoowel voor 't tijdelijke als voor 't eeuwige leven vruchtbaar gemaakt, heeft gekend, en hare zegenrijke werking door de ondervinding heeft leeren waarderen, en nu deze heilige en heilrijke instelling ziet ontchristelijken en van hare hoogste kracht, ja, van haar eigen-

lijk leven ziet berooven. Ook hierdoor brengt ons zijn artikel tot een levendige overtuiging van de antichristelijke boosheid van het thans in Duitschland ten troon gestegen, geweldige liberalisme.

Ziehier nu het artikel. Wij veroorloofden ons bij de vertaling eenige, doch altoos zeer geringe vrijheid, alsmede de weglating van enkele kleine gedeelten, die ons toeschenen de hoofdzaak slechts ter naauwernood te raken.

De lagere school is in de laatste jaren het ware strijdperk van het liberalisme geweest; in vereeniging met de loge en de staatsmagt is het er in geslaagd, zich van die school meester te maken en de Kerk er uit te verdrijven. Vragen wij echter, of het liberalisme, na de Kerk verdreven te hebben, iets beters in de plaats heeft gesteld, dan moeten wij antwoorden, dat het overal, waar het de school in handen kreeg, de grootste verwoestingen aangerigt en niets goeds voortgebragt heeft, zoodat tegenwoordig de school op een veel lageren trap staat dan vroeger, en de klagten, welke van alle kanten gehoord worden, nog niet eens aan de werkelijkheid beantwoorden.

Indien wij nu een blik werpen op die landen, waar het liberalisme de Kerk het eerst uit de lagere school verdreef en zijn alleenheerschappij grondvestte, namelijk op Frankrijk, Amerika en Nederland, dan staan wij ontsteld over de beschrijvingen, welke ons van hunne school gegeven worden.

Ten gevolge van de begrippen der Fransche Revolutie, welke al het bestaande poogde omver te werpen, was het

volksonderrigt in handen gekomen van die mannen, welke het liberalisme in erfpacht hadden genomen en de woorden *égalité*, *fraternité* en voornamelijk *liberté* tot vervelens toe herhaalden; dit belette hen echter niet ten opzigte van hunne betergezinde medeburgers als roovers en moordenaars te handelen. De scholen moesten herschapen, d. i. de godsdienst daaruit verbannen worden. Het gevolg daarvan was, dat zij op de vreeselijkste wijze ontaardden en een geslacht voortbragten, dat voor het heiligste geen achting meer gevoelde, maar aan godsdienst en Staat gehoorzaamheid weigerde en steeds tot revolutie en barrikadenstrijd bereid was. Ieder veroordeelt de school, die in de magt van het Fransche liberalisme staat, en merkwaardig genoeg zijn het juist onze Duitsche liberalen geweest, die in de oorlogsjaren 1870/71 de Fransche lagere school luide veroordeelden.

De toestand der Fransche scholen ware evenwel nog bedenkelijker geweest, zoo daar de vrijheid van volksonderwijs niet bestaan had, waardoor het ook aan de Kerk geoorloofd was op hare beurt lagere scholen te stichten. De Kerk maakte van deze vrijheid een ruim gebruik, zoodat bijna op ieder dorp minstens voor de meisjes eene school aanwezig is, die onder leiding eener schoolzuster staat. Al deze door religieusen bestuurde scholen worden talrijker bezocht dan de liberale scholen, wijl de laatste niets goeds voortbrengen.

Ditzelfde gebeurt ook in Noord-Amerika. Het liberalisme, zooals het door de loge en de ketterij gekweekt wordt, heeft zich in Noord-Amerika van het staatsbestuur weten meester te maken en oefent zijnen invloed op alle publieke aangelegenheden, bijzonder echter op

het schoolwezen uit. De Noord-Amerikaansche staatsscholen zijn volgens de beschrijvingen, van welken kant deze ook mogen komen, bijna inrigtingen van onzedelijkheid en goddeloosheid. Het komt daar niet zelden voor, dat schoolkinderen op hunnen onderwijzer of onderwijzeres moordaanslagen plegen, dat er gruwelijk wordt gezondigd en ongehoorde ondeugden aan diegenen worden bekend gemaakt, die te voren daarvan niets wisten. Dezer dagen maakte de in Buffalo verschijnende *Volksfreund* een berigt openbaar, waarin over de staatsscholen der stad Rochester op de volgende wijze gesproken werd: „Ofschoon deze stad voor hare scholen jaarlijks de som van 138,000 dollars betaalt, zoo is toch het geheele openbare schoolwezen niets anders dan een „*colossaler Schwindel*", en het is zoo ver gekomen, dat de schoolraad aldaar het besluit genomen heeft, de openbare scholen te sluiten, om een einde te maken aan den *Schwindel* en het bederf." Zoo drukt zich een veelgelezen blad uit over de Noord-Amerikaansche scholen, waarin het liberalisme zijne alleenheerschappij uitoefent. Gelukkig echter bestaat ook daar, evenals in Frankrijk, de vrijheid van onderwijs, waardoor het voor de Katholieke Kerk mogelijk is het bederf tegen te gaan en nog menigeen van den ondergang te redden. De Katholieken ontzien dan ook geen offers, om eigen scholen te stichten, die, evenals in de eerste Christen tijden, in handen der Kerk zijn en uitstekende vruchten voortbrengen. De verdienstelijke pater Reiter van de Sociëteit van Jesus, pastoor der Duitsche Kerk van de H. Drievuldigheid te Boston, heeft voor eenige jaren een verslag gegeven over de Duitsche geestelijkheid in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika,

waarin hij ook de Katholieke parochiale scholen en het getal der kinderen, die ze bezoeken, opgeeft. Het is bijzonder troostvol te lezen, hoevele Katholieke scholen in Noord-Amerika bestaan, en hoe talrijk zij bezocht worden. Een duidelijk bewijs wordt hierdoor gegeven, dat de liberale staatsscholen geen nut stichten en het vertrouwen van den inwoner missen, ofschoon voor haar onderhoud jaarlijks groote sommen worden uitgegeven. Geen ongegronde vermaning alzoo was het, die door het onder den aartsbisschop Spalding van Baltimore in het jaar 1866 gehouden groote provinciaal concilie tot de Katholieke ouders gerigt werd om toch geen moeite en offers tot oprigting en onderhoud van Katholieke scholen in iedere parochie te ontzien, wijl dit het eenige middel was, om geloof en zeden te behouden. Want, voegt het herderlijk schrijven hierbij, „eene lange en treurige ondervinding moet de ouders van de gevaren der openbare school, waar de kinderen het geloof verliezen en het gift der onzedelijkheid inzuigen, overtuigd hebben."

Niet beter dan in de liberale staatsscholen van Frankrijk en Noord-Amerika is het gesteld in Nederland en in die Duitsche landen, waar het liberalisme zich van de school heeft weten meester te maken. Over de vruchten der godsdienstlooze staatscholen in Nederland schrijft de Protestantsche zendeling F. W. Schwarz [1]): „ Steeds meer lieden van beider geslacht, die geene belijdenis gedaan hebben, velen, die alleen maar gedoopt zijn, steeds meer huwelijken, die kerkelijk niet zijn ingezegend, steeds

1) F. W. Schwarz, *Die religionslose Schule der Niederlande.* Berlin, 1868.

toenemende onwetendheid in zaken, die op de godsdienst betrekking hebben en altijd meer ziekelijke uiteenspatting der Kerken in de meest verschillende godsdienstige sekten." Uit andere berigten vernemen wij, dat deze scholen ook wat de wetenschap aangaat, zoo goed als niets tot stand brengen, en de kinderen welke ze bezoeken, naauwelijks leeren lezen en schrijven.

En in die streken van Duitschland, waar men door het oprigten van openbare scholen de Kerk uit de school verdreven en het godsdienstig onderrigt tot weinige uren in de week beperkt heeft, van welke voortreffelijke vorderingen in de wetenschap kan men daar spreken? Zijn de gemeentescholen in de Beijersche Paltz, in den modelstaat Baden, in Rijn-Hessen en Nassau, in één woord overal, waar deze bestaan, niet de slechtste? Daar wordt de jeugd met de geheele kraam van geleerdheid, en alleen niet met degelijke kennissen bekend gemaakt, en allen, die door hunne betrekking in het schoolwezen over de werking der school eenigszins voldoende kunnen oordeelen, moeten bekennen, dat de vruchten der openbare school in geen vergelijk kunnen komen met die, welke de bijzondere school oplevert.

Het liberalisme doodt in de school het ernstig streven naar wetenschap, het is niet in staat om op te bouwen, maar wel om af te breken, en waarlijk zijn verwoestingswerk gaat met reuzenschreden voort. Dit is gebleken in het onlangs veroverde Rijksland Elzas-Lotharingen. Daar stond het schoolwezen vóór het jaar 1870 op een hoogen trap van volmaaktheid en bloei. Meer dan eens ontvingen de scholen in de Elzas bij de jaarlijksche vergelijkende examens den eersten prijs en den lof van

alle deskundigen; gedurende de vier jaren evenwel, dat het liberalisme de vrijheid gekregen heeft in het schoolwezen zijne verbeteringen aan te brengen, heeft het niet anders gedaan dan puinhoop op puinhoop gestapeld; door alle onafhankelijke bladen wordt dit gemeld. De verhandelingen in den laatsten Rijksdag, waar door een welsprekend redenaar de tegenwoordige toestand der Elzasser school ter sprake werd gebragt, vervulden ons met droefheid en bitterheid. Zij kunnen als een bewijs dienen om toe te zien, hoe spoedig het liberalisme weet te verwoesten, wanneer het op het gebied der school komt. In korten tijd kan het alles omverwerpen, wat men aan den ijver van eeuwen verschuldigd is. De inwoners van de Elzas kunnen wel zeggen: wij hadden vroeger de beste scholen en waren trotsch op hare vruchten; nu echter zal het spoedig zoover gekomen zijn, dat onze scholen tot de slechtste van het Rijk behooren en wij het buitenland ten spot zijn. Van den kant der liberalen zullen de inwoners van de Elzas ongetwijfeld geen medelijden ondervinden, want niet alleen Bismark maar nog vele anderen zeggen: liever geen scholen dan dezulken, welke door schoolbroeders bestuurd worden.

Het is bekend, dat Oostenrijk het land is, waar het liberalisme het weelderigst bloeit, wijl het daar vrij baan heeft en de pogingen der goedgezinden tot dusverre te veel verdeeld waren om zijne alleenheerschappij te breken. Vooral de scholen zijn daar sedert langen tijd geheel en al onder den invloed van het liberalisme en wel van een liberalisme, dat wat onbeschaamdheid, karakterloosheid en onwetendheid aangaat, zeker zijns gelijken niet heeft en alleen in Oostenrijk bestaanbaar is. Daar

staat aan het hoofd van het schoolwezen in de hoofdstad een man, die van zijn ongeloof, zijn vijandige gezindheid jegens de Katholieke Kerk en zijn liberalisme geen geheim maakt; daar beroemen er zich bijna alle onderwijzers op liberaal en ongeloovig te zijn; daar is het mogelijk, dat Joodsche onderwijzers aan het hoofd gesteld worden van geheel Katholieke scholen; om kort te gaan, wat het liberalisme slechts wenscht wordt daar reeds langen tijd uitgevoerd. Wanneer alzoo ergens een Staat liberale scholen en liberale onderwijzers heeft, dan is het Oostenrijk. En wat brengen nu de scholen van Oostenrijk voort? Zoo weinig of liever zooveel verderfelijks, dat tegenwoordig geheel liberale bladen en vereenigingen verklaren, dat het zoo niet langer meer kan, en dat de school een volslagen verandering moet ondergaan. Hooren wij, wat een correspondent van de *Germania* op het eind van het vorige jaar (29 Decemb. 1874) over het Oostenrijksche schoolwezen schreef: In de laatste jaren zijn de Oostenrijksche onderwijzers met hunne „hooge geestesvorming" en „schitterende redenaarsgaven" op hunne bijeenkomsten altijd dapper voor de leer van het liberalisme, de loge en 't ongeloof opgekomen; maar het schijnt, dat hun ernstig doorgezette werkzaamheid in den *Culturkampf* reeds nu in Oostenrijk hare vruchten draagt. Ook hier geldt het „Schoenmaker blijf bij uw leest" en loop u zelven niet voorbij met groot gedruisch makende besluiten op onderwijzers-bijeenkomsten, met ontboezemingen tegen *pfäffische* dommakerij en verdrukking en wat er verder al meer van dergelijke, in deze kringen zoozeer geliefde groote woorden mogen gevonden worden. Verrigt eerst iets degelijks in uw beroep, en wanneer er

dan nog iets overblijft, dan kan de lieve schoolmeester, wanneer hij zich toch nog al te krachtig gevoelt, ook eens dapper medewerken in den „*Culturkampf*."

Immers het *Neue Wiener Tagblatt* berigt, dat de staatkundige vereeniging „*Donauclub*" in de Leopoldstad het volgende besluit genomen heeft: „Overwegende, dat de uitkomsten der volksschool in eene ongunstige verhouding staan tot de offers der gemeente, wordt de Gemeenteraad verzocht, aan de school zijne bijzondere aandacht te wijden." De oorzaak van dezen achteruitgang bestond volgens den „*Donauclub*" daarin, dat een groot gedeelte der onderwijzers, rekening houdend met de denkbeelden, die in de schoolsektie van den Gemeenteraad gang hebben, op politiek gebied ageren, terwijl daarenboven de politieke rigting bij vele benoemingen tot maatstaf gediend had. Over het resultaat, dat dit besluit bij den Gemeenteraad had, berigt het *Neue Wiener Tagblatt* aldus: „In de zitting der schoolafdeeling van den Gemeenteraad van 3 December [1874] gaf dit besluit aanleiding tot een langdurig en heftig debat. Men moet, helaas, constateeren, dat de *Donauclub* geregtvaardigd werd; de direkteuren der middelbare school, die tot de schoolafdeeling behoorden, verklaarden, dat de resultaten der admissie-examens zeer ongunstig waren en in geen verhouding stonden tot de enorme kosten, welke de gemeente zich tot onderhoud der scholen getroostte; zij zeiden wel is waar verder, dat deze treurige resultaten niet aan de bedrijvigheid der onderwijzers op politiek gebied, maar aan het overladen der school en aan het overwigt van het reale boven het formele onderrigt moesten worden toegeschreven. Dat de politieke rigting

bij het aanstellen van onderwijzers tot maatstaf gediend had, dit wierpen zij met verontwaardiging van zich af. Men moet bekennen, dat zulk een bovenmatig overladen met vakken van onderwijs veeleer tot ondergang dan tot verheffing en deugdelijkheid van de school dient, doch in het aangehaalde geval werpt de bedrijvigheid der onderwijzers op politiek gebied een zwaar gewigt in de schaal, wijl zij juist daardoor van hun eigenlijk beroep vervreemd worden."

Ook het Huis der Afgevaardigden in Oostenrijk heeft, in de maand December 1874, de school tot onderwerp van zijne besprekingen gehad. Vriend en vijand, d. i. ultramontaan en liberaal geven ons een inderdaad ontmoedigende beschrijving van die scholen, waar slechts liberale onderwijzers werkzaam zijn, zooals die uit de kweekschool te Weenen kunnen voortkomen. Een lid der regterzijde, Bärnfeind, verklaarde in zijne redevoering van 7 December rondweg: „De jeugd verwildert in Oostenrijk; men werkt met de school tegen de Kerk op; aan het godsdienstig onderwijs wordt de minste tijd besteed; doch de kinderen leeren naar het nieuwe systeem minder lezen, schrijven en rekenen, dan dit in de oude school het geval was. Bij de inrigting der school heeft men gehandeld, alsof de bevolking er voor de onderwijzers was. Dezen toestand moet men de „school-misère" noemen."

In eene latere zitting van het Huis waren de onthullingen omtrent de scholen, de schoolbibliotheken en de opleiding van onderwijzers nog bedenkelijker, en er werd van alle kanten geklaagd, dat de uitkomsten der scholen geheel onvoldoende waren. De afgevaardigde Deken

von Pflügl zeide: „Vraagt het aan de Heeren professoren van de gymnasiën — van de staatsgymnasiën; vraagt hen welke kennissen de scholieren medebrengen, en zij zullen u een curieus antwoord geven. De kinderen hooren in de scholen van vele zaken spreken, een uur *turnen* zij, een uur zingen zij, een uur teekenen zij, en een uur verhaalt men hun iets van de natuurkunde; doch lezen, schrijven en rekenen leeren zij niet meer, en van de spraakkunst hebben zij geen begrip." Inderdaad, wanneer men de dagorde der liberale scholen ziet, zou men meenen, dat daar alleen geleerden gevormd worden, die in alles onderwezen zijn; als men evenwel de resultaten dezer scholen nagaat, dan ziet men, dat alles louter bedrog en *Schwindel* is, waarachter zich het betreurenswaardigste bederf verbergt.

Geen verstandig mensch zal zich er over verwonderen, dat het liberalisme in de school niets goeds voortbrengt, dat het puinen op puinen stapelt en onze jeugd naar ligchaam en ziel ten gronde rigt; de redenen toch zijn zeer duidelijk. Aan het liberalisme ontbreekt op de eerste plaats de zegen Gods en de bij de opvoeding en 't onderrigt zoo magtige en niet te ontberen bijstand der Kerk. Het liberalisme heeft aan God en alle positieve godsdienst een doodelijken haat gezworen, het heeft zich Voltaire's leus: „*écrasez l'infâme*" toegeëigend en wil God en zijne heilige Kerk vernietigen. Wanneer wij aldus spreken, zeggen wij van het liberalisme niet te veel, maar herhalen slechts datgene, wat men uit elk liberaal tijdschrift en van iederen liberaal vernemen kan: men wil God en het Christendom uit de maatschappij verbannen en deze op liberale grondslagen opbouwen. Het

staat nogtans onomstootelijk vast, dat aan Gods zegen alles gelegen is, en ook in de verlichte negentiende eeuw geldt het woord van Christus: „Zonder Mij kunt gij niets doen." Geldt dit woord van alle menschelijke handelingen, zelfs van de geringste, als zij waarlijk zegen zullen aanbrengen, het geldt voornamelijk van de opvoeding en het onderwijs der kinderen. Immers behoort het niet tot de moeijelijkste pligten, die op iemand kunnen rusten, een kind te vormen en op te voeden, in hem de kiemen der waarheid, deugd en godsvrucht te leggen? — Inderdaad het is een veel geringer arbeid een majestueusen dom te bouwen, dan een kind op te voeden en te vormen. Daartoe is alle menschelijke zorg, maar ook voortdurend de goddelijke zegen noodig. In de Christelijke school heeft men dit tot dusverre zeer wel op prijs gesteld; het gebed of het godsdienstig lied, dat bij het begin van het onderrigt werd aangeheven, heeft luide en verneembaar verkondigd, dat zonder God in de school niets tot stand gebragt kan worden. Daartegenover komt nu het liberalisme, een natuurlijk voortbrengsel van het sedert langen tijd in 't geheim en in 't openbaar gekweekte ongeloof, ons de stelling verkondigen: God is in de school niet meer noodig; daarom weg met de kruisbeelden, die tot dusver de de wanden van onze scholen versierden; weg met de gebeden en den katechismus; weg met den *pfäffischen* invloed; en dergelijke geliefkoosde uitdrukkingen meer; wij willen het eens zonder God en Kerk beproeven; wij zijn immers verlicht en verstandig genoeg. Met zulke grondstellingen komt men juist zoo ver, als de bouwlieden bij den toren van Babel: men rigt een algemeene

verwarring aan. Men zal het hoofd der kinderen met allerlei wetenschappen trachten op te vullen; men zal jaarlijks veel geld aan de scholen besteden, zoo zelfs dat de afzonderlijke gemeenten hare belastingen bijna niet meer kunnen betalen en wat hare finantiën betreft ten gronde gerigt worden; men zal schoolgebouwen, ware paleizen, met ruime en luchtige schoollokalen oprigten; men zal in de school allerlei wetenschappelijk apparaat aantreffen, zooals rekentafels, globe's, landkaarten, natuurkundige instrumenten enz.; men zal op de dagorde alle vakken der wetenschap vertegenwoordigd vinden; maar vraagt men de schoolkinderen, wat zij geleerd hebben, dan zullen zij naauwelijks antwoord weten te geven. Dit zijn de voortbrengselen eener school, waarin men van God niets weten wil; er ligt een vloek op, en het gaat haar als een plant, die men uit het Zuiden, waar zij te huis behoort, naar het koude Noorden heeft overgebragt. Al zou men haar daar al in een broeikast plaatsen en veel moeite, zorg, geld en tijd aan haar besteden, zij zal nogtans verwelken en alle kracht en schoonheid verliezen, omdat zij zich niet bevindt op den bodem van haar vaderland, waar zij met minder zorg heerlijk opgroeit.

Een andere oorzaak der onvruchtbaarheid van het liberale schoolwezen is daarin gelegen, dat het evenals het zonder God arbeidt, zoo ook zonder de Kerk in de school werkzaam is. De school is eene dochter der Kerk, zij is door haar met veel inspanning en opoffering groot gebragt en verzorgd geworden en wel in een tijd, dat zich niemand om de school bekommerde, en het aan de meesten onverschillig was, of het volk onderwezen werd of

niet. Slechts onder de schaduw en de hoede der Kerk kan de school goede vruchten voortbrengen, en de beroemde Walter heeft gelijk, als hij in zijn handboek van het kerkelijk regt van alle Christelijke godsdiensten [1]) aldus spreekt: „In den nieuweren tijd is in strijd met de bepalingen van den Westphaalschen vrede — welke aan de verschillende godsdiensten tegelijk met de openbare uitoefening der eeredienst ook de zorg voor de school en de benoeming der onderwijzers verzekerden — het beheer der scholen altijd meer van de Kerk gescheiden en tot een staats- of gemeenteaangelegenheid gemaakt, waarbij aan de Kerk slechts een meer of minder beperkte invloed gelaten is. Goede vruchten evenwel heeft deze verandering nog niet voortgebragt. Het ligt overigens ook in den aard der zaak; hetgeen in de school hoofdzaak is, namelijk Christelijke tucht en eerbied voor het gezag, kan alleen op den bodem der Kerk gedijen. De regeringen moesten daarom reeds om zich zelve en om wille der kinderen de school weder in het naauwste verband met de Kerk en onder haar toezigt stellen, en haar evenmin den tot nu toe nog uitgeoefenden invloed als het regt zoeken te ontnemen om naast de staatsscholen ook uit hare eigene middelen scholen op te rigten." Aan het strenge en naauwgezette toezigt, dat van den kant der Kerk aan de school gewijd is, alsook en voornamelijk aan de hulp, die de geestelijken door raad en daad aan de scholen bewezen hebben, is het te danken, dat bij name in Duitschland de scholen tot een hoogen trap van volmaaktheid gekomen zijn. Zeker niet

1) Bonn, 1871.

tot nadeel van het onderwijs en de opvoeding hebben in Pruissen, Baden, Beijeren, Hessen, Wurtemberg enz. de geestelijken jaren lang het oppertoezigt over de scholen gehad, en menigeen, ja, men kan zeggen, de meesten van deze geestelijke schoolopzieners hebben allen mogelijken ijver, geld en tijd aangewend om het schoolwezen te verbeteren. Nu echter wereldlijke schoolopzieners in de plaats van deze geestelijken gekomen zijn of nog zullen komen, nu in vele scholen de invloed der Kerk geheel gefnuikt is, kan de school daardoor slechts schade lijden. De liberale onderwijzers toch streven overal naar bevrijding van den invloed der Kerk, en zij noemen het een ondragelijk juk door haar nagegaan te worden. De reden hiervan is gemakkelijk te begrijpen; immers zij weten zeer wel, dat zij onder kerkelijk toezigt streng gehouden zijn, hun pligt te doen, het onderrigt met naauwgezetheid te geven en de kinderen iets degelijks te leeren. Het deed ons om dit alles zeer aangenaam aan, toen wij dezer dagen een nota van het districtsbestuur van Midden-Frankenland (in Beijeren) lazen; hierin wordt aan het daar bestaande onderwijzersgenootschap of *Lehrerverein* ten strengste verboden nog meer tegen het toezigt der geestelijken te agiteren. Wij kunnen ons niet onthouden deze nota hier af te schrijven.

„De vergadering van distriktonderwijzers, uit Midden-Frankenland, den 15 September 1874 te Fürth gehouden, heeft de vraag omtrent het bestaande schooltoezigt in overweging genomen en zich voor de afschaffing van het thans door de geestelijkheid uitgeoefende toezigt verklaard. Sedert de verhandelingen van deze vergadering door de pers openbaar geworden zijn, geeft zulk een

gemeenschappelijk optreden der onderwijzers tegen de bestaande door de Grondwet en bijzondere verordening gevestigde staatsinstellingen tot ernstig nadenken aanleiding, terwijl de lasterlijke wijze, waarmede het tegenwoordige schooltoezigt der schoolopzieners van den geestelijken stand in eene voordragt wordt bestreden, die bij deze gelegenheid door een onderwijzer gehouden en door de vergadering goedgekeurd werd, evenmin onopgemerkt mag blijven. Zulk een gemeenschappelijk optreden, dat de bestaande instellingen van den Staat ondermijnt en de banden der discipline verbreekt, past niet aan onderwijzers, en hunne vijandige houding is niet vereenigbaar met de ondergeschikte plaats, die zij ten opzigte van hunne overheden innemen. Terwijl wij hierover eene strenge afkeuring uitspreken, kunnen wij ons niet onthouden ons vertrouwen te openbaren, dat het onderwijzersgenootschap van Midden-Frankenland het zich ten pligt zal stellen aan de bestaande, door de Grondwet aangewezen schoolopzieners die achting en onderdanigheid te betoonen en bij deszelfs medeleden op te wekken, welke noodig zijn om eene voldoende werkzaamheid en den vooruitgang van het schoolwezen mogelijk te maken."

Een derde reden, waarom de liberale scholen geen vruchten voortbrengen, is daarin gelegen, dat het liberalisme geen bijzondere waarde hecht aan de bevordering der wetenschap, der beschaving en der godsdienstige opvoeding van het volk; integendeel, het zoekt het volk onwetend te houden, om het daarna des te beter te kunnen beheerschen. Hiervan maakt het liberalisme ook geen geheim, en het zegt daarom niet alleen: liever volstrekt

geen scholen, dan die, welke door schoolbroeders bestuurd worden, maar het legt er zich ook op toe om te bewerken, dat kinderen uit de volksklasse niet zoo gemakkelijk een hoogere vorming kunnen ontvangen, terwijl de Kerk, zoolang zij invloed op het schoolwezen uitoefende, altijd bezorgd was, om voor dat doel ook materiële middelen te verschaffen. In de stad Maintz bestaat een zoogenaamd Universiteitsfonds, 't welk door een Keurvorst van Maintz werd opgerigt door de opheffing van meerdere rijke kloosters en stiften, wier vermogen hij ten voordeele der school bijeenbragt. Dit Universiteitsfonds is zeer aanzienlijk, zoodat niet alleen het gymnasium van Maintz daaruit onderhouden kon worden, maar daarenboven jaarlijks nog een aanzienlijke som van de rente overbleef. In Maintz behoefden de kinderen van onbemiddelde ouders voor het bezoeken van het gymnasium niets te betalen, zelfs de noodige boeken werden hun gratis verschaft, terwijl ook voor de kinderen van rijke ouders het schoolgeld zeer gering was. Wat heeft nu het liberale ministerie van Hessen gedaan? Het heeft besloten, dat aan alle staatsgymnasiën, alzoo ook aan het gymnasium van Maintz, slechts één op de twintig leerlingen van schoolgeld ontheven zal zijn, een maatregel, waardoor aan een groot deel der onbemiddelde bezoekers van het gymnasium de studie onmogelijk gemaakt is. Dit noemt men liberale zorg voor de wetenschap. Het zal zoover komen, dat men de studie voor de zonen van onbemiddelde ouders vlakweg onmogelijk maakt, evenals het nu, gelijk bekend is, voor onbemiddelden reeds onmogelijk is, om in den officiersstand opgenomen te worden.

Met dit alles staat de verbanning der beste leerkrachten in naauw verband. Overal hebben de schoolbroeders en schoolzusters de beste scholen gehad en alle examens hebben zij roemvol doorstaan. Protestantsche zoowel als Katholieke schoolopzieners moesten bekennen, dat in geen andere scholen zooveel vorderingen gemaakt werden als juist in deze onder geestelijk bestuur staande scholen. Daarenboven waren de kosten uiterst gering. Ondanks dit alles moesten die scholen vallen, en men heeft de schoolbroeders en schoolzusters verdreven, zonder zich moeite te geven, om de verlaten scholen weder van andere degelijke leerkrachten te voorzien. Werd het liberalisme hierbij geleid door zorg voor de wetenschap? Volstrekt niet; het heeft in het openbaar verkondigd, dat het er slechts op uit was, om de godsdienstige opvoeding te beletten. Het is zoo onbeschaamd geworden, dat het openlijk zegt: de school heeft niet regtstreeks de bestemming de kinderen degelijk te onderwijzen; hare bestemming is veel meer, om de kinderen vaderlandsliefde en geestdrift voor de moderne begrippen in te prenten; daarom zijn ook die onderwijzers aan het liberalisme het aangenaamst, van wie het weet, dat zij in den *Culturkampf* mededoen, zich over God en de Kerk heenzetten, op de geestelijkheid schimpen en het moderne staatsbegrip verheerlijken. Zeer vele onderwijzers hebben dit zeer wel begrepen en zijn daarom de meest gewillige volgelingen van het liberalisme geworden, terwijl zij zich als verbitterde vijanden van de geestelijkheid vertoonden en deze, zoo dikwijls zij konden, voor het geregt bragten. Bij zeer vele aanklagten, die in de laatste jaren tegen de geestelijkheid wegens overtreding

der kanselparagraaf zijn ingebragt, hebben onderwijzers de treurige rol van aanklager vervuld, omdat zij wisten, dat zij zich daardoor bij de liberalen bemind maakten. De groote ondeswijzersvergaderingen der laatste jaren zullen ook wel den besten vriend der onderwijzers de oogen geopend en hem getoond hebben, dat zij zich meer met den *Culturkampf* dan met de wetenschap bezighouden.

Bij dezen stand van zaken kunnen wij begrijpen, waarom het liberalisme in de school geen nut sticht en nooit of nimmer nut stichten zal, al zou men ook nog meer geld voor de school uitgeven, dan men tot hiertoe gedaan heeft. De liberale school draagt de hoofdschuld van de toenemende ontzedelijking des Duitschen volks, van de verbreiding der revolutionaire begrippen in 't bijzonder onder de arbeidersklasse, van den vooruitgang van het Communisme en de Internationale bij ons in Duitschland. Deze toestand zal niet eerder verbeteren, dan wanneer in Duitschland de vrijheid van onderwijs afgekondigd, en het der Kerk geoorloofd zal zijn, om naast de liberale scholen ook godsdienstige scholen op te rigten, of wel wanneer het liberalisme kan toestaan, dat de Kerk op het schoolwezen weder dien invloed uitoefent, dien zij gedurende eeuwen bezat.

C. L.

NIEUWE BESLISSINGEN AANGAANDE HET JUBILÉ VAN 1875.

I.

Antwoorden der H. Poenitentiarie.

I. Utrum privilegium concessum in Bulla Jubilaei in favorem navigantium et iter agentium eos respiciat qui intra praesentem annum non poterunt se recipere ad sua domicilia, seu alio ad certam stationem, quibus proinde tempus visitationum peragendarum prorogetur, an eos spectet qui se ad sua domicilia aut ad aliam certam stationem conferre possunt?

R. Indultum pro navigantibus et iter facientibus, qui impediuntur quominus currente anno Jubilaei opera injuncta pro lucrando jubilaeo exequi possint, extendi etiam ultra annum.

II. Utrum verba *totidem vicibus*, quibus significatur quoties navigantes et iter agentes Ecclesiam Cathedralem vel majorem aut parochialem visitare debent, exprimant quindecim tantum vices an vero sexaginta?

R. Navigantibus et iter agentibus quindecim, non vero sexaginta visitationes Ecclesiae Cathedralis, vel majoris aut parochialis loci eorum domicilii seu stationis praescribi.

III. Utrum ubi quatuor ecclesiarum visitationi, unius ecclesiae visitatio, quater repetita ex quacumque causa substituta est, hae quatuor visitationes unius ecclesiae aeque uno die complendae sint ac quatuor visitationes ecclesiarum, an vero juxta arbitrium visitantium aliter et in plures dies distribui possint?

R. Requiri ut per ingressum et regressum quater per quindecim dies ecclesia visitetur.

IV. Utrum lucretur Jubilaeum qui conditiones praescriptas adimplet in aliena dioecesi, ubi non habet domicilium, si observet ordinationes Ordinarii loci ubi moratur?

R. Affirmative.

V. Utrum lucretur Jubilaeum qui confessionem et communionem peragit in aliena dioecesi ubi non habet domicilium, dum cetera opera injuncta in propria dioecesi adimplevit aut adimplere intendit juxta modum a proprio Ordinario praescriptum?

R. Affirmative.

VI. Utrum lucretur Jubilaeum, qui postquam partem visitationum peregit in dioecesi sui domicilii, in aliam dioecesin se transfert, ibi novum acquisiturus domicilium, si in ea numerum visitationum juxta praescriptum Ordinarii novi domicilii complet?

R. Affirmative.

VII. Utrum facultates quas forte confessarius sive a S. Poenitentiaria obtinuit, sive a proprio Ordinario subdelegatas habet per modum habitus pro foro interno et in actu sacramentalis confessionis tantum, eas scilicet vel omnes, vel ex parte quas S. Poenitentiaria Episcopis concedere solet, perdurent etiam tempore Jubilaei?

R. Affirmative.

VIII. Quid iis agendum, qui antequam visitationes praescriptas impleverint, mutant domicilium vel quasi domicilium, ratione e. g. officii, servitii, matrimonii vel alia quacumque de causa?

R. Opera incepta uno in loco impleri et perfici posse in alio, ubi quis vitam degere debeat ratione officii, servitii, vel matrimonii.

II.

Antwoord van de H. Congregatie der aflaten.

Ordinarius quidam, ad pedes Sanctissimi D. N. Pii Papae IX humillime provolutus, ea quae sequuntur patefecit: Sacram Indulgentiarum Congregationem sciscitantibus Episcopis, an tempore Jubilaei solemniter populo benedicere, eique indulgentiam plenariam nomine ejusdem Beatitudinis largiri possint, sub die 24 Decembris anni 1824 [1874?] respondisse: *Negative.* Quapropter idem Antistes quaesivit ab eadem S. Congregatione:

I. An negativa hujusmodi responsio iis ipsis Benedictionibus etiam tempore nuper indicti Jubilaei sit applicanda.

II. Postulavit, ut si ea responsio dictas quoque Benedictiones respiciat, sibi tamen consuetam binam Papalem Benedictionem cum Indulgentia plenaria, hoc ipso anni sancti Jubilaeo perdurante, propiae Christifidelibus dioeceseos impertiri liceat.

S. Congregatio Indulgentiis sacrisque Reliquiis praeposita sub die 8 Aprilis 1875 respondere censuit:

Ad I. Negative juxta Litteras Apostolicas diei 24 Decembris 1874.

Ad II. Provisum in primo.

III.

Antwoord van Zijne Heiligheid den Paus.

Hoewel we ditzelfde antwoord in de vorige aflevering mededeelden, is het toch van belang het wederom hier te plaatsen. We kunnen immers thans de vraag *woordelijk* geven, gelijk zij aan den H. Stoel is voorgesteld. Door dezen Latijnschen tekst der vraag wordt de zin van het antwoord duidelijk bepaald, en de twijfel weggenomen, dien men ons vroeger over den zin van dit antwoord gemaakt heeft.

Antistes, auxiliator Episcopi S., ad pedes SSmi D. N. Pii Papae IX humillime provolutus, exposuit in Litteris Apostolicis *Gravibus Ecclesiae* quoad plenariam Indulgentiam edici: *Annuentes etiam, ut haec Indulgentia animabus quae Deo in caritate conjunctae ex hac vita migraverint per modum suffragii applicari possit ac valeat;* ex quibus verbis illi subiisse in mentem sequens dubium: An fidelis qui, expletis necessariis conditionibus pro lucrando Jubilaeo, applicare cupiat plenariam Indulgentiam pro alicujus anima defuncti, et ipse eodem tempore eandem consequatur indulgentiam.

Ex audientia SSmi diei 25 Aprilis 1875 Sanctitas Sua benigne declaravit Jubilaei Indulgentiam cumulative pro se et defunctis lucrari posse.

J. Cardinalis Ferrieri,
Praefectus.

Het Parijsche Nationaal Concilie van 1811.

(*Vervolg* van blz 163).

V.

Wat door het concilie tot nu toe in vijf algemeene congregatiën was verrigt, betrof nog slechts ondergeschikte punten, in geen of zeer verwijderd verband staande met het eigenlijke doel zijner bijeenroeping. Eerst den 28 Junij, toen de commissie, belast met een antwoord op de keizerlijke boodschap op te stellen, hare eerste vergadering hield ten huize van kardinaal Fesch, ving de behandeling aan van het eigenlijke onderwerp: de canonieke institutie der bisschoppen. Op deze commissie, waarin door de dringende tusschenkomst des Keizers zich voorloopig de geheele werkzaamheid van het concilie zou zamenvatten, had Napoleon vooral zijne hoop gevestigd. Drie zijner vertrouwelingen, de Barral, Duvoisin en Mannay bevonden zich onder hare leden; door hen rekende hij er op de commissie te beheerschen en zoo eene voor hem gunstige stemming in het concilie voor te bereiden. Wat zich evenwel in de eerste vergadering der commissie openbaarde, bleef zich trouw herhalen: deze drie stonden altoos tegen de acht andere leden over.

Duvoisin, aan wien ook thans de voornaamste rol was

ten deel gevallen, wachtte zich, door harde ondervinding geleerd, om wederom een vooraf gereed gemaakt ontwerp van antwoord ter tafel te brengen. Toch kon hij zich niet onthouden om aanstonds na de opening der vergadering de opmerking te maken, dat de commissie, om alle moeijelijkheden uit den weg te ruimen, goed zou doen, den Keizer te raadplegen, zoo zij eenige vrees had, of hare besluiten door hem zouden worden goedgekeurd. Deze opmerking lokte onmiddellijk een scherp antwoord uit van den bisschop van Gent, die zijn vroeger voornemen voortaan geheel ter zijde stelde en met onbezweken moed en standvastigheid voor de bedreigde regten van den H. Stoel in de bres sprong. „Wat zijn wij dan, zoo sprak hij, en welke andere hoedanigheid bezitten wij hier als die van gemagtigden door het concilie? Het concilie heeft ons de taak opgedragen een antwoord voor te bereiden op de keizerlijke boodschap, geene andere; en zekerlijk heeft het niet bedoeld, dat onze commissie of sommigen onzer, buiten zijne magtiging om, met den Keizer zouden onderhandelen." Dit antwoord strookte geenszins met de bedoelingen van 's Keizers vertrouwelingen, die gaarne als tusschenpersonen tusschen het concilie en Napoleon waren opgetreden. Hunne positie had over het geheel reeds iets gedwongens. Zij schroomden eenigzins hunne eigenlijke gedachte uit te spreken, en daar hunne medeleden zigtbaar besloten waren niet het eerst met hun gevoelen voor den dag te komen, maar af te wachten wat hun zou worden voorgesteld, werd hunne verlegenheid nog grooter. Aan dezen toestand maakte eene opmerking van Mgr. de Broglie een einde. Hij was, zeide hij, een der jongste leden van

het concilie; daarom geloofde hij zijne oudere medebroeders, de leden van het vroegere comité ecclésiastique, die sinds lang deze vraagstukken hadden bestudeerd, te mogen verzoeken de commissie met hunne kennis te willen voorlichten. Dit woord vond bijval, en Duvoisin haastte zich voorlezing te geven van het rapport, wat het comité ecclésiastique in 1810 bij den Keizer had ingediend. Doch hoe lang dit stuk ook was, de meerderheid oordeelde, dat het meer woorden dan feiten bevatte, en de aangehaalde feiten hoogst gemakkelijk waren te wederleggen.

Daar thans de klagt werd vernomen, dat der commissie slechts acht dagen waren gegund om met haren arbeid gereed te komen, terwijl het vroegere comité maanden tijds waren gelaten, sprak de bisschop van Troyes: „Wij verliezen onzen tijd en zullen toch nooit tot eene overeenstemming komen. Iederen dag zegt men ons: dit wil de Keizer, dat wil de Keizer. Hoe kunnen wij steunen op zulke veranderlijke gezegden?" De Barral en Duvoisin antwoordden met de vermaning den Keizer niet te verbitteren. „Alles was verloren, als men niet toestond wat hij vroeg. Het was een geval van nood." —„Dat is juist de vraag, viel de Broglie in; wij meenen, dat, daar de bisschoppen van Tours, Nantes en Trier van hunne zending het verblijdende berigt hebben medegebragt, dat de Paus niet ongenegen is de bullen te verleenen, men beginnen moet met eene nieuwe deputatie naar den H. Vader te zenden, om hem te verzoeken zijne reeds gedane belofte te bevestigen. Er is geen twijfel, volgens het zeggen dezer heeren, of de Paus zal haar bevestigen. Alsdan is alles gered". — „Maar, hernamen kardinaal Fesch en de drie genoemden, de Keizer

eischt eerst een besluit van het concilie, voor hij in eene nieuwe deputatie toestemt." — „Dat is het ware middel, riep de bisschop van Doornik uit, om alles te doen mislukken; 't is juist alsof wij aan den Paus zouden zeggen: uw beurs of uw leven; geef de bullen, of wij doen het zonder U." Wel verzekerde kardinaal Fesch, dat alle pogingen reeds te vergeefs bij den Keizer waren aangewend, om zijne toestemming tot het zenden van eene nieuwe deputatie naar Savona te verkrijgen, alvorens de zaak in de commissie werd behandeld, doch de meerderheid bleef bij haren eisch, dat nogmaals alles zou worden beproefd om tot zulk gewenscht resultaat te komen. Eenstemmig verklaarde zij ten volle overtuigd te wezen, dat het concilie zich nooit bevoegd zou verklaren in deze aangelegenheid de kerkelijke discipline te veranderen. Hetgeen met het adres was voorgevallen, was er een afdoend bewijs voor.

Toen alzoo alle hoop, dat de meerderheid zou toegeven, ijdel bleek, legde Duvoisin de verklaring af, dat hij door den Keizer belast was geworden, twee vragen aan de commissie voor te leggen, welke zij onmiddellijk moest behandelen; terwijl hare antwoorden, alvorens zij bij 't concilie mogten worden ingediend, eerst aan den Keizer moesten medegedeeld worden. De vragen waren de volgende:

1. Is de commissie van oordeel, dat het concilie bevoegd is in de tegenwoordige omstandigheden, nu het concordaat is afgeschaft, zich te verklaren over de wijze der canonieke institutie der bisschoppen zonder tusschenkomst van den Paus?

2. De Keizer verlangt, dat het concilie hem verzoeke,

het concordaat te herstellen onder voorwaarde er eene clausule in te voegen, welke voortaan elke willekeurige weigering van de zijde des Pausen onmogelijk maakt. In dit geval zal de Keizer toestaan, dat er tot den Paus eene deputatie uit het concilie worde gezonden, belast hem het besluit des concilies over te brengen. Hecht de Paus er zijne goedkeuring aan, dan zal alles, tot voldoening zelfs des Keizers, geëindigd zijn. Weigert hij, dan zal het regt om de bisschoppen te institueren, voorloopig en tot aan de beslissing van een algemeen concilie, toekomen aan den metropolitaan uit kracht van het besluit door het concilie genomen.

Met de lezing dezer beide voorstellen eindigde de eerste vergadering der commissie. Zij had thans ten minste een grondslag voor hare beraadslaging, hoe weinig aanlokkelijk deze zich ook aan de meerderheid harer leden mogt vertoonen.

Den 30 Junij had de tweede vergadering plaats. Mgr. d'Aviau, de eerbiedwaardige aartsbisschop van Bordeaux, opende de beraadslaging met een ontkennend antwoord te geven op het eerste der keizerlijke voorstellen. Hij toonde uit de geschiedenis der Fransche Kerk, dat deze zich nimmer bevoegd had geacht tot eene daad als thans van haar werd gevorderd. Na eenige tegenwerpingen zonder grond, door de Barral en de zijnen ingebragt, las de bisschop van Doornik, Mgr. Hirn, eene memorie voor, waarin hij breedvoerig betoogde, dat het concilie onbevoegd was in de wijze der canonieke institutie der bisschoppen eenige verandering te brengen [1]). Zijne bewijs-

---

1) Deze memorie is afgedrukt bij de Smet, *Pièces Justificatives*, p. 455.

voering liet niet na eenen levendigen indruk te maken op de meerderheid der commissie. Duvoisin, die zulks bemerkte, had evenwel den moed niet zich aan eene wederlegging te wagen, maar drong nogmaals aan op de dringende behoefte, welke Frankrijk en Italië ondervonden, om bisschoppen voor de openstaande zetels te verkrijgen. Men verkeerde, zeide hij, in een geval van uitersten nood. „Wie heeft dat geval van nood gesteld? antwoordde de Broglie. De Keizer en niet de Paus. Hoe kan dan de bewerker van dien voorgewenden nood, die het in zijne magt heeft, hem morgen als hij verkiest, te laten ophouden, regt hebben er zijn voordeel mede te doen? Dat nooit." — „Het concilie zou geen besluit nemen, merkte de aartsbisschop van Tours op, om den Keizer te behagen, maar het zou handelen met het oog op het heil der Kerk." — „Dat is de vraag niet, werd hem geantwoord. Het geldt alleen te weten of het concilie bevoegd is. Zelfs dan als het zich bevoegd verklaarde, zou het geen regt hebben van zijne bevoegdheid gebruik te maken, aangezien de Paus, naar het schijnt, de bullen niet weigert." — „Inderdaad, liet kardinaal Fesch zich ontvallen, de zaak is veel neteliger geworden sinds de deputatie; want vóór uwe terugkomst van Savona kon men zeggen, dat de Paus de bullen weigerde, en thans belooft hij ze te geven. Ook heeft de Keizer tot u gezegd: „Messeigneurs, vous avez bâti là un bel ouvrage, vous n'avez fait ni mes affaires ni celles de l'Eglise."

Een weinig in de war gebragt door deze onverwachte onthulling ligtte Duvoisin nu op zijne beurt ook een gedeelte op van den sluijer, die de jongste gebeurtenissen te Savona voor aller oogen zoo zorgvuldig bedekte. De

Paus, deelde hij aan de verbaasde commissie mede, scheen voor het oogenblik weer te aarzelen. De prefect van Montenotte had geschreven, dat Z. H. hem gezegd had: „gelukkig heb ik niets onderteekend", en de Keizer had die woorden opgevat als het begin eener herroeping. De kardinalen Spina en Caselli, hierin door de meerderheid bijgestemd, merkten op, dat deze woorden nog niet als eene herroeping der gegeven belofte konden worden beschouwd en alzoo geen regt gaven ze tegen den Paus te gebruiken. Op zijn gewonen, scherpen toon herhaalde de Barral meermalen: „Voor alles is het pligt de Kerk te redden en haar bisschoppen te geven." — „Ja, katholieke bisschoppen, riep men van alle kanten hem toe, maar geen schismatieke, of ook maar twijfelachtige." — „Wat komt het er op aan, sprak nu Duvoisin, vanwaar de nood komt, of men hem aan den Paus of aan den Keizer moet wijten. Hij bestaat, en het is onze pligt en ons regt er in te voorzien." Deze woorden lokten een krachtig protest uit van de zijde der meerderheid der commissie, wat met geen stroom van welsprekendheid door de Barral kon worden verzwakt.

Eindelijk kon de bisschop van Gent gelegenheid vinden tot voorlezing eener memorie over de onbevoegdheid van het concilie om, buiten den Paus om, eenige verandering te brengen in de wijze der canonieke institutie der bisschoppen. Deze memorie [1]) in haast door hem opgesteld, doch waarvoor hij de bewijsgronden geput had uit de langdurige en degelijke onderzoekingen der doctoren Van de Velde en Rijckewaart, maakte een diepen indruk

1) Deze memorie is afgedrukt bij de Smet, *Pièces justificatives* E; p. 432 vv. *Coll. Lac.* IV, p. 1267 vv.

en niet het minste op de leden der minderheid. Een hunner liet zich de woorden ontvallen: „Als het concilie niet toestemt in het decreet vóór de zending der deputatie, zal de Keizer zeggen, dat wij met hem gespot hebben." Een ander riep uit: „Vaarwel thans episcopaat van Frankrijk, alles is verloren." Het zal voor de leden der meerderheid moeijelijk zijn gevallen, den passenden ernst te bewaren bij het zien dezer verslagenheid van 's Keizers vertrouwelingen. Waarom hadden zij den Keizer dan ook voorgespiegeld, dat het concilie als gehoorzaam kind al zijne verlangens zou opvolgen zonder te vragen wat eer en pligt gebood? De bisschoppen van Gent en Troyes beproefden nog hen te doen begrijpen, dat hun angst overdreven was: 't mogt niet baten. „Is het concordaat afgeschaft, zoo sprak thans kardinaal Spina, dan is ook het regt des Keizers om te benoemen vernietigd; men zou den Paus kunnen verzoeken, den benoemden bisschoppen door den metropolitaan de institutie te doen geven, en het is ons geoorloofd te meenen, dat hij zich hiertoe leenen zal." De minderheid wilde echter deze redenering niet aannemen, en als nu kardinaal Caselli nogmaals opmerkte, dat vooraf een besluit te nemen gelijk stond met eene veroordeeling van den Paus, verzamelde Duvoisin al zijne welsprekendheid en trachtte door eene opeenstapeling van sophismen deze zoo duidelijke stelling te ontzenuwen. Zijne woorden strekten slechts om de waarheid er van nog meer te doen uitkomen.

De toestand der minderheid werd hoe langer hoe pijnlijker. Toen zij nog een aanval wilde wagen op de me-

morie van de Broglie, onderbrak de bisschop van Doornik met het verzoek eerst de zijne te beantwoorden. Een diep stilzwijgen volgde. Het was ontegenzeggelijk, dat al het voordeel aan de zijde der meerderheid was. De bisschop van Trier gevoelde het zoo goed, dat hij eensklaps de opmerking maakte, dat er geen ander redmiddel was voor de tegenwoordige rampen der Kerk, als de zending van eene nieuwe deputatie naar den Paus. Dit voorstel was reeds meermalen gedaan door de leden der meerderheid; nu kwam het van de andere zijde en had groote kans om te worden aangenomen. Kardinaal Fesch gaf reeds zijne toestemming, men was op het punt om een besluit te nemen, als Duvoisin plotseling uitriep: „zou men in het geval van uitersten nood niet de pauselijke bullen kunnen missen?" Te vergeefs antwoordde men hem, dat dit bloote abstracties waren, dat het moeijelijk was te bepalen, wat hier onder uitersten nood moest worden verstaan, en het eenige redmiddel in eene nieuwe deputatie te vinden was. Duvoisin bleef volhouden, dat de Keizer nooit eene nieuwe zending naar den Paus zou toestemmen, alvorens het concilie zijn besluit genomen had. Ook de Barral sprak in denzelfden zin. Nog bijna een geheel uur besteedden de bisschoppen van Gent, Troyes en Doornik om Duvoisin van zijn voorstel af te brengen. Het was te vergeefs. Op een toon van gezag verklaarde hij: 't was logisch eerst zijn voorstel te behandelen, daarna kon men onderzoeken of het geval van uitersten nood zich hier voordeed. Eindelijk maakte kardinaal Fesch een einde aan dit debat en aan de vergadering door te beslissen, dat in de volgende zitting het voorstel van Duvoisin zou worden onderzocht.

Terwijl de commissie slechts zeer langzaam met hare taak vorderde, waren de bisschoppen ontevreden, dat alle verdere werkzaamheid van het concilie was geschorst. Op aansporing van de Broglie maakte de bisschop van Bayeux, een der promotoren van het concilie, kardinaal Fesch de opmerking, hoe weinig passend deze schorsing der werkzaamheden was. Deze antwoordde evenwel met de grootste openhartigheid, dat er van niets spraak kon wezen, vóór de commissie zich verklaard had omtrent het al of niet bevoegd zijn van het concilie om een nieuwe wijze van canonieke institutie in te voeren zonder tusschenkomst van den Paus. Iedereen begreep, dat deze verklaring van hooger hand kwam en men zich willens of onwillens er aan zou moeten onderwerpen.

Bij de opening der derde zitting op den 5 Julij las kardinaal Fesch een schrijven voor, den vorigen dag hem geworden van den minister van eeredienst [1]). Daarin

1) Den 4 Julij dicteerde Napoleon eene nota in zijn ministerraad, welke wij om hare overeenkomst met de Pruisische meiwetten hier laten volgen:

Le grand juge, les ministres des cultes de l'Empire et du royaume d'Italie, les comtes Regnaud, Boulay et Merlin, conseillers d'état, se réuniront chez le grand juge pour rédiger un projet de décret sur les bases ci-après:

1. L'institution canonique des évêques leur sera donnée par le métropolitain. 2. Nos procureurs généraux près nos cours impériales requerront le métropolitain, ou, s'il s'agit du métropolitain, le plus ancien suffragant, de donner l'institution canonique au prêtre que nous aurons nommé au siége vacant. 3. En cas de refus de la part du métropolitain ou du suffragant, le procureur général présentera requête à la cour, qui déclarera par arrêt que le siége est vacant. 4. L'évêque nommé par l'Empereur, reçu par le clergé, regira le diocèse. 5. Le temporal des siéges déclarés vacants sera saisi et administré par la régie des domaines impériaux. 6. Les séminaires des diocèses déclarés vacants seront fermés, et les étudiants seront placés d'office dans les séminaires voisins et recommandés aux évêques. 7. Dans les diocèses où il n'y aura pas d'évêque, les curés seront nommés par le préfet, à mesure des vacances.

gaf Bigot, uit naam des Keizers, aan de leden der commissie kennis, dat zij zich onmiddellijk, door ja of neen, hadden te verklaren over de bevoegdheid van het concilie met betrekking tot de canonieke institutie. Hun antwoord moest aan den Keizer worden medegedeeld, opdat het aanstonds aan het concilie kon worden voorgelegd en een definitief besluit kon worden genomen.

Na eene korte woordenwisseling tusschen de bisschoppen van Doornik en Nantes, waarbij de eerste den laatste tot de bekentenis dwong, dat de Keizer alleen omtrent het eerste der twee voorstellen, vroeger ingediend, verlangd had, dat het door de commissie zou worden behandeld, bragt kardinaal Fesch de vraag in stemming, of het concilie bevoegd was over de canonieke institutie der bisschoppen eene beslissing te nemen buiten den Paus om. De meerderheid voor de onbevoegdheid van het concilie was zoo groot, dat het niet noodig was de stemmen te tellen. „Alles is verloren, riep thans kardinaal Fesch uit, de Keizer zal het concilie ontbinden." Ook de Barral en Duvoisin stemden in met die jammerklagt en ontzagen zich niet den overigen bisschoppen te verwijten,

---

Le considérant de ce projet sera simple: il sera motivé sur ce que le concordat fait avec François I étant abrogé, l'institution canonique doit avoir lieu selon les priviléges et les canons de l'église gallicane. On devra y rappeler les maximes que les parlements ont constamment soutenues en faveur de l'église française.

La première question à examiner est celle de savoir si la commission est compétente. Dans le cas où elle déclarera qu'elle est incompétente, elle soumettra la question au concile.

Correspondance de Napoléon I, XXII, 348. *Coll. Lac.* IV, 1250 vv. Men ziet: ook de fabrikanten der meiwetten zouden nog wat van Napoleon kunnen leeren. Het beste zekerlijk, dat zij eerst hunne bevoegdheid onderzochten

dat zij te laat zouden inzien, hoe noodlottig hun verkeerd rigorisme was voor de Kerk. Om echter alle ijdele discussie te vermijden, gaven dezen geen antwoord. Ook lieten zij een woord van kardinaal Fesch schijnbaar onopgemerkt voorbijgaan, ofschoon zij niet verzuimden er hun voordeel mee te doen. Zij begrepen er uit, dat die ontbinding van het concilie nog niet zoo vast besloten was door den Keizer; dat deze zich tweemaal zou bedenken, eer hij door zulke daad voor de oogen der gansche wereld het bewijs zou leveren, dat de bisschoppen zich niet aan zijn wil hadden willen onderwerpen. Overigens bemoedigden zij zich door de gedachte, dat zij, ook al werden zij met geweld uiteengejaagd, niettemin, voor zoover zij vermogten, de regten van den Paus hadden gered, een schisma voorkomen en zich door hunne standvastigheid voor godsdienst en vaderland verdienstelijk hadden gemaakt.

Deze overwegingen, welke wij opgeteekend vinden in het *Journal* van den bisschop van Gent, gaven de meerderheid moed om trouw op haar post te blijven ook bij de behandeling van het tweede voorstel, door Duvoisin ingediend, wat nu door kardinaal Fesch aan de orde werd gesteld. Dit voorstel kwam hierop neer, dat, zoo de Keizer zijne toestemming verleende tot eene deputatie van het concilie naar Savona, dit geschiedde onder voorwaarde, dat ingeval de Paus de gevraagde bullen zou weigeren, het concilie zich bevoegd verklaarde op eene andere wijze in de canonieke institutie te voorzien. „C'était évidemment, zegt Mgr. de Broglie in zijn *Journal*, représenter sous une autre forme le décret à faire par ce concile sur l'institution canonique. Nous le dîmes tous

les huit et jamais les ruses de Nantes, les brusqueries de Tours, les décisions tranchantes de Fesch ne purent nous faire quitter notre poste."

Reeds aanstonds bij de opening der beraadslaging bleek ten duidelijkste, dat de meerderheid ongezind was op het tweede voorstel een antwoord te geven, gelijk door den Keizer werd verlangd. Zij beriep er zich op dat de *causae majores* aan den Paus gereserveerd waren, onder welke zonder twijfel de canonieke institutie moest worden gerekend; dat als de Paus de institutie weigerde, de bisschoppen nooit bevoegd waren om over hem vonnis te vellen. Zij bleef dus ook voor het gestelde geval de bevoegdheid van het concilie ontkennen.

Kardinaal Fesch bragt daarna het tweede voorstel van Duvoisin in stemming; het werd met acht stemmen tegen vier verworpen. Fesch had dezen keer meegestemd en zich aangesloten bij de minderheid. In plaats echter van nu de vergadering te sluiten en de genomen beslissing aan den Keizer mede te deelen, beproefde de kardinaal, ondersteund door de Barral en Duvoisin, langs allerlei slinksche wegen de meerderheid in een strik te lokken en zoo haren tegenstand te overwinnen. Het baatte niets; de meerderheid verijdelde met groote zorgvuldigheid alle dergelijke pogingen en bleef op geen enkel sophisme het antwoord schuldig [1]). Eindelijk het vruchtelooze van al zijne pogingen inziende en begrijpende, dat de meerderheid vast aaneengesloten bleef, stelde kardinaal Fesch voor de volgende declaratie aan te nemen:

„De particuliere congregatie, door het concilie benoemd

1) In het *Journal* van Mgr. de Broglie is deze discussie tamelijk uitvoerig opgeteekend.

om te antwoorden op de keizerlijke boodschap, is van oordeel, dat het concilie, alvorens op de hem voorgestelde vragen te antwoorden, zich gedragende naar de canonieke regelen en volgens hetgeen te allen tijde in de Kerk gebruikelijk is geweest, niet in gebreke kan blijven van Zijne Majesteit verlof te vragen tot het zenden eener deputatie aan den Paus, om dezen den betreurenswaardigen toestand uiteen te zetten der Kerken van het Fransche keizerrijk en het koningrijk Italië, en met hem te onderhandelen over de middelen, die geschikt zijn om er verbetering in te brengen."

Deze declaratie werd door allen aangenomen en aanstonds onderteekend en nog denzelfden avond door den kardinaal Fesch aan den Keizer ter hand gesteld.

De ontvangst, welke den kardinaal te Saint-Cloud ten deel viel, was, gelijk zich laat veronderstellen, alles behalve vriendelijk. De Keizer begon met een hevigen uitval tegen het concilie. „Mijn voornemen, riep hij uit, was om de bisschoppen in hunne oude voorregten te herstellen; maar nu zij zich zóó aanstellen, zal ik hen wel tot rede weten te brengen." De kardinaal beproefde het gevoelen der commissie op canonieke gronden te verdedigen. „Alweer theologie, hervatte de Keizer; waar hebt gij haar geleerd? Zwijg; gij zijt een domoor. In zes maanden wil ik er meer van weten dan gij." Fesch, die niet gewoon was voor de scheldwoorden van zijn neef te wijken, ging voort — niet zonder edelmoedigheid van zijne zijde, daar hij het gevoelen der commissie niet deelde — zijne medeleden te verdedigen; de Keizer werd slechts te meer verbitterd. „Ik zal het onderspit niet delven, riep hij uit. Dat men Montalivet of Merlin roepe!...

Ah, de commissie stemt aldus! Goed zoo! Ik zal het concilie ontbinden, en alles zal uit zijn. Het is mij om het even wat het concilie wil of niet wil. Heb ik ook niet mijn comité vergaderd bij den minister van justitie? Het zal over deze zaak uitspraak doen, en ik zal mij bevoegd verklaren volgens het oordeel der wijsgeeren en regtsgeleerden. De prefecten zullen de pastoors, de kapittels en de bisschoppen benoemen. Als de metropolitaan weigert hen te institueren, zal ik de seminariën sluiten en de godsdienst zal geene bedienaren meer bezitten. Wat de bisschoppen van Italië betreft, op hunne goederen zal ik beslag leggen en ik zal hun een jaarwedde toewijzen als aan de bisschoppen van Frankrijk." Fesch liet zich echter geen schrik aanjagen. „Zoo gij martelaars wilt maken, antwoordde hij, begin dan met uwe familie. Ik ben bereid mijn leven te geven om mijn geloof te bezegelen. Weet het wel, zoolang de Paus aan dezen maatregel zijne goedkeuring niet heeft gehecht, zal ik, metropolitaan, nooit een mijner suffraganen institueren. Ja zelfs, indien een hunner het zou wagen in mijne plaats de institutie te geven aan een bisschop mijner provincie, zou ik hem aanstonds excommuniceren" [1]).

Te midden van dit stormachtig onderhoud werd Duvoisin aangediend. „Dat hij binnenkome, sprak Napoleon; hij ten minste kent zijne theologie en met hem kan men zich verstaan." Nooit is iets bekend geworden van 't geen op dat oogenblik tusschen den Keizer en zijnen vertrouweling werd gesproken, doch het resultaat hunner onderhandelingen bleek spoedig genoeg.

---

1) Lyonnet, *Vie du Cardinal Fesch.* II, p. 336.

Werkelijk was de toestand van Napoleon voor hem hoogst netelig. De nota, welke de deputatie van Savona voor den Paus had medegebragt, durfde hij niet openbaren, uit vrees dat Pius VII haar officiëel zou logenstraffen. Het besluit der commissie had hem overtuigd, dat hij in het concilie geen gewillig werktuig zou vinden om, buiten den Paus om, zijne plannen door te drijven. Zijne plannen opgeven duldde noch zijn hoogmoed, noch zijn heerschzucht. Het eenige lichtpunt voor hem waren de laatste brieven van den prefect van Montenotte, waarin deze de hoop liet doorschemeren, met wat geduld en eenige wijzigingen den Paus er nog toe te brengen, dat hij de in de bekende nota gegeven toezeggingen zou erkennen. Hij besloot daarom, de nota wel niet te openbaren, maar te handelen alsof wat nog slechts eene flaauwe hoop was, werkelijk zekerheid ware. „Gij zijt allen uilskuikens, zeide hij, kardinaal Fesch aansprekende. Gij kent uwe positie niet. Ik zal u redden uit de verlegenheid; ik ga alles in orde brengen." Daarop werd Aldini, staats-secretaris voor het koningrijk Italië, ontboden en op staanden voet, bijna zonder eenig oponthoud, dicteerde de Keizer hem het decreet, dat hij van het concilie verlangde.

Wij laten het stuk hier in 't origineel volgen.

„Le rapport de la commission doit être fait sur les bases suivantes: 1. que, l'empereur ayant le droit de nommer aux évêchés vacants, son droit se trouve nul, si l'institution peut être refusée par d'autres raisons que le cas prévus par le concordat de Léon X; 2. que, Sa Majesté ayant réitéré plusieurs fois la demande de l'institution canonique, qui a été refusée, elle a pu être autorisée à regarder le concordat comme non

existant, et à réunir un concile, pour qu'il pourvût à l'institution canonique des évêques; 3. que, le conseil des évêques réunis à Paris et consultés sur ces matières par Sa Majesté ayant obtenu d'envoyer au pape une députation de quatre évêques, cette députation a levé toutes les difficultés, que le pape a daigné entrer dans les besoins de l'Eglise, et qu'il a, dans ces circonstances, formellement promis l'institution pour les évêchés vacants, et approuvé la clause que, si, dans l'espace de six mois, lui ou ses successeurs ne donnaient pas l'institution aux évêques, le métropolitain la donnerait; cela étant, le but de l'empereur se trouve rempli, les évêchés de son empire ne pouvant plus rester vacants; l'empereur voulait trois mois, le pape en demandait six. Cette différence n'étant pas de nature à faire rompre l'arrangement déjà conclu, il restait à proposer au concile le décret ci-joint, lequel, étant adopté, serait présenté par le concile en corps à l'empereur, pour le remercier et le supplier d'approuver le décret suivant et de le faire publier comme loi de l'Etat.

„Le concile décrète:

„1. Que les évêchés ne peuvent rester vacants plus d'un an pour tout délai, et que dans cet espace de temps la nomination, l'institution et la consécration doivent avoir lieu; 2. que l'empereur nommera conformément aux concordats à tous les siéges vacants; 3. que, six mois après la nomination faite par l'empereur pour tout délai, le pape donnera l'institution canonique; 4. que, les six mois expirés, le métropolitain [1]) se trouve investi par la concession même faite par le pape, et devra procéder à l'institution canonique et à la consécration; 5. que le présent décret sera soumis à l'approbation de l'empereur pour être publié comme loi de l'Etat; 6. que Sa Majesté sera suppliée par le concile de permettre à une deputation d'évêques de se rendre auprès du pape pour le remercier d'avoir par cette concession mis un terme aux maux de l'Eglise."

---

1) In de *Correspondance de Napoléon I* staan hier de woorden ingelascht: et lorsqu'il sera question de la nomination du métropolitain, le plus ancien évêque.

„Neem dit, sprak Napoleon, toen hij had opgehouden te dicteren, tot kardinaal Fesch, en thans is alles vereffend."

Werkelijk meende ook de kardinaal, dat zijn keizerlijke neef de waarheid had gesproken. Vol bewondering voor het genie des Keizers, wat zich ongetwijfeld weer schitterend had geopenbaard, was hij van de grootste verslagenheid plotseling tot het vurigste enthousiasme overgegaan, en in deze stemming gaf hij den volgenden dag, 7 Julij, in de vierde zitting der commissie verslag van 't geen te Saint-Cloud was voorgevallen.

Verwonderlijk was de indruk, welken de mededeeling van kardinaal Fesch op de leden der commissie maakte. De bedreigingen door den Keizer geuit lieten de meerderheid even ongevoelig, als zij tot nu er voor geweest waren. Maar door het denkbeeld, in het voorgelegde decreet uitgesproken, scheen hun alles veranderd en verbeterd. Er was daarin sprake van de toestemming des Pausen; die toestemming was de grondslag van alles; van het initiatief des H. Vaders ging de geheele voorgestelde regeling uit. De meerderheid, die gedurende acht dagen onwrikbaar was geweest als eene rots, werd plotseling vermurwd. Alleen de aartsbisschop van Bordeaux bleef somber en zwijgend. Zelf de Broglie, ofschoon hij met een paar andere bisschoppen bezwaar zag om van het decreet een staatswet te maken, aarzelde. Hij verwijderde zich voor een oogenblik om te bidden. Toen hij terug kwam, nam kardinaal Fesch de stemmen op. De kardinalen Spina en Caselli, de bisschoppen van Doornik, Ivrea, Comacchio en Troyes waren van oordeel het decreet niet te moeten verwerpen. Alleen Mgr. d'Aviau

verklaarde, dat het decreet niet vereenigbaar was met de leerstellingen, welke de meerderheid der commissie tot nu toe had vastgehouden. De stem van d'Aviau was een licht voor de Broglie, en hij stemde even als de aartsbisschop van Bordeaux. De drie leden der minderheid namen natuurlijk het decreet met groote voldoening aan. Kardinaal Fesch, die zich bij de laatsten aansloot, was opgetogen van blijdschap en noemde het keizerlijk voorstel eene goddelijke ingeving.

Zijne blijdschap was evenwel niet van langen duur.

Toen de vergadering geëindigd was, bleven de bisschoppen van Gent en Troyes bijeen in het paleis van den voorzitter, bij wien zij het middagmaal zouden gebruiken. Van deze gelegenheid maakte de Broglie gebruik, om zijn ambtsbroeder te onderhouden over de onverwachte zwakheid door hem in de vergadering getoond. In den beginne zocht deze zijn gedrag te verdedigen, doch weldra gevoelde hij hevige ongerustheid over hetgeen hij gedaan had en schroomde niet er den kardinaal Fesch over te spreken. Ook andere geestelijken, die aanwezig waren, stemden in met Mgr. de Broglie, en zeer spoedig gevoelde Mgr. de Boulogne innig leedwezen over zijne toestemming in het keizerlijk decreet. Ook de bisschop van Doornik had reeds berouw over de stem door hem uitgebragt, en als de Broglie den volgenden morgen vroeg een vertrouwd persoon naar hem afzond, om hem dezelfde opmerkingen te maken, welke hij persoonlijk aan den bisschop van Troyes had gemaakt, bragt deze tot antwoord terug, dat zijne opmerkingen reeds overbodig waren geweest en Mgr. Hirn retracteren zou.

Bij de opening der vergadering op den 8 Julij gaf de kardinaal Fesch blijk van eene eerlijkheid en regtscha-

penheid, welke alle lofprijzing verdienen. „Ik weet, zoo sprak hij, dat sommigen uwer spijt gevoelen over hunne stem gisteren gegeven. De bisschop van Troyes heeft er mij het innigste leedwezen over betuigd. Dewijl hier niets met overijling moet geschieden, maar alles uit opregte overtuiging, zal ik de beslissing van gisteren beschouwen als niet geschied zijnde. Tot groote verwondering van Mgr. de Broglie lokten deze woorden van den voorzitter geen verzet uit van den kant der drie vertrouwelingen des Keizers. Het keizerlijk ontwerp werd nu op nieuw in beraadslaging gebragt. Kardinaal Spina was de eerste om te verklaren, dat hij zijne stem van den vorigen dag herriep. „Hij had vernomen, zeide hij, wat hem volstrekt onbekend was geweest, dat eene staatswet eene onveranderlijke wet was, welke alle onderdanen des Keizers, ook de bisschoppen bond. Hij kon daarom niet instemmen in het verzoek, dat het voorgestelde decreet eene staatswet worden zou. Als aartsbisschop en kardinaal wilde hij zich niet blootstellen, dat de Paus hem eens kon verwijten, hem door een dusdanig decreet gebonden te hebben." Kardinaal Caselli sprak in gelijken zin. Daarop legde de bisschop van Doornik zijne herroeping op het bureau neder, maar kardinaal Fesch verzocht hem haar voor te lezen. Deze herroeping [1]) met deugdelijke gronden gestaafd, maakte een diepen indruk. Ook de bisschoppen van Troyes, Ivrea en Comacchio herriepen thans achtereenvolgens hunne stem van den vorigen dag, zoodat alleen de Barral, Duvoisin, Mannay en de president gunstig voor het keizerlijk ontwerp gezind bleven.

---

1) Zij is afgedrukt *Coll. Lac.* IV. p. 1279. v.

Kardinaal Fesch bleef bij dit alles eene onverstoorde kalmte bewaren. Niet zoo de Barral en Duvoisin, die zich niet konden onthouden bittere woorden te spreken en den leden der meerderheid ongepaste verwijten toe te voegen.

De oude meerderheid stond alzoo weer vast aaneengesloten en het keizerlijk ontwerp was gevallen. Waardoor? Den eersten dag hadden de bisschoppen geloof geslagen aan de verzekering hun gegeven, dat de voorgestelde regeling de goedkeuring des Pausen had verworven. Doch dat geloof was overgegaan in twijfel, zoodra zij de zaak meer van nabij hadden beschouwd. Als de Paus reeds in Mei aan de afgevaardigde bisschoppen eene dergelijke toestemming had gegeven, waarom was er zoo lang gedraald hiervan officieel kennis te geven; sinds drie weken waren zij in concilie vergaderd; sinds acht dagen werden zij onophoudelijk lastig gevallen een vraagstuk te beslissen, wat reeds door den Paus beslist zou zijn naar den zin des Keizers! Er bestond een geschreven stuk, waarin de Paus zijne goedkeuring hechtte aan de voorgestelde regeling; het werd aangehaald in de inleiding van het voorgelegde decreet; doch niemand had het gezien. Het droeg geen handteekening! Waarom mogt dat stuk niet worden vertoond? Had de Paus conditiën gesteld? Had hij welligt zijne toestemming herroepen? Was zij hem misschien door geweld afgedwongen? Op al deze bedenkingen konden de leden der deputatie slechts ontwijkend antwoorden [1]).

Bovendien had de Keizer door kardinaal Fesch nog

---

1) D'Haussonville IV, p. 336—338.

zijn verlangen kenbaar gemaakt, om in het decreet de woorden in te lasschen, dat bij overlijden van den metropolitaan, de oudste suffragaan de institutie verleenen zou, wat in de pauselijke toezegging niet was uitgedrukt. Redenen te over om alle vermoedens te wettigen en den leden der meerderheid volle regt te geven het voorgestelde decreet niet aan te nemen, alvorens al hunne twijfelingen waren opgelost en volle zekerheid omtrent de pauselijke goedkeuring hun geworden was. In dien zin werd dan ook door de meerderheid na eenige discussie besloten.

Aan het einde der zitting verzocht kardinaal Fesch de bisschoppen van Tours, Nantes en Trier hem naar Saint-Cloud te vergezellen om den Keizer kennis te geven van de veranderde stemming. Hij schroomde eenigzins alleen te gaan, omdat hij den vorigen avond nog de verzekering had gegeven, dat het ontwerp met groote meerderheid zou worden aangenomen. Zijn verzoek werd afgeslagen. „Welnu, zeide hij, ik zal dan alleen gaan, maar ik sta geenszins in voor 't geen volgen zal. Gij kunt zeer goed de ontbinding van het concilie hebben uitgesproken."

Den volgenden dag hield de commissie hare laatste vergadering. Kardinaal Fesch gaf aan de leden verslag van zijn onderhoud met den Keizer. Deze was zeer kalm gebleven en had geen toorn laten blijken. „Geen omwegen, had hij gezegd, deel mij eenvoudig mede, wat de commissie denkt." Toen de kardinaal dezen wensch had vervuld, sprak Napoleon: „Ik heb mijne commissie van advocaten, die vergaderen bij den minister van justitie en als ik verkies zal ik verder gaan. Nu het zoo is, zal ik mor-

gen het concilie ontbinden." Fesch had hem toen gewezen op al de bezwaren aan dezen maatregel verbonden. Hij zelf had het concilie bijeen geroepen; hij zelf had de vraag omtrent de canonieke institutie gesteld en geëischt, dat de commissie met ja of neen zou antwoorden. De commissie had haar gevoelen geuit, doch het concilie kon eene andere meening zijn toegedaan. Aan deze opmerkingen had de Keizer gehoor gegeven en het houden van algemeene congregatiën weer toegestaan, onder beding evenwel, dat alles vóór Zondag den 14 Julij zou beslist wezen.

Hierop had de Keizer gezegd: „Maar wat heeft dan het meeste aan de commissie mishaagd in het voorgestelde decreet?" En als hij vernam, dat zulks het verzoek was om van het decreet eene wet van den Staat te maken, had hij geantwoord: „Als dat hen hindert, kan men het weglaten; maar toch ik zal het decreet tot staatswet verklaren, als het mij goeddunkt."

Toen Fesch nu nog de opmerking waagde, dat de Keizer zelf voor een gedeelte oorzaak was, waarom de commissie het decreet niet wilde aannemen, alvorens zij door een deputatie uit het concilie van den Paus eene geschrevene goedkeuring had verkregen, door dien hij de invoeging had verlangd, dat ingeval van overlijden des metropolitaans de oudste suffragaan de institutie verleenen zou, — wat in de pauselijke inwilliging niet stond uitgedrukt — had Napoleon wel misnoegen over die woorden betoond, zonder evenwel in gramschap uit te barsten. Daarop had hij den kardinaal zijn afscheid gegeven met de woorden: „On sait d'ailleurs que la commission tient ferme et elle a raison."

Toen Fesch zijn verslag geëindigd had, herinnerde hij er aan, dat de eenige taak, welke de commissie nog te vervullen had, was een rapport op te maken voor de algemeene congregatie, welke den volgenden dag zou worden gehouden. De bisschop van Doornik, aan wien deze taak eerst was opgedragen, verzocht er van ontslagen te worden; doch als nu achtereenvolgens Duvoisin en de Barral weigerden, omdat hun gevoelen door de meerderheid niet was gedeeld, stemde hij op verzoek van kardinaal Fesch er in toe, zich met het opstellen van dit rapport te belasten. De bisschop van Troyes werd hem evenwel toegevoegd, dewijl hij zich niet gemakkelijk in het Fransch konde uitdrukken [1]). Het rapport was spoedig gereed. Na een zeer kort verslag over de eerste vergaderingen der commissie werd het keizerlijk ontwerp, aan Aldini gedicteerd, woordelijk opgenomen; daarna het gevoelen der commissie uitgedrukt met de volgende woorden:

La congrégation ayant déliberé sur ce projet et sur ce préambule, a estimé à la majorité des voix, que le décret susdit, avant d'avoir force de loi, devait être soumis à l'approbation de Sa Sainteté, et que cette clause devrait y être insérée, attendu:

1. que la concession de Sa Sainteté n'est pas dans les formes;

2. que l'addition, qui en dérive relativement à l'institution des métropolitains, n'est pas textuellement comprise dans les concessions faites par le Pape [2]).

---

1) Hij was uit den Elsas geboortig.

2) Het geheele rapport is afgedrukt bij Melchers, p. 57 vv. *Coll. Lac.* IV, p. 1280. In zijn *Journal* zegt Mgr. de Broglie van dit rapport: „On était convenu de réduire cette pièce à état de squelette, malgré les observations de Tournai même, et de plusieurs de ses collègues." Het bleek den volgenden dag, dat de bisschop van Doornik goed had gezien: de

Na eene zeer korte beraadslaging werd dit rapport goedgekeurd. Daarmede eindigden de werkzaamheden dezer commissie, die zich zonder twijfel verdienstelijk had gemaakt voor godsdienst en Kerk door de standvastigheid, waarmede zij de beginselen en de algemeene discipline der Kerk en de regten van den H. Stoel verdedigd had.

Den 10 Julij werd eene algemeene congregatie gehouden. Reeds de voorlezing der notulen van de vorige vergaderingen gaf aanleiding tot eene levendige discussie. Men had verzuimd melding te maken van de verklaring door den bisschop van Brescia, mede uit naam der Italiaansche bisschoppen, afgelegd tegen de aanneming der gallicaansche artikelen van 1682; insgelijks was geen enkel woord gerept van de vraag door Mgr. Droste zu Vischering gesteld en door de groote meerderheid der bisschoppen ondersteund, om uit naam van het concilie de vrijheid des Pausen van den Keizer te verzoeken. Het kon wel niet anders of dergelijke verzuimen moesten tot klagten voeren. De bisschop van Gent verklaarde zonder omwegen, dat als men de notulen op zoodanige wijze opstelde, hij verkiezen zou er in 't geheel geen te houden. Het schijnt echter, dat de vrees voor den Keizer in de laatste dagen bij verschillende leden van het concilie was toegenomen; althans het voorstel om de weggelatene bijzonderheden in het proces-verbaal der zittingen in te voegen vond slechts weinig ondersteuning. Men bepaalde zich er toe te notuleren, dat het concilie noch adres aan den Keizer, noch mandement had aangenomen.

Thans werden door den bisschop van Doornik het

---

indruk door het rapport te weeg gebragt in de algemeene congregatie was niet groot.

rapport der commissie, alsook de nota, welke de afgevaardigde bisschoppen van Savona hadden medegebragt, voorgelezen [1]), welke stukken daarop door den bisschop van Ivrea in het Italiaansch werden vertaald.

De beraadslaging over dit rapport werd geopend door den aartsbisschop van Tours met de bewering, dat men in den schoot der commissie de meening had geuit, de canonieke institutie te kunnen verleenen, maar alleen voorloopig. Onmiddellijk werd dit tegengesproken door kardinaal Caselli, die verklaarde, dat de commissie absoluut had beslist, dat het concilie onbevoegd was, zelfs in geval van nood en alleen voorloopig, aan den metropolitaan het regt van institutie te verleenen. Eene groote beweging ontstond hierop in de vergadering. De leden, die het gevoelen van de minderheid der commissie deelden, lieten zich verleiden tot het uitspreken der meest gewaagde stellingen. Toen de andere leden opmerkten, dat de besluiten van het concilie geene kracht van wet konden bezitten, zoolang de Paus ze niet had goedgekeurd, lokte dit van hunne zijde verschillende aanmerkingen uit over de magt der Pausen en het gebruik dat zij er van maakten. Kardinaal Maury ontzag zich zelfs niet te beweren, dat Pius VII door den Keizer te excommuniceren de grenzen zijner magt had overschreden. Bij deze woorden kon de grijze aartsbisschop van Bordeaux zijne verontwaardiging niet bedwingen. „Hoe, riep hij uit, hebt gij dan nooit het Concilie van Trente gelezen, Zitt. XXII, hoofdst. 11? Staat daar niet uitdrukkelijk: Indien iemand, zou hij ook met de keizerlijke waardigheid bekleed zijn enz? —

1) *Coll. Lac.* IV, 1237, 1262.

„Dat is waar, antwoordde Maury, doch het vordert eenige verklaring. Die woorden zien op het geval, dat het misdrijf notorisch en volkomen bewezen is. Waar bleef anders de onafhankelijkheid der kronen? — „Maar wie dan zal beslissen, hernam d'Aviau, over het schuldige van het feit, waardoor de censuur beloopen is?" — „De openbare meening." Bij dit antwoord van Maury, rees d'Aviau overeind, en zijn exemplaar van het Concilie van Trente op tafel werpend, riep hij uit met eene stem, wel door ouderdom verzwakt en trillend van ontroering, maar ondanks hare zwakheid nog scherp en doordringend: „Welnu, oordeelt dan den Paus, als gij er moed toe hebt, veroordeelt de Kerk, als gij het kunt!"

De indruk door deze woorden teweeggebragt was onbeschrijfelijk [1]). Zij stonden dan ook bijna gelijk met eene hernieuwing der excommunicatie, in zijne eigene hoofdstad, zoo goed als onder de oogen van den magtigen despoot. Bij de ontroering, welke zich van allen op dat oogenblik had meester gemaakt, durfde kardinaal Fesch de beraadslaging niet voortzetten; eensklaps hief hij de zitting op, de volgende vergadering op den 12 Julij vaststellend.

Het schijnt, dat Mgr. de Broglie en eenige andere bisschoppen met hem, niet geheel zonder vrees waren omtrent de beslissing, welke de algemeene congregatie zoude nemen. Althans hun besluit was reeds genomen, om,

1) Cette scène, schreef de Pradt vele jaren later, vivra éternellement dans ma mémoire." Hij voegt er aan toe: „Deux heures après, le concile était dissous." *Histoire des quatre concordats*, II, 497. D'Haussonville plaats dit voorval in de algemeene congregatie van den 27 Junij. Verg. zijn werk IV, 280. De meesten, waaronder *Coll. Lac.*, De Smet, Thiers, volgen de Pradt.

zoo ondanks al hunne inspanning deze beslissing niet in overeenstemming wezen mogt met hunne wenschen, een vormelijk protest tegen de bevoegdheid van het concilie aan het bureau ter hand te stellen en de vergadering te verlaten, onbekommerd over het lot wat hen zoude treffen. Getrouw aan dat besluit, bragten zij na de opheffing der zitting het overige van den dag door met al het mogelijke te doen voor de zegepraal van de regten des Pausen. Hunne pogingen konden echter niet meer baten. Reeds denzelfden avond te negen uur teekende Napoleon, in de hoogste mate verbitterd over 't geen in de zitting van dien dag was voorgevallen, het besluit, waarbij het concilie ontbonden werd verklaard. In den ochtend van den volgenden dag ontvingen de bisschoppen kennisgeving van dit besluit; en in den nacht van den 11 op den 12 Julij werden de bisschoppen van Gent, Doornik en Troyes in hunne woning opgeligt en naar de gevangenis van Vincennes weggevoerd. Duvivier en van de Velde, respectievelijk theologanten van de bisschoppen van Doornik en Gent, deelden in hun lot [1]). De strengste afzondering werd te hunnen opzigte bevolen, en van alle boeken, van pen, papier en inkt bleven zij verstoken. Ook tegen den aartsbisschop van Bordeaux had Napoleon een bevel van inhechtenisneming uitgevaardigd. De hertog van Rovigo, minister van politie, wilde echter dezen last niet aanvaarden. „Sire, zoo sprak hij, aan Mgr. d'Aviau mag men niet raken; hij is een heilige, en wij zouden de geheele wereld tegen ons hebben." Waarschijnlijk oordeelde Napoleon, dat de gevangenneming

1) Melchers p. 74.

der drie bisschoppen genoeg schrik zou verspreiden en zoo bleef de grijze aartsbisschop gespaard [1]).

Toen kardinaal Fesch kennis kreeg van het besluit, waarbij het concilie ontbonden werd verklaard, eenige oogenblikken na de onderteekening, begaf hij zich onmiddellijk tot den Keizer, om hem te wijzen op de noodlottige gevolgen, welke dit besluit moest voortbrengen. Hij werd zeer slecht ontvangen en ten aanhooren van verschillende aanwezigen beschuldigde Napoleon hem van de plannen der oppositie te hebben ondersteund. In ongeloofelijke opgewondenheid, zonder den kardinaal een oogenblik tijd tot antwoorden te laten, gaf Napoleon vrijen loop aan de bitterste klagten en de hardste verwijtingen. Eindelijk besloot hij met de volgende woorden:

„Je saurai bien me passer de vos évêques. Dites-leur que je ne veux plus entendre parler d'eux. Ce sont des ignorants, des entêtés, qui ne se comprennent pas eux-mêmes. A part Duvoisin, Barral, Mannay, qui sont pour moi, où sont leurs théologiens? Oui, moi soldat, enfant des camps et des bivouacs, j'en sais autant qu'eux et plus qu'eux... Et vous, n'avez-vous pas changé mille fois d'opinion? Il n'y a pas six mois que vous pensiez comme nous. Avez-vous donc oublié la lettre que vous avez écrite à Savone? Mais quel fond peut-on jamais faire sur vous [2]).

Den volgenden dag beproefde Fesch nog tweemalen een gunstiger gehoor bij den Keizer te vinden, doch zegt hij zelf: „J'y ai été mis deux fois à la porte [3]).

---

1) D'Haussonville IV, 344.

2) Lyonnet, *Vie du cardinal Fesch.* II, 341.

3) In zijn onderhoud met de markiezin Murat, zuster van Mgr. de Brog-

De ontbinding van het concilie moge in den eersten beginne niet veel opschudding hebben veroorzaakt — toen de tijding van het gevangennemen der drie bisschoppen, ondanks het verbod aan de dagbladen gegeven om er een woord van te melden, als een loopend vuur zich door Parijs en het gansche land verspreidde, was de opschudding algemeen. Zelfs de vrienden des Keizers lieten zich niet minder ongunstig uit over dezen maatregel dan zijne tegenstanders. Iedereen gevoelde, dat de ontbinding van het concilie de moeijelijkheden nog had vergroot, en dat de oppositie ten slotte had gezegevierd [1]).

Ook de hertog van Rovigo begreep, in welke scheeve positie zijn meester zich had gebragt en liet geen middel onbeproefd om de publieke opinie op het dwaalspoor te brengen. Door zijne vertrouwelingen liet hij het gerucht uitstrooijen, dat de gevangenneming der drie bisschoppen in geen verband hoegenaamd stond met de zaken van het concilie, maar veroorzaakt was door hunne zamenspanning met kardinaal di Pietro, om de openstaande bisdommen door apostolische vicarissen te doen besturen. De Keizer wachtte zich wel om tot zulke uitvlugten zijn toevlugt te nemen. Het mogt hem niet mishagen, dat zijn minister aldus het publiek om den tuin leidde; het zou hem ten hoogste onaangenaam zijn geweest, indien de bisschoppen door dergelijke geruchten zich veiliger zouden hebben gewaand voor aanslagen, als waaraan hunne ambtsbroeders van Gent, Doornik en Troyes hadden blootgestaan. Integendeel schrik onder hen te verspreiden was

---

lie, die zijn voorspraak kwam verzoeken ten gunste van haren broeder. D'Haussonville, IV. 352

1) de Pradt, *Hist. des quatre Concordats* II, 496.

het voorname doel van Napoleon geweest, en dat doel was helaas al te goed bereikt. „Les beaux temps du concile étaient passés, zegt de reeds meermalen aangehaalde geschreven relatie van het concilie, in de papieren van Mgr. de Broglie gevonden. Jusqu'à l'arrestation des évêques, les Pères du concile s'étaient conduits avec plus de fermeté qu'on aurait osé l'espérer; mais à partir de ce moment nous allons entrer dans une période de honte, d'avilissement et de lâcheté." Want, alhoewel het concilie ontbonden was, zijne geschiedenis was nog niet ten einde. Wat de Keizer van de *vergaderde* bisschoppen niet had kunnen verkrijgen, beproefde hij thans langs den weg van afzonderlijke bespreking en onderhandeling tot stand te brengen. Hierover in een volgend, laatst artikel.

P. A. DE BRUIJN.

Mr. C. W. Opzoomer, over Scheiding van Kerk en Staat.

Toen de Eere-Voorzitter van den tweeden Nederlandschen Protestantendag het debat over de vraag: „Is in de verhouding van Kerk en Staat alles met het ééne woord *scheiding* af te doen?" sloot, sprak hij den wensch uit, dat de Heer Opzoomer niet alleen aan de Heeren, maar aan velen de gelegenheid geven zoude, om al het door hem gesprokene nog eens bedaard te lezen.

Aan dezen uitgedrukten wensch heeft de Heer Opzoomer willen voldoen door bovengemelde brochure, waarin hij verlangt niets dan een eenvoudig betoog te leveren en in de orde van dat betoog den gang, dien hij te Leeuwaarden aan zijne denkbeelden gaf, zal volgen.

Bij den strijd, die hier gevoerd wordt, zouden wij welligt beter eenvoudige toeschouwers blijven, indien de Katholieke Kerk er niet in betrokken ware en de overwinning van den Hr. Opzoomer niet ter harer onderdrukking moest strekken. De Heer Opzoomer ziet het oogenblik komen, dat Nederland zijne Meiwetten zal moeten maken. En terwijl hij hoopt, dat de vervulling zijner profetie nog vele jaren uitblijve, verzekert hij ons: komen zal ze zeker!

De invloed van Professor Opzoomer is niet gering te achten.

Waar men zich niet meer gebonden acht door de uitspraken der goddelijke openbaring, moet de wetenschap, als hoogste uitdrukking der publieke rede, haar gezag doen gevoelen. De Hoogleeraar Opzoomer, het is niet te ontkennen, is een der uitstekendste organen dier moderne wetenschap, welke aan onze Hoogescholen hare orakels spreekt, en voor welke thans iedere rede, zelfs de opperste Logos, zal moeten zwichten.

Is de *rede* van den Hr. Opzoomer dan inderdaad zoo uitstekend? het zij verre van ons dit te willen beweren. De Eere-Voorzitter wenscht nog eens bedaard te lezen, wat gesproken was, omdat „het oratorisch talent van den spreker zijn standpunt welligt bekoorlijker maakt, dan het ons anders misschien zou toeschijnen" (*Prot. dag*,blz. 79).

Het is een rhetor die tracht te bewijzen, maar inderdaad niets bewijst, en door eenige groote woorden en algemeenheden alles meent te kunnen afdoen.

Inmiddels werkt hij op de driften en tracht u te overtuigen, dat uw *belang* vordert dat gij hem gelijk geeft.

Welke is zijne meening? „Geen totale scheiding dus, maar betrekking" (*Prot. dag.* blz. 70).

Het geheele betoog, waarom geen totale scheiding gevorderd wordt, vat hij aan het einde zijner brochure (*Scheiding van Kerk en Staat*) in eenige stellingen zamen, waaruit men gemakkelijk de kracht zijner redenering kan beoordeelen.

In de eerste stelling zegt de Hoogleeraar met veel pedanterie, dat „die zich voor scheiding van Kerk en Staat verklaart, zich daarmee *enkel negatief* verklaard heeft tegen

de eenheid van Kerk en Staat. Nog altijd heeft hij positief te kiezen tusschen de radicale (totale) en niet radicale scheiding.

„1° Wij, politieken, zoo schrijft hij blz. 7, zijn het allen met elkaar eens, dat er scheiding, MET ANDERE WOORDEN: dat er *geen eenheid* moet bestaan van Kerk en Staat."

„Maar zoodra het de vraag geldt, wat voor een scheiding (m. a. w. niet-eenheid) verlangt ge? dan loopen onze antwoorden ver uitéén" (blz. 8).

En zegt dan onder radicale scheiding te verstaan *afscheiding zonder alle betrekking.*

„2°. De radicale scheiding wordt ten onrechte met een beroep op de schoone eenvoudigheid van dat stelsel aangeprezen."

Nu het terrein afgebakend en schoongemaakt is, komt de Hr. Opzoomer met meer positieve argumenten voor den dag. Om die te begrijpen moet men weten, dat voor den Hr. Opzoomer „slechts twee groote partijen tegenwoordig het slagveld innemen. De eene is die der clericalen, die geen ander belang kennen dan het belang der Kerk en der geestelijke macht waaraan zij onderworpen is. De andere partij is die der *politieken*, wier aard alleen uit de tegenstelling kan worden verstaan, eigenlijk dus der *niet-clericalen*" (blz. 5).

Met deze absolute verdeeling voor oogen, zal men eenigzins vatten, waarom de Hr. Opzoomer aldus redeneert: geen radicale scheiding, want deze is geheel ten voordeele der clericalen. Immers

„3°. Waar de clericalen voor haar ijveren, is zij hun slechts middel, nooit doel. Hun doel is, om door haar

juist tot haar tegendeel, tot de eenheid, en wel tot die eenheid te komen, die den Staat oplost in de Kerk."

„4°. Waar de radicale scheiding tot stand komt, doet zij inderdaad de clericalen *hun doel* bereiken."

„5°. Juist daarom moet de radicale scheiding verworpen worden als strijdig met het ware staatsbelang."

„6°. De radicale scheiding, gelijk ze in strijd is met het ware staatsbelang, is evenzeer in strijd én met ons geheele verleden, én met ons heden. Ze zou niets anders zijn dan eene voor den Staat hoogst noodlottige nieuwigheid, die ONS langzaam maar zeker onder het oppergezag der Kerk en harer geestelijkheid bracht."

Waarom is de Hoogleeraar eigenlijk tegen radicale scheiding? Omdat hij strijden wil en de politieken (eigenlijk niet-clericalen) tot den strijd tegen de clericalen wil aansporen.

Vroeger in zijn strijd met Dr. J. J. Doedes (zie *Kath.* D. IV, blz. 147) was volgens den Hr. Opzoomer zelfs de „MOGELIJKHEID van strijd verdwenen, waar de godsdienst een geheel andere taak, een geheel ander veld had dan de wetenschap." Nu echter heet het, „geen radicale, geen totale scheiding (dus wel mogelijkheid van strijd) maar betrekking"...

En welke betrekking van Kerk en Staat, of liever van den Staat tot de Kerk zich Opzoomer denkt, is duidelijk genoeg uit deze woorden: „*Ik zie het oogenblik komen, dat Nederland zijn Meiwetten zal moeten maken.*" Wilt gij een ander beeld, waaronder de Hr. Opzoomer die betrekking voorstelt, leest dan, wat hij op blz. 18 schrijft: „Hoe meer de clericalen aan zich zelf worden overgelaten, hoe minder MEN acht geeft op wat zij doen en laten, des

te beter kunnen zij werken, in het openbaar en in het geheim, des te beter hunne krachten ontwikkelen voor den lateren dag, waarop die beslissende strijd zal worden gestreden, *die hun de zegepraal moet bezorgen.* Zoo kan immers de op den grond geworpene zich beter toerusten voor de ure der wraak, als de vijand die hem losliet zich niet om hem bekommert, dan wanneer hij bestendig hem in het oog houdt en geen enkele beweging onbemerkt laat?"

De geheele brochure van den Hr. Opzoomer is niet een wetenschappelijk betoog, maar eene vermaning voor alle politieken, d. i. niet-clericalen, om te zorgen, dat de Kerk door den Staat zooveel mogelijk gebonden worde en zoo min mogelijk vrijheid geniete.

Of de Hr. Opzoomer aldus het heil des volks zal bevorderen, moge hij zelf beslissen; ons is dit meer dan twijfelachtig.

De moderne Heeren achten hunne wetenschap zoo zeker, dat zij in de meening zijn, dat alles daarvoor zal moeten zwichten en de Kerk zal moeten eindigen met zich naar de beginselen der moderne wetenschap te veranderen.

Het begrip van „Kerk" hebben die Heeren geheel verloren en hunne gedachten zijn door het absolute denken en de voortdurende tegenstelling van ja en neen zoo verward geworden, dat zij de Kerk niet meer van *eene vereeniging, welke ook*, kunnen onderscheiden. „Een Kerkgenootschap is een genootschap, niets meer", zoo zeggen zij, en ofschoon Mr. Opzoomer daarbij uitroept: „O diepzinnige begripsbepaling!" vervalt hij in hetzelfde gebrek en wil voor de Kerk alleen, wegens haar grooteren invloed, afzonderlijke wetten.

Ziet hier zijne woorden (S. v. K. en S. blz. 29):

„Stel uw eischen zoo laag ge maar wilt, een kerk heeft toch in ieder geval een inrichting, een vertegenwoordiging, een eigendom" (Juist wat ieder genootschap heeft of hebben moet, om genootschap te zijn). „Om haar taak te vervullen, om haar doel te bereiken, wil ze meer zijn en moet ze meer zijn dan een gezelschap, welks leden zich van tijd tot tijd vereenigen. Ze moet een lichaam, een eenheid, een rechtspersoon zijn. Een *nieuwe* persoon *dus*, die *in den staat* optreedt om er dezelfde rechten uit te oefenen, *in wier bezit* zich de *natuurlijke* personen *eenvoudig* door hun leven bevinden. Een nieuwe persoon, *bevoegd* om enz. En aan wien nu zal de kerk het bezit van al die rechten en bevoegdheden danken? Aan wien de erkenning van haar bestaan als een nieuwe, als een door het recht geboren persoon? Aan niemand zeker dan aan den staat alleen. Zoo is haar geheele bestaan..... als lichaam, als eenheid, als persoon een gunstbetoon van den staat, een weldaad door den staat bewezen. Haar leven als rechtspersoon in zijn (des Staats) rechtssfeer is alleen zijn werk, het werk zijner erkenning, die erkenning moge uitdrukkelijk of stilzwijgend gegeven zijn" (blz. 29 en 30).

Wat er uit dergelijke gestelde beginselen moet volgen, hangt af van de meer of minder gunstige gezindheid, welke men de Kerk toedraagt. Wij zullen den Hr. Opzoomer in al wat hij daaruit wil besluiten niet volgen. Beter achten wij het om het beginsel zelf te bespreken en het valsche daarvan aan te toonen.

Stellen wij dan de vraag, gelijk de Hr. Opzoomer die stelde: Is het geheele bestaan der Katholieke Kerk als ligchaam, als eenheid, als persoon, een gunstbetoon van

den Staat? Is haar leven als regtspersoon in zijn regtsfeer alleen zijn werk, het werk zijner erkenning? Is de Kerk als eenheid, als persoon, niet van den Staat onafhankelijk?

In welke wereld leven wij toch, dat men aan den grooten wijsgeer van Nederland op dergelijke vragen nog antwoord en verklaring moet geven; vooral aan iemand, die zooveel gewigt aan het feit schijnt te hechten.

De Heer Opzoomer moge vooral bedenken, dat de Katholieke Kerk niet door eenigen Staat of Staten haar bestaan ontving, maar dat de christelijke Staten hun bestaan van de Katholieke Kerk ontvingen. Vóór de christelijke Staten bestonden, was de Kerk reeds en oefende haren onafhankelijken invloed op den mensch en op de maatschappij uit.

Doch waartoe tot den oorsprong op te klimmen, genoeg zij het de feiten te zien, die in onze dagen geschieden. De Meiwetten, die volgens Opzoomer ook hier noodig zouden zijn, pogen aan de Kerk hare persoonlijke vrijheid, hare eenheid als ligchaam te ontnemen. Men zou willen, dat de Katholieke Kerk zich aan de erkenning van den Staat onderwierp. Doet de Kerk dat ook, onderwerpt zij zich aan die staatswetten? Hare dienaren verdragen liever de bepaalde straffen, dan dat zij in het minste de souvereiniteit van het staatsgezag over de Kerk zouden erkennen. En Paus en Bisschoppen hebben die wetten veroordeeld en niet-verbindend verklaard.

Het zij ons vergund een paar aanhalingen hier mede te deelen.

In de Encycliek van 21 Nov. 1873 schrijft onze H. Vader: „Ieder ziet in, dat zulke wetten niet alleen *niet geldig en niet verbindend* zijn, omdat aan de wetgevers,

die leeken en grootendeels onkatholieken zijn, volkomen het regt ontbreekt, maar dat zij ook in hetgeen zij voorschrijven zoo zeer tegen de dogmen der Katholieke Kerk en der kerkelijke tucht, zooals die door het Concilie van Trente en door Pauselijke Constitutiën zijn vastgesteld, strijden, dat wij ze in het gemeen moeten verwerpen en veroordeelen. Naar den pligt van ons ambt en krachtens ons Apostolisch gezag verwerpen en veroordeelen wij die wetten plegtiglijk."

En verder: „Ja, aan ons zelfs wordt de uitnoodiging gerigt, dat Wij die katholieke en geestelijke Herders tot opvolging dier wetten zullen vermanen, wat evenveel beteekent, als dat wij zelven ter onderdrukking en verstrooijing van Christus' kudde de hand zouden bieden."

De duitsche Bisschoppen hebben herhaaldelijk hetzelfde verklaard, dat zij het staatsgezag in dezen niet mogen erkennen en niet kunnen gehoorzamen aan wetten, strijdig met de leer en tucht der Katholieke Kerk.

„De inrigting der Katholieke Kerk", zoo schrijven zij, „berust in alle wezenlijke punten op *goddelijke instelling* en is aan iedere *menschelijke willekeur* onttrokken. Krachtens dezelfde goddelijke instelling, waarop het Pausdom rust, bestaat het Episcopaat; ook dat heeft zijne regten en pligten door de van God zelven gemaakte verordening, welke de Paus niet mag noch kan veranderen" [1]).

Wij erkennen, dat het voor moderne geleerden moeijelijk, zoo niet onmogelijk is dergelijke redeneringen te begrijpen. Goddelijke instelling, goddelijk regt, goddelijke

1) Zie *Dogmatische Verklaring* omtrent den zin der Vaticaansche Decreten van 18 Julij 1870. Ook kan men lezen het schrijven van 20 Sept. 1872; 30 Jan. 1873; 2 Mei 1873 en vooral de Collektieve Verklaring van 26 Mei 1873.

oorsprong, zijn voor hen woorden zonder zin; hunne wetenschap gaat niet verder dan het menschelijke, het wereldsche, en voor velen niet boven de stoffelijke natuur.

Maar beteekent dan voor hen, die zooveel aan stoffelijke feiten hechten en daarop de wonderlijkste theoriën bouwen, niets het eeuwenoude en standvastige feit, dat Paus en Bisschoppen der Katholieke Kerk in inrigting en bestuur der Kerk geen menschelijke souvereiniteit, hoe magtig ook, boven zich willen erkennen en de Kerk van ieder menschelijk gezag onafhankelijk verklaren? En die verklaring hebben zij feitelijk gehandhaafd en van de Kerk uitgesloten ieder die een tegenstrijdige leer durfde verkondigen.

De Kerk bestaat onafhankelijk, en zij kan niet anders dan onafhankelijk van ieder menschelijk gezag bestaan. Met de erkenning van eenig menschelijk gezag, buiten het regtmatig bestaande kerkelijk gezag, houdt zij op Kerk van Christus te zijn en verliest zij wat haar eigendom is, en wat zij uitsluitend kan bezitten en geven, namelijk de genade en waarheid die door Christus is. Als voorbeelden kunnen dienen al de van de Katholieke Kerk afgescheidene sekten, die ook allen als Kerk van het staatsgezag afhangen en daardoor aanleiding geven tot de valsche leer, dat de Kerk, om als regtspersoon te kunnen optreden, de uitdrukkelijke of stilzwijgende erkenning van den Staat behoeft.

Het is een feit, een constant feit, dat de Kerk gedurende haar achttienhonderdjarig bestaan het „non possumus" der Apostelen nooit verloochend heeft. En men is zoo dwaas te meenen, dat die standvastige wet zal veranderen en de Katholieke Kerk zal zwichten voor de redelooze en goddelooze moderne theoriën?

De Hoogleeraar Opzoomer is van meening, dat hij eene verhevene wijsheid verkondigt, als hij van de Kerk sprekende zegt: „zoo is haar geheele bestaan, niet als gezelschap, niet als ontbindbare individuengroep, maar als lichaam, als eenheid, als persoon, een gunstbetoon van den Staat, een weldaad door den Staat bewezen."

En citeert dan in de noot eene andere moderne wijsheid, Thorbecke, *Aant.* II, 217: „Tot het bestaan zelf van een zedelijk ligchaam schijnt (?) stellige toelating, d. i. erkenning van overheidswege, rechtens noodig. Want het is, als persoon, zijn aanzien (of aanzijn?) verschuldigd aan eene fictie, die haar rechtskracht alleen van het staatsgezag kan ontleenen" (Zie S. v. K. en S. 29 en 30).

Het geheele bestaan der Kerk een gunstbetoon van den Staat! tot die hoogte en niet hooger is het begrip van Kerk bij den Hoogleeraar Opzoomer ontwikkeld.

Is de Kerk dan uit den Staat geboren? Immers wat anders kan men besluiten, indien de Kerk haar geheele bestaan aan den Staat te danken heeft, en bijgevolg in haar bestaan als persoon van de gunst des Staats geheel afhangt?

Zie wel toe, Hooggeleerde Heer, dat gij u niet schuldig maakt aan het tegenovergestelde euvel, dat gij aan de clericalen ten laste legt, en tot leus neemt: de Staat is alles.

Neen, zoo dwaas zijn de clericalen niet, dat zij de inrigting, de eenheid, de persoonlijkheid des Staats, in één woord zijn geheele bestaan van de gunst der Kerk zouden afhankelijk maken.

Als de clericalen leeren: de Kerk is uit God geboren en ook de Staat is uit God geboren; dan willen zij

daarmede niet zeggen, dat de Staat uit de Kerk geboren is. Iedere maatschappij heeft haar oorsprong in God, de Kerk op bovennatuurlijke wijze door Gods persoonlijke tusschenkomst, de Staat op natuurlijke wijze volgens de door God gestelde wet, zonder welke geen Staat, Staat kan zijn.

Indien de Kerk uit God geboren is door Gods persoonlijke tusschenkomst, dan is haar inrigting, haar eenheid, haar persoonlijkheid, haar geheele bestaan iets, wat de Staat noch kan geven, noch kan ontnemen; maar iets wat de Staat moet erkennen zoo als het door God bestaat.

Is de Kerk uit God geboren? Zonderlinge vraag voor een hoogleeraar, die niet eens weet, dat de Staat uit God geboren, van God afhankelijk is, en daarom den Staat tot God en de Kerk van den Staat afhankelijk maakt.

Ja, de Kerk is uit God geboren en wel door Gods persoonlijke tusschenkomst.

„De maatschappij", zoo schreef de katholieke wijsgeer, (*Kath.* D. I, blz. 68) „heeft altijd en overal eene magt, die gezag voert en bestuurt; eene wet of waarheid, die zij toepast, en goederen, waarvan zij zich onderhoudt en bestaat."

„Die orde heerscht dan ook in de Kerk van Christus of het Godsrijk; maar verheerlijkt, vergoddelijkt, van oneindigheid gedragen en doordrongen."

„Daar is *eene magt van Jesus gezonden*, gelijk Hij gezonden is van den Vader; daar eene *onfeilbare waarheid, door den H. Geest geleerd*, die er blijft in eeuwigheid; daar *een oneindig goed*, de wateren des eeuwigen levens, de Sacramenten, *God zélf*, die zich ten spijze geeft aan de zielen."

Indien dan de Kerk onmiddellijk uit God is en op den

Pinksterdag bezield werd door den H. Geest, den derden Persoon der H. Drievuldigheid, die er blijft in eeuwigheid, en indien de Kerk zich daarvan bewust is, hoe kan zij haar bestaan als een gunstbewijs van den Staat beschouwen?

De Kerk is meer dan de Staat onafhankelijke maatschappij, omdat zij inniger met God vereenigd is en volmaakter deel heeft in de goddelijke eigenschappen. Haar eigenaardig karakter, als Kerk Gods, is onafhankelijk te zijn van iedere aardsche magt. En de Katholieke Kerk, door haar „non possumus" te spreken en te handhaven gedurende de eeuwen, toont daardoor de ware Kerk Gods te zijn.

Christus is haar hoofd of magt, Christus haar eenheid of wet, Christus haar goed en vervulling. Zij zou zich zelve verloochenen, indien zij buiten Christus een ander gezag erkende.

Dat die Kerk geen erkenning van den Staat behoeft om persoon en *sui juris* te zijn: zooveel gezond verstand mogen wij wel bij den Hoogleeraar onderstellen, dat hij ons dat zal willen toegeven.

Maar gesteld eens, de Kerk behoeft de erkenning van den Staat, om te bestaan? Kan de Hoogleeraar ons ook zeggen, van welken Staat de Kerk die erkenning vragen moet? Immers er zijn vele Staten en slechts ééne Kerk.

En is de erkenning van één Staat genoeg, of moeten zij allen erkennen?

Of zal die erkenning noodig zijn van de *christelijke Staten*, die door haar *christelijke* Staten geworden zijn, en die zij allen in ouderdom overtreft?

De Kerk, die niet geheel onafhankelijke Kerk is, kan de Kerk van Christus niet zijn. Zij bukt voor geen

Meiwetten. En het zal haar schuld niet zijn, indien de Staat in den strijd ten onder gaat.

Het is bekend, dat de Hoogleeraar Opzoomer reeds sedert lang de krijgsklaroen geblazen heeft. In zijn *De vrije Volksschool* eindigt hij aldus: „Een fellen strijd zal die handhaving kosten. Maar onbevreesd gaan wij hem te gemoet. Wij verblijden ons, dat wij het zoo goed weten, met wie en waarom hij te voeren is, en dat aan geen bijleggen van het geschil, aan geen verzoening te denken valt, maar alleen aan nederlaag of zegepraal. Wij zijn niet bezorgd voor de toekomst."

Zoo schreef de Hr. Opzoomer reeds in 1868, en zijne leus blijft nog altijd: geen vrede met de clericalen, Ultramontanen; de Staat moet heerschen over allen en over alles, dan zal het tijdperk eener gelukzalige vrijheid gekomen zijn.

Voor die toekomst zijn wij wel bezorgd. En wij weten waarom. Door de Kerk en door haar alleen is het heil aan de menschheid geschonken; die de Kerk vernietigt, berooft bijgevolg de maatschappij van haar heil. In de thans bestaande orde is er buiten de Kerk voor den mensch geen waarheid, geen genade; zonder het geloof bestaat geen ware wetenschap; zonder gehoorzaamheid aan God geen ware vrijheid, zonder dienst van God geen tijdelijke zegen. Vanwaar zal de Staat zonder de Kerk dit alles ontvangen? Uit zich zelven is de Staat niets en kan hij niets geven.

De mensch is in betrekking tot God en in betrekking tot zijne medemenschen. Beide betrekkingen zijn tot maatschappij, onafhankelijke maatschappij verheven. De betrekking van den mensch en van de maatschappij tot

God is de Kerk en wordt geregeld door het kerkelijk gezag. De betrekking der menschen onder elkander wordt geregeld door den Staat en, daar er vele Staten zijn, door de Staten onderling.

Het is eene zekere waarheid, een feit, dat de mensch en de maatschappij vóór alles in betrekking is tot God. God schiep den mensch, en Hij schiep hem als maatschappelijk wezen en door de gave der schepping verbond Hij den mensch onafscheidelijk aan zich. God gaf zelfs den eersten mensch zijns gelijke, met wie hij in maatschappij zou kunnen leven. En om hem zijne afhankelijkheid van God te doen gevoelen, gaf Hij hem een bepaald verbod.

En al krijgt de mensch nu het leven en wat daarmede verbonden is door bemiddeling der maatschappij; daarom wordt hij niet onafhankelijk van God. De eigenlijke gever is God, van wien alleen wij alles ontvangen en aan wien wij eer, dank en aanbidding verschuldigd zijn.

Kan de Staat in deze orde iets te zeggen hebben over de maatschappij, die de menschen regelt in hunne betrekking met God, dat is, over de Kerk?

Kan de Staat, als Staat, wel eenig regt doen gelden, om den mensch in zijne vrijheid in de betrekking tot God te beperken?

Zal en moet niet al wat den mensch en de maatschappij in de betrekking tot God aangaat, door de Kerk geregeld en beslist worden? En geregeld en beslist worden met die onafhankelijkheid van ieder staatsgezag, welke aan de Kerk, de godsdienstige maatschappij, behoort?

Wat zal er gebeuren, als de zegepraal blijft aan den Hoogleeraar c. s.?

De Staat zal zich scheiden van God, of liever God zal

zich scheiden van den Staat. Een Staat zonder God geeft niet meer aan God en zal bijgevolg niet meer van God ontvangen.

In de bestaande orde heeft de maatschappij behoefte aan goddelijk geopenbaarde waarheid en aan goddelijke genade. Waar geen Kerk meer is, of wat hetzelfde is, waar men zich van de Kerk scheidt, daar wordt de bovennatuurlijke zon uitgedoofd, die het bovennatuurlijke licht, de bovennatuurlijke warmte mededeelde.

Dan is de *absolute* Staat geboren, maar niet uit God geboren. Zijne wijsheid is *de* wijsheid, zijne wet *de* wet, zijne magt *de* magt, zijne wetenschap *de* wetenschap, zijn belang *het* algemeen belang.

Zulk een Staat voert oorlog tegen allen naar binnen en naar buiten. Door zich absoluut te stellen ontkent men alle anderen. En voor het staatsbelang moeten alle bijzondere belangen, zoowel van individuen als van vereenigingen, als van zedelijke ligchamen, als van Staten (want wat is de Staat meer dan zedelijk ligchaam?) onderdoen. En stel nu, dat alle Staten zich op dezelfde wijze en volgens dezelfde beginselen regelen: wat kan dan anders volgen dan een oorlog van allen tegen allen, een strijd om het leven, om het tijdelijk bestaan?

Wij zullen ons wel wachten, om met den Heer Opzoomer tot die ongelukkige toekomst mede te werken.

In de zamenwerking van Kerk en Staat alleen is het heil der menschheid te vinden. Doch die zamenwerking schijnt niet mogelijk, zoolang men niet tot de eenige ware Kerk is teruggekeerd.

De scheiding is begonnen, ofschoon, gelijk de Hoogleeraar te regt opmerkt, nog niet geheel voltrokken, het is nog geen *radicale scheiding*. „In de zotte dagen van

vrijheid, *gelijkheid* en *broederschap* had er eene groote omwenteling plaats; de godsdienst en staatsmagt scheidden zich van elkander, en deze omwenteling, wat wel niet anders kon, werd door de groote mogendheden met meer orde voortgezet" (*Kath.* D. I. blz, 81).

En met welk overleg dat geschiedt, leeren ons de gebeurtenissen van den laatsten tijd. De Staat stelt zich als hoogste regter over de Kerk, en men beijvert zich toepassing te geven aan het door den Nederlandschen wijsgeer gestelde beginsel: „Zoo is haar (der Kerk) geheele bestaan niet als gezelschap, niet als ontbindbare individuengroep, maar als lichaam, als eenheid, als persoon, een gunstbetoon van den Staat, een weldaad door hem bewezen." „En wel een gunstbetoon, dat de Staat niet gehouden is te laten voortduren" (*Prot. dag.* 71).

Met hoeveel verschooning, met welke matiging men te werk gaat, eindelijk komt de moderne ongeloovige Staat daar, waar de Kerk moet zeggen: men moet Gode meer gehoorzamen dan den menschen.

De moderne Staat, die zich absoluut stelt en alleen alles wil zijn, kan geen onafhankelijke Kerk naast zich dulden. En het verwondert ons niet, dat de Hoogleeraar het oogenblik ziet komen dat Nederland zijne Meiwetten zal moeten maken en aan de Kerk die weinige vrijheid en zelfstandigheid ontnemen, welke zij volgens den Heer Opzoomer als gunstbetoon, als weldaad, niet als regt geniet.

Of de Meiwetten zullen komen, weten wij niet, maar wij hopen en verwachten, dat de Katholieken de zelfstandigheid der Kerk niet aan de willekeur van den Staat zullen ten offer brengen.

C. L. Rijp.

VEROORDEELING

VAN DEN

JANSENISTEN AARTSBISSCHOP VAN UTRECHT,

JOHANNES HEIJKAMP.

VENERABILIBUS FRATRIBUS

ANDREAE IGNATIO ARCHIEPISCOPO ULTRAJECTENSI

EJUSQUE SUFFRAGANEIS

ET DILECTIS FILIIS CATHOLICIS UNIVERSIS IN HOLLANDIA COMMORANTIBUS

PIUS PP. IX.

Venerabiles Fratres et dilecti Filii salutem et Apostolicam Benedictionem.

Nostis pro supremi nostri Apostolatus officio Nos litteras ad Vos die 31 Martii hoc anno dedisse, quibus electionem Johannis Heijkamp in pseudo-Archiepiscopum Ultrajectensem a pseudo-Canonicis Ultrajectensibus factam, de qua Decanus pseudo-Capituli Ultrajectensis Nobis significare non erubuit, nullam, inanem, illegitimam et sacrilegam Apostolica auctoritate declaravimus, rescidimus, abrogavimus, eidemque Heijkamp sub excommunicationis poena ipso facto incurrenda non solum omnem Episcopalis jurisdictionis usum interdiximus, sed etiam mandavimus cum ipsi ne se cuiquam praeberet consecrandum, tum pseudo-Episcopis e suorum coetu, aliisque Archiepiscopis et Episcopis, ne illum inaniter electum consecrare auderent.

At miseri Janseniani schismatis et errorum asseclae, nihil verentes divinam in semetipsos iram provocare, sceleri scelus adjunxerunt, scilicet electioni consecrationem, de qua idem Heijkamp, qui nefariam illam manuum impositionem excepit,

per litteras die 3 elapsi mensis Junii Nos certiores facere non dubitavit, subdola obsequi verba erga hanc Apostolicam Sedem expromens, dum eodem tempore hac execrabili actione et temeritatis suae dissimulatione et iis etiam quae scribit de praerogativis hujus Apostolicae Sedis, quas universa Ecclesia agnoscit et reveretur, suam perversitatem et contumaciam maxime confirmat.

Nos igitur, occurrentes tantae temeritati et scandalo, et debitam pro nostro munere sollicitudinem adhibentes, ne quis intrinsecus rapax sub ovis vestimento lupus ad Domini gregem dispergendum ingrediatur, tradita Nobis a Deo potestate primum illam consecrationem Johannis Heijkamp illicitam, illegitimam, sacrilegam, contra Supremae Sedis mandata et sacrarum legum sanctiones factam declaramus, rejicimus, detestamur; tum eundem Johannes Heijkamp sacrilege consecratum, et cum ipso Johannem Rinkel pseudo-Episcopum Harlemensem, qui consecratoris partes egit, unaque eos omnes qui operam suam huic execrabili facto commodarunt et quicumque illis adhaeserunt, opemque, consensum et consilium praestiterunt, excommunicamus, anathematizamus atque ab Ecclesiae communione segregatos et prorsus schismaticos habendos et evitandos esse constituimus, edicimus, declaramus.

Sciat autem idem Johannes Heijkamp sibi, nisi novis se poenis obligatum velit, non solum ab iis omnibus exercendis plane esse abstinendum quae sunt jurisdictionis, prout fuit a Nobis in litteris die 31 Martii ad Vos datis expressum, sed ab iis etiam, ut nunc pronunciamus, quae sunt ordinis. Quam ob rem nunquam ipsi fas erit sacrum chrisma conficere, sacramenta confirmationis et ordinis administrare et alia quaecumque agere, quae ad Episcopalem ordinem, quem nullo modo licite exercere potest, referuntur.

Dum autem tantam Vobiscum, Venn. Fratres et Dilecti Filii, eorum caecitatem deploramus, qui se decipiunt sibique misere illudunt et in quam prolapsi sunt animae suae ruinam, in eandem se magis impellunt, Vos etiam hortamur, ut assiduis deprecationibus Dei misericordiam implorare conemini, quae rebellium corda frangens, ea ante diem irae et extremae calamitatis ad poenitentiam convertat.

Vobis autem, qui vestra eximia religione et obsequio erga hanc Apostolicam Sedem dolorem illum consolamini quem ex refractariorum pervicacia et temeritate capimus, omnium coelestium gratiarum plenitudinem summis votis a Domino adprecamur et, in pignus peculiaris benevolentiae nostrae ac in divinae benignitatis auspicium, Apostolicam Benedictionem peramanter et ex corde impertimur.

Datum Romae apud S. Petrum die 25 Augusti an. 1875. Pontificatus nostri anno tricesimo.

PIUS PP. IX.

---

d. i.

PAUS PIUS IX

AAN ZIJNE EERWAARDIGE BROEDERS

ANDREAS IGNATIUS AARTSBISSCHOP VAN UTRECHT

MET ZIJNE ONDERHOORIGE BISSCHOPPEN,

EN AAN ZIJNE GELIEFDE ZONEN, DE GEZAMELIJKE KATHOLIEKEN VAN HOLLAND.

Eerwaardige Broeders en geliefde Zonen, heil en Apostolischen Zegen.

Gij weet, dat Wij overeenkomstig den pligt van ons opperst Apostel-ambt op den 31 Maart dezes jaars tot U een Schrijven hebben gerigt [1]), waarin wij de verkiezing van Johannes Heijkamp tot zoogenaamd Aartsbisschop van Utrecht — welke verkiezing door de zoogenaamde Kanunniken van Utrecht gedaan was, en welke de Deken van het zoogenaamd Kapittel van Utrecht zich niet geschaamd had aan Ons te berigten — met ons Apostoliesch gezag van geene waarde, ontwettig en heiligschennig verklaard, verbroken en verijdeld hebben, en aan denzelfden Heijkamp, op straf van excommunicatie door

---

1) Zie *De Katholiek* 1875, dl. 1, blz. 331.

de enkele daad te beloopen, niet slechts alle uitoefening van bisschoppelijke jurisdictie verboden hebben, maar ook gelast én aan hem zelven dat hij zich bij niemand mogt vertoonen om gewijd te worden, én aan de zoogenaamde Bisschoppen van hunne partij, en aan andere Aartsbisschoppen en Bisschoppen, dat zij zich niet zouden vermeten den op nietige wijze verkozene te wijden.

Maar de ongelukkige aanhangers der scheuring en der dwalingen van Jansenius hebben, zonder in het minst te vreezen de goddelijke gramschap over zich zelven af te roepen, de eene misdaad bij de andere, namelijk de wijding bij de verkiezing, gevoegd, en van deze wijding heeft dezelfde Heijkamp, welke die goddelooze oplegging der handen ontvangen heeft, niet geaarzeld Ons, bij een brief van den 3 der verloopen maand Junij, kennis te geven, met listige woorden van onderdanigheid aan dezen Apostolischen Stoel voor den dag komende, terwijl hij tezelfder tijd door deze verfoeijelijke handeling en het ontveinzen zijner vermetelheid en ook door hetgeen hij schrijft over de voorregten van dezen Apostolischen Stoel, welke de geheele Kerk erkent en eerbiedigt, het sterkste bewijs van zijne verkeerde gezindheid en hardnekkigheid geeft.

Om zulk eene vermetelheid en ergernis tegen te gaan en de aan ons ambt passende zorgvuldigheid aan te wenden, opdat geen inwendig roofzuchtige wolf onder schaapskleederen binnenkome om de kudde des Heeren te verstrooijen, maken Wij gebruik van de Ons door God verleende magt, en derhalve vooreerst: die wijding van Johannes Heijkamp verklaren Wij voor ongeoorloofd, onwettig, heiligschennig en tegen de bevelen van den Oppersten Stoel als ook tegen de bepalingen der heilige wetten verrigt, Wij verwerpen en verfoeijen ze; vervolgens: denzelfden heiligschennig gewijden Johannes Heijkamp, en met hem Johannes Rinkel den zoogenaamden Bisschop van Haarlem, die de wijding verrigt heeft, alsmede hen allen die hunne hulp bij deze verfoeijelijke daad hebben geleend, en al degenen die met hen ingestemd en medewerking, toestemming en raad gegeven hebben, excommuniceren en veroordeelen Wij, en Wij bepalen, bevelen en verklaren,

dat zij als van de gemeenschap der Kerk afgescheiden en als volslagen scheurmakers moeten gehouden en met zorg vermeden worden.

Dezelfde Johannes Heijkamp nu moet weten, dat hij, zoo hij geen nieuwe straffen wil beloopen, zich volstrekt te onthouden heeft niet alleen van al die verrigtingen die tot de jurisdictie behooren, zooals door Ons in ons Schrijven aan U van den 31 Maart is uitgedrukt, maar ook, gelijk Wij thans uitspreken, van alles wat aan de orde eigen is. Daarom zal het hem nooit geoorloofd zijn het heilig chrisma te wijden, de Sakramenten des Vormsels en des Priesterschaps toe te dienen, of andere handelingen, welke ook, te verrigten, die tot de bisschoppelijke orde, welke hij op geenerlei wijze geoorloofd kan uitoefenen, betrekking hebben.

Terwijl Wij nu met U, Eerwaardige Broeders en geliefde Zonen, de zoo groote blindheid betreuren van degenen die zich zelven bedriegen en zich zelven ongelukkig ten spot maken en zich in het verderf hunner ziel, waarin zij eenmaal gevallen zijn, nog dieper inwerken, vermanen Wij U tevens, dat gij door aanhoudende smeekingen trachten moet Gods barmhartigheid in te roepen, opdat zij de harten der weerspannigen moge breken en ze vóór den dag der gramschap en der uiterste ellende tot boetvaardigheid brengen.

Voor U echter, die door uwe uitstekende godsdienstigheid en uwe onderdanigheid aan dezen Apostolischen Stoel Ons vertroost in de droefheid, die Wij van de halsstarrigheid en vermetelheid der weerspannigen ondervinden, — voor U bidden Wij de volheid der hemelsche genaden met de vurigste smeekingen van den Heer af, en ten onderpand onzer bijzondere welwillendheid en ten voorteeken der goddelijke goedgunstigheid verleenen wij U met de grootste liefde en van harte den Apostolischen Zegen.

Gegeven te Rome bij St. Pieter, den 25 Augustus des jaars 1875, het dertigste jaar van ons Pausschap.

PAUS PIUS IX.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE ORTHODOXE EN TEVENS MODERNE SYNODE DER EVANGELISCH LUTHERSCHE KERK IN NEDERLAND.

De Luthersche predikanten staan bij de Nederl. Hervormde op het stuk van leervrijheid niet ten achter. Zonder eenige verhindering of bemoeijelijking van officiëel-kerkelijke zijde kunnen zij van de godsdienst alles maken wat zij willen; en sommigen hunner toonen, dat hun deze vrijheid althans niet voor niets wordt toegestaan.

We bedoelen hier altijd de predikanten van het Evangelisch Luthersch Kerkgenootschap; want, voor zoover ons bekend is, blijven de dominé's der Herstelde Lutherschen aan de Luthersche orthodoxie van den laatsten tijd meer getrouw. [1])

Dat het ongeloof der moderne predikanten vele leden der gemeente stoot en grieft, is waarlijk niet te verwonderen. Menige hoofdwaarheid des Christendoms is bij de Lutherschen bewaard gebleven. De orthodoxen onder hen aanbidden den Drieëenigen God en den Zaligmaker als den Tweeden Persoon der Allerheiligste Drievuldigheid, waarlijk God en mensch. Min of meer gelooven zij in de verlossing door het Kruis. Daarbij zijn ze of te beperkt van geestvermogens, of te weinig

1) Het Evangelisch Luthersche Kerkgenootschap telt hier ter lande omstreeks 60,000 ledematen en bij de zeventig predikanten; het Herstelde Luthersche ongeveer 10,000 ledematen en een tiental predikanten.

ontwikkeld, of denken ze om andere oorzaken te weinig door om in te zien, dat de vrijheid van onderzoek, die ze als een beginsel van hunnen Luther geërfd hebben, hen in gevaar stelt deze waarheden evenmin te behouden als al de overige leerstukken der Heilige Kerk, welke zij met Luther verwerpen. Eigenlijk weten ze dikwerf volstrekt niet, wat vrijheid van onderzoek is, hoewel ze de Katholieken zullen beklagen of veroordeelen, omdat deze die bandelooze vrijheid niet willen. Ze schrikken en ijzen, wanneer ze de ongeloovige predikatiën hunner „voorgangers" hooren, en deze doen toch niets anders dan de vrijheid van onderzoek, door den Lutheraan als zijn onvervreemdbaar en heilig regt beschouwd en geprezen, eenvoudig in praktijk brengen. Wanneer gij de H. Schrift naar uw eigen inzigt moogt opvatten, en de „Gottesmann" Dr. Martinus Luther in eigen persoon den tekst der Heilige Boeken mag vertalen zooals hij wil en er gedeelten van verwerpen of aannemen naar het hem te pas komt, waarom is het dan aan uwe predikanten verboden?

Desniettemin koesteren we een diep medelijden met de geloovige Lutheranen, wier Christelijke overtuigingen, in hun eigen kerkgebouwen, van hun eigen kansels, door hun eigen leeraars worden aangevallen en gesmaad. Ze zijn nog Christenen, en wat moeten ze van hunne voorgangers hooren!

We keuren het goed, we stemmen met hen in, wanneer zij voor de eer van den Verlosser opkomen, zijne Godheid belijden, en met welke inconsequentie dan ook, tegen hun eigen beginsel in, eene niet meer Christelijke prediking uit hunne kerken willen weren.

Te Amsterdam openbaarde zich het verzet der orthodoxe Lutherschen o. a. door een bezwaarschrift, dat eenigen hunner in October 1873, aan de Synodale Commissie van hun kerkgenootschap aanboden. Deze Commissie is eene soort permanente vertegenwoordiging van de Synode der Evangelisch Luthersche Kerk in ons vaderland, d. i. van het hoogste kerkelijk gezag der Lutherschen. Het bezwaarschrift behelsde vooral eene aanklagt tegen de moderne predikatiën van den predikant W. F. Loman te Amsterdam.

De klagers ontvingen ten antwoord: „de Synodale Commissie heeft gemeend aan uwe aanklacht geen gevolg te moeten geven."

Hierom wendden zij zich in April 1874 tot de Synode zelve. Wat zij van de prediking des Heeren Loman mededeelen klinkt zeker ook in onze ooren als eene barre godslastering:

„Die predikant", zoo verklaren zij, „heeft op een Zondagochtend in onze Oude Kerk, voor de bediening van het Heilige Avondmaal, van den kansel gezegd: „Ik ga spreken over „Jezus, niet God geopenbaard in het vleesch, maar over Jezus „den timmermanszoon;" en op die wijze is zijne prediking bij iedere gelegenheid, zoodat die heer er rond voor uitkomt, dat hij niet aan Gods woord gelooft."

Zij vervolgen:

„En nu, Hoog Eerwaarde Synode, wie het toekomt en die de macht heeft te beslissen, vergun ons, met eerbied voor uwe instelling te vragen:

Heeft een predikant, door den kerkeraad beroepen, die zijn ambt heeft aanvaard onder met eede bevestigde belofte, Christus en Christendom te zullen prediken naar de Schrift, het recht, om het predikambt te blijven waarnemen, wanneer hij, ontrouw aan belofte en eed, van den kansel verkondigt: Jezus is niet meer dan ieder ander natuurlijk mensch; 's Heeren wonderen en teekenen, opstanding uit de dooden, hemelvaart als niet geschied verklaart, en daarmede den Bijbel vol leugens betuigt?

Wij zullen u niet met Bijbelplaatsen overladen, alleen dit van Johannes: „Wie is een leugenaar, dan die loochent dat „Jezus de Christus is? Deze is de antichrist, die den Vader „en den Zoon loochent. Wie den Zoon loochent, heeft ook „den Vader niet." "

Zij verzoeken, dat de predikant Loman als leeraar der gemeente te Amsterdam ontslagen worde.

De adressanten zagen zich in hunne goede verwachtingen volkomen teleurgesteld.

De Synode handhaafde de volstrekte leervrijheid. En dan nog hoe!

Haar plegtig antwoord, gegeven in September 1874, was gerigt tot al de leden van het Evangelisch Luthersch Kerkgenootschap in het Koningrijk der Nederlanden. Het is een gedenkstuk van zalverige dubbelzinnigheid. Men zou meenen, dat voor onzen Hollandschen aard het zamenstellen en uitvaardigen van dergelijke geloofsbelijdenissen onmogelijk was, als men de antwoorden en proclamatiën eener andere Synode niet kende.

Ziehier den korten inhoud:

„Sedert eenigen tijd zijn onderscheidene klachten ingekomen van gemeenteleden tegen de prediking van enkele predikanten, als zouden dezen afwijken van de leer der Evangelisch Luthersche Kerk." Die klagten zijn „ongenoegzaam bevonden om eenige waarschuwing of straf overeenkomstig het Reglement op de kerkelijke tucht uit te spreken." Enkele adressen kwamen op de vroegere aanklagten terug en verweten aan de Synode, dat zij ontwijkende antwoorden gaf. Hierom wil zij nu „zoo volledig mogelijk hare zienswijze doen kennen."

Ten volle gevoelt „het hoogste kerkelijk bestuur" de verpligting, aan hetzelve bij art. 8 van het Algemeen Reglement opgelegd, van namelijk: „te waken voor de handhaving van de leer zoo van de Evangelisch Luthersche Kerk in het bijzonder, als van het Christendom in het algemeen, te zorgen voor de vermeerdering van godsdienstige kennis, de bevordering van Christelijke zeden en de bewaring van orde en eendracht."

Schept moed, o adressanten! Maar ..... ziehier eene wending van belang: „Hetgeen de synodale wetgever vereenigd heeft voorgeschreven, mogen zij, die aan die wet onderworpen zijn, niet scheiden".

Heerlijke *avocasserie*! De Synode is te naauwgezet om dit voorschrift van art. 8 als deelbaar te beschouwen; aan de ijzeren noodzakelijkheid, waarin de synodale wetgever haar gewrongen heeft, moet zij zich onderwerpen; de gehoorzaamheid aan de wet, het geweten vordert van haar, dat zij nimmer de leer handhave, zoodra zij niet tegelijk hetgeen zij als „orde en eendracht" beschouwt, bewaren kan. Zij rekent zich dus verpligt om allen strijd over de leer te sussen, en vervolgt:

Dat in den loop der tijden de punten van verschil steeds toenemen, „ligt geheel in den aard der geschiedenis van de godsdienst en van de Christelijke Kerk en van het kerkgenootschap naar Luther genoemd."

„De godsdienstverschillen van den tegenwoordigen tijd hebben zeker hunne zeer ernstige en diep smartelijke zijde.

Aan de eene zijde hooren velen feiten ontkennen en stellingen tegenspreken, die zij van hunne jeugd af als onafscheidelijk met de hoogste waarheid ter zaligheid verbonden rekenden. Er zijn leden in de Synode, die geheel in die smart deelen.

Aan de andere zijde wordt, met niet minder diepen ernst en smart, waargenomen de tegenstand tegen hen, die de reine Christelijke godsdienst van geest en waarheid willen ontheffen van alles, wat haar drukt. Er zijn leden in de Synode, die ook geheel in die smart deelen."

Zoodat de Synode een soort van *Janus bifrons* is; men zou in de verzoeking kunnen komen om te zeggen: een *Jean qui pleure et Jean qui rit*, als de zaak niet te treurig was, en de Synode ons geen twee *weenende* aangezigten toonde, waarvan het een over den ijver der modernen, het ander over den ijver der orthodoxen tranen stort.

„Waar zoodanige gemoedelijke geloofsovertuigingen scherp tegen elkander over staan, helpt geen menschelijke beslissing."— Hierom ook heeft de Stichter der Christelijke Kerk haar den goddelijken bijstand beloofd om de geloofstwisten door een onfeilbare uitspraak uit te maken. —

„Door uitsluiting handhaaft men in wezenlijkheid niets, terwijl men, door in het gemeenschappelijk kerkgenootschap tijdelijk elkanders dwalingen te verdragen, steunende op de hulp van den Almachtige, het uitzicht openhoudt voor een betere toekomst, in welke richting dan ook."

Derhalve dwalen beide de partijen, en moeten zij elkander verdragen, beide op Gods hulp steunen, zoowel de Christenen als de Christus-loochenaars: dan zullen zij eene toekomst mogen verwachten, die in allen geval gelukkig zal wezen, hoewel de Synode niet durft uit te maken, of de Lutherschen dan

allen den Verlosser zullen aanbidden of voor goed verwerpen; maar „*beter*" zal de toekomst zeker zijn!

„Een groot gedeelte van de Synode, bijna de helft, is van oordeel, dat de tijd rijp is, om duidelijk uit te spreken, dat zoowel de oudere richting, die vasthoudt aan de gevoelens in de belijdenis-schriften van de Luthersche Kerk, als de nieuwe richting, die wenscht voort te bouwen op de grondslagen, door Jezus en zijne Apostelen gelegd, en wil voltooien de groote hervorming door Luther aangevangen, evenals die gemoedelijke tusschenrichtingen tusschen de oude en nieuwe, gelijke rechten hebben in het Evangelisch Lutherschkerkgenootschap in Nederland."

Dit gedeelte, bijna de helft der Synode, bestaat derhalve uit *sceptici* of uit menschen, die zich zelven niet verstaan.

Een ander gedeelte schijnt het vooral aan moed te ontbreken:

„Een ander gedeelte van de Synode betwist aan de nieuwere richting dat wettig bestaan te midden van ons kerkgenootschap, maar oordeelt den tijd niet geschikt om eene veroordeeling van de voorstanders der nieuwe richting uit te spreken, bij het vertrouwen, dat zij koesteren, dat de dwalingen der nieuwere richting zullen voorbijgaan, en in het vaste geloof, dat God niet zal toelaten, dat de dwaling over de waarheid zal zegevieren."

Neen, dan was Luther wel zoo geweldig.

De conclusie is deze:

„Bij dit groot verschil in onze vergadering, en bij het gevaar dat bij eene kleine verandering in het personeel de beslissingen, door de Synode te nemen, het eene jaar van het andere zouden kunnen verschillen, wanneer de besluiten met de meerderheid van een enkele stem genomen worden, meent de meerderheid dat het onvoorzichtig en ongeraden is, door kerkelijke uitspraken in de aanhangende godsdienstgeschillen tusschen beide te treden."

De heer Loman blijft; niemand zal hem zelfs waarschuwen; de vrijheid om Christus te smaden is verzekerd!

En echter stemt ons de laatste consideratie, die de Synode aanvoert, tot een zekere toegevendheid. Immers wat kan men van eene aldus ingerigte vergadering verwachten? Een enkele stem, zoo of anders uitgebragt, en de Synode is of modern of

orthodox of beiden tegelijk, naar dat het uitvalt. En ditmaal gebeurde het, dat zij orthodox en modern tevens moest zijn.

Zij eindigt haar schrijven met eene paraenese, die uitloopt op eene stichtelijke troostrede en godvruchtige opwekking; dit gedeelte van den verzoeningsbrief toont reeds in zijn begin, hoe de Synode zoowel in hare vreugd als in hare smart een *Janus bifrons* blijft:

„Welk groot verschil van gevoelen tusschen de leden van ons kerkgenootschap, in onderscheidene kerkeraden en in onze vergadering moge heerschen, wij mogen ons toch verheugen, dat wij zijn eenstemmig in het geloof, dat door de heilige kracht Gods de bestaande godsdienstgeschillen zich zullen oplossen, — eenstemmig in de overtuiging omtrent de voorwaarden die door ons moeten vervuld worden om medearbeiders Gods te zijn in de bewaring en bevordering van zijn Rijk."

De een beware en bevordere het Godsrijk door de orthodoxie, de andere door 't modernisme!

H. J. J. P.

VERPLEGING VAN KRANKZINNIGEN DOOR LIEFDEZUSTERS.

De Heeren Feith, Ramaer en Hubrecht werden door den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij beschikking van 22 Augustus 1873, met eene zending naar Frankrijk belast. Zij moesten „een onderzoek instellen naar den aard van eenige gestichten voor krankzinnigen aldaar, waarin de verpleegden inzonderheid met landbouw worden bezig gehouden."

In het *Verslag over den staat der gestichten voor krankzinnigen in de jaren* 1860—1863, *aan den Minister van Binnenlandsche Zaken ingediend door de inspecteurs dier gestichten*, lezen wij het volgende: „Het strekt Nederland tot eer, dat het krankzinnigenwezen in dit Rijk, in een tijdsverloop van twintig jaren" — het verslag verscheen in 1865 — „eene zoo algeheele hervorming heeft ondergaan, dat het van den

ellendigen toestand, waarin het zich bij den aanvang van dat tijdvak bevond, tot eene hoogte is gebragt, waarop het, over het algemeen, den toets der vergelijking met de meest beschaafde landen kan doorstaan, al moge ook hier even als dáár, nog ruimschoots de noodzakelijkheid van verdere verbetering zijn blijven bestaan." Eere voor dezen vooruitgang aan den grooten Schroeder van der Kolk, „die tot de hervorming der krankzinnigengestichten en tot de opbouwing van de Psychiatrie in dit Rijk niet alleen den eersten aanstoot gaf, maar beider ontwikkeling op de krachtigste en zegenrijkste wijze tot aan het einde van zijn leven bleef bevorderen." Ieder bevoegd beoordeelaar zal met deze woorden van 't verslag instemmen, doch tevens aan verschillende organen der openbare magt en aan tal van wetenschappelijke en ijverige mannen den welverdienden lof geven, dat het werk van Schroeder van der Kolk op eene wijze, zijner waardig, door hen wordt voortgezet en voortdurend zijne volmaaktheid nadert.

Het Ministerie rekende het zich dan ook in 1873 tot pligt om de toepassing van het stelsel, dat aan krankzinnigengestichten het landbouwbedrijf der verpleegden verbindt, nader te doen onderzoeken. Zoo moesten de gegevens worden verzameld om te kunnen beoordeelen, in hoever en op welke wijze men ook hier te lande datzelfde stelsel, op grootere schaal en beter dan nog geschiedde, kon in praktijk brengen. In dien geest werd de beschreven zending aan de genoemde Heeren opgedragen. In October 1873 dienden zij het verslag [1]) hunner bevindingen bij den Minister in. Onder vele belangrijke mededeelingen en opmerkingen, welke dit stuk bevat, viel het ons inzonderheid op, hoeveel lof de verslaggevers, mannen op wier oordeel men hier veilig mag afgaan, aan de verpleging der krankzinnigen door de Liefdezusters gaven. Wij ontleenen aan hen het volgende:

De Nederlandsche bezoekers vonden bij de Fransche regering buitengewone welwillendheid en krachtige ondersteuning;

---

1) Gedrukt op last van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken.

zij kwamen alzoo in de gelegenheid met bijzonderheden bekend te worden, die voor gewone bezoekers verborgen blijven. De gestichten, waaraan zij hunne opmerkzaamheid wijdden, waren de departementale gestichten St. Anne, Bicêtre, de Salpêtrière te Parijs, Ville Evrard te Neuilly sur Marne, Vaucluse bij Epinay sur Orge, en het Asile te Blois, benevens het Rijksgesticht te Charenton, verder nog drie bijzondere gestichten: een te Parijs, een te Vanves, en een te Clermont.

St. Anne, Ville Evrard en Vaucluse zijn gestichten van den laatsten tijd.

Over de „*oppassers*" zegt 't verslag o. a. dit: „In de nieuwe gestichten, in die te Blois en te Charenton is de oppassing der krankzinnige vrouwen aan geestelijke zusters opgedragen, met dien verstande, dat zich in elke afdeeling der eerstgenoemde gestichten twee geestelijke zusters, waarvan ééne als *surveillante* dienst doet, bevinden en haar ééne of twee gewone *filles de service* worden toegevoegd. Bovendien bevindt zich in de mannen-ziekenzalen der nieuwe gestichten eene geestelijke zuster, welke aldaar met het toezigt belast is. In de Salpêtrière zijn geene eigenlijke geestelijke zusters werkzaam, maar de *surveillantes* en *sous-surveillantes* staan toch met de instellingen van Vincentius à Paulo in verbinding. Nergens hebben wij leden van geestelijke vereenigingen voor mannen, als oppassers, aangetroffen.

Van de wijze, waarop de lijders door hunne oppassers behandeld worden, hebben wij een allergunstigsten indruk gekregen; vooral in de nieuwe gestichten bleek ons, hoezeer de oppassers doordrongen zijn van het denkbeeld dat zij met zieken te doen hebben. [1]) Het minst bevredigde ons hetgeen

1) Eene zeer huishoudelijke bijzonderheid, maar waaruit veel af te leiden valt, mag hier niet verzwegen worden: In 't gesticht te Blois bevindt zich „naast de naaikamer, waar ongeveer dertig zieken werken, de linnenkamer, waar al de onderkleederen, die in het gesticht gedragen worden, alsmede de bovenkleederen der vrouwen in kasten gerangschikt zijn. In de nieuwe gestichten overtreft de inhoud der linnenkamers ver al hetgeen wij in de andere gestichten gezien hebben; hier is een rijkdom van goederen aanwezig, die een groot denkbeeld geeft van de zorg, waarmede deze aangelegenheid in die gestichten wordt behandeld; de

wij te Charenton opgemerkt hebben, waar krankzinnigen met bloote voeten op de steenen liepen, en wij eene onrustige vrouw zonder schoeisel aan den arm eener religieuse zagen wandelen."

Uit deze laatste aanmerking ziet men, hoe naauwlettend het onderzoek der verslaggevers was, en dat de over 't algemeen voor de Liefdezusters zoo gunstige uitspraak des te meer waarde erlangt. Verder is in 't oog te houden, dat de *religieuses*, hoewel met de oppassing der krankzinnigen belast, het daarom nog niet overal bij de besturen der inrigtingen kunnen verwerven, dat de gebreken en het onvoldoende der verzorging worden weggenomen en aangevuld.

Men lette er verder op, wat deze lof: „vooral in de nieuwe gestichten [d. i. die, waarin de Zusters werkzaam zijn] bleek ons hoezeer de oppassers doordrongen zijn van het denkbeeld dat zij met zieken te doen hebben", in den mond der verslaggevers beteekent. Zonder dat denkbeeld voortdurend voor den geest te hebben is het den oppassers bijna onmogelijk aan de ongelukkige lijders die zorgen te wijden, waar deze aanspraak op hebben, en moeijelijk zullen ze zich zelfs van verwaarloozing en onzachte, ja, harde behandeling der lijders kunnen onthouden. Bedenken we, hoe de oppasser, den geheelen dag door, en dag in dag uit, de getuige en soms zelfs 't voorwerp is van de veranderlijkheden, de luimen, de grillen, de nukken, de lastigheden, de koppigheden, de ruwheden, de opstuivingen, de oproerigheden, de ongepastheden, de onbeschaamdheden, de plagerijen, het sarren en het tergen, welker afwisselende opvolging het gedrag van vele krankzinnigen kenmerkt. Indien hij dat alles niet als gevolgen hunner ziekte beschouwt, hoe zal hij voor de lijders nog hart kunnen hebben? En tenzij eene ware Christelijke naastenliefde den oppasser bezielt, is het, vooral voor niet wetenschappe-

---

smaak, waarmede al deze voorwerpen gerangschikt zijn, maakt de beschouwing dubbel aangenaam. Aan het hoofd der linnenkamers staan in al die gestichten geestelijke zusters, met eene tweede zuster en eenige krankzinnigen tot helpsters."

lijk gevormden, allermoeijelijkst om te begrijpen, dat hetgeen bij andere menschen het uitwerksel van een verkeerden wil of een slecht karakter is, bij de krankzinnigen aan hunne ziekte moet worden geweten. Het is dus vooreerst moeijelijk deze overtuiging te hebben en nog moeijelijker er, bij al de ondervindingen, die men van den kant van verscheidene krankzinnigen heeft, steeds van doordrongen te zijn; en toch zonder haar voor zoodanige krankzinnigen dikwijls geene liefderijke behandeling! wat meer zegt, is deze overtuiging eenmaal in den oppasser levendig, dan wekt zij hem telkens tot medelijden en toegevendheid en zorgvuldige oppassing voor iederen krankzinnige op; want welk menschelijk gemoed zal bij het zien van zulk een diep ongeluk tot die goede gevoelens niet gestemd worden? De lof dus, door de Heeren verslaggevers over de Liefdezusters uitgesproken, is in zekeren zin de hoogste, welken zij haar kunnen geven, zoolang ze namelijk slechts van de humaniteit en niet uitdrukkelijk van de Christelijke naastenliefde willen spreken, welke zich bij het zien van den krankzinnige er aan herinnert, dat de Verlosser zelf als een krankzinnige, in 't spotkleed gestoken, heeft willen behandeld worden, en dit woord heeft uitgesproken: wat gij aan den minste der mijnen hebt gedaan, dat hebt gij aan Mij gedaan.

Het gewigt van dien lof komt des te meer uit, wanneer we op 't eind van 't verslag onder de verschillende punten, die het als navolgenswaardig meent te mogen aanbeveleu, ook dit lezen: „Het handhaven, aankweeken en bevorderen bij het „geheele dienstpersoneel van een geest van humaniteit, die „in krankzinnigen uitsluitend *zieken* aanschouwt, en iedere „kleine bijzonderheid, ook bij de hevigste gevallen, naar dat „beginsel inrigt."

H. J. J. P.

SPROKKELINGEN.

Verspreiding van goede boeken. — Men leest in de *Annales Catholiques* deze eenvoudige maar vreeselijke waarschuwing aan de goede menschen:

„Duizenden ongezonde dagbladen, millioenen slechte vlugschriften dringen door in alle rangen der maatschappij en vooral bij de werklieden. Te Parijs verzamelen de hoofden der secten iedere week in de werkplaatsen tot 17000 francs, welke uitsluitend ter verspreiding van slechte dagbladen en slechte boeken worden gebruikt. In October ll. heeft een enkele democratische boekhandel van Parijs naar de katholieke provinciën van het Westen voor 37000 francs slechte boekwerken verzonden. Men oordeele naar deze twee feiten, wat kracht en ijver van de goeden gevorderd wordt.

In Frankrijk zijn conferencies van S. Vincentius a Paulo, die als eerste gave aan hunne armen een crucifix en een goed boek aanbieden. Het zien van een stervenden God kan de smart heldhaftig doen doorstaan, en de raad van een boek vol wijze vermaningen heeft dikwerf meer kracht dan die van een vertrouwden vriend. Die conferenties zijn in waarheid doordrongen van den geest en de heilige regels van hunnen Patroonheilige."

Pepermuntjes, honderd dichtjes van B. van Meurs. — Deze honderd dichtjes zijn echte *pepermuntjes*, zoet en pittig. De pit, zegt de Dichter in zijn berijmde voorrede, is *door den lezer* geleverd. Zeer waar; menigeen zal somtijds met ons denken, dat de ondeugende B. v. M. achter hem gestaan en zijne kleinere of grootere gebreken afgezien heeft.

Het „ridendo dicere verum" is hier zeer goed in praktijk gebragt.

Het Parijsche Nationaal Concilie van 1811.

(*Vervolg en slot* van blz. 227.)

VI.

Het nationaal concilie was door den Keizer ontbonden, doch het groote vraagstuk, dat de bisschoppen naar Parijs had gevoerd, was onopgelost gebleven. In de eerste opwelling zijner gramschap dacht de Keizer er aan zich tot het Wetgevend Ligchaam te wenden; bij zijn, door hem zelven dus genoemd, concilie van philosophen en advocaten, dat bij den minister van justitie vergaderde, vond hij echter weinig aanmoediging om, buiten het kerkelijk gezag om, in eene kerkelijke aangelegenheid eene beslissing te nemen.

Een brief, daags na de ontbinding, van Savona te Parijs aangekomen, bragt den Keizer op een ander denkbeeld. Onder dagteekening van den 9 Julij schreef de graaf de Chabrol, dat de gezondheid van Pius VII was hersteld en zijn geest de gewone kalmte en helderheid had terug gekregen. Voorts meldde hij, dat hij met den Paus over den toestand van het keizerrijk had gesproken en (op zijne van vroeger bekende manier) bij hem had aangedrongen een einde te maken aan de rampen, waaronder de Kerk van Frankrijk zuchtte. Hij had den Paus

niet ongeneigd gevonden om in eene schikking te treden; wel had hij verklaard zich niet geheel te kunnen vereenigen met de voorstellen hem door de afgevaardigde bisschoppen gedaan; doch het concilie zou hem ongetwijfeld nieuwe voorstellen aanbieden. Zoodra deze hem bekend waren geworden, zou hij zijn besluit nemen [1]).

Dit schrijven, dat bij den Keizer de hoop deed herleven om met medehulp van den Paus uit de moeijelijkheden te geraken, waarin hij zelf zich verwikkeld had, baarde hem van den anderen kant ook weer nieuwe bezwaren. Hij had het concilie ontbonden, voor het een enkel besluit had genomen; en de Paus wachtte de voorstellen van het concilie af. Kon hij aan Pius VII bekennen, dat de bisschoppen alles hadden verworpen, wat hij van hen had gevraagd, en hij hen daarom naar huis had gezonden? Deze omstandigheid, gevoegd bij het algemeen misnoegen, door de ontbinding van het concilie veroorzaakt, en bij het bewustzijn, wat de Keizer moeijelijk van zich kon afweren, dat hij, zonder eene nieuwe poging, den schijn op zich laadde van zijne plannen te hebben moeten opgeven, bragt hem op het denkbeeld, nogmaals langs een anderen weg te beproeven, aan de bisschoppen een besluit, gelijk hij wenschte, af te dwingen. Wel hadden sommigen reeds Parijs verlaten. Doch zij behoorden allen tot zijne tegenstanders. Hun vertrek kon hij zonder leedwezen aanzien. Den overigen werd gelast zich niet te verwijderen.

Den 12 Julij werd Bigot in de geheimen van het keizerlijk plan ingewijd en tot den voornaamsten uitvoerder

---

1) D'Haussonville. IV, 353—356.

er van aangesteld. Hij had achtereenvolgens de bisschoppen bij zich te ontbieden en hen, elk afzonderlijk, door alle middelen, welke slechts dienstig konden schijnen, voor het vroegere voorstel des Keizers te winnen. Niets mogt worden gespaard, noch misleiding, noch belofte, noch bedreiging. Zoo hij bij het grootste getal der bisschoppen slaagde, zou men hen op nieuw in concilie vergaderen, opdat wat zij elk voor zich hadden onderteekend, door hen gezamelijk als een besluit van het concilie zou worden afgekondigd.

Bigot, die bij alle algemeene congregaties was aanwezig geweest, begon met diegenen bij zich te ontbieden, welke hij had leeren kennen als het minst ongeneigd zich tegen het voorstel des Keizers te verzetten. Bij dezen had hij spoedig het gewenschte doel bereikt. Om bij de overigen te slagen leenden al de vertrouwdste raadslieden des Keizers hunne magtige hulp; boven allen de gevreesde minister van politie, die, zegt d'Haussonville [1]), sinds hij drie bisschoppen in de gevangenis had doen werpen, zich verbeeldde met zielzorg in de Kerk belast te zijn. Napoleon zelf schroomde niet, bij dit werk de hand te leenen. Vooral de leden van het H. Collegie stonden bloot aan zijne persoonlijke aanvallen. Hij mogt zich echter niet altoos in een goeden uitslag verheugen. Zoo ontmoette hij eenige dagen na de ontbinding van het concilie in de salons van Saint-Cloud den bisschop van Digne, Mgr. Miollis, broeder van den gouverneur van Rome. Aanstonds drong de Keizer bij hem aan, dat hij zich te zijne gunste en tegen den Paus verklaren

1) IV, 357.

zou. Hij antwoordde: „Sire, ik ben niet gewoon eenig gewigtig besluit te nemen zonder eerst den H. Geest te raadplegen; ik verzoek u daarom om een weinig tijd." Vier dagen later vroeg hem de Keizer, wat de H. Geest hem had geantwoord. „Juist het tegenovergestelde, sprak Mgr. Miollis, van hetgeen Uwe Majesteit gezegd heeft."

Uit het verslag, dat Mgr. Carletti, bisschop van Montepulciano, van zijn onderhoud met Bigot heeft nagelaten [1]), kunnen wij opmaken, op welke wijze deze laatste zich van de hem opgelegde taak kwijtte. De minister begon met in den breede te betoogen, hoe voordeelig, hoe noodzakelijk zelfs het voor de bisschoppen was eene formule te onderteekenen, waarbij zij hunne goedkeuring hechtten aan het keizerlijk decreet. Hij wees van de eene zijde op de groote rampen, waaraan eene weigering de Kerk zou blootstellen, van de andere zijde op de groote voordeelen verbonden aan den vrede der Kerk, noodzakelijk gevolg van de onderwerping der bisschoppen. Mogt Bigot met dergelijke uiteenzettingen bij anderen zijn geslaagd, niet zoo bij Mgr. Carletti. Deze, ongeneigd met den minister de zaak grondig te bespreken, antwoordde, dat hij het betreurde iets aan zijn souverein te moeten weigeren, maar dat hij niettemin niet anders mogt handelen. Den Paus alleen kwam het toe de institutie aan de bisschoppen te verleenen. Aan deze waarheid, door de algemeene discipline der Kerk vastgesteld, kon hij niets veranderen. De minister hernam, dat hij slechts de meening vroeg van den bisschop. Deze oordeelde haar

1) Fragmenten zijner brieven, waarvan wij reeds meermalen voor ons opstel hebben gebruik gemaakt, zijn uitgegeven door Baraldi in het twaalfde deel zijner *Memorie di religione, di morale e di letteratura.*

duidelijk genoeg te hebben uitgesproken en voegde er nog bij, dat hij het decreet niet zou kunnen aannemen, zonder het vertrouwen zijner geloovigen te verliezen en hun ergernis te geven. „Maar niemand zal het weten." — „Mijn geweten zal er kennis van dragen, en dat is mij genoeg." — „Gij verbeeldt u dus, dat Zijne Majesteit, wat betreft de institutie der bisschoppen, zal willen afhangen van den Paus? Dat zal nooit geschieden." Dezen keer antwoordde Carletti slechts met eene beweging van zijn hoofd, welke duidelijk te verstaan gaf: „In dat geval is een schisma onvermijdelijk." Toen de minister eindelijk zag, dat al zijne pogingen schipbreuk leden, gaf hij het nog niet op, maar bepaalde een dag, waarop Carletti nogmaals voor hem verschijnen moest, en raadde hem aan, alsdan te doen gelijk vele andere bisschoppen, die onderteekend hadden. Hij ontving echter ten antwoord, dat de reden van het getal geen goede reden was. De tweede zamenkomst duurde korter. Mgr. Carletti verklaarde, dat zijn besluit onveranderd was gebleven. Om niet nutteloos tijd te verspillen onthield hij zich van nieuwe redenen voor zijne weigering aan te voeren. Bigot echter nam het zoo naauw niet met den tijd. Hij wees op de toezeggingen door den Paus gedaan en oordeelde, dat deze voldoende waren om den bisschop tot de onderteekening te bewegen. „Neen, antwoordde deze, want zij missen den vereischten vorm en authenticiteit." Daarop begon de minister Carletti om zijn karakter te prijzen, maar hem tevens te beklagen over zijne ongegronde angstvalligheid en onvoldoende regtskennis, om in een twijfelachtig geval een gevoelen aan te kleven, dat door de meerderheid werd verwor-

pen. Carletti wilde gaarne toegeven, dat zijne kennis niet uitgestrekt was, maar van de besproken zaak was hij voldoende op de hoogte, en het geval was voor hem geenszins twijfelachtig. „Gij zult u dan wel in zeer klein getal bevinden, hernam Bigot; want de meerderheid heeft reeds onderteekend." — „In dat geval hebt gij aan mijne onderteekening geene behoefte." Men zou meenen, dat Bigot nu toch wel overtuigd zou wezen van de onmogelijkheid om Carletti te winnen. Geenszins, nog een derde maal werd deze ontboden; maar ook toen bleef hij onverzettelijk.

Ongelukkig volgden slechts ruim twintig bisschoppen [1]) het voorbeeld hun gegeven door den bisschop van Montepulciano. De overigen onderteekenden, ofschoon voor het grootste gedeelte alleen voorwaardelijk, eene verklaring, waarbij zij hunne instemming betuigden met het decreet des Keizers [2]).

Omtrent kardinaal Fesch was het gerucht verspreid, dat hij den minister een schrijven had gezonden, waarin hij zijne goedkeuring hechtte aan het decreet door den Keizer aan het concilie voorgelegd. Het tegendeel was echter waar. Zoowel aan Bigot als aan den Keizer had hij onbewimpeld verklaard, dat hij over het voorgelegde decreet geene declaratie geven zou. Als het gerucht hem ter ooren kwam, liet hij niet na in tegenwoordigheid van verscheidene bisschoppen het te logenstraffen [3]).

---

1) *Coll. Lac.* IV. p. 1239.

2) Melchers deelt p. 76 vv. een drietal dergelijke verklaringen mede. Zij zijn ook overgenomen in de *Coll. Lac.* IV. p. 1310. v.

3) Zijne woorden, in den avond van 27 Julij gesproken, waren sterk genoeg: „Cela n'est pas vrai, c'est menti, j'ai fait tout le contraire . . . il serait une lâcheté de ma part; cela serait me deshonorer comme pré-

Alle schriftelijke verklaringen, welke bij Bigot waren ingekomen, werden nagezien en den Keizer ter hand gesteld. Middelerwijl ontvingen sommige bisschoppen verlof naar hunne bisdommen terug te keeren; aan andere werd dat verlof geweigerd.

Den 26 Julij zond Bigot aan de bisschoppen, die onderteekend hadden [1]), eene uitnoodiging, om tegen zeven uur in den avond zich te bevinden aan het ministerie van eeredienst. In den namiddag werd de bijeenkomst evenwel uitgesteld tot den volgenden dag, één uur. Ook kardinaal Fesch werd uitgenoodigd; doch hij weigerde te verschijnen.

Toen de bisschoppen zich ten bepaalden tijde aan het ministerie van eeredienst verzameld hadden [2]), verschenen de beide ministers voor Frankrijk en Italië, Bigot de Préameneu en Bovareau; en Bigot opende de vergadering met eene redevoering in het Fransch, welke daarop door Bovareau in het Italiaansch vertaald werd.

Deze redevoering — een meesterstuk van kwade trouw, vol van bitterheid en valsche beschuldigingen jegens hen, die trouw pal hadden gestaan voor de regten van den H. Stoel, rijk aan sluwe verdraaijing der feiten — begon met de verzekering, dat de Keizer tevreden was over de bisschoppen, die in de laatste dagen de ge-

---

sident . . . qu'on ouvre tous les cachots, qu'on fasse avec moi tout ce qu'on voudra, qu'on me fasse mourir, je ne déclarerai rien." Melchers, p. 84, *Coll. Lac.* IV, 1239.

1) Melchers p. 86.

2) Het proces-verbaal der vergadering, onderteekend door de graven Bigot de Préameneu en Bovareau, naar een HS. van het Nationaal Archief te Parijs, meegedeeld in de *Coll. Lac.* IV. 1312 vv., vermeldt de namen van 80 aanwezige bisschoppen. Zoovelen hadden dus onderteekend.

wenschte verklaring hadden afgelegd, maar hoogst ontevreden over het concilie. De reden dier ontevredenheid was vooral de zamenstelling der commissie belast met het antwoord op de keizerlijke boodschap. Het rapport van den bisschop van Doornik werd door Bigot gebrandmerkt als een monument van kwade trouw en onwetendheid. Het was een leugenachtig rapport, daar datgene, wat was voorgesteld als de meening van de meerderheid der commissie, slechts de meening was der drie bisschoppen, die om hunne nachtelijke zamenkomsten met slechtgezinde priesters teregt in de gevangenis waren geworpen. Het concilie verdiende dan ook geen vertrouwen en daarom was het ontbonden.

De bisschoppen van Italië hadden dit zeer goed begrepen en hunne afkeuring over het rapport der commissie aan den minister van eeredienst uitgesproken. Ook hadden verschillende bisschoppen hunne ontevredenheid te kennen gegeven over de slechte leiding in het concilie, en op hun verzoek had de Keizer zijne ministers van eeredienst gemagtigd van iederen bisschop de verklaring te ontvangen van hunne instemming met het decreet door hem voorgelegd.

Na deze inleiding, welker onjuistheden genoegzaam in het oog springen, kwam Bigot tot het eigenlijke doel, waarom hij de bisschoppen vergaderd had. Hij stelde hun voor, hunne persoonlijke meening te uiten omtrent de twee volgende vragen. 1. Is het nationaal concilie bevoegd in geval van nood eene beslissing te nemen omtrent de institutie der bisschoppen? 2. Is dat geval van nood aanwezig, indien de Paus, na eene deputatie van zes bisschoppen ontvangen te hebben, weigert

het voorgelegde decreet te bevestigen? Daarna, opdat zekerlijk geen enkele der aanwezigen eenigen twijfel zou kunnen voeden over hetgeen van hem verlangd werd, ging Bigot voort: „Vous avez donc à donner individuellement, si telle est votre opinion, votre adhésion aux propositions et au projet de décret dont nous allons donner lecture.

Propositions et Projet de décret.

1. Le concile national est compétent pour statuer sur l'institution des évêques en cas de nécessité.

2. Une députation de six évêques étant envoyée au Pape, si S. S. refuse de confirmer le décret proposé par le concile, le concile déclarera qu'il y a nécessité; en ce cas il sera pris par le concile de concert avec S. M. des mesures à l'effet de pourvoir à la nomination et consécration des évêques conformément aux anciens usages des Eglises antérieurs aux concordats.

Le concile décrète:

Art. I. Conformément à l'esprit des canons, les archevêchés et évêchés ne pourront rester vacants plus d'un an pour tout délai; dans cet espace de temps la nomination et la consécration devront avoir lieu.

Art. II. L'empereur sera supplié de continuer à nommer aux siéges vacants conformément aux concordats, et les nommés par l'Empereur s'adresseront à N. S. P. le Pape pour avoir l'institution canonique.

Art. III. Dans les six mois qui suivront la notification faite au Pape par les voies d'usage de la dite nomination, le Pape donnera l'institution canonique conformément aux concordats.

Art. IV. Les six mois expirés sans que le Pape ait accordé l'institution, le métropolitain ou à son défaut le plus ancien évêque de la province ecclésiastique procédera à l'institution de l'évêque nommé, et s'il s'agissait d'instituer un métropolitain, le plus ancien évêque de la province conférerait l'institution.

Art. V. Le présent décret sera soumis à l'approbation de N. S. P. le Papé, et à cet effet S. M. sera suppliée de permettre qu'une députation composée de six évêques se rende auprès de S. S. pour la prier de confirmer un décret qui peut seul mettre un terme aux maux des églises de l'Empire Français et du Royaume d'Italie."

„Aussitôt, zoo eindigde Bigot zijne rede, que chacun de vous aura fait connaître son opinion sur ce plan, il sera soumis à l'Empereur, et par ce moyen on sera sûr de marcher d'accord et de s'entendre."

Men ziet: wat in artikel V bepaald werd, dat men de goedkeuring des Pausen op de vier voorafgaande artikelen vragen zou, werd genoegzaam onschadelijk gemaakt door de twee inleidende proposities. Weigerde de Paus zijne goedkeuring, men zou eenvoudig handelen als bestond er geen Paus. Over het schismatieke eener dergelijke stelling is wel geen twijfel mogelijk.

Bigot vermeldt in zijn proces-verbaal der vergadering, dat zijne voorstellen werden ontvangen met „un mouvement général de satisfaction et de dévouement tel qu'il serait impossible d'exprimer." Het zal hiermede wel eveneens zijn als met zijne volgende verzekering, dat de beide ministers het passend oordeelden wederstand te bieden aan den algemeenen aandrang om aanstonds het voorgelezen decreet te onderteekenen. Deze verzekering toch stemt niet overeen met hetgeen zoowel Melchers [1]), de vriend van Droste zu Vischering, als de markiezin de Murat [2])

---

1) a. w. p. 95.

2) *Conversations de Madame la marquise de Murat avec le cardinal Fesch, au sujet de l'arrestation de son frère, l'évêque de Gand*, afgedrukt bij d'Haussonville. Verg. IV, 491.

ons omtrent deze vergadering mededeelen. Volgens deze, zeker geloofwaardige, getuigen waren wel enkele aanwezigen, o. a. kardinaal Maury geneigd om aanstonds te onderteekenen; doch de bisschop van Casal verzette zich tegen eene onmiddellijke onderteekening en verklaarde vlakweg, dat als zij gevraagd werd, hij haar weigeren zou. Zeer vele bisschoppen stemden met hem in, en hierdoor zagen de ministers zich genoodzaakt te verklaren, dat de Keizer volstrekt niet eischte, dat zij reeds dien dag hunne goedkeuring aan het decreet zouden hechten. Zij hadden tijd om zich te beraden; een afschrift van het voorgelegde decreet konden zij den volgenden dag bekomen; zij waren dan in staat gesteld alle punten er van rijpelijk te overwegen, en zouden schriftelijk hunne verklaringen bij den minister indienen.

Hiermede eindigde de vergadering van den 27 Julij.

In de volgende dagen ontving Bigot van verschillende bisschoppen de verwachte schriftelijke verklaringen. Niet allen evenwel zonden er eene in [1]). Ook zegt men, dat de minister, ontevreden over de antwoorden, door een twintigtal bisschoppen ingeleverd, deze aan hen terug zond [2]). Niettemin hield Bigot zich verzekerd een voldoend getal stemmen voor het keizerlijk decreet te hebben gewonnen.

Inmiddels was ook kardinaal Fesch, uit ijdele vrees voor een schisma, van meening veranderd en had hij op nieuw zijne medewerking aan de plannen des ministers verleend; ofschoon hij in de vergaderingen, welke nog konden plaats hebben, volstrektelijk weigerde een

1) Melchers p. 96.

2) De markiezin de Murat bij d'Haussonville, IV. 491.

concilie te erkennen, daar alle vrijheid van beraadslaging had opgehouden, sinds drie bisschoppen in den kerker waren geworpen [1]). Te zijnen huize kwamen nu den 2 Augustus de beide ministers en een achttal bisschoppen bijeen, om naar aanleiding der ingeleverde verklaringen der bisschoppen o. a. ook de vraag te bespreken, of het wenschelijk zou zijn nog eene algemeene congregatie bijeen te roepen, dan wel eene eenvoudige vergadering der geestelijkheid te houden. Tot het eerste werd besloten en diensvolgens bepaald, den Keizer te verzoeken tot het houden eener algemeene congregatie verlof te geven. Tevens rigtten de bisschoppen door den minister het verzoek aan den Keizer, de tweede der propositie in de vergadering van den 27 Julij voorgelezen, te veranderen [2]). Zij hadden derhalve nog moeds genoeg om, zij het dan ook in zwakken vorm, zich tegen deze schismatieke stelling te verzetten.

Werkelijk gaf Napoleon zijne toestemming tot het houden eener algemeene congregatie op den 5 Augustus, waarvan de bisschoppen daags te voren verwittigd werden. Hoe overigens de Keizer over het concilie dacht, blijkt uit zijne nota van den 2 Augustus [3]). De volgende karakteristieke plaatsen deelen wij er woordelijk uit mede:

„J'ai été mécontent du concile, je l'ai dissous, parce qu'il est une assemblée composée de mes sujets, j'ai été mécontent des évêques, je les ai séparés, ils m'ont donné des garanties,

---

1) t. z. p. p. 490.

2) Blijkens het rapport van Bigot aan den Keizer in dato 3 Augustus. *Coll Lac.* IV, 1315.

3) Voor het eerst meegedeeld in de *Coll. Lac.* IV. 1251 v. Aan d'Haussonville werd de inzage er van geweigerd.

je les ai réunis. — Le concile national est une assemblée qui m'appartient, j'ai le droit d'en régler la forme de toutes les manières. — Je ne dois donc rien au concile et le concile me doit tout. Je le consulte à mon profit, parce que je ne veux pas me séparer de la religion et parce que les évêques ont la connaissance des choses saintes. — Tout ce qu'il dit, tout ce qu'il fait est nul, s'il n'est approuvé par moi. — Ils font à mon profit, c'est moi seul qui puis connaître si leurs actes sont le résultat de l'opinion de la majorité ou non."

Na deze aanhalingen zal men het begrijpelijk vinden, dat Napoleon als taak van het weer bijeen geroepen concilie eenvoudig stelde „de procéder à l'exécution du décret."

Den 5 Augustus had, zoo men wil, de zevende en laatste algemeene congregatie plaats. Ongeveer 80 bisschoppen waren aanwezig [1]). Nadat op de gebruikelijke wijze de vergadering geopend was, las de minister Bigot een keizerlijk decreet voor, waarbij verlof tot het houden dezer congregatie gegeven, kardinaal Fesch tot voorzitter benoemd en de keuze der overige bureau-leden aan de bisschoppen overgelaten werd. Deze laatste bepaling kon zeker zonderling klinken. Waarom bleven de vroegere leden niet in functie? Uit hetgeen volgde bleek evenwel hare bedoeling. Hetzij kardinaal Fesch of een ander het voorstel deed [2]), men vond, om tijd te winnen, goed, de leden der verschillende bureau's door den voorzitter te doen benoemen. Deze benoemde nu als leden van het politie-bureau den aartsbisschop van Tours en

---

1) De Smet p. 297; D'Haussonville, IV, 369.

2) Het eerste wordt verzekerd door de markiezin de Murat. D'Haussonville, IV. 493.

de bisschoppen van Faënza en Evreux, als promotoren de bisschoppen van Piacenza en Feltre; als secretarissen de aartsbisschoppen van Turijn en Pavia en de bisschoppen van Bayeux en Nantes. „La liste était toute faite, zegt de markiezin de Murat, et chacun dans le concile se disait: C'est l'empereur qui a nommé."

Hierop werd door kardinaal Fesch voorgelezen en aan de bisschoppen ter goedkeuring aangeboden het decreet, dat reeds in de vergadering van den 27 Julij door den minister Bigot den bisschoppen was voorgelegd [1]). Van de twee inleidende proposities was evenwel de tweede weggelaten. Of deze weglating het gevolg was van het straks vermelde verzoek van den 2 Augustus, of wel eene andere oorzaak had; in elk geval had het voorgelegde decreet zijne schismatieke strekking verloren. Nu toch werd het concilie niet bevoegd verklaard, om tegen den wil des Pausen eene beslissing te nemen omtrent de canonieke institutie der bisschoppen, bleef de goedkeuring van den H. Stoel uitdrukkelijk voorbehouden. De woorden van art. V: „Le présent décret sera soumis à l'approbation de N. S. P. le Pape" werden niet meer tot een ijdelen klank gemaakt door de inleidende bepaling, dat het concilie bevoegd was om, zoo de Paus zijne goedkeuring aan het voorgestelde besluit weigerde, zelf, buiten den Paus om, eene geldige beslissing in deze aangelegenheid te nemen [2]).

---

1) Boven p. 269 woordelijk medegedeeld.

2) Volgens de Smet p. 298 en d'Haussonville IV, 367 zou de tweede inleidende propositie niet zijn weggelaten in de voorlezing van kardinaal Fesch. Beiden berigten evenwel — en omtrent dit punt schijnt alle twijfel onmogelijk —, dat zij niet in stemming is gebragt. Hoe D'Haussonville hieruit kan afleiden: „il fut adopté en silence par une sorte d'adhésion

Alvorens evenwel het door hem voorgelezen decreet in stemming te brengen, gaf kardinaal Fesch eerst het woord aan den aartsbisschop van Tours, om een uitvoerig verslag te geven van 't geen der deputatie, in de laatste Meimaand naar Savona vertrokken, was wedervaren, en van de concessiën, welke zij van Pius VII had verkregen. Dit verslag, dat eerst door den Keizer was nagezien en geamendeerd [1]), vond geen zeer gretige toehoorders. Het bevatte niets, wat niet reeds vroeger was bekend geworden. Geen enkele opmerking werd er over vernomen.

Als thans kardinaal Fesch de discussie over het door

---

tacite," is mij onverklaarbaar. Ik meen met voldoende zekerheid te mogen aannemen, dat de in den tekst gegeven lezing de ware is. Vooreerst is het onbegrijpelijk, dat de tweede propositie, zoo zij werkelijk was voorgelezen, buiten stemming werd gelaten, en zou hieruit minstens moeten worden opgemaakt, dat zij niet aangenomen werd. Ten andere laat Melchers, een vertrouwbare getuige, die èn waar hij spreekt van de vergadering van den 27 Julij èn hier woordelijk het decreet mededeelt, hier de tweede propositie weg (p. 99), nog bovendien uitdrukkelijk er op wijzend, dat deze propositie thans was weggevallen (p. 102). Even als Melchers laat ook de Pradt (*Les quatre concordats* II, 501) de tweede propositie weg. De Barral in zijne *Fragments relatifs à l'hist. eccl.* p. 332 en Picot III, 353 maken alleen melding van het decreet, zonder van eenige inleidende propositie te gewagen. Bovendien mag niet onopgemerkt blijven, dat het rapport van Bigot aan den Keizer, waarin het boven besproken verzoek van den 2 Augustus aan Napoleon werd medegedeeld, eerst door de uitgevers der *Coll. Lac.* is bekend geworden. Daar evenwel de tweede propositie door Bigot den 27 Julij was voorgelegd en door de bisschoppen in de congregatie van den 5 Augustus niet uitdrukkelijk was verworpen, laat het zich gemakkelijk verklaren, hoe de meening ingang kon vinden, dat zij ook den 5 Augustus was voorgelezen. Verg. ook *Historisch-Polit. Blätter.* B. 72, p. 315.

1) „Je vous renvoie le rapport de l'archevêque de Tours, où j'ai effacé les choses qui m'ont paru inconvenantes", schreef Napoleon den 21 Julij aan Bigot. Het rapport is afgedrukt bij Melchers p. 104; d'Haussonville IV, 422; *Coll. Lac.* IV, 1259.

hem voorgelezene decreet wilde openen, haastte zich kardinaal Maury in het midden te brengen, dat alle beraadslaging overbodig was, daar het decreet aan allen bekend was en reeds de goedkeuring der meerderheid had verworven. Een voorstel van den bisschop van Chambery, om de inleidende propositie in dien zin te wijzigen, dat alleen in geval van *uitersten* nood het concilie bevoegd verklaard werd, omtrent de institutie der bisschoppen eene beslissing te nemen, vond geene ondersteuning; de propositie integendeel werd onmiddellijk in stemming gebragt. Deze had plaats bij blijven zitten en opstaan. Toen zij, die door opstaan hunne instemming hadden te kennen gegeven, weder gezeten waren, stond de aartsbisschop van Bordeaux op en verklaarde, dat hij volstrektelijk zijne goedkeuring weigerde aan de voorgelegde stelling en bleef volhouden, dat het concilie altoos onbevoegd was in deze zaak te beslissen.

Nadat nu de bisschop van Piacenza nogmaals op het nuttelooze van alle discussie gewezen had, werden de vijf artikelen van het decreet tegelijk in stemming gebragt. Wederom had de stemming plaats bij blijven zitten en opstaan. Slechts dertien of veertien bisschoppen stemden tegen. Het decreet was alzoo aangenomen en werd door den voorzitter en den secretaris onderteekend.

Hiermede was de eigenlijke werkzaamheid van het concilie ten einde; want van eene openbare zitting, waarin het genomen besluit volgens de in den beginne vastgestelde bepaling moest worden afgekondigd om als zoodanig te kunnen gelden, was zelfs geen sprake.

Gewis blijft de zwakheid te betreuren, door zoovele bisschoppen betoond, die in plaats van met Mgr. d'Aviau

openlijk te erkennen, dat zij onbevoegd waren te beslissen in eene zaak, waarover het oordeel alleen aan den Paus toekwam, uit vrees voor tijdelijke gevolgen of uit gunstbejag zich leenden tot werktuigen van een despotiek gezag, dat zich de volkomene heerschappij over de Kerk zocht aan te matigen. Niettemin is het ook waar, dat de Keizer niet heeft kunnen verkrijgen, wat hij van het concilie gehoopt had en waartoe hij geen enkel middel, wat list of geweld hem aanboden, ongebruikt had gelaten: de medewerking van den Paus bij het bezetten der bisschoppelijke zetels uit te sluiten. „Moralement, zegt zelfs Thiers [1]) il se sentait battu, car une opposition d'autant plus significative qu'elle était involontaire et pour ainsi dire tremblante, s'était manifestée dans le clergé et lui avait déclaré clairement, qu'il était l'oppresseur du pontife; elle avait de plus trouvé mille échos dans les coeurs."

Voor wij onze taak als afgewerkt mogen beschouwen, moeten wij nog kortelijk melding maken van de gebeurtenissen, welke plaats hadden tot op het oogenblik, waarop de bisschoppen van den Keizer verlof ontvingen, Parijs te verlaten en naar hunne bisdommen weer te keeren.

Het vijfde artikel van het decreet, den 5 Augustus aangenomen, bepaalde, dat eene deputatie van zes bisschoppen door het concilie naar Savona zou worden gezonden, om de goedkeuring van Pius VII op het decreet te vragen. Niets was natuurlijker, dan dat de bisschop-

1) *Histoire du Consulat et de l'empire.* Livre 41. Ed. de Bruxelles IV, p. 58.

pen de leden dezer deputatie zouden kiezen. Napoleon vond evenwel goed zich zelven met deze keuze te belasten en bij besluit van den 16 Augustus benoemde hij als zoodanig den (benoemden) patriarch van Venetië, de aartsbisschoppen van Tours en Mechelen (de Pradt) en de bisschoppen van Nantes, Feltre [1]) en Piacenza. Den volgenden dag voegde hij, „pour rendre la députation plus solennelle", aan hen nog toe de bisschoppen van Pavia, Trier en Evreux [2]).

Den 19 Augustus werd aan de bisschoppen, bij kardinaal Fesch vergaderd, een schrijven ter onderteekening voorgelegd, dat aan de deputatie als geloofsbrief van het concilie moest worden medegegeven. Dit stuk, wat geheel gereed werd ingediend en waarover geenerlei beraadslaging werd toegelaten, bevatte behalve de noodige verheerlijking des Keizers en de verzekering, dat de leden der deputatie het volle vertrouwen des H. Vaders verdienden [3]), het verzoek om het decreet door het concilie aangenomen te willen goedkeuren als het eenige redmiddel uit de tegenwoordige rampen. Flaauwelijk ook werd er de hoop in uitgesproken, dat de vrije gemeenschap met den Paus zou worden hersteld [4]). Drie en tachtig bisschoppen onderteekenden; enkelen weigerden. Den volgenden dag stelde ook kardinaal Fesch een schrijven van gelijke strekking aan de deputatie ter hand,

---

1) Deze stierf nog vóór zijn afreis naar Savona, den 20 Augustus.

2) De vier leden der vroegere deputatie, Bonsignori, de Barral, Duvoisin en Mannay bevonden zich derhalve ook nu onder de gekozenen.

3) Was dit zoo?

4) De brief, door de Smet p. 302, gebrandmerkt als „un modèle d'hypocrisie et de bassesse", is in zijn geheel afgedrukt bij Melchers p. 132 *Coll. Lac.* IV, p. 1316.

uit zijn eigen naam aan Pius VII gerigt, waarin hij tevens de namen der afgevaardigden meldde, wat in den brief der bisschoppen was verzuimd [1]).

Had de Keizer zelf de leden der deputatie benoemd, hij ook, en niet het concilie, gaf hun de noodige aanwijzingen, hoe zij zich bij hunne onderhandelingen met den Paus hadden te gedragen. De Paus had het decreet van het concilie eenvoudig goed te keuren, zonder zich de minste verandering er in te veroorloven. Bovendien moest de Paus aan het decreet, als werk van het concilie, regtsgeldigheid toekennen. „Nous n'accepterons, zoo spreekt Napoleon in de instructie aan de deputatie gegeven, non plus aucune constitution ni bulle, desquelles il résulterait que le Pape referait en son nom ce qu'a fait le concile." Het decreet moest zich uitstrekken tot alle bisdommen van het keizerrijk, ook tot die, welke door latere veroveringen er aan konden worden toegevoegd. Eerst wilde zelfs de Keizer, dat het ook van kracht zou zijn voor Rome zelve; doch hierop bleef hij niet aandringen. Voorts bevatten de instructies, aan de deputatie verstrekt, nog verschillende bepalingen omtrent het getal en de omschrijving der diocesen, en hoe de bisschoppen zich hadden te gedragen, zoowel in geval de Paus zijne goedkeuring schonk, als in geval hij ze weigerde [2]).

Met deze deputatie van bisschoppen evenwel stelde Napoleon zich dezen keer niet tevreden. Hij wist uit de correspondentie van den graaf de Chabrol, hoe dikwerf

1) Afgedrukt *Coll. Lac.* IV, p. 1317.

2) Zie de geheele Instructie *Correspondance de Napoléon* XXII, 485; *Coll. Lac.* IV, 1253.

Pius VII zich beklaagd had, dat men hem al zijne raadslieden onthield. Deze klagt wilde hij thans tot zwijgen brengen, doch op eene wijze, dat hij tegelijk zijne persoonlijke oogmerken bevorderde. Hij zocht daarom uit de kardinalen enkele uit, die bij Pius VII niet verdacht, niettemin geheel onder zijn eigen invloed konden worden gebragt. Zijne keuze viel op de kardinalen Ruffo, Dugnami, Roverella en de Bayane. De minister Bigot werd belast deze zaak tot een goed einde te brengen, en hij slaagde volkomen. Het eerste gevolg van Bigot's onderhandelingen was, dat de vier genoemden zelve verzochten met eene zending naar Savona te worden vertrouwd, om de zoo gewenschte overeenstemming tusschen den H. Stoel en het keizerrijk tot stand te helpen brengen. Hun verzoek werd door den Keizer ingewilligd, en zij ontvingen thans dezelfde instructies als aan de afgevaardigde bisschoppen waren gegeven. Bovendien werd hun uitdrukkelijk bevolen, zich met geene enkele zaak, welke ook, in te laten, maar alleen al het mogelijke bij den Paus aan te wenden, om zijne toestemming te verkrijgen in hetgeen de Keizer verlangde. Hoe treurig en schandelijk de rol ook was, door den Keizer hun toegedeeld, zij schaamden zich niet haar te aanvaarden.

Nog een vijfde werd hun toegevoegd onder zeer bijzondere omstandigheden [1]). Bertalozzi, aartsbisschop van Edessa i. p. i. vroeger een vertrouwd vriend van Pius VII, aan wien men bij het bijeenroepen van het concilie zelfs niet gedacht had, werd nu op bevel van Napoleon uit Italië ontboden. Zoodra deze van prins Eugenius het kei-

1) Later sloot ook kardinaal Doria zich bij hen aan.

zerlijk bevel had vernomen om zich onmiddellijk naar Parijs te begeven, waar zijne tegenwoordigheid noodzakelijk vereischt werd, begaf hij zich op weg; doch naauwelijks had hij de Fransche grenzen overschreden, of hij werd door gendarmen aangegrepen en gevankelijk gevoerd naar eenen der kerkers van Parijs. Daar werden hem eenige verontschuldigingen aangeboden over een betreurenswaardig misverstand, wat te zijnen opzigte had plaats gegrepen, en ontving hij bevel zich bij de vier kardinalen aan te sluiten en hen bij hunne zending te ondersteunen. De schrik over de ondergane behandeling had hem geheel voor de plannen des Keizers gewonnen [1]).

Van 20 tot 22 Augustus reisden nu de genoemde kardinalen en bisschoppen van Parijs af naar Savona, waar zij in de eerste dagen van September achtereenvolgens aankwamen en bij Pius VII werden toegelaten. Deze, sinds maanden reeds in de volstrektste afzondering gehouden, geheel onkundig van alles wat op het concilie was voorgevallen en van alles wat den toestand der Kerk op dat oogenblik betrof, werd nu op de meest trouwelooze en verraderlijke wijze door schijnbare vrienden met de sluwste berekening bestormd, om zijne goedkeuring te hechten aan het hem medegedeelde besluit van 't concilie te Parijs, en zich geheel voor den wil des Keizers te buigen.

De onderhandelingen der kardinalen en die der bisschoppen met den Paus bleven immer gescheiden. De eersten traden op als pauselijke raadslieden, de laatsten

---

1) D'Haussonville V, 11 vv. Verg. ook Artaud, *Vie de Pie VII.* II, 229 vv. Pacca, *Mémoires*, trad. par Queyras, II, 86 vv.

als afgevaardigden van het concilie. Niettemin bestond tusschen hen volstrekte overeenstemming en zamenwerking. Allen waren het volmaakt eens, dat de Paus in volslagene onwetendheid moest worden gelaten omtrent alles wat op het concilie was voorgevallen, of liever, dat hem omtrent dit punt een geheel valsch denkbeeld moest worden gegeven. En wel verre van een enkel woord te gewagen over de moedige verdediging der pauselijke regten, stelden zij zonder ophouden de geheele geestelijkheid voor als eenstemmig het gedrag veroordeelend, tot nu toe door den H. Vader gehouden. Ook de raad van de Barral werd trouw opgevolgd, liever afzonderlijk dan te zamen den Paus met vertoogen lastig te vallen. „Car, zoo schrijft deze aan Bigot, une discussion entre neuf personnes est nécessairement vague et reste souvent peu fructueuse, au lieu que huit personnes disant séparément la même chose, et sous des formes toujours convenables, mais un peu diverses, font plus aisément partager leur conviction" [1]). Ook de graaf de Chabrol en 's Pausen geneesheer Porta bleven niet in gebreke hunne diensten te leenen.

Ons bestek gedoogt niet, uitvoerig verslag te doen van alles, wat werd gesproken en gedaan om den grijzen, eerbiedwaardigen Pius VII te misleiden en hem over te halen de gevraagde goedkeuring aan het decreet van het concilie te verleenen. Wie de bijzonderheden dezer treurige geschiedenis wenscht te kennen, verwijzen wij naar d'Haussonville [2]), die het eerst alle documenten deze

---

1) Bij d'Haussonville, V. 41. v.

2) V. 21—61, en de *Pièces justificatives* aan het einde van dit deel.

zaak betreffende, heeft aan het licht gebragt. Hier zij het genoeg op te merken, dat in het einde zooveel misleiding en trouweloosheid haar doel bereikte en de ongelukkige Pius VII zich liet verlokken, toe te stemmen in hetgeen met zooveel sluwen aandrang van hem gevraagd werd. Aan kardinaal Roverella werd opgedragen, onder medewerking van Bertalozzi eene breve te redigeren, waarin het decreet van het concilie werd goedgekeurd. Den 11 September was deze arbeid gereed en werd hij aan de bisschoppen medegedeeld.

Dezen waren echter, indachtig aan de instructies door den Keizer hun gegeven, nog niet tevreden en stelden verschillende verbeteringen voor [1]). Hunne voornaamste bedenking was, gelijk blijkt uit een brief van de Barral aan Bigot van den 15 September, dat de Paus het concilie niet als zoodanig uitdrukkelijk erkende. Daarom wilden zij in de woorden van den aanhef: „aan de bisschoppen te Parijs vergaderd" inschuiven: „in concilie." Hunne overige aanmerkingen betroffen sommige uitdrukkingen, „qui sembleraient donner plus à l'action du pape dans cette affaire qu'à celle du concile, en ce qui concerne l'attribution faite au métropolitain." Nieuwe onderhandelingen werden daarom aangeknoopt. Toch zagen de bisschoppen zich genoodzaakt hunne voornaamste bedenking te laten wegvallen. De Paus bleef onverzettelijk weigeren, de vergadering te Parijs als concilie te erkennen, en tegen de kracht zijner redenering bleven alle sophismen magteloos. Ook de bisschoppen zelve zagen

1) Een Fransche vertaling van dit ontwerp der breve, met de aanmerkingen daarop door de bisschoppen gemaakt, zooals het werd opgezonden aan Bigot, geeft D'Haussonville V, 399.

eindelijk in, gelijk de Barral den 18 September aan Bigot schrijft, dat men redelijkerwijze van den Paus niet kon eischen, eene vergadering van bisschoppen als concilie te erkennen, „qui n'a pas encore justifié de ses titres auprès de lui." Overigens troostten zij zich hiermede, dat de vijf artikels van het decreet woordelijk in de breve waren opgenomen en in een derzelve het woord *concilie* voorkwam.

Omtrent de overige punten, waarin eene verandering gewenscht werd, toonde Pius VII zich inschikkelijker, en den 20 September werd de breve „Ex quo" door hem onderteekend. In deze breve heet het na vermelding der vijf artikelen van het decreet [1]):

„Itaque, ut Ecclesiae calamitatibus occurramus, et ingentia mala, quae imminent, quantum in Nobis est, Deo protegente, avertamus, habita super hac re cum Venerabilibus quinque Fratribus Nostris Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalibus et Venerabili Fratre Eleemosynario Nostro Archiepiscopo Edesseno, deliberatione matura, et Concordatis inhaerentes, relatos Articulos, menti ac voluntati Nostrae, ut praenotavimus, consentaneos [2]), Auctoritate Nostra Apostolica approbamus et confirmamus.

Eveniente autem casu, quo, elapso semestri, et nullo obstante canonico impedimento, Metropolitanus, aut antiquior provinciae ecclesiasticae Episcopus, ad institutionem, juxta Articulum IV, procedat, tunc volumus ut idem Metropolitanus vel antiquior provinciae ecclesiasticae Episcopus, processus de more instruat, professionem fidei, ac reliqua omnia, juxta formas consuetas et canonicas sanctiones [3]), ab instituendo et

1) Van de vroeger besproken inleidende proposities was geen sprake.

2) Hier stond oorspronkelijk volgens de boven aangehaalde Fransche vertaling: „*appuyés* sur notre intention et volonté."

3) Oorspronkelijk: „qu'il exige la profession de foi et *le serment d'o-*

consecrando exigat; denique Nostro, vel Summi Pontificis pro tempore existentis, nomine expresso instituat, horumque omnium Acta authentica ad hanc Sedem Apostolicam diligenter et accurate transmittat."

Uit deze laatste woorden blijkt, dat een metropolitaan, waar hij aan een benoemden bisschop de institutie gaf, zulks alleen doen kon krachtens eene door den Paus hem verleende magtiging. Dit was zeker niet in overeenstemming met den eisch door Napoleon gesteld. De bisschoppen schijnen evenwel in die woorden geen bezwaar te hebben gezien. Zij waren geheel vreugdedronken over het behaalde succes en nog denzelfden 20 September meldden zij aan kardinaal Fesch, dat de Paus het voorgelegde decreet zonder eenig voorbehoud had goedgekeurd in eene breve, gerigt aan de bisschoppen te Parijs vergaderd. „Nous n'y voyons rien qui paraisse devoir souffrir des difficultés, zoo schrijven zij, à quelque examen qu'il soit soumis, et si quelques expressions demandaient à être expliquées à Sa Majesté, personne ne pourrait le faire avec plus de succès que Votre Altesse." Tegelijker tijd lieten zij in dit schrijven de hoop doorschemeren, dat de president van het concilie van deze gelukkige gelegenheid gebruik zou maken, om bij den Keizer eenige verzachting te vragen in het lot des Pausen [1]).

De vreugde der bisschoppen duurde evenwel niet lang.

---

béissance à nous due." De bisschoppen hadden de weglating van deze onderschrapte woorden geëischt, doch ten laatste toegestemd in de in den tekst gegevene verandering. De geheele Latijnsche tekst der breve is afgedrukt *Coll. Lac.* IV, 1317 vv.

1) D'Haussonville V, 52.

Napoleon bevond zich te Vlissingen, druk bezig met de voorbereidende maatregelen voor zijn oorlog met Rusland, toen hij de breve van den H. Vader ontving, tegelijk met een persoonlijk schrijven aan hem van Pius VII en een ander van de leden der deputatie. Dit laatste schrijven bevatte een verzoek om den Paus de vrijheid terug te geven en wekte daarom alleen reeds het misnoegen des Keizers op. De brief des Pausen werd zonder antwoord ter zijde gelegd; de breve met groote ontevredenheid ontvangen. Den 28 September schreef graaf Daru, die op dat oogenblik bij Napoleon de betrekking van staatssecretaris waarnam, op bevel zijns meesters aan Bigot, dat de breve was ontvangen, doch dat de Keizer geen besluit kon nemen alvorens hij zijn raad had gehoord. Dewijl echter de winter naderde, werd Bigot gemagtigd aan de bisschoppen verlof te geven naar hunne bisdommen terug te keeren. Hij mogt echter geen melding maken van de ontvangene breve, maar alleen de verklaring afleggen, dat de tijdingen uit Savona aangekomen de zekere hoop gaven op eene gewenschte uitkomst. Cette marche, schreef Daru, aura l'avantage de débarrasser du concile et de laisser l'empereur maître d'agir selon les circonstances" [1]). Overigens verviel met met de ontbinding van het concilie van zelf het mandaat van de leden der deputatie; zij hadden daarom zorg te dragen zich in elk geval vóór den 20 October te Parijs te bevinden. Ten slotte werd aan Bigot bijzonder op het

---

1) Dat het Napoleon met dit débarrasser ernst was, blijkt uit de herhaalde waarschuwingen aan Bigot gegeven, dat er nog bisschoppen te Parijs waren achtergebleven. Hij moest hen aanstonds doen vertrekken.

hart gedrukt, dat met geen enkel woord van dit alles in de dagbladen zou worden gerept [1]).

Overeenkomstig den ontvangen last zond Bigot den 1 October aan de bisschoppen eene uitnoodiging om den volgenden dag te zijnen huize bijeen te komen. Als zij ten bestemden tijde bijeen waren, deelde de minister hun mede, wat de Keizer hem had voorgeschreven en verklaarde het concilie voor geëindigd. Op de vragen van sommigen om nadere inlichting omtrent den stand der onderhandelingen met den Paus werd natuurlijk geen antwoord gegeven; evenmin als het verzoek van anderen werd ingewilligd, dat de sluiting van het concilie met de gebruikelijke plegtigheden in de Notre-Dame zou plaats hebben [2]).

Op deze erbarmelijke wijze eindigde het zoogenaamde nationale concilie van 1811. Napoleon maakte zich meester van alle stukken, welke op het concilie betrekking hadden en stond niet toe, dat de acten er van ooit werden uitgegeven [3]). Ook de breve „Ex quo" werd nimmer gepubliceerd.

Als redenen, waarom hij de breve „Ex quo" niet wilde aannemen, gaf Napoleon te Parijs teruggekeerd, op: 1. dat de Paus het concilie niet had erkend; 2. dat hij de Kerk van Rome de moeder en meesteres van alle Kerken had genoemd; 3. dat de metropolitaan alleen uit naam des Pausen de institutie zou kunnen verleenen [4]).

---

1) D'Haussonville V, 68.

2) De Smet p. 311.

3) De bisschop van Angoulême, die het decreet des concilies afkondigde, werd strengelijk berispt. *Coll. Lac.* IV, 1240 en 1320.

4) *Coll. Lac.* IV. 1242. Verg. ook Pacca t. a. p. p. 92 v.

De ware bedoeling des Keizers was voor het oogenblik zich van de breve te bedienen, voor zoover zij strookte met zijne plannen en haar dan door zijn staatsraad nietig te laten verklaren [1]). Hij wilde in zijne onverzadelijke heerschzucht zich niet meer met het verkregene tevreden stellen. De Paus — dit was zijn streven — moest tot een eenvoudig Fransch onderdaan worden gemaakt, die, in alles buigend voor den keizerlijken wil, een uitmuntend werktuig zou wezen, om hem niet alleen over de ligchamen maar ook over de zielen zijner onderdanen het onbeperktste gezag te laten voeren. Kon voor het oogenblik dat doel nog niet worden bereikt, hij wilde zich door de aanneming der breve de handen niet binden om het vrijelijk na te streven. Had hij thans reeds door zijne gezanten den Paus doen buigen voor zijn wil; wat zou die magtelooze grijsaard vermogen, als hij na de overwinning op Rusland, waarvan hij reeds droomde, als beheerscher der wereld, persoonlijk zijne gebiedende eischen hem zou doen verstaan? Dat hij met al de plannen, door zijn hoogmoed hem ingegeven, slechts werkte aan zijn eigen ondergang, daaraan dacht de Keizer natuurlijk niet. Ook aan hem werd bewaarheid: Quos Deus perdere vult, prius dementat.

Welligt komen wij later, in een artikel over het concordaat van Fontainebleau, op de verdere onderhandelingen, tusschen Napoleon I en Pius VII gevoerd, terug.

---

1) D'Haussonville V, 67 vv.

P. A. DE BRUIJN.

De vervalsching der brieven van Paus Honorius.

(*Vervolg* en *slot* van blz. 124.)

II.

Volgens belofte gaan wij thans de aanmerkingen mededeelen, die op den inhoud onzer verhandeling gemaakt zijn, voor zoover zij, hetzij mondelings, hetzij schriftelijk, hetzij op welke wijze ook, ter onzer kennis zijn gekomen. Daaronder is er ééne, dit willen wij reeds voorloopig aanteekenen, van zeer gewigtigen aard; wij zullen haar op de laatste plaats behandelen. Aan de overigen daarentegen hechten wij zoo weinig waarde, dat wij ze niet eens zouden mededeelen, indien ze ons de gelegenheid niet verschaften om sommige punten onzer verhandeling nader toe te lichten.

1. Al zoude men u het gańsche pleidooi gewonnen geven, — zoo is ons meer dan eens gezegd — daardoor vervalt de opwerping niet, die van onkatholieke zijde tegen de Pauselijke onfeilbaarheid aan de geschiedenis van Honorius ontleend wordt; immers, al zijn zijne brieven vervalscht en heeft derhalve het zesde concilie gedwaald, toen het hem als schrijver dier brieven ver-

oordeelde, het is toch een feit, dat dit concilie gemeend heeft, eenen Paus te kunnen vonnissen; en het blijft derhalve voor de Katholieken nog altijd even noodzakelijk als vroeger, dat feit in overeenstemming met hun kerkelijk dogma te verklaren.

De opmerking is zeer juist, maar zij is geene opwerping tegen onze verhandeling. Het was ons doel niet, op *theologische* gronden Honorius of het dogma der onfeilbaarheid te verdedigen: dat was honderden malen en op voldoende wijze door anderen geschied, en ten overvloede hadden wij zelven, alvorens onze verhandeling over „de vervalsching der brieven" te schrijven, in dit maandschrift een artikel geplaatst, waarin wij zoo kort en duidelijk mogelijk aantoonden, dat de veroordeeling van Honorius door het zesde concilie zeer goed met het dogma der onfeilbaarheid te vereenigen was [1]). Maar het was ons doel, op *historische* gronden dien Paus te verdedigen; wij wilden de vlek uitwisschen, welke de veroordeeling van het concilie op zijne nagedachtenis geworpen heeft, als zoude hij „door achteloosheid en onvoorzigtigheid de ketterij der Monothelieten begunstigd hebben"; en dat doel is zonder eenigen twijfel bereikt, als het bewezen is, dat zijne brieven vervalscht zijn en zijne veroordeeling op eene dwaling rust.

Toen wij onze verhandeling schreven, waren de tijdsomstandigheden ons zeer gunstig; zij wekten bijna noodzakelijk belangstelling in ons onderzoek, want het Vaticaansch concilie was vergaderd en de Honorius-kwestie, tot zelfs in de dagbladen, aan de orde van den dag.

---

1) *Katholiek* LVII, bl. 149. *De onfeilbaarheid van Paus Honorius.*

Maar ook thans achten wij het onderzoek naar de echtheid der brieven nog even belangrijk. De uitspraak van dat concilie heeft de Pauselijke onfeilbaarheid tot dogma verheven; maar door die uitspraak is de vlek niet uitgewischt, welke op de nagedachtenis van Honorius geworpen is. En gelijk het ons goed doet, te zien, dat Gregorius VII, de groote, maar vroeger zoozeer verguisde Hildebrand, in onze dagen zelfs door Protestanten is gerehabiliteerd geworden, evenzoo zal elk Katholiek zich er in moeten verheugen, wanneer ook een andere Paus, wanneer ook Honorius I op wettige gronden kan worden gezuiverd van de blaam, die vroeger ten onregte op hem kleefde.

2. Maar gij zuivert Honorius niet van die blaam, zoo lazen wij in een overigens zeer vriendschappelijk schrijven; want al heeft hij, volgens uwe bewering, geen stilzwijgen opgelegd over het getal van 's Heeren *werkingen*, gij geeft toe en bevestigt, dat hij geschreven heeft: „*wij belijden éénen wil onzes Heeren J. C.*"; en in deze woorden heeft het zesde concilie genoegzame reden voor zijne veroordeeling kunnen vinden.

Deze zelfde opwerping kwam ons reeds voor den geest, toen wij ons opstel schreven, en reeds toen vroegen wij ons af: zou het noodig zijn, aan te toonen, dat Honorius niet is veroordeeld om zijne woorden over 's Heeren *wil*, maar alleen om het door hem voorgeschreven stilzwijgen over 's Heeren *werkingen?* Ons antwoord was ontkennend. Bij onze Latijnsche bewerking overwogen wij die vraag op nieuw, te meer daar toen ook bovenbedoeld schrijven er ons opmerkzaam op gemaakt had;

doch ook toen bleven wij volharden bij onze meening, dat het onnoodig was, zoodanig bewijs te leveren. Wat toch Honorius schreef over 's Heeren *wil*, kan en moet in Katholieken zin verstaan worden. Dit blijkt zoozeer èn uit den zamenhang zijner woorden èn uit de authentieke verklaring, welke Paus Joannes IV gaf, geschreven door den secretaris van Honorius, dat niet alleen alle zuiver Katholieke, maar zelfs Gallicaansche schrijvers, zooals Natalis Alexander en meer anderen, dien Katholieken zin aan zijne woorden gehecht hebben. Zoodanige uitgemaakte zaak behoefden wij niet op nieuw te behandelen.

Tot nadere bevestiging willen wij echter thans uit de handelingen zelve van het zesde concilie aantoonen, dat dit den Paus niet zou veroordeeld hebben, zoo zijn brief niets anders bevat had dan zijne woorden over 's Heeren *wil*.

In de achtste zitting werden eenige teksten van Kerkvaders onderzocht, welke Macarius ter verdediging zijner ketterij had bijeenverzameld, en daaronder ook een tekst van den H. Athanasius, die groote overeenkomst heeft met de woorden van Honorius. De laatste schreef: UNAM *voluntatem fatemur Domini nostri J. C., quia profecto a divinitate assumpta est nostra natura*, NON CULPA; de H. Athanasius: *natus est de muliere, ex prima formatione formam hominis sibiipsi resuscitans: in ostensione carnis*, ABSQUE CARNALIBUS VOLUNTATIBUS *et cogitationibus humanis in imagine novitatis. Nam voluntas* SOLIUS DEITATIS. (ἡ γαρ θέλησις θεότητος μόνης). De H. Maximus verdedigt Honorius door op die overeenkomst te wijzen. „Gelijk Athanasius", zegt hij,

„spreekt van een wil *alleen in de Godheid*, zoo spreekt „Honorius van *éénen* wil, omdat onze natuur is aange- „nomen door de Godheid, maar *niet de schuld* (of zonde) „volgens Honorius; *zonder vleeschelijke willen en men- „schelijke gedachten* volgens Athanasius" [1]). Zelfs is het voordeel aan de zijde van Honorius, wanneer wij *de gebezigde uitdrukkingen* vergelijken. Hij spreekt van *één wil;* maar dit kan (en moet) verstaan worden van de eenheid in den *menschelijken* wil des Heeren en sluit derhalve een *tweeden* wil niet buiten; terwijl de H. Athanasius den menschelijken wil zou kunnen *schijnen* te verwerpen en alleen aan de Godheid een wil toe te schrijven.

Toen nu in het zesde concilie deze woorden van Athanasius ter sprake kwamen, verklaarde de vergadering, dat Macarius ze uit hun verband had gerukt. Maar deze kwam er op terug en zeide: „wij nemen geen mensche- „lijken wil in Christus aan, maar wel een goddelijken „zonder vleeschelijke willen en menschelijke gedachten, „zooals Athanasius zegt. Want de wil behoort alleen aan „de Godheid". Hierover ontstond een woordenstrijd, waaraan behalve andere leden ook de Pauselijke legaten deel namen, en zeer goed wist men de woorden van dien Kerkvader in Katholieken zin te verklaren; hij had daardoor, blijkens den zamenhang, den *zondigen* wil buiten gesloten, maar daarom den natuurlijken menschelijken wil van Christus volstrekt niet ontkend [2]).

Indien nu Honorius anders niet had geschreven, dan hetgeen wij in zijnen brief lezen over *'s Heeren wil*, dan zou het concilie, dat de veel hardere uitdrukking

1) S. Maximus *ad Marinum presbyterum* bij Labbe V, 1763.

2) Labbe VI, 757 en 760.

van den H. Athanasius op zoodanige wijze had uitgelegd, Honorius niet hebben kunnen veroordeelen, die eene veel zachtere en gemakkelijker te verklaren uitdrukking gebezigd had; en zoo een der leden zulks had beproefd, dan zouden de Pauselijke gezanten, die natuurlijk goed ingelicht en toegerust uit Rome waren vertrokken, niet hebben kunnen nalaten, aan het verweerschrift van Joannes IV te herinneren, waarin de Katholieke zin en bedoeling der woorden van Honorius zoo duidelijk waren uiteengezet.

3. Een derde opwerping is er gemaakt, en wel tegen alle argumenten, die wij voor ons gevoelen of hebben aangevoerd, of hadden kunnen aanvoeren: want dat gevoelen kan nooit bewezen worden. „Bijaldien, als hij [Bottemanne] „zelf meent", schrijft de Eerw. Heer ten Hagen, „te Rome alreeds bij 't leven van de Pausen „Severinus en Joannes IV, — wat echter door anderen „sterk betwijfeld wordt, — [1]) gèèn enkel afschrift van „Honorius' brieven meer voorhanden was, en dewijl 't „authentieke latijnsche handschrift, tegelijk met de griek„sche vertaling daarvan, in 't VIe Koncilie verbrand is, „zal, onzes erachtens, het systeem van Bottemanne c. s. „wel nooit afdoende kunnen *bewezen* worden. Een, zelfs „vrij hooge, graad van waarschijnlijkheid geeft immers „geen historische zekerheid. De moeijelijkheden intus„schen, ontleend aan Honorius' brieven, die wij, even„zeer als die van Leo II en geheel het VIe Koncilie, „voor echt houden, zijn, meenen we, ook zonder ver-

1) Op dien tusschenzin komen wij aanstonds terug.

„valsching aan te nemen, bevredigend op te lossen" [1]).

Dat de schrijver, die reeds vroeger (bl. 509) gezegd had, aan de vervalsching der brieven niet te kunnen gelooven, zijne verklaring komt herhalen, dit laten we daar, gedachtig aan het bekende: quisque in suo sensu *abundat.* Dat hij ons eene kleine poets gespeeld heeft, stippen wij even aan; want toen hij ons zeide: „waarschijnlijkheid geeft geen zekerheid", verheugden wij ons reeds, meenende, ons gevoelen voor hem *waarschijnlijk* gemaakt en Honorius *waarschijnlijk* van eene vlek gezuiverd te hebben; doch bittere teleurstelling voor ons, als wij hem onmiddellijk daarna hooren verzekeren, de brieven *voor echt te houden*, wat hij toch niet zou doen, als ze in zijn oog *waarschijnlijk onecht* geworden waren. Maar dat hij met eene enkele pennestreek onzen ganschen arbeid tracht te vernietigen en, zonder onze argumenten te toetsen, ze eenvoudig nul en van geene waarde verklaart, dat hij onze thesis voor geene bewijzen vatbaar noemt, wijl ze nooit bewezen kan worden (zoodat wij eene pure hersenschim zouden hebben nagejaagd en even goed het *mobile perpetuum* of de vier hoeken van den cirkel hadden kunnen zoeken) — zie, daar moeten we tegen opkomen; want hier hebben wij niet te doen met de bloote meening van den geachten schrijver, maar wij hebben hier te doen met de gronden, waarop die meening rust, te weten: 1. de vroegtijdige afwezigheid van afschriften der brieven te Rome, en 2. de vlammen, die den authentieken brief verslonden hebben. Wij moeten echter eerlijk zijn; op het eerste grondt

---

1) *De Roomsche Steenrots*, bl. 540, in de noot.

hij eigenlijk zijne meening niet. Want als die afschriften te Rome *aanwezig* waren gebleven, dan werd onze thesis nog minder bewijsbaar, wijl daaruit een bewijs *tegen haar* zou ontstaan. Hij schrijft dan ook niet: „*omdat*", maar: „*bijaldien* (dat wil zeggen: al geven we u ook „toe, dat) er te Rome geen afschrift meer voorhanden „was", dan nog kan uw systeem niet *bewezen* worden, dewijl — hier hebben wij den waren en eenigen grond — „dewijl 't authentieke latijnsche handschrift in 't VIe „Koncilie verbrand is."

Nu worden wij vooreerst niet sterk overtuigd door de redenering, die, wel beschouwd, hier op neêrkomt: „de „meening van Bottemanne c. s. dat in het zesde concilie „niet de authentieke, maar een vervalschte brief verbrand „is, zal wel nooit afdoende kunnen *bewezen* worden, „*want de authentieke brief is daar verbrand*"; men zal toch, hopen wij, niet denken, dat naar onze meening de vervalschers den echten oorspronkelijken brief van Honorius onder handen genomen hebben, om daar woorden en volzinnen uit te schrappen en er andere voor in de plaats te stellen of tusschen te voegen?

Maar vervolgens verzetten wij ons met alle mogelijke kracht tegen de radicale bewering, dat men de onechtheid van een geschrift niet kan bewijzen, als en omdat dat geschrift vergaan is. Men zal toch wel tot historische zekerheid kunnen geraken, ook zonder *physieke* argumenten? Of zou men de echtheid van den brief wel kunnen bewijzen op grond van het gedrag van het zesde concilie, van de pauselijke gezanten, van Paus Leo, *hoewel de brief verbrand is?* en zou men daarentegen de onechtheid van den brief niet kunnen bewijzen op

grond van het gedrag van Paus Martinus, van Maximus, van Stephanus van Dora, van de Monothelieten, *omdat de brief verbrand is?* Of zou men om deze reden noch het eene, noch het andere kunnen bewijzen? Indien zoodanige bewering waarde had, dan kon men gerust alle historische kritiek laten varen.

4. In diezelfde woorden schijnt nog eene andere opwerping te schuilen. Van onze meening, dat na den dood van Honorius het afschrift van zijn brief door den Patriciër Isaäc uit het pauselijk archief werd ontvreemd [1]), wordt in een tusschenzin gezegd: „*wat echter door anderen sterk betwijfeld wordt*".

Intusschen is het geene opwerping. De ontvreemding van het afschrift is door ons aangevoerd, niet als bewijs voor de vervalsching van den brief, maar als antwoord op de geopperde tegenbedenking: „als de brief vervalscht „was, zou Paus Leo niet hebben nagelaten, zulks uit het „te Rome berustende afschrift aan te toonen"; dat bezwaar nu verliest zijne kracht, als men daarop moest laten volgen: „hoewel het eenigzins *twijfelachtig* is, of „Paus Leo dat afschrift onder zijne berusting had". Met andere woorden, wij behoefden de ontvreemding van het afschrift niet te bewijzen; als wij ze maar eenigzins waarschijnlijk, als wij de aanwezigheid van het afschrift met eenigen grond twijfelachtig maakten, dan was de geopperde tegenbedenking voor ons doel genoegzaam op-

1) Wij schreven niet: „*géén enkel* afschrift te Rome meer voorhanden was". Men bewaarde natuurlijk een afschrift voor het Pauselijk archief; maar even natuurlijk ook vermoeide men zich niet, om dadelijk eene menigte afschriften van dien particulieren brief aan Sergius te maken.

gelost. En nu verbeelden wij ons, die ontvreemding nog al door tamelijk goede redenen gestaafd te hebben.

5. Aanmerkingen op de argumenten, waarmede wij ons gevoelen wilden bewijzen, zijn er, gelooven wij, niet gemaakt; althans wij hebben er niets van vernomen. Maar wel is ons eene aanmerking medegedeeld op den hoofdgrond, waarop al onze argumenten rusten, en die, zoo ze juist was, al die argumenten zou vernietigen.

Waarop rust ons gansche betoog? Op de overeenkomst tusschen de brieven en den *Typus* der Monothelieten; de *Typus* legt het stilzwijgen op over het getal van 's Heeren *werkingen* en is daarom veroordeeld in het concilie van Lateranen; de brieven gebieden hetzelfde stilzwijgen en zijn daarom in het zesde concilie veroordeeld. Die overeenkomst nu, heeft men ons gezegd, wordt ontkend; wij weten echter niet, welke belangrijke punten van verschil men heeft opgemerkt.

Doch, ook zonder die te kennen, aarzelen wij geen oogenblik, onze stelling te handhaven en onbetwistbaar te noemen. Zeker er zijn punten van verschil, en er waren meer redenen om den *Typus* dan om de brieven te veroordeelen; zelven hebben wij de voornaamste in onze verhandeling aangegeven. Ten opzigte echter van het hoofdpunt, *het opgelegde stilzwijgen*, bestaat er geen verschil; de woorden der brieven geven aanleiding en gelegenheid aan den steller van den *Typus*, om er zich op te gronden; aan de verdedigers van dat geschrift, om er zich op te beroepen. Neemt men geene overeenkomst in de uitdrukkingen aan, men zal niet kunnen zeggen, om welke reden het zesde concilie de brieven veroor-

deeld heeft; want als zij volstrekt niet geleken op den *Typus* — het minst kettersche geschrift der Monothelieten, wijl het geene *belijdenis* der dwaling, maar slechts het *verzwijgen* der waarheid gebood —, als ze, zelfs wat dat *verzwijgen der waarheid* betrof, het Monothelisme in het minste niet gunstig waren, dan kunnen zij ook niet gezegd worden, die ketterij gevoed of bevorderd te hebben. Alle schrijvers erkennen dan ook die overeenkomst in de uitdrukkingen; en zelfs die Katholieken, die, terwijl zij den *Typus* veroordeelen, nogtans de brieven willen verschoonen, zij voeren daarvoor wel andere — in ons oog ongegronde — redenen aan, maar zij beroepen zich niet op eenig verschil in de woorden of uitdrukkingen.

6. Sprekende over de vervalschers van den brief hebben wij een vermoeden geuit, maar ook niet meer dan een vermoeden, tegen keizer Constantinus Pogonatus en gezegd: „het is ons, alsof hij in het geheim betrokken was", welk vermoeden wij vervolgens eenigzins motiveerden. Ook daarop moet aanmerking gemaakt zijn. Men moet het sterk hebben afgekeurd, dat wij zoodanig vermoeden hebben uitgesproken tegen eenen vorst, die door het bestrijden en uitroeijen der ketterij zich buitengewoon verdienstelijk gemaakt heeft.

Niets terugnemende van onze woorden, willen wij echter over deze bijzaak in geene discussie treden, waardoor de aandacht van de hoofdzaak, van het eigenlijke doel onzer verhandeling, zou worden afgeleid.

7. Zoo komen wij aan de gewigtige aanmerking, waarbij

wij langer moeten verwijlen, en die wij daarom voor het slot bewaard hebben. Zij is afkomstig van eenen man, wiens gezag in deze door allen geëerbiedigd wordt, maar inzonderheid door ons, die na dertig jaren ons nog altijd dankbaar herinneren aan de opleiding in de wetenschap der kerkelijke geschiedenis, ons door hem gegeven, — van Warmonds oud-Professor, Mgr. J. H. WENSING. Het aanbieden van een present-exemplaar der verhandeling aan onzen voormaligen leermeester hadden wij ons een pligt gerekend; ten gevolge daarvan ontvingen wij den 24 Junij 1870 het schrijven, dat wij hier in zijn geheel mededeelen: het eerste gedeelte om de hoogere waarde, welke het gezag van dien geleerde aan onzen arbeid geeft; het tweede gedeelte om de scherpzinnige duidelijkheid, waarmede zijne aanmerkingen op dien arbeid zijn uiteengezet.

Ziehier dan dien brief, oorspronkelijk niet voor den druk bestemd, maar welken de Hoog Eerwaarde schrijver ons, op ons verzoek, goedgunstig heeft toegestaan te publiceren.

Amice,

Ik bedank u voor het mij toegezondene. Ik verklaar u, dat ik het met groot genoegen, met klimmende belangstelling gelezen heb. Gij komt inderdaad tot verrassende resultaten, en, ik moet het erkennen, langs wettige wegen. 't Is waarlijk opmerkelijk, dat de Monotheleten altijd, tot op de 12de zitting van het 6de Concilie, slechts een enkel onderwerp der brieven van Honorius, zijn woord: *Een wil van Christus* aanhalen, en het andere onderwerp, zijne later voorgewende *disciplina silentii*, steeds onvermeld laten. Dat onbegrijpelijk stilzwijgen, terwijl zij er toch van hadden *moeten* spreken, omdat zij het beroep op dien maatregel van Honorius tot hunne eigene verdediging tegen de

aanmerkingen en vonnissen van Rome noodig hadden — zoodanig een stilzwijgen, gevoegd bij den lof, welke dien paus te Rome, door Maximus, door Stephanus van Dora, gegeven wordt als bestrijder der ketterij, is meer dan een negatief bewijs: het is werkelijk positief. Voortdurend staat Honorius in de officiële stukken, van Rome uitgegaan, als bestrijder der ketterij bekend Als zoodanig roemt hem Maximus, vertrouwt hem Sophronius, looft hem Stephanus van Dora; het stilzwijgen der Monotheleten is hier werkelijk eene bevestiging van dien goeden dunk. Maximus heeft dien eersten brief van Honorius gezien en kent hem van buiten, en weet evenwel zoo weinig van diens disciplina silentii, dat hij den Monotheleten verzekert, dat de Romeinen niet zullen gedoogen, dat de woorden der HH. Vaders onderdrukt worden, en dat zij op dien grond nooit eene vereeniging met de Grieken zullen aangaan; en de traditie van Rome zegt, dat Honorius het uitspreken, slechts van de woorden der ketterij: *éene werking*, verboden heeft.

Neen, tegenover dit alles zou geen later schrijver, die Honorius als nalatig en in zoover als bevorderaar der ketterij, en als dat silentium *duplex* goedgekeurd hebbende, wilde voorstellen, geloof verdienen: had ook op het 6de Concilie deze beschuldiging tegen de nagedachtenis van Honorius geen ingang mogen vinden. Hoe is hij daar dan veroordeeld geworden? Op grond zijner eigene brieven. Maar de wijze, waarop die brieven dáár aan het licht komen en behandeld worden, waarborgt volstrekt niet hunne echtheid.

Tot hiertoe ga ik *inoffenso pede* met u mede. Maar nu komen er punten, waaromtrent ik meer opheldering wenschte.

1°. Die veroordeeling. Mij, op mijn standpunt, baart zij geen moeite: want ik beschouw de handelingen der kerkvergadering, gelijk wij die bezitten, niet als echt, en neem tot maatstaf de pauselijke goedkeuring. Maar zoo die handelingen verondersteld worden echt te zijn, dan moet het gedrag der kerkvergadering meer toegelicht worden. Het Concilie kon zich in het feit dier echtheid vergissen; maar zóó met die brieven omspringen, als het nu schijnt gedaan te hebben, dit mogt

het niet; dit mogten de legaten niet toelaten; dit kon Leo II niet onopgemerkt laten voorbijgaan.

2°. De goedkeuring van Leo II. De brieven van Honorius waren de eenige grond van het vonnis, tegen hem uitgesproken. Nu kon Leo II, voor zoover hij dit gedaan heeft, dit vonnis niet goedkeuren, of hij moest de echtheid dier brieven erkennen. Maar hoe kon hij zoo gereed daartoe overgaan? Daar staat Honorius eensklaps geheel anders voor zijne oogen, dan zijne tijdgenooten hem kenden en loofden, dan hij in de overlevering der Romeinsche Kerk nog altijd voortleeft! Ten onregte is hij dus in de officiële stukken van Rome steeds onder de bestrijders der ketterij gerangschikt! Wanneer men iemand als degelijk erkent, laat men zich zoo spoedig niet van het tegendeel overtuigen, zelfs niet op grond van zoogenaamde echte brieven, welke uit handen komen van menschen, zoo als de Monotheleten bij den Paus bekend moesten staan, en welke op eene zoo verdachte wijze aan het licht komen en ook behandeld worden, als dit op het Concilie zal hebben plaats gehad. Was het Concilie zelf, vóór de 14de zitting, waar het archief des patriarchs van Konstantinopel eene vervalschings-fabriek bleek te zijn, omtrent dat archief nog niet achterdochtig, de paus had nu die 14de zitting voor oogen; zijne legaten hadden haar bijgewoond en konden hem de gepleegde bedriegerijen nog breeder verhalen, dan zij daar zullen beschreven zijn geweest. Daarbij komt, dat de Monotheleten reeds vroeg op het vervalschen van Honorius' eersten brief bedacht zijn geweest. Dit verzekert de abt Maximus; en daar men te Rome onophoudelijk de aandacht op die ketterij en haar drijven had moeten gevestigd houden, kan dit bij de raadslieden van den paus niet in vergetelheid zijn geraakt. Ook zij, en zij in de eerste plaats, moesten er opmerkzaam op zijn, dat nu die brieven *twee* onderwerpen bevatten, terwijl men tot dusverre slechts een enkel onderwerp dier brieven kende, en dat het tweede, thans geopenbaarde, hetzelfde was, wat men te Rome in den *Typus* en de *Ecthesis* steeds veroordeeld had. Zekerlijk moest men ook te Rome ontdekt hebben, dat Honorius onmogelijk in dien zin met Stephanus van Dora, den

legaat van Sophronius, kan gesproken hebben, als nu zijn tweede brief te kennen geeft. Toch aarzelt Leo II niet te erkennen, dat Honorius de ketterij *negligendo confovit* en de ware leer *profana proditione* prijsgegeven had.

Dit zijn voor mij nog moeijelijke bedenkingen tegen de gedeeltelijke onechtheid dier brieven, welke mij in de voorafgaande redenering zoo ontwijfelbaar toescheen. Met de echtheid van de handelingen der 6de kerkvergadering te verwerpen, zijn zij mij niet allen genoegzaam opgelost.

3°. Het gedrag der Legaten op het Concilie in het aannemen van de echtheid dier brieven. Zij moesten, even als gij op bl. 39 [1]) van Martinus schrijft, vóór hunne afreize van Rome op de hoogte hunner zending gebragt zijn. Zij moesten al het bovenstaande weten. Werkelijk toonen zij zich in al het overige goed beslagen; maar hun gedrag ten aanzien der brieven van Honorius is mij onverklaarbaar. Bij het hooren voorlezen hadden zij niet alleen kunnen zeggen: „wij hebben „nooit iets dergelijks van Honorius vernomen"; maar: „Hono„rius heeft geheel anders gehandeld, dan hij zich daarin voor„doet; dat *duplex silentium* kan niet door hem bevolen zijn; „Stephanus van Dora heeft aangaande zijn onderhoud met „Honorius geheel anders getuigd; ook kende Maximus hem „beter; zoo hij eenig stilzwijgen heeft opgelegd, dit betrof slechts „de uitdrukkingen der ketterij, niet die der ware leer." Zij waren getuigen van de zonderlinge wijze, waarop die brieven op het Concilie verschenen. Dit alles te zamen had hunne achterdocht moeten wekken, en moest hen nu bij het onderzoek dier brieven te voorzigtiger maken. Zij, als archivarii, kenden het verschil der grieksche en romeinsche schrijfhanden in het vormen van latijnsche letters. Ik wil aannemen, dat het bedrog met kunst gepleegd en de romeinsche letter naauwkeurig was nagemaakt; maar was het werkelijk de schrijfhand van Honorius' secretaris, was het de onderteekening van dien paus? Doch ook dit kon beide nagemaakt zijn. De inhoud

---

1) In *De Katholiek* LVII, bl. 257.

der brieven was echter zoo zeer in strijd met de geschiedenis, dat hunne oplettendheid moest gescherpt zijn geworden.

Toch nemen zij de echtheid der brieven aan, en bevestigen haar ook bij paus Leo II.

Gij ziet, geachte vriend! dat ik uw opstel met aandacht heb gelezen. Ik maak u deze bedenkingen niet om de echtheid dier brieven, gelijk zij daar voor ons liggen, staande te houden. Gij hebt mij al te wel overtuigd, dat zij niet zóó door Honorius kunnen geschreven zijn. Mijn eenig doel is, u te verzoeken, op die bedenkingen, zoo gij ze eenigzins gegrond vindt, opmerkzaam te zijn, en u aan te moedigen, ze duidelijk op te lossen; daarmede, vertrouw ik, zult gij de overtuiging uwer lezers voltooijen en alle aarzeling hun ontnemen.

Het verdere slot van dit schrijven, als zijnde van geheel particulieren aard, laten wij achterwege.

Allereerst moeten we in het openbaar den Hoog Eerwaarden schrijver van bovenstaande regelen onzen opregten dank betuigen voor de aandacht aan onzen arbeid geschonken, voor zijne met zoo groote welwillendheid medegedeelde aanmerkingen en het verlof ons gegeven, om die ook onder de oogen onzer lezers te brengen. Op 't gevaar af van verdacht te worden van zekere ijdelheid, wijzen wij vervolgens even op het gunstig oordeel over onzen arbeid, dat ons gevoelen aangaande de vervalsching der brieven niet weinig versterkt en bijna niet verschilt van hetgeen een onzer vrienden zeide: „de Honoriuskwestie is uit, maar nu komt eene andere, de Leo-kwestie". Wij zeggen: *bijna;* want de moeijelijkheden dier nieuwe Leo-kwestie zullen op de Honorius-kwestie wel eenigen terugwerkenden invloed oefenen. Ten derde eindelijk willen wij trachten te voldoen aan het verlangen des schrij-

vers, door de geopperde bezwaren — voor zoover mogelijk — duidelijk op te lossen.

I. Het *eerste* bezwaar is gelegen in de handelwijze van het zesde concilie, „dat met de brieven niet zóó mogt omspringen, als het nu schijnt gedaan te hebben".

Laten wij eens aandachtig nagaan, hoedanig de handelwijze van het concilie was in haar geheel, en niet bloot of alleen met betrekking tot de brieven van Honorius; en welligt zal dan de behandeling dier brieven niet meer vreemd, maar veeleer zeer natuurlijk schijnen. Het concilie liet zich bij het onderzoek en de veroordeeling der ketterij weinig of nagenoeg niet in met theologische discussiën. Wat deed het dan hoofdzakelijk? Wij kunnen het in twee woorden zeggen. Vooreerst had Paus Agatho in zijnen brief de Katholieke leer uiteengezet; de leden van het concilie werden daarom hoofdelijk ondervraagd, of zij zich met die uiteenzetting vereenigden of niet; bijna allen stemden er mede in, Macarius van Antiochië verwierp ze en stelde er zijne kettersche geloofsbelijdenis tegenover. Ten tweede hadden zoowel de Pauselijke legaten als Macarius bewijzen aangevoerd, namelijk getuigenissen der HH. Vaders; die getuigenissen werden eerst in het concilie eenvoudig voorgelezen en daarna, in de achtste, negende en tiende zitting, in overweging genomen.

Waarin echter bestond dit? In eene vergelijking met de codices, die in de bibliotheek van het Patriarchaat van Constantinopel voorhanden waren. Zulks geschiedde ten opzigte der getuigenissen, welke Macarius had aangevoerd, op verzoek der Pauselijke gezanten. „Macarius

en de zijnen", zoo spraken zij bij het einde der zesde zitting, „hebben door hunne aangevoerde getuigenissen niets bewezen, omdat zij de woorden der HH. Vaders uit hun verband gerukt, of er eenen zin aan gegeven hebben, dien de Vaders daar niet aan hadden gehecht; daarom verzoeken wij, dat de door hen aangebodene codices vergeleken worden met de authentieke codices van de schriften der Vaders, die in het archief van het eerbiedwaardig Patriarchaat berusten". Bij elken tekst nu, waarop Macarius zich beroepen had, werden eenvoudig de woorden der HH. Vaders voorgelezen, welke in de codices van het archief dien tekst voorafgingen of volgden, en uit die eenvoudige voorlezing of vergelijking bleek duidelijk, met welke kwade trouw hij die woorden uit hun verband had gerukt.

Diezelfde vergelijking had plaats ten opzigte van de getuigenissen, welke de pauselijke gezanten hadden aangevoerd. Petrus, diaken en notaris van den Patriarch van Constantinopel, nam de codices van het archief in handen; Salomon, insgelijks diaken en notaris van Constantinopel, las de teksten der HH. Vaders voor uit den codex der pauselijke gezanten; en na voorlezing van elken tekst leest men in de handelingen van het concilie slechts deze woorden: „deze tekst is vergeleken met bovengenoemd „boek van het patriarchaat en gelijkluidend bevonden (*constitit:* ἐστοίχησεν)". Drie en veertig malen vindt men dit in de tiende zitting herhaald, zonder eenige verandering; alleen leest men enkele malen, wanneer twee of drie teksten bijeen waren gevoegd: „deze *twee* teksten", of: „deze *drie* teksten zijn vergeleken en gelijkluidend „bevonden: *constiterunt*".

Toen nu in de twaalfde zitting de twee brieven van Sergius, aan Cyrus en aan Paus Honorius, en het antwoord van Honorius aan Sergius werden voorgelezen uit een geschrift, dat Macarius den Keizer had overhandigd, volgde het concilie denzelfden weg. „Wij moeten", zoo luidde de uitspraak, „de brieven van Sergius en Honorius uit het archief laten halen, om ze te vergelijken met het zoo even gelezene." De archivaris Georgius zoekt de codices in het archief en brengt ze in de vergadering. Eerst wordt daaruit voorgelezen de brief aan Cyrus: „en hij werd vergeleken met den codex van „Macarius en gelijkluidend bevonden: *constitit*". Daarna wordt voorgelezen het schrijven van Sergius aan Honorius „en het werd vergeleken met den codex van Maca- „rius en gelijkluidend bevonden: *constitit*". Eindelijk wordt ook de authentieke latijnsche brief van Paus Honorius voorgelezen „en hij werd vergeleken door Joannes, „bisschop van Porto, een der gezanten van het Romeinsch „concilie, en gelijkluidend bevonden: *constitit.*"

Men zal, dunkt ons, nu wel duidelijk inzien, dat het concilie op geene buitengewone wijze met den brief van Honorius gehandeld heeft; toen die brief ter sprake kwam, heeft men er eveneens mede gehandeld als met alle aangevoerde getuigenissen; men heeft het archief van het Patriarchaat geraadpleegd, waarin die brief berusten moest; het stuk, daaruit te voorschijn gebragt, heeft men vergeleken met het geschrift, dat Macarius had ingediend, zooals men de codices van dat archief vergeleken had met de teksten, welke door Macarius ter eene, door de pauselijke gezanten ter andere zijde waren aangevoerd; en, toen men zich van de overeenstemming

van beide stukken overtuigd had, het vonnis geveld, zonder aan eenige vervalsching van het archief zelfs te denken.

Maar hoe kon het concilie zich tevreden stellen met den brief van Honorius op dezelfde wijze te behandelen als de teksten der HH. Vaders? had het geen groot onderscheid moeten maken en aan dien brief meer zorg moeten wijden? het gold toch de eer van een Paus, van een opperhoofd der Kerk? en terwijl de HH. Vaders verschenen als verdedigers der Katholieke leer, verscheen Honorius als begunstiger der ketterij?

Ook in dit opzigt baart de handelwijze — wij zeggen niet, van de pauselijke legaten, over wie wij aanstonds afzonderlijk spreken, maar — van de overige concilieleden ons geene moeijelijkheid, en wij vinden het zeer verklaarbaar, dat zij zóó en niet anders gehandeld hebben. Immers de 170 bisschoppen, die het concilie in de laatste zitting onderteekenden, behoorden nagenoeg allen tot de Oostersche Kerk en 43 van hen onderteekenden tien jaren later ook de canons van het zoogenaamde *Concilium Quinisextum*, dat door de Kerk verworpen is; waarlijk van de zoodanigen kan men geen bijzonderen ijver verwachten, om de eer eens Pausen op te houden, maar moet men met grond veronderstellen, dat zij met stil genoegen eene vlek op den zetel van Rome geworpen zagen. Deze getalsverhouding wordt nog ongunstiger, als men de namen van hen, die de dertiende zitting, waarin Honorius veroordeeld werd, bijwoonden, vergelijkt met de onderteekenaars van het *Quinisextum*. In die dertiende zitting waren, behalve de gezanten van den Paus, het Romeinsch concilie en den aartsbisschop

van Ravenna, slechts 86 bisschoppen tegenwoordig; 29 hunner onderteekenden het *Quinisextum*, en 22 anderen konden zulks niet doen, omdat zij gestorven of althans vervangen waren op hunne zetels door anderen, wier namen wij insgelijks onder de onderteekenaars van het *Quinisextum* aantreffen. Het is derhalve zeer verklaarbaar, dat de groote meerderheid der aanwezige bisschoppen zeer tevreden was, toen zij door de zoogenaamde authentieke brieven van Honorius in de gelegenheid gesteld werd, eenen Paus te kunnen veroordeelen.

Ongetwijfeld zullen er onder de overige leden van het concilie, al behoorden zij ook tot de Oostersche Kerk, velen beter gezind zijn geweest, die niet dan met droefheid in de veroordeeling van Honorius berust hebben. Maar zoo hunne overtuiging van 's Pausen onschuld reeds sterk geschokt moest worden bij de vertooning en voorlezing zijner authentieke brieven: moest zij niet geheel en al verdwijnen bij het zien der houding, welke de pauselijke legaten aannamen? Wij kunnen het ons voorstellen, met welke spanning zij hen gadesloegen, met welke angstvallige verwachting zij hun antwoord verbeidden; maar toen zij uit hunnen mond niets vernamen, toen zij door die natuurlijke verdedigers van Honorius niets zagen aangevoerd, waardoor die Paus met grond gezuiverd kon worden, wij begrijpen het, dat zij toen, hoe ongaarne ook, aan zijne schuld geloofden.

De handelwijze van het zesde concilie vindt derhalve, naar onze meening, eene voldoende verklaring in de wijze van handelen reeds bij den aanvang van het concilie door de bisschoppen aangenomen, in den naijver

der Oostersche prelaten, en eindelijk in het gedrag der Romeinsche gezanten.

II. Als *tweede* bezwaar stellen wij niet de goedkeuring van Leo II, maar het gedrag der pauselijke legaten, en wel bepaaldelijk gedurende de 12 en 13 zitting waarop de brieven van Honorius te voorschijn kwamen en veroordeeld werden; hun verder gedrag, toen namelijk de vervalsching van het archief van Constantinopel in de veertiende zitting aan het licht was gebragt, laten wij voorloopig daar, wijl dit gevoegelijk tegelijk met de goedkeuring van Leo II kan behandeld worden.

Twee zaken stellen wij hier voorop. Vooreerst, dat in den loop van het concilie de legaten de duidelijkste bewijzen van groote bekwaamheid gegeven hebben. Ten tweede, dat zij, naar onze meening, niet zonder naauwkeurig onderzoek de echtheid der brieven hebben aangenomen, al wordt ook in de akten van het concilie niets daarvan gemeld. Zeker hebben zij eerst het stuk scherp onderzocht, gelet op de letters, de schrijfhand van Honorius' secretaris, de onderteekening van dien Paus; dat *moeten* zij gedaan hebben, daar zij in alle overige zaken zulke groote bedrevenheid aan den dag leggen. Daarvan is echter in de akten geene melding gemaakt, en zulks moet ons niet verwonderen. Niet alles, wat in de zittingen gesproken en verhandeld is, is in het verslag daarvan opgenomen; en nu kunnen wij het zeer goed begrijpen, dat men in dat verslag niet heeft medegedeeld: „toen de brief van Honorius ter tafel ge„bragt werd, hebben 's Pausen gezanten, om de eer van „Rome te redden, eerst nog aan de echtheid van dien

„brief willen twijfelen; maar men wees hen op de schrijf-
„wijze, onderteekening, bezegeling, enz. en overtuigde
„hen zóó van de authenticiteit van dat stuk, dat zij ge-
„noodzaakt werden, hunne ijdele poging te laten varen."
Ongetwijfeld zou de mededeeling van zoo iets in de akten ons thans aangenaam zijn; doch even ongetwijfeld zou zij destijds in de Oostersche Kerk slechts tot oneer der legaten gestrekt en hun daar den schijn gegeven hebben, alsof zij, ter wille van Rome, een onbetwistbaar feit hadden willen ontkennen, zoolang hun dit maar eenigzins mogelijk scheen.

Opmerkelijk, dunkt ons, zijn de woorden, die wij in de akten der twaalfde zitting lezen: „eveneens werd ter
„tafel gebragt de *authentieke* latijnsche brief van Hono-
„rius aan Sergius"; en een weinig verder: „over de brie-
„ven van Sergius en den *authentieken* latijnschen brief
„van Honorius.... zullen wij later ons gevoelen uitspre-
ken". Zou die brief zoo nadrukkelijk tot tweemalen toe en zoo kort achtereen *authentiek* zijn genoemd, indien men door beschouwing van schrift, zegel en onderteekening die *authenticiteit* niet had geconstateerd?

Maar al was ook in dit alles het bedrog met zooveel kunst gepleegd, dat de legaten daardoor verschalkt moesten worden, de inhoud der brieven had hen moeten weêrhouden om die voor echt te erkennen; vóór hunne afreize van Rome waren zij natuurlijk op de hoogte hunner zending gebragt en met den ganschen loop der zaken goed vertrouwd geworden; daarom hadden zij, zich beroepende op Maximus en Stephanus van Dora, moeten zeggen: dat *duplex silentium* kan onmogelijk

door Honorius bevolen zijn. Ziedaar de moeijelijkheid, wier oplossing wij willen beproeven.

't Schijnt ons toe, dat alle omstandigheden, dat zelfs de inhoud der brieven zamenwerkte om den legaten elken twijfel aangaande de echtheid te ontnemen. Honorius had aan Sergius geschreven, dit was zeker. Zijn brief moest in het archief van Constantinopel aanwezig zijn en werd dan ook uit dat archief te voorschijn gebragt. Zulks geschiedde zonder den minsten schijn van partijdigheid; want tegelijk werd ook de brief van Sergius aan Honorius bekend gemaakt, op grond waarvan Sergius door het concilie veroordeeld werd; wij schrijven: „bekend gemaakt", omdat in het concilie van Lateranen, waar de geschriften van Sergius uit het archief van Rome te voorschijn gebragt werden, om hem op grond daarvan te vonnissen, deze brief niet ter tafel kwam. Honorius had in zijnen brief gezegd: *wij belijden éénen wil onzes Heeren*, en de legaten wisten, hoe menigwerf de ketters die woorden misbruikt en er zich op beroepen hadden, zoo zelfs, dat Joannes IV zijnen voorganger op dit punt had moeten verdedigen; in den voorgelezen brief vonden zij die woorden terug. Honorius was met zachtheid te werk gegaan en had, meer smeekende en vermanende dan bevelende, er bij Sergius op aangedrongen, om niet meer van *ééne werking* te spreken: dat was de overlevering van Rome; en in den voorgelezen brief zagen de legaten werkelijk geen bevel, geene uitspraak, maar slechts de vermaning om zich van die nieuw ingevoerde spreekwijze te onthouden. Dat alles, gevoegd bij de uitwendige *criteria* van den brief, het papier, de letters, het zegel, de onderteekening, waar-

aan zij, zooals wij veronderstellen mogen, geen bedrog konden bespeuren, moest bijna noodzakelijk de legaten overtuigen, dat zij met een echt stuk te doen hadden, en hun doen denken: nu begrijpen wij, waarom de ketters altijd den naam van Honorius op hunne diptychen behouden hebben, want door zijn schrijven heeft hij voedsel aan hunne dwaling gegeven en hen in hunne ketterij versterkt.

Maar, zal men zeggen, dat *duplex silentium* in den brief voorgeschreven had hun de oogen moeten openen; zij hadden terstond moeten inzien, dat Honorius zulks niet kon geboden hebben, omdat zij volkomen ingelicht en goed op de hoogte der zaak uit Rome waren afgereisd.

Wij aarzelen geen oogenblik te antwoorden: hoe goed zij overigens ook ingelicht waren, alleen en juist op dit punt waren zij zulks niet. Te Rome had men nooit aan dat *duplex silentium* van Honorius gedacht, omdat gedurende de 46 jaren, die sedert het ontstaan der ketterij verloopen waren, de Monothelieten geen enkele maal dat *duplex silentium* aan dien Paus hadden ten laste gelegd. Had het concilie hem willen veroordeelen om zijne woorden over 's Heeren wil, de legaten zouden dadelijk het verweerschrift van Joannes IV te zijner verdediging hebben aangevoerd. Maar op die beschuldiging van dat *duplex silentium* konden zij niet voorbereid zijn; die beschuldiging kwam voor hen even onverwacht als voor ons een donderslag bij helderen zonneschijn zijn zou. En was nu die beschuldiging nog maar bloot mondelings door de tegenpartij uitgebragt, zij hadden bewijzen kunnen vragen; maar dit kwam niet te pas, nu zij werd uitgebragt

en bevestigd door een brief van Honorius zelven, aan welks echtheid zij overigens niet konden twijfelen.

Konden zij aanvoeren: „Stephanus van Dora heeft aan„gaande zijn onderhoud met Honorius geheel anders getuigd, „ook kende Maximus hem beter"? Wij gelooven het niet. Vooreerst was de aanklagt voor hen te onverwacht, om dadelijk dergelijke argumenten ter wederlegging bij de hand te hebben. Ten tweede konden zij zich niet beroepen op de tegenspraak, die wij in onze verhandeling hebben aangewezen tusschen de verklaring van Stephanus van Dora en de slotwoorden van den tweeden brief van Honorius, toen zij in 's Pausen veroordeeling toestemden; want dat vonnis werd uitgesproken in het begin der dertiende zitting en was alleen gegrond op den eersten brief van Honorius, terwijl diens tweede brief eerst bij het einde dier zitting aan het licht kwam. Ten derde had Stephanus zelfs den naam van Honorius niet genoemd, terwijl Maximus hem wel verdedigd had met betrekking tot 's Heeren wil, maar niet omtrent zijne woorden over 's Heeren werkingen; het argument door ons aan de woorden van Stephanus ontleend ligt niet zoo gemakkelijk voor de hand, hoe duidelijk en krachtig het overigens ook is, zoo zelfs, dat het aan velen, die met ons de vervalsching der brieven aannemen, ontsnapt is; de lofspraak, door hem en door Maximus aan Honorius gegeven, is bovendien op zich zelf een negatief argument, dat slechts door redenering en vergelijking der omstandigheden positieve kracht verkrijgt; dit alles te zamen maakt het ons zeer aannemelijk, dat de legaten aan een beroep op hunne getuigenissen volstrekt niet gedacht hebben. En zelfs, zoo zij er aan gedacht hadden, wat

wij niet gelooven, dan nog konden zij dat beroep zoo gemakkelijk niet indienen; want welk antwoord hadden zij te wachten? Het is wel mogelijk, zouden de Oostersche bisschoppen hebben gezegd, dat Stephanus en Maximus gunstig voor den Paus getuigd hebben, maar wij hebben hier den eigenhandigen brief zelven van Honorius; zij zeggen nergens met klare woorden, dat Honorius dat *duplex silentium* niet heeft aanbevolen, terwijl wij met onze oogen zien, hoe klaar en duidelijk hij zulks doet in den brief, dien wij hier voor ons hebben.

Voor ons is het gedrag der legaten op het oogenblik der veroordeeling van Honorius zeer verklaarbaar en zelfs natuurlijk; minder gemakkelijk te verklaren is het, dat zij later, en vooral toen in de veertiende zitting de bedriegerijen en vervalschingen van het archief van Constantinopel aan het licht kwamen, de echtheid der brieven tot zelfs bij Paus Leo schijnen bevestigd te hebben. Maar daarover behoeven wij niet afzonderlijk te spreken, omdat deze moeijelijkheid zamenvalt met de opwerping, ontleend aan de goedkeuring van Leo II.

III. Dit *derde* bezwaar, de bekrachtiging van Paus Leo, is in onze oogen het lastigste gedeelte van onze taak. Hoe kon Leo er zoo gereed toe overgaan, om het vonnis te bekrachtigen tegen Honorius uitgesproken, en zijnen voorganger, die te Rome in officiëele stukken tot dusverre steeds onder de bestrijders der ketterij gerangschikt was, eensklaps als haren begunstiger te brandmerken? Kon hij dit doen op grond dier zoogenaamde echte brieven? Maar hij wist, hoe zij uit de handen der Monothelieten kwamen; hij had de veertiende zitting van

het concilie voor oogen, waar het kerkelijk archief van Constantinopel eene vervalschings-fabriek bleek te zijn; en hij had de legaten bij zich, die hem de gepleegde bedriegerijen uitvoerig en met alle mogelijke vrijheid konden uiteenzetten. Daarenboven hadden de Monothelieten zich reeds vroeg op den eersten brief van Honorius beroepen [1]); en daar men te Rome de aandacht op de ketterij en haar drijven bleef gevestigd houden, kon dit bij de raadslieden van den Paus niet in vergetelheid zijn geraakt; zij in de eerste plaats moesten opmerken, dat er nu in dien brief iets stond, waar men vroeger niets van wist, en dat dit juist hetzelfde was, wat men in den *Typus* veroordeeld had; zij moesten Leo doen opmerken, dat Honorius onmogelijk zóó met Stephanus van Dora kon gesproken hebben, als nu zijn tweede brief te kennen geeft. En toch stemt Leo II toe in de veroordeeling van Honorius.

Het schijnt ons inderdaad niet gemakkelijk toe, dit bezwaar op eene wijze op te lossen, die onze lezers bevredigen kan. Zelfs willen wij het niet dadelijk regtstreeks beproeven, maar, om tot dat gewenschte resultaat te komen, hun eerst het volgende in overweging geven.

---

1) De ons gemaakte opwerping luidt: „de Monothelieten waren reeds „vroeg op het *vervalschen* van Honorius' eersten brief bedacht geweest: „dit verzekert de abt Maximus". Wij hebben dit hierboven eenigzins gewijzigd. Want reeds in onze verhandeling schreven wij, dat Maximus eerst de Monothelieten van die *vervalsching* beschuldigd, maar later blijkbaar deze beschuldiging teruggenomen had; en in ons vorig artikel (*De Katholiek*, bl. 106, 107) hebben wij zelfs de gissing geuit en eenigzins aangedrongen, dat Maximus de Monothelieten NOOIT had beschuldigd van eene *vervalsching*, maar slechts van eene *valsche uitlegging* der woorden van Honorius.

Dezelfde, ja nog grooter moeijelijkheid, om het vonnis van Paus Leo te verklaren, blijft bestaan, ALS WIJ DE ECHTHEID DER BRIEVEN VAN HONORIUS AANNEMEN.

Van den eenen kant staat het vast, dat die brieven zooals ze daar liggen, veroordeelingswaardig zijn om het voorgeschreven *duplex silentium*, waarin zij met den veroordeelden *Typus* overeenstemmen: daarop grondt zich de uitspraak van Paus Leo. Van den anderen kant staat het evenzeer vast, dat niet alleen de Monothelieten, na zich eerst *ten onregte* met hardnekkige volharding op die brieven beroepen te hebben ten gunste hunner *Ecthesis*, later meer dan dertig jaren lang zich niet op die brieven beriepen ten gunste van hunnen *Typus*, hoewel zij dit *met regt* hadden kunnen doen; maar dat ook Paus Martinus en het Lateraansch concilie wel den *Typus* en de ketters, doch niet Honorius veroordeelen; integendeel Honorius wordt door zijne tijdgenooten, door Paus Martinus, door Paus Agatho, kortom in de overlevering van Rome onder de bestrijders der ketterij gerangschikt. Waaraan zal men nu deze tegenstrijdigheid toeschrijven? Zal men zeggen: de listige Monothelieten hebben de kracht van dat beroep voorbij gezien, en zijn onnoozel genoeg geweest om zoodanig beroep te verwaarloozen? — dat is onmogelijk. Paus Martinus heeft den zoo dikmaals aangevoerden en verdedigden brief van Honorius niet gekend? — maar dat is evenzeer onmogelijk. Paus Martinus heeft dien te Constantinopel berustenden brief, waarvan de Monothelieten zooveel ophef gemaakt hadden, met listig overleg en gunstig gevolg eenvoudig doodgezwegen? — altijd dezelfde onmogelijkheid.

Neen, als de brieven echt en werkelijk zóó door Ho-

norius geschreven zijn, dan blijft er slechts ééne uitlegging mogelijk. Men moet dan te Rome andere en krachtige redenen gehad hebben — buiten de brieven om — op grond waarvan Honorius niet slechts verdedigd, maar zelfs als bestrijder der ketterij geroemd kon worden, redenen, die krachtig genoeg waren, om den Monothelieten elk beroep op 's Pausen brieven onmogelijk te maken. Men moet bij voorbeeld te Rome hebben kunnen bewijzen, dat Honorius, eerst wel is waar door het listig schrijven van Sergius misleid, die brieven naar Constantinopel had opgezonden, maar later tot helderder inzigt der zaak gekomen was, zijn verkeerden maatregel teruggenomen en zelfs door nieuwe verordeningen de ketterij beteugeld had; dat daarom Sergius geaarzeld had, de *Ecthesis* bij het leven van Honorius te publiceren, en na zijnen dood 's Pausen naam in dat stuk niet had durven vermelden; dat daarom de Romeinsche gezanten zoolang te Constantinopel waren opgehouden, toen zij de bevestiging der pauskeuze van Severinus kwamen vragen, wijl men zich op de brieven van Honorius niet meer kon beroepen en derhalve een dergelijk gunstig schrijven van den nieuwen Paus Severinus verlangde. Deze of zoodanige, doch in ieder geval ontegensprekelijke bewijzen voor de orthodoxie van Honorius moet men te Rome hebben kunnen aanvoeren.

Doch indien men die veronderstelling — in het gegeven geval de eenig mogelijke — aanneemt, dan vragen wij op onze beurt: hoe kon Paus Leo er zoo gereed toe overgaan, om het anathema over zijn voorganger uit te spreken: *anathematizamus Honorium*? hoe kon hij Honorius, vroeger te Rome altijd als bestrijder der ketterij

bekend, thans eensklaps als haren begunstiger brandmerken? Reeds vroeg hadden de Monothelieten beproefd Honorius als zoodanig te doen voorkomen; en daar men te Rome de aandacht op de ketterij en haar drijven bleef gevestigd houden, kon dit bij de raadslieden van den Paus niet in vergetelheid zijn geraakt; zij in de eerste plaats moesten Leo herinneren aan die krachtige argumenten, waaruit de orthodoxie van Honorius vroeger zoo duidelijk gebleken was, en die de Monothelieten gedwongen hadden om hunne dwaze beschuldiging te laten varen. Reeds in het concilie hadden de pauselijke gezanten die argumenten moeten aanvoeren, want zij waren vóór hun vertrek uit Rome op de hoogte hunner zending gebragt en dus ook bekend gemaakt met de brieven van Honorius, de beschuldiging, die er aan ontleend kon worden, en het antwoord, waardoor zij die beschuldiging vernietigen moesten. Hadden zij zulks gedaan, maar had het concilie naar hunne argumenten niet willen luisteren en zelfs hunne tegenspraak in de akten niet opgenomen, bij hunnen terugkeer konden zij dit met alle mogelijke vrijheid aan Paus Leo verhalen, en deze mogt op zijne beurt het hun aangedane onregt niet stilzwijgend voorbijzien, veel minder nog toestemmen in den onverdienden smaad door het concilie op Honorius geworpen. Hadden zij die argumenten niet aangevoerd en zich aan pligtverzuim schuldig gemaakt, Leo had zulks kunnen herstellen en door eene openbare uiteenzetting dier argumenten zijn veroordeelden voorganger triomfantelijk in zijne eer kunnen herstellen. Toch doet hij het niet, maar zegt: *anathematizamus Honorium.* Met dezelfde stukken en bescheiden in de hand, die

zijne voorgangers bezaten, en *zonder dat iets nieuws was aan het licht gekomen*, veroordeelt hij Honorius, wien zijne voorgangers verdedigd en geprezen hadden.

't Is wel wonder, dat zij, die de brieven als echt beschouwen, zich nooit deze moeijelijkheid ter oplossing hebben voorgesteld. Hoewel het natuurlijk onze taak niet is, die oplossing te geven, gelooven wij toch, dat zij alleen in de tijdsomstandigheden zou kunnen gezocht worden, en dat men zou moeten zeggen: Paus Leo heeft aldus gehandeld, om den pas herstelden vrede der Kerk niet op nieuw te verstoren. Voldoende schijnt die oplossing ons niet toe en ook niet aannemelijk. Niet voldoende, want zij zou eene vlek werpen op Paus Leo II; *non sunt facienda mala, ut eveniant bona.* Niet aannemelijk, want wie kan gelooven, dat ooit een Paus, die bij magte was, de nagedachtenis van een zijner voorgangers in eere te houden, om welke reden ter wereld ook, in zijne onteering en bij gevolg in de oneer van den Apostolischen Stoel heeft toegestemd?

Dezelfde oplossing nu, *maar met meer regt en waarschijnlijkheid* kunnen *wij* geven, die de brieven van Honorius als vervalscht beschouwen, wanneer wij de handelwijze van Leo II willen verklaren. Was de orthodoxie van Honorius door de vorige Pausen altijd verdedigd, Leo II veroordeelt hem op grond van *nieuwe bescheiden*, die pas aan het licht waren gebragt; want al was het bestaan der brieven te Rome bekend, het was iets nieuws te vernemen, dat daarin het *duplex silentium* werd aanbevolen. Zulks was aan Honorius vroeger nooit ten laste gelegd, men had vroeger daaromtrent Honorius nooit verdedigd, en bij gevolg konden Leo II en zijne raads-

lieden, evenmin als de legaten op het concilie, gebruik maken van die krachtige argumenten uit vroegeren tijd, waarvan wij hierboven gesproken hebben. Zij zelven moesten dus nieuwe argumenten zoeken, wilden zij die nieuwe beschuldiging wederleggen. Konden zij die zoo gemakkelijk vinden? Men zal zeggen: zij hadden de getuigenissen van Paus Martinus, van den H. Maximus, van Stephanus van Dora, kortom al de argumenten kunnen aanvoeren, waarop wij ons in onze verhandeling beroepen hebben. Maar zijn die argumenten, die meestal bij den eersten oogslag negatief schijnen en slechts door redenering en ontwikkeling positieve kracht verkrijgen, door hen gevonden? Die argumenten schijnen nu eenvoudig, krachtig en voor de hand te liggen. Maar waarom zijn zij vóór Bartolus, dat is vóór de helft der vorige eeuw, aan niemand in de gedachte gekomen, aan geen enkele dier menigvuldige schrijvers, die zich op de verdediging van Honorius hebben toegelegd? waarom bij voorbeeld zelfs niet aan Anastasius, bibliothecaris der Kerk van Rome in 869, die, om Honorius vrij te pleiten, tot diens secretaris toe in eenige verdenking brengt: eene verdenking, zoo ongegrond, dat hij ze dadelijk moet terugnemen [1])? Konden Paus Leo en zijne raadslieden niet zeer gemakkelijk en natuurlijk de te Rome bestaande overlevering en de lofspraken der vorige Pausen daaraan toeschrijven, dat men onbekend was gebleven met de aanbeveling van het *duplex silentium* door Ho-

1) Quis autem erit, qui nobis interim dicat, utrum ipse [Honorius] pro certo dictaverit epistolam: cum et ex scriptoris vel indisciplinatione, vel in pontificem odio quid contingere tale potuerit? quamvis non ignoremus, sanctissimum hanc scripsisse Joannem abbatem. Bij Labbe V, 1769.

norius, waarvan men nu voor het eerst door de te Constantinopel berustende brieven was in kennis gesteld? Kortom, naar onze meening vordert men te veel van Leo en zijne raadslieden, wanneer men van hen kennis en aanvoering verlangt van die argumenten, welke eerst in de laatste eeuw gevonden zijn; die vordering schijnt ons even onbillijk als een verwijt zou zijn aan de politie — men vergeve ons ter wille der duidelijkheid deze gemeenzame vergelijking — dat zij niet dadelijk, maar eerst na jaren, de ware schuldigen aan den een of anderen moord gevonden heeft.

Wijzen wij derhalve deze vordering af, van den anderen kant evenwel geven wij toe, dat twee zaken aan Paus Leo niet konden ontgaan: de geheel nieuwe houding, waarin Honorius voor zijne oogen oprijst, zoo geheel verschillende van en in strijd met de overlevering van Rome, en de bewezene vervalschingen van het kerkelijk archief van Constantinopel. Zonder de minste aarzeling erkennen wij, dat deze beide zaken bij hem noodzakelijk de vraag moesten doen ontstaan: zouden de brieven van Honorius ook vervalscht zijn? en dat zij hem bijna meer moesten doen overhellen om die vraag in bevestigenden, dan wel in ontkennenden zin te beantwoorden. In een woord, onzes inziens heeft hij aan de echtheid der brieven sterk getwijfeld. En toch heeft hij Honorius veroordeeld! ziedaar eigenlijk de moeijelijkheid, die wij te verklaren hebben.

Gelijk wij reeds aanstipten, wij vinden die verklaring in de tijdsomstandigheden en zeggen: Paus Leo heeft aldus gehandeld, om den pas herstelden vrede der Kerk niet op nieuw te verstoren. Voldeed die verklaring ons

niet van de zijde van hen, die de echtheid der brieven aannemen, wij gelooven, ze op ons standpunt met meer regt en waarschijnlijkheid te kunnen geven.

Stellen wij ons den toestand van Leo voor. De legaten zijn te Rome teruggekeerd met de akten en besluiten van het zesde concilie en een zeer welwillend schrijven van den Keizer; de Paus moet derhalve antwoorden zoowel op 's Keizers brief als op het schrijven der concilievaders, die de pauselijke bekrachtiging hunner besluiten gevraagd hebben. Zal hij nu bij het geven dier bekrachtiging het vonnis over Honorius geveld uitsluiten, of ook dat bevestigen? Ziedaar het dilemma hem gesteld, want hij kon geen nieuw onderzoek van de originele brieven voorschrijven, die met goedvinden der pauselijke legaten verbrand waren; en eenvoudig over Honorius zwijgen, of zijne uitspraak met betrekking tot dien Paus opschorten, stond voor de Oostersche bisschoppen met eene uitsluiting gelijk, en zou in het Oosten dezelfde gevolgen veroorzaken. De echtheid der brieven, waarop de uitspraak van het concilie rust, wordt door hem wel sterk betwijfeld, maar van hunne onechtheid is hij toch ook niet overtuigd.

Zijn nu de brieven onecht, en veroordeelt hij toch Honorius, dan werpt hij eene onverdiende vlek op de nagedachtenis van dien Paus; maar dan moet zulks in de eerste plaats geweten worden aan het listig bedrog der Grieken, die de authenticiteit der brieven niet alleen door de overige bisschoppen, maar zelfs door de pauselijke legaten hebben doen erkennen, en slechts in de tweede plaats aan hem, of liever aan de moeijelijkheid zijner positie, daar hij de Grieken en hun bedrog niet

Zijn daarentegen de brieven echt, en veroordeelt hij Honorius niet, dan wordt zonder wettige reden of noodzakelijkheid de vrede der Kerk verstoord en het veertigjarige schisma, dat pas met zoo groote moeite en toch zoo gelukkig geëindigd was, herleeft met feller woede; maar dit rampzalige gevolg is dan hoofdzakelijk zijne schuld, omdat hij door eene te ver gedrevene zucht om de eer van Rome te handhaven, in de regtmatige veroordeeling van zijnen voorganger niet had toegestemd. Genoodzaakt om tusschen deze beide zaken te kiezen, dat wil zeggen, om zich aan het gevaar bloot te stellen van óf eene onverdiende blaam op Honorius te werpen óf onregtvaardig dien Paus van alle blaam te zuiveren en daardoor het schisma te doen herleven, heeft Leo, overwegende, dat het doen eener verkeerde keuze in het eerste geval aan de Grieksche bedriegers, in het tweede geval aan hem zelven hoofdzakelijk zou te wijten zijn, het eerste boven het laatste verkozen; en wij gelooven, dat ieder ander in zijne plaats en omstandigheden hetzelfde zou gedaan hebben.

Ziedaar de oplossing der moeijelijkheid, die wij vooral daarom met een zeker vertrouwen aanbieden, wijl zij ook gegeven moet worden door hen, die de echtheid der brieven aannemen en toch, naar ons inzien, er minder dan wij toe geregtigd zijn. Zij moeten Paus Leo zijnen voorganger, hoewel hij van diens onschuld overtuigd was, laten opofferen aan den vrede der Kerk; wij laten Leo, die twijfelde en nogtans handelen moest, van twee kwaden het minste kiezen.

Ten slotte nog ééne opmerking. Zou het niet aan Leo's twijfel omtrent de echtheid der brieven zijn toe

te schrijven, en aan zijne vrees van ten koste zijns voorgangers eene onregtvaardige uitspraak te doen, dat hij het vonnis van het concilie veel verzacht en, zooveel hij vermogt, in overeenstemming met de overlevering van Rome gebragt heeft? Het concilie zegt: „de „brieven van Sergius en Honorius, welke wij geheel en „al strijdig bevinden met de apostolische leerstukken, de „uitspraken der conciliën en van alle erkende HH. Va„ders, daarentegen overeenstemmende met de valsche „leeringen der ketters, verwerpen wij zoo ver mogelijk „en verfoeijen ze als verderfelijk voor de ziel.... wij „hebben geoordeeld, dat Honorius, Paus van het oude „Rome, buiten de Kerk geworpen en in den ban ge„daan moet worden, daar wij uit zijn schrijven aan „Sergius zien, dat hij diens meening in alles omhelsd „en diens goddelooze leerstellingen bekrachtigd heeft". Wanneer wij nu den brief van Honorius lezen, dan zouden wij zeggen: het is een bloote weêrklank op het schrijven van Sergius, wien hij prijst en vermaant op den ingeslagen weg voort te gaan, en bij gevolg had Paus Leo die scherpe veroordeeling van het concilie kunnen overnemen. Maar hij doet zulks niet. Honorius was bij het ontstaan der ketterij met zachtheid en meer smeekende dan bevelende te werk gegaan: zoo luidde de overlevering van Rome; en in zekere overeenstemming hiermede wordt hij door Leo veroordeeld, alleen omdat hij door verkeerde toegevendheid of gebrek aan waakzaamheid de waarheid niet genoeg uiteengezet, de ketterij niet genoeg beteugeld had en daardoor oorzaak geworden was, dat de onbevlekte Kerk met eene vlek bezoedeld werd. Men versta ons wel; wij geven dit niet

als een streng bewijs voor Leo's twijfel aangaande de echtheid der brieven, maar willen slechts doen gevoelen, hoe goed men deze zijne handelwijze verklaren kan, in geval zoodanige twijfel werkelijk bij hem bestaan heeft.

Dat Leo nu het vonnis van het concilie in bovengemelden zin veel verzacht heeft, willen wij om eene bijzondere reden nog even aantoonen; niet zoozeer uit zijn schrijven aan de bisschoppen van Spanje, aan wie hij de veroordeeling mededeelt van „Honorius, die den uit„brekenden brand der ketterij niet, zoo als het zijn apo„stoliesch gezag betaamde heeft uitgedoofd, maar door „nalatigheid begunstigd (negligendo confovit)" [1]), als wel uit zijnen brief aan den Keizer, in welken brief hij de besluiten van het zesde concilie bekrachtigt, en waaruit wij derhalve zijn eigenlijk vonnis over Honorius kennen. Onze bijzondere reden daarvoor is, dat men ten onregte zeer dikwijls de woorden van Leo aanhaalt volgens den latijnschen tekst, die van den griekschen veel verschilt en toch slechts als eene vertaling te beschouwen is. Immers Leo, die in de grieksche en latijnsche taal ervaren was volgens getuigenis van zijn levensbeschrijver, die tevens zijn tijdgenoot was (Graeca, Latinaque lingua eruditus) [2]), heeft buiten twijfel aan den Griekschen Keizer in het Gricksch dat stuk geschreven, dat voor de Oostersche bisschoppen de goedkeuring hunner besluiten inhield; 't is ook onwaarschijnlijk, dat een grieksche vertaler den tekst ten gunste van Honorius zooveel verzacht zou hebben; terwijl eindelijk de zach-

1) Labbe VI, 1247.
2) Labbe VI, 1242.

tere grieksche tekst zich meer dan de latijnsche aansluit aan Leo's bovengemelde woorden aan de bisschoppen van Spanje. Wij geven dus hier eerst den griekschen tekst en stippen dan de afwijkingen aan, welke de vertaler zich in het Latijn veroorloofd heeft. Het Grieksch luidt aldus:

Ἀναθεματίζομεν .... Οὐμήν ἀλλά καὶ Ονώριον, ὅστις ταύτην τὴν Ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν οὐκ ἐπεχείρησε διδασκαλίᾳ ἀποστολικῆς παραδόσεως ἁγνίσαι, ἀλλά τῇ βεβήλῳ προδοσίᾳ μιανθῆναι τὴν ἄσπιλον παρεχώρησε.

De letterlijke vertaling hiervan in het Latijn zou aldus moeten zijn:

Anathematizamus ... necnon et Honorium, qui hanc apostolicam ecclesiam non conatus est doctrina apostolicae traditionis puram servare, sed profana illa proditione maculari hanc immaculatam permisit; dat is: „Wij spreken het anathema uit over Honorius, die „niet getracht heeft deze apostolische Kerk zuiver te be„waren door de leer der apostolische overlevering, maar „toegelaten heeft, dat zij, de onbevlekte, door die schan„delijke misleiding bezoedeld werd".

Hoe nu luidt de latijnsche tekst, die gewoonlijk wordt aangehaald?

Anathematizamus ... necnon et Honorium, qui hanc apostolicam ecclesiam non apostolicae traditionis doctrina lustravit, sed profana proditione immaculatam fidem subvertere conatus est; dat is: „Wij spreken het „anathema uit over Honorius, die deze apostolische Kerk „niet zuiver bewaard heeft door de leer der apostolische „overlevering, maar door schandelijk verraad getracht „heeft het onbevlekte geloof ten gronde te rigten."

Zien wij nu eens, hoezeer door deze vertaling het vonnis van Honorius wordt verzwaard.

Vooreerst wordt het slotwoord „*permisit*, hij heeft toegelaten", dat aan Honorius slechts *nalatigheid* ten laste legt, door den vertaler niet alleen geschrapt, maar vervangen door het woord „*conatus est*, hij heeft getracht", welk woord hij uit het eerste gedeelte van den volzin naar het tweede overbrengt; in plaats van een bloot nalatige wordt Honorius hierdoor als een ijverige bevorderaar der ketterij voorgesteld.

Vervolgens vertaalt hij het grieksche μιανθῆναι door *subvertere*, *ten gronde rigten*, in plaats van door *maculari*, *bezoedeld worden*; welk een verschil en hoe bezwarend voor Honorius! Het Grieksch zegt: „hij heeft toegelaten, dat zij bezoedeld werd", en de vertaling maakt er van: „hij heeft getracht haar ten gronde te rigten."

Ten derde schuift de vertaler er eigenmagtig het woord *fidem*, *het geloof*, in, dat in het Grieksch niet te vinden is, voegt dan *immaculatam*, *de onbevlekte*, bij *fidem*, en verkrijgt daardoor het *onbevlekte geloof;* terwijl in den oorspronkelijken tekst *immaculatam* het adjectief is van *ecclesiam*, *de onbevlekte apostolische Kerk*. Volgens Paus Leo derhalve is door de nalatigheid van Honorius eene vlek gevallen op den Apostolischen Stoel; volgens den vertaler daarentegen beijverde Honorius zich, om het geloof zelf aan te randen en ten gronde te rigten.

Eindelijk in den tekst is de schandelijke misleiding *der ketters* oorzaak van de vlek, die op Rome geworpen is, en heeft Honorius haar daartegen niet bewaard; de vertaler laat het voorkomen, alsof Honorius door *zijn eigen*

schandelijk verraad getracht had het geloof ten gronde te rigten.

Wat dit laatste aangaat merken wij nog op, dat men het Grieksch niet aldus vertalen kan: „Honorius heeft door een schandelijk verraad toegelaten, dat de Kerk bezoedeld werd." De woorden τῇ βεβήλῳ προδοσίᾳ beteekenen *het* of *dat* en niet *een* schandelijk verraad. Zij mogen dan ook niet verbonden worden met het slotwoord παρεχώρησε, *hij heeft toegelaten*; want dan zou men moeten vertalen: „Honorius heeft door *het* (of *dat*) schande-„lijk verraad toegelaten, dat de Kerk bezoedeld werd", iets dat geen zin zou hebben, daar er nog geen sprake is geweest van eenig verraad door Honorius gepleegd, waarop zulks zou terugslaan. Maar zij moeten verbonden worden met het onmiddellijk volgende woord μιανθῆναι, *bezoedeld worden*, waardoor men dezen goeden zin verkrijgt: „Honorius heeft toegelaten, dat de Kerk bezoedeld werd door *het* schandelijk verraad" of liever: door *de* schandelijke misleiding", namelijk van de veroordeelde ketters, van Sergius, in denzelfden zin even te voren door Leo genoemd en in den ban gedaan.

De slotsom van dit alles is, dat Leo Honorius veroordeeld heeft, omdat zijne nalatigheid de schuld is van de vlek, waarmede de ketters den Apostolischen Stoel bezoedeld hebben, dewijl hij zich door hunne listige en bedriegelijke voorstellingen heeft laten wederhouden om, zooals het den Apostolischen Stoel betaamde, met kracht de ware leer voor te staan en te verkondigen. Het verzuim derhalve van eene krachtdadige tegenkanting, ziedaar wat Paus Leo aan Honorius ten laste legt: terwijl daarentegen het zesde concilie Honorius een volgeling van

Sergius noemt en hem beschuldigt de dwaalleer van Sergius bekrachtigd te hebben. Voor deze verzachting van zijn vonnis kon Leo in de brieven van Honorius zelve bezwaarlijk aanleiding vinden; zij is daarom veel gemakkelijker te verklaren, wanneer men hem met ons de echtheid der brieven laat in twijfel trekken, dan wanneer men hem die echtheid zonder den minsten twijfel doet aannemen en erkennen.

Soeterwoude, 26 September 1875.

C. J. M. BOTTEMANNE.

NIEUWE BESLISSINGEN AANGAANDE HET JUBILÉ VAN 1875.

Wanneer men de hooge waarde van den Jubilé-aflaat kent en daarbij bedenkt, dat de millioenen Christenen, welke er aan wenschen deelachtig te worden, over de geheele aarde verspreid wonen en in de meest verschillende toestanden en omstandigheden verkeeren, dan zal het geene verwondering wekken telkens nieuwe vragen aangaande 't Jubilé aan de Romeinsche Congregatiën en den H. Stoel te zien voorstellen. De eene Bulla, welke de vereischten voor 't verdienen van 't Jubilé opgeeft, moet overal en voor allen worden toegepast; het kan niet anders, of menigmaal komt de vraag op: valt deze of geene bijzondere handeling of omstandigheid onder de algemeene termen der wet? Het was dus te verwachten; dat er na de vragen en beslissingen, die wij in onze vorige afleveringen mededeelden, weder andere zouden volgen. En werkelijk zijn deze nieuwe decisiën der H. Poenitentiarie bekend gemaakt:

I. Si ecclesia designata pro visitationibus implendis ad Jubilaeum lucrandum angusta sit ita ut omnes Christi fideles processionaliter eam visitantes haud capere valeat; quaeritur an ii, qui ingredi nequeunt, onus visitationum impleant.

R. Fideles in processionibus extra januas ecclesiae aut oratorii ob illius angustiam remanentes et cum aliis orantes unam corpus moraliter efformare ac proinde visitationi pro lucrando Jubilaeo satisfacere.

II. Ordinarius quidam quaesivit an censeri possint veluti processiones ad quatuor ecclesias designatas pro Jubilaeo lucrando visitationes, quas ille peragit una cum capitulo et seminario in vestibus haud choralibus sed nigris, psallendo voce submissa; et proinde an sit in suo arbitrio numerum visitationum immi-

nuere, sicuti est in sua facultate eas imminuere, quae processionaliter fiunt.

R. Quatenus processiones fieri nequant more solito, affirmative.

III. An religiosi Jubilaeum lucrari valeant peragentes in propria ecclesia visitationes ad id præscriptas?

R. Negative.

IV. Religiosus, qui jam visitationes in propria ecclesia implevit, ut supra, et eas iterare debeat, poteritne in sua confessione privilegiis frui per Encyclicam concessis, si his nondum usus fuerit?

R. Affirmative.

V. An satisfaciat duplici præcepto confessionis annualis et Jubilaei ille, qui confessorem adit duabus vicibus in ordine ad unicam absolutionem?

R. Negative.

SPROKKELING.

Het Nederlandsche Bijbelgenootschap. Op de laatste jaarlijksche vergadering, die 12 Augustus l.l. te Amsterdam is gehouden, bleek wederom, dat het genootschap voortdurend minder belangstelling vindt. Het Hoofdbestuur had de besturen der afdeelingen opgewekt om zooveel mogelijk nieuwe begunstigers en leden te winnen, ja zelfs alle predikanten in Nederland uitdrukkelijk verzocht de belangen van het genootschap toch ter harte te nemen. Maar hoe weinig was dit door deze pogingen gebaat geworden! Wel is waar, op eenige plaatsen had men iets gewonnen, maar elders waren er nieuwe verliezen geleden, zoodat de slotsom bleef: achteruitgang. Er zijn thans nog 3946 leden, 2816 begunstigers en 127 afdeelingen. Aan contributie was ontvangen *f* 29996.64½, aan giften *f* 1025.63, aan legaten *f* 6269,08½. Uit het magazijn werden afgeleverd: 10275 Bijbels, 1150 Oude Testamenten, 17377 Nieuwe Testamenten en 225 afzonderlijke gedeelten van den Bijbel.

ARCHIEF VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET AARTSBISDOM UTRECHT.

De vriend, die in 1869 aan Dr. W. J. F. Nuijens zeide, „dat niemand beter dan ik (niet schrijver dezes, maar genoemde doctor) in de gelegenheid zou zijn om die bouwstoffen (voor de kerkelijke historie onzer bisdommen), hier en daar verspreid, bijeen te verzamelen", moge — zoo als de doctor verklaart — „een onzer uitstekendste historieschrijvers" zijn: van archieven en paleographie moet hij al bijzonder weinig gekend hebben, om zoo iets te kunnen zeggen; of — hij heeft der nederigheid zijns geleerden vriends eene kleine lage willen leggen. Zoo dit laatste zijne meening was, dan had hij zich die ondeugendheid kunnen sparen, want — schrijft Dr. Nuijens — „mijn antwoord was, dat dergelijke arbeid boven mijne krachten ging: dat iemand die dergelijk werk wilde ondernemen, zijn geheel leven daaraan uitsluitend zou moeten toewijden" [1]).

---

1) *Onze Wachter*, Octob. 1875, blz. 269.

Dr. Nuijens zegt hier nog te weinig: geen menschenleven is lang genoeg om alle bronnen op te sporen, die voor de geschiedenis der Kerk in ons vaderland nog verborgen liggen in gemeentehuizen, geregtshoven, consistoriekamers, arm- en weeshuizen, oude kasteelen, of in het rijksarchief en de archieven der provinciën, steden, dorpen, enz.; een reuzenarbeid van dien omvang vraagt den lust, de kracht, den moed, de volharding van velen, verspreid in de verschillende gewesten van ons vaderland, en gedurende een aantal jaren. Daar hebt gij onzen geleerden en werkzamen van Lommel: hij heeft het zich ten levenstaak gesteld alle bouwstoffen, die hij slechts vinden en bemagtigen kan, voor onze kerkhistorie bijeen te brengen; hij doorreist het vaderland en de naburige rijken; hij zit weken en maanden op archieven en stedehuizen; hij heeft toegang, meer dan iemand anders, tot alle verzamelingen, en is door de orde, waartoe hij de eer heeft te behooren, ook in de gelegenheid veel narigten ên aanwijzingen ook uit het buitenland te bekomen; en toch, hij zal de eerste zijn om te bevestigen, dat het slechts luttel is wat een menschenleven kan voortbrengen.

Toen Dr. Nuijens in bovengenoemd jaar tot zijn vriend zeide: „dat het evenwel te hopen was dat de geschiedenis der Katholieke Kerk in de Republiek der zeven Geünieerde Provinciën het voorwerp van een vlijtig, nauwgezet onderzoek zou worden", toen was die hoop reeds lang vervuld. De zalige eerste bisschop van Haarlem, Mgr. van Vree, had reeds langen tijd te voren eenigen zijner priesters aan den arbeid gezet, en hun tijd en gelegenheid gegeven om zich op de bronnenstudie toe te leggen, niet slechts voor de kerkhistorie der zeventiende eeuw, maar

ook voor die der vroegere en latere tijdvakken. Reeds tien jaren vroeger had schrijver dezes (tegenover Dr. Nuijens mag hij wel eens een woord over zich zelven spreken) meer dan 300 kerkelijke stukken, berustende op het stedelijk archief der residentieplaats van Graaf Jan I in 1296, in het oude beroemde Veere, ik zeg niet gelezen, maar afgeschreven, en had een jaar of drie in de oude wereldberoemde abdij van Middelburg, met den kundigen, mededeelzamen en voorkomenden archivaris der provincie, de rijke en merkwaardige verzameling van charters en oorkonden uit den grafelijken tijd doorsnuffeld.

Veel was er reeds gearbeid, veel reeds afgeschreven en verzameld, eer er sprake van kwam het bijeengebragte ook in ruimeren kring te verspreiden. Aan onzen beminden bisschop van Haarlem komt de eer toe het eerste woord daarvan gesproken te hebben; en zelfs dringend was zijn wensch aan velen onzer geuit, om tot eene of andere uitgave te besluiten. De wijze echter, waarop de uitkomsten onzer onderzoekingen zouden worden openbaar gemaakt, was niet zoo spoedig te beslissen; menig plan werd ontworpen en ook weder verworpen; menige zamenspraak tusschen Utrecht en Haarlem over het wenschelijke of niet wenschelijke van vereenigden of afzonderlijken arbeid werd gehouden, eer men het wagen durfde zijne eerstelingen de wereld in te zenden.

Wij wenschten bouwsteenen te leveren, waarmede het huis onzer vaderen eenmaal kon herbouwd, het beeld van hun leven hersteld worden. Wij hadden ze reeds voor groot gedeelte opgedolven de bouwsteenen, die tevens heilige overblijfsels zijn, waaraan — zooals een gevierd schrijver zegt — het bloed onzer ouders kleeft,

waarop de traan onzer moeder zijn sporen liet. Met eerbied wilden wij ze bewaren, totdat, misschien reeds lang nadat wij de eeuwige rust zijn ingegaan, het uur komt, waarop de meesterhand aan allen hun plaats wijst en allen te zamenvoegt tot den grooten bouw — de geschiedenis der Katholieke Kerk in Nederland.

Meer dan bouwsteenen konden wij ook niet leveren. Hadden 's Hertogenbosch en Roermond reeds hunne geschiedschrijvers — thans mogen wij er Breda bijvoegen —, ijverzucht mogt ons het doel niet voorbij doen streven. „Op Utrechtschen en Haarlemschen bodem", schreef prof. Schaepman, „heeft, helaas! de storm zoo geweldig gewoed, dat de bouwsteenen niet alleen bedolven zijn, maar soms verdwenen. Wat nu elders misschien nuttig wezen kon, is daar zeker noodzakelijk. Eene geschiedenis óf van het Bisdom Haarlem óf van het Aartsbisdom Utrecht, die waarlijk op den naam van geschiedenis aanspraak maken mogt, behoorde dus van steen tot steen, van stuk tot stuk te worden bijeengegaard. Daarom heeft men het verzamelen van Bijdragen verkozen boven het onmiddellijk schrijven eener geschiedenis" [1]). Ook de bisschop van Haarlem schreef aan zijne geestelijkheid: „De groote omvang van ons Bisdom, het groote aandeel, dat deze streken reeds van den beginne af hebben gehad in de geschiedenis van Kerk en Staat, de vele nog niet aan het licht gebragte bronnen, waaruit de geschiedenis der Haarlemsche Kerk moet worden geput: ziedaar zoovele redenen, waarom eene Beschrijving van ons Bisdom hoogst merkwaardig en gewigtig moet wezen, maar tevens, wil zij

1) *De Wachter*, 1872, blz. 226.

zooveel mogelijk volledig zijn, ontzaggelijken arbeid vorderen moet".

Haarlem ging vóór en heeft nu reeds drie deelen uitgegeven zijner „BIJDRAGEN"; maar Utrecht had ook reeds alles voorbereid, om denzelfden weg in te slaan en hetzelfde voetspoor te drukken. Een jaar later immers verscheen het „ARCHIEF VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET AARTSBISDOM UTRECHT. BIJDRAGEN, VERZAMELD EN UITGEGEVEN OP LAST EN ONDER TOEZICHT VAN Z. D. H. DEN AARTSBISSCHOP." Beide uitgaven beoogen hetzelfde doel, volgen hetzelfde plan, maar behouden toch haar eigenaardig karakter. Het zou nutteloos zijn te willen onderzoeken, wie van beiden de meeste verdiensten heeft, daar beiden met evenveel ernst en ijver en bekwaamheid naar het gestelde doel streven. Heeft Haarlem in deze het voorregt van eerstgeboorte, het tracht zich die eer voortdurend waardig te toonen. Alleen willen wij opmerken, dat de Haarlemsche „*Bijdragen*" op meer medewerking schijnen te mogen rekenen dan de Utrechtsche, daar de laatsten slechts een achttal schrijvers van stukken kunnen stellen tegenover meer dan twintig inzenders van de eersten.

Het moet echter gezegd worden: dat achttal heeft dubbelen arbeid geleverd en puik van stukken geschreven of medegedeeld. Een rijke schat van merkwaardige oorkonden is ons in de verschenen afleveringen aangeboden; wij noemen slechts: „*Extractum e libro synodali Officialis Oldenzaliensis et Partium Twentiae*"; dan „*Joannes van Bronkhorst*" 24 September 1368 verkozen tot Proost van St. Pieter te Utrecht; de „*Memorie van J. Wtenbogaert aan Prins Frederik Hendrik.*" Niet minder merk-

waardig zijn de verschillende „*verslagen*", „*lijsten*" en „*brieven*", in groot getal medegedeeld door de Heeren Hofman, van Rossum en van Lommel. Pastoor Hilhorst heeft getoond, dat de werkzame schrijver van menig godsdienstig traktaatje ook uitstekend historieschrijver kan zijn; immers zijn „Kerkelijk Gooiland" mag aan het hoofd geplaatst worden der bewerkte stukken, verhandelingen, levensbeschrijvingen enz., en ook de geleerde pastoor van Zwolle heeft zijn ouden roem gehandhaafd in het keurig en zoo treffend „*Leven der Eerw. Moeder Andries Yserens, overste van het Lammenhuis te Deventer*".

Waar mannen met zooveel bekwaamheid en werklust als de Z. Eerw. Heeren van Lommel, van Rossum en Hofman aan het hoofd staan, waar schrijvers als pastoor Spitzen, Hilhorst en Mulder hunne stukken plaatsen, daar moet allengs medewerking, groote medewerking opdagen; daar zal de werklust van den een op den ander overgaan, de moed van deze den moed van gene schoren; daar zal het spoedig begrepen worden, dat gemeenschappelijk werken nood en pligt is, en dat eene verzameling van bijdragen noodzakelijk een gemeenschappelijk werk wezen moet.

De Haarlemsche „BIJDRAGEN" roepen het Utrechtsch „ARCHIEF" een hartelijk welkom in het leven toe; zij wenschen het geluk met de schoone gaven, met de kracht en den moed, die het zijn geschonken, en bidden het een lange reeks van jaren toe! Ons beider doel, ons beider streven is één: wij zoeken bouwsteenen, rapen ze waar wij kunnen en verzamelen ze in onze schuren. Heeft men reeds getracht drie der vijf beuken onzer Nederlandsche Kathedraal te herstellen: eenmaal zal het uur slaan, waarop ook onze steenen zullen opgemetseld worden om

de nog ontbrekende twee beuken aan te sluiten aan het groote Roomsche koor; en wij zullen er naar streven, dat onze bouw in hechtheid en kracht, zoowel als in vorm en versiering, dien der overigen waardig ter zijde sta.

J. J. VAN DER HORST.

KERKGESCHIEDENIS.

Geschiedenis van het tegenwoordig Bisdom Roermond en van de Bisdommen, die het in deze gewesten zijn voorafgegaan, door Jos. Habets, Kapellaan te Bergh-Terblijt. Eerste deel. Het Oude bisdom Tongeren-Maastricht-Luik, tot op het einde der XVIIIde eeuw. — Historische schets van het Aartsbisdom Keulen. Roermond, J. J. Romen. Bll. 620. gr. 8.

Sedert de herleving der bisschoppelijke Hiërarchie in deze streken doet zich onder onze vaderlandsche Geestelijkheid een steeds toenemende belangstelling voor de beoefening der Kerkelijke Geschiedenis opmerken. In elk der Diocesen, waarin de Nederlandsche kerkprovincie is ingedeeld, hebben zich dan ook de vruchten van dezen op nieuw gewekten ijver voor de kennis der vroegere toestanden en lotgevallen onzer geloofsgenooten niet laten wachten. In de zuidelijke provinciën, waar de geschiedschrijving, vooral na de Hervorming, niet met de eigenaardige bezwaren te kampen heeft, welke zich bij de behandeling der kerkhistorie van het Noorden voordoen, hebben reeds de bisdommen van 's Hertogenbosch en Breda in de Eerw. heeren Schutjes [1]) en Krüger [2]) hunne

1) Kerkelijke Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch. Door L. H. C. Schutjes. 3 dll.

2) Kerkelijke Geschiedenis van het bisdom Breda, enz., door J. B. Krüger, Past. te Hoogerheide. 2 dll. — Dezer dagen hebben de dagbladen de verschijning van het *derde* deel aangekondigd.

verdienstelijke geschiedschrijvers gevonden. In het Aartsbisdom Utrecht en in de diocese van Haarlem heeft men, onzes inziens teregt, van het zamenstellen eener geschiedenis dier Bisdommen, tot op onzen tijd voortgezet, voorloopig afgezien en die gewigtige onderneming liever uitgesteld, totdat door de vereenigde nasporingen van eenige hiertoe bevoegde mannen, genoegzame bouwstoffen zouden zijn verzameld, om met volledige kennis van toestanden, gebeurtenissen en personen, en met een ruimer voorraad van statistische en biographische gegevens en van oorspronkelijke bewijsstukken, dan waarover wij tot hiertoe konden beschikken, het veelomvattend werk aan te vangen. Niemand voorzeker, wien de moeijelijkheden, die den toekomstigen geschiedschrijver dier Bisdommen wachten, eenigzins bekend zijn, zal hier het *festina lente* wraken. Menig punt trouwens onzer kerkhistorie, dat nog in een betrekkelijk duister ligt, — laat ik hier slechts de aanleiding, oorsprong en ontwikkeling der Jansenistische scheuring onder de Hollandsche klerezij noemen — kan alleen zijne gewenschte opheldering en verklaring erlangen door volledige inzage en getrouwer mededeeling van oorkonden en aktestukken, van brieven en memoriën, vooral door tijdgenooten geschreven, welke deels nog in de archieven bleven verborgen of achtergehouden, deels onvolmaakt en soms stelselmatig verminkt ter onzer kennis gebragt zijn. Zonder veelzijdige bronnenstudie, door de bekendmaking der hier bedoelde *documents justificatifs* mogelijk geworden, hebben wij geen waarachtige en onpartijdige, den naam van *testis temporum* verdienende, geschiedenis van onze noord-nederlandsche kerken, vooral

in de bewogen dagen na de Hervorming en tijdens de inwendige kerkberoerten der achttiende eeuw, te wachten. Daarom werd dan ook door alle vrienden der historische studiën, met onverdeelden bijval, de verschijning begroet van de twee verzamelingen van bijdragen en documenten van allerlei aard, betrekking hebbende op de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht en van het Bisdom Haarlem, waarvan de uitgave sinds eenigen tijd in beide Diocesen — Haarlem gaf zich de verdienste hierin voorganger te zijn — onder de hooge bescherming der respective Kerkvoogden is begonnen en met steeds toenemende belangrijkheid van inhoud wordt voorgezet [1]). Onwaardeerbare diensten zal deze onderneming, waaraan de medewerking van niet weinige in onze geschiedenis ervaren mannen is verzekerd, aan onze kerkelijke historiographie bewijzen; en welgemeenden dank verdient reeds wat ons als eerste vrucht hunner nasporingen is aangeboden [2]).

---

1) *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht*, waarvan reeds dl. I en dl. II, 1, 2. en *Bijdragen tot de Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem*, waarvan reeds drie deelen zijn verschenen.

2) Ik behoef hier slechts te wijzen, voor het Utrechtsche *Archief*, op de aanteekeningen over de Oude Sendgerichten in Twente, welke van denzelfden geleerden geschiedkundige naar meer doen verlangen; op den nog onuitgegeven Brief van den provicaris Th. de Cock, de Memorie van J. Wtenbogaert, de verhandeling over de Broeder-congregatie van Windesheim; en daarenboven op tal van belangrijke statistieken, zoo als den *Catalogus Sacerdotum Jansenistarum* van 1731; de Naamlijst van de Pastoors der Holl. Zending over 1710—1770; de Doodenlijst van Geestelijken over 1717—1747, enz. En in de Haarlemsche *Bijdragen*, op het door historische kritiek uitmuntende opstel over het klooster Mariënhoven te Warmond, waarbij elk lezer den wensch zal uiten, dat de Schrijver, een onzer ervarenste geschiedvorschers, ons dikwijls op soortgelijke of andere vruchten zijner studiën moge vergasten. Verder op de belangrijke aanteekeningen over de Leidsche Pastoors gedurende een tijdvak van drie eeuwen; de historische bijzonderheden over onderscheidene parochiën;

Met ingenomenheid ontmoetten wij onder de medearbeiders aan de beide verzamelingen een sinds jaren voor onze kerkgeschiedenis onvermoeid werkzamen navorscher, den Eerw. P. A. van Lommel, S. J., die uit zijn rijken schat van biographische en statistische aanteekeningen, en tal van *anecdota*, door hem uit openbare of private archieven en bibliotheken, zoowel hier te lande als in den vreemde bijeengebragt, met onbekrompen vrijgevigheid *nova et vetera* ten beste geeft. In het *Archief* van Utrecht trokken de door dezen geleerde medegedeelde *Verslagen van den toestand der Hollandsche Missie* in 1616 en 1741, de *Regtsgronden voor de Statie's der Societeit* en het afschrift van de *Besognes der Gecommitteerde Raden van de Staten van Holland* in 1705 bijzonder onze aandacht. Algemeenen bijval vond in de Haarlemsche *Bijdragen* het keurige, van biographische nieuwigheden overvloeijend opstel van den Eerw. Graaf over den geleerden Haarlemmer kanunnik [1]) en aartspriester Jan Albert Ban, den dichter en mathematicus, den ervaren „praktizijn in de musijck met hooghe speculatie" (gelijk Scriverius den vriend van Descartes en

---

het opstel over de Reliquiën van St. Jeroen en St. Adalbert; de boeijend geschreven levensberigten van Bekeerlingen onder de Geestelijken in 't Haarlemsche Bisdom; en niet het minst op de merkwaardige Extracten uit de nader door mij te vermelden Akten van het Haarlemsche Kapittel, alsmede op de voor de Statistiek onmisbare Naamlijst van pastoors en parochiepriesters in de Haarlemsche diocese te beginnen met 1238, enz.

1) Ik noem hem alzoo, hoewel het bekend is, dat Ban niet tot het einde van zijn leven kanunnik bleef, maar zijn ontslag vroeg te gelijk met zijn collega Blommert, twee jaren vóór zijn dood (in Juli 1644). Men weet dat van Lennep en Jonckbloet, Mr. Ban voor een regtsgeleerde van professie hebben aangezien, misschien wel, omdat hij, als gegradueerde kanunnik, Meester in de Regten was.

Huygens noemde), dien wij hier ook als geschiedschrijver leeren kennen door de *Tabula chronologica Episcopatus Harlemensis*, welke hij op last van het Kapittel zamenstelde onder medewerking van zijn collega Bugge, uit wiens HS. zij in de *Bijdragen* werd overgenomen. Door deze schoone levensschets van dien edelaardigen priester heeft de Eerw. Graaf de beoefenaars onzer kerkhistorie en die der muziek ten zeerste aan zich verpligt. Een ander, wegens het behandelde onderwerp nog belangrijker, biographisch opstel leverde in dezelfde verzameling de hoogeerw. kanunnik Vregt in zijne uitmuntende verhandeling over het apost.-Vicarisschap van Joannes van Bijlevelt. Dit uitvoerige stuk [1]), een der sieraden van de *Bijdragen*, is niet alleen merkwaardig wegens de meesterlijke wijze, waarop rondom den hoofdpersoon toestanden en gebeurtenissen van dit bewogen tijdperk (1710 vg.) zijn gegroepeerd; maar ook om de gewigtige aktestukken, waarvan hier voor 't eerst, meen ik, mededeeling geschiedt [2]). Blijkens kanunnik Vregt's eigen, ons welkome verzekering, bevinden zich te zijner beschikking een aantal eigenhandige brieven en memoriën van Hoynck van Papendrecht, o. a. van diens *Liber Memorialis Missionis Hollandiae*, alsmede een groot gedeelte van Bijlevelt's Archief (vgl. *Bijdr.* I, 200); terwijl het hem

---

1) Reeds *zes* opstellen heeft de hoogeerw. schrijver aan dit onderwerp gewijd en belooft ons nog een vervolg, dat wij met gespannen belangstelling te gemoet zien.

2) Ik noem hier slechts: de pauselijke Breve ter benoeming van den Vicaris van Bijlevelt en het uittreksel uit v. Bijlevelt's Verslag aan de Propaganda in 1721; het *Memoriale Romam missum* in 1716; de brieven van Hoynck aan den Internuntius Santini, van v. Wijckersloot aan den Internuntius Spinelli, enz.

daarenboven vrij staat om den sluijer op te ligten, waarachter de ambtelijke nalatenschap van het voormalig Kapittel van Haarlem — zonder twijfel rijk aan belangrijke documenten — langen tijd, ook zelfs na 1853, voor elk weetgierig oog bleef verborgen. Deze buitengewoon gunstige stelling van den hoogeerw. schrijver van Bijlevelt's ambtsleven en van eenigen zijner geleerde medearbeiders in de *Bijdragen*, brengt ons een wensch op de lippen, die zeker bij velen weerklank zal vinden: dat in deze historische verzameling, welke bestemd is om een der voorname bronnen te worden voor den toekomstigen geschiedschrijver van het Haarlemsche Bisdom, zoo niet alle beschikbare, dan toch vele van deze kostbare en onder historisch opzigt onmisbare oorkonden, aktestukken, memorialen of andere historische bescheiden mogen worden opgenomen, en zooveel mogelijk *in extenso* [1]) en met diplomatische getrouwheid medegedeeld. Naar mijn bescheiden oordeel is *dit* de gewigtigste en meest gewenschte dienst, welken onze kerkelijke historiographie van de *Bijdragen* te wachten heeft. Immers ook bij alle verschuldigde waardeering van elke poging, om door

---

1) Het verlangen hier door mij geuit vond o. a. zijne aanleiding in de wijze, waarop door een der ijverigste medewerkers aan de *Bijdragen*, den Eerw. Graaf, het belangrijke, nog onuitgegeven *Liber Capituli Harlemensis*, dat door den Secretaris Bugge in 1629 begonnen, met uitzondering van eenige leemten, de notulen bevat van het Kapittel tot op het jaar 1853, is opgenomen. De geleerde Secretaris van ons Bisdom heeft aan zijne mededeelingen den titel gegeven van: „*Uit* de akten van het Haarlemsche Kapittel." En te regt. Het merkwaardig document wordt niet bij wijze van *afschrift*, maar in den vorm van *Extracten* ter onzer kennis gebragt. De groote leemten, die tusschen sommige datums bestaan, zouden zulks alleen kunnen bewijzen. Zou de toekomstige geschiedschrijver van het Bisdom Haarlem niet meer gebaat zijn met een volledig afschrift?

eigen onderzoek en navorsching onze kerkelijke geschiedenis volledíger toe te lichten, — en de *Bijdragen* bevatten daarvan menig welgeslaagde proeve — blijft het toch eene onmiskenbare waarheid, dat authentieke aktestukken, met name van tijdgenooten, de bron en te gelijk de regtvaardiging van het toekomstig geschiedwerk zullen moèten zijn. Anders zou kieskeurige kritiek alligt opwerpen, dat het teruggehoudene welligt, positis ponendis, hier of daar belangrijker kan zijn dan het medegedeelde. Er is trouwens, vooral vroeger, al te veel, zoowel „binnen als buiten de muren van Ilion", tegen de historische opregtheid gezondigd, dan dat, om vertrouwen te vinden, de eventueele teboeksteller van onze kerkelijke annalen, vooral na de zestiende eeuw, zich niet allermeest door een beroep en steun op onwraakbare bescheiden, tegen alle verdenking, niet alleen van partijzucht of verheeling der waarheid, maar ook tegen die van al te veel subjectiviteit in de beoordeeling van personen en feiten, zou dienen te vrijwaren.

Ik begin te merken dat ik mij, ter liefde voor de geschiedenis onzer noordelijke kerken, tot eene uitweiding heb laten verleiden, die mij bijkans zou doen vergeten, dat ik slechts de pen heb opgevat om hier de geschiedenis te bespreken van een onzer zuidelijke Bisdommen, hetwelk door de verschijning van het aan 't hoofd van mijn opstel aangekondigd geschiedwerk, zijne nog open plaats in de historiographie onzer Kerkprovincie is komen innemen. Ook het Bisdom Roermond heeft dezer dagen zijn geschiedschrijver gevonden. De vereerende lastgeving van den doorluchtigen Kerkvoogd, aan wiens gezegend

bestuur Limburg de uitgebreidste en op grootsche schaal aangelegde instelling van Katholiek onderwijs te danken heeft, die ons Vaderland bezit, had voor die gewigtige taak den Eerw. Jos. Habets, kapellaan te Bergh-Terblijt, aangewezen. Die keuze was allezins geschikt om vertrouwen in het welslagen van het te ondernemen werk in te boezemen. Sinds lang toch had de naam van den Eerw. Habets een goeden klank op het gebied der oudheidkunde en der geschiedvorsching, en 't was algemeen onder de vrienden dier vakken van wetenschap bekend, dat deze over nog jeugdige krachten beschikkende geleerde door veelomvangende studiën tot de hem opgedragen taak was voorbereid. Vooral de zoowel kerkelijke als burgerlijke geschiedenis en oudheden van het gewest zijner inwoning waren in eene reeks van met zorg bewerkte monographieën door den Eerw. Habets beschreven en toegelicht [1]); en van de onder dit opzigt zoo belangrijke *Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg* was er bijna geen deel verschenen, waarin niet een of ander opstel van den wakkeren Voorzitter dier wetenschappelijke vereeniging werd aangetroffen. Daarbij had de Eerw. Schrijver, zich wel bewust van de eischen, die voor de bewerking

---

1) Ik noem hier slechts, zoo veel mij 't geheugen dient: de uitgave van het werk van De Lenarts over Maastricht, de Chronijck der Landen van Overmaas, de verhandelingen over de kapel te Thorn en de Loonsche Leenen in Limburg; die over het adelijke stift van Houthem-St.-Gerlach, en de vermaarde abdij van St.-Salvator te Susteren, enz. — Op het gebied der oudheidkunde, vooral der Epigraphiek, van het Romeinsche tijdvak in Limburg, is de Eerw. Habets ook ijverig werkzaam geweest, waarvan menig opstel in de *Publications* en eenige afzonderlijk uitgegeven opstellen getuigen.

zijner *Geschiedenis* hem waren gesteld, geen moeite of arbeid ontzien, om door het afschrijven of raadplegen van de oude cartulariën der voormalige abdijen, van belangrijke documenten in de kerk- en stadsarchieven zich de noodige bouwstoffen voor zijn werk te verzamelen ten einde, gelijk hij zelf verklaart, in zijn verhaal te kunnen opnemen „al hetgeen, sedert de invoering van het Christendom tot op den dag van heden, binnen het gebied van het tegenwoordig Bisdom Roermond, in betrekking heeft gestaan met den godsdienst en de kerkelijke instellingen dezer gewesten." Blz. 7.

De eerste vruchten van deze met ijver opgevatte taak liggen vóór ons in het statige boekdeel van meer dan 600 bladzijden gr. 8, waarin de Eerw. Habets hetgeen men de vóór-geschiedenis van het Bisdom Roermond zou kunnen noemen, behandelt. Gaarne kwijt ik mij van een aangenamen vriendschapspligt, zoowel jegens den hooggeachten Schrijver als jegens mijne jongere ambtsbroeders in ons Haarlemsch bisdom, om hier van dien verdienstelijken arbeid eenig verslag te geven. Ik wil zulks trachten te doen met meer uitvoerigheid dan voor eene gewone boekaankondiging; in de hoop van daardoor iets te zullen kunnen bijdragen om aan het werk van mijn geleerden vriend een uitgebreiden kring van lezers, ook in onze streken, te bezorgen. En zulks niet alleen wegens de verdiensten van dit werk voor de geschiedenis van een onzer vaderlandsche bisdommen, maar ook — misschien wel voornamelijk — wijl de Schrijver het talent heeft gehad om overal, waar het pas gaf, een aantal van wetenswaardige bijzonderheden in zijn geschiedverhaal op te nemen, welke van uitge-

breide bronnenstudie getuigen, en die aan alle vrienden der wetenschap, voor de naauwkeuriger kennis van vroegere kerkelijke toestanden, wetgeving, tucht en gebruiken, hoogst welkom zullen zijn.

In de §§, waarin ik mijne aanteekeningen zal indeelen, zal ik dezelfde volgorde behouden, die aan de verschillende *hoofdstukken* in het werk zelf is gegeven.

De Eerw. Habets geeft in zijn *Voorwoord* over den omvang, dien hij aan zijn geschiedwerk denkt te geven, en over de wijze, waarop hij zijne taak hoopt af te werken, de gewenschte ophelderingen.

„Men meene niet, schrijft hij, dat ons werk slechts eene vertaling en voortzetting van Knippenbergh's *Historia ecclesiastica Ducatus Geldriae* zij. Wij hebben onze taak veel ruimer opgevat en op eene andere wijze ingerigt. Ons werk wordt geopend met eene korte geschiedenis van de voornaamste instellingen der oude bisdommen Luik, Keulen, Roermond en Aken, voor zooverre ons tegenwoordig bisdom Roermond daaruit gesproten is; en zal vervolgens eene uitvoerige beschrijving bevatten van de instellingen en parochiën, die wij heden nog op den bodem van Roermonds bisdom begroeten, of die daarin weleer bij onze vaderen werden aangetroffen."

„Bij de zamenstelling hebben wij bij voorkeur de synthetische en niet de chronologische methode gebezigd; dat is, wij hebben ons werk volgens de te behandelen stoffe en niet volgens jaartallen en afgebakende tijdperken ingedeeld. Op die wijze hebben wij de verscheidene instellingen der Kerk, in haren gang door de eeuwen heen, duidelijker nagegaan en vrij van alle vreemde inmenging aandachtiger kunnen gadeslaan. Ieder hoofdstuk, ja ieder paragraaf van ons werk vormt een afgerond geheel, waaruit het den lezer duidelijk wordt, hoe zich de

voornaamste kerkelijke bedieningen hebben ontwikkeld, hoe zij soms van wezen zijn veranderd, hoe en in welke rigting zij door de overheid zijn geleid en gewijzigd geworden; hoe zij hierarchiesch zamenhangen, welke voorregten de verschillende kerkbedienaren genoten en met welke wederwaardigheden zij soms te kampen hebben gehad." Bl. I en II.

Van dit op breede schaal opgevat plan voor zijn historisch verhaal heeft de Schrijver hier het eerste gedeelte uitgewerkt, waarin hij voornamelijk de geschiedenis van het oude bisdom Tongeren-Maastricht-Luik tot op het laatst der achttiende eeuw behandelt, en dan, aan 't einde, nog eene „geschiedkundige schets van het aartsbisdom Keulen" daaraan toevoegt: niet alleen wijl vroeger eenige parochiën der tegenwoordige diocese Roermond daartoe behoorden, maar ook wijl de aartsbisschoppen van Keulen [1]) over het oude bisdom Luik (gelijk ook over Utrecht tot in 1559), het metropolitaan-regt bezaten, en als naburige kerkvoogden dikwijls een gewigtige rol in de kerkelijke aangelegenheden van Limburg speelden. Aangezien echter het grondgebied, waarover zich in onze dagen het bisdom Roermond uitstrekt, in vroeger tijd meermalen van politieke gebieders veranderde, en die afwisseling van regeringsvormen altoos

1) Eene kleine opmerking in 't voorbijgaan. De schrijver zegt op bl. 553 dat Keulen vóór de bekeering van Constantijn, even als Tongeren, tot het *aartsbisdom* Trier behoord heeft. Is dit wel juist? Indien ik mij niet vergis werd Trier, hoewel metropole der *provincia Belgica prima*, toch eerst sedert den Frankischen tijd *aartsbisdom* genoemd. Keulen (*Colonia Agrippina*) was de metropool der *provincia Germanica secunda*. Teregt had de geleerde S. op bl. 76 opgemerkt, dat „de bisschop, die in de hoofdplaats der provincie verblijf hield, het pallium droeg en den naam van metropolitaan voerde *om het even of hij wezenlijk aartsbisschop was, of enkel de waardigheid van bisschop bekleedde.*"

zekeren invloed uitoefende ook op de kerkelijke aangelegenheden dier gewesten, heeft de Eerw. Habets in eene vrij uitvoerige *Inleiding* (bl. 5—66), die van veelzijdige belezenheid en ernstige bronnenstudie getuigt, een zaakrijk overzigt gegeven van de zoo dikwerf gewijzigde staatkundige indeeling van Limburg, van af de oudste tijden tot aan de Fransche omwenteling der vorige eeuw. Hierdoor wordt de lezer in staat gesteld, om aan de hand van dezen ervaren gids, beurtelings het tijdvak der Germanen en dat der Romeinsche overheersching en later dat der Franken en Karolingers te doorloopen, en zich rekening af te leggen hoe, vooral uit den val van den Karolingischen stam in Frankrijk, de meeste Hertogen, Graven en Heeren ook in onze streken aanleiding namen, om zich onafhankelijk te verklaren, en een *erfelijk* leengoed te maken van de landen, die zij als keizerlijke stedehouders hadden bestuurd: waardoor een aantal kleine Staten in het leven traden, van welke er vele tot op het einde der vorige eeuw zijn blijven bestaan. Eenige dezer geëmancipeerde vorsten of heeren hadden een gedeelte van hun grondgebied in Limburg liggen, zoodat men beurtelings den Duitschen keizer, de Hertogen van Brabant, Limburg, Gelder, enz., de prins-bisschoppen van Luik, ja zelfs sommige mindere Heeren, zoo als die van Valkenburg, Daelhem, enz., en na de inneming van Maastricht in 1632, ook de Republiek der Vereenigde-Provinciën in het landbestuur geheel of gedeeltelijk ziet optreden. Deze gedurige afwisseling van toestanden en regeringsvormen geeft den geleerden schrijver aanleiding, om eenige, zeker voor menigen lezer welkome, inlichtingen te geven over de eigenaardige toestanden of gebrui-

ken dier tijden, zoo als het gouwgebied [1]), het leenstelsel, de invallen der Noormannen, enz., waardoor het goed begrip der historische feiten zeer wordt bevorderd. Ik kan het resultaat van dit historisch overzigt niet beter zamenvatten, dan door de eigen woorden des schrijvers hier in te lasschen, waarmede hij zijne *Inleiding* besluit:

„Onze taak als inleidende gids op het politiek terrein van ons bisdom is nu volbragt. Wij hebben gezien, hoe verscheidene volken zich op den bodem onzer provincie nedergezet en ontwikkeld hebben; hoe er gaandeweg verscheidene staten zich hebben gevormd, die geheel aan elkander vreemd zijn gebleven. De Hertogen van Brabant, Limburg, Gelder, Kleef, Gulik, de prinsbisschoppen van Luik, de Heeren van Valkenburg, Daelhem en 's Hertogenrade, de Duitsche Keizer en de Vereenigde Provinciën hadden er hun aandeel in het gebied en oefenden er hunnen invloed uit. Kleine, maar eigenmagtige staatjes, alleen afhankelijk van het Duitsche Rijk, lagen allerwege en zonder zamenhang daartusschen gestrooid. De oude kaart onzer provincie vormt dan ook een bont geschakeerd ruitenbord, waarop men zich moeijelijk terug zal vinden."

„Die toestand gaf aanleiding dat er bij onze voorvaderen niet zelden moeijelijkheden zijn in het internationaal verkeer, in de toediening der justitie en in de vrije uitoefening der godsdienst. Meer dan eens hadden er twist, naijver en kleingeestige jaloerschheid de handen aan het roer van den Staat; de vooruitgang en de beschaving werden belemmerd en de bewoners leden schade niet alleen in hun handel en nijverheid, maar ook in hunne kerkelijke belangen. Aan onze bisschoppen viel de lastige taak te beurt om over dit bont zamenraapsel van

---

1) Gouw, *pagus*, *comitatus*, *gowa*. Zóo noemde men onder de Frankische en ook onder de Karolingische vorsten, gelijk in de andere Germaansche rijken, zekere verdeeling des Lands, welke op hare beurt in kleinere graafschappen of marken onderverdeeld was.

Staten en Staatjes hunne kerkelijke regtsmagt uit te oefenen." Blz. 66.

Na aldus het terrein, waarop het historisch verhaal zich zal moeten bewegen, te hebben afgebakend, doet de Eerw. Habets de behandeling der geschiedenis van het oude Bisdom Tongeren-Maastricht-Luik, welke het hoofdonderwerp van dit eerste gedeelte zijns werks uitmaakt, door eenige opmerkingen voorafgaan, die hij bescheiden „losse aanteekeningen" noemt, over de invoering van het Christendom in Limburg en de naburige landen. Zonder hier in een voor zijn doel te wijd uiteenloopend onderzoek te treden, of in dit ingewikkeld en nog met vele legendarische elementen bezwangerd historisch vraagstuk beslissend partij te kiezen tusschen de zoogenaamde traditioneele en historische scholen, — waarvan de laatste de invoering des Christendoms, zoowel in genoemde streken als in het noorden van Frankrijk, veel later stelt, — schijnt toch de S. groot gewigt te hechten, en mijns inziens teregt, aan de bewijsgronden der traditioneele school, welke dan ook in den laatsten tijd, vooral in Frankrijk, bekwame verdedigers heeft gevonden. Intusschen blijft er nog menig duister punt over. De Eerw. Habets, die in zijn onvermoeiden ijver voor de studie der geschiedenis en oudheden van zijn geboortegrond, reeds menig vraagstuk uit de vroegere geschiedenis van Limburg heeft opgehelderd [1]), en nog voortdurend zijne nasporingen op den historischen bodem van dat gewest blijft voortzetten, zal misschien meer dan iemand door

1) Vgl. Jos. Habets, *Découvertes d'antiquités dans le duché de Limbourg*, en de talrijke opstellen van denzelfden S. in de *Publications de la Soc. hist. et archéol. du Limbourg*, vooral in Dl. II—VIII.

later ontdekkingen in staat zijn, om ook over de vroegste geschiedenis van het Christendom in Limburg meer licht te doen opgaan. Voor 's hands zal het negatief argument, dat uit de volstrekte afwezigheid van christelijke monumenten kan worden afgeleid, een groot gewigt in de schaal blijven leggen van de voorstanders eener latere verspreiding, of althans vestiging, des Christendoms in deze streken. Bevreemdend is het zeker, gelijk de scherpzinnigheid des S. hem zelf doet opmerken, dat in de talrijke overblijfselen van Gallo-Romanische hoeven en villa's in Limburg, tot dusverre geen enkel spoor van den christelijken voortijd is gevonden; terwijl daarentegen de tot hiertoe onderzochte landgoederen in Hespengouw, Limburg en het land van Luik, het overtuigend bewijs leverden, dat hunne bewoners nog het Romeinsche veelgodendom waren toegedaan [1]). Bij deze volstrekte afwezigheid in Limburg van monumentele, vooral epigraphische overblijfselen, welke toch in de naburige Rijnlanden niet ontbreken [2]), die van een meer of minder verspreid Christendom in die streken konden getuigen, moet de geschiedvorscher zijns ondanks van het hulpmiddel afzien, waarvan zich de Fransche oudheidkundige Le Blant zoo scherpzinnig bediend heeft, om de verspreiding, tijdelijke verdwijning en daarop volgende herleving van het Christendom in zijne verschillende phasen, voor een gedeelte van het oude Gallië, en met name ook voor de met het bisdom Tongeren zoo naauw verwante kerk van Trier

1) Vgl. H. Schuurmans, *Exploration des tumulus de la Hesbaye*, door den S. aangehaald.

2) Men telt meer dan 300 oud-christelijke grafschriften uit de Rijnstreken afkomstig. Vgl. Le Blant, *Inscript. chrét. de la Gaule*, vol. I.

en de gansche *provincia Belgica prima* toe te lichten [1]). Mogten ooit voortgezette nasporingen op den historischen bodem van het oude bisdom Tongeren in de thans bestaande leemte voorzien, dan zal voorzeker de Eerw. Habets niet in gebreke blijven om ook voor Limburg Le Blant's thesis te ontwikkelen: „*que les inscriptions des fidèles représentent l'état du christianisme*" [2]).

Ik waardeer ten volle het gevoel van vaderlandsliefde, dat den S. aanspoort om de verspreiding van het Christendom en de vestiging van bisschoppelijke zetels in zijn geboorteland tot de hoogst mogelijke oudheid op te voeren. Maar is het niet te veel waarde hechten aan de legendarische overlevering, als hij b. v. door den Maternus van het eind der eerste eeuw de rij der Tongersche bisschoppen doet openen, en zoo veel historisch gezag toekent aan de Bisschopscatalogen van Tongeren en Trier [3])?

Met instemming daarentegen zag ik den S. het voor de echtheid van het eerste Concilie van Keulen in 346 opnemen, zonder zich door de nog in 't oog van velen onwederlegbare argumenten van Binterim en Rettberg te laten afschrikken: welke geleerde schrijvers evenwel, wat bisschop Euphrates aanbelangt, de eerst voor weinige jaren ontdekte *Feestbrieven* van den H. Athanasius niet kenden, waardoor het hoofdbewijs tegen de echtheid geheel ontzenuwd is. Gaarne had ik echter, ter verwijzing

---

1) Vgl. Le Blant, *Note épigraphique sur l'état de l'église de Trèves après l'invasion des Ripuaires*, in de *Revue archéol.* 1863, vol. 8. p. 530.

2) *Note épigr.* p. 541.

3) Vgl. o. a. de verhandeling van Dr. F. X. Kraus, thans hoogl. te Straatsburg, in het *Jahrb. d. Bonner Alterthumsv.* XXXVIII, 39 f.

voor nader onderzoek, de uitstekende verdediging der Keulsche Synode door P. Vict. de Buck, S. J. in de *Acta SS.* van 25 *Oct.*, en ook het kernachtig betoog van Dr. Friedrich in zijne *K. G. Deutschlands*, hierbij zien aangehaald.

Ten blijke hoe krachtig het godsdienstig leven zich reeds vroegtijdig in het Bisdom Tongeren-Maastricht had ontwikkeld, heeft de S. met behulp van een zijner geleerde vrienden [1]), een merkwaardige lijst van 97 kerken, kapellen en vrome stichtingen bijeengebragt, die van af den H. Maternus (?) tot aan het begin der achtste eeuw in genoemd bisdom verrezen. Wel mag de S. het hierdoor verkregen resultaat verrassend noemen, en niemand zal de geestdrift wraken, waarmede hij aan het slot van zijn betoog uitroept:

„Wanneer wij op die lange reeks van kerken en gestichten onze oogen vestigen, dan voorzeker mogen wij met heilige fierheid het hoofd verheffen, dan gevoelen wij, dat we in ons vaderland de eerstgeborenen zijn in de Kerk van Jesus Christus; want het bisdom van Maastricht stond reeds overdekt met kerken en kloosters en telde zijn twintigsten bisschop (?), toen de H. Willebrordus, de groote apostel der Friezen, in ons Vaderland aanlandde, en zich bij onzen H. Lambertus, die toen reeds meer dan twintig jaren den Stoel van den H. Servatius bekleedde, in de prediking van het Evangelie kwam oefenen." Bl. 94.

De leerling en opvolger van den H. Lambertus, de H. Hubertus bragt in het jaar 722 den bisschoppelijken

---

1) De Eerw. M. Willemsen, kapellaan te Maastricht, aan wien de vaderlandsche oudheidkunde de in vereeniging met Mgr Dr. Bock bewerkte *Antiquités sacrées.... de S. Servais et de Notre-Dame à Maastricht*, en andere belangrijke schriften te danken heeft.

zetel van Maastricht over naar Luik, dat toenmaals een nederig vlek, zich weldra tot eene aanzienlijke stad zou uitbreiden.

„Geschikter streek, zegt de S., ter vestiging van dit nieuwe Rome kon moeijelijk worden gekozen. Te Maastricht vormden de koninklijke ambtenaren en de overal ingrijpende magt der graven eene lastige buurt. De bisschopskeuze was er niet altijd vrij; de bisschoppen zelve werden niet zelden in de vervulling hunner ambstpligten bemoeijelijkt. Te Luik integendeel waren zij onafhankelijk; het graf van den H. Lambertus trok ook eene menigte pelgrims en bragt zoodoende tijdelijk voordeel aan. De koninklijke hofmeijers woonden in de buurt. Gelijk Maastricht lag Luik in het midden van het bisdom, op den oever der Maas in eene bekoorlijke vlakte."

„De grenslijnen van het bisdom Luik werden in den loop der volgende eeuwen steeds zekerder en duidelijker. Het strekte zich uit van Bouillon op de Fransche grenzen tot voorbij Geertruidenberg en den Moerdijk, en van de abdij Stavelo tot aan die van Lobbes in Henegouwen. Het bevatte behalve het prinsdom Luik, twee derden van het Hertogdom Brabant, een gedeelte van Henegouwen, gansch het graafschap Namen, de hertogdommen Limburg en Luxemburg, de landen van Overmaas en een gedeelte van Gulik en Gelderland. Behalve de stad Luik telde het meer dan 1600 parochiën. Te midden van dit uitgestrekt geestelijk gebied lag het prinsdom Luik waarover de bisschop, als vertegenwoordiger van het domstift, het tijdelijk beheer voerde."

„De bisschop van Luik was in het bestuur zijner uitgebreide diocese bijgestaan door een domkapittel, dat reeds in het begin der negende eeuw van den bisschop Walcandus de statuten verkreeg, die de in 816 te Aken vergaderde bisschoppen van Duitschland aan alle domkapittels van het rijk hadden voorgeschreven. In 1108 werd het gemeenschappelijk leven der kanunniken vervangen door het privaatleven, en in 1250

woonden reeds alle tréfonciers, kanunniken, beneficianten en kapellanen der domkerk in eigen huizen en leefden van bijzondere inkomsten." Bl. 95—99.

Het kapittel van Luik was een der aanzienlijkste en rijkste van het Christendom. Het telde in de vorige eeuw 59 kanunniken *tréfonciers* [1]), waarvan er gewoonlijk 30 of 40 resideerden, en de overigen vreemde prelaten of jonge edellieden waren, die op hoogescholen studeerden. Behalve de *tréfonciers* telde het kapittel nog 28 kanunniken van minderen rang en 46 beneficianten. Uit de kanunniken *tréfonciers* werden gewoonlijk de bisschop van Luik, en de voornaamste waardigheden zooals de proost, de deken, de scholaster, de aartsdiakenen enz. gekozen. De Eerw. Habets heeft over dit merkwaardig college in eenige weinige bladzijden tal van belangwekkende bijzonderheden medegedeeld.

2. De geschiedenis der bisschoppen van Tongeren, Maastricht en Luik, hunne titulatuur, verkiezing en opvolging worden met betrekkelijke uitvoerigheid in het 2de hoofdstuk behandeld. De eerste bisschop, die zich *gratia Dei Episcopus* noemde, was Gerbald van Luik in 784—811. De S. vond onder al diens opvolgers niemand, die het thans algemeen gebruikelijke *sedis apostolicae gratia* aan zijn ambtstitel toevoegde, met uitzondering van Jan Theodoor van Beijeren, die in 1763 overleed.

„In de verkiezing der bisschoppen namen de geloovigen, de geestelijkheid van het bisdom, de naburige bisschoppen en

---

1) Aldus genoemd, omdat zij het vruchtgebruik van vaste *gronden* (*terrae fundus*) genoten.

de metropolitaan in zekere mate deel, volgens het toenmaals bestaande positief kerkelijk regt. Krachtens een oud gebruik was het ook den vorsten en koningen toegestaan, dat zij aan de door de bisschoppen bevestigde keuze hunne goedkeuring hechtten; somtijds echter ging het misbruik hunner magt zoo ver, dat zij zich in de keuze mengden, of, wat nog erger was, de benoeming zelve deden. Vooral de Frankische vorsten, en Karel de Groote zelf, schonden meer dan eens het regt der gemeente en der geestelijkheid en stelden eigenmagtig nieuwe bisschoppen aan; welk misbruik bleef voortbestaan tot onder Lodewijk den Vrome, die in 816 beval, dat voortaan de bisschoppen *per electionem cleri et populi*, volgens het kerkregt, uit hunne eigen diocese zouden gekozen worden. Ten gevolge echter der inlijving van het bisdom Luik bij de Germaansche Rijksstaten in 925 deed zich de invloed der keizers en vorsten op de benoeming der bisschoppen weer drukkender dan ooit gevoelen, niettegenstaande de keuze van regtswege nog steeds in de handen van het volk en de geestelijkheid bleef. In de 12e en eerstvolgende eeuwen geschiedde, volgens het toen in zwang zijnde regt der staten, de bisschopskeuze door de leden van het domkapittel, doch meestal onder den druk der keizers van Duitschland, der graven en hertogen van Limburg, Brabant, Gelderland, Gulik, enz. De Pausen, hoewel als opperhoofden der Kerk en opvolgers van den H. Petrus, alleen het primordiaal en opperste regt hebbende tot het aanstellen der bisschoppen, schijnen in vroeger eeuwen niet onmiddellijk tusschen beide te zijn gekomen bij de benoeming der Luiksche bisschoppen; en hunne stem, wanneer zij zich al hooren liet, was doorgaans raadgevend. Slechts zelden, het eerst Gregorius X in 1274, deden de Pausen zelve de benoeming. Sedert de 14e eeuw trok echter de H. Stoel het bekrachtigingsregt van den nieuwen bisschop, dat tot dusver door den metropolitaan van Keulen was uitgeoefend, tot zich terug. In 1448 sloot Paus Nicolaas V een concordaat met Duitschland, waarbij aan de domkapittels de keuze van den bisschop, met uitzondering van eenige weinige gevallen, werd gelaten, eene regeling die tot 1796 bleef bestaan".

„Volgens het kerkelijk regt moest de te kiezen bisschop minstens 30 jaar oud zijn; doch in die veel bewogen tijden werd deze wet maar al te dikwijls overtreden. De beruchte Hendrik van Gelder was niet veel meer dan een knaap, toen hij in 1247 gekozen werd, en liet twaalf jaren voorbijgaan voor hij zich priester deed wijden; en zelfs nog in 1694, dus na het concilie van Trente, werd Joseph Clemens van Beijeren — een overigens lofwaardig kerkvoogd — op 23jarigen leeftijd tot opvolger van den H. Lambertus verkozen, nadat hij reeds, 14 jaar oud, bisschop van Regensburg was geworden, en daarbij nog keurvorst van Keulen, coadjutor van Hildesheim en bisschop van Freisingen was! Erger nog: eenige der gekozenen, zooals o. a. Jan van Hoorne (1484—1506) en Ferdinand van Beijeren (1612—1650) lieten zich nooit wijden, maar bleven zich met den titel en de regtsmagt van bisschop-elect hun leven lang vergenoegen." Bl. 103—110.

De lange reeks van bijna honderd bisschoppen, die van af de vroegste tijden des Christendoms [1]) tot aan

1) De Eerw. Habets laat op bl. 111 de bisschopslijst van Trier en Tongeren met den H. Maternus (omstreeks het jaar 98) aanvangen, die, zegt hij, „te Trier de HH. Valerius en Eucharius opvolgde en ook voor den stichter der bisdommen Keulen en Tongeren gehouden wordt." Naar een ouden kronijkschrijver der elfde eeuw, den abt Hariger die den H. Maternus voor een leerling van den H. Petrus houdt, en den geleerden, maar wel wat ligtgeloovigen Jesuiet Brower, den schrijver der *Annal. Trevir.*, die zelfs den juisten datum van zijn overlijden (14 Sept. 128) opgeeft, wordt in de aanteekeningen aan den voet der bladz. als zegsmannen verwezen. „Het leven van den H. Maternus", zegt de S. vervolgens, „is voor den geschiedschrijver bijzonder moeijelijk na te gaan, deels om de wonderbare feiten, die men in zijne levensberigten aantreft, en deels om de onzekerheid van het tijdstip, waarop hij geleefd heeft. Er zijn schrijvers, die hem niet eerder dan in de vierde eeuw laten optreden en hem vereenzelvigen met den H. Maternus II, aartsbisschop van Keulen. Wij hebben het gevoelen, dat ons het meest waarschijnlijk voorkomt, hier gevolgd." Bl. 112. Deze laatste woorden zouden doen denken, dat de S. den H. Maternus I nog werkelijk voor een *historischen* persoon aanziet. Later echter schijnt de S. in zijne overtuiging daaromtrent te zijn gaan wankelen; want op bl. 556, waar de catalogus der bisschoppen van Keulen ter

het eind der achttiende eeuw de zetels van Tongeren, Maastricht en Luik innamen, geeft den S. aanleiding tot een gelijk getal van beknopte, maar altoos inhoudrijke levensberigten, waarin „de persoonlijke arbeid, de worstelingen, deugden en gebreken" dezer kerkvorsten worden geschetst. Dit soort van korte biographiën, welke de S. geheel zijn werk door, ook over de dragers van mindere waardigheden of ambten heeft ingelascht, vormen een niet het minst aantrekkelijk en leerrijke gedeelte van zijnen arbeid. In plaats toch van eene drooge nomenclatuur of chronologische tabel ontvangt men hier, wel een uit zijn aard summarisch, maar toch betrekkelijk zeer volledig overzigt van het leven en streven der

---

sprake komt, opent de S. ook wel zijne lijst met denzelfden H. Maternus I, daarbij op bl. 111 verwijzende, maar voegt er aan toe: „*Geloofwaardige* bescheiden over Maternus en zijne vier eerste opvolgers zijn niet bekend. De H. Maternus I wordt dan ook door vele schrijvers vereenzelvigd met den H. Maternus II, die in het jaar 313 te Rome de kerkvergadering tegen de Donatisten bijwoonde." Deze laatste meening is, dunkt mij, op *historisch* gebied de eenige betrouwbare. Het is trouwens zeker dat Maternus eerst sedert de 9e eeuw als een discipel van den H. Petrus te voorschijn treedt. De van toen af in zwang rakende legende doet hem tegen het einde der eerste eeuw in Keulen prediken, in den Elsas sterven en door den uit Rome gezonden staf van den H. Petrus, die op zijn graf werd gelegd, verrijzen. Naderhand bisschop van Keulen en Tongeren geworden, en zelfs opvolger van Valerius op den stoel van Trier, zou hij drie bisdommen hebben bestuurd, en juist zoo vele jaren (40) bisschop geweest zijn, als hij vóor zijne opwekking in het graf gelegen had. Zelfs hebben hem eenige middeleeuwsche schrijvers voor den jongeling van Naim (*Luc.* VII) aangezien; zoodat hij in dat geval driemaal gestorven en tweemaal verrezen zou zijn! De oorsprong dezer legendarische berigten schijnt volgens v. Hefele te zoeken in de omstandigheid, dat de historische Maternus der 4e eeuw, werkelijk de *eerste* bisschop van Keulen, door den Paus gezonden was: derhalve *a beato Petro*, zoo als de oude kronijkschrijvers het meestal formuleerden. Vgl. *Kirchen-Lexicon*, *Welte*, II, 674.

Luiksche kerkvorsten, en tevens van de merkwaardigste handelingen hunner regering. Wat eerbiedwaardig en ontzagwekkend gezelschap van grootsche historische gestalten rijst hier onder 't lezen voor den geest en de verbeelding! In het eerste tijdvak na den H. Hubertus rust het oog met welgevallen op een Gerbaldus, den vromen vriend van Karel den Groote, op den onvermoeiden scholenstichter Eraclius, en vooral op den door geleerdheid, deugd en vastberadenheid uitmuntenden Notger, *genere quidem Alemannus, sed omni morum elegantia insignitus* [1]), dien Kardinaal Pitra te regt den stamheer der latere vorst-bisschoppen en den Charlemagne van het Luiksche bisdom heeft genoemd. Zelfs in de voor de Kerk zoo droevige tijden der elfde eeuw kon de zetel van den H. Lambertus behalve op den geleerden en vromen Durandus zich nog beroemen op den grooten Wazo [2]), wiens bekend epitaphium „*Ante ruet mundus*

1) Woorden van een zijner biographen. *Sed* is hier uitnemend karakteristiek.

2) Onder de literatuur over dezen beroemden kerkvorst had ik gaarne vermeld gezien het degelijke opstel van Dr. Paul Alberdingk Thijm: *Vazon, Evêque de Liège et son temps*, in de *Revue Belge et étrang.* 1862. Dr. Alb. herinnert zeer ter snede aan de schoone woorden, die Wazo aan den bisschop Rogier van Châlons schreef, welke hem zijn gevoelen had gevraagd over de wettigheid der toenmalige kettervervolgingen in Neustrië. Ik citeer de vertaling van Dr. Alb.: „Vazon répondit négativement: Il faut souffrir les hérétiques, pour autant qu'ils n'ont commis aucun autre crime. La douceur de Jésus-Christ nous le prescrit en exemples. Il faut tâcher de les instruire s'il est possible, mais ne pas verser leur sang. C'est le principe vraiment catholique. Mais distinguons bien. Si l'hérésie au contraire n'est qu'un prétexte pour piller les biens de l'Eglise, et enfreindre les institutions de l'Etat; qu'alors on fasse sentir aux coupables toute la force de la loi. C'est l'autorité qui doit maintenir la discipline et l'ordre, la glaive ne lui a pas été donné en vain." Men ziet het: de *ware* verdraagzaamheid was *toen* wat zij nog is voor de katholieken onzer

quam surgat Wazo secundus" genoeg getuigt in welke hooge achting en bewondering hem zijne tijdgenooten hielden. Zeker ontbreken in dit vele eeuwen omvattende tafereel ook de schaduwzijden niet, welke dan ook door den onpartigen S. geenszins worden verheeld. Het waren zonder kijf onwaardige kerkvoogden en pligtverzakende regenten, een Hendrik van Gelder, een Lodewijk van Bourbon [1]), maar zij vonden in een Albero I, in een H. Albertus van Leuven, een Erard van der Marck, een Johan Theodoor van Beijeren en vele anderen, waardige tegenhangers. En opmerkelijk is het dat, toen de Luiksche Kerk, gelijk zoovele bisdommen der Christenheid, gebukt ging onder het euvel der cumulatie van beneficiën, waardoor het mogelijk werd dat o. a. een Ernest van Beijeren, die in 1581 bisschop van Luik werd, het bestuur van *al* de bisdommen van Neder-Duitschland onder zijn kromstaf kon vereenigen, en dat een Ferdinand van Beijeren den zetel van den H. Lambertus 37 jaren lang bekleedde, zonder zelfs priester te zijn, toch in het kerkelijk en ook burgerlijk bestuur dezer bisschoppen menige nuttige stichting, menige wijze verordening en verbetering tot stand kwam. 't Valt ons moeijelijk om ons thans in dat verleden in te denken, en toestanden

---

dagen: hetgeen den geleerden Mgr. Namèche, die Wazo's woorden met instemming aanhaalt, heeft doen zeggen: „On ne doit pas considérer la doctrine de Vason comme nouvelle dans l'Eglise" (*Cours d'hist. nation.* V. 864).

1) „Opmerkenswaardig is het dat de drie jongelieden, Hendrik van Gelder (1274), Jan van Beijeren (1417) en Lodewijk van Bourbon (1422), die zonder eigene roeping en alleen door de kuiperijen hunner betrekkelijke familie, den zetel van den H. Lambertus beklommen, onwaardige vorsten en kerkvoogden zijn geworden, en alle drie een geweldigen dood gestorven zijn." Bl. 191.

die ons gelukkig vreemd zijn geworden, zonder vooringenomenheid te beoordeelen. Zelfs zou men kunnen vragen, of in onze dagen veler geloofszwakte en theologische onberedeneerdheid, even juist afgebakend als toen, het onderscheid tusschen regtsmagt en ordeswaardigheid zou weten te handhaven, en de onschendbaarheid van het gezag tegenover den onvolmaakten of zelfs misdadigen drager zou blijven eerbiedigen? Wie zou in onze dagen een bisschop van zeventien jaar oud mogelijk achten, of een ongewijden klerk, den herderstaf over vier of vijf groote bisdommen voerend, al ware hij ook een koningszoon, kunnen dulden?

Ik zeide hierboven, dat de levensbeschrijving der Luiksche kerkvoogden den Eerw. Habets aanleiding gaf om, voor de meesten van hen met betrekkelijke volledigheid, de voornaamste wetten en verordeningen aan te geven, die zij tijdens hun bestuur uitvaardigden. Voor de kennis van de kerkelijke tucht en gebruiken van dien tijd is daaruit veel te leeren. Hier en daar ontmoet men zelfs bestuurshandelingen, tot wering van misbruiken, die ook thans nog behartiging verdienen, of op analoge toestanden de aandacht vestigen. Zoo b. v. gelastte de prinsbisschop Ferdinand van Beijeren (1612) „de reguliere geestelijkheid het volk aan te sporen, om des Zondags de H. Mis in de *parochiekerken* bij te wonen"; zoo hernieuwde Joseph Clemens (1694) een voorschrift, reeds door eenigen zijner voorgangers ingeprent, dat „in de processiën geen jonge meisjes zouden worden toegelaten om kruisen, vanen enz. te dragen." In 1744 waarschuwde Jan Theodoor met allen ernst tegen bijgeloovige praktijken, met name tegen „het gebruik van zeker gezegend koordje

tot genezing van het vee", enz. En twintig jaren vroeger had Georgius Lodewijk een in strenge bewoordingen vervat mandement gerigt tegen de laakbare bemoeizucht van sommige geestelijken, die zich ongeroepen op burgerlijk terrein „met gemeentezaken inlieten of zich in de regtskwestiën hunner parochianen mengden." *Et haec meminisse iuvabit.*

3. Reeds in zeer vroege tijden hadden de bisschoppen van Luik zoogenaamde koor- hulp- en wij-bisschoppen, of *vicarii in pontificalibus*, die hen in het bestuur van hunne uitgestrekte diocese ter zijde stonden of bij nietresidentie hunne plaats vervingen. Ook aan deze waardigheidsbekleeders heeft de S. een afzonderlijk hoofdstuk gewijd; en tevens in zijn overzigt eene plaats ingeruimd voor de grootvicarissen en de officialen van het bisdom.

„Aanvankelijk koos de bisschop — want dit regt oefenden voortdurend de Luiksche kerkvoogden uit en lieten dan hunne keuze door den Paus bekrachtigen [1]) — zijnen wij-bisschop bijna uitsluitend uit de geestelijkheid der kloosters. De Karmelieten, de Dominicanen en Franciscanen hebben de meeste Suffraganen voor Duitschland geleverd. Maar in later tijden nam hij bij voorkeur de vroomste en geleerdste priesters uit de wereldlijke geestelijkheid en uit den lagen adel. Daar de bisschoppen zelven veel tot den hoogen adel en de regerende Huizen behoorden, waar de kennissen en wetenschappen meer geacht dan beoefend werden, was het voor hen eene zaak van groot gewigt een plaatsbekleeder te bezitten, die hen in de moeijelijkheden van het bestuur als raadsman kon behulpzaam zijn." Bl. 228.

1) „Het domkapittel van Luik nam op het laatst der XVII^de^ eeuw een besluit, bepalende dat de wij-bisschop voortaan uit den schoot van het domkapittel zou genomen worden." Bl. 228.

De S. geeft ook hier eene volledige lijst dezer hulpbisschoppen, waaronder hij tevens diegenen opneemt, welke van de vierde tot de negende eeuw, hetzij als zendelingen hetzij als tijdelijke *auxiliarii* der titulaire kerkvoogden, hier te lande hebben geleefd, en die volgens de later en thans ook nog gebruikelijke benaming geen eigenlijke wij-bisschoppen zouden kunnen worden geacht [1]). Als zoodanig fungeerden bijna in al de bisdommen van Europa met uitzondering van Italië, prelaten die men *episcopi in partibus infidelium* noemde, omdat hun diocesane titel slechts bij naam was blijven bestaan.

De lijst dezer wij-bisschoppen *i-p-i.* begint met 1294 en eindigt in 1801. Persoonlijk deed het mij genoegen een mijner aanverwanten onder hen te ontmoeten, Richard Pauli Stravius (Strauven), door Ferdinand van Beijeren in 1641 tot zijn wijbisschop aangewezen, nadat een jaar te voren zijne familie door keizer Ferdinand in den rijksadel opgenomen was.

De benoeming van den wij-bisschop behoorde te Luik ten allen tijde aan den Bisschop, die haar door den Paus deed bekrachtigen. In 1688 nam het domkapittel een besluit waarbij bepaald werd, dat voortaan deze waar-

---

1) Van een dezer bisschoppen, Arnold, verdreven bisschop van Semgallen in Curland (1249—1260), die wij-bisschop van den beruchten Hendrik van Gelder werd, en ook als zoodanig in het aartsbisdom van Keulen fungeerde (Bl. 238), is het opmerkelijk dat hij zijn titel *quondam Semigallie* bleef dragen, ook toen onder zijn opvolger Hendrik van Lützelburg in 1257 het bisdom van Semgallen formeel opgeheven was en bij het Rigasche aartsbisdom ingelijfd. Vgl. het onlangs verschenen werk van Dr. F. G. von Bunge: *Livland die Wiege der Deutschen Weibischöfe.* Volgens dezen schrijver had Arnold zijne diocees nooit bezocht en reeds in 1247 geresigneerd. In den Nederrijn bleef hij fungeeren tot in 1261.

digheid aan een tréfoncier van het kapittel zou worden opgedragen.

Het ambt van vicaris-generaal [1]) werd in het Luiksche bisdom het eerst onder den bisschop-elect Hendrik van Gelder aan Fronto de Lude, *vices agens in spiritualibus domini episcopi Leodiensis*, toebetrouwd. Daarna schijnt die betrekking eenigen tijd lang onvervuld te zijn gebleven, tot dat men in 1474 onder Lodewijk van Bourbon weêr een vicaris *in spiritualibus et temporalibus* ontmoet, en van diens episcopaat af onafgebroken voort tot aan den laatsten, Hyacinthe de Rougrave, die tijdens de Fransche omwenteling getrouw op zijn post bleef en in 1804 overleed. Tot raadslieden had de vicaris-generaal sedert het Concilie van Trente de *examinatores synodales* met hunne door het regt toegekende attributiën.

Naauw verwant met het ambt der generaal- of grootvicarissen was dat der bisschoppelijke *officialen*, hetwelk dan ook in Italië niet zelden met dat van generaal-vicaris in denzelfden persoon vereenigd bleef. De officiaal oefende de regtspleging uit namens den bisschop over al de geestelijke zaken der onderhoorigen, over de kerkelijke en civiele zaken der geestelijken en *clerici* des bisdoms; alsmede over die van gemengden aard, zoo als testamenten,

---

1) „Geen kerkelijke wet kan den bisschop dwingen om een generaal-vicaris te benoemen; want het stellen van een plaatsvervanger is een persoonlijk privilegie, en niemand is verpligt zich van een privilegie te bedienen. Ook is het volmaakter en meer naar den geest en de leer van het Evangelie, dat de herder zelf zijne kudde wijdt." Bl. 252. Zóo algemeen geformuleerd als deze laatste stelling hier voorkomt, schijnt zij in tegenspraak met de thans vigerende kerktucht. Wel kan in sommige omstandigheden of localiteiten de *niet*-benoeming van een vic.-generaal doelmatig of geoorloofd zijn; maar deze toestand is exceptioneel, niet de normale verhouding. Ook de Paus heeft voor het beheer der diocees Rome een vicaris,

huwelijken, enz. Van de regtbank van den officiaal trad men in hooger beroep voor het officialaat van den metropolitaan te Keulen, en in de laatste tijden ook bij den pauselijken nuntius. Bl. 254 vg.

4. Onder de andere ambtelijke medehelpers van den Bisschop, die een zekere mate van eigen gezag en onafhankelijkheid bezaten, en daardoor, gelijk de S. teregt aanmerkt, veeleer *naast* dan *onder* den Bisschop konden geacht worden te staan, waren er wel geen die oudtijds meer aanzien en invloed bezaten dan de Aartsdiakenen. Hunne toenmaals vrij uitgebreide, later door het Concilie van Trente [1]) zeer beperkte regtsmagt, had haren grond deels in het kerkelijk regt, deels in de landsgebruiken: hetgeen hun deed zeggen: *Episcopi sumus vicarii nati non dati; jura nostra habemus a jure non ab homine.* De aartsdiakens vormden vroeger een van die tusschenschakels in de hiërarchische verhoudingen, welke de later toegenomen centralisatie van het kerkelijk bestuur, meer nog dan de spoliatie der geestelijke goederen en inkomsten, deed vervallen [2]). Ook het aartsdiakenaat telde bij onze voorouders onder die „vrije instellingen", welke in de middeleeuwen, zoo als de Eerw. Habets elders heeft opgemerkt, „met toestemming der Kerk naast het oppergezag in duurzamen vrede voortbloeiden" [3]). De

1) *Conc. Trid. Sess.* 24, *cap.* 3 *de Ref.* De aarts-diakens van Luik protesteerden menigmaal tegen de Trentsche decreten, maar eindigden toch met zich te onderwerpen. Vgl. *Gesch.* bl. 266.

2) In sommige aanzienlijke kapittels, ik meen ook in dat van Luik, bestaat thans nog onder de *dignitates* die van Aartsdiaken; maar 't is de waardigheid slechts en de eertitel die zijn gebleven, zonder de vroegere regtsmagt en invloed: *magni nominis umbra.*

3) *Gesch.* bl. 390.

aartsdiakenen, dikwijls uit de aanzienlijkste geslachten of uitmuntendste kerkelijken gekozen, vormden eene soort van aristocratie onder de geestelijkheid, en oefenden een uitgestrekten invloed door de hun in het toenmalige kerkelijk Regt en door de landsgebruiken of pauselijke privilegiën toegekende praerogativen en regtsmagt, en de meestal aanzienlijke inkomsten waarover zij beschikten. In het bisdom van Luik bezaten zij in de zeer talrijke [1]) parochiën van hunne jurisdictie het regt van institutie voor alle beneficiën en oefenden, bij verzuim der eigenaars, het patronaatsregt *de jure devoluto* uit. Ook beslisten zij alle geschillen over tiendregt enz. met hooger beroep op den Bisschop. Zij waren onafzetbaar, en riepen, krachtens de hun toegekende regtsmagt, de dekens en pastoors in Synode bijeen en stelden synodale statuten tot beheer van het aartsdiakenaat vast. Ook hadden zij de bevoegdheid om al de hun ondergeschikte kerken en kapellen, scholen, gasthuizen enz. te visiteren. Daartoe belegden zij een soort van volks-synode en sloegen hun regterstoel op bijgestaan door drie of vier der voornaamste ingezetenen, die synodale schepenen genoemd werden en met den aartsdiaken het aartsdiakenaal *Sendgeregt* vormden. Dit visitatie-regt werd hun door de Hervormingsbesluiten van Trente gelaten, maar slechts *de consensu episcopi*, met last om binnen de maand de visitatie-protocollen aan den bisschop over te leggen, en van geen *causae matrimoniales et criminales*, die den

1) Het aartsdiakenaat Kempenland telde, toen de laatste der Noord-Nederlandsche kardinalen, Willem van Enckevoirt, de vriend van Paus Adriaan, titularis was, even veel parochiën als nu de bisdommen van Utrecht, Haarlem en Breda te zamen.

bisschop gereserveerd bleven, kennis te nemen. In de middeleeuwen schijnt het talrijke gevolg, dat de aartsdiakenen soms bij deze kerkvisitaties met zich voerden, tot overlast aan de arme landgeestelijken geweest te zijn; zoodat de Synode van 1288 zich genoodzaakt zag te verordenen, dat de aartsdiakens zich op hunne ambtelijke rondreizen „met vijf of zes paarden moesten vergenoegen en hunne jagthonden en valken te huis laten." Bl. 261.

Ik heb hier slechts op eenige der vele wetenswaardige bijzonderheden gewezen, die de lezing van het Hoofdstuk, waarin de Eerw. Habets over de vroegere aartsdiakens van Luik, Kempenland en Hespengouw handelt, zoo aantrekkelijk maakt. Eene met veel zorg bewerkte naamlijst of liever beknopte levensschets van deze dignitarissen, van af de elfde eeuw tot aan het eind der achttiende, waarin de S. op nieuw het bewijs levert, hoe vlijtig hij al de hem toegankelijke bronnen heeft geraadpleegd, verhoogt nog de verdiensten van deze studie. Menig lezer zal gaarne eenige oogenblikken vertoeven bij de geschiedenis dezer eeuwenoude instelling, uit wier schoot, zoo vele in de Kerk beroemde mannen, een Paus (Urbanus IV), onderscheidene kardinalen, waaronder Enckevoirt en Granvelle, vele hooge prelaten en kerkvorsten zijn voortgesproten.

5 (met 7 en 8). Ook aan de *lagere* geestelijkheid wordt door den S. de haar betamende plaats in zijne Geschiedenis aangewezen. Het vijfde hoofdstuk levert een

historisch overzigt van de waardigheid [1]) der landdekens in het bisdom Luik, de dekenale synoden en de conferentiën der parochie-geestelijken; terwijl het tevens alle hier wenschelijke ophelderingen geeft over den oorsprong der parochiën of personaten, over de pastoors, het patronaatregt, de *vicarii perpetui*, de kapellaans en de beneficianten. In het zevende en achtste hoofdstuk behandelt de S. hetzelfde onderwerp met betrekking tot de voormalige aartsdiakenaten Kempenland en Hespengouw, voor zooveel althans de parochiën betreft, welke nog in het bisdom Roermond gelegen zijn. Daarom heb ik gemeend deze drie hoofdstukken hier in mijn kort verslag te kunnen vereenigen.

Het oude Bisdom Luik bevatte acht aartsdiakenaten, welke in verschillende dekenaten gesplitst waren, aan wier hoofd geestelijken stonden, die zich ter onderscheiding van de stiftsdekens, aartspriesters, landdekens, of dekens eener christianiteit noemden. Het hun onderhoorig district droeg den naam van christianiteit, concilie [2]) of landdekenaat.

De dekenaten hadden oudtijds een vrij grooten omvang. Men vond er van 60 tot 100 parochiën en meer. Dekenaten van 10 of 20, zelfs van 30 gemeenten, waren toen niet bekend.

Over het vroeger gewigtiger en invloedrijker ambt

---

1) Is hier *waardigheid* wel de juiste term? In den *Bladwijzer* aan 't eind van het werk is dit woord door *ambt* vervangen. Mijns inziens te regt. Zoo veel ik toch weet, telden de landdekens nergens onder de *dignitates*, waartoe wel de dekens van aanzienlijke kapittels werden gerekend.

2) Een der voornaamste dekenaten van het bisdom Luik was dat van *Susteren*, daarom *concilium aureum Susterense* genoemd.

der Dekens, hun rang en hunne pligten heeft de S. tal van wetenswaardige en deels weinig bekende bijzonderheden medegedeeld. Ik wil er hier eenige, hoewel veel verkort, maar meestal met de eigen woorden des auteurs, om hunne belangrijkheid, opnemen.

„Volgens het *jus commune* en een decreet van Paus Innocentius III werden de dekens door den bisschop in overeenstemming met den aartsdiaken der plaats benoemd. In het bisdom Utrecht echter door den aartsdiaken alleen. In het overige Nederland en in Duitschland geschiedde deze aanstelling door de pastoors van het dekenaat, gelijk zulks nog heden ten dage in de bisdommen Keulen, Munster, Trier en andere Duitsche diocesen gebruikelijk is. Ook in het bisdom Luik benoemden de pastoors, in kapittel vergaderd, ten allen tijde hunne landdekens, en deze benoeming gold voor het leven. Bij het aanvaarden van zijn ambt legde de gekozene in de handen der pastoors den eed af, en beloofde de vrijheden en gebruiken van zijn dekenaat ongeschonden te handhaven. Oudtijds trouwens was de deken niet, als thans, de plaatsvervanger van den bisschop, maar de afgevaardigde der lagere geestelijkheid, belast om de belangen zijner medebroeders bij de geestelijke overheid voor te staan. In de uitoefening zijner bediening werd hij geholpen door eenige raadsheeren, gemeenlijk *camerarii* of assessoren genoemd, en bijgestaan door een secretaris. Ook deze ambtenaren werden door de pastoors uit hun midden gekozen."

„De ambtspligten der dekens kwamen in vele opzigten overeen met die der aartsdiakenen. Zij moesten, gelijk deze, het oog houden op de kerken en parochiën van hun gebied; zij hadden, ofschoon onder den aartsdiaken staande, eene uitgestrekte en in vele gevallen onafhankelijke regtsmagt. De duitsche landdekens waren de zielzorgers der geestelijken van hun dekenaat en de natuurlijke verdedigers hunner kerkelijke belangen bij den bisschop, den aartsdiaken en andere overheid. Zij moesten ook, als tijdelijke voogd, zorg dragen voor de

opengevallen parochiën of beneficiën. Zij oefenden eene bijzondere regtsmagt over de kerken van den derden rang, die men *quartae capellae* of *capellae decani* noemde, waarvan zij den pastoors, rectors of beneficianten de institutie gaven, en er, bij hunne visitatie, een vierde der *jura* mogten innen, welke de aartsdiaken in de *ecclesiae integrae* genoot. Ook bezaten zij in die *quartae capellae* het regt van het roode zegel [1]), terwijl zij in de overige parochiën die bevoegdheid alleen krachtens bisschoppelijke delegatie bezaten."

„In de statuten van 1288 worden de landdekens vermaand om bij hunne jaarlijksche rondreizen de pastoors niet lastig te vallen met valken en jagthonden en zich met twee paarden tevreden te stellen. Ook moesten zij zich wachten van beden of inkomsten (*assisiam vel talliam*) ten laste der geestelijken uit te schrijven, of bij de huwelijken hunner bloedverwanten geschenken te verlangen, zoo als zulks gebeurde bij die der edelen van den tijd."

„De landdeken riep jaarlijks eens of meermalen eene synodale vergadering zijner onderhoorige geestelijken bijeen en zat daarbij voor. In zulke synoden werd gehandeld over de gemeenschappelijke kerkelijke belangen, zoowel van het geheele dekenaat, als van iedere parochie in het bijzonder. Men noemde zoodanige vergadering *synodus christianitatis*, *concilium decanale*, *placita christianitatis*, *capitulum decanale*", enz.

„Op het voetspoor der bisschoppelijke en aartsdiakenale regtspleging werd ook op deze Synoden regtspraak uitgeoefend: men noemde die het Dekenale Sendgeregt, *judicium synodale*, *placitum decanale*, enz. Voor deze regtbank werden aangelegenheden van geestelijken aard en zaken de *jure mixto*, zoo als die betrekkelijk testamenten, woekerij, tiendepligtigheid, enz. behandeld en geoordeeld. Men gaf er ook, even als bij andere tribunalen, regterlijke adviezen."

„Deze synoden werden aanvankelijk op den eersten dag der maand gehouden, waarom zij kalende-vergaderingen ge-

---

1) Brieven met het *roode zegel* waren o. a. de dispensatiën door de Dekens gegeven in de huwelijksafkondigingen.

noemd werden. Zij verschilden van de zoogenaamde *Conferentiae pastorum*, die over zuiver theologische onderwerpen handelden, en waartoe slechts de geestelijken eener buurt behoorden, terwijl tot de kalende-vergaderingen die van een gansch dekenaat werden opgeroepen. Deze *conferentiae* werden in 1613 door den Nuntius Albergati in het bisdom Luik ingevoerd. Later werden zij ook in het hertogdom Limburg en het dekenaat Maastricht, en vooral door toedoen van den abt van Kloosterrade, Jan Bock, alom in werking gebragt. Ofschoon de bisschop van Luik en diens generaal-vicaris de Limburgsche conferentiën meermalen met hunne goedkeuring bevestigd hadden, bleven zij echter blootgesteld aan de aanvallen van eenige klooster-geestelijken, die zóó ver gingen, dat zij de leden er van in schotschriften en op den kansel van Jansenisme beschuldigden." Bl. 290 vg.

In de hiërarchische verhoudingen lagen na de dekens de *pastoors* met hunne plaatsvervangers en medehelpers aan de beurt. Als inleiding tot dit gedeelte van zijn werk doet de S. eenige korte maar zaakrijke opmerkingen voorafgaan over den oorsprong en de vestiging van het parochiewezen. Hij wijst er op, hoe eertijds de gemeenten nog niet waren afgebakend, tot dat vooral door de kapitularen van Karel den Groote en Lodewijk den Vrome de parochiën vaste grenzen verkregen, zoodat de wetgeving dezer vorsten daaromtrent als de grondslag van ons tegenwoordig parochiestelsel moet worden beschouwd. In Limburg zijn de oudste parochiën herkenbaar aan de groote uitgestrektheid van hun tiendregt, wijl volgens een kapitulaar van Karel den Groote de tienden, bij splitsing eener parochie, aan de moederkerk moesten verblijven. Daarvan de benaming van *ecclesiae decimales* = *matrices* ter onderscheiding van de *eccleciae filiales*, welke van lateren oorsprong waren.

„Aan het hoofd der parochie stond de pastoor: *plebanus*, *presbyter*, *papa*, *parochus*, *pastor*, *investitus*, *rector curatus*, enz. in de middeleeuwsche oorkonden genoemd. *Plebanus* = *pastor plebis* heette gewoonlijk de pastoor eener *doop*-kerk. De naam van *cureit*, die in Holland veel in zwang was [1]), komt in het Limburgsche zeer zelden voor.

De pastoor bediende niet altoos zijne parochie in persoon. Was dit werkelijk het geval, dan noemde men hem *persoon* of erfpastoor. Zoodanige persoon was eigenlijk een *curatus sine cura*. Dikwijls was het een hooggeplaatst geestelijke, die aan de kerk van zijn *personaat* vreemd bleef, niet stond onder het toezigt van den landdeken, en nooit de kapittel-vergaderingen der parochie-geestelijken bijwoonde. Zijne pastorie werd door een plaatsvervanger of *vicarius perpetuus* bediend, die het pastoreel karakter bezat, en gelijk de overige pastoors onverplaatsbaar was. Het onderscheid tusschen hem en den wezenlijken pastoor of persoon [2]) bestond alleen hierin, dat de *vicarius perpetuus* slechts een gedeelte der pastorele inkomsten genoot. Personaten vond men enkel op het land, nooit in de steden. Vele kapittels en abdijen, die het patronaatregt over eene kerk bezaten, trokken de inkomsten daarvan aan hun sticht, en lieten de parochie door een vicarius perpetuus bedienen." Bl. 298 vg.

De voornaamste inkomsten der pastoors bestonden uit den *mansus* [3]), hun door Karel den Vrome toegekend, uit lan-

1) Deze opmerking van den S. vindt hare veelvuldige bevestiging in de voor de oude statistiek onzer Hollandsche parochiën zoo belangrijke „*Informacie up den Staet faculteyt ende gelegentheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant, om daarnae te reguleren de nyeuwe schiltaele, gedaen in den jaere* MDXIV", waarvan de uitgave door Prof. R. Fruin is bezorgd.

2) Het is opmerkelijk dat de benaming *persoon* geheel uit onze kerkelijke terminologie is verdwenen, sedert de verhoudingen, die er door werden uitgedrukt, niet meer bestaan. Eigenlijk zijn onze tegenwoordige pastoors geen *personen* meer, wijl in beginsel de inamovibiliteit van het personaat onafscheidelijk is.

3) *Mansus* = een huis en erf, volgens sommigen van ongeveer twaalf morgen.

derijen, meestal met fundatie-diensten bezwaard, uit eenige, echter weinig beduidende, *honoraria* en uit de opbrengst der tienden. Daardoor was hun een onafhankelijk bestaan verzekerd: hetgeen verklaart waarom het vorderen eener belooning voor het doopen, zieken-bedienen of begraven reeds ten tijde van Bisschop Ratherius (953—956) was verboden.

Medehelpers van den pastoor waren de kapellaans, de beneficianten en de koster (*custos*, *matricularius*), en voor het beheer der kerkelijke goederen de kerkmeesters (*aediles*, *mamburni* en soms ook *matricularii*). De kapellaans werden door de parochianen, door den pastoor of den patroon der kerk benoemd en bezoldigd, en ontvingen hunne institutie van den aartsdiaken, waarbij later ook de goedkeuring van den generaal-vicaris werd vereischt. Dikwijls was de kapellaan tegelijk schoolmeester.

Kapellen met gedoteerde beneficiën werden door *beneficianten* bediend, die verpligt waren voor de benoodigdheden der H. Mis en voor het onderhoud van het altaar, dat zij bedienden, te zorgen. Kapellen daarentegen, welke in afgelegen buurten ten gerieve der inwoners gebouwd waren, moesten ook door deze onderhouden worden, en die ze bedienden werden *rectores* of ook wel kapellaans genoemd. Soms trachtten de bewoners van zulke buurten hunnen Rector tot onafhankelijk pastoor te verheffen; maar dit vond meestal tegenkanting bij de moederkerk en de tiendheffers. Daarin ligt de reden te zoeken, waarom het getal der *filiaal*-kerken in de middeleeuwen zóó schaarsch is, terwijl daarentegen de kapellen en annexen veelvuldig voorkomen. Bl. 305.

Met loffelijke vlijt heeft de S. de bij bovengenoemde drie

hoofdstukken behoorende statistieken bijeenverzameld, welke voor de geschiedenis der betrekkelijke dekenaten van veel gewigt zijn. Behalve naamlijsten van dekenen enz., worden ook uittreksels gegeven van de visitatie-registers der aartsdiakenen, en van die der zoogenaamde *Placita absentiae* [1]), waaruit voor den toenmaligen toestand der parochiën, hare kerkgebouwen, inkomsten, enz. veel is te leeren.

De uitvoerigheid waartoe ik mij in mijn verslag van het geschiedwerk des Eerw. Habets heb laten verleiden, maakt het noodzakelijk, wil ik mij tot de mij gegunde plaatsruimte beperken, om in dat der nog overige hoofdstukken korter te zijn.

6. *Kerkgebouwen, Kerkhoven, Pastorijen, Tiende- en Armwezen.* Bl. 313—349.

Welligt ware dit hoofdstuk beter door den S. aan 't eind dezer afdeeling (na het elfde hoofdstuk) geplaatst geweest, om de geschiedenis der hiërarchische personen en instellingen niet te onderbreken. Ook hadden, onzes inziens, de algemeene beschouwingen over de kerkelijke bouwstijlen wel wat bekort kunnen worden, en zou de

---

1) Het *Registrum absentiarum* bevatte een volledige lijst der Beneficiën van het Bisdom, en was ook bestemd tot inschrijving der geestelijken, die geen residentie hielden en hun beneficie door een ander lieten bedienen. In dat geval waren die afwezigen gehouden daarvoor jaarlijks zekere regten aan den aartsdiaken te betalen, welke men *placita absentiae* noemde. De S. heeft onderscheidene dezer belangrijke documenten kunnen raadplegen, en o. a. een *Registrum absentiarum* van 1553 dat thans in het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen berust.

veroordeeling der Renaissance wat minder absoluut moeten zijn. Dit belet echter niet dat vele lezers met mij den S. dank zullen heeten voor de inlichtingen die hier worden verstrekt over de eigenaardigheden der kerkelijke bouwkunst in Limburg, en het historisch overzigt dat hij er van schetst. Onder het lezen trok vooral onze aandacht de opmerking, dat de zoogenaamde *berden*-kerken en *holten capellekens* in Kempenland tot in de 12de eeuw en later bleven voortduren; dat in het bisdom Luik voor de kerken van den Romaanschen bouwstijl als gewone bouwstof tufsteen, voor die der Gothische bouworde van het eerste tijdvak mergel uit de omstreken van Maastricht en Valkenburg, en voor die der laatste periode baksteen in verband met mergel-lagen gebruikelijk was. Bijna al de kerken van baksteen gebouwd, worden in het noorden der provincie gevonden. De oudste torens zijn in den Romaanschen, en de latere zeer talrijke, in den Gothischen bouwstijl opgetrokken. Veelal was er onder de torenklokken eene, die *campana bannalis* of *decimalis* genoemd werd en over geheel het *tiende-veld* kon gehoord worden. Bl. 343.

Ook over de *kerkmeubelen* bevat dit hoofdstuk veel wetenswaardigs. Ik teeken hier slechts aan: het groot aantal oude doopvonten [1]), waaronder koperen, die zich nog in Limburg bevinden, welke echter „niet altijd met dien eerbied behandeld werden, waarop zij wegens haar hoogen ouderdom, heilig gebruik en somtijds merkwaardige versieringen, volle regt hebben"; de afwezigheid van

1) Bestaat er nergens eene monographie over deze doopvonten? Eene vergelijking met de andere oudste doopvonten in ons vaderland zou zoowel onder het liturgisch als kunst-historisch opzigt zeer wenschelijk zijn.

zitbanken, biecht- en preekstoelen in den thans gebruikelijken vorm tot in het midden der 17de eeuw; het oudtijds bijna algemeen heerschende gebruik om het Allerheiligste in eene daarvoor bestemde nis aan de evangeliezijde van het priesterkoor te bewaren, enz.

De *kerkhoven*, gelijk hun naam aanduidt, waren in Limburg ook in de nabijheid der kerken aangelegd, vooral wijl een kapitulaar van Karel den Groote verboden had in de kerken zelve te begraven. Wijl echter de kerkvergadering van Mentz in 813 op deze algemeene wet eene uitzondering veroorloofde voor bisschoppen en andere aanzienlijken, kwamen allengs in de kerken de familiegraven tot stand, welke naar den rang der overledenen in het hoogkoor of in de zijbanken aangelegd waren. Op het kerkhof waren gewoonlijk in van steen gemetselde torentjes, die soort van lantaarns geplaatst, welke de Eerw. van Heukelum in het *Gildeboek* (I. 113) ook voor andere streken van ons vaderland heeft doen kennen. Daarbij schijnt in Limburg vroeger vrij algemeen het gebruik te hebben geheerscht om den overledene in zijne lijkkist een kruisvormig metalen plaatje mede te geven, waarop zijn naam en eene gebeds-formule gegrift stond. Men noemde die plaatjes *absolutie-kruisen* [1]).

Bij de regeling van het parochiewezen hadden de kapitularen van Karel den Vrome de belangen van den *pastoor* niet voorbij gezien. Deze vorst had, op voordragt van de bisschoppen en grooten des Rijks, in 816

1) Is het in 1652 te Hoei in het graf van Bisschop Ditwinus († 1075) gevonden absolutie-kruis nog bewaard gebleven? Of worden er meer dergelijke, uit de elfde of de drie volgende eeuwen, in de museën of private verzamelingen aangetroffen?

bevolen dat bij iedere kerk eene woning met een stuk grond (mansus) zou worden aangelegd, waardoor, gelijk reeds vroeger is opgemerkt, aan den dienstdoende geestelijke, althans gedeeltelijk, een onafhankelijk bestaan bleef verzekerd. In sommige streken van Limburg werd de pastorele woning eigenaardig *weem* genoemd (hetgeen men in de middeleeuwen door *investitura* of *dos* vertaalde), wijl zij als de *wedde* of den bruidschat van den herder uitmaakte.

Een andere, dikwerf niet onaanzienlijke, bron van inkomen voor kerk en pastoor waren de *Tienden*, welke Karel de Groote ten behoeve der parochie-kerken over geheel het rijk verpligtend maakte; ten gevolge waarvan de tiendheffing tot op het eind der vorige eeuw in Limburg bleef voortduren; hoewel onder de zwakke opvolgers van Karel den Groote verschillende omstandigheden zamenwerkten om de tienden zooveel mogelijk in de handen der leeken te brengen. De S. geeft over den oorsprong, de ontwikkeling en toepassing van het Tiende-regt een met zorg bewerkt, door locale bijzonderheden rijk gestoffeerd, overzigt, dat aan velen welkom zal zijn.

Oorspronkelijk was een derde der Tienden bestemd voor de armen. Later echter kwam ook dit gedeelte in andere handen en ging voor zijn doel verloren. De kerk bleef des niettemin zich de belangen der lijdenden en armen voortdurend aantrekken. Niet alleen regelde zij door hare wetgeving het beheer van de armen-goederen, die ter ondersteuning van behoeftige *inwoners* bestemd waren; maar zij zorgde ook voor de vreemdelingen, reizigers, vondelingen, onvrijen, enz. die regtens geen

aanspraak hadden op den onderstand der gemeenten, en gewoonlijk H.-Geest-armen werden genoemd. Ten hunnen gerieve had de christelijke liefde op vele plaatsen, zelfs langs de groote wegen, gasthuizen (*hospitia*) opgerigt, die in vorige eeuwen in Limburg niet alleen in de steden, maar ook op een aantal dorpen werden gevonden [1]).

7 en 8. Zie hierboven bij § 5.

9. *Diocesaan-Synoden van het Bisdom Luik.* Bl. 448—468.

„Toen in de middeneeuwen de regeling der kerkelijke hiërarchie hare volkomen ontwikkeling had bereikt, gold het als een doorloopend beginsel, dat ieder kerkoverste, van af den landdeken tot den Paus, op vaste tijden of bij zekere gelegenheden, kerkvergaderingen moest beleggen, waarin hij de onderhoorige geestelijken om zich schaarde, ten einde met hen over de gemeenschappelijke belangen der Kerk te raadplegen." Bl. 448.

In hoofdstuk 5, 7 en 8 had de S. van deze kerkelijke vergaderingen, zoover zij de aartsdiakenaten en dekenaten betroffen, uitvoerig gehandeld. Hier heeft hij aan de bisschoppelijke synoden en hare statuten eene afzonderlijke plaats gemeend te moeten inruimen. De korte geschiedenis die hier de lezer ontvangt van deze merkwaardige vergaderingen, levert een bewijs te meer, hoe

1) „Bij eenige dezer gasthuizen bevond zich een drinkput en daarnaast een tinnen beker, die steeds met zuiver water moest gevuld zijn, ten gerieve van den dorstigen voorbijganger." Bl. 347. De moderne uitvinding der *drinkfonteinen* blijkt dus al weêr eene navolging der oude christelijke liefdadigheid!

in vroeger tijd het vertegenwoordigend element voor het beheer der diocesen meer dan thans op den voorgrond trad. — Historische vermaardheid verkreeg onder de Luiksche kerkvergaderingen de aldaar gehouden nationale synode van 1131, waarbij Paus Innocentius II, koning (naderhand keizer) Lotharius II, de HH. Norbertus en Bernardus, en onderscheidene kardinalen, bisschoppen en edelen tegenwoordig waren. Het talrijkst bezocht was wel de ter uitroeijing der Simonie bijeengeroepen synode van 1188, welke ongeveer 2000 geestelijken bijwoonden. Vooral grooten invloed op de kerktucht oefende die van 1288 uit, waarvan de statuten eeuwen lang de kerkelijke grondwet van het bisdom Luik hebben gevormd. Belangwekkend is de geschiedenis, van de mislukte synode door kardinaal Polus onder bisschop Erard van der Marck in 1537 belegd, waartegen de geestelijkheid in verzet kwam; van die van 1548, naar aanleiding van het *Interim* van Karel V gehouden; en van de synode in 1585 door den pauselijken nuntius ter afkondiging van de disciplinaire decreten van Trente belegd, waartegen door de geestelijkheid bezwaren, vooral betrekkelijk de vrijheden der Luiksche domkerk en de regtsmagt der aartsdiakens, werden ingediend, die wel niet door den H. Stoel werden opgeheven, maar toch van den Paus de verzekering uitlokten, dat hij in bijzondere gevallen de privilegiën van het bisdom Luik in aanmerking zou nemen: hetgeen zeker den canonist Manigart aanleiding gaf tot de bewering: *Concilium* [Tridentinum] *pro parte tantum receptum, ligat tantum pro ea parte, quae recepta est; pro alia vero minime.* Bl. 463.

De S. heeft van de statuten der voornaamste Luiksche

synoden eene soort van bloemlezing geleverd, waarin menige nog behartigenswaardige verordeningen over kerkelijke tucht en gebruiken voorkomen. De laatste synodale statuten van het bisdom Luik waren die van 1618. Zij bleven, behoudens eenige wijzigingen, van kracht tot aan het Concordaat van 1801. Bl. 466.

10 en 11. *Prediking en onderrigt in de christelijke leer. Volksonderwijs en parochie-scholen sedert de 15de eeuw. Hooger onderwijs. Dom-scholen. Kapittel- en kloosterscholen. Collegiën en Latijnsche scholen. Seminariën te Luik en St.-Truijden.* Bl. 469—552.

Bijna honderd bladzijden heeft de Eerw. Habets aan het gewigtig onderwerp van het Onderwijs gewijd, en deze vormen zeker een niet der minst aantrekkelijke en inhoudrijke hoofdstukken van zijn werk. De S. leidt zelf zijn historisch overzigt met de volgende woorden in:

„De Kerk beschouwde het steeds als een van hare duurste pligten de geloovigen in de leer des geloofs en de voor hun stand passende kennissen te onderwijzen. Zij stichtte met dat doel parochiescholen, collegiën, universiteiten, domscholen en seminariën, waarin de bedienaars voor de Kerk en de burgers voor den Staat werden aangekweekt. In haar oog was iedere kerk eene school en elk geestelijke een onderwijzer. Dientengevolge was dan ook, gedurende geheel de middeleeuwen, het onderwijs bij voorkeur kerkelijk en steunde alle opvoeding en onderwijs op het geloof. Eerst in onze dagen heeft men pogingen aangewend om Kerk en school, opvoeding en onderwijs van elkander te scheiden." Bl. 468.

Deze onafgebroken zorg der Kerk voor het geestelijk en maatschappelijk onderwijs harer kinderen schetst de

S. in breede trekken, met den apostolischen arbeid der eerste geloofspredikers aanvangend, tot aan de voor het godsdienstig onderrigt zoo heilzaam gewerkt hebbende kapitularen van Karel den Groote in overeenkomst met den Luikschen bisschop Gerbald, en de hierop betrekkelijke statuten der middeleeuwsche kerkvergaderingen. Onder de latere bisschoppelijke verordeningen bespreekt hij uitvoeriger zoowel de voorschriften der synode van 1618 over het geven van godsdienstig onderwijs, als het merkwaardig en ingrijpend reglement van kardinaal Jan Theodoor van Beijeren in 1746 over het predikambt [1]), tien jaren later nogmaals ingescherpt. Hieraan sluiten zich de beschouwingen des S. over de *parochie-school:* „want waar eene kerk verrees, zegt hij, werd ook eene school gebouwd." Hij herinnert daarbij aan de voorliefde van Karel den Groote voor de parochie-scholen, en de ijverige behartiging van het volks-onderwijs door de Luiksche bisschoppen en hunne geleerde en onvermoeide Scholasters: waardoor in het uitgestrekte bisdom reeds sedert het begin der 15de eeuw in elke parochie zich eene of meerdere scholen bevonden, en op het einde der vorige eeuw de scholen op de dorpen, hoewel niet altoos behoorlijk geregeld, talrijker waren dan in onze dagen. In de 16de eeuw werd de volksschool wel eens misbruikt ter verspreiding der „Lutherye," zoodat bisschop Erard van der Marck in 1532 zich verpligt vond

---

1) Ik teeken hier o. a. aan: Bestraffing van de nalatigheid der pastoors, die tweemaal in de maand op zon- en geboden feestdagen vrijwilllg verzuimden te preken, met schorsing *ipso facto;* verbod van in de predikatie of katechisatie mirakelen of wonderen aan te halen, door de Kerk niet goedgekeurd; duur der preek niet langer dan een half uur, enz.

zijne onderhoorigen daartegen te waarschuwen. Bl. 495.

Onder de instellingen van hooger onderwijs rangschikt de S. de *Domscholen*, die de bakermat der universiteiten werden, en waaronder die van St. Lambert te Luik, vooral ten tijde van den *magnae vitae et nominis* Franco (1066—83), zulk eene vermaardheid verkreeg, dat zij door tijdgenooten „het Athene der wetenschap" genoemd werd. Toen later de domscholen door de meer en meer bloeijende universiteiten, vooral van Parijs en Bologna, overvleugeld werden, hielden zich toch de klooster- en stiftscholen [1]) en die der Broeders van 't Gemeene Leven, welke te Luik en elders in het bisdom „afzetzels" hunner congregatie hadden, alsmede nog later de Latijnsche scholen of collegies, door PP. Jesueiten of andere Regulieren meestal bestuurd, langen tijd staande, wijl zij meer voor de studie der humaniteiten dan voor die der hoogere wetenschappen aangelegd waren. Ook bleef er door vrome beschikkingen voor gezorgd, dat aan de universiteiten, vooral van Keulen en Leuven, door stichting van studie-beurzen of zelfs van eigen collegiën de belangen der studenten werden behartigd. Te Leuven had het bisdom Luik een collegie voor theologanten, door den prins-bisschop Ernest van Beijeren opgerigt, waarvan de S. de regenten-lijst tot aan de suppressie der universiteit opneemt.

Met de geschiedenis van nog twee andere inrigtingen ter opleiding der geestelijkheid, het groot-seminarie te Luik en het *seminarium secundarium* te Sint-Truijen

1) Ook voor het vrouwelijk geslacht. In de adellijke rijks-abdij Thorn en in het Stift van Susteren stond eene „Scholasterin" aan het hoofd der school.

besluit de S. het elfde hoofdstuk. Onder de presidenten van het eerste trekken eenige mannen van groote verdiensten en geleerdheid, een Paquot, Chapeauville, De la Brassine vooral de aandacht.

Uit ons bovenstaand verslag, hoe beknopt en onvolledig ook, zal echter den lezer genoegzaam blijken met hoeveel zorg, vlijt en zaakkennis het gewigtig onderwerp van het lager en hooger onderwijs in het oude bisdom Luik door den S. is behandeld. Wel is waar rees nu en dan onder het lezen bij mij de wensch, dat de gang van het historisch betoog door minder lange uitweidingen en excursen (b. v. over het *Trivium* en *Quadrivium*, de schrijfkunst der Ouden, enz.) wierd belemmerd; maar naauwelijks had ik deze kritiek gewaagd, of de herinnering aan de vele wetenswaardige en deels minder bekende bijzonderheden [1]), die hier, gelijk geheel het werk door, den arbeid van den geleerden schrijver opluisteren, kwam mij spoedig met dit, overigens niet zwaar wegend, stylistisch gebrek verzoenen.

Met het oog op de hoogst mogelijke volledigheid heeft de Eerw. Habets bij zijne geschiedenis van het oude bisdom Luik nog een twintigtal bladzijden gemeend te moeten voegen, waarin ook eene schets van die des aartsbisdoms Keulen en der lange reeks zijner kerkvorsten werd geleverd. Aanleiding hiertoe vond de S. in de naauwe be-

1) Ik noem hier alleen de vrij uitvoerige parenthese over het taaleigen der Maaslanden, of den Limburgschen tongval en zijne litteratuur (Bl. 485—493), die elk vriend dezer studiën zeker ongaarne zou missen.

trekking, waarin eenige weinige parochiën van het tegenwoordig bisdom Roermond, aan den regter Maasoever, beneden Venlo, gelegen, vroeger tot de uitgestrekte Keulsche diocese hebben gestaan. Daarbij kwam nog, dat de aartsbisschoppen van Keulen reeds zeer vroeg, ten gevolge der oprigting van de *provincia Germanica secunda*, het metropolitaanregt over Luik oefenden, en ook als naburige kerkvorsten in de geschiedenis van dat bisdom dikwijls een gewigtige rol speelden. Daarom zeker heeft de S. van al de 87 Keulsche bisschoppen, te beginnen met den H. Maternus in de eerste eeuw (?) tot aan Maximiliaan van Oostenrijk, den laatsten keurvorst, op het einde der achttiende, korte levensberigten gegeven, gelijk hij voor de Luiksche kerkvoogden gedaan had. Ook deze biographiën, zooals te wachten was van zeer ongelijken omvang, leveren het bewijs van naauwgezette en veelzijdige bronnenstudie, welke den S. in staat stelde, om vooral die bestuursakten en verordeningen der Keulsche kerkvorsten op te nemen, welke op de boven bedoelde parochiën betrekking hebben. Ook wordt nog van het oude aartsdiakenaat Xanten en de daaronder ressorterende dekenaten van Gelder en Zieflick een beknopt overzigt gegeven, en eenige eigenaardigheden uit de statuten dier districten medegedeeld. Eene lijst van de onderhoorige parochiën, ontleend aan het *Liber valoris* [1]) der Keulsche aartsbisschoppen, bevat o. a. de opgave der zoogenaamde aartsdiakenale *procuratio* en

1) In het *Liber valoris*, *census et decimarum* werden de inkomsten der parochie-kerken, kapellen enz. aangeteekend. De berekening geschiedde nog naar het Frankische muntstelsel in marken, solidi en denarissen. Vgl. *Gesch.* bl. 595.

petitio [1]), waaruit voor den betrekkelijken welstand dier parochiën zekere maatstaf kan worden afgeleid.

Hiermede neem ik afscheid van dit eerste deel der *Geschiedenis van het Bisdom Roermond* met den wensch dat weldra het tweede deel van dezen verdienstelijken arbeid het licht moge zien, waarin de S. voornemens is de geschiedenis te behandelen van het *oude* bisdom Roermond met die der vroeger zoo vermaarde abdijen, kloosters en stiften — men denke slechts aan Rolduc, Thorn, Susteren, St.-Gerlach, enz. — welke zich toenmaals op Limburgsch grondgebied bevonden. Ook voor dit onderdeel van zijn geschiedwerk zal de geleerde en onvermoeide S. ongetwijfeld het bewijs leveren, dat hij niets heeft verzuimd, om aan het eervol mandaat, hem door Roermonds hoogwaardigen kerkvoogd opgedragen, naar best vermogen te voldoen. Het reeds geleverde is ons daarvoor ten waarborg. Voor de geschiedenis van het oude bisdom Luik heeft hij niet alleen getoond zorgvuldig de hiertoe betrekkelijke oorkonden van den kerkelijken voortijd, en de oudere schrijvers, zoo als Hartzheim, Chapeauville, De Theux, Manigart enz. te hebben geraadpleegd, maar ook den arbeid onzer nieuwere historiographen, en daaronder vooral het meesterwerk van mijn geleerden vriend Dr. W. Moll [2]), waar het pas gaf

1) De *procuratio* was de vergoeding, die de aartsdiaken ontving voor zich en zijn gevolg bij zijne visitatie-reizen. De *petitio* of bede was een supplement op de *procuratio*. Bij een der gemeenten (Heyen) staat aangeteekend: *petitionem solvere non consuevit.*

2) Onlangs schreef mij de Eerw. Habets dat de *Kerkgeschiedenis* van den hoogleeraar Moll hem voor zijn werk de uitnemendste diensten had bewezen.

te hebben benuttigd. De S. zal van die oordeelkundige methode ook in 't vervolg niet afwijken. Moge dan deze Geschiedenis van een onzer vaderlandsche Bisdommen vele en waardeerende lezers vinden, niet alleen in Limburg, waar zij ongetwijfeld met warme toejuiching en ondersteuning zal ontvangen worden, maar ook in onze noordelijke gewesten, waar wij in belangstelling voor onze kerkhistorie niet gaarne bij onze zuidelijke broeders zouden willen achterstaan.

Nov. 1875. DR. TH. BORRET.

VERSCHEIDENHEDEN.

W. J. VAN CAMPEN, DE LITURGIE VAN HET H. MISOFFER [1]).

De „*liturgie*". Dit woord van den titel, vreezen we, kan wel oorzaak zijn, dat het werkje niet genoeg in handen dergenen komt, voor wie het eigenlijk bestemd en zoo uitnemend geschikt is. De reeds gunstig bekende schrijver wil de H. Mis met hare gebeden en plegtigheden verklaren, niet voor de geleerden, maar voor de talrijke geloovigen, die dikwijls of dagelijks het H. Misoffer bijwonen: daarom hadden we het nog altoos vreemde woord „liturgie" en andere soortgelijke woorden, die in het boek zelf voorkomen, liever vermeden gezien.

Het werk is in twee deelen gesplitst.

Het *eerste* deel geeft ons

1) Eene goede uiteenzetting van de leer der Kerk over het H. Misoffer.
2) Eene historische schets van de ontwikkeling der liturgie van de H. Mis.
3) Eene korte verhandeling over de liturgische taal, de priesterlijke kleeding en het altaar.

In het *tweede* deel wordt de geheele H. Mis met hare drie voornaamste deelen, al hare gebeden en plegtigheden, van het begin tot het einde toe, op eene bevattelijke wijze verklaard.

Het wezen van de H. Mis wordt zeer duidelijk aangetoond in hetgeen de schrijver na de *Consecratie* zegt (blz. 227):

---

1) 's Hertogenbosch, G. Mosmans. 1875.

„Van nu af is het onbloedig offer van de Nieuwe Wet, Christus zelf, op het altaar tegenwoordig om zich aan zijn hemelschen Vader op te dragen. Dat Christus er is als offer, wordt vooral uitgedrukt door de tweevoudige gedaante, waaronder Hij tegenwoordig is. De verheerlijkte Godmensch kan niet meer zijn Bloed vergieten noch sterven: onder de gedaante van brood is dus ook zijn heilig Bloed tegenwoordig, en onder de gedaante van wijn ook zijn heilig Lichaam; maar *uit kracht der Consecratie-woorden* is er scheiding van Lichaam en Bloed, is onder de gedaante van brood niet meer dan Christus' Lichaam, en onder de gedaante van wijn niet meer dan Christus' Bloed tegenwoordig; en zoo worden wij door die dubbele gedaante gewezen naar zijn offer op Golgotha, waar zijn Lichaam en zijn Bloed werkelijk van elkander zijn gescheiden geworden."

We kunnen ons niet onthouden, hier nog bij te voegen wat op blz. 21 staat:

„Het Misoffer is dus meer dan eene herinnering, het is eene geheimvolle vernieuwing van het Kruisoffer, omdat het Lichaam en het Bloed van Christus, onder den uiterlijken schijn der offergaven, werkelijk en wezenlijk tegenwoordig en, uit kracht der Consecratie-woorden, van elkander gescheiden zijn. Het Misoffer is dus oneindig meer dan eene beeltenis of schilderij van de kruisiging des Heeren, en wij kunnen gerust zeggen, dat onze goddelijke Meester geen betere herinnering aan zijn kruisdood geven kon, dan Hij gaf met het onbloedig offer der H. Mis."

Over eenige onnaauwkeurigheden zullen we hier niet uitweiden; de schrijver kan ze bij een tweeden druk, die alligt noodig zal zijn, gemakkelijk verhelpen.

Aan het einde der *Voorrede* lezen we:

„Mocht deze studie er toe bijdragen om ook slechts bij enkelen de devotie voor het onbloedig offer der Nieuwe Wet te verhoogen, dan acht ik mij voor mijn arbeid dubbel beloond."

Een wel zedige wensch, die, als het boekje maar in de handen der geloovigen komt, zeer zeker zal vervuld worden.

J. DE BRUIJN.

SPROKKELING.

Een Anglikaansch doopsel bij indompeling. Te Llanelly in Wallis werden, voor eenige weken, drie mannen door den Anglikaanschen predikant R. Williams gedoopt. Deze doop geschiedde bij indompeling in de rivier de Fferws. In eene daarop volgende predikatie wees de genoemde Reverend er op, dat „de Kerk" het aan ieders verkiezing overliet het Doopsel bij indompeling of bij besprenkeling toe te dienen; en, naar hij opmerkte, kon men niet onderstellen, dat „de Kerk" door op de eerste wijze te doopen de Herdoopers navolgde, dewijl de indompeling 1500 jaren, voordat er van Herdoopers gehoord werd, in zwang was geweest. Hoe de Anglikaansche bisschop hierover oordeelen zal?

EINDE VAN HET ACHT EN ZESTIGSTE DEEL.

Drukfeil. In de vorige aflevering, op blz. 323, laatsten regel, gelieve men achter de woorden „en hun bedrog niet" te voegen:

ontmaskeren kon.